

M I F N S

Beg

WIMBP
Opole

I

292 H.

Akc V $\frac{172}{8}$ 68 C

Quiliccia de Poliglora Virgilio.
Ovidius 4. 49:
Virgili' duo sunt: alter Mars, te Polydore
Alter: te Mendax, ille Poeta fuit.

4602

Polydori Vergilij.

VRBINATIS DE RERVM
inuentoribus libri octo.

Eiusdem in dominicam precep^{daaxi}
commentariolum. ^{qui lon-}
^{is duntaxat}

AD LECTOREM. ^{ontenderint. In}

Opus hoc, optime Lector, nouissimè à ^{um poëta tum ue}
docto disertog, cum multarū rerum copia ^{orum proprium}
elegantia sermonis plenè exornatum, letal ^{non item: quip-}
mo, cuius sanè lectionem & delectare n ^{Pindarus ait, ma-}
prodesse multum, facile senties, dic ^{ratia, talem scri}
attestabere. Vale. ^{tra sese illis se-}
^{nt, adeò in ob-}
^{magis magisq;}
^{um, ut de initijs}
^{et cœli motu}
^{de maiorem}
^{t, qui induti}
^{ominum au-}
^{ti qui deinde}
^{uoluntate tol}
^{is plena sunt,}
^{si philoso-}
^{pleno gressu}
^{to, ut arbitror,}
^{x quo haud dubiè}

Basileæ, apud Isingrin

1545.

2

IN POLYDORVM
SIMON GRYNÆVS.

Qui more & ritu argutæ apīs
Campos Theſpiadum peruolat,
Amicis paſſim floribus
Cautè os impreſſus, inſidet,
Succos miros, miras opes
Genere omni autorum conuehit,
uite mox alucario
uos & mella dulcia
ibinde præbet omnibus,
POLYDORI non intelligo
Merito quī non ſummo ſibi
Nomen uenerandum uer dicet.

POLYDORVS VER-
GILIVS VRBINAS LVDO-
VICO ODAXIO PA-
TAVINO S. D.

VM equidem neſcius Lodouice Odaxi,
qua uenia digni accipiantur illi, qui lon-
gè à uero aberrantes, in fabulis duntaxat
neruos prorſum omnes contenderint. In
quorum ſanè numero, cūm poëta tum ue-
teres philoſophi maximè ſunt. Sed illis quorum proprium
eſt nugas ſectari, ignoſcendū eſt, his autem non item: quip-
pe qui cūm ueritatis, quæ, ſicut præclare Pindarus ait, ma-
gnū eſt uirtutis principiū, inueſtigandæ gratia, talem ſcri-
bendi materiā naſti eſſent, ut eam ſuapte natura ſeſe illis ſæ-
pius offerentem, facile comprehendere poſſent, adeò in ob-
ſcuris uerſati ſunt tenebris, ut pro ueritate, magis magisq;
fingendi fabulas materiẽ præbuerint. Etenim, ut de initijs
rerum, de mundi fabrica taceam, cūm de Deo aut cœli motu
diſſererēt, phyſica quadam ratione, multò nempe maiorem
quàm foret, decorum multitudinem reddiderunt, qui induti
ſpecie humana fabulas poëtis ſuppeditarunt, hominum au-
tem uitam ſuperſtitione omni reſerſerunt, ueluti qui deinde
uiros beneficijs excellentes in cœlum, fama ac uoluntate tol-
lere conſueuerint. Quæ tametſi ſummæ leuitatis plena ſunt,
dicuntur tamen, & ſtultiſſimè creduntur. Sed ipſi philoſo-
phi cūm ſapientiæ laudẽ adepti eſſent, cò quòd pleno grefſu
ueritatem ſequi uiderentur, nihil eos proſectò, ut arbitror,
tam deuos egit, quàm ueri dei ignoratio: ex quo haud dubiè

tot fabularū delirationes manarunt, tunc potissimè cum fuit
lis esset hominū simplicitas: nam nostro tempore, quo qui-
dem impendiō magis homines sapiunt, quis huiusmodi
deos colit, quorum accipimus cupiditates, aegritudines, ira-
cundias, bella, uulnera, libidines? Quis harpyias fuisse, aut
chimæram monstrū putat? Quæ uē anus tam excors inueni-
ri potest, quæ illa quæ quondam credebantur apud in feros
portenta extimescat? Quis tam hebetis ingenij est, ut me-
tuat ne supra se coelum labet? sicut Galli Adriæ uicini, Ma-
gno olim Alexandro percontanti, quidnam esset quod ma-
ximè pertimescerent, sese formidare id tantum respondisse
dicuntur. Vbi gentium mensa Solis est, quæ diuinitus epu-
las suppeditet? quam Aethiopes se quondam habere iacta-
bant. Verissimè igitur M. Tullius inquit, diem opinionum
commenta delere, naturæ iudicia confirmare, quoniam solū
tempus ueritatis est parens. Quare hoc fabulis fidē habendi
uitium, magis temporum, quàm hominū fuisse dixerim.
At nobis, qui longè hercle feliciore ætate geniti sumus, pro-
pterea quod uerum Deum quotidie intuemur, contempla-
mur, atque ueneramur, nullisq; amplius præstigijs demo-
num ducimur, ecquid turpius magisue pudendum esse po-
test, quàm nugas terere, et fonte ueritatis omisso, fabularum
riuulos sectari? cum præsertim ita natura comparatum con-
stet, ut nullus suauior animo cibus sit, quàm ueri cognitio.
Ego itaque opus de rerum inuentoribus orsus, quam uerissi-
mè potui, omnia tradidi, quò nemo sua laude fraudaretur:
quoniam inuenire primum præcipuumq; est, reiç; inuenta
dignitas adeò multos trahit in amorem sui, ut singuli, si fieri
possit, artis alicuius autores se dici uelint, quòd sine artibus,
satis constet nullam omnino uitam esse potuisse. Ex quo dili-
gentius

gentius multò officium feci, et maximè cum de origine deo-
rum, et eorum cultus, de rerum initijs, de hominis ortu pro-
didimus: quod nequiquam facile fuit, quando iam nugæ cum
etia oppleuerāt. Cæterum sum ego itidem, fateor, in plerisq;
locis id genus fabulas secutus, quibus etiam uerum specie ali-
qua uelatum subest: ob id tamen nihilominus ueritati hæsi-
mus, quando hoc ratio ipsa exigere uisa est. Et quanquam
Saturno, Ioui, Neptuno, Mercurio, Dionysio, Apollini, Aescu-
lapiο, Cereri, Vulcano, & alijs quos deos uocant, quæ-
dam assignauimus, ea ipsa tamen illis tanquam mortalibus,
non tanquam dijs, licet ipse quoq; deos nuncupauerim, attri-
buimus. Haud me fugit insuper, quosdam maleuolentissimos
fore, qui industriam nostram fortasse temeritatem appella-
bunt, quia ego solus de rerum inuentoribus scribere ausus
sum, quod nemo ante me, præter Plinium, particulatim ten-
tarat, qui in septimo natural. histor. de hac re strictim admo-
dum meminit, fabulas sic secutus, ut minus ueritatem inuesti-
garit. Verum illud prorsus ignorabunt, id multò esse præcla-
rius, quò difficilius extiterit. Ecquid enim laudis affectus
esset Cæsar, si facile fuisset Britannis bellū inferre? Aut An-
nibal quantū gloriæ sibi comparasset, si peruias Alpes dum
Italiam adiret, citra, ut dicitur, puluerem sudoremq; ac non
magna suorum cæde, fecisset? Propter quod nos etiam hoc
opus, etsi arduū, magno animo suscepimus, maturauimusq;
in quo si quid desiderabitur, nemini mirum sit, quando mul-
ta non modò uetera, sed noua inuenta sunt, quorum, ut in
extremo tertio operis libro perspicuè demonstrauimus, in-
uentores in densissimis omnino umbris latent. Non idcirco
tamen inficior (haud enim tantum mihi assumo, cum sint ho-
die plures longè me doctiores) quin possit quispiam de hac

re, ueluti de prouerbijs, quorū libellum proximo anno Guidoni principi Urbini Duci inscripsimus, copiosius tradere. Verum quicūq; hoc uel illud posthac ingreditur iter, quia nos primi stadium cucurrimus, is fortasse nostra uestigia sequi non grauabitur. Has autem, qualescunq; sunt, lucubrationes, in quibus multarum rerum origo continetur, nemini conuenientius dicari posse uel debere iudicauī, quā tibi, qui ad unguem scriptorū omnium monumenta noris: nam, uti diuus Hieronymus inquit, illi tertium Vergilij Aeneidos librum lucidius intuentur, qui à Troade per Leucadem, & Acrocerania, ad Siciliam, & inde ad ostiū Tyberinum nauigarint: qui insuper sic Guidoni Urbini Duci nostro ab in-eunte eius ætate, à diuo Federico, ut olim à Philippo Macedone Magno Alexandro Aristoteles, præceptor datus es: qui cum te duce, utriusq; linguae peritissimus euaserit, haud equidē immeritō præ omnibus ei charissimus es, apud quē, ut par est, summum dignitatis gradum tenes, à quo denique tanti sis, quanti certē fieri debes. Accipe igitur Ludouice Odaxi, hilario uultu, hoc opus à Polydoro tuo Vergilio, idq; ea frontis seueritate perlegito, qua eiusmodi scripta legere consueuisti. Vale. Urbini, No-

nis Augusti, Anno
M. CCCC, XCIX.

INDEX CAPITVM

IN LIBROS DE INVENTORIBVS RERVM.

CAPITA LIBRI PRIMI.

- De prima deorum origine, & unde Deus dictus. Cap. I
De initijs rerum. Cap. II
De primo hominum ortu, & linguarum uarietatis origine, & inibi de prima gentium diuisione. Cap. III
De origine cōiugij, & uario apud gentes usu, & qui in pro-patulo pecudum more coirent, ac quis liceret ante uirum, nouam inire nuptam, et inibi de diuortij initio, ac qui in matrimonio ueterum ritus. Cap. IIII
De religionis origine, & qui colendorum deorum primi auctores fuerint, & Deo uero sacrificauerint. Cap. V
Quis primus literas inuenerit, uel in Latium attulerit, & de earum numero aucto, uarietate, uiq; sonoq;. Cap. VI
De origine grammaticæ, & quantum ualeat. Cap. VII
De poëtice artis origine, atque eius præstantia, ibiq; locus Ciceronis in Catone emendatus. Cap. VIII
De origine metri, & metrorum plura esse genera. Cap. IX
De tragædiæ atque comædiæ initijs. Cap. X
De origine satyræ, nouæq; comædiæ. Cap. XI
Quis primus historiam condiderit, & de eius utilitate: aut solutam orationem inuenerit. Cap. XII
De origine rhetorices, & quibus rebus eius ratio continetur. Cap. XIII
Quis primus musicam repererit, & quantum ea ualeat ad tolerandos humanæ uitæ labores. Cap. XIII

- Qui primum instrumenta musica diuersi generis inuenerint,
 & ea in Latium attulerint, ac quod sit organum, & de
 antiquissimo usu tibiarum in praelijs. Cap. XV
- De origine philosophiæ, & de duobus eius principijs, &
 quis primus inuenerit ethicen, & dialecticen, ac dialo-
 gos introduxerit. Cap. XVI
- Qui primi Astrologiam adinuenerint, aut quorundam sy-
 derum cursus, & spheram, uentorumq; rationem, at-
 que quot illi sunt, et obseruationes syderum in nauigando.
 Caput XVII
- Qui primi geometriam & arithmeticam inuenerint. XVIII
- Quis primus repererit pondera, & mensuras, ac numeros,
 & de uario apud gentes numerandorum annorum modo.
 Caput XIX
- Quis primus medicinam inuenerit, & in quot ea diuisa sit
 partes, ac apud quos olim populos non fuerit medico-
 rum usus. Cap. XX
- De herbarie & medicamentarie aque melleæ medicinae
 inuentoribus, & quæ homines ab animalibus remedia
 didicerint. Cap. XXI
- Quis primus magicam artem inuenerit, & à quibus cele-
 brata, & quis modum effugandi demones, aut incanta-
 tiones ediderit, quibus morbi sedarentur. Cap. XXII
- De origine necromantie, pyromantie, aëromantie, hydro-
 mantie, geomantie, & chiromantie. Cap. XXIII
- De duobus diuinandi generibus, & de origine aruspicinæ
 artis, & sortium Prænestinarum, & quis somniorum
 interpretationem docuerit. Cap. XXIII

CAPITA SECVNDI LIBRI.

De iuris & legum origine, & qui primi mortalibus leges de-
 derint,

- derint, & quæ causa à principio dandi fuerit. Cap. I
- Qui regiâ uel popularem ciuitatem principio instituerint,
 tyrannidemq; exercuerint, & diadema uel seruitiū in-
 uenerint, & quis Areopagitarum magistratum consti-
 tuerit, aut suffragia inuenerit. Cap. II
- De triplici regiminis genere Romanæ ciuitatis, & de origi-
 ne insignium regum, & ex qua arbore fierent magistra-
 tum uirgæ, atq; quis primus censum instituerit, & de
 senatorio atque equestri censu, uel carcerem edificauit,
 & ibidem quid esset lustrum conditum, ac de initio
 tributi imponendi. Cap. III
- Qui primi constituerint annum, & quàm uarium: & inue-
 nerint hunc annum quo utimur, uel menses, atque eos di-
 uiserint in Nonas, Idus, Calendas, ac quis excogitarit nu-
 merum aureum. Cap. IIII
- Quis horas primus constituerit, aut horologia diuersi gene-
 ris inuenerit. Cap. V
- Quomodo ab initio alij aliter dies obseruarint, & noctes di-
 uiserint. Cap. VI
- Qui primi libros ediderint, & de prima bibliotheca, & à
 quo aut ubi usus imprimendarum literarum primum in-
 uentus. Cap. VII
- De primo usu scribendi apud priscos, etiam per notas, &
 quando primum sit inuenta charta, uel membrana.
 Caput VIII
- Quis primus memoriæ artē monstrauerit, aut qui eiusdem
 gloriam adepti sint. Cap. IX
- A quo primum militaris ars inuenta, & utrum illa literis
 præstet: item in exercitu ordines, tesserae & uigilie, &
 de primo pugnandi modo. Cap. X

De primo armorum & aneorū tormentorū usu. Cap. XI
 Quis primus equitandi artem, aut usum equos domādi, uel
 eorū ungulas ferreis soleis muniendi, ac ornāmēta inue-
 nerit, & bigas atque quadrigas iunxerit, & uehiculum
 cum quatuor rotis repererit, & qui ex equo pugnare
 primum instituerit. Cap. XII

Quis primus instituerit apud Græcos olympicum certa-
 men, & alios id genus ludos, & pyrrhicā saltationem,
 atque palestram, et à quibus inuentus ludus pilæ, alæ,
 tesserarum, furunculorum, talorum, par impar, mica-
 re, ac quid sit tessera, uel talus. Cap. XIII

De quorundam ludorum origine apud Latinos. XIII

Quis primus inuenerit inducias, & fœdera, & de uario eo-
 rundē faciendorū ritu, ac quot essent genera. Cap. XV

A quo primum mos triumphandi fluxerit, & quis primus
 apud Romanos triumphum, aut ouationem duxerit, ac
 cui triūphare aut ouare liceret, et de ritu ponendi tro-
 phæi. Cap. XVI

Qui primi coronas inuenerint, & de uarijs earum generi-
 bus, & à quibus ciues coronandi consuetudo manauit,
 & de usu coronarū in conuiujs: inibiq; locus Ver-
 gilij enodatus: ac unde mos, ut coronati supplicarent
 Deo, epularenturq; in funere faciendo, ac spectarent
 ludos. Cap. XVII

De antiquissimo usu unguentorum, & quando primum ea
 cognita Romanis. Cap. XVIII

Qui primi inuenerint aurum, argentum, ferrū, plumbum,
 æs, fabrilīaq; instrumenta, et ignem primò, mox è silice
 aut lignis, & fœlles, atq; lucernæ usum. Cap. XIX

A quibus primum numus aureus inuentus, aut quis argen-
 tum

tum & æs signauerit, atque speculum argenteum fece-
 rit. Cap. XX

De origine annulorum, ac primo gemmarum usu, & cur di-
 gitus sinistræ manus minimo proximus, annulo coro-
 nari consueuerit. Cap. XXI

De origine uitri & electri, & quis primus inuenerit mi-
 nium, & myrrhina in urbem apportauerit, & de cry-
 stallo. Cap. XXII

De origine simulacrorum, & qui primi statuas posuerint,
 & Græcos contrario Romanorum more, eas non uela-
 re, & quædā memoratu digna de imagine Magni Ale-
 xandri. Cap. XXIII

De origine picturæ, & quis primus colores inuenerit, aut
 penicillo pinxerit. XXIII

De primis plastices inuentoribus, & quis rotam figulariam
 repererit. Cap. XXV

CAPITA TERTII LIBRI.

A quibus primum inuenta agricultura, & quot ea redundet
 bonis. Cap. I

Quis primus mortalibus fruges, & eas molendi, aut sterco-
 randorum agrorum, uel pinsendi frumenti usum mon-
 strauerit, & boues aratro iunxerit, aut ferramenta ru-
 stica inuenerit, uel cribra diuersi generis. Cap. II

Quis primus uites & alias arbores plantauerit, earūq; insi-
 tionem docuerit, & usum uini repererit, & uino aquā
 miscuerit, atq; de nouo uitandæ ebrietatis modo, & qui
 caupones primi, uel quis oleam aut usum olei & mel
 adinuenierit, uel ex hordeo potum fecerit, atq; lac coa-
 gulauerit. Cap. III

A quibus quædā peregrinæ arbores in Italiā translatae. III

Quis primus animalibus rebusq; alijs nomen imposuerit,
 & de primo immolandi instituto, ac carniū esu, usuq;
 uictus delicatioris, & more nominandi eum, cui in con-
 uuiuo poculum tradatur, ac de usu uenandi, piscandi:
 & quis apud Romanos primus auaria ferarumq; ui-
 uaria instituerit, aut quæ animalia legionū insignia fue-
 rint. Cap. V.

Quis primus inuenerit linum, retia, nendi texendiq; modū,
 uel artem fulloniam, & saponem, aut qui lanas in fecer-
 rint, aut repperint lanificij uestiumq; ac pellū usum,
 fufos, aulæa, sutoriam artem, sericū, & quando eius co-
 pia per Europam fieri coeperit, ac bombycinam ue-
 stem, atq; purpurā, ac quid ipsa sit purpura, & quan-
 to in honore olim & precio fuerit. Cap. VI.

De origine architecturæ. Cap. VII.

Qui primi luteas, aut lateritias domos edificauerint, & te-
 gulas, & lapidicinas inuenerint, ei de primis columna-
 rum origine, & quando primum natorum usus Ro-
 mæ in edificijs. Cap. VIII.

Qui primi condiderint oppidum, muros, turres, tabernacu-
 la, delubra, aut quis primus Deo omnipotenti templum
 posuerit, & qui puteos foderint. Cap. IX.

De primis labyrinthorum pyramidumq; autoribus, & de
 Mausoleo sepulchro, ac de uario apud gentes olim sepe-
 liendi usu, & unde apud Romanos mos cremandi cada-
 uera, consecrandorumq; Imperatorum post mortem,
 atque de origine funebris orationis. Cap. X.

Qui primi obeliscos fecerint, aut eos Romam inuexerint,
 & inibi locus Plinij emaculatus, & de notis obelisco-
 rum, & quales essent Aegyptiorum literæ. Cap. XI.

A quibus

A quibus primum asylum constitutū fuerit, & quo nos pa-
 cto asylis utamur. Cap. XII.

De origine theatri, & in eo recitadi comœdias tragœdiasq;
 modo, & qui primò Romæ theatrum & amphithea-
 trum ac circū construxerint, & quare amphitheatrum
 harena spargeretur, & inibi de frequenti apud ueteres
 lauandi usu, & thermarum origine. Cap. XIII.

Quis primus inuenerit fabricam materiariam, & in ea ser-
 ram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, nor-
 mam, libellam, tornum, clauem, circum, securim, do-
 lia, & uasa uiminea. Cap. XIII.

Quis primus mari imperauerit, & ut primò nauigari co-
 ptum sit, & qui inuenerint artem nauigandi, nauigia
 diuersi generis, remum, uela, anchoram, gubernacu-
 lum, & pugnam naualem. Cap. XV.

Qui primi mercaturam inuenerint, & de primis institori-
 bus. Cap. XVI.

Quis primus instituerit artem meretriciam, & bacchana-
 lia sacra, ac qualis pœna adulterij, aut inuenerit tinctu-
 ram capillorum, uel usum tondendi, & quando primi
 tonsores Romæ. Cap. XVII.

Multa cum uetera tum noua inuenta esse, quorum autores
 ignorentur. Cap. XVIII.

CAPITA QVARTI LIBRI.

De principio ecclesiæ Christianæq; religionis. Cap. I.

De Christianæ reipub. origine, eiusq; miro à primo incre-
 mento, ac apostolorum Petri & Pauli martyrio. Cap. II.

Quando primum circumcisio instituta, & quàm graue ui-
 sum sit eius rei præscriptum. Cap. III.

De primo baptismatis usu, & baptizandorū infantium in-

- stituto, & de baptismo nō iterando, ac modo baptizandi adultos, & quibus diebus. Cap. III
- De sacerdotij eiusq; graduum apud Hebræos initijs, ac magno pontificis minorisq; sacerdotis consecrationis mysterio, & quibus uterq; amiceretur indumentis sacris, & quantū temporis daretur Levitis ad ministrandum. Caput V
- A quo noster primū institutus fuerit sacerdotalis ordo, & duplex esse sacerdotium, & quid sit sacerdotis manuum impositio, ac quis episcopus, pontifex ue, atque quale eorum munus, & quondam presbyterum uel diaconum dictum episcopum. Cap. VI
- De primo ritu sacrorum, quibus initiantur ij qui sacerdotes fiunt, & amiciendi usu, ac ibidem de sacerdotis officij initio. Cap. VII
- Vnde mos natus, cur omnes initiati uerticem deradant, ac quā illud facere olim probrosum fuerit, & ibi de Nazæorum secta, & quando lege exceptum sit, quibus initiari non liceret, præsertim per bigamiam, & quomodo liceret, ac unde ipsa bigamia introducta sit. VIII
- Qui primi in urbe Roma & alibi presbyteris parochias, ac episcopis dioceses diuiserint, & de Cardinalium ordinis origine. Cap. IX
- De origine honorum qui Romano pontifici habentur, & de eius autoritate in omnes ecclesias, atq; quibus illius, & episcoporum ac Imperatorum occidentalium eligendorum ius à principio fuerit. Cap. X
- Qui primi notarios in urbe Roma cōstituerint, qui res martirum gestas scriberent, & ibidem de protonotariarum ac cubiculariorum origine. Cap. XI
- Vnde

- Vnde natum, cur sacerdotum ordo in uarios abiuerit munerum gradus, et de primo pallij usu, eiusq; forma, ac primordio collegij residentiariarum apud Anglos, et de antiquo iurandi modo, interdiciendiq; cōtumacibus sacris. XII
- Qui primi instituerint ut uirgines consecrarentur, & unde fluxerit mos uelandi caput, illudq; aperiendi uiris principibus atq; osculandi pont. pedes & manus, itē osculando salutandi, ac ipsos pedes mutuo lauandi. Cap. XIII
- Qui primi apud Romanos instituerint, sacerdotes flamines, Virgines uestales, pontificem maximum, salios, feciales, patrem patratum, regem sacrificulū, augures, epulones, sodales Titios & aruales, ac singulorum officia, & quæ procurarēt sacra, & de primo lecliternio, atq; librorum Sibyllinorum origine. Cap. XIII

CAPITA QVINTI LIBRI.

- Vnde nostris consuetudo sit, festis diebus exornare templā, ac in illis offerre cereas imagines, tabellasq; miraculorum ponere: item conuiuari, cum quis præsertim sacerdos primam celebrat Missam, quam uocamus. Cap. I
- Vnde apud nostros mos sit, spargere pecuniam in populū, dare epulum & strenam, ducere choreas, edere spectacula, exire Calendis Maij in agros, & currere Calend. Martijs per arua cum faculis accensis, et per dominica natalitia ministrum quempiam facere dominū, ac ante initium quadragesimæ induere personas. Cap. II
- Vnde fluxerit mos ungendi sacerdotes & reges, item baptizatos, ac morbo periculose laborantes. Cap. III
- De initio connubij sacerdotalis apud Hebræos, & quando illud occidentalibus sacerdotibus interdictum fuerit. Caput III

Quaratione ab initio inter mortales matrimonium fuerit contractū, & intra quos cognationis gradus, tam apud illos, quā post apud nos: ac ibidem, an ulli unquā per leges licuerit plures simul habere uxores, & ius connubij filiorum esse in potestate parentum, atq; unde mos sit ut puerperæ purgentur. Cap. V

De principio sacrarū ædium, atque ubi sit præcipuus orandi locus, ac de altariū & cœmeteriorū initio, & quando primum crux cœperit haberi honori atque uenerationi. Cap. VI

De primo ac uetustissimo apud Hebræos sacrificandi ritu, ac festorum dierum obseruatione, dedicandiq; templi instituto, deq; ignis mysterio. Cap. VII

Cunctas ferè gentes quondam demonibus malis humanas immolasse hostias, & ibidem quid esset uer sacrum, & quando primum eorum oracula obmutuerint, ac de primo usu aquæ, quam dicimus sanctam. Cap. VIII

Quis primus docuerit modum orandi, & cur in Orientem uersi oremus, ac unde mos concionandi, & de perfecto concionandi modo, atque quando eucharistia instituta, deq; primo eius usu. Cap. IX

Qui primum post Christum, eo ritu sacrificare cœperint, quem ille docuisset: & qui deinceps modum rei diuinæ faciendæ, quā Missam uocāt, auxerint, & de osculo pacis inter sacra, atque quando id fieri non liceat, ac de benedictione sacerdotis, post sacra. Cap. X

Vnde mos sit, ut post rem diuinam factam, diaconus pronunciet, Ite missa est: & unde Missa & cœrimonie dictæ, & de primo capeffendæ eucharistiæ usu. Cap. XI

Quæ nonnulla tam hebraica quā græca, uel syriaca uerba,

ba, in Missa usurpentur, & ibidem de eorum significatione. Cap. XII

CAPITA SEXTI LIBRI.

De pio pœnitendi initio, & de primo confitendi delicta instituto, & qualis sit publica confessio, ac ibidem de triplici purgatione priscorum. Cap. I

Qui primi instituerint horas canonicas, ac sanxerint ut psalmi à choro alternis canerentur, ac quā parū frugifer sit cantus in domo domini mollior atq; delicatior, & ibidem de origine chori, atq; qui diuorum uitæ scripserint. Cap. II

De initio ieiunij, & primo eleemosynæ usu, ac ibidem quale uerum sit ieiunium, atque de ieiunij aduentus, quem uocant, & quadragesimæ primordio, & unde dicta sit, ac feriæ quartæ cinerum quatuorq; temporum instituto. Caput III

Quando primum sacræ uigiliæ in ieiunium fuerint mutatae, et ibidem nocturna sacra apud ueteres semper fuisse damnata, atq; de instituto ieiunij quartæ & sextæ dierum hebdomadæ. Cap. IIII

Qui primi mutauerint Solis & Saturni dierum nomina, in dominicum, & sabbatum, ac reliquos hebdomadæ dies in ferias distinxerint, & ibidem à quibus errantium syderum uocabula fuerint istis diebus primum tributa. Caput V

De modo Christianæ abstinentiæ in cibis capeffendis, cum ieiunatur: & unde sit usus apud nos consecrandi mensas, legendiq; sacra scripta, dum editur, atq; agendi gratias post sumptum cibum. Cap. VI

De origine rationis festorū dierum apud Romanos, & no-

- stros, & cur constituti sint, & soli Deo esse sacrificandum, ac de more natalem colendi diem, paschaq; celebrandi, & paschales candelas consecrandi. Cap. VII
- De primo festorum dierum instituto, & utrum pentecoste apostolorum temporibus fuerit dies festus, atque unde mos sit adscribendi bene meritis de christiana religione, diuorum catalago. Cap. VIII
- Qui primi instituerint, ut anniuersaria iusta mortuis fieret, etiam IIII. nonas Nouembris, et de legitimo tempore lugendi mortuos, deq; lugentium uestitu, eorūdemq; corporis habitu, ac quando luctus minueretur, & quare Francorum reginae, dum sunt uiduae, albis utantur uestibus. Cap. IX
- De origine nouendialis septendialisq; sacrificij, & de more offerendi pro mortuis, eosq; non lugendi, ac de sapienti Thracum instituto, & modo apud priscos offerendi funeris ad sepulchrum, atq; de initio funebris pompae, extruendorumq; sepulchrorum forma, ac eorundem iuris religione. Cap. X
- De primo usu uouendi uota Deo, ac nudipedalia sacra agendi, & qui primi inuenerint Litanias, & cur sternuentibus bene precemur: oscitantesq; ac quiduis inchoantes sese crucis signo uallent: & de origine supplicationū nostrarum pompae. Cap. XI
- De origine uasorum, indumentorumq; sacerdotalium, ac de primo eorundem sacrandorum instituto, & unde usus tintinabulorum, item uelorum, cortinarum, cādelabrorum, & uexillorum. Cap. XII
- De primo apud Christianos imaginum cultu, deq; modo eas uenerandi à patribus constituto, atque de prauo earum dē

- dem abusu ad quæstum. Cap. XIII
- De decimarum, et primitiarum, ac primogenitorū redemptionis origine, & quis primus decreuerit, ut liceret sacerdotum collegijs fundos & prædia oblata recipere possidenda. Cap. XIII

CAPITA LIBRI SEPTIMI.

- De monasticæ uitæ principio. Cap. I
- Quando primum ordo monasticus tribus uotis adstrictus fuerit, & quis primus ea uota introduxerit, uestitumq; religiosum, cum nouo uitæ modo, ac ordo ipse abiuerit in plures familias. Cap. II
- De origine Hieronymianorum, Canonicorum regularium, Augustinianorum, Cartusianorum, Carmelitanorum, Præmonstratensium, & Crucigerorum. Cap. III
- De Prædicatorum, Franciscanorum, Trinitatis, Seruorum Deiparæ, Brigidenſium, Iesuatorum, Nouorum Eremitarum, & Bonorum hominum origine. Cap. IIII
- De origine sacrorum militum, ac de initio atque exitu sectæ Albatorum. Cap. V
- De Niniuitarum initio, quorum secta uulgò Confraternitas dicitur: & unde mos, ut consocij inter orandū sese conuerberent. Cap. VI
- De origine sectæ deæ Syriæ sacerdotum, Assyriorum, Antonianorum, atq; Ceretanorum. Cap. VII
- De primordio Mahometanæ sectæ, atq; eius legibus & institutis. Cap. VIII

CAPITA LIBRI OCTAUI.

- Vnde natum, ut patres sanxerint diuorum reliquijs honorem habendum esse, ac qui primi stationes & iubileum Romæ instituerint, & de primo ueniarum, quas indul-

INDEX CAPITVM.

- gentias dicūt, usu, & unde uocentur à culpa & poena.
Caput I
De origine titulorum, quibus Romanus pontifex utitur, ac
collegiorum & scribarum, & quando primum literæ
apostolicæ cœperint obsignari plumbo, & de primo
annatarum usu. Cap. II
De Simoniacorum sectæ ortu. Cap. III
Quando primum hæreses, atq; schismata orta, ac in his, Lu
therana secta, & quæ eorum autoribus sit poena consti
tuta. Cap. IIII
Quo primum tempore pontificum concilia publicè haberi
cœperint, atque quorum conuentuum decreta à patri
bus recepta sint. Cap. V
Qui ex alienis & externis, primi nostros Christianos in se
ctati fuerint, & ibidem qui martyrij primum palmam
tulerint. Cap. VI
De Christianæ reipublicæ præstantia. Cap. VII
Et in calce, commentariolum in dominicam præcem.

INDICIS CAPITVM FINIS.

RERVM AC VER BORVM TOTO HOC OPE RE CONTENTORVM INDEX.

A

- Bagarus scripsit 202.21
ad Christū, ut
se sanatum ue
niret. pag. 427.8.
Abies admirationis præci
pue. 121.24
Abstentes qui, & quare di
cantur. 288.13
Acolythi, seu Acoluthi.
254.14
Adulterij causa. 512.18
Adulterorum poena. 220
26.
Aegyptij unde dicantur.
14.9
Aegyptij primos homines
apud se natos perhibet.
9.3
Aegyptij Deorum genus a
pud se primū fuisse glo
riantur. 4.7
Aegyptij primi omnium dijs
aras, simulachra & de
lubra statuere. 23.25
Aegyptiorum literæ quales.
333.20
Aëromantia quid. 75.10
Aes quis primum fabricarit.
141.28
Aeris inuentor. 141.16
Aethiopes à quo nominati.
14.8
Aethiopes primi hominum
creati. 9.26
Aethiopes nunquam ab ex
ternis regibus subacti.
24.12
Aethiopum in deos pietas et
religio. 24.2
Agonalia festa. 398.9
Agriculturæ repertor. pag.
160.1
Aleæ ludū quis primum ex
cogitarit. 124.6
Alexandriæ in Aegypto con
ditor. 110.1
Albatorum ordo quomodo
cœperit. 466.12
Altare primum quis fecerit.
333.20

INDEX.

Alui purgationis autor. 64.
 13
 Amphiarus augur. 77.28
 Amphitheatrū quid. 108.6
 Anchoræ inuentor. 215.29
 Ancile è cœlo lapsum, re-
 gnante Numa. 298.6
 Angariare quid. 368.4
 Anglorū in celebrandis nu-
 ptijs mos. 20.2
 Anglicarum mulierum oscu-
 lo salutandi consuetudo.
 294.16
 Annales quondam Romæ
 pro historijs habebantur.
 43.1
 Annatarum inuentio. 489.
 23
 Animas defunctorū pietate
 suorum releuari. 410.18
 Animalia occidere quis insti-
 tuerit. 174.7
 Animalia herbas ac remedia
 nonnulla hominibus com-
 monstrarunt. 69.16
 Animalibus quis primū no-
 mina imposuerit. 173.28
 Annus magnus. 99.3
 Annis ratio quā uaria fue-
 rit apud priscos. 98.23
 Annum qui primi constitue-
 runt. 97.21
 Annos numerādi uarij apud
 gentes modi. 62.17
 Annulorum origo. 146.25
 Annua sacra martyrum.
 404.21
 Antennarum repertor. 215.
 27.
 Antiochenum concilium.
 502.14
 Antonius Eremita. 443.29
 Antonianorum secta. 471.
 24
 Apelles hereticus. 496.5
 Apostoli in cœna sacerdotes
 fiunt. 257.26
 Apostoli à Christo inuati.
 257.12
 Apollo cur Pythius dictus.
 121.24
 Apollinis simulacrū in De-
 lo. 49.22
 Apollinares ludi quando in-
 stituti. 303.27
 Apollonia sese ultro in flam-
 mam conijcit. 517.22
 Apophoreta unde dicta.
 129.3
 Aprorum in morbis reme-
 dium

INDEX.

dium. 70.4
 Aquæ consecratio. 344.19
 Aquam in Eucharistia mi-
 sceri uino quis docuerit.
 356.4
 Aquilo uentus unde nomen
 habeat. 59.17
 Arabum regis filie historia
 memorabilis. 16.19
 Arabum in ducendis uxori-
 bus consuetudo. 16.11
 Aræ primitiue ansæ dictæ.
 175.6
 Arachnes fabula. 179.30
 Aramei à quo nomē sortiti.
 14.7
 Arbores in Italiam aliunde
 translate. 171.5
 Arborum rami uirides, cur
 Calend. Maij ante domos
 ponantur. 310.29
 Arce lapideæ Romæ inuen-
 te. 506.27
 Archagathus medicus pri-
 mus Romæ. 66.2
 Architecturæ origo. 187.11
 Arcuum inuētores. 114.70
 Arcopagitarū magistratus.
 89.18
 Argenti repertor. 141.8
 Argenti primus signator.
 144.14
 Aristocratia qui primi con-
 stituerint. 87.17
 Aristocrata quādo cœperit
 Romæ. 91.2
 Arithmetice origo. 61.2
 Arma qui primus fabricauit.
 114.9
 Arrij heresis. 497.22. &
 503.8
 Artem nauigandi quis repe-
 rerit. 213.19
 Aruales sacerdotes. 299.24
 Aruspiciæ artis origo. 76.
 21. In quibus ea uerfe-
 tur. Ibid. 30. & seq.
 Ascie repertor. 210.25
 Assyrij à quo sint appellati.
 14.6.
 Astrologiæ initium unde sum-
 ptum, & qui eius inuen-
 tores. 56.1. & seq.
 Asylum à quib primò con-
 stitutum. 203.5
 Asylis quo pacto Christiani
 utantur. 204.13
 Athanasius cantores templo
 eiecit. 378.8
 Athila Hunnorum rex. 520.7
 8 4

Ignatius fuit Antiochenus auctor. uide Eusebium lib. vi. Hist.
 Eccl. cap. viii. fine.

Atlas cur coelum humeris
sustinere dicatur. 57.6
Atomi unde dicti. 7.18
Auguria cur dicta, & à quo
primum inuenta. 77.23
Augurum collegium summa
religione cultū apud Ro-
manos. 78.28
Augustiniani cremitani.
452.9
Auiaria qui primum insti-
tuerit. 178.12
Aulea ornamenta ubi pri-
mum excogitata. 181.7
Aureum diadema olim epi-
scopis offerebatur. 265.4
Auri intexendi modus per
quem ostensus. 181.28
Auri conflaturæ inuentor.
142.1
Aurum ubi, & à quo pri-
mum inuentum. 141.6
Aurum cur palleat. 141.4
Auspicia unde dicantur.
77.22
Annulus sacerdotibus olim
datus quid significet. 265.
10
Azymorum dies qui fuerint
337.5

Babylonij filias suas ad
questum corpore
faciendum adigebant.
218.29
Babyloniorum egrotos cu-
randi ritus. 67.1
Bacchanalia sacra. 219.15.
& 300.16
Baculus cur olim episcopis
datus. 265.8
Balsamum in sola Iudæa na-
sci. 316.1
Baptismus infantium ab Apo-
stolis introductus. 246.20
Baptizati à Ioāne denuò ba-
ptizabantur. 245.8
Baptismatis primus usus.
243.26
Barbam aut comam sacerdo-
tibus nutrire uetitum fuit.
267.27
Basilides Cerdo hæreticus.
495.30
Belus rex ut Deus cultus.
23.9
Bellicarum machinarū auto-
res. 115.15
Benedictinorum descriptio.
446.18
Bernardus Castilionensis.

448.24
Bigas qui primū iunxerint. 488.
118.12
Biretri autor latet. 224.21
Biremē quis primum fece-
rit. 215.9
Bombardæ inuentor. 116.
1. & 223.20
Bombardæ usus Venetis pri-
mum indicatus. 115.11
Vnde nomen habeant.
Ibid. 28.
Bombardæ repertoris nomē
cur occultetur. 115.15
Bombyces apud Seres. 184.
18
Bonæ Dæ sacra. 299.30
Boreas unde nomē adeptus.
59.18
Bonorum hominum ordinis
origo. 461.17
Boues ad aratrum quis pri-
mum iunxerit. 163.5
Breuiatores à quo creati.
488.19
Breuium scriptorū collegij
autor. 489.5
Brigidensium monacharum
initium. 460.3
Bucolici carminis inuentor.
37.27
Bullarum inuentio. 488.
23. Vnde dicta. 289.17
C
Cadaverum ablutio, et
unctio. 408.16
Cadmus in Græciam primus
litteras attulit. 26.26
Cælestinorum ordinis ori-
go. 448.14
Cæretanorum sectæ initium.
471.30
Calatrauensium militum re-
ligio. 465.13
Calchas augur. 77.28
Calices ab initio quales.
421.20
Camalduensium religio quan-
do orta. 447.11
Campanæ inuentor ignora-
tur. 223.10
Canonicorum uestitus. 455
uers. 15
Canonici regulares. 451.26
Capita cur aperiamus magi-
stratibus. 291.18
Carcerem primū quis ædifi-
carit. 97.4
Cardinalium origo. 270.19
Carmelitanorum ordinis ori-

INDEX.

- go. 454.30
 Carmentalia sacra. 398.10
 Carnes sub Saturno non comestæ. 175.11
 Carthusianorum origo. 456.2
 Castitatem coactam quæ mala sequantur. 323.7
 Catechumeni unde dicti. 249.25
 Cauca, pars media theatri. 207.7
 Cauponam qui primi aperuerint. 167.25
 Cecrops primus Atticæ rex, & Mosi æqualis. 25.13
 Cecrops iuxta fabulas, matrimonij autor. 15.20
 Celocis navis inuentor. 215.21
 Censum quis primus instituerit. 94.11
 Censum agere, quid. 95.20
 Centaurorum fabula unde orta. 119.13
 Cephas uocabuli interpretatio. 367.23
 Cerimonie unde appellatæ 363.1
 Cerealia à quo instituta. 300.20
 Cerui à Phalangio percussi, canculos edendo sibi medentur. 69.22
 Chalcedonense concilium. 503.17
 Chananeis à quo nomen inditum. 14.9
 Chartæ, quibus scribendo utimur, unde fiant. 110.7
 Chartarum uaria genera. 110.29
 Chelidoniam hirundines docere. 69.23
 Chorcas ducendi mos. 310.9
 Chorus unde appelletur. 378.16
 Chiromantia quid. 75.20
 Chirothecæ cur olim episcopis datæ. 265.11
 Chirurgiæ inuentor. 65.20
 Christianæ abstinentiæ in ciuis capessendis forma. 392.10
 Christianæ Reipub. origo et incrementum. 216.17
 Christianorum 17. millia diebus 30. supplicij affecta. 379.17

Christianos

INDEX.

- Christianos, eorumq; ædes ungendi cōsuetudo. 314.11
 Christiani cur dies festos cōstituerint. 400.3
 Christi sacerdotium quale. 314.25
 Chriftatis materia. 315.20.
 Chrysippi de Deo opinio. 315.
 Cinerum cōsecratio. 386.7
 Circe magiæ perita. 72.18
 Circrorum autor. 215.21
 Circini autor. 211.2
 Circuncisionis forma et origo. 241.16 242.2
 Cisterciensium monachorū familia. 448.20
 Citharæ repertor. 50.14
 Ciues Rom. in quinque classes diuisi. 94.14
 Ciuitatum nomina quando immutata. 13.24
 Claræ uirginis congregatio. 458.16.
 Classes ciuium Rom. quinq; et quanti unaquæq; sit æstimata. 94.14. & seq.
 Classe quis primū depugnauerit. 216.7
 Clauum pangendi mos apud Romanos. 62.21. & seq.
 Clauum inuentor. 211.1
 Cleopatra quomodo cum Antonio extremis coronæ florib. uenenatis luserit. 138.2
 Cleopatra centies centenis sefertijs cœnata. 177.23
 Cluniacensium ordo. 447.6
 Clysteris usum unde didicerint medici. 70.16
 Cœnobiorum conditor primus. 443.30
 Co insula Aesculapio dicata. 65.26
 Collegij breuium scriptorū autor. 489.5 (284.8)
 Collegia sacerdotū instituta.
 Collegia uirginū unde exortā. 291.30
 Colores q; inuenerit. 156.17
 Comœdia unde dicta. 38.30
 Comœdiæ principium. 38.3
 Comœdiæ nouæ autores. 40.10
 Comœdias atq; tragœdias agendi modus. 206.14
 Cōpatres in baptismo testes. 247.23
 Conceptiue feriæ. 398.16
 Concilium Nicenum. 502.30
 Romanū. 502.8 Antiochenū. 502.14 Chalcedoniū.

INDEX.

- 503.17. Constantianū. unde dicti. 51.5
 504.25. Constantino Cribrorum excogitatores. 164.13
 politanum. 503.10. Byzantinū. 503.29. Ephesinum. 503.13
 Concilia quando publicè haberi cœperint. 501.17
 Concionandi perfectus modus. 349.13
 Concumbendum quando sit. 221.25
 Confessio secretior. 372.29
 Cōfessio annuaria à quo constituta. 374.23
 Confessionis publicæ initiū. 372.27
 Confirmationis initiū. 316.16. & 247.29
 Confraternitatis sectæ primordium. 467.18
 Congiaria dona. 304.22
 Corbona quid. 268.8
 Coronæ unde olim fieri consueverint. 136.7
 Coronarū uarietas. 136.27
 Coronarū reptoires. 135.28
 Corinthus hæreticus. 495.13
 Consualia festa. 398.13
 Consules Romæ primi, & unde dicti. 51.5
 Cribrorum excogitatores. 164.13
 Crux honori esse quādo cœperit. 333.24
 Crucis signo se munire, unde ortum. 417.17
 Crucigeri monachi quando cœperint. 456.3
 Crystallus lapis à quo inuentus. 150.14
 Cubiculariorum institutio. 282.2
 Cultus Dei qui maximus. 341.16
 Currum repertor. 118.28
 Cymbæ excogitatio. 215.21
 Cyprianus martyrio coronatus. 517.8
 Cyrenaicus atheos. 3.21
 D
 Dæmones effugandi modum quis primus docuerit. 73.14
 Decemuiro quando primum Romæ creati. 92.5
 Decimarum causa. 431.13
 Decimis opes nō parari debent. 437.5
 Declamator quis. 45.8
 De-

INDEX.

- Dedicatio templorū. 338.4
 Delubra quis primum ædificauit. 191.3
 Democratia quādo Romanam irrepsit. 92.20
 Denarius diurnus. 96.29
 Denicales feriæ. 399.18
 Dentis euulsionem quis excogitarit. 64.13
 Deo immolandi pecora mos. 174.10
 Deorū origo. 1.1
 Deos colendi ritus unde effluxerit. 23.3. & 24.15
 Deus iuxta Epicurum mortalia non curat. 3.23
 Diaconi. 253.27
 Diadema, regium insigne, à quo primū inuentū. 86.16
 Diagoras Athenis cur expulsus. 506.16
 Dialecticæ autor. 55.13
 Dialogos quis introduxit. 55.20
 Dictator quis primus Romæ creatus. 91.15
 Dictamus herba, extrahendis sagittis cōducit. 69.18
 Didymus Grammaticorum princeps. 33.13
 Digamus olim ad officii sacerdotis nō admittebatur. 268.12
 Diœceses episcopis distributi. 269.27
 Diuinandi duo genera. 76.5
 Diuortium quando licitum. 19.17
 Diuortij autor quis. 18.19. & seq.
 Diuortij libellus. 19.6
 Diuortij inter Iudæos & Romanos discrimen. 19.19
 Doliorū excogitator. 212.1
 Domos luteas qui primi ædificauit. 188.6
 Dorothea martyrio coronatur. 518.4
 Drachma. 96.26
 E
 Ecclesiæ principium. 228.18
 Elamitæ unde dicti. 14.5
 Eleemosynæ usus quādo cœperit. 381.15
 Eleemosyna cui danda. 381.28
 Electrū ubi primum inuentum. 149.27
 Encenia Iudæorū. 337.24

Eucharistia quādo instituta. 355.5
 Enos primus nomen domini inuocauit 25.19
 Epicuri impia de Deo opinio. 3.23
 Episcopi uocabulū. 260.24
 Episcoporum creatio quibus olim commissa. 279.23
 Epulum dandi consuetudo. 109.17
 Epulones à quibus creati. 299.12
 Equitandi artem quis primū compererit. 117.20
 Eremita à quo primum habitari coepta. 441.1
 Eremitanorum ordinis principium. 451.4
 Erichthonius unde dictus. 118.27
 Esset unde dicti, & eorum instituta ac mores. 441.20
 Esseni absq; coniugibus uitā degebant. 17.25
 Ethnicus quid significet. 367.30
 Ethnicorum sacra tribus purificationib; cōstabāt. 374.30

Ethica inuētor, & quid eius proprium. 55.8
 Eutyches damnatur. 503.18
 Excommunicationis inuentio. 287.30
 Excommunicandi usus à Druidibus Gallorum sapientib; usurpatus. 288.15
 Exequiæ unde appellatæ. 414.7
 Exhomologesis qd. 374.4
 Exorcistatores Solomon instituit. 154.24

F

Fabrica materiariae inuentio. 210.22
 Fabulam quis primus recitandam dederit. 206.9
 Fastorum dierū origo. 399.29
 Feciales sacerdotes. 298.17
 Ferie statuae. 398.6. Conceptione. 398.16. Imperatiuae. 398.19
 Ferie unde nuncupatæ. 391.28.
 Ferramenta rustica quis compererit. 163.20
 Ferrū qui primi fabricarint. 141.28

Festi

Festi dies apud Christianos 123.30
 cur constituti. 400.3
 Festorum dierū apud Rom. origo. 398.5
 Festis diebus conuiuia prae-bendi amicis consuetudo. 308.9
 Festa agonalia. 398.9. Carmentalia. 398.10. Consualia. 398.13
 Festi nouendialis origo. 398.21
 Fistulae inuentor quis. 50.1
 Flamines sacerdotes à quo instituti. 295.10
 Famines unde dicti. 296.7
 Flori crudelitas in ludæos. 415.2
 Flora Dea quomodo & à quibus culta. 300.1
 Foederis icicndi uarij modi. 131.15
 Foederum olim tria genera. 131.6
 Foederū repertores. 130.17
 Franciscani à quo orti. 457.27
 Fulloniae artis rector. 180.14
 Funebres ludi à quo inuenti. 123.30
 Funeris orationis autor. 199.11
 Funeris populi descriptio. 413.6
 Fundarum usum quis primū monstrarit 115.15
 Fusos in lanificio quis repererit. 180.30
 Frumenti inuentio. 161.18

G
 Galli olim mutuum dabāt pecunias, apud inferos sibi reddendas. 511.25
 Gazophylaciū quid. 368.9
 Gemmae quo tempore coeperint esse preciosae. 148.3
 Genitalia uirginum fascijs olim succincta. 21.6
 Genios singulis binos attribuit antiquitas. 2.2
 Geomantia quid. 75.20
 Geometriae autores qui. 61.1
 In quibus uersetur. ibid. 14
 Glutini rector. 210.29
 Gothicae gentes unde appellatæ. 14.12
 Graeci in cōuiuio cum mulieribus nō accūbebāt. 177.6

INDEX.

Grammatici olim omnium scri-
ptorum censores. 73.8
Grandinōtensis monacho-
rum ordo. 448.11
Gymnici ludi. 123.28

H

Hereses quando pri-
mū ortæ. 494.7
Heresis & schisma quomo-
do inter se discrepent.
496.17
Hereticus quis dicatur.
494.5
Hereticorum pœna. 499.12
Harmonias uocum quis inue-
nerit. 46.14
Harpagonarum autor. 216.1
Hasta cur quondam nuben-
tis capiti imposta. 20.29
Hebionis heresis. 495.23
Hebræi unde dicti. 229.12
Herbæ & remedia nonnulla
ab animalibus homini in-
dicata. 69.16
Herbarū mira uirtus. 67.24
Herbariæ medicinæ inuen-
tor. 68.10
Herbariæ rei scriptores pri-
mi. 70.18
Hercules Nymphæ amore
captus. 185.23
Heroicum metrum unde no-
minatum. 37.11
Hieronymi uita. 450.19
Hieronymiani monachi.
451.6
Hippagines naues quis repe-
rerit. 215.27
Hippocrates medicinā omni-
no perditam in lucem re-
uocauit. 65.25
Hippopotamus ut morbidū
corpus exoneret. 70.5
Historiæ primus scriptor.
41.15
Historiæ cōponendæ regu-
la. 43.3
Histriionibus unde nomē in-
ditum. 206.7
Homo Dei simulachrū. 11.1
Homines ex qua materia
creati. 10.5
Hominum prima origo. 9.3
Hominum natura syderibus
subiecta. 56.4
Honorum qui Rom. pōtifi-
ci habentur origo. 276.6
Horas canonicas quis inue-
nerit. 375.19
Horologij autor incognitus.
223.

INDEX.

223.8
Hos anna quomodo latine
reddatur. 367.13
Humiliatorum ordo in Ger-
mania. 448.30
Hydromantia quid. 75.17

I

Ianus primus Latinorū
rex cur gemina faciē
fingatur. 100.2
Ieiuniū in quatuor anni tem-
pora diuisum. 387.8
Ieiunium 46. dierū. 312.24
Ieiunij initium. 380.19
Ieiunij solēnis ratio. 392.10
Ieiunij quartæ & sextæ die-
rum hebdomadæ inuentio.
390.10
Ieiunio unde nomen inditū.
382.25
Iesus quonam pacto unctus.
314.15
Iesuatorum sectæ initium.
460.19
Ignatius ad bestias damnatus
916.29
Ignes crebros Calend. Mar.
faciendi cōsuetudo. 311.13
Ignis mysterium. 338.10
Ignis inuentor. 142.17
Ignisfij repertor. 76.29
Imagines cereas offerendi ri-
tus. 306.15
Imperare bene, difficile. 86.
uers. 5
Imperatoris eligēdi potestas
archiepiscopis facta. 280.
15
Imperatores creādi pote-
stas penes pontificē Ro-
manum fuit. 280.6
Imperatorum consecrando-
rum mos Romæ qualis fue-
rit. 198.24
Imperatiuæ feriæ. 398.19
Impositio manuum. 257.30
In Auius tria quondam di-
uinandi genera. 77.30
Incantationes quibus ægritu-
dines mitigari solent, quis
ediderit. 73.19
Indulgētiæ quando celebres
esse, & à quo tradi cœpe-
rint. 484.1
Induciarum excogitatores.
130.5
Infantes à supplicio uiuere
incipiunt. 46.30
Inguinibus tumescētibz ho-
mines quando perierint.
416.14

INDEX

Institutores. 217.28
 Iochobél Mosis mater. 72.30
 Iouis nutritor Melissus. 23.3
 Isis Deus Aegyptiorum. 4.11
 Isthmij ludi à quo nominati
 & inuenti. 122.2
 Iubilei anni autor. 482.29
 Iubilei origo apud Hebræos.
 485.14 (15.
 Iudæi à Iuda appellati. 229.
 Iudæorum luctus. 406.18
 Iuradi modus per Euangelium.
 287.18. Per Iouem. Ibid.
 Iurandi mos apud Hebræos.
 287.12
 Iusurandum quod maximū
 fuerit. 287.8
 Iuris ac legum origo. 80.14.
 & seq.
 Iuris diuisio. 81.7
 Ius creandi Rom. pontificis
 quando mutatum. 277.9
 Iusurandi Romæ olim apud
 factiosos confirmandi mos
 132.13
 Iustinæ monachæ cōgrega-
 tio. 449.30
 L
 Labyrinthorum primi
 autores. 192.26

Lacedæmonij cur ab Asia
 contemplanda ciues suos
 prohibuerint. 511.17
 Lacedæmoniorum regū se-
 ries. 86.30
 Lanarum primi insectores.
 180.20
 Lanificij usus à quo primum
 ostensus. 180.22
 Lapidicinas quis primum
 ostenderit. 188.16
 Lauatio pedum ante diem fe-
 stum paschæ. 294.22
 Lauandi u. us ueteribus fre-
 quens. 209.23 Lauandi
 manus consuetudo. 350.7
 Lauri arboris dotes quædam
 præcipuæ. 172.5
 Lectisterniorum initium.
 701.26
 Lectorum ordo à quibus ini-
 tium cœperit. 254.18
 Legis definitio. 81.4
 Leges mortalib. alij alijs pri-
 mum dederūt. 82.8. et seq.
 Legum ac iuris origo. 80.
 14. & seq.
 Lembi inuentio. 215.20
 Leporaria à quo condita.
 178.18

Lin-

INDEX.

Linguarum uarietatis exor-
 dium. 11.30
 Lini inuentio. 179.27
 Lintres Germani excogita-
 runt. 215.22
 Litanie uulgò præcessionēs.
 416.1
 Litaniarum institutio ac ser-
 ma. 417.28
 Literarum usus ad quid con-
 ducat, & à quo primum
 inuentæ. 26.4. & seq.
 Luciferi natura à quo inuesti-
 gata. 58.14
 Ludiones. 205.29
 Ludi funebres. 123.30
 Ludorum genera apud Græ-
 cos. 4.120.11
 Lugendi ratio apud Iudæos.
 406.18
 Lugendi mos apud Roma-
 nos. 406.19
 Lugentium uestitus. 407.6
 Lunæ cursum ac defectum
 qui primus monstravit.
 58.6
 Lustricus dies. 247.18
 Lustrum conditum. 95.24
 Lutherus declaratur hære-
 ticus. 498.11
 Lydi à quo nuncupati. 14.7
 Lydios, Dorios, & Phry-
 gios modulos quis inue-
 nerit. 49.29
 Lydorum filie uulgato cor-
 pore quæstum facientes,
 dotem sibi compararunt.
 17.21 (10
 Lyrici poëtæ unde dicti. 49.
 M
 Macedonius, Euxi-
 nus, & Macarius
 Antiochenus damnantur.
 503.12
 Macrobius notatur. 93.26
 Magiæ sex species. 74.30
 Magicæ artis origo. 71.1
 Magistratibus cur capita a-
 perianus. 291.18
 Magnus Alex. quibus rebus
 immortalitatem intelligen-
 bat. 221.21
 Mahometanæ sectæ primor-
 dium, leges, ac instituta.
 472.15
 Malcolmī Scotorum princi-
 pis optimi factū. 17.18
 Mali & antennæ autor. 215.
 26
 Manumissiois formula. 89.5

INDEX

- Mari quis primum impera-
uerit. 213.17
Marmoris fodiendi causa. 188.30
Marcion Stoicus hæreticus. 496.1
Martyribus cur annua sacra
instituta. 404.21
Martyrij palmam qui pri-
mum tulerint. 505.24
Materiarum fabricæ exco-
gitatio. 210.22
Matrimonium à sacerdote
non consecratum pro ince-
sto haberi. 328.1
Matrimonium ab initio qua-
ratione contrahi solitum sit. 324.2.
Matrimonium occidentali-
bus sacerdotibus interdictum.
321.23
Matrimonij fœdus Christia-
ni sanctius colunt quam o-
lim Hebræi. 18.6
Matrimonij ius in potestate
parentum esse debet. 328.4
Matrimonij origo. 15.13
Matrimonij qui fuerint ue-
terum ritus. 19.23
Matrimonij usus uariis. 16.1
- Matrimonij sacerdotalis ori-
go apud Hebræos. 317.10
Matrimonio contrahendo
qui cognationis gradus pro-
hibiti. 325.29
Matrimonia cum consangu-
ineis contracta. 17.6
Matrimus. 19.24
Maximus circus. 209.14
Medicus Romæ primus q̄s.
66.2
Medici urbe & Italia pulsi.
66.9
Medicinæ medicamentariæ
repositor. 68.12
Medicinæ autores dii. 63.22
Eiusdem diuisio. 65.15
Medicamina omnia mali suc-
ci esse, stomachum q̄ lede-
re. 69.4
Megalenses ludi. 301.15
Mellea medicina à quo in-
uenta. 69.15
Mellis colligendi usus cui tri-
buatur. 170.19
Melissus Cretensium rex sa-
crorum pompas primus in-
trodixit. 24.15
Membrana à quo reperta.
110.19

Membrana

INDEX.

- Membrana unde nomen ha-
beant. 110.13
Memoria qui olim clare-
rint. 112.2
Memoriæ artis inuentio. 111.
19
Menander Samaritanus hæ-
reticus. 494.21
Mendicantium ordo. 452.24
Mendicantium autor quis.
455.28
Mense instructæ consecra-
tio. 397.3
Mensuras quis inuenerit.
62.2
Mercaturæ initium. 217.11
Mercurius literarum in Aë-
gypto autor. 26.11
Meretriciam artem Venus
instituit. 218.27
Metri autor. 36.21
Militaris artis primi inuen-
tores. 112.12
Milites diui Iacobi. 465.110
Milium sacrorum origo.
462.3
Mineral munus. 300.30
Minij inuentio. 150.3
Minimorum secta à quo in-
stituta. 466.2
- Missa uox hebraica. 362.22
Missa finita, cur pronuncie-
tur, Ite missa est. 361.3
Misse sacrificium qui adau-
xerint. 357.14
Misilia dona spargebantur.
304.22
Mitra bicornis. 265.1
Molendini inuentor incogni-
tus. 225.8
Monachos quis omnium pri-
mum nouis legibus obliga-
rit. 445.5
Monasticæ uitæ principium.
440.29
Monasticus ordo quando tri-
bus uotis obstrictus fuerit.
444.29
Montanus hæreticus.
496.5
Montesius militum sectæ inis-
tium. 465.27
Montoliuetenses monachi
quando ceperint. 448.3
Mopsus augur. 77.28
Mortui ad tubam ferebatur.
412.23
Mortuorum anniuersaria iusta
à quo instituta. 408.21
Mortuorum animas pietate

INDEX.

- suorum releuari.* 410.18
Mortuis iusta facienda quis primus omnium curauerit. 406.12
Mortuos non lugendos. 411.9.
Mossolami Iudæi factum. 78.8
Mulieres in honorem Deorum stupratae. 341.14
Mulieribus uelato capite templum olim nō licebat ingredi 290.26
Mulieribus Romanis cur olim uini usus interdictus. 94.5
Mundus secundum philosophos ingenuus. 8.22
Mures in Thebaidis agro nasci. 9.8
Muros quis primus fecerit. 190.15
Murex piscis, qui et conchylum dicitur. 186.13
Musica ueluti uiuorum effœminatrix olim prohibita. 47.28
Musica instrumenta quis in Latium primus attulerit. 52.28
- Musica instrumenta qui inuenierint.* 48.23
Muscam quis primus reperit 45.8
- N
- N** *Atalis dies.* 399.1
Natalis dies sacrorum quid. 308.20
Natalitijs dominicis, ex domesticis regem creare, unde ortum. 311.24
Nauis inuentor quis fuerit. 214.2
Nauis onerariæ autor. 215.20.
Nauis longæ fabricatio. 215.7
Nauigandi ars cui accepto ferenda. 213.19
Nazaræorum secta. 266.30
Necromantia quid. 75.3
Nefasti dies. 400.8
Nemæi ludi unde dicti. 122.25.
Neomenia quid. 336.25
Nemroth Babylonis tyrannus. 87.28
Nendi artem quis docuerit. 100.4.

Nero

INDEX.

- Nero Petrum atq; Paulum morte affecit.* 506.19
Nero Romam incendit. 506.17
Nestorius hæreticus damnatur. 503.14
Nicenum concilium. 502.30. & 503.5.
Nicolaianorum hæresis. 494.29
Nili incrementum, atq; ex eo præfagia. 60.13
Niniuitarum initium. 467.24
Ninus Assyriorum rex, primus Asiæ imperio potitus est. 87.2
Nocturna sacra semper damnata. 390.3.
Nomadum, parentes senio confectos mactandi mos. 511.6
Normæ excogitatio. 210.30.
Notarii Romæ qui res martyrum scriberent quando constituti. 280.7
Notarios Apostolici ærarij quis creauit. 488.25
Nouatiani hæresis. 497.1
- Damnatur.* 502.20
Nouendialis festi origo. 398.21
Nouendialis sacrificij pro de mortuis initium. 409.26
Nudipedalia sacra apud Iudeos instituta. 414.25
Numæ Pompilij pietas. 295.13
Numa Pompilius nouæ religionis autor Romanis. 24.23
Numerorum repertor. 62.13
Numisma census. 96.28
Nummum aureum & argenteum, quis primum ad usum percussit. 144.5
Nundinae paganorum. 398.20
- O
- O** *Beliscus quid.* 200.14
Obeliscus ubi primum creatus. 200.18
Obelisci uarijs notis insculpti. 202.16
Obseruantium ordinis principium. 458.27
Oleæ Mineruæ inuentrix. 179.3
Officiorum diuisio inter re-

INDEX

- liquos initiatos. 284.5
 Olympici certaminis inuen-
 tores. 120.11
 Olympici certaminis quale
 premium. 121.4
 Oppidum primus omnium
 Cecrops condidit. 190.3
 Orantes cur capita aperire
 debeant. 291.20
 Orandi modum quis primus
 docuerit. 345.9
 Orandi modus per calculos.
 347.4
 Orandi uera ratio. 345.23
 Oratoris & Rhetoris disci-
 men. 45.1
 Orationis solutæ primus
 conditor. 42.9
 Orchestra. 207.4
 Orgia sacra. 24.26
 Orpheus Orgia sacra pri-
 mus in Græciam introdu-
 xit. 24.24
 Oscilla ex cera fictilia. 307.
 uers.7
 Oscitatio unde proueniat.
 417.15
 Osculo salutandi mos. 293.22
 Osiris Deus Aegyptiorum.
 4.11
- Ostenta quæ dicantur. 77.7
 Ostiarij. 254.15
 Ouandi causa. 134.1
- P
 Alamedes literarum nu-
 merum auxit. 26.28
 Pallium quid significet. 283.
 29
 Pallij quo utebatur olim epi-
 scopi, descriptio. 283.27
 Panis consecratio. 454.10
 Panos & Syringæ fabula.
 50.1
 Papa pedes deosculandos
 porrigere unde didicerit.
 292.2
 Papa unde diuitias acquisie-
 rit. 438.17
 Paradysus quid. 367.18
 Parætatio annua quid. 409.13
 Parochiæ quando presbyte-
 ris diuise. 269.25
 Parochi magistratus apud
 Rom. 270.2
 Patres patrati. 199.2
 Patrimi qui. 19.24
 Paulus & Petrus capite ob-
 truncantur. 239.25
 Paulus Samosatenus in con-
 cilio damnatur. 502.15
 Pauli

INDEX.

- Pauli Samosateni hæresis.
 496.8
 Pecora Deo immolandi mos.
 174.10
 Pecunia unde appellata.
 145.15
 Pellibus caprinis & ouillis
 olim scriptitatum. 110.28
 Persecutores Christiani san-
 guinis referuntur. 505.8
 Perpendiculari excogitator.
 210.26
 Personas induendi mos ante
 quadragesimam 312.8
 Personas induere apud An-
 glos, capitale. 312.23
 Poena eorum qui humanis ho-
 stijs non litassent. 342.1
 Poenitentia uera. 370.21
 Poenitentium ordinis initium.
 458.22
 Petasum episcopi ferre quan-
 do ceperint. 274.17
 Petrus Apostolus in sacerdo-
 tio prærogatiuam habuit.
 259.11
 Pheron cur cæcus factus, et
 quomodo uisum receperit.
 201.1
 Philosophiæ origo. 53.26.
- Duo eius principia. 54.
 23. Diuisio. 55.1
 Philosophorum innumera-
 biles de Dijs sententiæ un-
 de ortæ. 2.25
 Phylacterium quid significet.
 367.24
 Physica in quibus uersetur.
 55.6.
 Pistores Romæ quando esse
 ceperint. 162.30
 Pictura inuentor. 155.23
 Piscandi usum quis tradide-
 rit. 178.7
 Plastices, id est, figulinæ ar-
 tis repertor. 157.4
 Platonis de Deo sententia. 6.
 13
 Platonis lex de imaginibus fa-
 ciendis. 431.6
 Planetæ à quo diebus assigna-
 ti. 392.2
 Plebei ludi repertor. 304.7
 Plumbum quis primum osten-
 derit. 141.14
 Poeticæ facultatis origo. 34.
 27
 Poëtæ numine afflati. 34.1
 Poëtice artis præstantia. 33.
 22

INDEX.

Pondera quis repererit. 62.2
 Pontifex maximus à quo pri-
 mum creatus. 296.21
 Pontificum electio ad solos
 Cardinales hodie reducta.
 278.1
 Populorum nomina quando
 immutata. 13.24.
 Popularis ciuitas à quo pri-
 mum instituta. 86.21
 Potum ex hordeo quis pri-
 mus confecerit. 168.13
 Polygamia Hebræorum de-
 fenditur. 325.6
 Prædicatorum ordinis pri-
 mordium. 457.5
 Præmonstratenses monachi
 453.26
 Præcentorum autor. 154.20
 Presbyteri unde dicti. 257.2
 Presbyter nisi 30. annos ha-
 bēs fieri nō potest. 268.26
 Presbyterorum ordo quando
 cœperit. 257.4
 Presbyterorum secularium
 uota castitatis perpetuò ser-
 uandæ. 445.25
 Psalmos alternis canere, quis
 instituerit. 377.1
 Pallentiū in templis repre-
 hensio. 377.25
 Psammetichi de primo homi-
 num ortu mirabilis cogni-
 tio. 9.12
 Primitiarum autor ostendi-
 tur. 432.2
 Primogenita cur Deus sibi of-
 ferri præceperit. 436.1
 Profecti dies unde nominati.
 399.27
 Proselytus quis. 368.1
 Proscenium. 207.1
 Protagoræ de diuinitate du-
 bitatio. 3.19
 Protonotarij apostolici. 281.
 22
 Puerperarum purgatio.
 329.6
 Pugna unde dicta. 113.14
 Pugnare ex equo quis pri-
 mum docuerit. 119.11
 Punicæ fœminæ dotem uul-
 gato corpore quærebant.
 511.13
 Purgationes tres in Ethnico-
 rum sacris. 374.30
 Purpura quid. 186.4
 Purpura in signe Rom. magi-
 stratu. 186.17
 Puteorum inuentio. 191.27
 Pyramides

INDEX

Pyramides ædificandi causa.
 195.8
 Pyramidum autores. 194.2
 Pyrrhicæ saltationis inchoa-
 tor. 123.1
 Pyromantia quid. 75.5
 Pythagoras Deum quomodo
 definierit. 3.3
 Pythij ludi à quo constituti.
 121.24.
 Religiosi qui. 23.23
 Reliquiæ sanctorum quando
 primū honorari cœperint.
 480.1
 Religionis origo. 22.8. et se-
 quenti. 215.24
 Remi inuentor. 7.2
 Rerum origo docetur. 7.2
 Residentiarij qui uocentur.
 285.7
 Rhetoricæ artis antiquissimi
 scriptores. 44.11
 Rhetorices origo traditur.
 43.15
 Rhetoricæ uis atq; facultas.
 44.16
 Romana respub. sub quo ma-
 gistratu creuerit ac decre-
 uerit. 90.18
 Romani an generatim latine
 locuti fuerint. 12.11
 Romani decimas atque pri-
 mitias dederunt. 436.
 uers. 25
 Romani neptes uxores du-
 cebant. 326.5
 Coronati ludos spectabant.
 138.17
 Romanorum lugendi ratio.
 406.19
 Q
 Vadragesima unde
 dicta. 385.7
 Quadrigarū repertor. 118.
 uers. 21
 Quadriremis autor. 215.11
 Quinquatria sacra. 300.28
 R
 Ates qui inuenerit.
 214.2
 Rex sacrificulus. 299.7
 Reges ungendi mos. 313.10
 Reges cur rarò bene impe-
 rent. 85.29
 Reges cur quondam ut dij
 culti. 22.14
 Regum Romanorum insi-
 gnia. 93.18
 Reipublicæ administratio tri-
 fariam diuisa. 85.25

Romanorum in uictu tenui
tas. 393.18
Romanæ ciuitatis triplex re-
gimen. 90.27
Romanum concilium. 502.8
Rom. pontifex omnium ca-
put constituitur. 278.18
Rutilus aruales sodales in-
stituit, seq; duodecimum
fiatrem appellauit. 299.25
Romoaldus Rauennas mona-
chus. 447.12
Rotam figurariam quis inue-
nerit. 157.25

S

Sabaoth, uocis hebraicæ
interpretatio. 367.15
Sabæi unde dicti. 14.10
Sabellius hæreticus. 496.7
Sacerdotis consecratio. 250.
28.
Sacerdoti iurare non licuit.
295.25
Sacerdotes & reges ungendi
mos. 313.10
Sacerdotes cur olim uerticē
radere soliti. 265.25
Sacerdotum collegarū apud
Anglos diuortium. 284.12
Sacerdotum deæ Syriæ or-
do. 469.11
Sacerdotum Aegyptiorum
uestitus. 263.29
Sacerdotibus barbam aut co-
mā nutrire non permisū.
267.27
Sacerdotibus cœlibatus indi-
citur. 322.17
Sacerdotium Christi quale.
314.25
Sacerdotij apud Hebræos ini-
tium. 250.14
Sacerdotalis ministerij ætas.
268.29
Sacerdotalium indumento-
rum usus. 422.8
Sacrificij septendialis pro de-
mortuis origo. 410.9
Sacrificia humanarum ho-
stiarum. 339.5
Sacrificandi ritus olim qua-
lis. 174.20
Sacrificandi usus uetustissi-
mus. 335.8
Sacrorum primus ritus qua-
lis. 262.10
Sagittæ à quo inuenta. 114.
30
Salem eiusq; usum quis de-
monstrauit. 178.9
Salis

Salis mysterium. 338.23
Sambucæ musici instrumenti
reperor. 51.19
Sanguinem mittere in mor-
bis, unde homines didice-
rint. 70.5
Sarmaticis uirginibus non
prius nubere cōcedebatur,
q̄ hostē peremissent. 511.4
Saturnus Deorum parens.
4.13
Satyræ initium, & unde di-
cta. 39.18. et seq.
Scapharum inuentio. 215.23
Scandalizare quid. 368.3
Scena cur inuenta. 205.21
Scenopegia Iudeorum. 337.
17
Schismatum primus autor.
496.23
Scribendi usum per notas q̄s
repererit. 111.4.
Scythæ probro dant, homi-
nem non occidisse. 511.1
Seculares ludi à quo inuenti.
301.25
Seculares ludi unde nomen
habeant. 303.6
Secundæ mensæ à quo inuen-
tæ. 176.13
Securis inuentor. 211.19
Sepulchri non delendi lex.
413.26
Sepulchrorum extruendorū
forma. 413.19
Serici usus. 183.28
Serpens æneus in deserto.
425.2
Serram quis inuenerit. 210.
25
Serui cur dicti. 88.13
Serui manumittendi formula
89.5
Seruorum Deiparæ ordinis
primordium. 459.18
Seruitium à quibus inuentū.
88.9
Sibylla unde appellata. 303.
25
Siclus. 96.18. & 97.4
Simon magus omnis hæresis
caput. 492.8
Simoniacorum sectæ prin-
cipium. 491.13
Simulachrum Magni Alexā-
dri. 155.9
Simulachra cur inuenta sint.
151.1
Simulachra fingendi usus à
quo profectus. 151.27

INDEX.

simulachrorum cultus apud
Christianos. 424.10
Socrates iam senex lyra insti-
tuit uolebat. 48.2
Socrates cur damnatus. 506.
19
Solitaurilia sacra. 300.25
Solistima tripudia. 78.4
Solis et lune defectus qui pri-
mum deprehenderint. 58.3
Somniorum interpretationem
quis primo docuerit. 79.8
Sophronia in morte Lucre-
tiam imitata. 518.3
Sortium Prænestinorum origo.
79.3
Sphaera repertor. 58.19
Sponsa cur domus coniuga-
lis postes adipe suillo iun-
xerit. 22.1
Sponsæ cum conuiuiis ex mo-
re coeuntes. 17.9
Spodeus pes carminis unde
dictus. 378.22
Spondeus, pes pontificum.
378.24
Staffa nouum inuentum. 224.12
Stationes sacras qui primum
instituerint. 482.17
Statuæ friæ. 398.6
Statua mulieris, quæ sangui-
nis profluvio laborans, à
Christo curata est. 426.9
Statuas qui primi crexerint.
154.5
Statuas in templis erigendi
consuetudo. 428.9
Sternuentibus cur bene pre-
cemur. 416.25
Stercorandi usum quis pri-
mum ostenderit. 162.23
Strenam dandi mos. 309.23
Suffragiorum origo. 89.23
Supplicationes à quo exco-
gitatæ. 415.30
Sutoriæ artis inuentio. 181.10
Syderum obseruationes in nau-
gando qui adinuerint.
60.8 (367.20
Symbolum, quid significet.
Syria dea. 469.24. Eius
sacerdotes. 469.11
T
Talaßij nomen cur in
nuptiis inuocatum.
20.11
Taurus æneus Phalaridi fa-
ctus. 224.30
Taurij, siue Taurilia, ludi.
304.11

Teste

INDEX.

Testas naues quis inuenerit.
215.28
Tegularum inuentor. 188.15
Templi Deo omnipotenti q-
primus edificari. 191.11
Templorum origo. 331.2
Terebri inuentio. 210.29
Terminalia sacra quis insti-
tuerit. 300.7
Tesserarum ludi repertor.
124.6
Testudinis autor. 115.28
Teutonicorum religionis ini-
tium. 464.8. Texendi
artis inuentrix. 160.4
Theatri origo. 205.1
Thermarum origo. 210.6
Theseus Pinnius, Polydori
Vergilij auunculus. 85.6
Tibiarum autores. 49.19.
et seq.
Tigranidis dictum. 121.8
Tincturæ capillorum inuen-
tio. 221.28
Tintinabula mulionum collis
cur suspendantur. 47.8
Tintinabulorum usus. 422.21
Mysterium. 425.5
Titij sodales. 299.17
Titulorum quibus Papa uti-
tur, origo. 486.20
Torni inuestigator. 211.2
Tondendi usus à quo prodi-
tus. 221.29
Tormentorum inuentor. 97.
10. et 115.13.
Tragœdiæ initium unde. 38.3
Tributum à quo primum indi-
ctum. 94.11
Trinitatis ordinis monacho-
rum ortus. 459.51
Tritremis inuentio. 215.10
Triumphus Christianis ex gen-
tibus reportati. 514.20
Triumphandi mos à quo iu-
xerit. 133.1
Troie excidium. 71.13
Trophæa cur Græci crexe-
runt. 135.4.
Tubæ inuentor. 3.21
Turrium primus constru-
ctor. 190.16
R
Valentiniani heresis.
496.2
Vallisumbrenses monachi.
47.24
Vehiculorum author. 119.9
Velandi capitis consuetudo.
290.23

INDEX.

Velitum usus quando coeperit.	114.27	300.14	Vino aqua misceri quis instituerit.	167.30
Velum quadragesimale.	423.18	Vincula & compedes, quis excogitarit.	97.7	
Venarum pulsus quis in multis pedes discreuit.	50.11	Virgae magistratum Romanorum unde fieri consueuerint.	94.6	
Venabulorum inuentores.	114.29	Virgines sponsae a regibus uittatae.	17.14	
Venandi usum quis docuerit.	178.7	Virginum consecrandarum institutio.	289.6	
Venus quos ex adulterio filios procreauit.	218.11	Viscerationes.	304.22	
Veneris syderis natura per quem inuestigata.	58.14	Vites uiniq; usum quis inuenit.	166.4	
Ventorum ratio a quo explorata.	58.22	Vitri origo.	149.4	
Earundem numerus.	58.27	Vntionis sacerdotum atque regum mysterium.	313.30	
Verticem radere olim probrosum.	266.2	Votorum usus.	414.7	
Vestalium uirginum origo.	296.10	Vngendi mos periculose agrotantes.	316.26	
Vestes acu facere quis docuerit.	181.30	Vxores quibusdam populis communes.	16.8	
Vestium usus cui ascribatur.	181.15	Vxores publica auctione emptae.	17.4	
Vestimentorum singulorum autores.	181.24	XEnocrates plures deos statuit.	3.17	
Ver unde sacrum dictum.	340.30	ZEphyrus uentus unde dictus.	59.29	
Vinalia sacra cur instituta.				

FINIS

FINIS

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM LIBER I.

DE PRIMA DEORVM ORIGINE,
& unde Deus dictus: CAP. I.

VM terrestres olim demones, hoc est, aerij siue inferni spiritus, quos sacri autores huius mundi principes appellant, per summa lachra mortalibus hominibus dictata, diuinationes exercerent, & maleficis artibus sese modo bonos demones, modo deos coelestes, ac nunc heroum animas, nunc alios atq; alios confingerent, tantum errorum humanis pectoribus effuderunt, ut breui tempore bonae partis hominum mentes a cultu ueri Dei prorsum auerterint. Nec per tibi mirum uideatur malos demones suscipere personam deorum, quando quidem ipse satanas, uelut Paulus apostolus cap. 11. epistolae posterioris ad Corinthios ait, transfiguratur in angelum lucis, hoc est, Dei, qui lux est. Quare apostoli, ut est apud Mattheum euangelistam cap. 14. cum in naui essent aduersa tempestate in alto iactata, et Iesus super mare ambulans ad eos iret, turbati sunt arbitantes spectrum esse, et licet sit illis ipsis locutus, Petrus tamen uisum uidere se animo ducens, haud prius Christum esse credidit, quam experimento cognouit, qui eius iussu super aquam itidem ambulauit, admodum fallacius demonum usitato

more factas timebant. Ad rem redeo. Et quia spiritus erant
 tenues, sibi geniorum nomen assumebant, quod genios singu-
 lis binos attribuit antiquitas, qui demones quoque uocantur,
 nec hominibus modò, uerum etiam locis & ædibus, quorum
 alter nobis perniciem moliretur, alter prodesse studeret.
 De hoc bono custode non est quod ambigatur, quando teste
 Matth. cap. 18. Christus docet nos in angelorum tutela esse,
 dicens: Dico enim uobis, quod angeli eorum in cœlis sem-
 per uident faciem patris mei. Hunc locum diuus Hierony-
 mus ita explanat. Magna dignitas animarum, ut unaquæque
 habeat ab ortu in custodiam sui, angelum delegatum. Item hi
 demones ostiatim domos occupabant, facileque insinuabant
 se corporibus hominum, & occultè in uisceribus operati, ua-
 letudinem corrumpabant, morbos citabant, animos somnijs
 territabant, ac his malis cogeabant mortales ad sua decurrere
 auxilia, petereque suppliciter responsa, quibus semper ambi-
 guos, dedita opera addebant exitus, ne suam patefacerent
 ignorantiam. Sed hæc nocendi tela postremò illis adempta
 fuere, prout susius explicabitur cum de nostræ Christianæ
 religionis principio, & institutis differetur. Per hæc igitur
 maleficia dii putabantur, ita ut alij alios, sicut inferius doce-
 binus, & deos nuncuparent, & summa religione colerent.
 Sic opinio de multitudine deorum, cum à simulacris ad in-
 uisibiles spiritus cogitatio raperet, uti uera, usque eò creuit,
 ut maior propè cœlitium populus, quàm mortalium haberi
 cœperit. Vnde post innumerabiles philosophorum de dijs
 undique sententiæ confluerunt, qui sese abiectionis omnibus pu-
 blicis atque priuatis actionibus, querendæ ac inuestigandæ ue-
 ritatis gratia, ad doctrinæ studium cōtulerunt. Thales enim
 Milesius, qui primus, teste M. Tullio, in primo de natura
 deorum

deorum uolumine, de talibus rebus quæsiuit. *Quam* esse di-
 xit à qua nata sint omnia, Deum autem esse mentem, quæ ex
 aqua cuncta formauerit. Pythagoras definiuit Deum esse ani-
 mum per naturam rerum omnem intentum & commean-
 tem, ex quo omnia quæ nascerentur animalia, uitam capere.
 Cleanthes & Anaximenes *ærem* Deum statuerunt. Vergi-
 lius in secundo Georgicorum,

Tum pater omnipotens secundis imbribus æther,
 Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes
 Magnus alit magno commistus corpore foetus.

Anaxagoras Deum esse censuit *infinitam mentem*, quæ per
 seipsam moueretur. *Anaxagoras* dixit multos esse quidem
 deos populares, unum tamen naturalem summæ totius arti-
 ficem. Chrysippus naturalem uim diuina ratione præditā,
 interdum diuinam necessitatem Deum uocat. At Zeno diuinā
 naturalemque legem. *Xenocrates* uero octo deos esse putauit.
 Quidam autem deos esse, aut sibi minime cōstare dixerunt, aut
 prorsus sustulerunt: nam *Protagoras* sese negauit omnino de
 dijs quid liqueret, scire, id est, an aliqua esset diuinitas nec
 ne, propter quod Athenienses eum suis finibus extermina-
 runt. *Diagoras* uero Atheos, item Cyrenaicus Theodorus,
 nullum esse omnino Deum existimarunt. Epicurus Deum
 quidem esse dixit, sed nihil cuiquam tribuentem, nihil grati-
 ficantem, nihil curantem. Lucretius,

Non bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.
 Item Vergilius in Damone,

Nec curare deum credis mortalia quenquam?
 Quare nō temere Cicero in extremo primo libro de natura
 deorum ait: Si talis est Deus, ut nulla gratia, nulla hominum
 charitate teneatur, ualeat &c. Quo fit, ut nihil ab Epicuro

absurdus dici possit: si is enim talis est, ut ait, non utiq; Deus appellandus est, sed immane monstrum: quapropter ex animis hominum radicitus religionem extraxit. Anaximandri autē, sicut testis est M. Tullius, opinio est, natiuos esse deos longis intervallis orientes occidentesq;. De huiusmodi igitur deorum origine, eatenus nobis edisserendum est, quoad ad ipsam ueritatē ueniamus. Aegyptij apud se deorū genus primum extitisse gloriantur, utpote qui, sicut infra ostendemus, primi omnium, teste Diodoro Siculo, libro suarū historiae primo, geniti, duos esse deos, & eos aeternos arbitrati sunt, Solem, & Lunam: & illum quidem Osirim, hanc Isim, certa nominis ratione appellarūt. Verum Lactantius in primo diuinarum institut. uolumine, Saturnum omnium deorum parentē uocat, quod, autore Ennio in sacra historia, ex Ope Iouem, Iunonem, Neptunum, Plutonem, & Glaucam filios suscepisset, qui cū de mortalibus plurimū essent bene meriti, dii habiti sunt. Sed multi denique sunt deorum ortus, cum singuli populi, ut Perseus Zenonis auditor ait, eos a quibus magna utilitas ad uitae cultum esset inuenta, uel gentis & urbis conditores, uel foeminas castitate insignes, seu uiros fortissimos, etsi mortali genitos, in numero deorum habuerint, ut Aegyptij Isim, Mauri Iubam, Afri Neptunum, Macedones Gabyrum, Persae Mithram, Rhodij & Massagetae Solem, Poeni Vranium, Latini Faunum, Sabini Sabū, Romani Quirinum, Athenae Mineruā, Samos Iunonem, Paphos Venerem, Delphos Apollinem, Lemnos Vulcanum, Naxos Liberum, Cretenses Iouem, Armenij Anaitidem, Babylonij & Assyrij Belum, Berecynthes Rheam, & alij alios denique ex hominibus, & quod dictu post homines natos ualde pudendum ac importunissimum est, ex animalibus deos fecerint, sibiq;

sibiq; constituerint. Hinc Graeci, teste Herodoto in primo, non temerē sentiebant deos ex hominibus esse ortos. Quare esset admodum difficile, deorum originem definire, cum dii ipsi praesertim uanissimi, nullumq; eorum genus nō mortale fuerit, quandoquidem illi fugas, mortes, et uulnera perpepsi sunt. Quanto igitur rectius est, eō oculos & orationem tendere, ubi ueri Dei sedes est: quem pura, integra, incorrupta & mente & uoce uenerari debemus. Quamquam de deo loqui, & uera dicere, ut sapientes aiunt, periculosum est, id quoniam oculi intueri nequeunt, cum siquidem accessu lucis et fulgore aspectus mortalis, qui nobis diuino munere tributus est, prorsus amittitur, neq; animo, neque ulla mentis acie concipi potest, ut probē admodum Simonides poeta sapientissimus docuit: namq; cū ab eo, autore M. Tullio, tyrannus Hiero quaesisset, quid aut qualis esset deus, deliberandi causa sibi unū diem postulauit: cū idem ex eo postridie quaereret, biduum petiuit: cum sepius duplicaret numerum dierum, admirāsque Hiero quaereret, cur ita faceret, Quia quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res uidetur obscurior. Id quod si fecissent philosophi, qui more Andatarum in tenebris uersantes, tot deliramenta commentati sunt, profecto deum creatorem suum tam impijs sententijs non offensus diffent. Satiū enim propē est uera ignorare, quā falsa docere. Semper itaque deus est unus, qui, teste Macrobio, uices temporum nesciens, in uno semper quod adest, consistit aeuo, & rerum omnium principium nominatur, qui apud Esaiam ait: Ego sum deus, ante me non fuit alius, & post me non erit: cuius, ut Cicero libro Tusculanarum primo inquit, nulla est origo, dicēte Mose, In principio creauit Deus cælum & terram. Et diuus Hieronymus epistola quarta ad

Damasus scribēs, ait: Vna est Dei sola natura, quæ uera est, ad id enim quod subsistit, non habet aliunde, sed suum est. Deinde et subdit: Deus solus qui æternus est, hoc est, qui exordium non habet, essentiæ uerè nomen tenet &c. De quo Vergilius, tametsi longè fuit à ueritate, natura tamen ducente, ita libro sexto Aeneidos cecinisse uidetur,

Principio cælum ac terras camposq; liquentes,
Lucentemq; globum lunæ, titaniaq; astra
Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Et Ouidius in primo Metamorphoseos,

Ille opifex rerum mundi melioris origo.

Atque reliqua. Et Plato quoq; qui omnium sapientissimus iudicatur, unum Deum nominat, & ab eo hunc mundum esse factum confirmat: quem licet nobis, ut poëtis, inuocandi mos non sit, hoc tamē de primis rerum inuentoribus opus oris prosperos successus præstet, omnibus oramus precibus, quando Deum dictum putant, quod omnia dat commoda hominibus: licet alij nominatum Deum uelint, quod ei nihil desit, uel ἀνὸ τοῦ θεοῦ, quod est uideo, speculor: aut ἀνὰ τοῦ θεοῦ, timeo. Vtrunq; diuus Ambrosius probat scribēs: Deus dicitur, quod spectet omnia, & timeatur à cunctis.

De initijs rerum. CAP. II.

Tsi nostri operis exordiū esse uidebatur, ut primum de rerū initijs differerem, dein de uerō, ut deorū originem traderem, qui ab iisdem principijs, ut ostendimus, orium habent, ueri tamē Dei religio me mouit, fecitq; ut ab eo qui ante omnia est, hoc opus inchoare maluerim. Hoc igitur loco aliquanto rationabilius philosophorū

vide Maniliū lib. I. v. 120. seq. *fratringia* lib. I. *instit.* de res
physic. cap. I. q. III.

de rerum primordijs sententias, donec ad ueritatem me sensum insinuauero, percurreremus. Thales itaq; Milesius unus ex septem sapientibus, aquam, sicut supra demonstraui, dixit esse initium rerum, deumq; esse eam mentem, quæ ex aqua cuncta gigneret. Contrā Hippasus Metapontius, & Heraclitus Ephesus, qui propter obscuritatem scripturæ, teste diuo Hieronymo contra Iouinianū, à Græcis *οκρυφός*, id est, tenebrosus est appellatus, omnia igne procreari censuerunt. Empedocles uerò ex quatuor elementis. Hinc Lucretius,

Ex imbri, terra, atq; anima nascuntur, & igne.

Anaximenes principium æra opinatur. Metrodorus Chius sempiternum esse uniuersum dicit. Epicurus autem qui ex Democriti fontibus suos hortos irrigauit, ponit duo principia, corpus & inane. omne enim quod est, aut continet, aut cōtinetur, corpus uult esse atomos, id est, quasdam minutissimas partes, quæ τομῶν, id est, sectionem non recipiant. Vnde atomi dictæ sunt, quas infusis per fenestram solaribus radijs, uidemus. Inane uerò dicit spaciū, in quo sunt atomi. Ex his principijs quatuor, ignem, aërem, aquam, terrā uult creari, & ex illis cætera. Ex quo Maro in Sileno ait, *lib. 6. 31. seq.*

Nanq; canebat, uti magnum per inane coacta

Semina terrarumq; animæq; marisq; fuissent,

Et liquidi simul ignis, ut his exordia primis

Omnia, & ipse tener mundi concreuerit orbis.

De philosophorum sententijs hæc dicta sunt: ea nunc quæ secundum philosophos continentur literis, prodamus, ne rationis aut ueritatis expertes esse uideamur. Deus igitur ab initio, uti Moses testatur, & ex eo Iosephus in primo antiquitatum Iudaicarum plenissimè edocet, ex nibilo cuncta fecit. Ioannes quo-

que Euangelista: Omnia per ipsum facta sunt. Id quod Lactantius Firmianus lib. Diuinarum institut. 2. perspicue demonstrat, scribens: Nemo quærat ex quibus ista materijs, tam magna, tam mirifica opera Deus fecerit, omnia enim fecit ex nihilo. Et alibi: Deus autem facit ex eo quod non est. Et in lib. de ira Dei: Vnus est igitur, inquit, princeps & origo rerum Deus. Et diuus Hieron. Quis dubitat Deum omnium creatorem? Idem Plato in Timæo sensit & docuit. Atque tale rerum denique omnium uerum principium fuit, unde de geniti homines multa, quæ ad usum uitæ pertinent, deinde adinuenerunt, de quibus cum ego scripturus sum, operæ precium me fecisse duco, primum rerum originem prodidisse, ut intelligeretur, unde materia orta esset, ex qua homines, qui ex eo quod est faciunt, aliquid effinxerint.

De primo hominum ortu, & linguarum uarietatis origine, atq; ibidem de prima gentium diuisione. CAP. III.

Prima hominum origo, ut testis est Diodorus, apud præstantissimos uiros, qui de natura rerum tradiderunt, duplex fertur: quidam enim ingenitum mundum & incorruptibilem, & genus hominum sine ullo ortus principio, ab æterno fuisse opinati sunt. Cuius sententiæ, teste Censorino, fuerunt Pythagoras Samius, Archytas Tarentinus, Plato Atheniensis, Xenocrates, Aristoteles Stagiritæ, multiq; alij Peripatetici idem senserunt, dicentes, omnium quæ in sempiterno isto mundo fuerunt, & futura sunt, principium fuisse nullum, sed orbem esse quendam generantium nascentiumq; in quo uniuscuiusq; geniti initium simul

& finis esse uideatur. Quidam uerò mundum genitum & corruptibilem arbitrati sunt, & homines ortus initium tempore esse consecutos. Quapropter Aegyptij apud se à principio, primos homines genitos esse ferunt, cum propter solis felicitatem, aerisq; temperiem, tum propter Nilum, qui multa ob limi ubertatem generet, & suapte natura nutriet. nam eodem Diodoro autore, in Thebaidis agro mures gignuntur, quæ ex re multum stupent homines, cum priorem quorundam partem pectore tenus animatam moueri in limo uideant, posteriore nondum inchoata, sed informi. Verum Psammeticho regnum adepto cum incesisset cupiditas dignoscendi, qui reuera primi hominum extitissent, ex eo tempore didicerunt Phrygas primos fuisse, se uerò secundos. Psammetichus enim, ueluti libro secundo testatur Herodotus, cum haud aliter deprehendere posset, duos pueros recens natos inter pecora educandos pastori tradidit, iubens neminem coram eis uocem edere, ne alicuius sermonem perdiscerent, ut qualis esset prima uox, quæ erumperet, intelligeretur. Pueri itaque biennio post passa ianua, intus enim à capris nutriebantur, ambo porrectis pastori manibus, id est, Becus clamitarunt, quo quidem uerbo Phryges constat panem appellare. Tali igitur modo, Phrygas primos omnium natos compertum est. Caterum magna diu inter Aegyptios & Scythas, autore Iustino libro secundo, de generis antiquitate contentio fuit, in quo certamine superatis Aegyptijs, Scythæ antiquiores uisi sunt. Aethiopes itidem ferunt primos hominum omnium creatos esse, & eius rei coniecturam faciunt, quod non aliunde homines in eam regionem accesserint, sed in ipsa geniti merito indigetes omnium consensu appellentur, de quibus Diodorus libro quarto

vide Phrygum
in Pla. Geog. Orbis
cap. xxxi. p. 506.

Becus

ita differit: Et equidem simile ueri est, eos qui sub meridiem habitant, primos è terra fuisse homines genitos: nam solis calore terram, quæ humida est, arefaciente, atq; omnibus ut tam dante, decens fuit locum soli propinquiorem primo naturam animantium tulisse. Hinc Anaximander Milesius ex aqua terraq; calefactis homines exortos esse tradit. Empedocles fere idem confirmat: ait enim, membra singula ex terra quasi prægnante, passim edita, deinde coisse, & effectisse solidi hominis materiam, igni simul & humori permixtam. Democritus Abderites ex aqua limoque, primum homines creatos esse dicit. Zeno autem Citiæus principium humano generi ex nouo mundo constitutum putauit, primosq; homines ex solo adminiculo diuini ignis, id est, Dei prouidentia genitos. Poëta uero fingunt homines primum aut Promethei molli luto esse formatos, aut Deucalionis Pyrrhæq; ex duris lapidibus natos. Vergilius, l. 6. 61.

— Quo tempore primum

Deucalion uacuum lapides iactauit in orbem,

Vnde homines nati durum genus.

Verum ne huiusmodi ineptias referendo, probare uideamur, ea quæ sacris continentur literis, ac longè ueriora sunt, aperiamus. Primus hominū ortus apud Iudæos fuit. Deus enim diuū pater atq; hominum rex, ut Poëta ait, perfecto mundo, autore Iosepho in primo antiquitatum uolumine, ut etiam in ueteri est instrumento, Adam primum omnium ex limo hominem fecit, dicente etiam Ouidio,

Natus homo est, siue hunc diuino semine fecit

Ille opifex rerum, &c.

& diuo Hieronymo Epistola 49. Fabricatur homo de limo. Et alibi: Deus nos ad imaginem sui tales condidit. Quare Latantius

stantius in 6. scienter hominem Dei simulacrum appellat. Item de opificio Dei: Vas est, inquit, quodammodo fictile, quo animus, id est, homo ipse uerus continetur, & quidem non à Prometheo fictum, ut poëta loquūtur, sed à summo illo rerum conditore et artifice Deo. Et Cicero hoc idem tradidit, quamuis expers celestium literarum, in primo de legibus sic scribens: Hoc animal prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & consilij, quem uocamus hominem, præclara quadam conditione generatum esse à summo Deo: solus enim est ex tot animantium generibus atque naturis, particeps rationis & cogitationis, cum cetera sint omnia expertia. Adam itaq; primus à Deo creatus, postquā illius mandatum fregit, uti diuo Hieronymo placet, ducta in matrimonium Eua, totius futuri generis autor fuit. Idem Hieronymus: Duos homines ab exordio fecit Deus, ex quibus totius humani generis sylua descendit. Ita deinceps homines tanquam omnis rei expertes, nulloq; subsidio fulti, duram agebant uitam, sed paulatim, quemadmodum Vergilius ait, uarias meditando extuderūt artes: nam multarum rerum notitia percepta, necessitate compulsi, breui tempore ceteras uitæ hominum commoditates adinuenerunt. Tunc igitur uarie uenere artes, quando, sicut idem poëta canit,

— Labor omnia uincit

Improbis, & duris ugens in rebus egestas.

Ceterum cum Deus, ut docuimus, hominem fecerit, illiq; in ore linguam incluserit, quæ sola animi interpret, uocem motibus uarijs in uerba distinguit, non immeritò quispiam mirabitur, unde tanta homini sermonis uarietas innata sit, ut quot orbis regiones sunt, tot hominum linguæ sint: cuius rei originem non præter eundam putauit. Cum enim Nemroth

pr 160. A.
Homo

filius Cham, filij Noë, post diluuium homines à Dei timore aquarū uim formidātes auocare conaretur, spem suā in propria uirtute ponendam ratus, *Turrin*, uelut alibi appositū dicemus, altissimam edificandam suadebat, quā aquæ superare nō possent, lis itaq; iam incepto opere ita insanientibus, Deus linguam diuisit, ut per multas absonasq; uoces, intelligentia inter se carerent. Hæc igitur tot linguarum, quibus etiam nunc homines utuntur, uarietatis origo est: autor Iosephus in primo antiquitatum. At hic non abs re uidetur esse, ut aliquid dicatur de antiqua inter doctos controuersia, querentes utrum *Romani generatim latinè loquuti sint*, an duplicem habuerint linguam, quemadmodum nos & Græci ac aliæ gentes ad hodiernum diem habemus, qui alteram uulgarem et uernaculam, alteram *Latinam* & *Atticam* appellamus. Et ne in re meo iudicio perspicua laboremus, eam ex Cicerone teste locupletissimo, planam faciemus: is enim in libro tertio de Oratore, ait certā fuisse Romani generis urbisq; propriam uocem, idq; probat exemplo *Læliæ mulieris*, quæ ita loqueretur, ut qui eam audiret, sibi *Plautū* aut *Neuium* audire uideretur. Sed ut ne quispiam putaret, *Læliam* alteram linguam didicisse, id est, *latinam*, alteram domi ab ineunte ætate patrio sermone imbibisse, paulò inferius inquit: Nemo enim unquam est oratorem, quod latinè loqueretur, admiratus: si aliter, irridebant. Item de perfecto oratore: In uersu quidem theatra tota exclamant, si fuerit una syllaba aut breuior aut longior. Et lib. primo *Tusc.* Frequens enim cōsessus theatri, in quo sunt muliercule & pueri, mouetur audiens tam grande carmen. hæc ille. Ex quo satis patet unam linguam, & eam quidem *latinam*, omnibus communem fuisse quandō pueri & mulierculæ latinè sciebant.

bant. Verum ille erat literarum peritus, qui uerborum delatum habere, ac cum recto aurium iudicio ponderare sciuisset, id quod sine literis fieri non poterat, nam omnes Romanos latinè locutos, non item literas scisse, ex eiusdem quoque testimonio liquet, qui in *Bruto* T. Pomponium Atticum ita loquentem facit: Vides elocutionem emendatā *latinam*, cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Et subiicit: T. Flaminium qui cum Q. Metello Consul fuit, pueri uidimus, existimabatur bene latinè, sed literas nesciebat. Est igitur quisquam, qui, si ista considerauerit à principe latinitatis dicta, possit suspicari perinde Romanis non unam fuisse linguam ac nobis est? Nanque ut apud Romanos illi minus purè & ornatè loquebantur, qui extra urbem uiuissent, ita apud Latinos, partim barbaries à feris populis qui Italiam aliquando occuparant, profecta, partim uetustas sermonem domesticum iam pridem infuscauerat. Ad prima redeo. Idem Iosephus inde quoq; factum prodit, ut post eiusmodi linguarum discrimen, ex Noë pronepotibus, & ex ijs, qui ab illis orti sunt, inter se quamprimum diuisi, alij alias terrarum oras uelut in colonias profecti occuparint: atq; ita secutum, ut non solum gentes populiq; quorum conditores fuissent, ab eorū sint nominibus appellati, sed pleræq; etiam urbes inde nominatæ. Ceterum Græci postea barbaram uocem abhorrētes, aut illa ex integro, ut idem ait, immutarunt, aut magna ex parte inuersa, ut à prisca uoce multum discreparint, effecerunt. Probat tamen adhuc quedam durare, quæ ueteri opinioni consentiant, id est, in Phœnicia Tyrum, Tharsum in Cilicia, Cappadoces, Paphlagonas, Pamphylios, Phryges, Palestinos, Cilices, Sabæos, Syros, & ad meridiem Aegy-

ptios, Libes & Mauros. Adijcit etiā Medos, Armenios, & Iberas, quæ sanè nomina sunt ab ipsarum gentium conditoribus, qui iidem & Hebræi fuerunt, & ab Noë prognati. Eusebius etiam docet idem, ita Chronicorum libro scribens: Filij Noë, Sem Cham & Iaphet. Filij Sem Elam, unde Elamitæ: Assur, unde Assyrij. Arphaxad, unde Arabi: Lud, unde Lydi: Aram, unde Syrij. Aramei autem Syriacè dicuntur filij Aram: Filij Cham, Chus, unde Aethiopes: Mestres, unde Aegyptij: Eursur, unde Aethiopum gens: Chanaam, Chanaanei. Filij autem Chus, Saba, unde Sabæi dicti: Euilat, gens Euileæ. Filius Iaphet Gomer, filius Gomer Asconez, unde gentes Gothicæ. Hæc ille. Sicut item equum est credere, ab illis aliis nationes profectas, quæ deinde orbem ipsum multitudine oppleuerint.

De origine cōiugij. & uario apud gentes usu, & qui in propatulo pecudum more coirent, ac quīs liceret ante uirū, nouā inire nuptā, & ibidem de diuortij initio, ac qui in matrimonio ueterū ritus. CAP. IIII.

Eus simulatq; mundo cæterisq; rebus summam manum imposuerat, ut Moses tradit, postremò hominem finxit, propter quem haud dubiè ipsum mundum, sicut M. Tullius in 2. de natura deorum probè docet, cunctaq; animalia fecerat. Vtrunq; etiam testatur Ouidius in primo Metamorphoseos dicens:

Sanctius his animal mentisq; capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
Natus homo est.

Et Cicero in primo libro de Legibus ait: Nunc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum esse uoluit, generauit,

nerauit, & ornaui Deum. Et Iosephus: Deus hominem omnium dominum fecit. Plinius quoq;: Principium iure tribuetur homini, cuius causa uidetur cuncta alia genuisse natura. Etenim, uti eleganter idem Cicero inquit: Quis cælum suspicit, nisi homo? quis solem, quis astra, quis opera Dei miratur, nisi homo? terrenorum item commodorum in quo est dominatus, nisi in homine: nam nos terram colimus, ex ea fructū capimus, nos nauigamus mare, nos pisces, nos uolatilia, nos quadrupedes in potestate habemus. Cuncta igitur propter hominem Deus fecit, cum usui hominum omnia cesserint. Proinde ad propagandum humanum genus, ut una non interiret ætate, necessū erat & foeminam formare, & eam deinde uiro, ne more ferarum degerent, sacris quibusdam connubij uinculis adiungere. Quare Deus (quæ finxerint fabule, postea subiiciam) Adam, autore Iosepho in primo antiquitatum, quem primum fecerat hominem, antequam, sicut quidam uolunt, peccaret, confestim Euam ad ipsius hominis exemplar cōfectam, matrimonio copulauit, ut duo inter se permisti sexus propagare sobolem possent, & omnem terram multitudine opplere. Diuus autem Hieronymus in epistola ad Eustochium, de uirginitate seruanda, id à Deo factum tradit, postquam Adam & Eua eius mandatum sunt transgressi, sic scribens: Eua in paradiso uirgo fuit, post pelliceas tunicas initium sumpsit nuptiarum. Item in libro contra Iovinianum: Ac, inquit, de Adam quidem et Eua illud dicendum, quòd in paradiso ante offensam uirgines fuerint, post peccatum et extra paradysum statim nuptiæ. Atq; hæc uera coniugij origo. Cæterum antiquitas, autore Trogo tradidit Cecropem Atheniensium regem ante Deucalionis tempora matrimonium cōstituisse, propter quod hūc bifron-

Confer Alex. ab
Alexandro lib. 1.
Genial. Dier. cap.
xxiv. p. 39. b. seg.

tem prodidere. Verumenimvero haud unum omnes matris
monij foedus faciebant, nec uno modo seruabant: porro Nu-
midæ, Mauri, Aegyptij, Indi, Hebræi, Persæ, Garamantes,
Parthi, Taxili, Nasamones, & Thraces, atque omnes penè
barbari singuli pro opibus, quisque quamplurimas uxores,
alij denas, alij plures habebant. Scythæ, Agathyrsi, Scoti
Britanniæ populi, Attici, promiscuas uxores & liberos ex
Platonis republica, communes habere, & more pecudum
lasciuè coire. Massagetæ singuli singulas ducebant uxores,
sed communiter utebantur, uti apud Britannos etiam, teste
Cæsare, fieri consuevit. Apud Arabes, qui Felicem inco-
lunt Arabiam, consuetudo erat, ut una omnibus consanguin-
eis uxor esset: ex ijs enim, teste Strabone, lib. 16. Geogra-
phiæ, qui primus ingrediebatur, posito pro foribus baculo
(nam baculum ex more quisque gerebat) cum ea coibat,
ipsa tamen cum natu grandiore noctes agebat. Quapropter
omnes omnium erant fratres. Adulter apud eos capite dam-
nabatur, qui ex eo deprehendebatur, quòd alius generis es-
set. Hoc memoria dignum aliquando accidit. Erat enim
cuiusdam regis filia mira quidem pulchritudine, cui quin-
decim erant fratres, qui eius omnes æquè amore flagra-
bant, propterea alius sub alium continenter ad eam ingre-
diebatur. Illa autem assiduo coitu iam defessa, rem huius-
modi commentata est: fecit enim surculos, non utique fra-
trum surculis ab similes, ac statim ut quispiam exhibat, surcu-
lum aliquem similem ante ianuam ponebat, quo fratres, qui
deinceps sequebantur, surculum pro foribus fixum cernen-
tes, eorumq; aliquem intus esse arbitantes, ab ingressu ara-
cerentur. Verum cum aliquando omnes in foro essent, unus
ad fores accessit, & cum baculum uidisset, suspicatus adul-
terum

terum intus esse (sciebat enim se omnes fratres in foro reli-
quisse) currens ad patrem, sororem stupri accusauit, sed co-
gnitare, eam falso criminari conuictus est. Babylonij & As-
syrij uxores ex publica auctione emebant, quod hodie apud
Arabes ac Saracenos seruatur. Cantabri uxoribus dotes da-
bant. Alij cum sanguine coniunctis coibant, præsertim cum
matribus, & sororibus, quas etiam in matrimonium duce-
bant, ut Anthropophagi, Medi, Magi, & Aethiopum qui-
dam, atq; Arabes. Apud Nasamones & Augylas Libyæ po-
pulos moris erat, cum quis primū duxisset uxorem, ut spon-
sa prima nocte cum singulis cōiuiis coiret, Veneris gratia,
post perpetuò castitatem seruaret. Adymachidæ Pœnorū
populi, qui ad Aegyptum pertinent, teste Herodoto lib. 4.
soliti erant uirgines nupturas regi exhibere, qui quam uel-
let primus uitiaret. Fuit idem mos apud Scotos, ut nouam
nuptam dominus loci ante uirum comprimeret. Quod nec
pe institutum post homines Christianos natos turpissimum,
Malcolmus tertius eorum rex princeps optimus sustulit, cir-
citer annum salutis humanæ M X C. constituitq; ut nubens
tes pudicitie redimendæ causa, locorū dominus numum au-
reum penderent, id quod hodie etiam seruatur. Lydorum fi-
liæ eatenus uulgato corpore quæstum faciebant, quoad sibi
dotem comparassent, deinde nubebant. Alij demum sine con-
iugibus degere, ut quidam Thraces, qui Cistæ, id est, creato-
res uocantur: & Esseni, tertium apud Iudæos philosopho-
rum genus. Ex his autem in propatulo pecudum more con-
cumbant, Indi, Massagetæ, Nasamones, & Anthro-
phagi. Sanè hinc uidere licet, quàm turpiter isti omnes libi-
dini frena laxarent. Sed quid mirum est gentes huiusmodi
quæ luminis carebant, hoc est, Deum ignorabant, libidine fla-

grantes in omne nefas ruisse: nulloq; discrimine, omne facinus factu, d. et uue pudendum, ac scdum edidisse: Nos igitur multo profecto ijs feliciores sumus, quibus ipse Deus, teste Hieronymo, contra Iouinianum, & ad Eustochium de uirginitate seruanda, illud magnum matrimonij scdus constituit, quod nunc homines Christiana religione imbuti, una duntaxat uxore contenti longē mehercle sanctius seruant, atque uenerantur, quā olim Hebræi, qui tamen si primi à Deo id acceperunt, uxorū tamen multitudinem (plures enim, ut diximus, habebant) scdē turpificabant. Id tamen qua ratione apud illos factum aliquando fuerit, docebimus in s. huius operis uolumine, cum de re Christiana agetur: ibidemq; declarabitur, quotus olim ac nunc propinquitatis gradus sit nubentibus interdictus. Sed domum reuertamur. Romanorum quoque inuiolatum prorsus matrimonium fuisse, si diuortium non habuisset: quod licet in causa esset, quamobrem matronæ constantius pudicitiam tuerentur, id tamen non tam facile religio sancta concedit: primus enim Spurius Caruilius, Dionysio Halicarnassæo libro secundo, & Plutarcho in uita Romuli, autoribus, anno urbis conditæ D. XXXIII. M. Pomponio I. C. Papyrio COSS. cum uxore sterilitatis causa diuortiū fecit. Hinc sanē cognoscere licet, iam inde ab initio apud Romanos scdus matrimonij sanctissimum fuisse, quando tandiu inuiolatum permansit, & Sp. Caruilius, qui quanquam coram Censoribus iuratus se matrimonium liberorum tantum causa colere, illud uiolarat, postea ob id facinus semper à populo male audiuit. Quod ex Mosis decretis tralatitium esse constat, qui primus diuortij autor fuit, ut extat in Deuter. cap. 24. Moses enim uidens, autore Hieron. Iudeorum alios auaritia, alios

lios molestia domestica, alios libidine cōmotos, suas uxores iniuria, et aliquando morte afficere, quō sibi integrum foret nouas ducere uxores aut ditiores, pulchriores, iunioresue, ut domesticæ quieti consuleret, facultatem illis dedit diuortij faciendi cum prioribus uxoribus: sed uoluit, ut uir daret uxori ita reiectæ libellum diuortij, in quo, teste Iosepho, lib. Iudææ antiq. 4. in hanc sermē sententiam inscriptum esset, Pro-mitto me nō repetiturum te: quō sic mulier posset cuius rursum nubere. Nec de ea re aliter est lege sancitū, ne fieret contra illud, quod Deus copulauit, homo nō separet. Ac ita permissu Mosis, non iussu, diuortium primum apud Iudeos factum cōstat. Testatur utrūq; Christus apud Matth. cap. 19. Quod Deus copulauit, homo non separet. & subiicit, Moses ad duritiā cordis uestri, permisit uobis repudiare uxores uestras, ceterum ab initio nō fuit sic. Ad duritiā dixit, quod scēuitiam exercuerint in uxores, quas nimis serum ac durum fuit, non diligere. Istuc ex in diuortium minimē respuendum Christus sanxit, si stupri tantū causa factum esset. Atq; hæc de diuortij Iudeorum Romanorumq; primordio dicere habui. Sed differebant tamen, quōd apud Hebræos nō erat mutuum diuortij ius, sed soli marito fas erat ab uxore discedere: contra apud Romanos utriq; licebat id facere. Sed agē iam dicamus, qui in matrimonio fuerint ueterē ritus, quiq; adhuc durent. Apud Romanos, teste Festo, patrimi & matrimi pueri tres, id est, qui patrem & matrem haberent, nubentem ducebant, unus qui facem ex alba spina præferret (nam noctu, ut ait Plutarchus in problematis, nubebant) duo qui sponsam teneret: & ea fax uel Cereris honore præferebatur, ut quemadmodum Ceres mortales alit, quæ terræ mater, ac cunctarum frugum creatrix habetur, ita noua mu-

Confer P. M. Melan-
effonem in Ep. n.
Adm. p. 302.

vide Lauramberg.
Cap. III. Accur.
Philol. cap. VIII.
& p. 112. & Alex.
ab Alex. lib. II. Gen.
Dica. cap. V. p. 1.

pta mater familiās pōst facta, filios nutrebat. Quod cum alibi hodie, tum præcipuè in Anglia seruatur, ut duo pueri uelut paranymphe, id est, auspices, qui olim pro nuptiis celebrandis auspicia capiebant, nubentem ad templum, ubi ei & marito sacerdos benedicat, & inde domum duo uiri deducant, & tertius loco facis, uasculum aureum uel argenteum præferat. Spicæ item corona sponsa redimita caput, præsertim ruri, ducitur, uel manu gerit ipsam coronam: seu dum ingreditur domum, boni ominis causa, super eius caput iacitur triticum, quasi inde consecutur sit fecunditas. Interim autem Talasij nomen sepe inuocabatur, uelut uirginitatis assertoris, quod ei in raptu Sabinarum, uirgo obtigisset: aut quod matres familiās sic operum & lanificij admonerentur, per Talasij uocem, qui dicitur calathus ad id aptus. Inde factum quoque est, autore Plutarcho & Plinio, ut sponsæ colum lana comptam cum fuso secum ferrent, quod in Venetiæ regione Italiæ adhuc durat. Dabatur præterea ante uiri cōgressum, ignis et aqua attingenda, quod ijs elementis purgatio fieret, sicut alio loco dicitur, per hoc significando castā ac puram futuram. Item sponsæ introductæ potio sacilitia porrigebatur degustanda. Quid in Fastis:

Nec pigeat tritum niueo cum lacte papauer

Sumere, & expressis mella liquata fauis.

Cum primū cupidō Venus est deducta marito,

Hoc bibat, ex illo tempore nupta fuit.

Pro his omnibus nunc Romæ mel tantum degustandum tradunt. Sic sponsa apud Anglos, postquam benedixerit sacerdos, in templo, incipit bibere, sponso & reliquis astantibus idem mox facientibus. Tunc supra caput hastam de gladiato ris corpore eductam ponebant, tanquam promptum uiolati

tori

tori supplicium, uel quod matronæ Iunonis Curetis in tutela sint, quæ ita appellabatur à ferenda hasta, quæ Sabinorū lingua curis dicitur: uel quod nuptiali iure nubens uiri imperio subijciatur, quia hasta armorum & imperij summa est. Germani hunc morem nunc retinent cum primis. Fecerat in super tam Græcis quàm Romanis uirginibus consuetudo fascia genitalia succingere, usque ad diem matrimonij. Quod Homerus in Odyssæa, de Tyro uirgine à Neptuno compressa testatur. Et Catullus: Quod zonā soluit diu ligatam. Noua præterea nupta cinnilio præcingebatur, id uir in lecto soluebat, factū ex lana ouis, ut cū illa in domū sublata, sic uir uinctus cinctusque esset. Itē Romæ, autore Festo, nubentes solebāt asses tres ferre, atque unū quē in manu tenerēt, tanquā uirū ementes, marito dare: alterū quē in pede haberent, in foco larii familiarium ponere, quod hodie nonnullis in Italiæ locis seruatur: tertium in sacciperio (ita Non. Marc. appellat hoc marsupij genus) in compito uicinali resonare certo tempore solere. Sed longè alia erat cōemptio, quæ fiebat cū conuenirent in manū, quā Boëtius super topicis Ciceronis, refert his ceremonijs consueuisse peragi: sese enim in cōemendo inuicē interrogabant: uir ita, an sibi mulier mater familiās esse uellet, illa respondēbat uelle. Itē mulier interrogabat, an uir sibi pater familiās esse uellet, ille respondēbat uelle. Ita mulier uiri conueniebat in manū. Quo facto, inter se iunctis dextris, osculabatur, ac postremò uir sponsæ digitū annulo aureo ornabat, quasi eam sibi deuinciens tali insigni pignore. Virumque testatur Tertullianus libro de uirginibus uelandis, & in apologetico, cap. 6. De hac cōemptione rei uxoriæ meminit Vergilius in illo uersiculo: *Ut i. 1. 200.*

Tēque sibi generum Tethys emat omnibus undis.

b 3

Sponsa rursus domus coniugalīs postēs ungebat adipe suillo, quōd sic ab ea mala depulsum iri ducerent. Vnde ab un-
gendo *uxor dicta, quasi unxor*. Item nō permittēbatur tran-
scendere limen, sed *transportabatur*, perinde quasi coacta
pudicitiam amitteret. Ac non parum multa superstitionis
plena alia alibi seruabantur, quæ ocio sum omnino duximus
commemorare.

De religionis origine, & qui colendorum
deorum primi autores fuerint, & Deo
uero sacrificauerint. CAP. V.

Non dubium est, quin homines qui antea
agrestem uitam sine ullo rectore uiuebāt,
primos suos reges laudibus ac nouis hono-
ribus usq; cō ad cōelum ferre cōperint, ut
etiā dæmonū præsigijs adducti, ueluti do-
cuimus, deos appellarent, siue ob miraculū uirtutis, siue, ut
solet, ad adulationem præsētis fortunæ, siue ob beneficia
in se collata. Ita cum ipsi reges chari essent, magnum sui po-
steris desiderium relinquebant. Ex quo homines eorum sta-
mulacra fingeant, ut ex imaginum contemplatione uolū-
ptatem caperent: inde & honores illis habere tanquam dijs
cōperunt, uirtutis præsētim acundæ causa: nam liben-
tius Reipublicæ periculum optimus quisque adibat, sciens
uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium
consecratum iri. Hac igitur ratione, ut diuus docet Cypria-
nus in libello de idolis, paulatim uana religio esse cōpit,
cum primi parentes eo ritu suos liberos, & illi suos, ac de-
inde omnes posteros imbuerent. Quare Iouis temporibus,
autore Lactantio, libro secundo, capite undecimo, primō
templa

templa constitui, & noui deorum cultus esse cōperunt,
uel paulō antē: quippe fieri potest, sicut idem ait, ut uel an-
tē, uel adhuc puero Ioue, Melissus Iouis nutritor, à quo, ut
infra dicemus, colendorum deorum ritus effluxit, colere
instituerit alumni sui matrem, & auiam Tellurem, & pa-
trem Saturnum. Sed ut ad unguem origo constet, faciamus
initium huius rei fuisse tempore Beli patris Nini, qui anno
ab orbe condito circiter ter millesimo CI. XXX. apud As-
syrios primus regnauit. Hunc Belum sibi Deum nomina-
tum Babylonij & Assyrij colebant. Idcirco errant, qui deo-
rum cultus ab exordio rerum fuisse contendunt. Veri au-
tem Dei religio non equidem aliunde manauit, nisi ab ipso
Deo: etenim Deus, teste Lactantio in libro de ira Dei, reli-
gionis causa nos fecit, ut sibi nos statim geniti, iustos & de-
bitos honores haberemus, ipsum solum ueneraremur, ip-
sum sequeremur, in ipso denique acquiesceremus, uti est in
Deuteronomij cap. sexto, ita iubente Domino: Deum tuum
adorabis, & illum solum coles. Ex quo, hoc uinculo pietatis
obstricti & religati Deo sumus, unde, ut eidem placet, reli-
gio nomē accepit. At Cicero in secundo de natura deorum, p. 40. B.
à relegendo fluxisse opinatur, scribens: Qui autem omnia
quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter tractarent,
& tanquam relegerent, hi dicti sunt religiosi, ex relegen-
do, &c. Sed ad deorum cultores reuertamur, de quibus ma-
gna apud autores est questio: nam primi omnium Aegy-
ptij, autore Herodoto libro secundo, & Strabone libro Geo-
graphiæ decimo septimo, dijs & aras, & simulacra, & de-
lubra statuere, sacrificiaque curarunt, ritusque eos de in-
de peregrinis commonstrarunt. Quidam uero uolunt Mer-
curium primum instituisse, quibus sacris dii colerentur.

At alij Mennam regem, autor Diodorus libro primo. Sed idem in quarto, Aethiopes primos Deos coluisse autumat, ita scribens: Afferunt autem deorum apud eos cultum primitus adinuentū, sacra in super, pompas, celebritates, aliāq; quibus dijs honores impendūtur, ab eis fuisse reperta. Quae ex re ipsorum in deos pietate religioneq; inter omnes uulgata, uidentur Aethiopum sacra dijs admodum grata esse. Huius rei testimonium asserunt antiquissimi ac fere celeberrimi apud Græcos poetarum, qui in sua Iliade, Iouem reliquosq; unā deos introducit in Aethiopiam, tum ad sacra quæ eis de more fierent, tum ad odorum suauitatem commigrates. Aethiopes etiam dicuntur suæ erga deos pietatis premium tulisse, quod nunquā ab externis regibus subacti sint, semper enim liberi permanserunt. Verum Lactantius lib. Instit. primo, tradit Melissum Cretensium regē primum dijs sacrificasse, ac ritus nouos sacrorumq; pompas introduxisse. Huius Amalthea & Melissa filie fuerunt, quæ Iouem puerum caprino lacte ac melle nutrierant. Quam ob rem poetæ tradiderunt aduolasse apes, atq; os pueri melle complere. Alij præterea alia id genus sacra apud gentes adinuenerunt, ueluti Faunus in Latio, qui, eodem Lactatio autore, Saturno auo sacra constituit. Quidā scribunt ante Faunum imperasse Iantū, ac deorū cultum demonstrasse. Apud Romanos Numa Pompilius nouæ religionis autor fuit, sicut Orpheus sacra Liberi patris primus in Græciam introduxit, quæ Orgia uocabantur, quo nomine, teste Seruio super 4. Aeneid. olim apud Græcos omnia sacra dicebātur, quemadmodū apud Latinos cerimoniae. Item initiandi morē atq; alia mysteria intulit, Diodorus & Lactant. autores. At Eusebius nō planē hoc sentit in 10. de Euan. præp. sic scribēs: Primus enim

enim omnium ex Phoenicia, Cadmus Agenoris filius mysteria & solennitates deorum Græciæ tradidit, simulacrorum cōsecrationes etiā & hymnos, deinde ex Thracia Orpheus. Herodotus uerò libro secundo, Græcos omnino religionem deorū partim ab Aegyptijs, partim à Pelasgis accepisse affirmat, & Athenienses ante omnes, quando in Græcia Dodonæum oraculum omnium uetustissimum conditum erat. Sed apud Græcos, sicut idē ait, Hesiodus & Homerus deorum opifices in primis extiterunt. Cum Herodoto consensit Eusebius, qui in præfatione in Chronicon suum ita dicit: Cecrops Diphyes primus omnium Iouem appellauit, simulacra reperit, arā statuit, uictimas immolauit, nequaquā istiusmodi rebus in Græcia usquam uisis. Siquidē Cecrops primus Atticæ rex fuit, et æqualis Moysi. Item Orgia Thracibus, teste eodem Eusebio, Aetio adinuenit. Ac talis fuit apud gentes religionis origo. Deo autem omnipotenti, quem nos Christiani colimus, cuius nutu omnia geruntur, Cain & Abel Adam filij, autore Iosepho in primo Antiquitatū, primi sacrificari. Enos uerò primus, ut testatur Hieronymus contra Iouinianum, & Eusebius, inuocauit nomen domini, & sic deinceps eorū posterij nullis sacris initiati sacrificium fecere, quoad deus sacerdotium constituit, quod primo, teste Iosepho in 3. antiquitatum, Aaron Moysi fratri detulit. Ex quo solenne apud Hebræos fuit, ut nemo diuinum pontificatū gereret, nisi Aaron genere ortus foret: ijs enim sacerdotibus tantū rem diuinam facere licebat, sicuti nunc apud nos, sacerdotes illi duntaxat illud idem faciunt, qui per episcopos sacris initiantur. Sed de ueræ religionis ac sacerdotij initio, in quarto operis huius uolumine diffusius tradetur.

Vide Taut. de As. p. 192. Hidd. de. p. 192. cap. xxv. pag. 192. rate, ui, arque sono. CAP. VI.

*474. Agrip-
pau de vari-
tate litera-
rum cap. II. to.*

Voniam solo literarum usu memoriae ful-
citur eternitas, ab omniq; obliuionis in-
iuria res memoria dignae uindicantur, de
his ante omnia esse tractandum ducimus,
cum earum inuentio planè demonstret ual-
de admirabilem fuisse uim iuxta ingenij atq; memoriae in eo
homine qui primus sonos uocis, qui in finiti uidebantur, pau-
cis eiusmodi literarum notis terminauerit. Mercurium
itaque literas in Aegypto omnium primum repperisse testas-
tur Diodorus libro primo. Cicero lib. de nat. deorum ter-
tio, hunc quintum Mercurium fuisse tradit, qui literas Ae-
gyptijs dederit. At idem Diodorus paulò inferius (de primo
enim earum inuentore, magnum apud idoneos autores cre-
tamen esse uideo) Aegyptijs literarum inuentione attribue-
re uidetur, ita inquit: Afferunt Aegyptij, literas, astrorum
cursus, geometriam, artesq; plurimas ab se fuisse inuentas.
Nonnulli has in Aegypto inuenisse quendam nomine Meno-
na affirmant. Sed apud eos, quod non est silentio praetereun-
dum, animalium effigies loco literarum erant, quippe quae
sensus mentis, sicut docebinus cum de obeliscis meminere-
mus, repraesentabant. Plinius autem lib. naturalis histo. 7.
circa finem, ait se literas semper arbitratum esse Assyrias fu-
isse. Cadmum uero à Phoenicia primū in Græciam attulisse
se sexdecim numero, A B C D E G I L M N O P R S
T V. quibus Troiano bello Palamedem adiecisse quatuor
hac figura, Θ Ε Φ Υ. Totidem post eum, Simonidem Meli-
cum, Ξ Ζ Η Ω, quarum uis in nostris recognoscitur. Ari-
stoteles

stoteles decem & octo priscas fuisse cōmemorat, Α Β Γ Δ
Ε Ζ Ι Κ Λ Μ Ν Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ. & duas ab Epi-
charmo, non à Palamede additas, hoc est, Θ & Ρ, uel Ξ,
ut Hermolaus prodit. Quidam uero aut non Cadmum lite-
ras in Græciam, sed Phoenices, qui cū eo uenerāt: aut omni-
no non primò Cadmum, sed multis post seculis aduexisse
contendunt. nam Herodotus Halicarnasseus historiarum pa-
ter, ut aiunt Græci, lib. quinto, de Phoenicibus ita loquitur:
Phoenices isti qui cum Cadmo aduenerunt, quorum Zephy-
rei fuere, dum hanc regionem incolunt, cum alias multas do-
ctrinas in Græciam introducere, tum uero literas, quae apud
Græcos, ut mihi uidetur, antea non fuerant, & primae illae
quidem extiterūt, è quibus omnes Phoenices utuntur. Affir-
mat itidem Diodorus libro sexto, dicens: Nam qui dicunt
Phoenices à Musis perceptas literas tradidisse postmodum
Græcis, hi sunt qui cum Cadmo in Europam nauigarūt. Ex
quo à Græcis litera Phoenicea appellatae sunt. Hinc Luca.
Phoenices primi, fama si credimus, ausi

Mansuram rudibus uocem signare figuris.

At omnino Cadmum non primum ad Græcos literas portas-
se, sed longo post tempore, Diodorus perspicue demōstrat,
qui ait: cū Aetius Solis filius in Aegyptum transiens astro-
logiam Aegyptios docuisset, demum Græcia diluuiò oppres-
sa, plurimos homines periisse, literarumq; monimēta deleta
fuisse: & eam ob causam, post multa secula, existimatum es-
se Cadmum Agenoris filium primū literas in Græciam ad-
duxisse, atq; ideo Græcos quadam communi ignorantia du-
ctos, literarum inuentione illi acceptam retulisse. Caterum
Iosephus in primo antiquitatis contra Appionem, Græcos
omnino ante Homeri aetatem literis caruisse affirmat, inquit

ens: Postea multa quæstio atque contentio facta est, utrum literis usi sint: et magis ueritas obtinuit, eo quod usus recentium literarum illis fuisset incognitus: constat autem, quoniam apud Græcos nulla inuenitur absolute compositio poemate Homeri uetustior, et hunc etiam post bella Troiana fuisse manifestum est. Atqui Cicero in Bruto secus tradit, aien: Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poëte, quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum et in Phæacum, et in Procorum epulis canuntur. Item Eusebius in 10. de euang. præp. ostendit scripsisse apud Græcos ante Homerum, Linum, Philamonem, Thamyram, Amphionem, Orpheum, Musæum, Demodotum, Epimenidem, Aristæum, et plerumque alios. Alij, teste Diodoro in 4. asserunt Aethiopes literas primum repperisse, ab ipsaque Aegyptios eorum colonos ex illas accepisse, et ab his deinde reliquos. Verum Eupolemus, ut Eusebius opinatur, proculdubio ueram literarum originem reddit, affirmans Moysen, qui, teste eodem Eusebio de temporibus, et in 10. de præparat. euang. longè ante Cadmum fuit, literas Iudeis primum tradidisse, et à Iudeis Phœnices accepisse, Græcos uero postremos à Phœnicibus. Idem etiam Eusebius lib. 8. et 10. pulcherrimè probat. Cui opinioni congruit illud, quod ex Plinio ante retulimus, apud Syros literas repertas esse, quando Syri ipsi quoque, teste Eusebio, Hebræi sunt, atque adeo Iudea Syria est, ita Plinio lib. 5. dicente: Syria quondam terrarum maxima, et pluribus distincta nominibus: namque Palestina uocabatur quæ cõtingit Arabas, et Iudea, et Coele, dein Phœnicæ, et c. Sed reperimus ante diluuium Noë, apud eos omnino usum fuisse literarum: Iosephus enim in 1. antiq. tradit liberos Seth Adæ filij, in duabus columnis, uti cum de astrologia tractabitur subtilius dicemus, disciplinam rerum cœlestium à se primò

primò inuentam comscripsisse. Quo apparet iam tum literas fuisse, quas fieri potuit uis aquarum delectas Moysen dein ad inuenisse: quamuis ex his columnis altera, id est, lapideam, Iosephus usque ad ætatem suam in Syria durasse affirmet. Quapropter rectius mea quidem sententia, Philo primam literarum inuentionem Abraham assignat, qui Moysen antiquior est: nisi hoc sit potius filij Seth attribuentum, qui ipsum Abraham multis annis præcesserant. Hebræorum autem litteræ, ut idem Eusebius ait, numero uigintidue sunt, quotidem nostræ latine, quæ, si diuo Hieronymo credimus, noue sunt, et ab Esdra inuentæ. Ille enim in præfatione in libros Regum ita scribit: Certumque est Esdras scribam legisque doctorem post captam Hierosolimam, et instaurationem templi, sub Zorobabel alias literas repperisse, quibus nunc utimur, cum ad illud usque tempus, iisdem Samaritanorum et Hebræorum characteres fuerint et c. Græcas uero ueteres litteras fuisse easdem penè, quæ nunc latine sunt, indicio est Delphica tabula aenea, quæ Romæ in palatio Mineræ dicta, in bibliotheca conspiciebatur, Plinij, ut ipse testatur, temporibus. In Latium eas, teste Plinio et Solino, intulere Pelasgi. Quidam uolunt Nicostratam Euandri Arcadis matrem Latinis primum dedisse. Dionysius in primo ait ipsos Arcades primos attulisse in Italiam, qui post Pelasgos uenerant. Linius Euandrum autorem uocat, libro ab urbe cond. primo ita scribens: Euander tum ea profugus ex Peloponneso autoritate magis quam imperio regebat loca, uenerabilis uir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines. Sentit idem Cornel. Tacitus, qui tradit Aborigines ab Euandro Arcade didicisse literas. Quod autem Plinius in septimo, Epigenis autoritate probare conatur æternum litera

rū esse usum, qui, ueluti ex Iosephi testimonio probauimus, omnino antiquissimus est, nō id planē sentit Herodotus, qui, ut suprà demonstratum est, nullas literas ante Phoenices, in Græcia fuisse autumat: neq; Eupolemus, aut Eusebius, qui Mosi primam literarum inuentionem, sicut ostendimus, assignant: neq; demum Diodorus, qui in primo inquit: Qui primi fuerint in orbe reges, nequaquā compertum habemus, cum nulli historici eos tradant: fieri quippe non potest literas æquē ac primos reges uetustas extitisse. Hæc ille. Serō etiam in Latium uenere, quod testatur Linius ita scribens in fronte libri 6. ab urbe condita: Tum quod parue & rare per eadem tempora literæ suere, una custodia fidelis memorie rerum gestarum. Quapropter idem libro nono ait, Romanos deinde pueros nō modò Græcis, sed Hetruscis quoq; literis erudiri solitos. Ex quo scire licet, Hetruscos etiā suas olim habuisse literas, quas, ut nostra deniq; cætera omnia, ita tempus consumpsit, ut nunc ne nota quidem illarum cognita extet. Has autem literas Cornelius Tacitus libro augustæ historie 11. autor est Demaratum Corinthium Hetruscos primum docuisse. Phrygius quoq; proprias fuisse literas, testatur Cicero de nat. deorum sic scribens: Alter Hercules traditur Nilo natus Aegyptius, quem aiunt Phrygiæ literas conscripsisse. Atqui cum Græci ita suarum literarum numerum paulatim auxissent, sicut suprà demonstrauimus, Latini quoque idem studentes, postea literas sex ad suas prisca sexdecim addiderunt, F K Q X Y Z & H, hæc tamen non est litera, sed tantum aspirationis nota. F dicitur gammon ab Aeolibus acceperūt, quod, teste Prisciano, apud antiquissimos Latinorum eandem uim atq; apud ipsos Aeoles habuit: eum enim propē sonum quem nunc habet F, significabat

gnificabat P, cum aspiratione, quo nos in uerbis Græcis utimur, ut Orpheus. Deinde Claudius Caesar, prout Tacitus prodit, F loco V consonantis recipiendum constituit, ut fulgur, pro uulgu; fixit, pro uixit. Quintilianus: Nec inutiliter, inquit, Claudius Aeolicam illam ad hos usus F literā adiecerat. Ita Germanū uulgu; latinē loquendo etiam nū pro nunciat. Postremò in latinis uocibus pro P & H, poni F coeptum est, ut fama, facio. K etiam litera à Græcis accepta, in nullis uerbis apud nos boni autores utendū putant. Q adiecta est, quod pinguiorem sonum edere uisa est, quam c. X de Græcis quæsumus, qua tamen carere potuimus, ut ait Quintil. nam pro ea, C & S, uel G & S utebamur, ut apex & grex, pro apex, & grex. Y & Z ex Græco similiter fonte manarunt, & id quidem, ut istarum literarum usus in Græcis foret duntaxat uerbis.

De origine Grammaticæ, & quantum ualeat. CAP. VII.

Consentaneum uidetur, ut prodita literarū origine, antequam ad alia explicanda aggrediar, de Grāmatics origine differam, utpote quæ pluris est, quàm omnium liberalium artium scientia, quia reliquarū unicū est fundamentum, nomenq; à literis accepit: nam γράμμα græcè, litera dicitur. Grammatica ipsa apud nos, teste Fabio, literatura nuncupatur, et grammatici literatores, aut literati: quamuis nonnulli, autore Tranquillo de grammatica, literatores uocent mediocriter doctos, sicut Græci grammatistas. Est autem grāmatica ars, quæ in emendatē loquendo scribendoq; consistit, ut literæ suas custodiant uoces, & uelut depositum reddant legentibus. & autore Quintiliano

Intitutio uerbi

Grammatica

libro primo, in duas partes diuiditur, in rectè loquēdi sciētiā, & poetarum enarrationem. Cicero de oratore: In grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, & pronunciandi quidam sonus. Eius autem initiū, ut testis est Suetonius in libro de grāmatica, tale fērmē fuit, quale habuit Rhetoricē: ex obseruatione enim eorum quæ in loquendo apta aut inepta erant, homines ea ipsa ad imitandum uitandumq; notantes, hanc artem fecerunt, ueluti oratoriā: nam grāmatici pariter ac oratoris sciētia est, quomodo loqui deceat, ut ex Cicerone colligere licet, cum lib. 3. de Oratore ait: Atq; ut latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea sic & casibus, & temporibus, & genere & numero conseruemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit, sed etiā uocis sonus est ipse moderandus. Ista omnia grāmatica sola docet. Hanc autem, ut Laërtius lib. 10. ait, Hermippus autor est Epicurum primum docuisse, cuius uim Plato primus speculatus est. Romæ uerò, autore Suetonio, olim ne in usu quidem, nedum in ullo honore fuit: inde in urbem eius studium intulit Crates Malotes missus ad Senatū ab Attalo rege, inter secundū & tertium bellum Punicum, sub ipsam Ennij mortem. Ceterū hæc omnium artium præclarissima est: præbet enim iter ad cæteras capeffendas. Fabius: Nec ad ullius rei summam, nisi præcedentibus iniitijs, perueniri potest. Et alibi: Quò minus, inquit, sunt ferendi, qui hanc artē ut tenuem ac ieiunā cauillantur, quæ nisi oratoris futuri fundamenta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris, corruet, necessaria pueris, iu cunda senibus, dulcis secretorū comes, & quæ uel sola omni studiorū genere plus habet operis, quàm ostētationis. Hæc ille.

quale Gramma-
ticæ initium
v. Vossium lib. 1.
Grammaticæ cap.
III. pag. 9. sequi.

Grammatica
encomiū

6. l. 1. c. 4. d. 1.

ille. Illud præterea quamobrem magnificari debeat, facile docet: quia ex huiusmodi artis negligentia, in poetis, oratoribus, historicis, in arte medicinae, in iure ciuili, cæterisq; disciplinis quotidie sexcēti errores existunt, ineptissimæq; interpretationes, id quod non accideret, si grāmaticam primum discerēt, qui aliquando essent sese ad scribendū daturi, illiue non ignorarent grāmatici partes esse, ut cunctas ferè calleat artes, quando apud antiquos soli grammatici omnium scriptorū censors & iudices fuere, qui idcirco critici ædè totū repleto appellati sunt. Igitur cum quis pingue quiddam latine sonare incipit, non debet ad opus aliquod scribendum agredi prius, quàm grammaticam didicerit. In hac autem olim præcellerunt, Didymus, quem Macrobius omnibus grāmaticis præponit: Antonius Enipho, cuius scholam M. Tullius post forensia negocia frequentabat: Nigidius Figulus, M. ille Varro omnium doctissimus: M. Valerius Probus, Palemon ille arrogantissimus, multiq; deinde alij. Apud Græcos Aristarchus, Aristoteles, Theodotes.

De poetice artis origine, & eius præstantia, ibiq; locus Ciceronis in Catone emendatus. CAP. VIII.

Poëtica ars multis mehercle de causis, realiquas antecedit disciplinas, uel quia homines nullam penè artē assequi possunt, nisi in illā diu incubuerint, uel quòd sciētiās ferè, ut Strabo in primo geographiæ aduersus Eratosthenem pulchrè demonstrat, in se continet omnes: uel demum quòd ex omnibus artibus, quæ ab humani ingenij excellentia proficiuntur, sola poëtica diuino su

In Grammatica
1. excolliunt.

W B P
Opole

rore percipitur. Nam poetæ furore afflati res omni admiratione & stupore dignas canunt, sine quo, teste Cicerone in primo de diuinatione, Democritus negabat magnos esse poetas, quippe qui, ut idem quoque Democritus & Plato aiebāt, non arte, sed natura constant, tuncque ueri uates sunt, cum insaniunt. Horatius in poetica arte: v. 295.

Ingenium misera quia fortunatius arte
Credit, & excludit sanos Helicone poetas
Democritus. Et alibi:
Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est.

Non fiunt igitur poetæ, sed nascuntur. Vnde in Bucolicis Vergilius: Ed. 7. 25.

Pastores hedera crescentem ornate poetam.
Quare Ouidius in 3. de arte amandi dicit:
Est deus in nobis, sunt & commercia cœli.
Et Maro diuinum uocat poetam:

Tale tuum carmen nobis diuine poeta, &c.
cum uatem esse, dei munus sit. Sed Cicerō pro Archia poeta, multo luculentissime illud quo fiat pacto, docet, dicens: Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia & doctrina, & præceptis, & arte constare, poetam natura ipsa ualere, & mentis uiribus excitari, & quasi diuino quodam spiritu afflari. quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poetæ, quod quasi decorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse uideantur. Origo autem huius artis admodum uetusta est, & teste Eusebio in 11. de præparat. euangel. apud antiquissimos Hebræorum, qui multo ante Græcorum poetæ fuere, primum floruit. Nam Moses magnus Hebræorum imperator,

tor, cum ex Aegypto eos in patriam reduceret, statim atque mare rubrum diuinitus cedentibus aquis, transgressus est, diuino numine afflatus, autore Iosepho in 2. de antiquitatibus Iudæorum, hexametrum carmen, quo Deo gratias ageret, edidit. Deinde Dauid ille diuinus dei uates uario metro hymnos composuit. Idem Iosephus lib. 7. antiquitatum: Expectat diuinitas itaque Dauid à præliis, & periculis, cum pace iam altissima frueretur, cantica in deum hymnosque uario metro composuit, alios quidem trimetros, alios quidem quinque metros. hæc ille. Diuus quoque Hieronymus in præfatione in Chronicon Eusebij, longè scienter id demonstrat, scribens: Denique quid psalterio canoriùs? quod in morem nostri Flacci & Græci Pindari, nunc iambo currit, nunc alcaico personat, nunc sapphico tumet, nunc semipede ingreditur. Quid Deuteronomij & Esaie cantico pulchrius? Quid Solomone grauius? Quid perfectius Iob? quæ omnia hexametris & pentametris uersibus apud suos composita decurrunt. Non immerito igitur huius artis initium Hebræis acceptum referre debemus, ueluti reliquarum propemodum disciplinarum. Oracula quoque aliorum uatum uersibus ædita sunt, quod Horatius in poetica dicens:

— Dicte per carmina sortes.

Verum Orpheus, autore Porphyrione, primum poeticam illustrauit, deinde Homerus & Hesiodus. Nos autem serius illam accepimus: nam Liuius Andronicus, ut M. Tullius in primo Tusculanarum, & Fabius Quintilianus in 10. prodiderunt, fabulam primus dedit, Appio Claudio Cæci filio, M. Tuditano COSS. anno ante natum Ennium, qui fuit annus ab urbe condita quingentesimus tertiusdecimus. Ceterarum ex ratione temporis initia à Liuiō, ac testimonio eius

p. 97. B.

§. 68. f. 10.

Vates poeta apud Lysium lib. 1. delect. cap. 4.
Consular filius quoniam & nomen Lysianus.
Lib. aut. dicitur aut. poeta non quoniam nomen Nasathor.
vide Theophrastum lib. VIII. var. lectio. cap. 1. pag. 191.

in prim. p. 198. A.
v. d. in Bnd. pag. 525.

p. 87. b. p. 1. Idem Ciceronis in Catone, cum Liuij Andronici meminit, satis constat M. Sempronij Tuditani id temporis collegam fuisse C. Claudium Centonem, licet exemplaria in Catone perperā habeant pro Centone Cethego, nō Ap. Claudium. Ac sic ratio tēporis, cuius rei causa hoc loco Cōsulum mentio facta est, conueniet, si ita legas: sin minus, non item. Antea enim, uelut idem Cicero ait, nullus honos erat poeticæ artis: quinetiam usque adeo probro habebatur, ut si quis, quemadmodum Gellius ex Catone, libro Noctium Atticarum undecimo, cap. secundo, testatur, eam rem studeret, grassator uocaretur.

De origine metri, & metrorum plura esse genera. CAP. IX.

Vanquam nonnullis fortasse haud iniuria accusandus uidebor, quod antea de poetica artis initijs scripserim, quā metri originē traderem, ex quo illa cōstat, nec eo tamen quispiam mihi succenseat: rei enim aignuas in causa fuit, cur id fecerim, non ualde inde cens ratus de metro statim tractare. Metri itaq; origo à Deo optimo maximo est, qui hunc terrarum orbem & omnia ab eo contenta, certa ratione quasi metro disposuit: harmoniam enim, uti Pythagoras docuit, in coelestibus terrenisque rebus nemo hercle esse dubitat. Nam quo pacto mundus consisteret, nisi certa ratione & numeris præfinitis ageretur? Omnia quoque instrumenta quibus utimur, mensura quadam, id est, metro fiunt. Quod si hoc in ceteris rebus accidit, quanto magis in oratione, quæ cunctas complectitur? Diodorus etiam, tamen si fabulas sequitur, cum de Musarum

Musarum officio libro sexto loquitur, metri inuentionem Ioui, hoc est, Deo immortalī assignat: Musis, inquit, à patre concessa est literarum inuentio, & carminum, quæ poësis appellatur, ratio. Atque metrum à Deo initium habuit, quo apud mortales, eius uates, quos commemorauimus, diuini spiritus pleni primum usi sunt. Sed metrorum plura sunt genera, quæ, autore Seruio, uel à rebus quæ describuntur, nomina acceperunt, ut heroicum, quod hexametrum, licet Moses, uti dictum est, primus usurpauerit, tamen quia Homerus, & ceteri qui deinceps secuti sunt, heroum res gestas hoc carmine scriptitarunt, heroicum nominatum est, quo etiam ante Homeri ætatem, Apollinis Pythij oracula reddi consueuerant: propter quod, ut opinor, Plin. in 7. ait: Verum heroicum Pythio oraculo debemus. Ipsa insuper oracula soluta etiam oratione, teste Strabone libro nono geographiæ, referebantur, id quod affirmat Cicero in secundo de diuinatione, dicens: Præterea Pyrrhi temporibus iam Apollo uersus facere desierat. Vel ab inuentoribus, ut asclepiadem: uel à pedibus, ut iambicum, quod Archilochus primus inuenit. Horatius in poetica: *v. 29.*

Archilochum proprio rabies armauit iambo.
Vel à numero pedum, ut hexametrum & pentametrum, quæ & elegiaca dicuntur, quorum repertor, ut aiunt, ignoratur. *Horatius: in Art. v. 77.*

Quis tamen exiguos elegos immiserit autor,
Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est.
Bucolicum carmen, autore Diodoro in 5. Daphnis Mercurij filius excogitauit: & sic alij alia metra adinueniunt, quæ nos impræsentia studio breuitatis omittimus, metri tantum originem prodidisse contenti.

De tragœdiæ atq; comœdiæ initijs.

CAP. X.

Nitium tragœdiæ & comœdiæ, teste Donato, à rebus diuinis est factū, quibus antiqui pro fructibus uota solucentes operā dabāt: nam olim incensis altaribus, & ad moto hircō, id genus carminis quod sacer chorus reddebat Libero patri, tragœdia dicebatur: autorib. enim tragicis hircus præmiū cantus proponebatur. Horat.

Carminē qui tragico uilem certabat ob hircum.

qui Libero patri immolabatur: quia, ut ait Varro, noxium est uitibus animal. Vnde tragœdia ἀπὸ τῆς τραγῶν, hoc est, ab hircō nominata est: uel, ut quibusdam placet, quod hircō donabatur eius carminis pœta: uel quod uter ex hircina pelle uini plenus pro præmio erat: uel à sæce, quia ante usum per sonarum ab Aeschylō repertum, mimi perunculi ora olci scæcibus fabulas agebant. Horatius in pœtica: **V. 275.**

Ignotum tragicæ genus inuenisse camœnæ
Dicitur, & plaustris uexisse pœmata Thespis,
Quæ canerent, agerentq; perunculi sæcibus ora.
Post hunc personæ, pallæq; repertor honestæ
Aeschylus.

Tragœdias, autore Fabio in 10. primus in lucē protulit Aeschylus, sed longē clariū illustrarūt Sophocles atq; Euripides. Apud nos, autore Donato, Liuius Andronicus tragœdiam primus inuenit, in qua floruit Accius, Pacuuius, Ouidius, & Seneca. At uerò nondū coactis in urbem Atheniēsis, cum, ut testatur Varro, iuuentus Attica circū uicos, uilis, pagos, & compita, festū carmen sollemniter quæstus gratia cantaret, orta est comœdia, ἀπὸ τῆς κομῶσαις, quod est lasciu

uē agere, uel λῶσις, hoc est, à comessatione, seu λῶσις, qui uiscus est, & ῥῆσις, cantus: quam tamē apud Græcos, uti Donatus sentit, dubiū est quis inuenerit primus, apud quos, sicut infrā dicemus, duplex erat, antiqua & noua. Præcipui autē eius autores fuerunt Aristophanes, Eupolis, & Cratinus. Apud Latinos eam primus omnium, ut Liuius ab urbe condita, & Donatus testantur, reperit Liuius Andronicus. In tragœdia autem heroēs, duces, reges introducuntur, & est sermo grandiloquus. Ouidius:

Omne genus scripti grauitate tragœdia uincit.

In comœdia uerò amores ferē & uirginum raptus. Tristitia tragœdiæ peculiaris est: propter quod Euripides, petēte Archelao rege ut de se tragœdiā scriberet, abnuī, & precatus est, ne accideret Archelao aliquid tragœdia dignū, quoniam niam semper infelices exitus habet, contrā comœdia felices.

De origine Satyræ, nouæq; Comœdiæ.

CAP. XI.

Satyrarū genera duo esse manifestum est, alterum antiquius tam à Græcis quā à Latinis usurpatum, quod sola carminum uarietate constabat, comœdiæ penē par, nisi plus habuisset lasciuie. Huius satyræ scriptores fuerunt Demetrius ex Tharso, poeta satyricus, ut autor est Laertius, & Menippus seruus, sicut Apuleius & Gellius ostendunt, cuius libros M. Varro in satyris imitatus, eas latine Menippeas appellauit. Alterum satyrarum genus recentius maledicum, & ad carpēda hominū uitia compositum, quod soli Latini excogitauerunt, teste Fabio Quintiliano, satyra quidem tota nostra est, quæ, autore Donato, hinc exordium sumpsit. Nam cum in ueteri comœdia per

priscos poetas nō penitus ficta argumēta, sed res gestæ à ci-
uibus palam, tum eorū crebro qui gessissent nomine detan-
tarentur: quod tunc nequaquam moribus hominum obfuit,
cū pro se quisq; caueret, culpa aut domestico probro ne spe-
ctaculo cæteris esset, & inde ipsi poëtæ abuti licentius sty-
lo, & passim ex libidine ledere cœpissent plures bonos, id
propter, ne quispiam hominū uitia amplius nominatim car-
peret, lege sanxerunt. Ex huius igitur hoc pacto ueteris co-
mœdiæ interitū, Satyra, quam nostri condiderunt, initium
habuit. Tunc autem poëtæ nouam comœdiam inuenerunt,
quæ generatim ad omnes homines, qui mediocribus agunt
fortunis, pertineret, & minus amaritudinis, & eadem ope-
ra multum delectationis spectatoribus asferret: cuius Me-
ander & Philemon autores fuisse, qui omnem prioris co-
mœdiæ acerbiteratē mitigarunt. Ab illis nostri poëtæ La-
tini, Cæcilius, Næuius, Licinius, Plautus, Terentius, atque
alii antiquissimi Comici modum componendæ comœdiæ iu-
runda pariter ac grate sumpserunt. Verūm ij, si Quinti-
liano credimus, uix leuem Græcorum umbram consecuti
sunt, quod sermō Romanus non uideatur posse recipere il-
lam dicendi uenerem, solis Atticis in hoc genere linguæ con-
cessam. Satyra uerò à satyris, ut Donato placet, qui illoti
semper & petulantes dii sunt, nomen traxit: uel à satyra ci-
bi genere, quod, autore Festo, ex uarijs rebus cōditum erat.
In hac satyra, teste Quintiliano in 10. primus insignem lau-
dem adeptus est Lucilius: sed eiusdem iudicio, purus magis
ac tersior fuit Horatius. Persius iuxta, quamuis uno libro,
multum gloriæ promeruit. Sed in primis Iuuenalis lepidus
fuit, de quo Quintilianum, cum in 10. dixit, Sunt clari bo-
die quoq; & qui olim nominabuntur, intellexisse ferunt.

Quis

Qui primus historiam condiderit, & de eius
utilitate, aut solutam orationem in-
uenerit. CAP. XII.

Historia, quæ tanto cæteris scriptis antecel-
lit, quanto plura exempla rerum comple-
ctitur diuturnitas tēporis, quàm hominis
etās, ad uitæ institutionē utilissima censen-
da est, quòd, ut Cicero de Oratore præcla-
re ait, sola su testis temporū, lux ueritatis, uita memoriæ, &
magistra uitæ: multarū enim rerum exēplis priuatos uiros
imperio dignos reddit, Imperatores ob immortalem gloriā,
ad præclara facinora impellit, milites propter laudem, quæ
eos qui uitam egregiè profuderint, comitatur, promptiores
efficit ad pericula pro patria aduēda, improbos infamiæ me-
tu à uitijs deterret. Hanc, ut Plinius lib. 7. ait, Cadmus Mile-
sius omnium primus condidit: sed Iosephus in primo antiq.
uolumine rectius omnino sentiens, eum apud Græcos dunta-
xat primum historias scripsisse tradit: nam Græci cū, ut
idem inquit, heri & nudius tertius fuerint, uerisimilius est,
antiquissimos Hebræorum qui sacros libros scripserant
(Cadmus enim Milesius, ut apud Eusebium colligimus, in
10. de præparatione euangel. longè post Mosen fuit) histo-
rias primò condidisse: uel Aegyptiorum aut Babyloniorum
sacerdotes, sicut ipse Iosephus in primo contra Appionem
sentire uidetur, aiens: Quoniam uerò apud Aegyptios &
Babylonios, ex longissimis olim temporibus, circa con-
scriptiones diligentia fuit, quando sacerdotibus erat iniun-
ctum, & circa eas ipsi philosophabantur. Et deinde infert:
De nostris uerò progenitoribus, quia eandem quam prædi-
cti habuerunt in conscriptionibus diligentiam, desino dice-

1.2 p. 396.

re, etiam potiore, pontificibus & prophetis hoc imperantes. Ex quo Eusebius uerissime, ut mea fert opinio, hoc potius Mose assignare uidetur, in 11. de preparat. euangel. dicens: Vnde sapientissimus ille Moses, qui primus cuiusq; hominis uetustissimi uitas Hebræorum conscripsit, civilem atque in actione positum uiuendi modum narratione historica docuit. Verū nec illud profecto probabile uidetur, quod idem Plinius in septimo, et Apuleius in Floridis tradit, Pherecydem Syrum primum solutam orationem condere instituisse, tempore Cyri regis: namq; quis non uidet hoc potius esse illis tribuendum, qui primi historias scripserint: quæ, uti luce clarius est, soluta oratione conscribuntur: quando etiam Pherecydes, ut de Aegyptiorum & Babyloniorum sacerdotibus sileam, qui & ipsi longè ante Græcos historias scriptitarunt, multò posterior Mose fuit, quem ex testimonio Eusebij, primum omnium historiam cōdidisse diximus. Pherecydes enim Syrus, autore Eusebio de preparat. euangel. uolumine 10. circiter primæ Olympiadis tempora floruit. A Mose autem, quemadmodum ex eodem collegimus, ad Ioathan Iudæorum principem, cuius temporibus Olympiades coeperunt, inter fuerunt anni DCC. & circiter LXXXVIII. At Strabo in primo geogr. non solum Pherecydi, sed Cadmo ac Hecateo pariter assignat, qui & ipsi Mose, uti liquidd constat, posteriores fuerūt. Ex philosophis autem, Laertio Diogene autore, historias primus cōposuit Xenophon, de quo Quintilianus cum de historicis loquitur, ait: Xenophon non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est. In ea apud Græcos floruit Thucydides, Herodotus, Theopompus. Apud nos T. Liuius, Crispus Sallustius, & pleriq; alij. A principio Romani, ueluti Fabius testatur, pro historijs,

historijs, annales pōtificum habebant, in quos res gestæ per annū referebantur. De historie initio hæc dicere habui, nūc de cōponendæ regula aliquid subiiciendum duximus. Prima est lex historico data, teste Cicrone de Oratore, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid ueri non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis. Ipsa autem historie edificatio posita est in rebus & uerbis: rerum enim ratio tam temporis ordinem quàm locorum descriptionem poscit, item hominum mores, uitas, consilia, causas, dicta, facta, casus, & exitus. Verborum uerò ratio orationis genus desiderat lenæ, fissum, ac pura illustriq; breuitatæ ornatum.

De origine rhetorices, & quibus rebus eius ratio contineatur. CAP. XIII.

On dubiū est, quin geniti protinus homines ab ipsa rerū natura, hoc est, à Deo, à quo primū creati sunt, sermonem acciperint: qui mox, ut Fabius ait, sicut in medicina, cū uiderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorum, effecerunt artem: ita cum in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderēt, rhetoricen cōstituerūt, cuius, ut Diodor. in primo, & poetæ uolunt, Mercurius autor fuit. Flaccus Horat. in carmine: l. 1. 10.

Mercuri sacunde nepos Atlantis

Qui feros cultus hominum recentum

Voce formasti, &c.

Quamuis in sexto idem Diodor. sibi repugnare uideatur, dicens: Vnde interpretis nomen assumpsit, non quod nomen aut orationis, ut quidam tradunt, fuerit inuentor, sed quia diligentius quàm ceteri mandata referebat, nisi intellē

gatur, ut sui moris est, alibi fabulas, alibi ueritatem esse secutus. Verum Aristoteles primum Empedoclem artis inuentorem fuisse ait. Et Quintilianus idem ferè sentit in tertio, sic scribens: Nam primus post eos, quos poëta tradiderunt, mouisse aliqua circa rhetoricen, Empedocles dicitur. Hanc autore Suetonio de claris oratoribus, constat nonnunquam Romæ prohibitam esse exerceri: sed cum paulatim deinde ipsa utilis & honesta apparuisset, adeo multi eam presidij causa & gloriæ expetiere, ut nonnulli ex infima fortuna, in ordinem senatorium atque ad summos honores aspirarent. Artis autem huius scriptores antiquissimi fuerunt Corax et Thyrsias Siculi, quos Gorgias Leontinus eiusdem infule insecutus est. Sed inter ceteros, apud Græcos longe princeps fuit ille Demosthenes, sicut apud nos M. Tullius Cicero lux doctrinarum fulgentissima, ac Romanæ eloquæ fons uberrimus. De initio rhetorices hactenus, sed & eius uis atq; facultas dicatur. Ea, autore Cicerone de Oratore, in quinque diuiditur partes: ut orator debeat primum reperire quæ dicat, deinde inuenta ordine dispensare, tum ea denique ornare oratione, post memorie mandare, & ad extremum cum dignitate æquè ut uenustate agere, & agendo illud, teste Quintiliano, præstare, ut delectet, doceat, moueat. Bonus enim orator delectat audientium animos, cum aptè dicit: nam quod decet, ferè prodest, atq; delectat. Deinde docet, cū exponit negotium, quod in cōtrouersiam uenit, & quales sint personæ, inter quas illud sit. Postremo mouet, cum iudicium affectus excitat ad fauendum miserendumue, aut tristes soluit, digna risu tempestiue interponendo, si id opus esse perspicit. Atq; ijs rebus & uerbis omnis ferè rhetorices ratio cōtinetur. Quod autem Græci oratores causarum *ῥήτορας*, id est,

id est, rhetores uocant, nos tamen ita distinguimus, ut orator sit, qui causas agit: rhetor, qui rhetoricen proficitur: de clamator uerò, qui siue alios docendi, siue se exercendi gratia, fictam causam orat.

Quis primus musicam repererit, & quantum ea ualeat ad tolerandos humanæ uitæ labores. CAP. XIII.

Vscen antiquissimam esse, poëta clarissimi testimonio sunt: nam Orpheus & Linus ambo dijs geniti, musici insignes fuerunt, cum alter eorum rudes atque agrestes hominum animos demulceret, canentusq; suauitate non feras modò, sed saxa etiam, ut fabule tradunt, syluasq; duceret. Horatius in poetica arte: *v. 391.*

Syluestres homines sacer interpretesq; deorum

Cædibus & uictu sædo deterruit Orpheus,

Dicitur ob hoc lenire tigres, rapidosq; leones.

Vergilius in Ecloga quarta:

Non me carminibus uincet, nec Thracius Orpheus,

Nec Linus, huic mater quamuis, atq; huic pater adsit,

Orphei Calliopeia, Lino formosus Apollo.

Apud quoq; eosdem autores, inter regalia conuiuia, laudes deorum atque heroum ad ciuicam canuntur, ut Iopas ille Vergilianus canit errantem lunam, solisq; labores. Musices autem repertor, teste Plinio lib. 7. Amphion ex Antiopa, Iouis filius fuisse dicitur, propter quod poëta in Bucolicis ait: *Id. 2. v. 23.*

Canto, quæ solitus, si quando armenta uocabat,

Amphion Diræus in Actæo Aracyntho.

Ipsæ quoq; saxa mouisse fertur. Flaccus Horatius in poetica: *v. 394.*

Dicitur & Amphion Thebanæ conditor urbis

Saxa mouere sono testudinis.

Et Statius in primo Thebaidos:

Penitusq; sequar, quo carmine muris

Iusserit Amphion tyrios accedere montes.

Sed Græci, teste Eusebio, de præparat euangel. lib. 2. musicae harmonie inuentionem Dionysio attribuunt. Ipse uerò in 10. eiusdem operis Zethum & Amphionem fratres, qui Cadmi temporibus fuerunt, musicae repertores uocat. At Solinus huius artis studium ex Creta manasse sentit, inquit: Studium musicum inde cœptum, cum Idæi Daëtyli modulos crepitu ac tinnitu æris deprehensos, in uersificum ordinem transulissent. Polybius tamē in 4. hoc Arcadum maioribus assignat, quippe qui huius rei semper studiosi fuerint. Vocum harmonias Mercurium adinuenisse, Diodorus est autor in primo. ἀρμονίας Græci uocant, quam nos dissimilium concordiam appellamus. Verum Amphionem & cæteros posthac huius rei autores fuisse ratio poscit, cum Iuabal hebræum Lamech filium, qui multis ætatibus præcesserat omnes illos qui musicae inuentores produntur, Iosephus in primo antiquitatum dicat musicam studiose coluisse, & psalterio citharâq; cecinisse. Hæc hætenus. Sed artis origo nihilominus in dubio uersari uidetur: igitur expedit, ut quæstio eiusmodi tandem aliquando plana fiat. Itaq; natura iam inde à principio mortalibus musicâ uelut muneri dedisse uidetur, quando id ad tolerandos humanæ uitæ labores plurimū ualeat. Siquidem homo statim natus cum in cunabulis uagire incipit, continuò nutriculæ cantantis uoce sopitus dormitat: quippe infantes statim plorant, quòd crurum brachiorumq; rectè producendorum causa, fascijs colligantur, ac ita à supplicio miseram uitam uiuere incipiunt. Deinde

ut

in omnibus fermè operibus modulatio aliqua rudis hominum defatigationem semper consolatur. Vergilius:

Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras.

Sic remiges incitantur, sic arator, auriga, mulio, longo inter laborem uiamq; sibilo reficitur. Quid, quòd non modò ipsi, uerumetiam eorum sarcinaria iumenta eo cantu simul labore leuantur? Nam assiduo usu compertum est mulos ualdè delectari tintinabulorū sonitu: quapropter muliones multijugia tintinabula ad illorum colla suspendere solent, quòd facilius sarcinarum labores perferant. Eandem uim in cætera similiter animalia musicam habere inter omnes constat: ita equi in bello tubarū clangore arrecti, stare loco nesciunt, ac iamiam in certamen ruerè ardent: ita leones stridore ferri maxime territantur. Sed quæso, unde ille auium concensus, quo omnis ager suo tēpore resonat? ecquis docuit lusciniam uarios canendi modos? hæc enim auicula sonum ædit perfecta musicae scientia modulatum, qui nunc continuo spiritui trahitur in longum, nunc uariatur inflexo, nunc distinguatur cōciso, copulatur intorto, promittitur, reuocatur, infuscat, ex inopinato: interdum & secum ipsa murmurat: plenus, grauis, acutus, creber, extensus: & breuiter, audire licet omnia tam paruulis in faucibus concini, quæ tot exquirit tibiæ tormentis, ut ait Plinius, ars hominum excogitauit. Huius harmonie natura magistra est, quæ uel ab initio alias animantes, quibus ad sonum quempiam uox apta est, musicam docuit, quemadmodum ostendimus. Atque hæc uera artis origo. Cæterū musicam, quam Aegyptij, ut Diodorus testis est, tanquam uiroꝝ effeminatricem prohibebant iuuenes perdiscere, & Ephorus, autore Polybio, in procemio suarum historiarum, ad deludendos ac fallendos homi-

Fistulam, ut Plinius & Scriuius aiunt, Pan deus rusticus inuenit: nam cum Syringam Arcadiæ nympham, autore Ouidio, in primo Metamorph. ardentem amaret, & illa fugiens ad Ladonem fluiuium peruenisset, & fluuiio impedita non amplius fugere posset, implorato aliarum Nympharum auxilio, in palustres cannas mutata est: quas cum Pan excidisset, ex ijs ad amoris solatium, primus sibi fistulam confecit, Maro in Corydone: *Ed. 2. v. 32.*

Pan primus calamos cera coniungere plures
Instituit.

Sunt tamen, qui hoc Apollini attribuant. Venarum pulsum in musices pedes Herophilus primus discreuit per ætatis gradus. Fistulam uero, quam Græci syringa uocant, teste Eusebio, in 2. de præpar. euangel. Cybele inuenit. Citharæ, ut Plinio placet, repertor fuit Amphion: ut alijs, Orpheus: ut alijs, Linus: ut uero Diodoro, Apollo, qui lib. quinto inquit: Apollo primum cithara simplici usus est, Marsias uero tibijs. Sentit idem Higinius. Septem chordas addidit Terpander. Vergilius in sexto:

Obloquitur numeris septem discrimina uocum.

Octauam apposuit Simonides, nonam Timotheus. Cithara sine uoce primus cecinit Thamyras, cum cantu Amphion, ut alij, Linus. Hæc ex Plinio. At cithara tamen longè antè, uti superiore capite ostendimus, Tubal Hebræus usus est, quam omnino ab ea dissimilem fuisse, quam illi inuenerunt, quos commemorauimus, testatur diuus Hieronymus in epistola de instrumentis musicis, ad Dardanum, aut quisquis illius autor est, quia de eare ambigitur, scribens citharam apud Hebræos uiginti quatuor chordas habuisse, factam ad formam Δ literæ. David etiam ille magnus Dei uates uaria
instru

instrumenta inuenit, teste Iosepho in septimo antiquitatum, qui ait: Diuersaq; faciens organa docuit, ut Leuitæ secundum ea Deo hymnos edicerent per sabbatorum dies, aliasq; solennitates. Organorum autem species huiusmodi est: cithara quidem decem chordis coaptata, & hæc cum plectro percutitur. Nabla uero duodecim sonos habens, digitis tangitur. & reliqua. Hinc perspicere licet istiuscemodi organa à David confecta diuersa fuisse à nostris, quorum nunc usus in templis est perquam frequens: quando illa plectro pulsabantur, nostra uero inflantur foliibus, unde multis meatibus quasi cicutis imparibus uox erumpit, concentumque efficit. Quamquam Iosephus hoc loco dicens, Diuersaq; faciens organa, uidetur organum pro instrumento quocunque musico ponere. Idipsum sentit Augustinus, qui instrumenta musicorum cuncta speciatim excellentiora etiam organa uocat. At autor nostri organi tam concinni non proditur, cum magna eius nominis iactura, sicut in extremo tertio libro dicitur.

Sambucam item musicum instrumentum, autore Clemente, Troglodytæ Africæ, ut Solino placet, populi inuenerunt. Tubam æneam teste Plinio, Piseus Tyrrenus reperit: quod Diodorus libro sexto, non Piseo tantum, sed Tyrrenus omnibus tribuit, ita scribens: Tyrreni pedestri quoque exercitu præualidi tubam primam adinuerunt, bello admodum utilem. Non eo tamen inficias, Diodorum in Plinij sententiam ire: quandoquidem iure à Græcis dicitur uictus Hector, quamuis à solo Achille interemptus fuerit. Sentit idem Vergilius in octauo Aeneidos, dicens:

Tyrrenusq; tubæ mugire per æthera clangor.

Verum Acron super hoc Horatianum in poetica arte,

—Post hos, insignis Homerus,

Dirceusq; mares animos in martia bella

Versibus exacuit.

tradit Dirceum poetam primum tubam comperisse, quoniam is, ut Porphyrio dicit, primus tubæ modulos dedit, hac de causa. Nam cum Lacedæmonij, autore Iustino lib. 3. bellum aduersus Messenios gererent, diuq; extraherent dubium Martis euentum, responsum acceperunt ab Apolline, si uellent uincere, Atheniensi duce uteretur: à quibus rogati Athenienses, contumeliæ causa ipsis Dirceum quendam claudum, luscum, omniq; ex parte corporis deformem dederunt. Vbi sunt auxilio eius Lacedæmonij, quibus ille cantum monstrauit tubarum, quarum inaudito territi sono Messenij fugam fecerunt, adeptiq; sunt uictoriam Lacones. Sed in codicibus Iustini inuenio Tyrteum per t, & t in antepenultima, ut in alterutris mendum sit. Quidam etiam tubæ auctorem uolunt Maletum, siue Maleum dictum. Verum quid multa? cum tubæ inuentor fuerit Moses ille diuinus Hebræorum dux, dicente Iosepho in tertio antiquitatum: Adinuenit autem modum tubæ ex argento factæ, quæ est huiusmodi, longitudinem habens penè cubiti: est autem angusta fistula calamo capior, præbens latitudinem quæ conueniat ori, ad susceptionem spiritus, & classico sono uicina, quæ Hebraica lingua uocatur Asofra. Hæc ille. Sed haud scio unde de primis tubæ inuentoribus tanta dissensio inter scriptores orta sit: nisi intelligamus alios aliud tubarum genus, sunt enim plura genera, & alibi inuenisse. In Latium instrumenta musica, teste Dionysio Halic. Arcades primi omnium attulerunt, cum antea fistulis pastoralibus tantum uterentur. Placet

cet in super antiquum usum tibiarum in præliis ponere. Thucydides itaque autor grauissimus, tradit Lacedæmonios tibiarum modulis in præliis esse usos: etenim cum paratæ essent classes, & instructæ acies, ceptumque iri in hostem, tibicines inter exercitum positi canere inceperant, non uoluptatis causa, sed ut æquali modulatoque sensum ingressu conuenientes, pugnam capefferent. Cuius rei Polybius libro quarto, & Fabius in primo, Gellius itidem in primo, & Plutarchus in uita Lycurgi meminit. Hunc morem, additis tympanis, etiam nunc noster peditatus seruat. Alyattes quoque Lydorum rex, autore Herodoto libro primo, in bello aduersus Milesios, fistulatores & fidicines concincentes habuit: sicuti memorie proditum est, Cretenses prælia ingredi solitos, præcinente ac præmoderante cithara gressus. autor Gellius. At Parthos consueuisse tympanorum sonitu pugnam inire, testatur Plutarchus in uita Crassi, & Appianus Alexandrin. in libro parthico. Reliqui fere omnes, ut hodie fit, tubis in prælio utebantur. Vnde Vergilius de Miseno tubicine inquit:

—Quo non præstantior alter

Acre cicre uiros, Martemq; accendere cantu.

De origine philosophiæ, & de duobus eius principijs, & quis primus inuenit ethicen & dialecticen, ac dialogos introduxerit. CAP. XVI.

Hilosophiam, quam Cicero in officiorum libris studium sapientiæ uocat, & in Tusculanis, uirtutis indagatricem atq; utiliorum expultricem, à barbaris ad Græcos fluxisse pleriq; uolunt: nam apud Persas

Acron in H. Tuse.
Lond. Gellius.
lib. 4. cap. 21. p. 174.
Epithema Plutarchi
in uita Lycurgi
p. 35. f. 1.

1. 2. p. 33. B.
1. 5. p. 224. B.

primum Magos eorum sapientes claruisse dicunt: apud Babylonios & Assyrios, Chaldeos: apud Indos, gymnosophistas, quorum sectæ princeps, teste Hieronymo contra Iovinianum, Buddas nuncupabatur: apud Britannos, & Celtas siue Gallos, Druides: apud Phoenices, Ochum: apud Thraces, Zamolsim, & Orpheum: apud Libycos, Atlantem: quos omnes, autore Laërtio, pro sapientibus habuerunt. Aegyptij uerò Nili filium Vulcanum fuisse dicunt, eumque philosophiæ aperuisse principia. Sed idē Laërtius à Grecis philosophiā manasse affirmat, quoniam apud eos Musæum & Linum primos fuisse sapientes ferunt. Verum, teste Eusebio, primum philosophia, sicuti reliquæ fere omnes discipline, ab Hebræis originem duxit. Ex quo philosophos Græcorum, qui Porphyryonis testimonio, amplius mille annis post Moysen fuere, Eusebius in 11. de præparatione euangel. philosophiam à Iudæis accepisse plenissime demonstrat, quando nec ipsius nomen philosophiæ apud eos primum fuit, sed dein: nam Pythagoras omnium primus, Lactantio autore in tertio, philosophiam, id est, amorem sapientiæ, & se philosophum, id est, amatorem sapientiæ nominavit, dicēs solum Deum sapientem esse: antea enim sophia, hoc est, sapientia dicta est, quæ nunc philosophia uocatur: & qui hanc profitebantur, sophi, id est, sapientes uocati sunt. Philosophiæ autem duo fuisse principia: alterū, quod ab Anaximandro Ionicum est appellatum, eo quod Thales Milesius fuerit ex Ionia, & hic Anaximandrum instituit: alterum uerò ex Pythagora Italicum est dictum, quoniam eius autor Pythagoras ualde multum in Italia philosophiæ operam dedit. Eusebius in 10. de præparatione euangel. tertium addit, id est, Creticum, cuius Xenophanes Colophonius autor dicitur.

Diuis

Diuidunt in super philosophiam, autore Cicrone de Oratore, in tres partes: in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in uitam atque mores: & primam physicam, alteram dialecticam, tertiam ethicam Græci uocant. Quam etiam diuisionem Plato, ut ait Eusebius, ab Hebræis sumpsit, sicuti singula ipsius philosophiæ præcepta. Physicæ proprium est de mundo, et de his quæ sunt in eo differere, quam ex Ionia Athenas Archelaus primus importauit. Ethicæ uerò, de uitæ moribusque tractare, quam Socrates comperit. Cicero libro quinto Tusculanarum: Socrates autem primus philosophiam deuocauit à coelo, & in urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de uitæ et moribus, rebusque bonis & malis querere. Dialectica autem ambarū partium assert rationes, quæ à Zenone Eleate initium sumpsit. Quamuis secundum alios, in quinque partes diuidatur, in physicā, metaphysicā, ethicā, mathematicā, & logicā. Verum nos iam fines nostros egressi sumus: non enim res definire, & de singulis planum facere, sed de earū initijs tractare, nostri tantummodo est muneris: proinde ad institutum opus redeamus. Dialogos, uti apud Laërtium discimus, Plato omnium primus introduxit, uel potius maxime omnium illustrauit: nam Aristoteles libro de poëtis primo illud scribere ædigenus inuentum tradit ab Alexameno Scyreo, Teiōue.

Qui primi astrologiam adinuenerint, aut quorundam syderum cursus, & sphaeram, uentorumque rationem: atque quot illi sint, & observationes syderum in nauigando.

CAP.

XVII.

d 4

Erra potissimum ex syderum temperatio ne fructus fert uberiores, ut nos in eo pro uerbo demōstrauimus, Annus fructificat non tellus: hominumq; natura, si Iulij Firmici, ut ita dicam, somnijs credimus, maxime syderibus subiecta est: ait enim, Qui habebit horoscopū in quarta parte Mercurij, erit rationator: qui in equo, auri ga: qui in septima parte arietis, gibber aut gibberosus. Et alibi: Luna, inquit, cādidos, Saturnus nigros, Mars rubicūdos gignit. Et hoc ab Aegyptijs profectum dixerim: nam Herodotus de hac religione ita scribit: Alia insuper sunt ab Aegyptijs excogitata, quis mensis diesue, cuius decurū sit, & quo quis die genitus, qualia sortietur, & quā mortem obibit, & qualis existet. Chaldaei uerō, teste Diodoro libro tertio, dicebant planetas plurimum conferre ad bona uel mala consequenda. Vnde Hermione apud Ouidium ita conqueritur:

Quæ mea cælestes iniuria fecit iniquos?

Quodq; mihi miseræ sydas obesse querar?

Hinc igitur ab hominibus ex obseruatione cælesti, inuenta est astrologia, in qua cæli conuersio, ortus, obitus, motusq; syderum, arte quadam conclusus est. Hanc Aegyptij, ut auctor est Diodorus, à se primum repertam asserunt, alij uerō à Mercurio. Sed idem libro quinto Actinum Solis filium ad eos astrologiæ notitiam traduxisse docet, id quod Clemens primū Chaldaeis, dein ipsis Aegyptijs assignat. At Iosephus in primo antiquitatum perspicue demonstrat, Abraham primum Aegyptijs astrologiam inuentam à suis maioribus, ut infra dicemus, tradidisse, cum in Aegyptum ille aufugerat, & ab his eam inde simulq; Chaldaeis, qui huius quoq; disciplinæ autores feruntur, ob iugem operam, quam obseruan-

dis

dis syderibus impendebant, ad Græcos fluxisse tradit, in primo contra Appionem dicens: Sed eos etiam qui de cælestibus & diuinis prinitus apud Græcos philosophati, id est, Pherecydem Syrium, & Pythagoram, & Thaletem, omnes concorditer consentunt Aegyptiorum & Chaldaeorum fuisse discipulos. Ceterum Plinius libro septimo, Atlantem Libyæ filium astrologiam inuenisse dicit. Quapropter Poëta tradiderunt hunc sustinere cælum humeris. Vergilius in sexto: v. 797.

—Vbi cœlifer Atlas

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Sed idem Plinius libro 6. Ioui Belo hoc adscribit, dicens: Durat adhuc ibi Iouis Beli templum, inuentor hic fuit syderalis scientiæ. Et in 5. lib. aliter scribens: Ipsa gens Phœnicum in gloria magna literarū inuentionis & syderum. Alij uolunt Assyrios reperisse: quibus tamen Seruius super sexta Ecloga Bucolicorum ait, Prometheum prius astrologiam indicasse. Verumenimvero horum quos prodidimus, postea alios alibi huius rei autores fuisse ducimus, quandò à primordio statim orbis, liberi Seth, Adam primi hominis filij, teste Iosepho autore sanè grauissimo, in primo antiquitatum, disciplinam rerum cælestium primum inuenerunt, qui, ut ne dilaberentur quæ reperissent, neue antequam uenirent ad cognitionem, deperirēt, cum prædixisset Adam rerū omnium futurum interitum, duas columnas fecerunt, ex quibus una ex lateribus constructa erat, altera ex lapidibus, ut si lateritia ab imbris destrueretur, lapidea permanens integram scripturam legentibus præberet. His igitur in columnis ea quæ ad obseruationem syderum pertinerent, inscripserunt. Proinde ab Hebræis ad Aegyptios & Chaldaeos, & deinde

d s

ad reliquos astrologiam manasse credere par est. Ac tale fuit astrologiæ artis, nempe ad sanarum mentium delirationem duntaxat excogitatæ, initium. Defectus solis & lune primus Romani generis, teste Plinio libro secundo, Sulpitius Gallus, apud Græcos Thales Milesius deprehendit: Lune cursum, ut idem ait, Endymion. Sed defectum lune Plutarchus Anaxagoram primum monstrasse dicit, in uita Niciæ dicens: Primus autem qui lunaris luminis atq; umbræ causam deprehenderit, ac literis mādare ausus sit, Anaxagoras fuit: etenim quod is antea ignotus esset, ex eo probat, quod cum Nicias male gestis rebus Siciliam deserere decreuisset, & noctu fortē luna defecisset, omnes milites propter rei ignoratōē, quanquam paulo antē Anaxagoras claruerat, turbati, malum aliquod sibi portēdi arbitrati sunt. Veneris syderis naturā Pythagoras Samius inuestigauit: quod idem esse, quem Luciferum uocamus, qui ante matutinū tempus oritur, & uesterum, quia post solis occasum resurgit, Parmenides primus animaduertisse dicitur. autor Laërtius in nono. Sphære, teste Cicrone lib. Tuscul. primo, Archemides Syracusanus repertor fuit, quod Diogenes Museo adscribit: Plinius uerō in 7. Anaximandro, uel potius, ut est in secūdo uolumine, cap. octauo, Atlanti. Ventorum rationem Aeolus reperisse fertur: quod ideo proditū esse duco, quia, autore Strabone lib. sexto, & Plinio in tertio, ex fumo insularum prope Siciliam, in quibus ipse Aeolus regnauit, incolæ quinam flaturi essent uenti, triduū prædicabant, unde etiam Aeolo uentos parēre existimātū est. Ventos autē non nullis placuit esse quatuor: ab oriente æquinoctiali Solanū, à meridie austrū, ab occidente æquinoctiali Fauonium, à septentrione Septentrionem, ut unaquæq; cœli regio suū haberet

beret uentum: sunt enim totidem regiones, ortus, occasus, meridies, septentrio. Ortus & occasus mobilia atque uaria, meridies uerō septentrioq; statu perpetuo permanent. Sed qui diligentius rem hanc pertractarunt, tradiderunt uentos esse numero octo, reliquosq; quatuor posuerūt, Eurum, Africum, Chorum, siue Caurum, Aquilonem: & id in primis Andronicus Cyrrhestes: is Athenis, teste Vitruuio, locauit turrim, & in singulis lateribus imagines ipsorum uentorum exculpas, contra cuiusq; status, supraq; metam maris moream posuit, ac in ea Tritonem æreum dextera manu uirgam porrigentem, quem ita fabricatus est, ut uento circumageretur, staretq; semper contra uenti flatum, uirga interrim ad eius uenti imaginem uersa. Est itaq; Eurum ab oriente hyberno, collocatus inter Solanum & Austrum, inter Austrum & Fauonium: ab occidente hyberno, Africus: inter Fauonium & Septentrionem Chorus: inter Septentrionem & Solanum, Aquilo, à uehementi aquilæ uolatu dictus, Græcè Boreas uocatur, ἀπὸ τοῦ βοῶν, quod est clamare, quia sonoro flatu est. Igitur orientales uenti tres sunt, id est, ut ab hyberno orientali incipiamus, Eurum, Solanum, quem quidam Vulturum nūcupant, & Aquilo: ac totidem occidentales, Africus, Fauonius, Chorus. Atq; ita Eurum fiat aduersus Africum, Solanum aduersus Fauonium, Aquilo contra Chorum. Verum Fauonius clarus et saluberrimus est, quem nos à fouendo nominamus, quod genitalem habeat spiritū: à Græcis Zephyrus uocatur, quasi ζῆλος ἐφόω, hoc est, uitam afferens: quemadmodum auister nebulosus & pestifer, præsertim Romæ, qui à Græcis Notus dicitur, quibus uotis humor est. Per hunc modum Andronicus Cyrrhestes ostendit, unde certi uentorum status spirarent, quem nunc ubi

que gentium seruant, positis in summitate locorum pinnis æneis, per quas uentorum flatus indicentur. At quoniam uentus nihil aliud est, nisi æris fluctus, & idem fluctus pro locorum natura, alius alibi concitatur, idcirco factum est, ut incolæ in suis quisque regionibus nomina aliquot uentis dederint, eosq; suos proprios habuerint, ut Scyron Atheniensium, ut Circius Narbonensis prouinciæ, ut Iapyx Apulie uentus est, & alij aliarum regionum. Observationes autem syderum in nauigando Phœnices adinuenisse, autor est Plinius in 7. naturalis historiæ.

Qui primi geometriam, & arithmeticam
innenerint. CAP. XVIII.

Ilus totius orbis fluuiorum celeberrimus, à solstitio æstiuo, usq; ad autumnale æquinoctium, ut Herodotus libro 2. & Dioscorus in primo testatur, immensa aquarum mole quotannis totam Aegyptum exundat: ex cuius incremento, Aegyptij uim aut penuriam futurarum frugum præevident. Aegyptus enim, cum Nilus in 12. cubitos excreuit, famem sentit: in 13. etiamnum esurit: 14. cubiti hilaritatem afferunt, 15. securitatem, 16. delicias, quod iustum fertur esse incrementum: maximum autem, ætate Claudij principis, fuit cubitorum 18. sicut minimum Pharsalico bello, ueluti cædem magni Pompeij prodigio quodam auersante: autores Plinius libro 5. & Strabo 17. Cum huiusmodi itaq; Nili inundationes limites agrorum confunderent, nunc minuendo, aliàs immutando, nonnunquam delendo signa quædam, quibus proprium ab alieno discerneretur, iterum atq; iterum metiri eam terrâ oportebat: propter quod Strabo 17. geograph. & Herodotus 2. aiunt

note Senecam lib.
14. de ira. Nili cap. VII.
nem. 12.

vi de Nili inuen.
Admir. Nili cap. VII.
nem. 12.

aiunt, nonnullos prodidisse geometriam ab Aegyptijs primò inuentam esse, quemadmodum arithmeticam, id est, numeralem scientiam à Phœnicibus propter mercaturas. Sed Iosephus utrunq; Hebræis attribucere uidetur, in primo antiquitatis sic scribens: Illi namq; cum essent religiosi, cum et eis pabula ad maius tempus existerent præparata, tot annorū circulis ritè uiuebant: deinde propter uirtutes, quas iugiter perscrutabantur, id est, astrologiam & geometriam, Deus eis amplius uiuendi spaciū condonauit. Et deinde cum de Abraham mentionē facit, subiicit: Arithmeticam eis quoq; contulit, & quæ de astrologia sunt, ipse quoq; contradidit: nam ante aduentum Abraham in Aegyptum, hæc Aegyptij penitus ignorabant. Artē postea, ut M. Tullius autor est, Pythagoras multum amplificasse dicitur. Geometria, teste eodem Cicrone de oratore, uersatur in lineamentis, in formis, in intruallis, in magnitudinibus: quæ ita sub se continet geographiam, quæ situm orbis pingit, in qua floruit Strabo tempore Tiberij Cæsaris, & Ptolemæus Traiani et Antonini imperatorum principatu. Apud nos Plinius absolutissimè de hac re tractauit, & Solinus in collectaneis.

Quis primus reperit pondera, & mensuras,
ac numeros, & de uario apud gentes numerandorum annorum modo.

CAPVT XIX.

Idetur omnino locus exigere, ut antequàm hinc digrediamur, quis pondera et mensuras ac numeros repererit, indicemus, cum præsertim geometriæ atq; arithmeticæ partes sint, scriptoresq; de hac

Mensuras
pondera
numeros

re non planè inter se consentiant. Eutropius itaq; statim in principio primi libri, Sidonium mensuras & pondera eo tempore inuenisse tradit, quo apud Albanos Procas, apud Iudeos Aza, apud Hierosolymos Hieroboam regnavit. Alij secundum Mercurium ex Creta, Iouis filium comperisse volunt. At Plinius lib. 7. in primis hoc Phidoni Argivo, uel, ut Gellio placet, Palamede assignat. Strabo autem lib. 5. Phædonem Eliensem reperiisse affirmat. Ex quo ita intelligendum puto, ut alij alijs primum mensuras & pondera inuenerint: uelut Diogenes Laëti. lib. 9. affirmat, Pythagoram primum adinuenisse Græcis, & Iosephus primo Antiquit. dicit, Cain Adam filium mortalium omnium, ut credere conuenit, primum hæc constituisse. Numerorum autem reperi-
torem sunt qui dicant Samium Pythagoram: alij non hunc, sed alium Pythagoram Rhegynū sculptorem: alij uerò Mercurium. Liuius dicit numerum putari inuentum Minervæ. Modus numerandi annos apud Græcos per Olympiades fuit, qui aut per notas suarum literarum numerū notabant. Apud Romanos, primum per lustrum, quod quinto quoq; anno claudebatur, de quo fufius lib. proximo, cap. 4. dicemus. Deinde per clauos, qui idcirco annales uocabantur, qui per Consules, id fiebat. Clauī enim in pariete ædis Iouis ea parte qua erat templum Minervæ, in singulos annos figebantur, ut per eos numerus annorum colligeretur. Sanè lex præcis literis ac uerbis scripta erat, ut qui prætor maximus esset, Idibus Septembris clauum pangeret: nam quia rarè per ea tempora literæ erant, notæ numeri annorum, clauī fuere. Minervæ autem templo ea lex dicata erat, quod numerus eius deæ inuentum sit. Volsinij quoque clauos numerorum indices habuere fixos in templo Nortie etruscæ deæ.

Numeros
Inuentores

deæ. Postea Consules id officium fecere, & postremo solenne clauī figendi ad Dictatores translātū est. At more intermisso, cum post longum tempus pesilentia laboraretur, & seniorū memoria repetitum foret, aliquando eum morbum sedatum fuisse, ob clauum à Dictatore fixum, eius rei causa Lucius Manlius Dictator dictus est, qui T. Pinnarium magistrum equitum dixit. Bella scilicet placatio, uel potius puerorum certamen, qui ita solent ludere. Ecquid religionis cultus in eo pangendo clauo esse potuit, qui parietem templi magis aperiebat, quàm claudebat? Sed ea erat illius tēporis calamitas, cum nondum ad Romanos peruenisset Dei optimi maximi cognitio. Nos similiter his septem literis, C I D L M V X, numerum notamus: uel alijs notis, 1 2 3 4 5 6 7 8 9. satis omnibus cognitis, ut nihil sit quod reliquas ponamus, earūque rationem explicemus.

Quis primus medicinam inuenerit, & in quot ea diuisa sit partes, ac apud quos olim non fuerit medicorum usus.

CAP.

XX.

Edicina, quæ suis diuinis, ut ita dicam, remedijs haud dubiè mortalibus inter tot morborum undique erumpentium genera uersantibus, magno ubique præsidio præstōq; est, dijs primum inuentores suos, nec mehercule iniuria, assignauit, & coelo dicauit: ipsæque ab oraculis deorum multifariam petita est. Hanc enim, teste Diodoro, uolunt Mercurium apud Aegyptios primum inuenisse: secundum uerò ueteres, Apis Aegyptiorum

rex reperit, quod alij, autore Plinio libro septimo, Arabo Apollinis & Babylonis filio tribuunt, alij uerò ipsi Apollini. Vnde ad Daphnen uirginem apud Ouidium lib. primo metamorphoseos dicit:

Inuentum medicina meum est, opiferq; per orbem
Dicor. Et Oenone apud eundem:

Ipse repertor opis uaccas pauisse Pheræas Fertur.

Macrobius in primo Saturnal. huius rei ueram reddens rationem, de Apolline ait: Hinc est, quod eidem attribuitur medendi potestas, quia temperatus solis calor morborum omnium fuga est. Clemens autem Aegyptijs omnino adscribit, eius uerò amplificationem Aesculapio primo Apollinis filio. Meruit & in ea arte laudem tertius Aesculapius Arisippi & Arsinoë filius, qui præter cætera primus, teste Cicerone de nat. deorum, dentis euulsionem, ac purgationem alui inuenisse fertur. Hanc tamen quisquis primitus inuenierit, hoc quippe pacto excogitasse fertur. Nam cum homines, ut Fabio Quintiliano placet, sicut antea diximus, ex observatione rerum, ea quæ salubria aut insalubria uisa sunt, probè notassent, huiusmodi artem corpora curandi gratia confecerunt. Atqui Cornelius Celsus inuentionem artis scienter ponit libro primo scribens: Sæpe causa apparet, ut puta lipitudinis, uulneris, neq; ex his patet medicina: quòd si scientiam non subiicit euidentis causa, multò minus ea potest subsicere quæ in dubio est. Cum igitur illa incerta incòprehensibilisq; sit, à certis potius & exploratis petendum est præsidium, id est, ab his quæ in ipsis curationibus experiëntia docuit, sicut in cæteris omnibus artibus: nam ne agricolam qui dem aut gubernatorem disputatione, sed usu fieri liquet. Ac istæ cogitationes nihil ad medicinam pertinent, cum de his
rebus

rebus qui diuersa senserunt, non ab obscuris causis, neq; à naturalibus actionibus, sed ab experimentis, prout cuiq; responderant in perducendo homines in eandem sanitatem, medendi uias traxerint. Notarunt enim, ægrorum qui sine medicis erant, alios propter auiditatem, primis diebus cibum protinus sumpsisse, alios propter stasidium abstinuissese, & lenatum magis morbum eorum qui abstinuissent: itemq; alios in ipsa febre aliquid edisse, alios paulò ante eam, alios post remissionem eius, & optimè ijs cessasse, qui post finem febris id fecissent. Eadem ratione alios inter principia statim usos esse cibo pleniore, alios exiguo, & grauiores eos factos, qui se impleuissent. Hæc similiaq; cum quotidie inciderent, diligentes homines talia animaduertentes, ad extremum perceperunt quæ ægrotantibus utilia forent. Sic medicinam ortam inter omnes constat. Hæc ille. Postea medicina in tres diuisa est partes, ut una esset quæ uictu, altera quæ medicamentis, tertia quæ manu mederetur. Primam *ἀνατομική*, secundam *φάρμακον*, tertiam *χειρουργική* Græci appellant. Ita morbi aut uictu, aut medicamenti purgantur, manū uerò curantur. Huius autem partis, id est, Chirurgiæ inuentor dicitur primus Aesculapius, quem Græci tradunt primum obligauisse uulnus. Sed medicina, cum nulla artium, ut Plinius ait, inconstantior sit, & sæpius mutetur, quia nulla est fructuosior, longo tempore in nocte densissima deliuit, quam omnino perditā, teste eodē Plinio lib. natur. hist. 29. Hippocrates genitus in insula Co, Aesculapio dicata, in lucem reuocauit. nam cum fuisset mos, ut ait Strabo in 8. geograph. liberatos morbis inscribere in templo eius Dei, qui auxiliatus esset, quò postea similitudo proficeret, excerpssisset ea traditur, & ita ex his hanc artem excerpssisset, qui, teste

Plin. lib. 36. primus medendi præcepta longè post hominū memoriam clarissimè condidit. Romam constat primum ex medicis uenisse Pelopōnensem Archagathū Lysaniæ filiū, L. Aemilio Paulo, M. Liuiο COSS. anno urbis DXXXV. eiq; ius quiritum datum, & tabernam in cōpito Acilio emptam. Is primò uulnerarius, inde ob secandi urendiq; senitiam, carnifex appellatus fuit: & cum alij accurrerēt Græculi medici, idemq; facerent, omnes simul cum sua medicina in tedium uenerunt. Quare à M. Catone Censorio reprobati, urbe & Italia pulsi sunt, de quibus ipse Cato ad filium in hunc modum scripsit: Dicam de istis alio loco Marce fili, quid Athenis exquisitum habeam, & quòd bonum sit illorū literas aspicere, non perdiscere. Vincam nequissimū & in docile genus illorum, & hoc puta uatem dixisse. Quandoq; ista gens suas literas dabit, omnia corrūpet, tunc etiam magis, si medicos suos huc mittet. Iurarunt inter se, barbaros necare omnes medicina, sed hoc ipsum mercede faciunt, ut fides his sit, & facile disperdant. Nos quoq; dicunt barbaros & spurios, nosq; magis quàm alios opicos appellatione fœdant. Plin. etiam de huiusmodi carnificibus (sunt enim & medici peritissimi, unicū profectò aduersus tot morborum genera, hominibus subsidium) in fronte 29. libri ait: Nec dubium est, omnes istos famā nouitate aliqua aucupantes, animas statim nostras negociari. Hinc illæ circa ægros misere sententiarum cōcertationes, nullo idem censente, ne uideatur assertio alterius. Hinc illa infelicitis monumenti inscriptio, Turba se medicorū perisse. Et paulò inferius subdit: Nulla præterea lex, quæ puniat inscitiam capitalē, nullum exemplū uindictæ, discunt periculis nostris, & experimēta per mortes agunt, medicoq; tantum hominē occidisse, summa

Summa impunitas est, &c. Atqui sapiēter Babylonij faciabant, qui, teste Herodoto lib. 1. & Strabone in 16. geogra. medicis non utebantur, sed ægros in forū efferebant, ut uiri qui eos adirent, consulerent, hortareturq; ad ea, quæ ipse faciendo effugissent similem morbū, aut alium nouissent effugisse, nec fas erat quēpiā ægrotū silentio præterire. Idē faciabant Bastetani homines mōtani, qui id Hispaniæ latus incolunt, quod ad aquilonem spectat, & Aegyptij. Ex quo Strabo lib. 3. geograph. cum de Lusitanis meminit, Bastetani, inquit, ægros uetusto ritu Aegyptiorū, in plateis depōnunt, ut qui eo morbi genere tētati sunt, cōmonefacere eos ualeāt. Quanquā nō eundem semper ritū Aegyptijs fuisse, Herodotus docet lib. 2. ita scribēs: Iam uerò medicina apud eos hunc in modū distributa est, ut singulorum morborū singuli sint medici, nō plurium. Itaq; omnia referta sunt medicis: alij enim sunt oculis curādis cōstituti, alij capiti, alij dētib; alij alui partibus, alij morbis occultis. In medicina uerò deinde quamplurimi floruerūt, & in ijs Cassius Calpitanus, Arūcius Rubrius, Antonius Musa Augusto Cæsari chariss. Galenus tēpore Antonini Pij, & nō lōgè pōst Auicēna. De herbariæ & medicamentariæ, atq; melleæ medicinæ inuentoribus, & quæ homines ab animalibus remedia didicerint. CAP. XXI.

On dubium est, quin natura herbas aut salutis aut uoluptatis gratia, ut multis constat exemplis, genuerit: nam Xanthus hystoriarum autor, teste Plinio libro 25. tradit occisum draconis catulum reuocatum ad uitam à parente, herba, quam Balin uocant. Picus itidem auis, adactum eius cauernis cuneum, admota quadam

herba, exilire cogit. Quinimò Indorum quidam, ait Hero-
dotus libro 2. herba tantum uiclitant. Appianus etiam Ale-
xand. scribit, Parthos ab Antonio fugatos cum fame preme-
rentur, in quandam herbā incidisse, quam qui comederent,
nihil aliarum rerum reminiscerentur, aut intelligerent, nisi
quòd lapides continuè effoderent, quasi quidpiam magni o-
peris facturi, & sic debacchati bilem demum euomenes in-
terirent. Quid demum plura? nihil non herbarum ui effici
posset, si plurimarum uires nō ignorarentur. Hæc itaq; te-
ste Plinio, erat antiqua medicina, cuius, idem testis in 7. re-
pertor fuit Chiron Centaurorū iustissimus, Saturni ex Phyl-
lira filius, qui & medicamentariam medicinam ad uulnera
aut ulcera & huiusmodi curanda inuenit, quam tamen alij
Apollini assignant. Ex quo ipse apud Ouidium dicit:

— Herbarum subiecta potentia nobis.

Alij uerò Aesculapio eius filio, quē Ouidius in 2. Metamor.
dicit medicinam hanc à Chirone didicisse, cū illi nutrien-
dum Apollo pater tradidisset. Alij demum Samothracum fi-
lijs, teste Eusebio, adscribūt. Verum Chironem ideo fortasse
dixerunt hanc primum comperisse, quia, ut Plin. ait lib. 25.
cap. 4. herbam Centauræā reperit, qua, sicut idem testatur,
curatus dicitur à uulnere pedis, infecto ex lapsu improuiso
sagittæ Hercules ex suis manibus, illitæ ueneno hydræ. Nam
Chiron cum attrectaret arma Hercules, quem receperat ho-
spitio, sagitta in eius pedē decidit. Ouid. in quinto Fastorū:

Dumq; senex tractat squallentia tela uenenis,

Excidit, & læuo fixa sagitta pede.

Ouidius tamen eum ex hoc uulnere perijsse senit, ita scribens:

Nona dies ad erat, cū tu iustissime Chiron

Bis septem stellis corpore cinctus eras.

At

At medicamentorum quibus morbi curantur, usum Celsus in
principio libri quinti dicit antiquissimum esse: autorem ta-
men non ponit, sed tradit Aesclepiadem medicum peritissi-
mum magna ex parte eum usum sustulisse, quod omnia me-
dicamina & mali succi sint, & stomachum ledant: & defi-
nit omnes medicinae partes ita innexas esse, ut separari ne-
queant, ac ideo medicinam quæ uictu curat, aliquando adhi-
bere medicamentum, & eam quæ medicaminibus purgat,
adhibere rationem uictus, atq; hoc pacto sanitatem aut con-
seruari, amissam uel recuperare. Ad herbas reuertor. Et
sic alij alias herbas inuenerūt, ut Mercurius moly, Achilles
achilleam, Aesculapius panacem, compluresq; alias, quod
admodum longum esset, minimeq; necessarium persequi,
cum præsertim Plinius illud ipsum disertissime prodat. Me-
dicinam uerò ex melle, teste Plinio, Sol Oceani filius inue-
nit. Animalia præterea quædam (mirum quā multa à be-
stijs homo didicerit) nonnullas herbas atque remedia com-
monstrarunt, quæ homini postea usui forent: nam dictamū
herbam ad extrahendas sagittas utilē, cerui hominibus mon-
strauere, percussī eo telo, pastuq; eius herbæ eiecto, id quod
Cicero in secundo de natura deorum feris capris adscribit.
Idem cerui percussī à phalāgio, quod est aranei genus, aut
aliquod simile, cancos edendo sibi medentur. Chelidoniam
uisui saluberrimam hixūdines docuere, uexatis pullorum o-
culis illa medentes, id quod Cornelius Celsus lib. 6. naturæ
eius auis, nō herbæ assignat, ita scribens: Si extrinsecus ictus
oculum lædat, ut sanguis in eo suffundatur, nihil commodius
est, quā sanguine uel columbæ, uel palumbi, uel hirun-
dinis inungere. Neq; id sine causa fit, cum horum acies ex-
trinsecus læsa, interposito tempore in antiquum statum re-

deat, celeberrimeq; hirundinis. Vnde etiam locus fabule factus est, per parentes id herba restitui, quod per se sanescit. Testudo cunila, quam bubulam uocant, pastu, uires contra serpentes refouet. Hedera apri in morbis sibi medentur. Ab hippopotamo, id est, ab equo quasi fluuiatili (est enim animal in Nilo) medici mittere in morbis sanguinē, quod phlebotomare uocant, didicerunt: assidua namq; is satietate grauedinosus factus exit in litus, recentes harundinum castris per speculaturus, atq; ubi acutissimum uidet stipitem, imprius corpus, uenā quandā in crure uulnerat, atq; ita profluuiū sanguinis morbidum corpus exonerat, plagam uerō rursum limo obducit. Simile quiddam & auis in eadē Aegyptio monstrauit, quae uocatur Ibis, ciconiae ferē similis, & ipsa quoq; serpentum pernicies. Hae rostri aduncitate per eam partem se perluit, qua reddi ciborum onera consueuerunt. Hinc clysteris usum medici primum didicerunt. Mustela in anguium uenatu ruta sibi salutē querit, Ciconia origano. De herbis autem primus omnium quos memoria nouit, Orpheus accuratissime scripsit: post eum Musaeus, etsi per idē temporis ambo fuisse dicuntur, necnon & Dioscorides. Apud nos primum M. Cato, deinde Pompeius Leneus Magni Pompeij libertus, qui exēplaria Mithridatis regis de uerberarij, iussu Magni Pompeij, omnia, regia praeda potiti, in nostrū sermonē transtulit. Quo primum tēpore Plinius se animaduertisse ait hanc scientiā ad Romanos peruenisse,

Quis primus magicam artem inuenerit, & à quibus celebrata: & quis modum effugandi demones, aut incantationes ediderit quibus morbi sedarentur.

CAP. XXII.

Exigit

Xigit locus, ut de origine magicæ artis prius dicatur, quàm libri finem faciamus, quandoquidem natam primum à medicina nemo dubitat. Hæc itaq; à Zoroastre in Perside, autore Plin. lib. 30. ut inter auctores conuenit, ortum habuisse fertur. Iustinus in principio suæ epitomes, hunc Zoroastrem qui magicam artem reperit, Bactrianorū regem fuisse dicit, qui, teste Eusebio de temporibus, & in 10. de præparat. euangel. plus DCCC. ferè annis ante Troiana tempora fuit, quo etiam tēpore Abraham & Ninus fuerunt, cum ageretur annus ab orbe condito, ter millesimus ac CLXXXV. At annos deinde post DCCC. & circiter XV. Troia à Græcis capta est, qui fuit annus orbis conditi quater millesimus. Lactantius autem & Eusebius, malos demones hæc simul cum ceteris improbis artibus inuenisse tradunt: quam omnium artium fraudulentissimam Plinius esse asserit, miraturq; quo modo multis seculis in toto terrarū orbe ualuerit: atq; id ob eam causam euenisse putat, quòd sola artium treis alias imperiosissimas humane mentis complexa, in se unam redegerit. Quippe à medicina primò, ut dictum est, manauit, ac specie salutari irrepfit sanctior quàm medicina: ita desideratissimis promissis addidit uires religionis, ad quam maximè alligantur hominum mentes: post hæc miscuit mathematicas artes, nullo non audio de se futura sciendi, atq; ea è cœlo uerissime petenti credente. Ita possessis hominum sensibus, triplici uinculo eò usq; adoleuit, ut in magna humanarum gentiū parte plurimum ualuerit, magnamq; uim, uti poete testimonio sunt, semper habuerit. Nam Vergil. in Danone de Circe ait: L. 5. 70. Carminibus Circe socios mutauit Vlysis.

c 4

Et quemadmodum fruges aliò pellicerentur, Idem: *ib. v. 9.*

Atq; satas aliò uidi traducere messes.

Quinetiam elementa quoq; concuti, & mentes hominum
V. Pont. Annot. ad 2. 7. p. 46.
 turbari, & sine ullo ueneni haustu, sola carminis uolentia
 homines interimi putarunt. Maro: *ib. v. 70.*

Carmina uel coelo possunt deducere lunam. Item: *v. 72.*

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Et Ouidius de sine titulo:

Carmine laesa Ceres sterilem uanescit in herbam,

Deficiunt lesi carmine fontis aquae. Lucanus:

Mens hausti nulla sanie polluta ueneni,

Incantata perit.

Huius autem ueneficij, quamuis per totum orbem terrarum
 peruaferit, Lucano in sexto Pharsaliae, & Apuleio de ma-
 gia lib. primo & secundo, & Plinio in 30. autoribus, Thessa-
 liam in primis infamia flagrasse constat. Extabat etiam eta-
 te Plinij, ut ipse testis est, eius uestigia apud Italicas gētes in
 12. tabulis. Circe etiam Circeum montē habitans iuxta Caie-
 tam, ex ea arte mirandos ostendit euctus. Ac tale est magiæ
 inuentum. De hac quis scripserit, non planè compertum ha-
 bemus. Plinius lib. tricesimo dicit Hostanem de ea primū
 commentatum esse: atq; Pythagoram, Empedoclem, Demo-
 critum, & Platonem, ad hanc discēdam nauigasse, hanc re-
 uersos predicasse, & in arcanis habuisse, sed præsertim De-
 mocritum: unde magiam Democrito, medicinā eadem eta-
 te, Hippocrate illustrāte, floruisse approbat, circiter CCC
 urbis annum. Idem Plinius in hac parte longè post homines
 natos haud modestissimus: Est & alia, inquit, magices fa-
 ctio, à Mose etiamnum & Iochobel ludæis pendens. Fuit au-
 tem Iochobel ipsius Mosus mater. Ceterū ex Plinij ore pia-
 culum

culum illud idcirco, ut arbitror, temerè prodijt, quoniam
 cum Deus signa quædam edidisset, quibus Hebraicus popu-
 lus facile crederet, Mosē sibi ab ipso ducem esse cōstitutū,
 rex Pharaō (sic enim Aegyptij patria lingua, teste Iosepho
 in octauo Antiquitatum, regē nominant) hæc tanquam ua-
 na deridēs, iussit Aegyptiorū sacerdotes eadem facere, qui
 statim uirgas in draconem uerterunt. At Mosēs ut humanis
 diuina multò maiora esse demonstraret, uirgam in terram
 proiecit, quæ in colubrum uersa, Aegyptiorum uirgas in
 draconem translatas repente uorauit. Autor Iosephus in se-
 cundo de Iudæorum antiquitatibus, & Eusebius libro 9. de
 præparatione euangelica. Cum Mosēs igitur hæc & plura
 alia diuinitus ageret, homines qui magis falsis quàm ueris
 inhererent, magica arte fieri putabant. Modum autem effu-
 gandi demones, quibus sæpe corpora humana uexantur, &
 incantationes quibus morbi sedari solent, Solomon rex pri-
 mus docuit, dicente Iosepho in octauo antiquitatum: Præsti-
 tit autem Deus etiam ei, ut contra demones, artem ad utili-
 tatem hominum edisceret, & incantationes instituit, quibus
 ægritudines soleant mitigari: modum etiam cōiurationum,
 quibus obstricti demones ne denuò redeant, effugantur, in-
 uenit. Et quonam pacto huiusmodi demones expellerētur,
 perspicue demonstrat: Vidi etenim, inquit, quendam Elea-
 zarum de gente nostra, præsentē Vespasiano, & eius filijs,
 & tribunis, alijsq; simul exercitu, curantem eos qui à dæmo-
 nibus uexabantur. Modus autem medicinæ fuit huiusmodi:
 Intulit naribus eius qui à dæmone uexabatur, anulum ha-
 bentem subter signaculum radicem à Salomone monstratā,
 deinde dæmonem per nares odorantis abstraxit, & repētē
 cecidit homo, postea cōiurauit eum, iuramentum obiciens

Solomonis, ne ad eum denuò remearet, id est, cantica, quæ ille cōposuit, super eum dicenda uolens, &c. Hodie etiam sacerdotes nostri, uti uidemus, sacris quibusdam uerbis demones ex humanis corporibus exire cogunt, & quibus benedicunt ægrotis, ij ut plurimū bellē habent. Quam sanē pōtestatem Christus seruator noster apostolis dedit, cum apud Marcum euangelistam dixit: Ite in mundum uniuersum, & prædicate euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui uerò non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur: Per nomen meum demonia eijcient, linguis loquentur nouis, & si quid mortiferum biberint, non nocebit eis. Super ægrotos manus imponent, & benē habebunt. Hæc autem mihi hoc loco potissimum commemorare placuit, quòd legentes faciliè intelligerent, diuina uerba longè quàm demones aut artem magicam, uim maiorem habere.

De origine necromantiæ, pyromantiæ, æromantiæ, hydromantiæ, geomantiæ, & chiromantiæ. CAP. XXIII.

Magi, qui Persica lingua sapientes appellantur, apud Persas potissimū, teste Laërtio, deorum cultui uocabant, precando illis uota & sacrificia faciebant, de eorum substantia, id est, uī ac natura, & genealogia differebant, uitam in primis frugaliter uiuētes. Sed usq; eò aucta est eorum uanitas, ut non solum obseruatione syderum futura prædicere, uerū artibus quibusdam ueritatibus umbras habentibus, & rerum ac uerborum maleficijs, et scire se omnia & facere posse profiterentur. Ab his igitur sex magices artis species fluxerunt, necromantia, pyroman-

tia,

tia, æromantia, hydromantia, geomantia, atq; chiromantia; quamuis M. Varro lib. 7. diuinarum rerum, illas priores quatuor tantum assignauerit. Est autem necromantia, diuination per cadauera, ut mortuus apud Luca. in 6. suscitatus, euentum belli Pharsalici Sexto Pompeio prædixit. Pyromantiam uocat, qua per ignem diuinatur, dum inspicimus, quid fulgur, quid fulmē, quid uē ignea uis significet, ut Tanaquil Tarquinij Prisci regis uxor, teste Liuiο ab urbe condita, & Dionysio in 4. uidens flammam lambere Seruij Tullij caput, illum Romanorum regem fore prædixit. Æromantia diuination per aërem, utputa per auium uolatum, gustum, cantum, ac uentorum gradinurq; insuetas procellas: ut ferum, sicut ait Plin. lib. 2. quo in Lucanis pluit, significauit M. Crassi in Parthis interitum: ueluti quoq; lapides, quibus, autore Liuiο in 1. de secundo bello punico, in Piceno pluisse nunciatum fuit, strages illas indicarūt, quas Annibal Italiæ intulit. Hydromantia, ex aqua, quemadmodum Varro prodidit, puerum uidisse in aqua effigiem Mercurij, quæ C. L. uersibus omnem Mithridatici belli pronunciauit euentum. Geomantia, diuination per terrarum hiatus. Chiromantia, diuination per linearum manuum inspectionem. Iuuenalis satyra 6. Frontemq; manumq; Præbebit uati. Quæ omnia superstitiosa sunt, atq; omnino ridicula: nam illis qui ea exercent, egestas semper imperat, qui, ut M. Tullius lib. 1. de diuinatione prope finem, ait, sibi semitam non sapiunt, alijs monstrant uiam: quibus diuitias pollicetur, ab ijs drachmas ipsi petunt. Hos igitur tanquam maleficæ superstitionis homines omnia corrumpentes, omnia inquinantes, ac propterea dignos qui male semper audiant, declinemus, ac potius insectemur, ut uera sanctaq; religione imbutos deceat.

De duobus diuinandi generibus, & de origine aruspicinae artis, & sortium Praenestinarum, & quis somniorum interpretationem docuerit. CAP. XXIIII.

Vo sunt, autore Cicerone de diuinatione uolumine primo, diuinandi genera, quorum unum naturae est, alterum artis. Est autem natura in ijs, qui non ratione, aut cōiectura obseruatis ac notatis signis, sed cōcitate quadam animi, aut soluto liberoq; motu futura praesentiunt: quod & somniantibus saepe contingit, & nonnumquam uaticinantibus per furorem, ut accidisse legimus Sibyllae Erythraeae, & sacerdotibus nonnullis: cuius generis oracula etiam habenda erant, qualia fuerunt oracula Apollinis, aut Ammonis, aut reliquorum, in quibus homines crebro illudebantur, ueluti quae arte dæmonū, humanaq; fraude reddebantur. Verum prophetae, qui diuino spiritu, non furore lymphatico afflati erant, nunquam fallabant. Ars uero in ijs est, qui nouas res cōiectura persequuntur, & ueteres obseruatione didicerunt, quae apud priscos habuit aruspicinam, auguria, astrologiam, & sortes. Aruspicina, teste M. Tullio lib. 1. de diuinatione, apud Hetruscos, ut illi sutiliter praedicabāt, primum ortum habuit: nam, ut idem in 2. de diuinatione ait, aranti cuidam in agro Tarquinienſi, & sulcum altius imprimenti, subito è terra extiit quidam, qui Tages appellatus, facie quidem puerili, sed senili prudētia, à quo uniuersa Hetruria aruspicinam edocta est, quae ab ara & inspiciendo sibi nomen uindicauit. Sed Plinius lib. 7. aruspicij inuentionem cuidam Delpho tribuit, sicut ignisficij Amphiarao. Haec autem continet in se exta, fulgura & ostenta:

*Aruspicina
q. consistit
in extis
fulguribus & sortibus*

ostenta: mactata enim hostia ad aram, eaq; aperta, quomodo cor, hepar, & reliqua exta sese haberent, inspiciēbāt, eorumq; habitu atq; colore futura conieclabant: ut, quo die primum in sella aurca sedit Caesar, in boue quē immolauit, cor non apparuit. Cicero & Appianus Alexand. lib. 2. de bellis ciuilibus autores. Ex quo futuram infelicitatem praedixerunt aruspices. Ostenta autem sunt, quae praeter naturam euenientia, futurum aliquid significant: ut cum in exercitu Xerxis, autore Herodoto, libro historiarum 7. in Europam traiecto, equa bellicosissimum animal, leporē timidissimam feram peperit, quod fertur portendisse tantum exercitum fugam moliturum. Haec uero, ut Cicero inquit, quia ostendunt, portendunt, monstrant, praedicunt, ostēta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Tertia pars aruspicinae in fulmine, & in fulgure & tonitru consistit. Vergil.

De caelo tactas memini praedicere quercus.

Haec omnia sub aruspicina sunt, nam idem Cic. ait: Sed quoniam de extis & de fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, ut tota aruspicina sit pertractata. Atq; haec est aruspicina, quam qui exercent, tum aruspices, tum extispices nuncupantur. In secunda autem parte eius diuinationis, quae est artis, auspicia, siue auguria ponuntur. Auspicia quae ab auiibus inspiciendis, sicut auguria ab auium gustu, uel garritu dicuntur. Tiresiam Thebanum inuenisse, Plinius in 7. autor est. Auguria uero idem testis, ex auiibus Caras, à quo Caria dicta est, reperit: ex ceteris uero animalibus adiecit Orpheus. Verum huiusmodi augurandi artem quidā à Chaldeis ad Graecos, apud quos Amphiaras, Mopsus, Chalcas, summi augures fuerunt, à Graecis ad Hetruscos, ab Hetruscis ad Latinos uenisse uolunt. In auiibus autem tria erant

*Auguria
n. r. et
Auguria*

diuinādi genera: alie enim aues uolatu, ut præpetes, quarū uolatum Phryges, teste Clemente, primi obseruauerūt: alie cantu, ut oscines, alie gustu futura prædicebant. Tertium genus ex tripudio solistimo futura indicabat. Porro solistima tripudia dicebantur auguria, quæ fiebant quoties ossa quæ pullis dabatur, aliquo modo cadebat in solum, ac ita à solo solistimum uocamus. Sed hæc augurandi ars quanti facienda sit, Mossolamus Iudæus, uir equidem sapientissimus, perspicue demonstrauit. Is enim, sicut Iosephus in primo antiquitatis, contra Appionem, ex Hecatæo tradit, cum in bello esset, & uates quidam dum iter facerent, statim iussisset omnes catenus consistere, quoad ex aue, quæ in proximo erat, augurium ageret, tacitus sumpto raptim arcu, ac emissis sagittis, auem interemit: ac uati & nonnullis alijs id iniquo animo ferentibus, Quid furitis, inquit, mali dæmones? hæc enim auis suæ ipsius salutis nesciens, nostri itineris euentum nobis potuit prædicere: si enim præscire futura potuisset, in hunc locum nequaquam uenisset, metuens ut sagittis à Mossolamo Iudæo peteretur. Cæterum hæc quantum olim apud omnes ferè gentes autoritatis haberet, multis in locis testatur Cicero de diuinatione, præsertim in primo scribens: Quis rex unquam fuit, quis populus, qui non ueretur prædictione diuina, neque solum in pace, sed in bello? & reliqua. Sed Romani in primis usi sunt, eodem dicentes: Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspicijs domi habent. Hæc ille. Apud eos insuper, ut Liuius, Dionysius, & Feneſtella testimonio sunt, summa religione augurum collegium colebatur, quorum ius in Romana republica Cicero in secundo de legibus, maximū & præstantissimum appellat. Quid, quod augur, ut ait Plutarchus

in problematis, ob nullum maleficium sacerdotio priuabatur: quia non honoris & magistratus, sed scientiæ & artis nomen est augur. Diuinabant etiam per sortes, quas in Latio Numerius Suffusius, teste M. Tullio in secundo de diuinatione, primus inuenit, apud Prænestinos, sculpias in robore literarū priscarum notis, quæ fortunæ monitu, pueri manu miscebantur atq; ducebantur, de quibus etiam Tranquillus in Tiberio meminit. Somniorum interpretationem, autore Plinio in septimo, Amphictyon primus docuit, quod Trogus Ioseph Iacob filio attribuit, quem omnino peritissimè somnia esse interpretatum Iosephus in secundo Antiquitatum iidem affirmat. Clemens uerò Telmesinis assignat. Sed hæc omnia fallacijs inuenta sunt, aut ad superstitionem, aut ad errorem, uel ad quæstum, quando homines qui hæc profitentur, tantum abest ut ulla in parte prodesse queant, ut etiam maximè noceant: nam, sicut Phauorinus, teste Gelio lib. noctium atticarum decimo quarto, dicebat, si dicunt prospera, & fallunt, miser fies, frustra expectando: sin aduersa dicunt, & mentiuntur, miser fies, frustra timendo. Si uerò non prospera respondent, iam inde ex animo miser fies, antequam fato fias: sin felicia uentura omnino promittunt, expectatio spei te adeò suspensum fatigabit, ut omnem futurum gaudij fructum spes ipsa tibi ademerit. Præterea ecquid iuuat, aut quid affert ad cauendum, scire aliquid futurum, cum id certè futurum sit, cum tamen nullo modo prænosci possit? Vergilius:

Nescia mens hominum fati, sortisq; future.

Quapropter Moses ille sapientissimus, istiusmodi pestiferas artes populo suo uetuit, mandans ac dicens: Non augurabimini, nec obseruabitis somnia, non declinetis ad magos, nec

ab ariolis aliquid sciscitemini. Et per illud primum diuinæ legis præceptum, Vnum verum Deum colito, iuxta prohibuit easdem, imò Deus ipse. Quæ omnia & seruator noster CHRISTVS procul nobis esse uoluit, cum dixit, Serua mandata. Sed hæc alibi, cum de re Christiana agetur.

LIBRI PRIMI FINIS.

POLYDORI VERGI
LII VRBINATIS DE INVEN-
TORIBVS RERVM LIBER
SECVNDVS.

De Iuris ac legum origine, & qui primi mortalibus
leges dederint, & quæ causa à principio dan-
di fuerit. CAP. I.

Vanquam disciplinarum liberalium originem primo tantum libro complecti, deinde autem in reliquis aliarum rerum inuentionem tradere statueram, rei tamen magnitudo fecit, ut multo sanè quam uolebam, longior essem. In hoc itaque secundo lib. de Iuris primum atque legis origine commodè dicam. I V S, ut Paulo Iuriconsulto placet, uno modo bonum semper dicitur. Lege uero nihil aptius est ad conditionem humanæ naturæ, dummodo, ut Cicero uult in tertio de legibus, pro imperio capiatur: sine ea enim nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum unum

uersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest: nam & hæc Deo pareat, & huic obediunt maria, terræque, & hominum uita iussis supremæ legis obtemperat. Est iudem lex, ut Chrysippus definit, diuinarum humanarumque rerum notitia, item recti iussio, prauique depulsio, donum Dei, dogma hominum sapientum, de qua mox dicemus. Ius autem, quamuis plurimis modis dicatur, Vlpianus diuidit in naturale, gentium, & ciuile. Naturale appellat, quod non solum humani generis proprium est, sed omnium quæ in terra, quæ in mari, cœloque nascuntur: nam in nonnullis animalibus uidemus maris & foeminæ coniunctionem, liberorum procreationem, educationemque; quodam iure naturæ, quod, teste M. Tullio in primo de legibus, in natura positum est, & ab ea, hoc est, à Deo initium habet. Ius gentium, quod solum homines utuntur. Ciuile, ut Romanorum, Spartanorum, Atheniensium, quod legibus, interpretatione duodecim tabularum, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, & autoritate prudentum constat. Principis uero legis non scriptæ, sed in natura positæ, ex qua homines deinde leges condiderunt, quæ origo sit, & quid ipsa sit, Cicero in secundo de legibus facile declarat, cuius ideo uerba ponam. Hanc igitur, inquit, uideo sapientissimorum fuisse sententiã, legem neque hominum ingenij excogitatam, nec scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod uniuersum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam & ultimã mentem esse dicebãt, omnia ratione aut cogentis, aut uetãtis Dei. Ex quo illa lex, quam dii humano generi dederunt, rectè est laudata: est enim ratio mensque sapientis, ad iubendum, & ad detrahendum idonea. Et infra subdit: Orta est autem simul cum mēte

diuina. Quamobrem lex uera atque princeps, apta ad iubendum, et ad uetandum, ratio est recta summi Iouis. Deinde de suggerit, ita concludens: Est ergo lex iustorum iniustorumque distinctio, ad illam antiquissimam rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos afficiunt, et defendunt et tuentur bonos. Huiusmodi ergo legum originem hoc loco prodendam censeo. Has itaque leges mortalibus omnium prima dedit Ceres. Ouidius in 5. Metamor.

Prima dedit leges, Cereris sunt omnia munus.

Diodorus itidem lib. 6. ait: Nam præter ab ea repertum frumentum, leges dedit, quibus iuste pieque homines uiuere assuescerent, ex quo et legiseram dixerunt. Herodotus etiam in 6. inquit: Cum in agrum Ephesium ingressi essent, sub noctem ad urbem contendebant, cum illic à mulieribus sacra legiferæ Cereris fierent. Et Vergilius in quarto Aeneidos,

—Maestant lectas de more bidentes

Legiferæ Cereri.

Idem sentit Plinius libro 7. Ceterum ut alij uolunt, Rhadamanthus primus edidit, postea alij alijs primò leges tulerunt. Draco enim primus dedit Atheniensibus, deinde Solon, Aegyptijs Quintus Mercurius, aut Aethiopes, quorum ipsi Aegyptij coloni dicuntur. Minos Cretensibus, Lycurgus Lacedæmonijs, Tyrijs Charandes, Phoroneus Argiuis, Romulus Romanis, Italis Pythagoras, uti Dionysio placet, Arcades, ipsis uerò Arcadibus Apollo quartus. Sed ne ueri Dei erga nos diuini muneris immemores uideamur, ipsi primùm hæc rectè beateque uiuendi normam, sicuti cætera omnia, acceptam referre debemus: quod nec Ciceronem etiam tam prope, ut monstratum est, duce natura, ad uerum accedentem latuisset,

si

si ullam ueri Dei unquam cognitionem habuisset: Deus enim, autore Iosepho lib. 3. antiquitatum, leges quas deinde hominibus constitutas uolebat, primò Mosi tradidit, qui deinde primus legislatorum omnium quos commemorauimus, quippe quibus, teste Eusebio, longè etate superior fuit, eas Hebræis dedit. Testis idem Iosephus contra Appionem: Dico igitur nostrum legislatorem quemlibet qui memorantur legislatorum, antiquitate præcedere: Lycurgus enim et Solon et Zaleucus Locrenus, et omnes qui apud Græcos mirabiles sunt, nouelli atque recentes, quantum ad illum comparati, esse noscuntur, quando nec ipsum nomen legis fuisse olim apud Græcos agnoscitur: testis Homerus est, qui nusquam in opere suo hoc usus est nomine. Et paulò inferius addit: Nam cum sit tempus infinitum, si quis eum comparet aliorum legislatorum ætatibus, hunc ultra omnes inueniet. Eusebius quoque in 10. de præparat. euangel. Mosem primò ante Cererem, quæ fertur prima, ut diximus, leges edidisse, fuisse testatur. A Deo igitur, quem Cicero Iouem uocitat, lex originem habet, et eam mortalium omnium primus Moses Hebræis constituit, quæ cæteris deinceps hominibus cõdendarum legum haud dubiè exemplar fuit. Ac talis iuris atque legum origo. Verùm hoc loco illud disputandū uidetur, quid fuerit, quamobrem lex ista scripta non perinde ut altera bona, postremò lata sit, quæ, ut apostolus Paulus ait, iram operatur, et sexcentis pœnis mortales obligat. Cõtrà illa prior lex quæ non scribitur, sed nascitur, ac profusio quodam naturæ fonte in humanum ingenium à primo fluit, sine fraude, sine dolo est, particeps iustitiæ, expers iniquitatis. Quapropter è re nostra minus fuisse uidetur, ut altera introducta sit, quæ nobis malo est. Proinde operæ precium est de origine istius

f 2

legis subtilius tractare, & quia diuus Ambrosius epistola
 LXXI. ad Irenaeum, illud planè facit, cum ideo ita dicen-
 tem attendamus: Certum est, inquit, non fuisse legem ne-
 cessariã, quæ per Moysen data est: nam si naturalem legem,
 quam Deus creator insudit singulorum pectoribus, homi-
 nes seruare potuissent, non fuisset opus ea lege, quæ inno-
 dauit magis quàm soluit humani generis infirmitatem. Sola
 uit eam naturæ legem Adam, qui uoluit sibi arrogare, quod
 non acceperat, ut esset sicut eius creator, qui ita per inobe-
 dientiam, contraxit offensam: nam si non rupisset impe-
 rium, prærogatiuam naturæ atque ingenitæ sibi innocentie,
 hæreditibus proprijs reseruasset. Ergo quia lex uiolata est,
 ideo præscriptum nouæ legis necessarium fuit, ut uel par-
 tem haberet, qui totum amiserat. Simul quia causa deiectionis
 superbia fuit, debuit ea lex dari, quæ eum Deo subiectum
 redderet: nam sine ista lege peccatum nesciebatur, & mi-
 nor erat culpa, ubi erat culpæ ignorantia. Vnde Dominus
 ait: Si non uenissem, & locutus fuisset eis, peccatum non
 haberent: nunc autem excusationem non habent. Lata est
 ergo lex, primum, ut excusatio tolleretur, cum præscriptum
 antè non esset, quod pro se quisq; caueret: deinde ut omnes
 subijcerentur Deo. Sed dices: Lex auxit peccatum, cœpit
 mihi obesse scire. Verum dicis: est tamen quod consolari
 potest tuam sollicitudinē: quia si per legem abundauit pec-
 catum, per eandem abundauit & gratia, per IESVM
 CHRISTVM, sicut testificatus est Ioannes, dicens: Ecce
 agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. Habes igitur
 legem non necessariam fuisse, si illam naturæ legem seruare
 potuissemus: sed quia non seruauimus, idcirco ista lex per
 Moysen data, facta est necessaria, ut doceret me obediētiā,
 & trans-

& transgressionis Adam solueret laqueum, qui totam astrinxit
 hæreditatem, &c. Ceterum extra tripartitam illam iu-
 ris diuisionem, quam Vlpianus fecit, habemus in nostra re-
 ligione ius pontificium, in quo multi cum memoria nostra
 excellunt, tum antea claruerunt, qui olim non sine honoris
 præfatione nominabuntur, & in primis Thescus Pinnius
 auunculus meus, quem nemo aut nimis ualde unquam, aut
 nimis sepe laudauerit. Fuit enim uir pontificij pariter atq;
 ciuilis iuris peritissimus, qui in præclarissimis Italie ciuitati-
 bus maximis honoribus functus, ubique summæ iustitiæ uir
 tutisq; omnis se specimē præstitit: à quo profectò haud lon-
 ge abest Petrus Matthæus eius frater, Iurisconsultissimo-
 rum consultissimus.

Qui regiam uel popularem ciuitatem principio in-
 stituerint, tyrānidemq; exercuerint, & diadema uel
 seruitium inuenerint, & quis Areopagitarum
 magistratum constituerint, aut suffragia
 inuenerit. CAP. II.

Voniam de legis origine, sine qua, nulla
 Respublica consistere potest, proximo ca-
 pite huius uoluminis docuimus, porro res
 ipsa postulat, ut priusquàm hinc digrediar,
 quale apud gentes regimen ciuitatis prin-
 cipio fuerit, demonstremus. Est igitur apud mortales, teste
 Platone libro de regno, trifariam diuisa: reipub. administra-
 tio: una enim uocatur monarchia, id est, unius imperium:
 altera aristocratia, hoc est, optimatum regimen: tertia uerò
 democratia, id est, popularis principatus: quarum quæ præ-
 ferenda sit, non facile dixerim: rex enim cui pro libidine om-
 nia licet impune agere, ac ob id nihil interdum potius est,

quàm quod in rem suam esse uidet, rarò bene imperat. Plebs etiam, cui propriū est nihil intelligere, aliquanto peius. Pauci uerò, id est, optimates, cum princeps esse pro se quisque optet, nec satis concordēs regnant. Quare Diocletianus, auctore Vopisco, dicere solitus erat, nihil esse difficilius, quàm bene imperare. Optime tamē unus, optime populus, optime pauci imperant, si boni sunt. Ex quo alij aliam constituerūt ciuitatem. Aegyptij primi omnium, teste Plinio lib. 7. regnū principatum habuerunt, ut qui, ueluti ait Herodotus, nullo temporis momento, poterant sine rege uiuere: apud quos primus, quod memoriæ proditum sit, mortalium Menes regnauit, auctores Herodotus lib. 2. & Diodorus in primo. Ceterum nemo, teste Platone, in libro de regno, rex creabatur, nisi qui sacerdotio præditus faret. At si ita usu ueniret, ut unus aliquis prophanus regnū per uim adipisceretur, is potestæ sacris initiari cogebatur, quod esset rex, & sacerdos. Didema autem, quod regium est in signe, Liberum patrem adinuenisse, auctor est Plinius in septimo: cuius nimirū rei Diodorus ueram rationem reddere uidetur, aiens: Mitra uerò caput eiligatur, propter dolores, qui fumante uino, caput aggrediuntur. Popularem ciuitatem Attici, ut Plinius in 7. tradit, primi instituerunt: sed iidem reges etiam habuere, quorū primus fuit Cecrops Diphyes, æqualis Moyses: nam, auctore Iustino libro 1. ab initio quæque ciuitas & gens, rerum publicarum imperium penes reges habebat, quos ad fastigium huius maiestatis, non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehabat. Ex quo, teste Aemilio Probo, in uita Agefilai, apud Lacedæmonios reges erāt, qui nomine magis, quàm imperio reges appellarentur: & primus rex fuit Eurystheus, Argis II. Arcestratus III. Lo-

botes

botes IIII. Doristus V. Agefilaus VI. Archelaus VII. Te-lechus VIII. Alcamenes IX. & ultimus. Ninus autē, testis est idem Iustinus, rex Assyriorum primus omnium ueterē gentiū morem nouā imperij cupiditate mutauit: atq; idem primus omnium, sicut ait Eusebius in decimo de præparat. euangelica, totius Asiæ, excepta India, imperio potius est. Verum quod Attici popularem ciuitatem primum constituerunt, uti Plinius prodidit, nemo est qui ambigat hoc a uero ualde esse alienū. Hebræi enim, à quibus Iosephus in primo antiquitatum, cæteras nationes originē traxisse pulcherrimè probat, uti superius ostendimus, multis ante seculis, quàm aut Attici imperarent, aut Athenæ conditæ forent, regnarunt, quorum respublica, eodē Iosepho auctore libro uigesimo antiquitatum, primò quidem sub populari potestate diu permansit. Ab his proinde democratiam primum massasse rectius est credere, quàm ab Atticis, qui posteriores fuerunt. Aristocratiam, id est, optimatum imperium, quale Romani post exactos reges diu habuerunt, qui primi constituerint, non facile tradiderim, si illud nō sit assignandū Thebais, qui, teste Eusebio, tēporibus Nini regis Aegyptijs imperabant, quorū dominatus *Δυναστεία* dicebatur, hoc est, potestas, quod qui potētiores nobilioresq; essent, ijs reipub. ad ministrandæ imperium daretur. Et hoc circiter annum ab orbe condito, ter millesimum, & CLXXXV. quo Abraham natus est. Post Theseum tyrannum, primus fuit Phalaris Agrigenti, ait Plinius in septimo: propter quod innuere uidetur Theseum primum omnium fuisse tyrannum, secundum uerò Phalaridem. Sed Nemroth ex stirpe Noë ortus, non multò post diluuium, Babylone tyrannus fuisse perhibetur. Ita ait Iosephus in primo antiquitatum: Nemroth quoque fi-

f 4

lius Chusi permanens apud Babylonios, tyrannidem exercuit, sicut à me primò etiam declaratum est. Hæc ille. Tyrannum olim uocabant bonum dominum, ac, teste Trogo, fortem. Vergilius:

Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.

Postea hæc uox ad eos translata est, qui ui quadam ac libidine dominantur, quorum lex est, Hoc uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas, quandò omnia ex potentia & uoluntate metiuntur. Seruitium, teste Plinio, Lacedæmonij inuenere, quãdoquidem Cleomenes Lacedæmonius, teste Macrobio, lib. primo Saturnalium, ex seruis manumissis, bellatorum nouem millia conscripsit, qui quoniam in bello non necabantur, sed uiui seruabantur, serui appellati sunt. Hi sub corona postea uendebantur. Cato: Ut populus sua opera potius ob rem bene gestam, coronatus supplicatũ cat, quàm re male gesta coronatus ueneat. Reperio tamen, antequam Lacedæmonij, teste Iosepho contra Appionem, rerum potirentur, apud Hebræos multos fuisse seruos, & eius seruitutis originẽ prosectam à Chanaan, filio Cham, qui fuit unus ex filiis Noë, is enim treis genuit, Sem, Cham, & Iaphet. Quippe Cham cum uideret patrem Noë fortè ebrium humi parum honestè iacentem, uituperauit eum apud fratres. Quare permotus senex, Chanaan nepotem ex filio Cham, seruitute multauit, re tum noua ac grauissima, uti in libro Genesim, capite nono, est. Sæc hic dices: Ecquid fuit quamobrem Chanaan ob patris peccatum seruitute affectus fuerit, cum iuxta prouerbiũ, filius non debeat plesti ob patris culpam? Non equidem de nihilo dubitas, id etenim factum tradunt, ut poena Chanaan filio illata, dolori esset patri Cham, quando ita solent parentes angere filiorũ cruciatu. Nam cum

Deus

Deus Noë pariter atque eius filijs antea benedixisset, senex postea non est ausus in filium, etsi impium, quicquam statuere, idcirco nepotem puniuit, quò eius pater filij uicem dolens, sic delicti poenas daret. Ac tale seruitutis initium, cum inciperent homines iam molliter uiuere. Forma autem manumittendi serui talis apud antiquos fuit. Dominus caput, aliudue membrum serui tenens, aiebat, Hunc hominem liberum esse uolo: atque his dictis, eum de manu emittebat. Areopagitarum autem magistratum, Plutarchus à Solone constitutum affirmat, quòd de Areopagiis à Dracone nulla unquam mentio facta sit. In eo primum Athenis capitis iudicium actum est, autor Plinius lib. septimo. Areopagus uerò latine dicitur curia, siue pagus Martis. Causa nominis ex iudicio est, quo Mars, qui Græcè ἄρης uocatur, cum homicidij reus fieret, iudicantibus duodecim dijs in eo pago, ut scribit Augustinus in 18. de ciuitate Dei, sex sententijs absolutus est: ubi enim pares sunt sententiæ, absolutio damnationi præponitur. Fuit inde Areopagitarũ magistratus, uti dictum est, institutus, quorum summa erat autoritas. Ii erant iudices, qui de capitalibus causis pronunciabant, tanta grauitate, tantq; integritate, ut noctu, non interdiu, causas cognoscerent, quò nò dicētes, sed dūtaxat quæ dicerētur, spectarent, secumq; pōderarent. Suffragia quibus in deliberando iudicandoq; utimur, Palamedes primus omnium reperit.

De triplici regiminis genere Romanæ ciuitatis, & de origine insignium regũ, & ex qua arbore fierent magistratũ uirge, atque quis primus censum instituerit, & de senatorio atq; equestri censu, uel carcerem edificauerit: & ibidẽ quid esset lustrũ conditũ, ac de initio tributi imponendi. CAP. III.

f 5

vide Genes. ix. v.
20. seqv.

Confer Walaforum
in Harmonia Bi-
blica, pag. 115.

Go medius fidius semper illam Plinij sententiam, Posteris laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit, tanquam omnium uerissimam plurimi feci. Etenim ne à primordio orbis repetam, cum homines rerum ferè omnium egentes probè degebant, quot nobis florentissimæ ciuitates exëplo sunt: quæ paucis minimisq; contentæ, dum in illis paupertati parsimonieq; honos fuit, indies magis imperio, moribus, bonisq; artibus excelluerunt: at contrà ubi diuitie, ubi sacræ pecuniæ fames, ubi uoluptas immigrauit, tunc ire cœperunt præcipites, tunc sensim dominandi libido desiderium per luxum perdendi omnia inuexit. Quod Lycurgus legumlator sapientiissimus prospiciens animo, numum omnem aureum & argenteum, teste Plutarcho, irritum fecit, ferroq; solum utendum imperauit: cuius sanctione ut primum Lacedæmonij excessere, ex maximis longè minimi sunt effecti. Sed, ut de cæteris sileam, hoc potissimum Romanæ ciuitati accidit: ea enim ubi Publicolas, Aemilios, Fabritios, Curios, Scipiones, Scauros, paupertatis continentieq; amantissimos Imperatores sibi deligebat, incredibile memoratu est, quàm breui cresceret, quātumq; cum ipsa præclare ageretur: contrà ubi Senator censu legebatur, iudex fiebat censu, magistratum ducemq; nil magis exornabat quàm census, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo erant, adeò declinare de statu suo cœpit, ut nunquam in aliquo postea consistere potuerit. Namq; omne regiminis genus perpeffa est: primum enim monarchiam, hoc est, regium imperium habuit: nam Romulus, autore Floro, eius conditor à Marte genitus & Rhea Sylua, primum imperium tenuit: post quem sex deinde re-

ges

ges secuti sunt, sub quibus, teste Liuius in primo ab urbe condita CCXLIII annos monarchia durauit. Exin pulso Tarquinio Superbo, qui regum ultimus fuit, mutata ciuitatis forma, secuta est aristocratia, id est, optimatum principatus: nam pro regibus, cum Consules, ut Liuius in secundo, & Dionysius in quarto testatur, creati sunt, L. Iunius Brutus, qui libertatis uindex exititerat, & L. Tarquinius Collatinus, qui Consules dicti à consulendo, hoc est, prouidendo: apud eos summa totius imperij erat, ij exercitum ductabāt, & ab eorum magistratu, qui annuus erat, uti alibi dicemus, numerus annorum notabatur. Post annum deinde duodecimum, uel, ut non nemo uult, octauum quàm exacti sunt reges, quod Liuius & Fenestella non satis constare aiunt, cum 40. Latinorum urbes, concitante Octauio Manilio Tarquinij genero, coniurassent in Romanos, T. Largius primus dictator creatus fuit. autor Liuius in secundo ab urbe condita. Quod institutum Dionysius libro quinto antiquit. putat Romanos à Græcis sumpsisse, apud quos elymnetæ, tanquā dictatores Romæ, creabantur. At Licinius ab Albanis accepisse tradit. Carthaginenses etiam, autore Trogo, dictatorem habebant. Hic autem summus fuit in urbe magistratus, quippe qui habebatur in summo periculo ultimū remedium: in sex tantū menses, uti Fenestella ait, durabat: nam eo designato, præter tribunatū omnes magistratus, teste Polybio, uolumine suarum historiarū tertio, & Plutarcho in uita Fabij Max. autoritatē suam amittebāt: & ideo dictator dicebatur, quòd is imperaret: quia, sicut idem in uita Marceli testatur, iussa magistratū edicta Romani uocabāt. Item dictator nō poterat nisi à Consule dici, neq; alio tēpore, nisi oriēte nocte, & silētio, ut Liuius lib. ab urbe cōd. s. tradit.

vide Tacitum initio libri primi Annalium, Lauembergum
(Centur. 2. Accur. Ps. 101. cap. 100.

Attamen, teste eodem, lib. 4. cum aliquando Veientes castra Romana cepissent, A. Cornelius Cossus tribunus militum Mamercum Aemilium dictatorem dixit, quod augures consulti urgente necessitate, eam religionē exemissent. Post annum deinceps trecentesium alterum, quam condita Roma erat, uelut Liuius in tertio prodit, iterum mutata est forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus antea ad consules uenerat, qui, uti quibusdam placet, tertio anno depositi sunt, libidine Appij Claudij, qui Virginiam, cuius stuprandae amore deslatabat, in seruitutem asserere uoluit: qui cum pro libidine omnia agerēt, officium ex suo commodo metientes, ac quod ex ipsorum usu, non ēē republica esset, in primis facientes, et eos ob id nonnulli senatores, uti inquit Feneftella, decem Tarquinius appellarent, uidetur tunc Romae magis monarchia, quam aristocratia fuisse. Hoc pacto exactis decemuiris, ad prioris formam regiminis reditum est. At dein anno cccx conditae urbis, pro consulibus primum tribuni militum creati sunt, A. Sempronius Atracinus, L. Attilius Longus, et T. Caeilius Siculus. Democratia autem, id est, popularis principatus, sensim irrepsit, plebe paulatim per seditiones adipsificante nobilitatis magistratus: primum enim C. Canuleio autore, plebeij cōnubia promiscua cum patritijs habere ceperunt: deinde cum tribuni plebis quotidie magis magisque instaret, a patritijs tanā concessum est, ut ex plebe tribuni quoque militum consulari potestate fierent, et ita P. Licinius Caluus primus creatus est, anno urbis cond. ccclv. Deinde plebs consulatum assecuta est, et L. Sextius Lateranus de plebe primus Consul factus, anno urbis conditae ccc lxxxix. Nouissimē obtinuit et dictaturam, summum

in

in urbe decus: primusque ex plebe C. Martius Rutilius dictator dictus fuit, anno ab urbe cond. cccxcix. Haec ex Liuiolib. 4. et 5. et 6. et 7. ab urbe condita, et Plutarcho in uita Camilli. Eo denique pacto reipublicae administratio ex optimatibus ad popularē principatum uenerat, ex quo nouissimē iterum in monarchiam, id est, ad unius imperiū, forma ciuitatis redacta est, quae a Sylla et Mario, teste Appiano in primo de bellis ciuilibus, coepit, fracta omni senatus potestate. Eam postea Caesares adauxerunt, sub quibus primum ipsa Roma toto pacato orbe floruit, inde insequentium Caesarum inertia contabuit, atque ad interitum deuēnit. Habuit igitur Romana ciuitas primum monarchiam, id est, regium imperium: subinde aristocratiam et democratiam, hoc est, consulum, dictatorum, decemuirum, et tribunorum consularium regimen: at nouissimē rursus monarchiam, id est, tum dictatorum, cum Caesarum tyrannidem seuisimam pertulit: unde eius uirium labes facta est. Romanorum autem regum insignia, hoc est, fasces cum securibus, corona aurea, sella eburnea, trabeae, curules, falerae, annuli, paludamēta, praetexta, togae pictae, tunicaeque palmatae, et omnia denique decora quibus imperij dignitas eminebat, ex duodecim Tusciae populis, autore Dionysio in tertio, et Floro, et Strabone in 5. geogr. quos Tarquinius Priscus subegit, originem habuere, quibus Tarquinius, ut Dionysio placet, simulatque id senatus permisit, primus usus est. Quare miror Macrobiū in primo saturnialium scribere, Tullium Hostilium tertium Romanorum regem debellatis Hetruscis, primum sellam curulem, lictores, togam pictam atque praetextam instituisse Romae haberi. Verum Romulus ex more duodecim Hetruiae populorum, qui singuli Liui

et Dionysio autoribus, singulos regi statim creato lictores dabant, antea duodecim lictores sumpsit, cuius sententiæ esse haud Liuium poenitet. Alij à numero auum, quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum autumant. Hi magistratibus ministrabant, fascesq; uirgarum alligatos cum securibus gestabant. Eiusmodi autem uirgas ex betulla arbore fieri consueuisse, Plinius lib. 16. cap. decimo octauo naturalis historię innuere uidetur, sic scribens: Gaudet frigidis sorbus, et magis etiam betulla: gallica hæc arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis magistratuum uirgis. Censum primus omnium S. ruius Tullus rex instituit, rem, ueluti Liuius ait, saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli pacisq; munia non uirium, ut antea, sed pro possessione pecuniarum, ciues obirent: quorum classes, id est, ordines quinque descripsit. Prima itaque classis fuit ex ijs, qui centum millium æris aut maiorem censum haberent, quos in octoginta centurias diuisit, in quadragenas seniorum, ac totidem iuniorum: seniores ad urbis custodiam, ut præstò essent, iuniores ut foris bella gererent. arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, tela in hostem, hasta, et gladius. Secunda classis intra centum, usque ad quinque et septuaginta millium censum instituta, et ex his senioribus iunioribusq; uiginti conscriptæ sunt centuriæ, armaq; imperata præter lorica, omnia eadem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse uoluit: totidem centuriæ sunt conscriptæ. In quarta classe census quinque et uiginti millium: totidem centuriæ factæ. Quinta classis undecim millibus censebatur. Sed iam rationem ineamus, qua nobis constet quanti unaquæq; classis aestimata sit. Illud enim primum scire licet, centum æra (nam æs nummulus erat) non pluris fuisse uno nostro

nostro ducato, siue coronato aureo nummo, ac ita mille æra ualuisse decem aureos. Primæ igitur classis census aestimatus est mille aureis, secundæ septingentis et quinquaginta, tertiæ quingentis, quartæ ducentis et quinquaginta, quintæ uero centi et decem. At maximus Seruius Tullio rege census, teste Plinio lib. 33. fuit æsum centum et decem millia, ex quibus summa fit mille et centum aureorum. Et hæc, ut ait idem Plinius, prima classis: adeo id temporis Romanorum opes exiguæ fuerat, quæ posthac immensæ extiterent, quando autore Tranq. census senatorius fuit duodecies centena millia sestertium nummum. Quam quidem summam ut recte putemus, notare oportet singula sestertia ualuisse uicenos quinos aureos, sic, ut centum sestertia summam facerent duorum millium et quingentorum aureorum: qua ratione colligimus censum senatorium fuisse ad numerum triginta millium aureorum, et equestræ duodecim millium et quingentorum, hoc est, constitisse ex quingentis sestertijs. Atq; talis origo et forma fuit census Rom. qui, ut Eutropius ait, adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sed illud uerius Mosi assignandum est, qui, ut infra demonstrabitur, primus populum recensuit. Atqui census agi dicitur, cum hominum facultates recensentur, unde tributum imponendi ratio inita est: uel cum numerus ciuium putatur. Atque testatur Liuius in uita ipsius Seruii Tulli. Et cum incensendo finis erat factus, lustrum conditum appellabatur, quod tum Seruius exercitum omnem sue, oue, taurisq; trib. lustrauit, hoc est, purgauit: idq; lustrum quinto quoq; anno Romæ condebatur, cum censores numero duo creabatur, qui censum agerent: is postea magistratus annuus factus, eiq; morum ciuitatis cura est tradita. Item cum uestigalia et tributa soluebantur, tum fiebat sacrificium ciuitatis purgandæ causa. Ex quo

perinde Romani annos etiam per lustrum numerabant, atque Græci per olympiades. Cæterum cum ita quinto quoque anno lustrum condi diceretur, sunt qui putent illud fuisse spatium quatuor annorum, argumentantes annum quo sequens lustrum incipiebat, dici quintum, qui esset primus sequentis lustri. Quæ sanè ratio, si uera sit, similiter indicat olympiadas fuisse spatium quatuor tantum annorum, quemadmodum infra suo loco demonstrabitur. Censui autem agendi, & tributi ex censu imperandi pariter atque conferendi initium factum est apud Hebræos, cum de eare Deus mandatū Moysi dederit, ita in Exodo, capite 30. loquens: Quando tuleris summam filiorum Israël, iuxta numerū, dabunt singuli precium pro animabus suis domino, & non erit plaga in eis, cum fuerint recensiti. Hoc autem dabit omnis, qui transit ad nomen, dimidium sicii, iuxta mensuram templi. Qui habetur in numero à uiginti annis & supra, dabit precium. Ita tributum imperatū est in singula capita eorum, qui uiginti annis maiores essent, quique arma ferre possent. Siclus nummus argenteus hebraicus, quem Græci staterem dicunt, teste Iosepho, lib. tertio antiquit. pondere erat drachmarum atticarum quatuor: drachma uero ex senis obolis atticis constat: atque sic tetradrachmus siclus ualebat quaternos & uicenos atticos obolos, hebraicos uero uicenos. Sed quia dicitur, iuxta mensurā templi, iam satis liquet sacerdotes ponderis mensuræque genus habuisse aliud ab eo, quod uulgus usurparit. Atqui drachma eiusdem est ponderis, ac Romanus argenteus denarius, quem Matthæus euangelista capite uicesimo secundo, numisma census uocat, cuius nota Cæsaris effigies erat: & capite uigesimo appellat denariū diurnum, quod tantū ualeret, quantū mercedis in die dari solet operis.

operis. Extant etiamnum istiusmodi denarij Caesarum figurati, qui pari sunt pondere atque numi, quos grossos nuncupant. Ita scire licet drachmam atticam à nostris grossum uocari, & siclum quatuor ualere grossos. Carcerem, quo custodie continentur, ad terrorem, teste Liuius ab urbe condita, Ancus primus edificauit, quod Eutropius Tarquinio Superbo assignat: item uincula, fustes, compedes, catenas, & huiusmodi supplicia, quibus homines afficiuntur. Atque hæc omnia à Romanis Romæ primum inuenta: nam alibi isthæc tormentorū genera ad cruciandos homines longè ante in usu fuisse, ex Iosepho & Herodoto satis patet. Vnde cum instrumenta sola sint, quibus tyranni in primis ad suam tuendam dominationem utantur, eorum inuentio nem rectè Nemroth primo tyranno assignemus licet.

Qui primi constituerint annum, & quàm uarium, & qui inuenerint hunc annum quo utimur, uel menses, atque eos diuiserint in Nonas, Idus,

Calendas: ac quis excogitarit numerum aureum.

CAP. IIII.

Tsi de prima anni obseruatione, statim post traditam astrologiæ originem, dicendum erat, ad quam potissimū huiusmodi ratio pertinet, non possunt tamen omnia uno loco explicari: hic proinde de anno tractabimus. Hunc Aegyptios primò instituisse, Herodotus lib. hist. 2. prodit, ita scribens: Quæ autem humanarum rerum sunt, hæc ita referebant, inter se constare omnium hominum primos Aegyptios annum comperisse, distinguētes eum in 12. temporum menses, idque comperisse ex astris, eo

scientius, ut mihi uideatur, hoc agentes, quàm Græci, quòd Græci quidem tertio quoq; anno, intercalarem mensem introducunt temporis gratia: Aegyptij uerò tricenis diebus, quibus 12. menses taxant, adijciunt huic numero quotannis quinos dies, unde eis ratio circuli temporum constat eòdem redeuntis. Herod. hætenus. Clemēs itidē cōprobat. Huiusmodi tanen inuentionem Diodor. Thebæis assignat lib. 1. Sed non ideo inficior Diodorum Herodoto suffragari, quoniam Thebæi iuxta Aegypti populi sunt, à Thebis, urbe in Aegypto, nominati, uelut Thebani à Thebis in Boeotia, quod apud idoneos autores obseruatum est: quinetiam ut ait Herod. in prænotato libro, olim Thebæ Aegyptus uocabatur. At Seruius super 5. Aeneid. dicit, Eudoxū primum annum deprehendisse, post quem Hipparchum, & ultimo loco, ut infra dicemus, Cæsarē. Laërtius autem Thaleti Milesio ascribere uidetur, in primo, cum inquit: Anni tempora illorumq; uicissitudines priorem inuenisse ferunt, eumq; in CCCLXV dies diuississe. Sed hoc illi censeo apud Græcos duntaxat esse attribuendum. Verum reperimus apud Iosephum in primo & in quarto antiquitatum, Hebræos ante diluuium Noë, annum duodecim mensibus constitutum habuisse, qui, eodem teste in primo antiquitatum, annum primi etiam in Aegypto instituerant. Est insuper operæ precium, quàm uaria fuerit anni ratio apud priscos, demonstrare. Arcades enim, ut Plutarchus in uita Numæ, & Macrobius in primo saturnal. meminerūt, tribus duntaxat mensibus annum suum complebant: Cares & Acarnanes, sex: Aegyptij primis temporibus, teste Solino, quatuor, sed antea, ut Censorino placet, duobus tantum. At Macrobius in primo saturnal. ait, anni certum modum apud solos Aegyptios

pios semper fuisse, ut etiam ex Herodoti autoritate liquidò constat. Erat præterea annus triginta dierū, id est, lunaris: autor Seruius super tertio Aeneidos. Habebant & annum magnum, quem uolebant confici omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, qui secundum Ciceronem, continet duodecim millia noningentos quinquagintaquatuor soles annos. At Iosephus in primo antiquitatum, capite octauo, dicit annum magnum DC. annorum spacio impleri. Sed de hoc, uti Censorinus demonstrat, inter autores nō planē cōuenit. Reliqui Græci CCCLIII diebus annum proprium computabant. In hac uarietate, Romani quoque ab initio, prout Macrobius dicit, autore Romulo, annum X mensibus constitutum habuerunt, à Martio incipientes, qui conscribatur diebus CCC & IIII. Romulus enim primū mensem Martium à patre suo Marte: alterū Aprilem quasi Aphrilem, à spuma, quæ græcè ἀφρός uocatur, unde Venus mater Aeneæ nata est: tertium Maium, à maioribus, quartum Iunium à iunioribus nominauit. Ouidius:

Hinc sua maiores tribuere uocabula Maio,

Iunius à iuuenum nomine dictus adest.

Sic antè populum in maiores & minores diuiserat. Reliquos sex à numero, Quintilem, Sextilem, Septembrem, Octobrem, Nouembrem, & Decembrem appellauit. Verum postremò Quintilis à Iulij Cæsaris nomine, Iulius, & Sextilis Augusti honore, Augustus est nominatus. Sed iste annus cum neque solis cursui, neque lunæ rationibus congrueret, Numa Pōpilius inde ad lunæ cursum redegit, additis L. diebus: quibus postea sex altos dies adiecit retracts ex illis sex mensib. qui triginta dies habebāt, id est, de singulis singulos: eosque sex & quinquaginta dies pari ratione partitus est in

mensēs duos, & alterum, quem primum posuit, nuncupauit Ianuariū à Iano, qui Latinorum primus rex fuerat, tanquam bicipitis diei mensem, ut qui transacti anni finem respiceret, ac principium futuri prospiceret: nam Ianus cum uir esset æquè prudens atque solers, dictus est habere geminam faciem, ut una quæ antè, altera quæ post tergum forèt, intueretur, id quod ad uigilantē ciuitatis custodem attinet. Alterum uerò Februariū uocauit, deoq; Februo dedicauit, qui creditur præesse lustrationibus, quia tum extremo anni mense, populus februebatur, hoc est, purgabatur. Postea Numa religionem secutus, quod numero Deus, quemadmodū poëta ait, impare gaudet, dedit singulis mensibus, Ianuario, Aprili, Iunio, Sextili, Septembri, Nouembri, & Decembri, undetrigenos dies: Martio uerò, Maio, Quintili, & Octobri, singulos & trigenos. Februarius suos octo & uiginti dies retinuit. Ita annus cōficiēbatur diebus CCCLV. Romani deinde, Græcorum more, intercalare mensem constituerunt, ut qui præessent fastis libris, quibus totius anni res populi explicabantur, intercalarent, id est, uocarent populum, ut quando lege agi liceret, scirent. Sed cum ita usu ueniret, ut per eam uarietatem anni sæpe nundine caderent aut in primum anni diem in nonas ue, quibus nefas erat conuentus haberi, permissum est ut sacerdotes quando uellent, suo arbitratu uocarent. At cum illi commodi gratia, publicanorumq; ex usu, minus suo tēpore uocarent, tum demum Cæsar pontifex maximus addidit anno dies decem, horasq; sex, quorum dierum binos ad singulos menses, Ianuariū, Sextilem, & Decembrem, adiunxit: in Aprilem autem, Iunium, Septembrem, & Nouembrem singulos distribuit. Sic C. Iulius Cæsar, autore Suetonio, & Appiano Alexandrino, & Plinio,

& Plinio, primus omnium annum ad cursum solis accommodauit, ut CCCLXV, dierum esset, & intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur, quod bissextū uocant. Causa autem nominis est, quia duobus continuis diebus bis dicimus 6. Calēdas Martias, duos dies pro uno computantes. Menses uerò, hoc est, lunæ cursus, qui, uti Cicero in secundo de natura Deorum ait, quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur, Thebæos, id est, ipsos Aegyptios (sunt enim, ut diximus, iidem) omnium primos instituisse Diodorus affirmat: quod tamen magis Hebræis, qui haud dubiè primi annum constituerant, tribuēdum esse uidetur. Atque annus menses habet duodecim, quorū quatuor, Aprilis, Iunius, September, & Nouember, ex triginta constant diebus: at plus uno, septem, Ianuarius, Martius, Maius, Iulius, Augustus, October, & December: minimus uerò Februarius octo & uiginti, suis contentus est diebus. Item hebdomadas duas & quinquaginta, & diem unum: dies uerò CCCLXV. ac horas sex, uti dictum est. Præterea cum apud priscos Romanos, pontifices, prout supra demonstrauimus, ita intercalaret, factum est ut mensis eius modi rei causa, diuisus sit in Calendas, Nonas, & Idus, primusq; dies Calendæ dictæ sint, ἀπὸ τῆς καλῆς, uoco: etenim minor pontifex obseruabat quando noua primum appareret luna, qua uisa, id protinus sacrificulo regi nūciabat: tum factū, ut moris erat, sacrificio, pontifex incipiebat eos uocare qui in agris essent, quō scirent feriarum pariter causas, atque quid eo mense agi liceret. Ita calata, hoc est, uocata in Capitolium plebe, pronunciabat quot dies à calēdis ad nonas superessent: unde nonæ ipsæ dictæ, quia semper dies nonæ à Nonis ad initium Iduum interfunt. Idus autem circi-

Disseru-
apparatu Philw-
guy, pag. 104.

ter mediū mensem ponebant, idq; uerbum ab Hetruscis sum-
pserant, quorum lingua iduare, diuidere est. Igitur sic com-
putabant, uerbi gratia: Vltimum diem Decembris antece-
dentis mensis notabant pridie Calendas Ianuarias, penulti-
mum tertio Calendas, atque sic alios suo ordine, sursum uer-
sum numerādo usque ad idus: nam mensibus quatuor, Mar-
tio, Maio, Iulio, & Octobri, singulis senas dederunt nonas,
reliquis quaternas, sicut singulis quoque mensibus Idus o-
ctonas. Verū modus istiusmodi dierum mensis numerum
incundi iam uulgior est, quā ut à nobis sit rursus de-
monstrandus, qui profectus est ab illa pontificum intercala-
tione, quæ durauit usque ad annū urbis conditæ CCCC L.
cū P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio Sopho Longo
COSS. C. Flauius scriba ædilis curulis, inuitis patribus, Ci-
uile ius repositum in penetralibus pontificum euulgauit, fa-
stosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi
posset, sciretur. Testis Liuius ab urbe condita, in extremo
nono lib. Postea fuit alius modus, quem aureum numerū ob-
excellens rei artificium appellant, excogitatus à diuo, ut fer-
tur, Bernardo, uel ab ipso Iulio Cesare, sicut lib. diuinorum
officiorum octauo extat, ad inueniendum diem coniunctio-
nis lunæ, per singulos menses: quo quidem numero nostri
deinceps usi sunt ad notandos quoque dies festos, in singu-
los annos, quos mutabiles uocant, quemadmodū est pascha,
pentecoste, nonnulliq; alij, eò quod non semper in eisdem
mensium dies cadant. Fuit sanè inuentum suo dignum au-
rore, cuius usus & ratio ita omnibus nota est, ut nō sit quod
hoc loco quicquam de aureo numero doceatur.

Quis horas primus constituerit, aut horologia
diuersi generis inuenerit, CAP. V.

Horæ

Oræ, quibus numero 24. dies noxq; con-
ficitur, teste Macrobio, ab Apolline, id est,
sole, qui Horus Aegyptiaca lingua uoca-
tur, nomen acceperunt. Quatuor itidem
tempora, hoc est, uer, æstas, autumnus, &
hyems, quibus annuus orbis impletur, horæ dicuntur: quæ
initio duodecim constitutæ sunt, eiusque rei talis fuisse ori-
gine memoratur. Quodam tempore Hermes Trimegistus
cū in Aegypto sacrum quoddā animal Serapi dicatum, in
tota die duodecies urinam facere pari semper temporis in-
teruallo obseruasset, per duodecim horas diem diuidi debe-
re coniecit. Exinde hic horarū numerus longo tempore cu-
stoditus, postea in uigintiquatuor horas diuisus est dies. Ho-
rologium autem solarium, in quo umbilici solis, quem gno-
monem uocat, umbra horas ostendit, Anaximenes Milesius
Lacedæmone, teste Plinio lib. 2. cap. 76. primus inuenit,
ipsamq; à τῆς οἰᾶς, hoc est, ab umbra, sciotericon appel-
uit. Romæ multò serius contigit: in duodecim enim tabulis,
ut autor est Plinius in 7. ortus tantū & occasus solis nomi-
nabatur. Post aliquot annos adiectus fuit & meridies: ac-
census consulis, id est, præco, eum pronūciabat, cū è curia
inter rostra & græcostasim solem prospiciebat: à columna
uerò ænea ad carcerem inclinato sydere, supremam horam
pronūciabat: sed hoc serenis tantū diebus, usque ad primū
Punicum bellum. At M. Varro primum horologiū solariū
in publico secundū rostra, in columna statutū fuisse tradit,
bello primo Punico, à M. Valerio Messala consule, Catina
in Sicilia capta. Postea Scipio Nasica primus Romæ duntaxat,
ut opinor, aqua horas diuisit æquè noctiū atque diernū,
idq; horologium sub tecto dicauit, anno urbis DXC V.

Ceterum horologium, teste Vitruuio libro nono de architectura, ex aqua Ctesibius Alexandrinus primus reperit. Vtriusque meminit Cicero, libro de natura Deorum secundo: Quid igitur, inquit, conuenit cum solarium uel descriptum aut ex aqua contempleris, intelligere declarari horas arte, non casu? Et alibi in extremo secundo Tusculanarum libro: Cras ergo ad clepsydram. Ita uas uocant, è quo guttatim effundebatur aqua ad horas notandas. Inuentum est deinde diuini quodam ingenij acumine, horologium quod nunc frequens cernitur, è metallis, rotis dentatis atque ponderibus, partim umbilicis horas indicantibus, partim testantibus tintinabulis. Quinetiam eodem artificio planetarum omnium, ac solis & lune cursus adeò faciliè representantur, ut cœlum ipsum propè conspici uideatur. Est etiam aliud horologii genus, ad pyxidis formam excogitatum. Item è tenuissimis harenis Aegyptijs, quorum tamē autores, uti in calce operis dicemus, in aperto non sunt. Sic denique quotidie aliquid admiratione dignum hominum industria inuenit, uelut pyxidem illam qua nauis nauigationem peritissimè moderantur. Et multa demum sunt, quibus prisca ætas caruit, de quibus nos suis locis meminimus. Illud adijciam, ut alibi horologia à sole occidente, usque ad solem iterum occidentem, perpetuo cursu uiginti quatuor horas designant: sic nūc totus ferè occidēs horologia habet, quæ bis in die duodenas horas indicant, ita ut semper duodecima hora in media nocte & in meridie notetur: quod profectò quò aptius quadrat, hoc commodius fit, ne quempiam, cum uelit scire quota sit hora, tot simul numerare oporteat.

Quomodo ab initio alij aliter dies obseruarint, ac noctes diuiserint, CAP. VI.

Diem

Item alij aliter obseruabant, quod ab Aegyptijs fluxisse uolunt, quos, ut inter nonnullos autores conuenit, primos omnium annum & menses constituisse ferunt. Itaque à media nocte, ad mediā, totum id spatium unius dici nomine appellauere. Romani quoque eodem modo diem obseruabant, quod, ut Plutarchus in problemat. ait, ortus solis initium agendi, nox uerò consilij & præparationis faciat: quippe apud illos, cuiquam etiam dici horæ aliquid actionum tribuebatur. Martialis:

Prima salutantes atque altera continet hora.

Exercet raucos tertia caufidicos.

In quintam uarios extendit Roma labores.

Sexta quies lassis, septima finis erit.

Sufficit in nonam nitidis octaua palestris.

Imperat extructos frangere nona toros. &c.

Babylonij inter duos solis exortus, omne id tempus diem uocabant: Athenienses inter duos occasus. Umbri à meridie in meridiem, unum diem putabant: uulgius omne à luce ad tenebras: autores, Varro, Plinius in secundo, Gellius, & Macrobius. Nos porrò more Atheniensium, à sole occaso, ad solem iterum occidentem, omne id mediū tempus unum diem esse dicimus, sicut transalpini omnes Vmbriorum ritu, à meridie in meridiem diem suum terminant, prout eorum horologia, quæ superiori capite posuimus, indicant: uel eadem ratione, à media nocte, ad mediam noctem, ueteri Romanorum instituto, illorum dies dici potest confici. Nox uerò, sicut Vegetius tradit, in quatuor diuidebatur uigiliis, quæ singule, teste Hieronymo super Psalmos, trinarum horarum spatio supputabantur.

Qui primi libros ediderint, & de prima bibliotheca, & à quo, aut ubi usus imprimendarum literarum primò inuentus. CAP. VII.

Cum in dies magis magisq; hominum ingenia sola librorum copia uigeant, & ad capejendas disciplinarum liberalium artes facilius omnes alliciantur, ipsaq; literarum studia mirum in modum ubique gentium floreat, peccare hercle me ducere, si tale inuentum silentio praterirem, cuius nos etiam, quantum exiguum tulerit ingenium, augendi gratia, hunc nempe laborem suscepimus, praesertim cum huiusmodi scriptorū libri, uti diuus Hieronymus ad Marcellam ait, ingeniorum effigies, & uera & aeterna monumenta sunt. Quapropter Agesilaus, autore Plutarcho, cum bene multi uellent eius corporis simulacrum gratis effingere, nunquā id fieri passus est, animi tantum monimēta posteris relinquere studens: illud enim sculptorum, hoc suum: illud diuitum, hoc bonorū opus esse ducebat. Omnium igitur primus Anaxagoras, teste Laërtio uolumine 2. librum ab se scriptum edidit. Gellius uero lib. 6. scribit Pisistratum tyrannum omnium primum libros publicè legendos praebuisse. Sed profectò quis non uidet perperam Græcos hominū genus in sui laudem effusissimū, hanc sibi gloriam uindicare? qui, ut Iosephus contra Appionem perspicuè demonstrat, recentissimi sunt. Ex quo haud dubiè multò ante Græcos, antiquissimi Hebræorum, qui sacrā historiam scripserunt, & Aegyptiorum sacerdotes, uel Chaldaei libros ediderunt: atque ita Anaxagoram & Pisistratum apud Græcos, tantum primos foras dando libros curasse credere par est. Deinde autem, ut idem Gellius testatur, ipsi

Athea

Athenienses numerum librorum studiosius accuratiusq; auerunt. Verum omnem illam postea librorum copiā Xerxes Athenarum potitus abstulit, asportauitq; in Persas. Eos porro libros uniuersos multis post tempestatibus, Seleucus Macedonia rex, qui Nicanor appellatus est, referendos Athenas curauit. Ingens postea numerus librorū in Aegypto à Ptolemæis regibus confectus est, ad millia fermè uoluminum DCC. sed ea omnia priore bello Alexandrino incensa sunt. Ceterum Strabo libro decimotertio geograph. scribit Aristotelem omnium primum bibliothecam instituisse: ait enim, E Scepfi suere philosophi Socratici, Erastus & Coriscus, et Nereus Corisci filius, qui Aristotelē & Theophrastum audiuit, & successor fuit bibliothecæ Theophrasti, in qua Aristotelica inerat: nam Aristoteles & bibliothecam & scholam reliquit Theophrasto, & primus omnium quos scimus, libros congregauit, & Aegypti reges bibliothecæ ordinē docuit. Theophrastus uero eam tradidit Neleo, Neleus eam Scepsim detulit, ac posteris tradidit. Hæc ille. Fuit & Pergami bibliotheca præclarissima, autor Plinius lib. 35. statim in principio, ubi inquit: An priores coeperint Alexandriae & Pergami reges, qui bibliothecas magno certamine instituere, non facile dixerim. Romæ bibliothecam Asinium Pollionem primum fecisse, testatur idem in prænotato libro, scribens: Non est prætereundum & nouitiū inuentum: siquidem non solum ex auro argentoue, aut certè ex ære in bibliothecis dicantur illi, quorum immortales animæ iisdem locis ibi loquuntur, quinimò etiam quæ non sunt, finguntur, pariuntq; desideria non traditi uultus, sicut in Homero euenit, quo maius, ut equidem arbitror, nullum est felicitatis specimē, quàm semper omnes scire cupere,

qualis fuerit aliquis. Asinij Pollionis hoc Romæ inuentum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. Sunt etiam plures hodie in Italia bibliothecæ, sed illa in primis omnium iudicio longè celeberrima, quæ diuus Federicus Feltrius dux Urbini condidit, quam postea Guido princeps eius filius, lux doctrinarum fulgentissima, ac unicum doctissimorum hominum præsidium, cum auro & argento, tum librorum copia adauxit, ornavitq;. Fuit illud igitur omnino magnū mortalibus munus, sed nequaquā conferendum cum hoc, quod nostro tempore adepti sumus, reperto nouo scribendi genere: tātum enim uno die ab uno homine literarum imprimitur, quantum uix toto anno à pluribus scribi posset. Ex quo adeo disciplinarum omnium magna librorum copia ad nos manauit, ut nullum amplius super futurum sit opus, quod ab homine quamuis egeno desiderari possit. Illud insuper adde, quod autores quoque plurimos, tam Græcos quàm Latinos, ab omni prorsum interitus periculo uindicauit. Quare tantæ rei autor non est sua laude fraudandus, præsertim ut posteritas sciat, cui diuinū beneficium acceptum referre debeat. Itaque Ioannes Cuthenbergius natione Theutonicus, equestri uir dignitate, ut ab eius ciuibus accepimus, primus omnium in oppido Germaniæ, quam Moguntiam uocant, hanc imprimendarum literarum artem excogitauit, primumq; ibi ea exerceri cœpit: non minore industria reperto ab eodem, prout ferunt, autore, nouo atramenti genere, quo nunc impressores tantū utuntur. Decimo sexto deinde anno, qui fuit salutis humanæ MCCCCLVIII. quidam nomine Conradus, homo itidem Germanus, Romā primò in Italiam attulit, quam deinceps

Nicolaus Ienson Gallicus, primus mirū in modū illustrauit,

que

que passim hac tempestate per totum ferè terrarum orbem floret, de qua plura loquendi labore supersedeo, eius inuentorem, ac simul unde ad nos delata fuerit, prodidisse, haud me parum fecisse ratus, cum ea omnibus longè nouissima sit: que propterea ut ab initio non minore quæstu, quàm hominum admiratione uulgari cœpit, sic paulatim, uelut auguror, futura est uilior.

De primo usu scribendi apud præscos, etiam per notas, & quando primum inuenta charta, uel membrana. CAP. VIII.

Nte usum chartarum, quo maxime humanitas uitæ constat & memoria, palmarum folijs, teste Plinio in 13. naturalis historiæ, primò scriptitatum est. Vergil. in sexto, — Folijs tantum ne nomina manda.

Deinde quarundam arborum libris, postea publica monumenta plumbeis uoluminibus, inde & priuata linteis conscribere cœperunt: deinde ceris: nam pugillarum usum ante Troianæ tempora fuisse testatur Homerus. Papyrus autem post Alexandri Magni uictoriam, cōdita in Aegypto Alexandria, M. Varro autor est, ante chartarum usum ab eo rege inuentam esse, quæ fiebat ex frutice, qui nascitur in paludibus Aegypti. Verum contra Varronem, qui chartarum usum non nisi cōdita in Aegypto Alexandria fuisse scribit, Plinius Cassij Hemine annalium scriptoris autoritatem adducit. Ille enim tradit, Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa rex situs fuerat, & in eadem libros eius repertos, qui è charta erant. Nam Magnus Alexander amplius trecentis annis post Numam fuit, qui Alexandriam, autore Lilio, libro

v. Lilius in Hist. de
Epigraph. p. 10. co. Cæd.
T. Var. in Hist. p. 13 in u.

v. Rurum ibidem p. 10. (p. 13 in u.)

Stauro, eo anno in Aegypto posuit, qui fuit urbis conditae
CCCCXXVIII. L. Papyrio Mugillano suae Curse,
C. Petilio Galbo COSS. Ceterum Liuius in decimo de
bello Macedonico, à Cassio dissentit, scribens duas arcas la-
pideas, octonos ferme pedes longas, non unam, repertas à
fossoribus in agro L. Patilij scribæ, non Cn. Terentij, & in
altera earum sepultum fuisse Numam, in altera uerò eos li-
bros inuentos, de quibus loquimur. Idem etiam Lactantius
affirmat, & Plutarchus in uita Numæ. Postea uerò id genus
chartæ inuentum est, quo nunc passim utimur, cuius autor
haud palam est. Hæc autem fit ex linteolis contritis: nihilo-
minus tamen papyri nomen à frutice sumptum, ueluti char-
tæ ab urbe Tyri retinet. Membranas à tectu membrorum
nominatas, est enim propriè ipsum corium, Varro scribit
per emulationem, circa bibliothecas Ptolemæi & Eumenis
regum, Pergami inuentas fuisse, unde uulgò pergamenæ uo-
cantur. Verum ego affirmare membranas multò antè quàm
tradit Varro, esse repertas, in ijsq; primùm scriptitatum,
quando sacros Hebræorum libros (Hebræi enim, ut osten-
dimus, primi rerum gestarum monimenta condiderunt) è
membrana fuisse testatur Iosephus: nam cum in 12. antiqui-
tatum tradit, quemadmodum Eleazar princeps sacerdo-
tum per 72. interpretes, sacros libros ad Ptolemæum Phi-
ladelphum miserit, ut in græcum sermonem uerterentur, sic
inquit: Cum uerò ostenderent tenuitatem membranæ, uel
incomprehensibilem eorum compaginem, rex miratus est.
Herodotus etiam in quinto testis est, prisca consuetudine in
pellibus caprimis & ouillis esse scriptitatum. Sunt præte-
rea plura chartarum genera, ut hieratica, antiquitus sacris
tantum uoluminibus dicata: amphitheatrica, à loco dicta:
bibula,

bibula, & emporctica, inutilis scribendo, & inuolucris dun-
taxat chartarum atque mercium usum præbens, propterea
à τὸν ἐμπορικόν, id est, à mercatoribus nominata. Vfus au-
tem scribendi per notas, peruectus est, quando Tiro Ci-
ceronis libertus, autore Eusebio, ipsas notas primus repe-
risset fertur. Et eiusmodi scripta furtiua dicuntur, quæ arti-
ficio quodam fiunt, ne legi possint ab alio, nisi ab eo ad quem
scribuntur. Gellius: Res quasdam occultas nunciare regi fur-
tuo scripto uolebat. Est & Cæsar, teste Suetonio, usus. Ho-
die uerò ita frequens est modus iste scribendi, ut nullus uide-
licet sit neque princeps, neque ciuis, quin suas habeat no-
tas, uulgò zipheras nuncupatas.

Quis primus memoriæ artem monstrauerit,
aut qui eiusdem gloriam adepti sint.

CAPVT IX.

Roximū est, ut de memoria dicatur, qua,
ut Fabius ait, omnis disciplina constat,
quæ & necessarium maxime est uitæ bo-
num, & unicus eloquentiæ thesaurus. Hu-
ius ars, Plinio in septimo, & Quintiliano
in undecimo autoribus, à Simonide Melico primùm inuen-
ta est, qua in re multū ualuit: nam cum aliquando in Thes-
salia, teste Cicerone de Oratore, epularetur apud Scopam
nobilem uirum, & nunciatum esset ei, ut prodiret ad duos
iuuenes ante ianuam stantes, contigit ut hoc interim spacio
conclauē corruerit, ac ea ruina adeò conuiuæ omnes contri-
ti fuerint, ut non possent internosci à suis, qui humare eos
uellent. Tum dicitur Simonides ex eo quod meminisset, quo-
eorū loco quisq; cubuisset, demonstrator uniuscuiusq; sepe-
liendi fuisse. Ac ita uidetur memoria ualde iuuari, signatis

l. 2. p. 436. ephe.

*vide Josephum
de Machab. Constan.
p. 58. et h. Bau-
mmon. Natural.
Antiquit. Homic.
cap. ultimus.*

animo sedibus, aut mutato annulo, qui nos moneat, cur id fecerimus, quod ipse Fabius late prosequitur. Memoria autē plurimis præcipua fuit, ut Plinius & Solinus autores sunt: Cyrus enim rex Persarum omnibus in exercitu suo militibus nomina reddidit. Cineas Pyrrhi regis legatus, postero die quā Romam aduenerat, utriusq; ordinis viros nomina appellauit. Mithridati regi duæ & uiginti linguæ (tot enim nationibus imperauit) tradūtur notæ fuisse. Cæsarem uerò scribere & legere simul, dictare & audire, solitum accepimus. Idem etiam, teste Spartiano, Hadrianus Imperator facere consuevit.

A quo primum militaris ars inuenta, & utrum literis præstet, item in exercitu ordines, & tessera, & uigilia, & de primo pugnandi modo.

CAP. X.

Nunc uenio ad disciplinam militarem, præcipuum Imperatorū decus, qua sola multi quidem mortales æternā sibi gloriam compararunt: unde tantò literis præferenda uidetur, quātò facta dictis præstat. Quāquam illud non facile Cicero concedendum iudicat, quando, ut ipse pro M. Marcello ait, bellicas laudes solent quidā extenuare uerbis, easque de trahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ sint Imperatorum. Certè in armis militum uirtus, locorum opportunitas, auxilia sociorū, classes, commeatus multum iuuant: maximā uerò partem quasi suo iure fortuna sibi uendicat, & quicquid prosperè gestū est, id penè omne ducit suum: At gloriæ, quā tu rectè scienterq; scribendo adeptus fueris, socium habebis neminem. Ad artem redeo. Sed hæc in rudi seculo admodum turpis fuit;

fuit, utpote quæ serino more, ut infra ostēdemus, exercebatur. Huius, sicut Ciceroni libro de natura deorū tertio placet, inuentrix Pallas fuit, ex quo Bellona dicta est. Papinius:

—Regit atra iugales

Sanguinea Bellona manu.

Vt uerò Diodoro, ipse Mars morem bellandi reperit.

Martialis: Epigr. 6. de spect.

Belliger inuictis quod Mars tibi scuit in armis.

Sed reperimus apud Iosephum in primo antiquit. uolumine, Tubalcain, qui ante diluuium Noë fuit, fortitudine cunctis excellentem, res bellicas fortiter exercuisse: quamobrem apparet militarem artem esse antiquissimam, proinde eius autorem nequitiam prodi facile posse suspicor. Veteres autem ante usum armorum, pugnis, unde pugna nomen habet, calcibus, ac morsu certabant. Et hæc prima pugnae origo fuit. Lucretius:

Arma antiqua manus, ungues, dentesq; fuerunt.

Exin lapidibus, fustibusq; pugnari cœptum, testis Herodotus libro quarto, cum de quibusdam populis loquitur, qui haud procul à Tritone Libyæ fluuio habitabant: ait enim, Horum uirgines anniuersario Mineræ festo in honorem ipsius deæ inter se bisariam diuise, præliantur lapidibus fustibusq;. Affermat idem Diodorus libro primo scribens: Eodem modo claua et leonis pellis antiquo Herculi cōueniūt, quo tempore nondum arma adinuenta, sed fustibus homines iniurias propulsabant, ac ferarum pellibus tegebāt pro armis corpora. Plinius uerò in septimo dicit Afros cōtra Aegyptios, primos prælium fecisse fustibus, quos uocant phalangas. Verum paulatim hæc disciplina tanti fieri cœpit, ut nulla maiore cura, studio ac ordine, apud omnes prope gen-

tes constaret, repertis exercitus ordinibus, signi dationibus, tesseriis, & uigilijs, à Palamede, bello Troiano: & sub idem tempus, speculari significatione, à Sinone: autor Plinius, qui libro quinto & Phoenicibus bellicarum artium inuentionem assignat, sed apud Syros, credo. De his satis, sed iam ad ipsa arma transcamus.

De primo armorum, & aëneorum tormentorum usu. CAP. XI.

Erunt, autore Diodoro libro sexto, Martem primum fabricatis armis milites armasse, cui ob id primus armorum usus, appellatur enim belli deus, attribuitur: quod etiam Vergilius sensisse uidetur, cum in

principio suæ Aeneidos dixit:

— At nunc horrentia Martis

Arma uirumq; cano.

Ceterum arma, quæ pro omnibus bellicis instrumentis autores usurpant, alij alia inuenerunt: galeam enim, gladium, hastam, Lacedæmonij, ut testis est Plinius in septimo, inuenerunt. Herodotus tamen libro quarto, putat scutum & galeam ab Aegyptijs Græcis esse traditam. Loricam Mydias Messenius, clypeos Proetus & Acrisius inter se belligerantes reppererunt, siue Chalcus Athamantis filius. Ocreas & cristas Cares: lanceas Aetolos, iaculum cum amento ferunt repperisse Aetolum Martis filium. Falcem, secundum Clementem, Thraces: hastas uelutares & pilum Tyrrhenus. Vtus autem uelutem, autore Valerio Maximo lib. secundo, eo bello primum repertus est, quo Capuam Ful. Flaccus Consul obsedit. Securim Panteisileæ Amazonum regina repperit: uenabula Piseus, Arcum autem & sagittas Scythes Iouis filius. Sagittat,

tas, ut alijs placet, Perseus Persei filius primum inuenit. Hæc ex Plinio. At Diodorus Apollini assignat, in sexto scribens: Arcus insuper sagittandi: fuisse repertorem Apollinem ferunt. Verum Artabanus, cuius testimonium Eusebius de præparatione euangelicâ, lib. nono citat, Mosén omnium primum bellica instrumenta inuenisse tradit, qui adhuc iuuenis in Aegypto, teste Iosepho in secundo antiquitatum, primam gloriose expeditionem in Aethiopes apparauerit. Nec eo tam ceteri quos memorauimus, minus laudis merentur, quando non unius generis arma ubique usurpantur, sed alia alibi. Nihil quoque ab initio tam perfectum excogitatur, cui non aliquid ab insequentibus commodè addi possit. In tormentis Creteneses scorpionem, catapultam Syri, Phoenices balistam & fundam, ut testatur Plinius, inuenerunt. Vegetius uero libro primo de re militari, fundarum usum dicit incolæ insularum in mari Hispano, quas Baleares uocamus, comperisse: unde Strabo libro tertio geograph. illos optimos funditores esse uocatos affirmat. Idem Vergilius sentit in primo georg. v. 329.

Stupea torquentur balearis uerbera fundæ.

Artem bellicarum machinarum, teste Plutarcho, in uita M. Marcelli, Eudoxus & Architas inchoarunt. Machinam ad ferenda grauiora onera primus, teste Vitruuio, extruxit Ctesiphon, qua usus est ad deportandas ex lapidicinis columnas Ephesum ad Dianæ sanum. Equum autem qui aries dicitur, in muralibus machinis, autore Plin. in septimo, Epeus ad Troiam inuenit: Vitruuio uero, lib. decimo de architect. Carthaginienses, ad Gades oppugnandas. Testudines Artemon Clazomenius inuenit. Et hæc omnia ad hominum perniciem inuenta sunt, & illud nouitum inuentum in primis, quod

bombardam uocant, quo post hominum memoriā, nihil terribilius ab humano ingenio excogitari potuit, cuius inuentorem fuisse tradunt hominem Germanum admodum ignobilem, cui casu in mentem uenit tale quid efficere. Fertur enim homo ad exitium humanum natus, seruasse aliquando homini in mortario puluerem sulphureū, cuiusdam medicine faciendæ causa, illudq; texisse lapide, ac inde contigisse, ut dum ignem ex silice propè excuteret, scintilla intrò ceciderit, subitòq; flamma eruperit, atque lapidē in altum tulcrit: & ille eius rei casu doctus, postea facta ferrea fistula, et puluere confecto, machinam reperiisse, ac eius usum Venetis in illo bello primum ostendisse, quod ad fossam Clodiā est cum Genuensibus gestū, qui fuit annus salutis humanæ MCCC LXXX. Is itaque tam mortiferæ machinæ repertor, pro mercede, opinor, accepit, ut nomen eius perpetuò occultaretur, ne omni tempore à cunctis mortalibus malè audiret, dignus scilicet qui prior ipse uice Salmonei, fulmine flagrasset. Salmoneus enim Aeoli filius cum uellet Iouem in similibus iaciendis emulari, ab eo de cælo tactus ad inferos detruditur, quando hæc fulmini odore, luce, sonitu, impetu simillima est: magna enim ui ignis collecti, emissis repente aut ferreis aut lapideis pilis, quicquid obuiū offendit, quat, dissipat, frangit, contundit, adeò ut nullus sanè sit locus, quamuis natura munitus, quin faciliè expugnetur. Ex quo iam usu uenit, ut in ea hoc tempore omnis fermè uis pedutum, omnis equestris splendor, omnis denique bellica uirtus indecorè consistat, iaceat, obtorpeat. Hæc bombardā uocatur, à bombo, id est, sonitu, qui βόμβη græcè dicitur: quidam alij tormentum æneum malunt nuncupare. Eius tametsi modò plura sunt genera, quæ uariè uulgò nominantur,

vide Spertingium lib.
11. In lib. Physic. cap. IV.
pag. 354.

tur, et unum illud minimum, quo nunc pedites utuntur, qui factio nomine sclopus uocatur. Sclopus enim est sonus ille, qui ex buccarum inflatione erumpit. Persius:

Nec sclopo tumidas intendis rumpere buccas.

Sed uel alio nomine appellatur Arcusbusius, à foramine opior, quo ignis in puluerem fistula contentum immittitur: nam Itali busium uulgò foramen dicunt, & arcus, quod instar arcus pugnantibus sit: quippe hodie huiusmodi tormenti usus in primo statim pugne loco est, quem olim sagittarij dabant, cum à missilibus præliari inciperent. Sed iam hinc oratio nostra ad equum bellicosissimum animal sese, nō extra utiq; propositum, transferat.

Quis primus equitandi artem, aut usum equos domandi, uel eorum ungulos ferreis soleis muniendi, ac ornamenta inuenerit, & bigas atque quadrigas iunxerit, & uehiculum cum quatuor rotis repererit, & qui ex equo pugnare primum instituerint.

CAP. XII.

Quo, qui magno mortalibus cum in rebus bellicis, tum in itineribus faciendis, et usui & adiumento est, primum omnium uehi Bellerophontem Glauci regis filium docuisse, Plinius in 7. est autor, qui Pegasus alatum equum, cum in Chimeram iret, ascendit. Horatius in carm.

Et exemplum graue præbet ales

Pegasus terrenum equitem grauat

Bellerophontē. Sed Diodorus lib. 6. scribit Neptunum equos primum domuisse, artemq; equitandi ab illo traditam: alij uolunt equum

vide Natal. Comitem lib. II. Mythol. c. VIII. h 3
p. 166, 167.

hominibus antea ignotum primum edidisse, quod asserit Lu-
canus, dicens:

Primus ab æquorea percussis cuspide saxi
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
Exilit. Et Vergilius: 1. *Georg.* 12.

— Tuq; ô cui prima frementem

Fudit equum magno tellus percussa tridenti
Neptune.

Frenos autem & ephippia Peltronij, qui Thessaliæ po-
puli sunt, primi inuenerunt. idem, ut quibusdam placet, do-
mandorum equorû usum primi docuere, testificante utrun-
que Vergilio in tertio *georg.* v. 115.

Frena Peltronij Lapithæ gyrosq; dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.

Plinius libro septimo idem affirmat. Hos quoque primos e-
quorum ungulas munire ferreis soleis cœpisse ferunt. Nu-
midæ, ut uel hoc subiungam, teste Appiano in libro de re-
bus Libycis, equo nudo, id est, sine ephippijs, in bello ute-
bantur. Bigas primum Phrygum natio iunxit, ut Probus &
Plinius auctores sunt. Quadrigis uerò Erichthonius primus
est usus: nam cum Vulcanus, autore Ouidio in secundo Me-
tamorphoseôn, et Seruio super tertio *georgicôn*, impetra-
to à Ioue Minervæ coniugio, & illa reluctante, semen libi-
dinis proieciisset in terram, inde natus est puer draconteis
pedibus, qui appellatus est Erichthonius, quasi de terra &
lite procreatus, nam *ἔρως* est lis, & *χθών* terra. Is ad tegan-
dam pedum fœditatem, iunctis equis, primus omnium usus
est curru. Maro: 3. *Georg.* v. 113.

Primus Erichthonius curru & quatuor ausus

Iungere

Iungere equos, rapidisq; rotis insistere victor.

Affirmat itidem Plin. Eusebius tamen hoc illi apud Græcos
tantum adscribit, dicens: Erichthonius primus quadrigas
iunxit in Græcia: erant enim antea apud alias nationes. Id
autem fuit Danao regnante Argis. At Arcades istuc inuen-
tum Minervæ assignant, & id credo, apud se tantû, de qua
Cicero de nat. deorum ita scribit: Minerva quarta Ioue na-
ta & Coriphe Oceani filia, quam Arcades Coriam nomi-
nant, & quadrigarum inuentricem ferunt. Vehiculum qua-
tuor rotarum, ut testis est Plinius, Phryges inuenerunt. Pu-
gnare ex equo, sicut idem ait, Thessali docuere, qui Cœtauri
dicti sunt, habitantes secundum Pelium montem. Hinc de
Centauris fabula orta apud poetas, quod semihomines, et se-
miqui essent: quamvis non me prætereant, quandam fabellâ
super hac re à Seruio narrari in tertio *georg.* quæ ueluti nu-
ge respuenda uidetur. Vera sunt igitur extra omnem cõtro-
uersiam, uti etiam Lactan. inquit, quæ loquuntur poëte, sed
figmẽto aliquo specieq; uelata, sicut de Aeolo rege uentorû
suprà demonstraui. Sed nonnulli tradunt Centauros pri-
mos equitare, non ex equo pugnare, esse ausos. Diodorus in
quinto: Centauros nonnulli uolunt in Pelio à Nymphis nutri-
tos, postea equos subagitasse, exq; eis Hippocœtauros natos.
Creditum, quod primi equitare ausi sunt, ex eoque natam fa-
bulam, ueluti equi essent hominisq; natura. Hæc ille hæte-
nus. Et ista omnia ex iumentis commoda apud alias gentes
paullatim inuenta, non de fuisse illis primis mortalibus crede-
re cõuenit: quãdò satis constat Hebræos, Assyrios, Arabes,
Ægyptios, equis, mulis & alijs iumentis à principio usos,
quæ aut dorso ferunt, uel armis currû trahunt. Sed de quo-
rundam ludorum & saltationum origine iam differamus,

b 4

quando hæc rei bellicæ quoq; augeræ gratia instituta sunt sed opus est ut modus adsit, ne, sicut Cicero in officijs ait, uoluptate elati in aliquam turpitudinem iuvenes dilabantur.

Quis primus instituerit apud Græcos olympicum certamen, & alios id genus ludos, & pyrrhicam saltationem, atque palæstram: & à quibus inuentus ludus pilæ, aleæ, tesserarum, furunculorum, talorum, par impar, & micare: ac quid sit tessera uel talus.

CAP.

XIII.

Quatuor ludorū genera apud Græcos præcipua fuisse comperio, quorum primi & longè celeberrimi olympici appellati sunt, ab omnibus ferè poëtis decantati, quoniā in Olympo mōte apud Pisam et Elidem, oppida Arcadiæ, Ioui dedicati Pelopis honore celebrabantur, quos, teste Diodoro lib. 5. & Plinio in 7. & Plutar. in uita Thesei, Herculem Iouis & Alcmenæ filium quidā constituisse, ibiq; primum decertasse, & palmam consecutū tradunt. Sed Eusebius in 10. de præparat. euangelica, dicit in olympico stadio Corylum Argium primum uictorē fuisse declaratum. Alij autem, ut idem Diodorus in 6. & Strabo in 8. geograph. autores sunt, Herculem unum ex Idæis Dætylis hoc certamen inuenisse asserunt. Verū idem Strabo in prænotato libro ab Epeis compertum affirmat. Et inferius ait, ab Iphito olympicum agonem institutum constare. Fuit is Praxonidis, sue Hæmonis filius. Sed Solinus hoc illustrius declarat, statim in principio sui operis ita scribens: Quippe certamen olympicum, quod Hercules in honorem patris materni Pelopis ediderat, intermissum Iphitus filius eius

ius instituit, post excidium Troiæ, anno quadringentesimo octauo. Herodotus lib. 8. scribit olympicum certamen gymnicum, atque equestre fuisse, præmiūq; propositum oleaginam coronā, qua donabantur uictores. Quapropter Tigranes Artabani filius, eo tempore quo Xerxes bellum in Græcia gerebat, ut idem testis est, audiens præmiū Græcis coronam esse, non pecuniam, generosam illam meritoq; laudandam sententiam dixit, Papæ Mardoni (is enim Xerxi persuasit, ut in Græcos bellum moueret) in quos uiros induxisti nos ad pugnandum, qui non pecuniarium certamen agitant, sed uirtutis? Celebrabantur autem hi ludi quinto quoque anno, sic, ut quatuor anni interessent à primo olympiados anno, ad initium et primum annum sequentis, si uera est ratio eorum, qui de olympiadis æquē ut de lustris spacio ita putant: idq; tempus olympiadem appellabant: ac deinceps apud Græcos tempora per olympiades numerata sunt, ueluti apud Romanos per COSS. quorum magistratus annuus erat. Martialis:

Bis iam penè mihi consul trigesimus instat.
Alteri erant Pythij: nam cū Apollo Pythonem serpentē, qui à Iunone immissus, Latonam matrem persecutus fuerat, sagittis confecisset, ne huius uictoriæ memoriam ulla temporis diuturnitas obliteraret, ipse à Pythone Pythius dictus, ludos Pythios cōstituit. Ouidius in primo Metamorph.

Nēue operis famam posset delere uetustas,
Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.
Hic iuuenum quicumq; manu pedibūsc rotæue
Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.
Nondum laurus erat, longōq; decentia crine,

h s

vide Lambinum ad
Olas Horati, pag.
2. D.

Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.
Tertij Isthmij, ab Isthmo parte Achaiae nominati, & à The-
seo inuenti, dicente Plutarcho in eius uita: Gloriarì etiam
quandoque est solitus ob illū, de Hercule loquitur, Ioui O-
lympia, ob se uero Neptuno Isthmia à Græcis celebrari. Isti
ludi, teste eodem Plutarcho, ut quidam uolunt, in honorem
in primis celebrabantur Scyronis: ut alij, Sinnis: ut alij,
Palemonis, quem Latini Portunum uocant. Ouidius in se-
xto Fastorum:

Quem nos Portunum sua lingua Palemona dicet.
Hic, autore eodem Ouidio in 4. Metamorph. ex Melicerta
homine, precibus Veneris, deus marinus effectus est. Ve-
rum Plutarchus alios illi dicatos fuisse ludos sentire uidetur,
in eadem Thesei uita aiens: Quod ibidem in Melicerta ho-
norem constitutum est, noctu agebatur, iniiciendi magis, quam
spectaculi aut celebritatis speciem præ se ferens. Hæc ille.
In ijs autem ludis uictoribus pinea corona dabatur, de qui-
bus etiam Strabo libro octauo geograph. meminit, dicens:
In Isthmo Neptuni, quem Isthmum uocant, templum emi-
net picearum arborum luco circunclusum, ubi ludos Isth-
mios decertantes Corinthij celebrare soliti sunt. Et Solinus
itiædem affirmat, scribens huiusmodi spectaculum per Cypse-
lum, qui, teste Herodoto in primo, Periandri Corinthiorum
regis pater fuit, intermissū, Corinthios olympiade XLIX.
solennitati pristinae reddidisse. Quarti Nemeæ, à Nemea
sylua uocitati, quos Argiui, autore Strabone libro octauo
geograph. & Polybio libro suarum historiarum secundo, ce-
lebrare consueuerūt, ob Herculis memoriam, qui Nemeæ
leonem interfecisset. Vergilius: *Epyr. de 12. Calv. Herc.*

Compressit Nemeæ primum uirtute leonem.

Pyrrhicam

Pyrrhicam saltationē pro iuuenibus ad militare artem ex-
crendis, Pyrrhus, autore Plinio lib. 7. in Creta primus in-
uenit. Solinus uerò scribit à Pyrrhico repertā fuisse, dicens:
Pyrrhico repertore equestres turmas Creta prima docuit
lascias uertigines implicare, ex qua disciplina bellicæ rei
usus conualuit. Verum Strabo cuidā Cureti assignans, secus
uidetur sentire: nisi fortasse Pyrrhicus unus ex Curetibus
fuerit, in 10. cum de Creta loquitur: Quos principio Cure-
tem illis ostendisse ferunt, deinde instruxisse, ut saltationem,
quam Pyrrhicam appellauerit, saltarent. Et alibi idem asse-
rere uidetur scribens, Curetes primò armiferam saltationē
introduxisse, quando Dionysius Halic. in 7. aperte demon-
strat Pyrrhica saltationem esse armatam, & ab ipsi etiam
Curetibus, aut à Pallade institutam. Plinius tamē in septimo,
manifestissime ostendit, armatam saltationē aliam esse ab ea,
quam Pyrrhicam uocant, & illam à Curetibus, hanc à Pyr-
rho inuentam, & utraq; in Creta. Tranquillus autem dicit
ludum ipsum quem uulgò pyrrhica appellant, troiam uo-
cari, & eius originem expressit in libro de puerorum lusi-
bus. Quis igitur mentis compos in tanta super huiusce rei
origine, scriptorum diffensione, pro certo quicquam aude-
ret affirmare? De hac saltatione in super Apulcius in deci-
mo de asino aureo, abunde meminit. Troiæ uerò spectacu-
lum ludicrum quale foret, Maro in quinto disertissime tra-
dit, ubi à Troianis ostendit nomen habere illo uersu,

Troiāq; nunc pueri troianum dicitur agmen.
de quo etiā Sueton. in Cesare meminit. Festus lusum eque-
strem puerorum uocat. Gymnicos ludos, id est, in quibus
nudi & peruncti se exercebant, Lycaon, teste Plinio, pri-
mus inuenit. Funebres Acastus, ut idem ait, in Iolcho, post

vide Nat. Genitum
lib. VIII. Mythol. cap.
IX. p. 860.

eum Theſeus in Iſthmo .Paleſtram, ut Diodorus eſt teſtis, Mercurius inſtituit. Horatius in carm. 1. 10.

Mercuri ſacunde nepos Atlantis,

Qui ſeros cultus hominum recentum

Voce formafſi catus & decore More paleſtræ.

Aleæ uerò teſſerarumq; ludum, et pile, ceteraq; luſoria ani mi recreandi gratia inuenta, præterquam talaria, Lydi po puli Aſie, teſte Herod. lib. 1. omnium primi excogitauerūt. Quare miror Plinium ab Herodoto diſcrepare, qui in ſep ti mo ſcribit Pythum quendam luſoriam pilam reperiſſe: niſi fortaiſſe alter eorum de alia pila (ſunt enim plura pilarū ge nera) intellex. rit. Atqui Lydos eiufmodi aleatorias artes non tam uoluptatis, quàm compendij gratia excogitaſſe, idem Herod. tradit. Nam cum grauitate annonæ patria pre meretur, ſic famem conſolari ſolebant, altero quidem die ci bum ſumentes, altero ludis operam dantes. Eſt uel aliud ludi genus, quo calculis in tabula luſoria, id eſt, fritillis et alueo lis luditur, inuentum olim circiter annum orbis conditi, ter miſleſimum D C X X X V. à quodam uiro ſapiente, nomi ne Xerxe, qui ita tyranni ſeuitiam coërcere metu, ac eum documento monere uolens, oſtendit maiestatē ſine uiribus, hominumq; adminiculis, parum admodum ualere atque tu tam eſſe, quando per iſtiusmodi ludum ſatis patebat regem facile oppreſſum iri, niſi inuigilaret, à ſuisq; defenderetur. Vocant hodie hoſce calculos ſeu ſcrupos ſurunculōſue qui bus præliando ludimus (eſt enim certamen inſtar prælij) ſchacos, à ſcandendo forſitan dictos, quòd calculi cum mo uentur, in alteram aduerſariam partem ſcandere uideātur. Ludus omnibus notus eſt, quare ſatis de eo habeo dictum, cum monſtrauerim originē. Cæterum de teſſeris ac talis ap

Aliter de Nomine et Authore Theſeum ingius, Præf. Alij Lx. fm. poſuē

poſitè aliquid diſputemus, cum hæc ludrica ſint tam notiſſi ma, quàm eorum nomen multis adhuc non planiſimum ſa ctum uideatur. Sanè teſſeram dicimus, quòd ex omni parte quadrata ſit, quæ octo habet angulos, & ſex latera punctis notata, qua in tabula luſoria plurimum luditur. Vulgus teſſe ram uocat talum, ſiue per diminutionem taxillū, qui nunc niſquam ſerè gentium in uſu eſt, tantum abeſt ut ille quid ſit talus intelligat. Porro talus eſt oſis genus, quod in articulis pedum duntaxat poſteriorum eminens, cōcaua in uertebræ ſuffraginum, quæ eadem ſunt in poſterioribus animalū pe dibus, atque genua in prioribus: ligatur ſoliis neruis, for ma penè quadratum, & parte altera concauum, altera ali quantulum curuū, eſtq; animalibus biſulcis, hoc eſt, bobus, ouibus, capris, damis, & reliquis, præterea nullis alijs ſoli das ungulas aut digitos habentibus. Hoc genere oſiculi ue teres ludebant ſic: Latus quod unicum numerū notabat, ca nis aut canicula appellabatur: ſi quis iactando caniculā uer tiſſet, is numum unum deponebat, uel quantum inter luden tes conueniſſet. Vnde Perſius, Damnoſa canicula quantum Raderet. Contra in altero latere Venus ſiue couis dicebatur, ſeptenarium numerum ſignificans. Is qui cum numerum iac tando talos reddidiſſet, ſex lucrabatur, & quicquid etiam ex iactu caniculæ depoſitum eſſet. Duo alia latera chium & ſenio nominabantur, et ille ternarium, hic quaternarium ſignificabat: quippe in talis, neque binarius, neque quinarus erat numerus. Igitur qui chium iactabat, tris numos: qui ſen ionem, quatuor lucrabatur, qui propterea dexter nuncu pabatur. Perſius: Quid dexter ſenio firret, Scire erat in uoto. Si enim pluribus poſitis talis, eadem foret facies, pro mo accipiebatur, quia diuerſas numerum augebat. Fuit et

v. Graſman Dia log. ſive Colloqui j Lxi. p. 809. ſeq.

Sol. 3. 49.

(62. v. 98.

alius ludendi modus, per uultorios, ac Herculem basilicum. Plautus: Talos poscit sibi in manū, prouocat me ad aleam, iacit uultorios quatuor: Talos arripio, Herculem iacto basilicum. Ita apud nos sexcenti sunt modi ludendi ad aleā: est enim alea omnis ferme ludus, qui in uarietate fortunæ cōsistit, ut sunt tesserae cum primis, & chartæ lusoriae, cum quibus qui se ualde delectant, maxime omnium semper egent. Sed talorum usus haud penitus obsoleuit. Vidi ego in Flandria mulieres talis ludentes, quæ multos habebant uario colore pictos, uel ex ebore factos, quemadmodum ueteres præter naturales talos, ex alia materia factis usos esse memorie proditum est. De origine uero ludi non habeo quicquā certi tradere. Ratio ipsius ludi, quam supra posuimus, uidetur significare Romanum esse inuentum: fuit tamē celebris & apud Græcos: siquidem Euripides talorum numerum usque ad quadraginta auxisse fertur. Talus Græcis ἀσπύχας dicitur. Alia quoque fuerunt apud antiquos ludorum genera, quibus etiam nunc utimur, autoribus tamen minime proditis, ut illud, par impar ludere, cum quis numos manu occultat, petitque ab altero, par ne, an impar eorum numerus sit. Suetonius de Augusto, scripsit ad filiam: Misi tibi denarios ducentos quinquaginta, quos singulis conuiuiis dederam, si uellent inter se post cenam, uel talis, uel par impar ludere. Item aliud, digitis sortiri, quod fit, cum duo clausis manibus, uocando certum numerum, subinde digitos porrigunt. Verbi causa, ego tres digitos explico, tu totidem, ipse quatuor nomino, tu uero sex, ita tu qui numerum uocando diuinasti, iam uicisti. Et quia digitus ita explicatus subito apparent, idcirco per metaphoram, micare dicitur. Varro: Micandum erit cum Græco, utrum ego illius numerum, an ille meum sequatur.

tur. Italis ludus notus est, uulgoque mor appellatur, quasi ^{μωρ}id est, stultorum ludus, quod digitorum iactatio signum sit leuitatis: ideo uirum grauem micare non decet.

De quorundam ludorum origine apud Latinos. CAP. XIII.

Lupercal, quod, autore Dionysio, spelunca erat sub monte Palatino, ab Euandro sacrata Pani Deo Arcadiae, qui Lycæus dicitur, ex eo dictum nonnulli autumant, quia ^{vide Lupercalia in Euandro lib. 1. cap. 1.}ibi per caprum luebatur, hoc est, sacrificabatur: tamen si Plutarchus in uita Romuli proprium eius celebrius fuisse inquit, ut Luperci canem immolarent. Alij scribunt à lupa, quæ ibi Romulum & Remum nutrisset, aut quod hic locus, quod uerisimilius est, Pani Lycæo consecratus esset: ^{ἀνός}enim Latine lupus dicitur: aut quod Pan lupos arceat. Vnde lupercalia ludicra, quæ teste Plutarcho expiationis causa fiebant, Lycæa dicta, à Pane Lycæo numine Arcadico, quæ, autore Lino ab urb. cond. Romani Inuū uocabant, & idem putabatur esse Faunus, uel, ut ^{tit. 1.}Fenestella tradit, Syluanus. Sacrificabatur aut Lycæo, mense Februario, in hunc ferme modum. Iuuenes nudi Lycæū Pana uenerantes per luxum atque lasciuia, currebāt, ferentes scuticas ex caprinis pellibus factas. Vnde Festus tradit crepos, id est, lupercos à Romanis dictos, à crepitu pellicularū quem faciebāt uerberātes. Mulieres ultrò se ad uerbera offerebāt, arbitantes eam rem ad foecunditatē conducere. Iuuenalis:

Nec prodest agili palmas præbere luperco.

Hoc autem ludicrum Euander ex Arcadia primus in Latium intulit. Ouidius:

Transtulit Euander syluestria numina secum.

Testatur idem Vergilius in octauo, Liuius, Dionysius, & fenestella. Quod uero nudi currebant, Trogius, & Ouidius libro secundo Fast. ex imitatione habitus ipsius dei, cui hæc sacra fiebāt, hunc morem fluxisse tradunt. Sed Fenestella et Seruius alias etiam huius rei rationes reddunt, quas Ouidio late prosequente, ego in medium proferre supersedeo. In ijs autem ludis, quod nō longē ab re est, M. Antonius nudus et perunctus, autore Appiano in secundo de bellis ciuilibus, Cæsaris capiti diadema intulit. Erant deinde circenses, sic enim appellabantur, quasi circum enses: nam, teste Seruio super tertio georg. cum rudis uetustas nondū loca huiusmodi ludis apta edificasset, inter enses & flumina eos celebrabat, ut ab utraque parte esset ignauis præsens periculū. Exin circus, id est, locus muris septus, ab ipsis circensibus denominatus, in quo ludi fiebant, edificatus est, de quo Liuius ab urbe condita ait: Tum primum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus est locus. Disponebatur autem circus in formam spacij oblongi, & in summitate circi carceres erant, unde equi curribus uincti ad cursum mouebantur, & cum ad summum deuenissent, reuoluebantur, donec ad priorem metam deuenirent. Exercebantur etiam pugiles in medio loco muneribus collocatis. Vergilius in quinto Aeneidos 7. 129.

Munera principio ante oculos circoq; locabant. Solennes deinde mansere huiusmodi ludi Romani, et magni uarieq; appellati. Erant insuper saturnalia, quorum dies le titie pleni erant, & mense Decemb. magnificē apparatq; celebrabantur. Hinc Mart. in xenijs dicit: *Epig. 1. 7. l. in. in.*

Postulat ecce nouos ebria bruma sales.

In quibus, ut idem testis est, amici inter se munera mittebāt,

& que

& que primò mittebantur, xenia, quasi hospitalia, hoc est, ad hospites missa uocabantur: *Epig. 1. 7. l. in. in.* enim græcè hospes appellatur: que uero remittebatur, apophoreta, quod ἀποφορεῖται significat referre. Hæc autem sacra Ianus, autore Macrobio, Saturno, qui cum unā concors regnauit, primus instituit: quidam à Pelasgis, alij ab Atheniensibus, ut idem dicit, ortum habuisse uolunt. Et quoniam sub Saturno omnia communia erant, hinc, teste Iustino in 43. suæ epitomes, cautum erat, ut Saturnalibus ex æquato omnium iure, passim in conuiujs serui cum dominis recumberent. Erant & ludi gladiatorij, quos diuus Cyprianus ad Donatum execratur: Paratur, inquit, gladiatorius ludus, ut libidinē crudeliū luminis sanguis oblectet: homo occiditur in hominis uoluptatē, & quis possit occidere, peritia est, usus est, ars est, scelus nō tantū geritur, sed docetur, &c. De eorū aut origine & causa, Iulius Capitolinus in uita Max. & Balbini principū hæc commemorat: Multi dicunt apud ueteres hanc deuotionē contra hostes factā, ut ciuium sanguine litato, specie pugnariū, se Nemesis, id est, uis quædam fortunæ, satiaret. Alij hoc literis tradunt, quod uerisimilius credo, iuueros ad bellū Romanos debuisse pugnās uidere, & uulnera, & ferrū, et nudas inter se cohortes, ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut uulnera & sanguinem perhorrescerent. Hinc mos tractus uidetur, ut Imperatores ad bellū proficiscentes munus darent gladiatorium. Habebant præterea plura ludorū genera, quæ campus Martius, uti in offic. lib. Cicero ait, iuuenibus exercitationis bellicæ causa suppeditabat, quæ nos hic studio breuitatis omittimus, alibi reliqua dicturi, lib. 4. cap. ult. cū eos exponemus ritus, qui hodie apud nos quoq; seruantur, & ludos, qui religionis causa in primis fiebant.

Quis primus inuenerit inducias, & fœdera, & de
eorundem uario faciendorum ritu, ac quot
essent genera. CAP. XV.

Inducias primus omnium, autore Plin. lib.
7. inuenit Lycaon. Sunt autem inducie,
(non est enim hoc silentio prætereundū)
pactum quoddam & cessatio pugnae, ma-
nente tamen bello, uti testis est Gellius in
primo noctium atticarum, paucorū dierum: hoc est, ut usq;
ad certum diem nō pugnetur, nihilq; incommodi detur, sed
ex eo die postea uti lām omnia belli iure agantur. Quinetiā
horarum quoque atque annorum inducie sunt. Gell. enim
in prænotato libro tradit, in primo annalium Quadrigarij
scriptū esse, C. Pontium Samnitē à dictatore Romano sex
horarum inducias postulasse. Liuius uerò ab urbe condita li-
bro primo, Induciae, inquit, Veientibus in 40. annos datae.
Et in 7. Ceriti populo in centum annos. Fœdera idem Pli-
nius est autor Theseum primum comperisse. Sed Diodorus
libro sexto Mercurio assignat, ita scribens: Tribuunt præ-
terea Mercurio præconia, dissidia, ac fœdera, quæ in bellis
fiunt. Hæc ille. Verum ego puto Theseum apud Græcos
duntaxat fœderis autorem fuisse, quando ex Iosepho, de an-
tiquitatib. Iudæorū, facile deprehendimus, cum antea, tum
Cecropis temporibus, post quem, teste Eusebio in decimo
de præparatione euangelica, omnia apud Græcos memora-
tu digna narrantur, fœderis paciscēdi morē apud Assyrios
& Aegyptios, nonnullosq; alios fuisse, sed præsertim apud
Hebræos. Nam Iacob, qui multò ante Cecropem fuit, apud
eundem Iosephū legimus, cum Laban socero fœdus fecisse:
deinde Moysen, qui, autore Eusebio, Cecropis tempore fuit,
ultrò

ultrò certum fœdus obtulisse quibusdā regibus, cum sibi per
deserta loca tutum iter peteret. Exin etiam Iesum Moysi suc-
cessorem cum Gabaonitis fœdus percussisse constat. Qua-
propter huius rei certum autorem temporis longinquitate
oblitteratum, nequaquam in lucem proferri posse duco. Fœ-
derum autem tria olim fuisse genera reperio: unū, cum bel-
lo uictis dabantur leges à uictore, ipsiusq; ius & arbitrium
erat, ex ijs quæ dedita fuisset, habere quæ uellet, et multa-
re. Alterum, cum bello pares æquo fœdere in pacem & ami-
citiā ueniebant: tunc enim fas erat repeti res, reddiq; ac
componi eas, per quas possessio turbata foret. Tertium, cum
qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere
inter se iungendā coibāt, tum ij neque dare neque accipere
leges debebāt, id quod aut uictoris aut uicti esse constat. Fœ-
dus præterea alio alibi ici consuevit modo: apud Romanos
enim, teste Liuiο ab urbe condita, uolumine primo, fœcialis
sacerdos ex iussu regis, sumpta ex arce graminis herba pu-
ra, ut in nostris prouerbij docuimus, feriebat porcū silice,
dicens: Sic à Ioue feriatur is, qui sanctum hoc fregerit fœ-
dus, ut ego hunc porcū ferio, &c. At Polybius lib. 3. cum
de primo fœdere inter Romanos & Carthaginienses ictō
meminit, alium ritum fuisse demonstrat: ait enim, Simulatq;
de fœdere inter partes conuenerat, fœcialis sumpto in mani-
bus lapide, dicebat: Si sine dolo malo hoc fœdus facio, dij
mibi cūcta felicia præsent: sin aliter aut ago aut cogito, cœ-
teris saluis, solus ego pereā, ut hic lapis è manibus meis deci-
det: & mox lapidē deijciebat. Arabes aut quoties fœdus fa-
ciebant cum alijs, quidam medius inter utrunq; stans, acuto
lapide feriebat uolam, iuxta maiores digitos ipsorum qui fœ-
dus agebant: deinde sumpto flocco ex utriusq; uestimento,

inungebat eo sanguine septem lapides in medio positos, inter ungendū inuocans Dionysum, & Vraniam. Hoc acto, idem qui fuerat sequester foederis inter amicos cōtrahendi, uadabatur pro hospite, aut fortē pro ciue, si cum ciue res agebatur. Quod foedus & ipsi qui amicitiam contrahebant, seruare iustum censere. Scythæ uerò hoc quippe modo sanciebant. In fuso in grandem calicem fictilem uino, commiscebant eorum sanguinem qui ferirent foedus, percutientes cuncto, aut incidentes gladio aliquantulū corporis, deinde in calice tingeant sagittas, securim, iaculū: hæc simulatq; fecissent, sese multis rebus deuouere, postea uinum epotare, non modò ij qui foedus faciebant, sed etiam comites illi, qui erant maximæ dignitatis. Sic firmè apud Romanos iusurandum inter factiosos confirmabatur, testificante Sallustio, qui scribit Catilinam humani corporis sanguinem uino permistum in pateris circumtulisse socijs coniurationis, & eos singillatim degustasse, quò inter se magis fidi forent. Atqui hodie illud idem fit inter eos, qui ad aliquod insigne scelus faciendū conspirant. Item Barcei pactiōem in hanc formulam constabāt. Feriebant enim foedus super occultā fossam, & quoad humus ea ita se haberet, tandiū foedus in ea regione ratum fore sentiebant, autor Herodot. libro tertio, quarto & quinto. Et sic alij alio pacto deniq; faciebāt, id quod si perse qui uellem, essem profectò longior æquo, simulq; parum uti liter excluderet tempore.

A quo mos triumphandi fluxerit, & quis primus apud Romanos triumphum, aut ouationem duxerit, ac quis triumphare, aut ouare liceret, & deritu uspiam ponendi trophæi.

CAPVT XVI.

Dionysum

Dionysum, hoc est, Liberum patrem, primum omnium multarum gentium spolijs onustum triumphasse, Diodor lib. hist. 5. & 6. & Plinius in 7. atque Solinus tradunt. Deinde apud plerosq; populos usus triumphandi inoleuit: nam Carthaginensium Imperatores rebus bene gestis, triumphum ducere solebant, dicente Iusti no libro sue epitomes 19. Hasdrubal grauiter uulneratus, imperio Hamilcari fratri tradito, interijt, cuius mortē tum luctus ciuitatis, tum & dictaturæ 11. & triumphi quatuor insignem fecere. Verum apud Romanos præcipuus triumpho honor fuit: Romulus enim primus omnium, teste Dionysio, deuictō Acrone Ceninensium rege, lauro coronatus, et quatuor uectus equis, urbē ingressus est, spoliāq; hostilia Ioui Feretrio consecrauit. Ceterum Liuius de corona laurea & curru in hac pompa, nō meminit, neque Plutarchus in uita Romuli. Eutropius uerò primum triumphum Tarquinio Prisco tribuit, deuictis Sabinis. Sed deinceps pompa triumphi insolens atque sumptuosissima, omnem priscæ mediocritatis formā exiit, modumq; excessit: nam triumphantes uehebantur equis albis, quibus primus omnium, teste Liuius ab urbe cond. libro 5. & Plutarcho, Camillus usus est, eiusq; triumphus ea de causa clarior fuit quàm grator, & curru inaurato, corona, ut testis est Gellius, aurea redimitus, & deuictus hostis oneratus colla catenis, currum sequebatur, præeunte senatu, & sic in Capitolium ascendeant ad templum Iouis opt. max. ubi mactato tauro albo, deinde domum redibāt. Erat præterea minor triumphus, quæ ouatio appellabatur, uel quia, ut Plutarchus sentit in uita Marcelli, ouis mactabatur: uel quia, sicut Festo placet, redeuntes ex

pugna uictores milites letabūdi ingeminabāt o literā. Ouandi autem ac non triumphandi, autore Gell. lib. 5. causa erat, cum aut bella nō ritē indicta, neque cum iusto hoste gesta erant, aut hostium nomē humile, ut seruorū, aut deditioe repente facta, si incruēta uictoria obuenisset, minūse quinq; millia hostium una acie cecidissent: ita enim lege exceptum erat. Et ne prior lex ex cupiditate laurē antiquaretur, ei altera suppetias tulit, quae Imperatoribus poenam minabatur, qui aut hostium occisorū, aut amissorum ciuiū falsum numerum literis senatui ausi essent referre. autor Valerius Max. lib. 2. Non fiebat insuper ius omnibus triumphandi, licet res triumpho dignas gessissent. quod quatinus Liuius uolumine primo de bello Macedonico plenissimē declarat, eius ideo uerba ponā: ait enim, Per idem tēpus L. Cornelius Lētulus pro cōsul ex Hispania redijt, qui cum in senatu res ab se per multos annos fōrtiter feliciterq; gestas exposuisset, postulatq; ut triumphāti sibi inuehi liceret in urbē, res triūpho dignas esse censebat senatus, sed exemplū à maioribus nō accepisse, ut qui neq; dictator, neq; cōsul, neq; prātor res gessisset, triumpharet. Et infrā suggerit: Et senatusconsulto L. Lentulus ouans urbē est ingressus. Ouātes uerō, teste Plinio lib. 15. myrto coronabantur: quia hēc arbuscula, ut Plutarchus ait, uim maxime bellūq; perosa est, & equo uecti ibāt, militibus deinde comitātibus in Capitoliū, ubi ex oue sacrificabāt, sicut triumphātes ex tauro. At Lacedæmonij, ut hoc quoq; cōmodum subnectam, autore Plutarcho in uita Marcelli, cōtrario Romanorū more, cum bellum dolo malo confectissent, taurum mactabāt: sin armis rem gessissent, gallum. Sed ad rem redeamus. Sabinus Massurius, teste Gell. pedibus ingredi ouātes dicit, sequētib; eos nō militibus, sed uniuer-

so senatu. Primus autem omnium, autore Plinio lib. 15. Posthumius Tubertus ouans ingressus est urbem. Fuit item, teste Cicerone lib. posteriore de inuentione, usus Græcis, cum inter se bellum gessissent, ut hi qui uicissent, trophæū aliquod in sinibus statuerēt, uictoriæ modō in præsētia declarandæ causa, nō ut in perpetuū belli memoria maneret. Quare cū Thebani aliquādo Lacedæmonios bello superauissent, et æneum trophæū posuissent, apud cōmune Græciæ concilium accusati sunt, quod cōtrā, quā ritus esset, æternum inimicitiarum monumentū statuissent. Sed cōsuetudo uetus fuit, ut eo loci ubi hostes deuicti fuissent, arborum ramos inciderēt, & in truncis suspenderent spolia hostibus detracta, aut in montibus idem facerent. Sic Aeneas de Mezentij exuijs trophæum posuit. Vergilius lib. 11. v. 5.

Ingentem quercum decisis undiq; ramis
Constituit tumulo, fulgentiaq; induit arma,
Mezentii ducis exuias, tibi magne trophæum
Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas,
Telaq; trunca uiri. Caterum cū de coronis facta sit mentio, non alienum erit earum originem subijcere.

Qui primi coronas inuenerint, & de uarijs earum generibus, & à quibus ciues coronādi consuetudo manauerit, & de usu coronarum in cōuiujs, in trib; locis Vergilij enodatus: ac unde mos, ut coronati supplicarēt deo, epularenturq; in funere faciūdo, ac spectarent ludos.

CAPVT XVII.

Coronarum repertorem, teste Plinio lib. 16. ferunt Liberum patrem fuisse, qui primus omnium imposuisset capiti suo coronā ex hedera: postea deorū honori sacri-

ficantes sumpserūt, uictimis simul coronatis. Reperimus tamen longē antiquiorem coronarum usum: nam Moses, qui multis seculis, ut testis est Eusebius in 10. de euangelica præparatione, præcessit Liberum patrem, multas aureas coronas fecit, de quibus Iosephus plenē meminit in 3. antiquitatum, cum de sacerdotum indumentis loquitur, & in 8. scribens: Corona uerò in qua Deum Moses inscripserat, una fuit, quæ ad hunc usque diem permansit. Principio ex arborum ramis fieri coronas in ludis & sacris certaminibus mos fuit, postea uaria florum mistura cõponi cõperūt. Has Glycera primum adinuenit, ut ait Plin. libro 35. cap. undecimo, cum de Sicyonio pictore meminit: Amauit in iuuenta Glyceram municipem suam, inuentricem coronarum, certandoq; imitatione eius ad numerosissimam florum uarietatem perduxit artem illam. Verum idem lib. 21. utrisq; hoc potius assignare uidetur, scribens: Postea uariari cõceptum mistura uersicolori, florumq; inuicem odores coloresq; accendere Sicyonij ex ingenio Pausie pictoris atque Glyceræ, coronariæ dilectæ admodum illi, cum opera eius pictura imitaretur. Paulò post subiere, quæ uocantur Aegyptiæ, siue hybernæ, tunc cum terra horret, factæ è bracteis ligneis siue eburneis, uarijs coloribus infectis. Venerunt deinde è lamina ænea tenui inaurata aut argentata, quæ propter gracilitatē corollæ dicuntur. Crassus autem diues, autore Plinio lib. 21. primus suis ludis coronam aureis argenteisq; folijs dedit, et alij alias, obliteratis tamen eorum nominibus. Hinc denique multijuges coronæ manarūt: erant enim militares coronæ, id est, triumphalis, qua donabantur Imperatores: muralis, quam Imperator dabat illi qui primus muros subiisset. Castrensis, qua cum donabat Imperator, qui primus in hostiū

castra

castra pugnās introisset. Naualis, qua donari assolebat is qui primus in hostium nauem transiliuisset. & hæc ex auro fiebant. Sed triumphalis ab initio ex lauro fuerat, oleagina, qua, uti antea diximus, uictores in olympico stadio donabantur. myrtea, qua ouantes coronabantur. obsidionalis, quam Plinius in 22. cunctis coronis præponit. Hanc autem illi qui liberati erant obsidione, dabant ei duci, qui liberaisset: & ea graminea erat, ex eo gramine quod ibi natum fuerat, ubi obsidebantur. Erat præterea ciuica corona proculdubio celeberrima, quam cuius cui à quo seruatus fuisset in prælio, testem uite salutisq; perceptæ dabat: ea fiebat ex frõde quercina, quoniā quercus primum mortalibus uictum præbuisse: uel quia, sicut Plutarcho placet, Ioui, in cuius tutela sunt ciuitates, sacra quercus est: uel alijs de causis, quas ipse in uita Coriolani affatim exponit. De hac Plinius lib. 16. meminit, appellans eam militum uirtutis insigne clarissimum. Ex quo non temerè Antonius Pius, teste Capitolino, Scipionis auream illam, ut ita dixerim, sententiam frequenter usurpabat, dictitans, malle se unum ciuem seruare, quàm mille hostes occidere. Hanc autem consuetudinem ciues coronis donandi, autore Valerio Max. lib. 2. Athenienses primi omnium introduxerunt, hoc honore uberrimo uirtutis alimento primum Periclem decorantes. Erant insuper coronæ gemmatæ, uallares, rostratæ, & spicæ, quam Plinius lib. 18. tradit primam apud Romanos fuisse coronam. At coronas ex cinna-momo, idem autor est in duodecimo, interrassili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolij atque Pacis dicauit Imperator Vespasianus. Sic demum eò coronarum luxuria processit, ut Græci in cõuiuijs, symposijsq; (ita enim græcè compotationes uocantur) coronis uterentur, infunderentq;

i s

in pateris hilaritatis gratia. Cuius rei, ut in tertio huius operis uolumine dicemus, Iones autores extiterunt. At illud Cleopatrae exemplum occurrit: nam apparatu belli Actiaci, gratificationem ipsius reginae Antonio timente, nec nisi praegustatos cibos sumente, cum eo lusit extremis coronae floribus uenenatis: sanè procedente hilaritate, inuitauit Antonium, ut coronas biberet: ecquis scilicet istas timeret insidias? Ergo coniecta in scyphum corona, Antonio incipienti haurire, opposita manu, En ego sum, inquit, illa chare Antoni, quam tu noua praegustantium diligentia caues, adeò mihi si possem sine te uiuere, occasio et ratio nocendi adest. Inde eductum è custodia uinctum bibere iussit, qui sumpto potu, illico occidit, autore Plinio lib. naturalis historiae 21. Artaxerxem etiam Persarum regem, in potatione corona esse usum à Plutarcho in uita Pelopidae accipimus. Ad hunc igitur bibendi morem dixerim poetam allusisse in primo Aeneidos, illo uersu: *Et*

Crateras magnos statuunt, et uina coronant.

Et in 7. eiusdem operis: *v.*

Crateras Leti statuunt, et uina coronant.

Item moris fuit olim Italarum ut coronati supplicarent Deo, pro se, suisque. Sic teste Cicerone, lib. Tuscul. primo, et ad Atticum 8. Neapolitani coronati ac municipia uota fecerunt, pro Pompeio egrotante. Sic Graeci epulabantur, dum funus facerent, idem Cicero autor, qui lib. de legibus 2. cum de ordine exequiarum apud Graecos meminit, ita scribit: Sequebantur epulae, quas inirent propinqui coronati. Sic Romani coronati ludos Romanos ac Apollinares, autore Liuiο lib. extremo X. dec. primae, et V. dec. III. spectabant. Sicque hodie cum alibi, tum apud Anglos, statis solennibusque diebus

diebus sacerdotes coronati in supplicationibus publicis incedunt, et praesertim Londini sacerdotes Paulini, mense Iunio, die diuo ipsi Paulo apostolo sacro, qui simul omnia eius diei sacra coronati curant, faciuntque. Sed iam ad unguentum transeamus, quod haudquaquam minus quam coronae, ad luxum pertinet.

De antiquissimo usu unguentorum, et quando primum ea cognita Romanis.

CAP. XVIII.

Vis primus unguenta inuenerit, non traditur. Iliacis temporibus non erat, ait Plin. Cui Iosephus in 2. antiquitatum minus assentiri uidetur, scribens: Iacob, qui, teste Eusebio, multis tempestatibus ante Troiam bellum fuit, misisse in Aegyptum ad Ioseph filium suum id temporis apud Pharaonem annonae praefectum, inter cetera munera, unguentum. Et in 3. eiusdem operis, cum de purificatione tabernaculi et sacerdotum sermonem habet, quam Moses instituit, qui fuit ante CCCL. annos, quam Troia excisa est, ait: Purificauit autem et tabernaculum et sacerdotes hoc modo: sumpsit siclos quingentos, et totidem ireos, cinnamomi et calami (est autem et haec species suauis odoris) priorem mensuram, et medietatem horum iussit cotusam misceri, oleique oliuarum pondus mensurae provinciae, quae dicitur bin, duas choas atticas capiens: quibus permixtis et coactis facta est arte unguentariorum unctio suauissima, et reliqua. Ex quo cum huiusmodi Hebraeorum antiquissimos unguento usos constet, eos huius rei autores fuisse, haud credere absurdum fortasse fuerit: nos tamen hanc rem in medio relinquimus. Sed Plin. in 13. et Solinus prodiderunt, pri-

mum castris Darij regis expugnatis, in reliquo eius appa-
tu Alexandrum cepisse scrinium unguentorum, posteaq; uo-
luptatem eius a nostris quoq; inter laudatissimam atque etiā
honestissimam uitā bona admissam esse. Verum apud Persas,
etiam ante Darium unguenta fuisse testatur Herodotus lib.
tertio, scribens Cambysem Cyri filium misisse legatos cum
maximis donis ad Aethiopum Macrobiarum regem, inter
quæ unguenti alabastrum fuisse: regem uerò cum ab Ich-
thyophagis (hi enim nisi fuerāt) rationē cōfecturæ huius-
modi unguenti didicisset, id penitus aspernatū esse. Quan-
do autem primum ad Romanos unguentū peruenit, haud
propalā est. Certum est, teste Plinio in decimotertio, An-
tiocho rege Asiaq; deuictis, urbis anno DLXV. P. Lici-
nium Crassum, & L. Iulium Cæsarem censors edixisse, ne
quis uenderet unguenta exotica, id est, externa, & aliun-
de asportata.

Qui primi inuenerint aurū, argentū, ferrū, plum-
bum, æs, fabrilisq; instrumēta, & ignem primò, de-
in è silice aut lignis, & folles, atque lucer-
næ usum. CAP. XIX.

H metallis quibus nunc humanæ cōstant
opes, aurum preciosissimum est, cuius ha-
bendi tanta mortales libido iam inde ab ini-
tio inuasit, ut in eo effodiendo, iamiam ad
infernus propemodum penetrauerunt. Qui
dius in primo Metamorphoseōn:

— Sed itum est in uiscera terræ,

Quasq; recondiderat, Stygijsq; admouerat umbris,
Effodiuntur opes irritamenta malorum.

Iamq; nocens ferrum, ferroq; nocentius aurum

Prodierat.

Prodierat. Vnde de hominibus intentē fodientibus,
illud Phaetij dictum, Plutonem breui ad superos adductum
iri, Strabo in tertio geograph. commemorat. Quare Dioge-
nes, teste Laërtio, rogatus cur palleret aurum, admodum sci-
tē respondit, Quia multos, inquit, habet insidiatores. Hoc,
autore Plinio lib. 7. Cadmus Phoenix ad Pangæum montē
primus inuenit: ut alijs placet, Thoas, & Eaclys in Pan-
chaia, aut Sol Oceani filius. Argentū uerò Mercurius quin-
tus, unde uiuum argentum uulgò Mercurium appellant, uel
Erichthonius Atheniensis, aut Ceacus. Ad Pangæum autem
Thracie montem hæc metalla ideo, ut mea quidem fert opi-
nio, primum inuenta traduntur, quoniam ibi, teste Herod.
libro 7. aurum & argentum maximè abundat. Ferrum Idæi
Dactyli in Creta adinuenerunt. Plumbum ex insulis contra
Celtiberiam sitis, quas Strabo libro 2. Casiterides appellat,
Midacritus primus asportauit. Aes in Cypro insula Cynira
Agriopæ filius reperit, item forcipem, marculum, uestem,
incudem, ex Plin. libro 7. & 34. à quo Solinus discrepat,
ita scribēs, cum de Creta loquitur: Calthis eadem habita est
apud priscos, ut Calidemus autor est, ære ibi primum reper-
to. Sicuti nec de ferro Clemens assentitur, tradens Selmentē
& Damnameneū Iudæos in Cypro inuenisse. Aerariam fa-
bricam alij Chalybas, alij Cyclopēs inuenisse uolunt, qui fer-
riariam primò exercuerint. autor Plinius. Atqui æris usum
Pannonios monstrasse Clemens tradit. Aes conflare Aristo-
teles ait Lydum Scytham docuisse: Theophrastus Delam
Phrygem putat. Strabo uerò lib. decimoquarto geograph.
dicit Telchines populos ferrum & æs omnium primos esse
fabricatos, utpote qui harpen, id est, ensem falcatum, Satur-
no fecerint. Compactionem ferri Glaucus Chius, teste He-

rodot. in primo, excogitauit. Auri conflatuam ipse Cadmus, ut ait Plinius, inuenit. Ceterum hæc ferè omnia Diodorus cum Idæis Dactylis, tum Vulcano assignare uidetur, ita libro sexto scribens: Idæi Dactyli traduntur ignis usum, ac eris ferriq; naturam, quòque modo fabricentur, in loco quem Berecynthum dicunt, inuenisse. Et alibi: Vulcanum, inquit, ferri, eris, argenti, auri, omniumq; quæ igne fabricantur, artem inuenisse ferunt. Verum huiusmodi metallorum usus in ipso primordio propè orbis apud Hebræos, qui mortaliū omnium primi geniti sunt, ex Iosepho de antiquitate Iudæorum, in plerisque locis fuisse deprehendimus, qui uo lumine primo ferrariam artem Tubalchaim Lanech filio assignat, sicut Clemens temperiem ferri Dele Iudæo attribuit, quamuis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse affirmet. Quare eorum qui huiusmodi rerum autores produntur, alios alibi primos hæc metalla, etsi diu antè reperta, monstrasse par est credere. Ignem, teste Diodoro, libro primo, quidam sacerdotes affirmant Vulcanum reperisse, & eo benescio ducem ab Aegyptijs constitutum. Vitruuius in secundo de architect. dicit arbores ab initio uentis agitata inter se terentes ramos hunc primum excitauisse, inde uerò homines ligna adijcientes conseruasse. Alij hoc Idæis Dactylis adscribunt: sed rectius profectò factitarent, si Deo cœli & terræ, ac cuiusque rei quæ cœli ipsius ambitu continentur, creatori, ut decet, hoc etiam humanæ uitæ aduersus uim frigoris præsidium, acceptum referrent. Ignem è silice Pyrodes Cilicis filius inuenit: at eundè seruare in ferula Prometheus docuit, autor Plinius in septimo. Hic magis meo iudicio admiratione dignum occurrit exploratorum in castris pastorumq; inuentum, qui cum ad excutiendum igne,

non

non eis semper lapidis occasio esset, ignem ex diuersis arboribus concipere didicerunt, dicente Plinio in decimosexto: Calidæ morus, laurus, hedera, & omnes quib. ignaria fiunt. Exploratorum hoc usus in castris pastorumq; reperit. Territur igitur lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis fungi uel foliorum facillimè conceptum. Sed nihil hedera præstantius, quæ teratur lauro, laurumque terat. Folles uerò, id est, instrumentum quo attrahitur uentus, atque emittitur ad ignem excitandum, Anacharsis Scythia, teste Strabone libro secundo geographiæ, reperit. Lucernæ usum Aegyptij inuenerunt, autor Clemens.

A quibus primum numus aureus inuētus, aut quis argentum & æs signauerit, atq; speculum argenteum fecerit. CAP. XX.

Tinam aurū, sacra fames, ut poëta dixit, posset è uita hominum penitus tolli, ab optimis quibusque conuicijs proficissum, id quod Crates ille Thebanus ita esse faciendum exēplo docuit, qui, teste D. Hieron. cōtra Iouinianum, quamuis Laërtius aliter tradat, proiecto in mare nō paruo auri pondere, Abite, inquit, pessum male cupiditates, ego uos mergā, ne ipse mergar à uobis. Quod haud mehercule temerè fecit: aurum enim etiā bonos, nedū prauos, transuersos plerunq; agit. Quātò igitur cum rebus humanis felicius ageretur, si res ipsæ inter se permutarentur, sicut Troianis temporibus Homerus tradit esse factitatum? Quamuis usum pecuniarum ex quocunq; essent metalli genere, antiquissimum constet: quia apud Iosephum legimus, Cain Adam primi hominis filium anxie in cumulandas

v. l. m. II. Vari. a. p. 1054.

pecunias incubuisse. Pessimus itaque uitæ scelus fecit, qui primus ex auro denarium signauit, quod Plinius lib. 33. penitus latere dicit, autore incerto. Verum Herodotus grauis utique autor in primo histor. uolumine scribit, Lydos primos omnium numum aureum & argenteum ad utendum percussisse. Quod Plinius fortasse minus silentio præterisset, nisi ibi, ut opinor, tantum de Romano numo locutus esset. Romæ autem, ut idem Plinius ait, numus aureus percussus est anno urbis DCXXXVII. qui coepit deinceps ubique gentium cudi, & communis esse, & ille in primis, qui quod Romæ cuderetur, Ducatus est dictus, à Romano ducatu, qui magistratus à Longino fuerat primum constitutus, quem Iustinus Imperator Narsei Italiæ præfecto successorem dederat. Argentum primus omnium, autore Strab. lib. 8. geog. signari docuit Phædon. At Ephorus, ut idem autor est, scriptis prodidit primum in Aegina à Phidone signari coeptum argentum. Ex quo, ut uidere uideor, huiusmodi scriptores primum ab Herodoto, qui, sicut ostendimus, Lydis hoc assignat, deinde inter se dissentiant, nisi in alterutro mendum sit in ditione Phidone, unius mutatione literæ. Romæ signatum anno ab urbe condita, quadringentesimo octogesimo quarto. autor Plin. Linius itidem ab urbe condita testatur ferò esse signatum argentum. Eutropius uerò in secundo suarum historiarum dicit numum argenteum primum in orbe esse signatum, anno urbis Romæ circiter CCCCLXXXIII. primi autem Punici belli sexto. Nota argenti, uelut Plinius ait, fuere bigæ atque quadrigæ. Aes Ianus primus signauit. Macrobius libro saturnalis. 1. Hic igitur Ianus cum Saturnum classe peruectum exceperat hospitio, & ab eo edoctus peritiâ ruris, ferum illum & rudem ante fruges cognitâ uictum in melius

melius redegit, regni cum societate munerauit, cum primus quoque æra signaret: seruauit & in hoc Saturni reuerentiam, ut quoniam ille naui fuerat aduectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera uerò nauis exprimeretur, quò Saturni memoriâ etiam in posteros propagaret. Ouidius quoque testatur in primo Fast. scribens: v. 229.

Multa quidem didici, sed cur naualis in ære

Altera signata est, altera forma biceps?

Et deinde infert: v. 239.

At bona posteritas puppin formauit in ære,

Hospitis aduentum testificata dei.

Quapropter miror hoc à Plin. Seruio regi Romanorum assignari, lib. 33. ita scribente: Seruius rex primus signauit æs, antea rudi usus Romæ Timæus tradit: signatum est nota pecundum, unde & pecunia appellata. Cum præsertim ipse etiam inferius de illa prima æris signatione meminerit, dicens: Nota æris fuit, ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum nauis. Sed Plinius, ut arbitror, forsitan intellexit Seruium, sicuti credere par est, æs signasse uel primum apud Romanos duntaxat, uel primum, ut idem in principio libri 18. capite tertio dicit, ouium bouumque effigie: nam Ianus multò ante conditam urbem, teste Macrobio, in Latio regnauit. Eutropius autem secus etiam sentit, in primo, scribens Saturnum numos æreos Latinis primum instituisse. Sed utcumque res se habeat, Saturni tempore, uel paulò post institutum signandi æris coepisse, iam liquidò liquet. Speculum argenteum, autore Plinio in 33. Praxiteles primus fecit Magni Pomp. ætate. Inuenta sunt item specula ex ferro, plumbo, crystallo, uitro, mistisque materijs, in quibus effigie nostra contemplamur, ab Aesculapio primo Apollinis filio. autor M. Tull. lib. de nat. deorum 3.

De origine annulorum, ac primo gemmarū usu, & cur digitus finistrę manus minimo proximus, annulo coronari consueuerit. CAP. XXI.

Um Prometheus, ut poetę tradunt, cœlestem ignem furatus esset, ferunt Iouem illum in monte Scythiæ Caucaſo, ferrea catena uinxisse, aquilamq; addidisse, quę iecore eius aſidue renaſcēte perpetuò paſceretur. Martialis,

Qualiter in ſcythica religatus rupe Prometheus
Aſiduum nimio pectore paut auem.

Post hæc Prometheus, ut ſibi Iouem conciliaret, hac arte uſum fuiſſe: Iupiter amore Thetidis, conſpecta eius pulchritudine, fortè exarſerat: quod ſentientes Parcę, quarum prouidentia non fallitur, cecinerunt, quicumq; Thetidi con nubio iunctus eſſet, eius filium patris gloriam longè ſuperturum. Hoc cum fortè intellexiſſet Prometheus, Ioui renunciaſſe dicitur: qui ueritus talionem, id eſt, ne quod ipſe Saturno patri ſeciſſet, à filio pateretur, omnem de Thetide cogitationem depoſuit, et ne erga Prometheus parum gratus uideretur, uinculis eum liberauit: & ut liberationis eius perpetua memoria foret, factò ex utraque re, hoc eſt, ſaxo, ad quod alligatus fuerat, & ferro, ex quo catena cōſtabat, annulo, digitum eius ſiniſtrę manus minimo proximū cinxit. Quę prima annuli & gemmę inuentio fuit: quod Plinius lib. 37. probè nimirū ſentiens, fabuloſum appellat, dicens: Fabule primordiū à rupe caucaſca tradunt, Promethei uinculorum interpretatione fatali, primumq; ſaxi fragmentum incluſum ferro, ac digito circumdatum, hoc fuiſſe annulum, & hoc gemmam. Quis tamen inuenerit annulū, ipſe in 33.

vide Scaligerum lib.
1. De Reſticka cap.
xxiii. pag. 88. uide
manuum De Annuli
cap. ii. p. 10.

ait omnino ignorari. Conſtat ueteres, ut idem autor eſt, ſerreo annulo eſſe uſos, & ut tertio bello Punico Appianus ait, omnes præter tribunos uſurpaſſe: ac longo certè tēpore ne ſenatum quidem Romanum habuiſſe aureos maniſeſtum eſt, tam ſerò inuenti ſunt: qui in eodem libro inquit: Nec Iliacis temporibus ullos fuiſſe annulos uideo. Nuſquam certè Homerus dicit, cum & codicillos miſſiſſatos epiſtolarum gratia indicet, & conditas arte uestes, ac uafa aurea argenteaq; & ea colligata nodi, non annuli nota. Hęc ille. At in Genetiſ libro, capite trigeſimo octauo, patet Plinium nō inueſtiſſe annulorum uetustatem: ibi enim legimus Iudam filium Iacob rem habuiſſe cum Thamar nuru ſua, & id ſeciſſe imprudentem, quòd mulier mutato uestitu, perſonam diſſimulaſſet, ac illi promiſiſſe munus, fideiq; ſeruādę pigmus dediſſe annulū, & armillas. Item Iosephus cum in tertio antiquitatum de uestibus ſacerdotum meminit, quas Moſes conſtituerat, qui, ut ſæpius ex teſtimonio Euſebij oſtendi mus, fuit ante CCC L. & eo amplius annos, quàm eſt geſtū bellum Troianum. Annulis etiā in uestibus, alijsq; operibus ueteres Hebręos Iliacis temporibus eſſe uſos, ſic ſcribens teſtatur: Ad hæc autē, inquit, tertio induitur indumēto, quod dicitur Ephot: ſit enim hoc modo, ut ſit textus eius magnitudine cubiti de cunctis coloribus, auroq; uariatis, amplectens omnem pectoris locum. Et inſrā: Vnitur Ephot cum rationali, annulis aureis per circulos ſingulos ſub æqualitate cōmiſis, per uitam hyacinthinā, quę immittitur pro ligaturis et cōſertionibus alterutris annulorū. Et deinde ſubiungit: Cum ergo per ſe illi quos diximus, annuli ſint in ſirmi, nec poſſint pondus lapidū ſuſtinere, alij duo maiores, & reliq;. Et cum de menſa loquitur, quā idē Moſes ſecerat, ait:

Et per singulos eius pedes superiore labio erant annuli, per quos ueltes deaurati mittebantur. Idem testimonio est, tam id temporis gemmas coepisse esse preciosas ac celebres, cum dicat ephot, quod nos superhumeralis uocamus, prout infra dicitur, cum de nostrorum sacerdotum indumentis sermo fiet, habuisse in utroque humero duos lapides, onyches, uel ut alij uolunt, smaragdos, & rationale duodecim fuisse ornatum lapillis. Hinc igitur, hoc est, ab Hebraeis, si antea non fuerit, annulorum gemmarumque usum fluxisse credamus licet, eorum tamen ueluti multarum quoque rerum oblitteratis certis autoribus. Macrobius autem libro saturnalis. 7. inquit: Vterque non ornatus, sed signandi causa, annulum secum circumferebat. Unde nec plus habere quam unum licebat, nec cuiquam nisi libero, et imprimebatur sculptura materiae annuli, siue ex ferro, siue ex auro foret. Postea usus luxuriantis aetatis, signacula preciosis gemmis coepit insculpere, et haec certatim omnes imitatio lacepsit, ut homines aliquanto studiosius lapides preciosos requirerent. Hinc factum est, ut annulus in digito qui minimo proximus est, sinistrae manus gestaretur, ne preciosi lapides (est enim haec manus ociosior) frangerentur. Vel ideo ille digitus, ut idem Macrobius ait, annulo coronatur, quia ab eo neruus quidam ad cor pertinet. Deinde, teste Plinio lib. 33. gemmas uolari nephas putarunt, ac ne quis annulis amplius signaret, solidas gemmas addiderunt. Annuli insuper, ut hoc quoque ponam, apud Romanos distinxerunt alterum ordinem, id est, equestris, cuius ipsi annuli notae erant, a plebe, ut semel coeperunt esse celebres, sicut tunica ab annulis senatum tantum.

De

De origine uitri, & electri, & quis primus inuenit minium, & myrrhina in urbem asportauerit, & de crytallo. CAP. XXII.

Voniam Plinius lib. natur. hist. 36. de uitri origine eleganter scribit, eius ideo uerba ponam, quae sunt: Pars est Syriae, quae Phoenice uocatur, finitima Iudaea, intra montis Carmeli radices, paludem habens, quae uocatur Candebœa: ex ea creditur nasci Belus annis, quinq; millium passuum spatio in mare profluens, iuxta Ptolemaidem: lentus hic currit, insalubris potu, sed caerimonijs sacer, limosus, uado profundus, non nisi refuso mari harenae fatetur: fluctibus enim uoluntate nitefcunt, detritis sordibus nunc & a marino creduntur astringi morsu, non prius utiles. Quingentorum est passuum non amplius litoris spatium, idque tantum multa per secula, gignendo fuit uitro. Facta est appulsa naue mercatorum nitri, cum sparsi per littus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri è naue subdidisse, quibus accensis, permixta harena litoris, translucens nobilis liquoris fluxisse riuos. Et hanc fuisse originem uitri. De hoc amne Iosephus etiam in 2. de bello Iudaico: Stadijs, ait, duobus à Ptolemaide Belus annis distat, iuxta quem sepulchrum Memnonis est, & uitrea in rotunda ualle harena, quam uenti ex circuectis iugis couchunt, inexhausta seculis ui, sed ante omnia, mirabili natura, mutandi alia quoque in uitrum quae attigerit metalla. Electrum, teste Diodoro lib. 6. primo in Basilia insula inuentum est, quae Scythiae supra Galatiam opposita in Oceano est, in quam, ut idem ait, tempestas electrum plurimum eiecit, nulla alia in parte orbis repertum. Nec me praeterit fabulas

ex lachrymis sororum Phaëthontis fieri tradere. Sed de electro, id est, succino, uariæ sunt scriptorum opiniones, quas Plinius libro natural. hist. ult. latè exequitur. Minium quod in argentarijs quoque reperitur, inuentum est, ut autor est Plin. in 33. à Callia Atheniense, initio sperante aurum posse excoqui, harena rubente in metallis argenti, id quod in Ephesiorum agris, Vitruuius libro 7. architect. repertū placet. At minium Priscis Romanis sacrum fuisse constat, quare Iouis simulacri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphatūq; corpora, ac sic Camillū triumphasse, idem Plinius testatur. Myrrhina quæ, teste Plinio, Oriens mittit, (est enim humor sub terra calore densatus) Pomp. Magnus primo in triumpho, quem de piratis duxit, in urbē inuexit. De crystallo cum in plerisque locis reperiatur, nullo huius rei ab initio inuentore prodito, nō habeo quicquam dicere, nisi quod Plinius libro ultimo natur. histor. prodit, crystallum gigni gelu uehementiore concreto, nec aliubi certè reperiri, nisi ubi maxime hybernæ niues rigent, & glaciē deniq; esse. Quod Solinus falsum esse probat. Nam si ita foret, inquit, nec Alabanda Asiæ, nec Cyprus insula hanc materiam procrearent, quibus regionibus citatissimus calor est. Verum hoc significantius à Diodoro in 3. declaratur, sic scribente: Crystallus enim lapis ex aqua oritur pura congelata, non quidem à frigore, sed diuini caloris ui, qua duritiem seruet, uariosq; suscipiat colores.

De origine simulacrorum, & qui primi statuas posuerint, & Græcos contrario Romanorum more, eas non uelare, & quædam memoratu digna de imagine Magni Alexandri. CAP. XXIII.

T posset eorum memoria retineri, qui uel morte subtraherent, uel absentia separati essent, idcirco ab hominibus, ut nemo sanè ambigit, fingendarum similitudinum ratio inuenta est. Quo fit, ut cum Deus ubique præsens sit, nihil à principio post homines natos, stultius uisum sit, quam eius simulacrum fingere. Quam ob rem Moses uir sanctus & innocens ac sapientissimus, autore Iosepho in primo contra Appionem, & in 17. antiquitat. suis legibus prohibuit omnino simulacrū fieri, aut in templo poni. Ex quo cum Caius princeps Petronium legatum in Syriā misisset, eiq; mandasset, ut omni ope modisq; omnibus curaret, suum simulacrum in templo Hierosolymis erigendum, Iudei ne patrias leges frangerent, adeò resistere coeperunt, ut iamiam ad arma uentū esset, nisi, ut idem testis est lib. 18. antiquitatum, Agrippa Iudeorum rex à Caio impetrasset, ne huiusmodi statua in templo poneretur. Apud Seres etiā, sicut tradit Eusebius, lib. de præparat. euangel. 6. lege exceptum erat, ne simulacra colerentur. In Romanorum quoq; templis Clemens ait ex decreto Numæ, Mosæica dogmata penitus æmulati, annis C. atque LXX. ab urbe cond. nullam imaginem, neque fictam, neque pictam esse conspectā. Asserit idem & Plutarchus in uita Numæ. Persæ itidem, teste Herodoto lib. 1. & Strabone 15. geograph. statuas nō extruebant. Verum ut ne nostri peccasse uideantur, qui postremò colendarum imaginum institutum admiserunt, alibi causam ponemus. Sed unde simulacra fingendi usus profectus sit, non facile inter autores conuenit. Macrobius enim ab Hercule autumat, qui lib. Saturnalium primo, Epicadus, inquit, refert Herculem, occiso Geryone, cum uictor per Italiā ar-

menta duxisset, ponte qui nunc Sublicius dicitur, ad tempus instructo, hominum simulacra pro numero sociorum, quos casu peregrinationis amisisset, in fluuium demisisset, ut aqua secunda in mare deuecta pro corporibus demortuorum ueluti patrijs sedibus redderentur: & inde usum talia simulacra fingendi inter sacra mansisse. Verum deinde sibi magis placere ait, hunc morē à Pelasgis fluxisse. Sanè illi, teste Dionysio Halicar. in primo annal. Romanorum, postquam diu errabundi in Latium uenerant, in lacu Cutulienſi enatam infulam deprehenderunt, decima prædæ secundū responſum Apollini consecrata, erectisq; Diti sacello, & Saturno aras, illum humanis capitibus, hunc uirorum uictimis placare se existimabant, propter oraculum, in quo erat, Et capita inferno & patri transmittite lumen: Saturni sacra, Saturnalia nominantes. Post hæc Herculem ferunt cum Geryonis pecore per Italiam reuertentē, suasisse illorum posteris, ut suis sacrificijs infausta mutarent, offerentes Diti non hominum capita, sed oscilla, id est, parua ora, ad humanam figuram formata, & Saturni aras non mactatis uiris, sed accensis cereis excolentes. Inde fuit consuetudo, ut et cerei Saturnalibus mitterentur, & sigilla, hoc est, oscilla arte fictili fingerentur. Alij, autore Diodoro lib. 4. dicūt Aethiopes simulacrorū usum primum inuenisse, & ab eis dein Aegyptios accepisse. Sed Lactātius Firm. à Prometheo mansisse huiusmodi usum tradit lib. diuinarum institut. 2. cū inquit: Verum quia poetas dixeram non omnino mentiri solere, sed figuris inuoluere & obscurare quæ dicant, non dico esse mentitos, sed primum omnium Prometheum simulacrum hominis formasse de pingui & molli luto, ab eoq; natam esse primò artem statuas & simulacra fingendi. Hæc ille. Reperi-

muc

mus tamen longè ante Prometheum, qui, teste Eusebio, post Ogygium diluuium in Antica fuit, simulacrorum usum fuisse: nam Rachel, teste Iosepho in 1. antiquitat. cū Iacob eius uir è Mesopotamia à Laban socero aufugisset, simulacra deorum furata est. Eusebius etiam ex testimonio Plutarchi in 2. de euangel. præparat. simulacrorum fictionem esse antiquissimam comprobat, sic, ut si eorum originem accuratè exquiramus, facile inuenerimus Deum ipsum primum demonstrasse modum fingendarū similitudinum, qui ut sui intelligentiam rudes rerum cœlestiū homines à principio doceret, sibi humana membra assumpsit, ut quasi oculis occurreret, qualis esset. Ait enim, ut est in Gene. lib. cap. 18. clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis. Descendā & uidebo, utrum clamorē qui uenit ad me, opere compleuerint. Idem Exodo cap. 7. Immittam manum meam super Aegyptum. Descendere hīc & uidere ac immittere manum, est habentis pedes, oculos, & manum. Quin & propheta, ut planius personam Dei nobis ostendat, dat ei aures et faciē, Psal. 16. canens: Auribus percipe orationē meam. & Psal. 50. Auerte faciē tuam à peccatis meis. At Esaias integrū dat corpus, cum cap. 6. inquit: Vidi dominum sedentem super solium. Formulam igitur fingendæ similitudinis Dei, quod eius memoriam facilius animo cōplecteremur, ipse Deus nobis præmonstrauit. Proinde homo, qui suo pte ingenio paratus est ad imitandum, si quid sit quod ad ipsius disciplinā, contemplationē, delectationemq; attineat, Dei memoriæ retinendæ gratia, q̄prudentiſimè ab initio ipsius Dei simulacrum sibi finxit, ut qui intelligebat oportere se eum, quemadmodum Christus apud Marcum testatur, diligere ex toto corde suo,

h s

rire, dentes ostendere, uultum ab antiquo rigore uariare. Incerta igitur de picturae initijs quæstio est: nam et Aegyptij, eodem Plinio teste, ante sex millia annorum apud se inuentam, quam in Græciam transfret, affirmant. Græci autem alij apud Sicyonios, alij apud Corinthios repertam dicunt: omnes ab umbra hominis lineis circumducta. Quod Fabius aperte testatur in 10. dicens: Non esset pictura, nisi quæ lineas modò extremas umbræ, quam corpora in sole fecissent, circumscriberet: ac si omnia percenscas, nulla sit ars, qualis inuenta est, nec intra initium stetit. Quintilianus haec tenus. Talis itaque prima fuit pictura. Altera, singulis coloribus postea operosior inuenta est, duratq; talis etiamnum. Linearis, ut Plinius in 35. tradit, à Philocle Aegypto, uel à Cleanthe Corinthio inuenta est. Primi eam Ardicæ Corinthius & Telephanes Sicyonius exercuerunt, sine ullo etiam colore. Cleophantus Corinthius colores inuenit. Idem autor. Penicillo gloriam Primus Apollodorus Atheniensis contulit. In hac illustres fuerunt Timagoras Chalcidensis, Pythis, deinde Polygnotus, Aglaophon: alij quoque post hos, de quibus Plinius & Fabius Quintil. in 12. assatim scribunt, quos studio breuitatis omitto, cum præsertim tale minime sit instituti operis munus. Non silebo tamen de ciue meo, qui nobis sua industria & ingenio picturam uelut de integro in præsentia restituit, atque illos qui in ea olim maximè claruerunt, nauiter uel arte refert, uel peritia æquat, adeò proprios ducit de coloribus uultus. Is est Raphaël cognomine Sanctus, unde eius quoque metiri posses & mores, & uitam.

De primis plastices inuentoribus, & quis rotam figulariam repperit,

CAP. XXV.

Conuenit

Onuenit picturae cōtexere plasticen, hoc est, figulinam artem, quæ ex terra similitudines itidem fingit. Hanc, ut Plin. in 7. ait, Choroebus Atheniensis inuenit. Sed idem libro 35. Dibutadi hoc assignat, dicens: Dibutades Sicyonius figulus primus inuenit Corinthi, filie opera, quæ capta amore inuenis, illo abeunte peregre, umbram ex facie eius ad lucernam in pariete lineis circumscripsit, quibus pater eius impressa argilla, typum fecit, & cum cæteris fictilibus, induratum igni proposuit, cumq; seruatum in nymphæo, donec Corinthi Mummius euertret, tradunt. Sunt qui in Samo primos omnium plasticen inuenisse Rhœcum & Theodorum prodant, Demaratumq; Corinthium profugum, qui Tarquinium Priscum populi terrarum principis regem in Etruria genuit, comitatos fictores Euchiram, & Eugrammum, & ab ijs Italiae deinde traditam plasticen. E proplastice, id est, forma, quæ ad fingenda alia opera adhibetur, effigiem formare primus inuenit Lysistratus Sicyonius frater Lysippi: idem hominis figuram gypso è facie ipsa primus omnium expressit. Sic res usque eò creuit, ut nulla signa statuæ uel sine argilla fierent. Quo apparet antiquiorē hanc fuisse scientiam, quàm fundendi æris. Hæc ex Plinio. Hinc insuper plurima uasorum fictilium genera reperta sunt, quæ modò humane uitæ usui sunt. Rotam figulariam, autore Ephoro, ut ait Strabo libro 7. geograph. & Laertio libro primo, & Plinio in 7. Anacharsis Scythes philosophus primus inuenit. In quo tamen ipse Strabo Ephorum arguit: Hæc, inquit, ipsa autem loquor aperte, haud ignarus, quòd hic ipse non omnia uerissimè proferat, & illud præcipuè de Anacharside: nam

quomodo rota ipsa ex eius inuentione est, quam Homerus antiquior illo nouerit? Ceu figulus cui dextra rotam quatit, ocyus aptam. & reliqua. Hyperbios Corinthius, ut alij uolunt, inuenit. Diodorus uerò libro 5. dicit, Talaum Dædali sororis filium reperiisse. Figuli autem, teste Plinio, laudatissimi fuere, Dimophilus & Gorgasus.

LIBRI SECVNDI FINIS.

POLYDORI VERGI
LII VRBINATIS DE INVEN
TORIBVS RERVM LI
BER TERTIVS.

A quibus primùm inuenta agricultura, & quot
ea redundet bonis. CAP. I.

NON sum equidē nescius quof-
dam fore, qui uehementer demi-
rabuntur, nos postremo ferē lo-
co de inuentoribus agriculturae
aliquid tradere distulisse, cum
praesertim, uti Cicero in officia-
libus libris inquit, omnium re-
rum ex quibus aliquid exquiri-
tur, nihil sit agricultura melius, nil uberius, nihil dulcius, ni-
hil homine libero dignius. Verum nec eò mihi succenseant,
quatenus hoc ipsum consultò, uel, ut uerius dicam, ex indu-
stria fecimus, ut longo legentes itinere defatigati, nouū tan-
dem

dem passum, siue, ut ita dixerim, nectar offenderent, quo ui-
res recreare, & ueluti diutinam famem explere possent. De
huiusce igitur rei initijs hic commodè dicemus, postquam
demonstrauero quantis eam laudibus iure ac meritò præ-
stantissimi autores efferant, utpote quæ multis abundat bo-
nis. Columella itaque in primo de re rustica, conquerens sui
temporis molliem, ait: At mehercule uera illa proles Ro-
muli assiduis uenationibus, nec minus agrestibus operibus
exercitata, firmissimis præualuit corporibus, ac militiam
belli, cum res postulauit, facillè sustinuit, duratam pacis la-
boribus, semperq; rusticam plebem urbanae præposuit. Ca-
to iidem de agricultura inquit: Fortissimi uiri & milites
strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeq; malè cogi-
tantes. Ex quo, teste Cicerone de senectute, in agris sena-
tores erant, ut L. Quintius Cincinnatus, qui dum agrum
arabat, renunciatus est dictator: ut Curius, & ceteri senes.
Quare qui eos accersebant, uiatores nominati sunt. Quid,
quòd etiam, teste Plinio, libro 18. agrum malè colere, cen-
sorium probrum iudicabatur? atque ut inquit Cato, quem
uirum bonum colonum dixissent, amplissimè laudasse existi-
mabant? Et id sanè quia, quemadmodum Cicero pro Roscio
Amerino docet, rustica uita parsimonie, diligentie, iustitie
magistra est, at urbana non item, quam luxuries facillè infi-
cit: ex luxuria necesse est existat auaritia, ex auaritia crum-
pat audacia, inde omnia maleficia gignantur. Sed ne putes
hoc tantū in Romana repub. contigisse: de cultura agri præ-
cipere principale etiam, ut Plinius dicit, fuit apud externos,
siquidē & reges fecere, Hiero, Philometor, Attalus, Arche-
laus. Vnde nō iniuria Xenophonti, quemadmodū testis est
M. Tullius in Catone, nihil tam regale uidebatur, quàm su-

1. v. dium agri colendi. De laudibus hactenus. Agriculturam primam omnium, teste Diodoro in 1. Osirim, qui & Dionysius dicitur, reperisse ferunt. Affermat item Tibullus, ita scribens:

Primus aratra manu solerti fecit Osiris,

Et teneram ferro sollicitavit humum.

Primus in experta commisit semina terrae,

Pomaq; non notis legit ab arboribus.

Sed hoc, ut opinor, apud Aegyptios tantummodo, sicut Triptolemus primus in Graecia, & Asia, teste Iustino in 2. inuenit, de quo Ovidius in 4. Fastorum:

Iste quidem mortalis erit, sed primus arabit,

Et seret, & culta praemia tollet humo.

& in Latio Saturnus, ut suo loco dicemus. Sed omnium primam Cererem, quae, uti Cicroni libro 2. de natura deorum placet, à gerendis frugibus, quasi Geres, nominata est, mortales agriculturam docuisse testatur Vergilius in 1. georgicorum, sic scribens:

Prima Ceres ferro mortales uertere terram

Instituit.

Testatur & Ovidius libro 5. Metamorph.

Prima Ceres unco glebam dimouit aratro,

Prima dedit fruges alimenta; mita terris.

Verum haec haud scio quantum fide digna sint, quãdò illud uerius esse duco quod Iosephus in 1. antiquitatum tradit: dicit enim Cain Adam filium omnium primum comperisse terram colere, primumq; terrae terminos posuisse. Atque hoc agriculturæ initium haud dubie fuit. Quapropter, ut dubium non est, ex illis quos commemorauimus, deinceps agriculturam alios alijs primos monstrasse credere par est. Sed iam ad alia quæ pertinent ad cultum agrorum, transeamus.

Quis

Quis primus mortalibus fruges, & eas molendi, aut stercore agrorum, uel pinsendi frumenti usum monstauerit, & boues aratro iunxerit, aut ferramenta rustica inuenerit, uel cribra diuersi generis. CAP. 11.

Erunt naturam primum homines glandibus aluisse Plin. in procemio decimiseptimi lib. autor est. Item & Naso testatur in primo Metamorph. dicens:

Contentiq; cibus nullo cogente creatis;

Arbuteos foetus montanaq; fraga legebant;

Cornaq; & in duris haerentia mora rubetis,

Et quæ deciderant patula Iouis arbore glandes.

Deinde inuentum est frumentum. Vergil. in 1. georg.

Cum iam glandes atque arbutea sacrae

Deficerent syluae, & uictum Dodona negaret,

Mox & frumentis labor additus.

Quod, ut Plinius lib. 7. dicit, Ceres, cum antea, uelut dictum est, homines glande uescerentur, inuenit. Eadem & molere, & conficere docuit, in Attica, Italia, & Sicilia, ob id dea iudicata. Idem quoque Maro affirmat, & Diodorus uolumine 6. scribens, Cererem primam inuenisse usum frumenti, quod forte inter alias herbas nasceretur ignotum cæteris, docuisseq; homines seruandi ac ferendi modum. Sed eidem in Sicilia tantum placet esse inuentum, quoniam ijs in locis agreste triticum oriretur. Strabo etiam libro 15. cum de Indis sæcunditate loquitur, dicit in Muscani regione frumentum sua sponte nasci tritico persimile. Atqui idem Diodorus in primo, huius frugis inuentionem Isidi tribuit. Nec eò tamen, ut opinor, à priore sententia discrepat, quandoqui-

dem ipse paulò superius Idem dicit eandem esse, quam Cererem nuncupant. Huic deæ Ouid. non modò frumenti, sed omnium frugum usum assignat:

Prima dedit fruges alimentaꝫ mitia terris.

Verùm Iustinus libro suæ epit. 2. scribit sub Erichtheo Athenarum rege, frumenti sationem apud Eleusin à Triptolemo repertam, cui scilicet, teste Diodoro libro 6. à Cerere mandatum fuit, ut id ab ea antè inuentum homines doceret. Sed Idem Iustinus inibi diuersum sentiens, hoc potius Atheniensibus adscribere uidetur, dicens: Primi lanificij & olei & uini usum docuere, arare quoque & serere frumenta, glande uestentibus monstrauerunt. Cui Aristoteles consentit: aiebat enim, Atheniensēs (sic eos reprehendebat) frumenta & leges inuenisse, uerum eos frumentis quidem uti, non item legibus. Quod Diodorus probè declarat in sexto, scribens Cererem post Siculos, usum frumenti primos Athenienses docuisse. Quo fieri potest, ut secundum Cererem, & Siculos, ipsi primi hoc alijs ostenderint. In Latio autem, teste Macrobio, Saturnus omnium primus docuit, de quo Eutropius ipse inquit: Saturnus adhuc rudes populos, domos ædificare, terras colere, plantare uincas docuit, atque humanis moribus uiuere, cum antea semiferi glandium tantummodo alimentis uitam sustentarent. Vsum autem stercoreandorum agrorum, teste Seruio super 9. Aeneidos, Pitumnus inuenit, unde & Sterquilinus dictus est. Pitumnus uerò eius frater pinfendi frumenti, propter quod à pisttoribus colebatur. Pisttores autem siue pisfores à ueteribus uocabantur, qui tam in pistrino farinam pinfiebant, quàm ij qui panem faciebant, coquebantq;. Hos Romani tardè publicè habuerunt. Plinius libro decimo octauo, capite undecimo: Pisttores Romæ non fuerunt,

fuerunt, ad Persicum usque bellum, anno urbis conditæ super DLXXX. Ad rem reuenio. Quamuis Plinius in 17. hunc stercoreandi usum iam Homeri ætate fuisse, et Augeam regem in Græcia excogitasse, diuulgasse uerò in Italia Herculem tradat. Boues ad aratrum, Diodorus libro quarto, & quinto, ait Dionysium secundum ex Ioue & Proserpina genitum, uel, ut alij sentiunt, ex Cerere, primum iunxisse, cum terra prius manibus hominum coleretur. Plinio uerò libro septimo teste, aratrum Briges Atheniensis inuenit, ut alij tradunt, Triptolemus, de quo Poëta in primo georgicorum intellexit, cum dixit:

—Vnciq; puer monstrator aratri.

Quo in loco Seruius: Alij, inquit, Triptolemus, alij Osirim, quod uerius est: nam Triptolemus frumēta diuisit. Tacuit autem de nomine, quia nō unus in orbe aratri monstrator fuit, sed diuersi in diuersis locis. Ex quo Trogius prodidit Habidem Hispaniæ regem barbarum populum primò docuisse boues aratro domare, frumētaq; sulco serere. De Osire, ut ostendimus, sentit etiam Tibullus. Ceterum omnia ferramenta rustica, quibus terra uertitur, simul, ut puto, cum aratro Cererem comperisse, Vergilius proculdubio hoc uersu demonstrat:

Prima Ceres ferro mortales uertere terram

Instituit.

Quod uel Seruius approbat, dicens: Ceres prima omne genus agriculturæ hominibus indicauit: nam quamuis uel Osirim, uel Triptolemum aratrum inuenisse dicant, illa tamen omnem agriculturam docuit: quia ferrum dicendo, omnia agriculturæ ferramenta expressit. Verum aut illi quos commemorauimus, nouissimi, uel alij alibi hæc commonstrarūt:

nam, ut Eusebij atque Lactantij testimonio constat, ante multas tempestates, quam esset Ceres, Dionysius, Saturnus, Triptolemus, frumenti usus apud mortales erat, præsertim apud Hebræos & Aegyptios, uti ex Iosepho cognoscere licet. Ille enim in secundo, ubi, ne alius repetā, tradit, quemadmodum Iudæa caritate annonæ laborante, Iacob ad emendum frumentum filios in Aegyptū miserit. Ex quo cum Hebræi, ut superiore capite indicauimus, primi omnium terrā coluerint, porro extra omnem controuersiam credibile est, ab eis tum agrorum culturam, tum fruges ac molendi usum, tum & ferramenta rustica ad posteros manasse, & hos ea ipsa (nulla enim ars, ut Fabius ait, intra initium suum stetit) deinde adauxisse. Cribrorum genera, teste Plinio lib. 18. è setis equorum Gallia inuenit. Hispania ex lino excussoria ad excutiendam farinam, & pollinaria ad purgandum pollinem, id est, crassiusculum puluerem. Aegyptus uerò ex papyro iuncoq; postea ex pellibus suillis Italia.

Quis primus uites & alias arbores plantauerit, earumq; in sitionem docuerit, & usum uini repererit, & uino aquam miscuerit, deq; nouo uitandæ ebrietatis modo, et qui caupones primi, uel quis oleæ & usum olei & mel adinuenerit, uel ex hordeo potū fecerit, atque lac coagulauerit. CAP. III.

Si abunde uidetur natura homini suppeditasse, cum eum principio talem procreauerit, ut ipse ex omnib. animantibus, unus ratione, sicut ait Cicero, ad Deum quamproximè accedere posset, tamen cum statim genitus nullo foret subsidio sultus (carebat enim indumentis, edibus, igne, cibo, præterquā in diem quesito, mul-

tis

tis deniq; rebus uitæ necessarijs, quas deinde urgente necessitate, quæ rerum magistra est, ipse inuenit) non facile est, ut Plinius in initio 7. libri perhibet, æstimare, natura homini melior parens, an tristior nouerca fuerit. Fatendum est tamen, si nos his quæ illa nobis tradidit, contenti essemus, longe melius res sese habituras. Nam, ut de cæteris sileam, ecquis modò fieret temulentus, quod foedissimum est uitæ debonestamentum, sexcentorumq; uituorum origo, si aquam primum à natura potum homini datum, non uinum potaremus, cuius uim, ut infra dicemus, eius etiam primus inuētor turpiter perpeffus est? Quare diuus Hieronymus ad Eustochium de uirginitate seruāda, inquit: Sponsa CHRISTI uinum fugiat pro ueneno, hæc aduersus adolescentiam prima arma sunt dæmonum: non sic auaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio: facile alijs caremus uitijs, hic hostis nobis inclusus est. Et infra subdit: Vinum uoluptatis incendium est, unde proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad incōcessam Venerē esse cōsuevit. Propter quod, teste Valerio Max. matronæ Romanæ uino abstinebāt: quod tamen haud obesset, si esset, ut par est, modus in rebus: nam autore Plinio, non est quicquam aliud uino modicè sumpto uilius. Quinetiam Persæ existimabant fomitem esse quen-

63.

1 3

turis, quia partus gigni debet ex moderato puroq; semine, quod uino refertus, quasi rabie concitatus, serere minus potest, unde filij sepe fatui & amentes procreantur. Sed iam ipsum uini inuentorem indicemus. Vites & uini usum, atq; cætarum arborum fructus Dionysium inuenisse Diodor. lib. 4. autor est, ubi dicit, Dionysium orbem cum exercitu perambulanti, & uitem plantare, & ex racemis uinum torculari, ex quo ipsum Lenæum appellant, educere monstrasse. Et alibi uinum reperisse, & arborum fructus testatur. Quamquam idem alibi dicit, uites ab eo non esse satas, uerum terrâ cum cæteris plantis sponte sua tulisse. Item Vergilius hunc uitium ac reliquarum arborum inuentorē fuisse, asserere uidetur, cum de uitibus & alijs arboribus scripturus, statim in principio 2. libri georg. dixit.

Nunc te Bacche canam. Cæterum Capella de nuptijs Mercurij, tradit eum apud Græcos tantum primum uini usum edocuisse, sicuti Saturnū apud Latinos, Seruius in 8. Aeneidos, & Eutropius testimonio sunt. Alij Icarium Penelope patrem apud Athenienses id reperisse tradunt, cumq; post dedisse poenas, à colonis ebrijs interemptum. Propertius in fine lib. eleg. 2.

Icare Cecropijs meritò iugulate colonis. &c.

At Athenæus ait apud Actnam montē Siciliæ uitem inuentam, quod cum Orestes Deucalionis filius eò regnatum uenisset, eius canis ranum fortè euellit, quem ille de fodi iusserat, et inde uitium germina nata, quæ à nomine canis cænon appellauit. Vnde apud ueteres Græcos uitis οἶνον uocabatur, & οἶνος uinum dicitur. Idem in Aegypto apud Plinthinam ciuitatem, uinum primò repertum tradit. Ad Gallos primum ferunt uinum detulisse Aruntem Tyrrhenum. Is uir nobi-

nobilissimus à Lucumone alumno suo domo pulsus, ad Gallos cōsugit, eisq; dulcedine uini allectis facillè persuasit, ut sibi auxilio in Italiam uenirent, qui illuc factò agmine concurrentes, postea pulsus Tyrrhenis, ea terra potiti sunt. autor Plutarchus in uita Camilli. Quidam autem ex arboribus alimenta hominibus à Seculo Venti filio reperta uolunt. autor Eusebius in primo de præparat. euangel. Culturas earum uel aliarum arborum, teste Plin. in 7. Eumolpus Athe-niensis docuit: quamuis uerisimilius sit, id Dionysium priorem præstitisse mortalibus, qui eas, ut ferunt, arbores plantauit. Inserendi autem arbores modū primus docuit Saturnus, testis Macrobius lib. Sat. primo ita scribens: Huic Deo infusiones surculorū, pomorumq; educationes, & omnium eiusmodi fertiliū arborum tribuūt disciplinas. Infusionum uerò, ut Columella libro suo de arboribus tradit, tria sunt genera: aut enim fissam in arborem surculi inseruntur, aut inter lignum & corticem ponuntur, aut gemma alterius arboris, sed æstiuo duntaxat tempore in cortice alterius intercluditur. Sed hæc apud posteros inuēta, cum satis constet Noë statim atque egressus est ex arca, terrâ studiose coluisse, atque uineam primum omnium sua manu seuisse. Vnde arguitur, qui autorem uini Liberum putant. Qua ex uinea cum primum fructum cepisset, letus factus bibit usque ad ebrietatem, iacuitq; nudus, id quod Iosephus in primo antiquitatum tradit. Cauponam, id est, tabernam uinariam, primi aperuerunt Lydi populi Asiæ, ut ait Herodotus, quò, credo, suis ludis locum idoneum haberent: nam, quemadmodum supra demonstrauimus, uaria ludorum genera inueniant, quippe tale opus in cauponis maxime semper feruet. Vino aquam admisceri, Staphilus Sitheni filius, ut prodit

Plinius in 7. instituit. Cuius rei Diodorus luculenter in 5. cum de Dionysio loquitur, rationem reddit: Aiunt cum purum in coenis uinum detur, omnes Deum sospitem optare bibenti: cum uero post coenam aqua mistum sumitur, Iouem uocare seruatores: nam puri uini potus ad insaniam redigit, aqua uero mistus, uoluptatem letitiamque affert, & prohibet insaniam. Vnde in conuiujs aquam uino admiscendi mos fluxit, medicamentum utique praecipuum ad ebrietatem uitanda: sed aliud ponit Plinius lib. 30. cap. 14. scribens: Hirundinis rostri cinis cum myrrha tritus, & in uino quod bibatur infusus, securos praestabit a temulencia. Inuenit hoc Horus Assyriorum rex. Potum ex hordeo, ut idem ait, Dionysius, id est, Liber pater, primus confecit, quem, teste Eusebio, in 2. de euangel. preparat. ceruisiam uocant: secundum Diodorum, Zythum dicunt, paulum a uini sapore differentem. Olim in primis fuit communis Aegyptiorum potus. autores Herod. & Strabo. Quod Dionysius potionis genus eos potissimum conficere docuit, quorum regio uites non ferret. Quapropter hodie Angli, Scoti, Hyberni, item Galli, Germanique omnes Oceani occidentalis septentrionalisque accolae, eo utuntur potu, qui aduectitij tantum uini copiam habent. Sed Germani dum ceruisiam faciunt, admiscunt frugibus herban lupum, quam uulgo lupulum uocant: haec enim reddit potum salubriorem. Quamquam Dioscorides non ualde potionem probat, ita lib. 2. scribens: Ex hordeo potus fit qui sobrius non minatur: is urinam cit, renes & nervos tentat, membranis praesertim cerebrum uestientibus officit, inflationem parit, uitiosum succum creat, elephantiasin gignit. qui eo potus genere perlitur, agilis, & ad opus obeundum expeditus euadit. Haec ille. Sed eam uim Zythus in eos minus habere uide-

tur,

tur, qui a pueritia eo sunt usi. Oleam autem Minerva Athenis inuenit. Vergil. 1. 6. 10.

Oleaeque Minerva Inuentrix. in hunc sane modum. cum enim Neptunus atque Minerva, teste Seruio, de Athenarum nomine contenderent, placuit dijs, ut eius nomine appellaretur urbs, qui munus melius mortalibus attulisset. Neptunus percussio litore, equum animal bello aptum produxit. Minerva iacta hasta, oleam creauit, quae melior iudicata fuit, propterea quod est insigne pacis. At Diodorus in 6. dicit Minervam non creasse primum oleam, sed inter alias arbores natam monstrasse mortalibus, quibus ignota esset. Etenim, uti nos infra aperte ostendemus, ante huius deae ortum, erat haec arbor cum alijs syluestribus immista: olei tamen usus, ut Diodorus ait, aberat, cum esset ignota: & eo pacto illam olei exprimendi modum comperisse ferunt. At Cicero libro de natura deorum 3. Aristaeum Apollinis filium oleam inuenisse tradit. Oleum uero quamquam ipse Diodorus, ut monstrauimus, dicit Minervam repperisse, tamen lib. 5. hoc Aristaeo assignat, sicut lac coagulare, atque mel conficere: quod Iustinus in 13. etiam tradit, quamuis in 2. uti antea diximus, olei usum Athenienses inuenisse prodatur. Plinius uero in 7. scribit oleum & trapetes, hoc est, molam oleariam, Aristaeum Atheniensem, item mella inuenisse. Oleam praeterea longo tempore Athenis tantum reperiri, testatur Herodotus, qui libro 5. dicit, Epidaurios, cum eis de agrorum sterilitate oraculum consulentibus Pythia iussisset, ut Damiae & Auxesia simulacra ex ligno oleae erigerent, quoniam ferebatur nusquam gentium, nisi Athenis, illa tempestate oleam esse, rogasse Athenienses, ut sibi permitterent oleam incidere. Quod aequum falsum esse ex Iosephi testimonio deprehendi-

l s

tur, ac illud, Mineruam uel Aristæum hanc arborē, aut olei usum primò monstrasse: is enim in primo antiquitatum scribit, Noë, cum iam recedentibus aquis, arca in Armenia super uerticē cuiusdam montis resedisset, emisisse columbā, et eam mox oleæ ranum ferentē ad illum redisse. Quo quidē tempore, ut palām est, nondum erant Athenæ. Deinde in 3. eiusdem operis, docet Moſen in sacrificijs oleo esse usum, ad lumina seruāda: post quem, autore Euseb. in 10. de præpat. euangel. Apollo Aristæi pater genitus est. Ex quo credere cōuenit, Mineruam & Aristæum in Græcia duntaxat hæc primò mōstrasse. In Italiā olea omnino tardē peruenit: nam Theophrastus, teste Plin. in principio 15. libri, urbis Romæ anno circiter CCCCXL negauit, nisi intra XL millia passuū à mari nasci. Fenestella uerò dicit, hanc arborē omnino nō fuisse in Italia, Hispania, atq; Africa, Tarquinio Prisco regnante, ab anno populi Romani CLXXIII. Mel et lac coagulare Aristæum omnium primū cōperisse, Diodo. & Plin. autores sunt, cum quibus consentit Iustinus in 13. licet lib. 44. usum mellis colligendi Gargori regi Curetū attribuat, qui in Hispania saltus Cartestiorū incoluit. Sed hic, ut opinor, tantum in Hispania primus fortasse huius rei autor fuit. Verūm hæc Hebræis potius assignauerim: siquidē, teste Iosepho, & mortalium omnium primi pastores fuerunt, & apud eos multò ante Aristæum mellis usus fuerat.

A quibus quædam peregrinæ arbores in Italiam translata. CAP. IIII.

Arbores tam magno sunt mortalibus usui, ut sine quibus uita degi nō possit: arbore enim, ut Plinius ait, sulcamus maria, terram uertimus, tecta ædificamus, simulacra deorum conficimus: arbo-

res

res præterea communem animantibus uictum suppeditant, quarum aliæ peregrinæ sunt, de quibus hoc loco carptim ac breuiter dicemus. Hæc aliæ alibi nascuntur, quia non omnis terra, sicuti poëta inquit, omnia ferre potest. Ex quo multæ in Italiam aliunde translatae sunt, sicut cerasus, quam L. Lucullus post uictoriam Mithridaticam, teste Plin. lib. 15. anno urbis DCLXXX. primus uexit è ponto. Testatur etiam D. Hieronymus ad Marcellā, sic lepidissimè scribens: Accipimus & canistrū cerasijs refertū talibus, & tam uirginali uerecundia rubentibus, ut canunc à Lucullo delata existimarem: siquidem hoc genus pomi Ponto & Armenia subiugatis, de Cerasunto primus Romā pertulit, unde & de patria arbor nomen accepit. At annis CXX. post, trans Oceanū, in Britanniam usque peruenit. Et xixipha & tuberes malarum genera, hæc ex Africa, illa ex Syria, Sex. Papinius nouissimis diui Augusti temporibus primus attulit. Et armeniacus & persicus arbores, quæ ex nomine ipso peregrinæ esse apparent, quis tamen eas transfulerit, non facile dixerim. Multa etiam ficorum genera sunt, quæ ex alijs gentibus ad nos peruenerunt, incertis propemodum autoribus, testis Plinius. Sed Platanus in primis ex ijs quæ aliunde uenisse sunt, mirum in modum celebrata est, quæ ut ad nos uenerit, aut quantum ei honoris accesserit, Plinius in 12. docet, sic scribens: Sed quis non iure miretur arborem umbræ gratia tantum ex alieno petita orbe? platanus ea est. Hæc per mare Ionium, in Diomedis insulam eiusdem tumuli gratia, primū inuenta, inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italiæ, etiam ad Morinos usque peruecta, ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes uestigal & pro umbro pendant. Dionysius prior Siciliæ tyrānus Rhe-

gyum in urbem transtulit eas domus sue miraculum. & reliqua. At nihil ad nostrā laurum, quæ nonnullis in locis aliquando in peregrinis arboribus fuit, dicente eodem Plinio: Notatum antiquis, nullū genus lauri in Corsica fuisse, quod nunc satum & ibi prouenit, &c. Hæc inquam post hominum memoriam, felicissima arbor est, ad cuius comparationem platanus nihil: quippe non unam habet laurus dotem, dicatur enim triumphis, quando triumphantes ea coronantur: ualet aduersus fulmina, quare ante limina excubat. Quapropter ferunt Tiberium Cæsarem tonante cœlo, consueuisse laurea uti corona. Item exornat domos, & idcirco Cæsarium pontificumq; olim ianitrix erat. quin & pacifera habetur, quam prætendi inter armatos hostes, quietis sit indicium. Romanis præcipuè lætitiæ uictoriarumq; nuncia, addebatur lituis militumq; lanceis, ac Imperatorum fasces decorabat: abdicat insuper ignes crepitu, & detestatione quadam, & deniq; Apollinis est arbor. Quas ob res, tantum est huic arbori semper honoris habitum, ut eam prophanis uisibus pollui fas minime esset, uel quod fortasse unius arborum latina lingua nomen uiris imponatur, & cuius folium uocetur Laurea. Appellauī suprà nostrā Laurum, utpote quam nostræ Vergilianæ familiæ nomini sacram mei maiores unā cum duobus lacertis, insigne gentis, ratione non inani habuere, id quod carmen illud indicat:

Sum Laurus uirtutis honos pergrata triumphis,
Ianitrixq; domus, fulmina dira fugo.
Hostibus immissa & pacem, requiemq; laborum,
Victori palmam lætitiāq; fero.
Phœbus amat Laurum, & capitis nos illius instar,
Formosam gerimus tempus in omne comam.

Ecce

Ecce mea gemini ludunt sub fronde lacerti,
Qui mecum quare hæc, accipe, signa colant.
Ver ago perpetuum, hi primo uer tempore monstrāt,
Vnde tenet nomen Vergiliana domus,
Quæ tam immota diu casuraq; tempore nullo
Stabit, quā uiridi fronde perennis ero.

Quid, quod præterea málorum pirorumq; genera penè infinita quotidie atque huc atque illuc deferuntur, quarum nonnullæ ab autoribus, ut appia, & pipina, quædam à sapore, ut quæ ferunt melimela, aliæ ab odore, aliæ à colore nomina habent? De his satis superq;: non est enim suscepti operis munus, peregrinas arbores describere: sed hæc quando ad agriculturam attinent, perstrinximus, ut illi quos res rustica delectat, plurimas arbores quæ modò ubique gentiū abundant, aliunde originem habuisse intellerent.

Quis primus animalibus, rebusq; alijs nomen imposuerit, & de primo immolandi instituto, ac carniū esu, usq; uictus delicatioris, & more nominandi eum, cui in cōuiuio poculum tradatur, ac de usu uenādi, piscandi, & falis inuentione, & quis apud

Rom. auaria ferarumq; uiuaria instituerit,
aut quæ animalia legionum insignia
fuerint. CAP. V.

Voniā rus diuersi generis animalibus abundat, quæ ueluti humane uitæ necessaria Deus finxit, consentaneū est ut summatim de ijs aliquid dicatur. Animalibus itaq; simulac creata sunt, Adā, teste Iosepho in primo antiquit. et Eusebio in 11. de præparat. euāg. nomina imposuit, quibus etiam nunc uocantur: imposuit &

rebus alijs, quibus iam tum uti cœperat, quod à uero non utique abhorrere existimandum est: nam multis rebus cum ipsi Adam, tum eius filijs opus fuerat, quæ sine nomine, inter nosci minime potuissent. Istuc autem facere, teste Cicerone in Tuscul. summæ sapientiæ uisum est Pythagoræ. At animalia secundum Plinium uolumine 7. Hyperbius Martius filius occidere primus instituit, sicut Prometheus bouem. Quod magis Abel Adam filio tribuerim, qui omnium primus, ut Iosephus est autor, primogenita suorum gregum Deo immolauit. Manauit postea iste immolandi mos tam ad Abel, posteros Iudeos, quam ad alias quoque gentes, rei que apud eas initium fecit suillum pecoris genus, si Varroni credimus, qui lib. de re rustica 2. eius opinionis argumentum sumit ex eo, quod initijs Cereris, porci immolabantur, quod in foedere feriendo porcus occidebatur, quod in cōiunctione nuptiali, noua nupta & nouus maritus primum porcum immolabat, quod denique prisci Latini, & etiam Græci in Italia idem faciebant. Et illi porci ad sacrificiū electi, eximij porci dicebantur, quod ut maiores & optimi de grege eximerentur. Ritus uero sacrificandi talis erat: primum lotis manibus, hostias pura aqua purgabant, fruges capitibus earum inspergentes: deinde precabatur, uotaque nuncupabant, postea hostiarum tempora uestibus percutiebant, ac occidentes membra tum diuidebant, ita primitias ex omnibus membris et exta collecta postquam farris inuoluisset farina, proieciabant dijs, in altaria, focumue, aut aras, hoc est, uasa, quæ tripodes dicebantur, atque postremo succendebant uina fundentes. Huius moris meminuit Vergilius, cum dijs marinis sacrificium fieret:

Dij quibus imperium est pelagi, quorum æquora curro,
Vobis letus ego hoc candentem in litore taurum

Consti-

Constituam ante aras uoti reus, extaque salso
Porriciam in fluctus, & uina liquentia fundam.
Qui uero immolabant, non deos modo uoce precabantur, sed etiam aras manibus prehendebant. Idem:

Talibus orantem dictis arasque tenentem.

Quapropter Varro scribit, aras primo ansas dictas, quod à sacrificantibus tenerentur, quæ deinde mutatione literarum, aræ uocatae sunt. Et is hostiarum etiam humanarum dijs immolandarum modus, quem Homerus in sua poësi posuit, & Romani quoque, teste Dionysio Halic. libro septimo, usurparunt. Carnes autem sub Saturno, hoc est, in auro seculo cum omnia humus funderet, nullum comedis, sed uniuersos uixisse frugibus & pomis, quæ sponte terra gigneret, autore diuo Hieronymo aduersus Iovinianum, testatur Dicæarchus in libris antiquitatum, et descriptione Græciæ: & Aselepiades Cyprius, ætate qua Pygmaleon in Oriente regnauit, scribit usum comedendarum carnum non fuisse. Cheremon Stoicus de uita antiquorum Aegypti sacerdotum scribens, narrat eos ex eo tempore quo cœpissent diuino cultui deservire, carnibus & uino se abstinuisse: ouum quoque pro carnibus uitauisse, & lac, eorum alterum carnes liquidas, alterum sanguinem esse dicentes colore mutato. Brachmanæ apud Indos, teste Eusebio libro 6. de præparatione euangel. nihil animatum edebant. Iosephus libro secundo de bello Iudaico, & in 13. & 18. antiquitatum, treis describit sectas Iudeorum, Phariseos, Sadduceos, Essenos: quorum nouissimos fert ad cælum laudibus, propterea quod ab uxoribus, & uino, et ut Hieronymo placet, carnibus semper abstinerint. Nec etiam, sicut idem sentit, Hebraico populo statim post peccatum Adam, ut carne uesceretur, à Deo

concessum est, hoc est, non ante tempora Noë. In Creta, ut Euripides tradit, Iouis prophetæ non solum carnibus non uescerantur, sed ne coctis cibis quidem. Herodotus uero in primo, Babylonios piscibus olim tantum uictitasse dicit. Xenocrates autem philosophus ex Triptolemi legibus, apud Athenienses, tria duntaxat præcepta in templo Cereris Eleusinae, remansisse scribit: Honorandos parentes, uenerandos Deos, carnibus non uescendum. Lacedæmoniorum etiam mensæ summæ frugalitatis erant. Multa denique huiusmodi continentiæ exempla referre possem, quæ in præsentia non inuitus consulto omitto, nonnulla post ad hæc additurus, cum de modo Christianæ abstinentiæ tractabitur in libris insequentibus. Secundas mensas, quæ bellaria nuncupantur, Iones primi omnium, teste Val. Max. inuenerunt. Idem et unguenti et coronarum in conuiuio dandarum consuetudinem, haud parua luxuriæ inuitamenta repererunt. Quamobrem Spartana ciuitas, ut idem autor est, seuerissimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquandiu ciuium suorum oculos a contemplanda Asia retraxit, ne illecebris eius capti, ad delicatius uitæ genus prolaberentur: utpote quæ audierat lautitiam, inde etiam inmodicos sumptus, et omnia non necessaria uoluptatis genera fluxisse. Quæ ea omnia ipsa tamen Sparte non potuit ita abstinere, quin postremo receperit: siquidem apud Græcos passim conuiuia magnifice et splendide concelebrabantur, quorum moris fuit nominare eum cui poculum tradituri erant, quod una biberent. Mos iste hodie ubique propè gentium retinetur, sed certè quidem nescio quam salubriter, ne dicam, quam prudenter, ut quis edendo cogatur pro alterius arbitratu bibere. Nam idcirco cibum potumque capimus, ut corpus nutriatur: quare æquè debemus

debemus cibum potione temperare, atque fabricator murorum temperationem facit aquæ, arenæ et calcis, quæ si nimis dura aut liquida sit, ut tenacior non est ad consolidandum murum, sic cibus multo liquore in stomacho fluctuans minime alit. Fuit alius ipsorum Græcorum mos ualde quidem honestus, ut in conuiuio uirorum non accumberent mulieres. autor M. Tullius in Tuscul. et in Verrè. Redeo rursus eodem. Vnde postea ad Romanos hanc mali contagionem transisse uerisimile est, apud quos in dies magis magisque latius serpere: nam tanta erat conuiuiorum luxuria, ut facile una mensa patrimonium etsi amplum, absumeretur, magnumque sepius respublicæ detrimentum pateretur. Quare Cato uerus in hac parte uates, teste Plutarcho, aiebat, difficile esse eam Rempublicam saluam fore, ubi pisciculus pluris quam bos uenit. Quod Iuuenalis satyra 11. conquerens inquit:

Multos porrò uides, quos sæpe elusus ad ipsum
Creditor introitum solet expectare macelli,
Et quibus in solo uiuendi causa palato est.

Egregius coenat meliusque miserrimus horum. &c.

Ex quo multæ leges quas Cato cibarias uocat, de coercendis sumptibus latæ sunt. Sed quid de Romanis loquor? nonne illa Cleopatra luxuriosissima centies sestertium, ut testis est Plin. in 9. hoc est, centies centenis sestertijs, quæ faciunt ducenta quinquaginta millia aureorum nostrorum, coenata est, hausto uine præciosissimo? At, ut ueterum mores omitamus, quæ ætas unquam maiore aut cura aut luxu gulæ indulsit, quam nostra? palati enim causa totum percurramus æquor, et, ut ait Hieron. propter breuè gulæ uoluptatē, terram Iustitiam et Mariam, et ut multum uinum præciosiusque cibus fauces nostras transeat, totius uitæ opera desudamus. Iuuenalis:

Interea gustus elementa per omnia quærent.
 Verius uero igitur est quod Socrates dictabat, multos pro-
 pterea uelle uiuere, ut essent & biberent: se autem bibere
 atque esse, ut uiueret. Possem in hoc loco multorum inuita-
 mentorum gulæ inuentores prodere, quos tamē malo in te-
 nebris iacere, quā eos nominando, tot conuicijs obnoxios
 reddere. Vsum uenandi & piscandi, quidam, teste Eusebio,
 in primo de præparat. euangel. apud Phœnices repertum
 uolunt: ueluti salem & eius usum Misor & Selech inuenis-
 se dicuntur. Romæ pæonem Q. Hortensius augurali cœna
 primus posuit, auctores Varro in 3. de agricultura, & Pli-
 nius in 10. & Macrobius lib. saturni 3. Auiaria, hoc est,
 loca in quibus domi aues educantur, primus, teste Plinio, in-
 stituit, inclusis omnium generum auiibus, M. Lælius Strabo
 Brundisij equestri ordinis. Habuit etiam Romæ Alexan-
 der Imperator uoluptatis gratia. auctor Lampridius. Ex quo
 cœptum est animalia carcere coërceri, quibus natura cœli
 aut terram assignauerat. nam & leporaria, id est, uiuaria fe-
 rarum, muris undique septa, auctore Plin. in 8. à Fulvio Hir-
 pino primum condita sunt, ut etiam hodie nonnulla in Italia
 extant: diuus enim Federicus dux Urbini duo equidem fe-
 cit, in quibus omne ferarū genus inclusit, ut quoties per ne-
 gicia liceret, animi causa, se honestissimo huiusmodi uena-
 tionis genere exercere posset. At alibi, & præsertim in An-
 glia, passim eiusmodi uiuaria sunt, quæ cum roboreis sud-
 bus septa sunt, recte ueteri uocabulo roboraria dici possunt.
 Et hæc loca Angli in summis cum uoluptatibus tum opibus
 habent, quando nulla apud eos uidetur magnifica uilla, quā
 uiuariū ferarum, ceruorum et damarum nō ornarit. Non
 est insuper ab re demonstrare, tantum honoris quibusdam
 accessisse

accessisse animalibus, ut legionum Romanarum insignia fo-
 rent: erant enim signa, lupi, minotauri, equi, apri, & aqui-
 la, quam legionibus C. Marius in secundo consulatu suo pro-
 prie dicitur. auctor Plinius lib. 10. naturalis historiæ.

Quis primus inuenerit linum, retia, nendi texen-
 diq; modum, uel artem fulloniam, & saponem: aut
 qui lanas infecerint, aut reppererint lanificij, uestiūq;
 ac pelliū usum, fusos, aulæa, sutoriam artem, seri-
 cum, & quādo eius copia per Europā fieri cœperit;
 ac bombycinam uestem atq; purpuram, & quid ipsa
 sit purpura, ac quanto in honore olim & præ-
 cio fuerit. CAP. VI.

Ille lini usus sunt, sed præsertim in uelis fa-
 ciundis, quod execratione dignum est, ad
 perniciem hominum. Quod enim maius
 miraculū uideri potest, quā ut herba sit
 hoc linum, quæ catenus Aegyptum, Sy-
 riam, Africam, Hispaniam, Galliā Italiæ admoueat, ut multi
 paruo quidē temporis spacio, ad ea ipsa loca leuissimo etiā
 uentorum flatu perueniant? Audax itaq; uita & scelerū ple-
 na, ut Plin. ait, aliquid serere uoluit, ut uentos procellasq; re-
 ciperet: ita enim tam paruo semine nascitur, quod orbē tē-
 rarū ultro citroq; portat, hominemq; ipsum, perinde quasi
 parum fuisset in terra mori, cogit perire in aquis, ubi inse-
 pulus a monstribus marinis uoretur. Propter quod Plin. ait,
 haud se scire quæ execratio satis esset contra inuentorem.
 Sed ad rem ueniamus. Linum Arachnæ uirgo, quæ Lydia
 fuit, omnium prima, teste Plinio lib. 7. inuenit: quanquam
 eius usum apud Hebræorū antiquissimos multo antē fuisse
 comperimus. Hæc lanificij periti: una Mineruam in certa-

men prouocauit, à qua in bestiolam, quæ araneola dicitur, conuersa est. autor Ouidius in sexto metamor. Hæc eadem retia inuenit, quæ feris auibusq; atque piscibus capiundis tenduntur. Nendi autem texendiq; artem Palladē instituisse nemo ambigit, quippe quæ Mineruæ ars nominatur. Quod innuere uidetur Naso in primo de arte amandi his uersibus:

Quid facis Acacide? non sunt tua munera lanæ,

At titulos alia Palladis arte pete.

Et Ausonius libro primo:

Litia qui texunt, & carmina, carmina musis,

Litia contribuunt casta Minerva tibi.

Plinius tamen in 7. dicit Aegyptios textilia comperisse, quæ etiam plurimis licijs texere, quæ *πολύμιστα* uocant, simul instituerunt. idem autor libro 8. Fulloniam artem Nicias Megarensis inuenit, quam qui exercent, fullones nominantur: ij uestimenta curât, poliuntq; & ad id saponem utuntur, quæ Plinius libro 28. cap. 12. à Gallis inuentum tradit. Græcè dicitur *σμήγμα* quicquid purgat. Idem libro 27. cum de o-syris herbe folijs et semine tractat, Smegmata, inquit, faciunt mulieribus ex his. Lanæ infecere primum Sardibus Lydi, autor Plinius. Vsum uerò lanificij Iustinus lib. 2. Athenienses primos docuisse tradit. Quod ego Mineruæ potius tribuerim, siquidē illa erat antequam Athenæ conditæ forent: & quoniam lanificium callebat, credibile est eam primò lanificium monstrasse, præsertim Atheniensibus, apud quos castissimè colebatur. Quapropter Iustinus, ut puto, facillè intelligit Athenienses lanificij usum primos post Mineruam docuisse, ueluti eos, autore Diodoro, primos secundum Cererem, uel Siculos, frumentum monstrasse probauimus. Fusos in lanificio reperit Closter filius Arachnæ, testis Plinius.

Illud

Illud quasi præteriens non omitam, olim in plerisq; Italiæ locis, lege pagana sancitū fuisse, ut ne mulieres fusos per itinera ambulantes torquerent, neue detectos ferrent, quod id aduersaretur omnium spei, præcipueq; frugum. Hinc cognoscere licet, quàm uana fuerit ueterū religio: hodie enim Italiæ mulieres illud passim faciunt, sine tamen alicuius rei maleficio. Aulæa ornamenta quibus parietes & aulæ teguntur, primum, teste Seruio super 3. georg. in aula Attali regis Asiæ, unde nomen habent, inuenta sunt, postquam is populum Romanum fecit heredem. Sutoriæ artis inuentionem Plinius nescio cui Boethio assignat: ego uerò dixerim Hebræos primos sutores fuisse, quando satis constat Moysen calceatum extitisse, cui, uelut in Exodo cap. 3. patet, dictum à Domino fuerit, Solue calceamentum de pedibus tuis. Vestitū usum Palladem inuenisse Diodorus lib. 6. autor est. Sed, ut ait Eusebius, cum de rebus Phœnicum in primo de euangel. preparat. scribit, Vso ex Siculi genere ortus, traditur primum corporibus tegmina ex pellib. ferinis cōfecisse. Quod ego illi apud Phœnices duntaxat tribuendum duco, quando Adam primus à Deo creatus, pelliceā sibi uestem fecit, quod proculdubio uestes faciendi posteris exemplar extitit. Præterea, quoniā de uestibus facta est mentio, uidetur locus exigere, ut singulorum uestimentorum inuentiones prodamus. Latus clauus primum repertus est ab incolis Balearum insularum, quo Caius Cæsar, autore Trāquillo, ad manus fimbriato usus est, et à latis clauis, qui eius uestitus tunica inseruerant, nomē habet: unde tunica lati clauī palmata à genere picturæ dicta. Auri intexendi modum, uti Plin. in 33. & in 8. est testis, Attalus rex Asiæ inuenit, unde attaliæ uestes dictæ. Acui facere excogitauerūt Phryges Idæi, ideoq; phry

gyones uocati sunt, & uestes ipse phrygianæ. Rectâ tunica Tanquil prima cōtexuit. Apud Græcos inuētum est pallium, sicut apud Hetruscos pretexta, ita nuncupata, quod eius circuitus & oræ purpura pretextæ esset: et magistratum uestitus erat. Cōtrâ toga alia pura dicebatur, cui nihil purpuræ foret pretextū, qua teste Plin. in 8. tyrones ac nouæ nuptæ induebatur. Itē colores diuersos intexere Babylo nij cōperūt. Martialis: Veste semiramia, quæ uariatur acu. Undulatam uestem, quæ toga regia dicebatur, qua Seruius Tullus usus est, fecit Caia Cæcilia, quæ eadem Tanquil uocata est. autor Plin. in octauo. & undulata dicta, quod undis aspersa foret, quæ fit ex pilis hircorū caprarumq;. Hoc genus pāni nos symballoton uulgò uocamus. Dalmatica uestis longa, nō admodum lata, à Dalmatis primum confecta. Gabanium à Græcis inuentum eiusdem fere formæ, ac dalmatica est, manicis eius longitudinem æquantibus, quo Itali etiam nunc unâ cum Græcis utuntur. Eorundem Græcorū inuentum fertur mātæle, quod est genus penulæ, quam ipsi *ματæλε* uocant, nos uero mantelū, at uulgò cappā, cuius nunc ubique gentium usus est per quā celebris. Braccæ Galorum uestitus fluxus intonsusq;, ac uarij coloris: unde pars Gallie Braccata appellata est. Sindonem ex lino amictum primum in urbe Sidone factam constat, qua corpus Seruatoris nostri inuolutū Mattheus tradit. Hæc de uestimētis, quorum autores produntur, dicere habui. Erant uestes aliæ alijs peculiare, ut toga Romanis & Gallis, ex quo Gallia Cisalpina Togata nuncupata est. Tunica interior uestis sine manicis, senatoria, eadem nobis linea proxima carni est, quam camisiam uocamus. Bulla aurea puerorum nobilium Romanorum erat, trabea triumphantium, lacerna ludorum spectan-

stantium: militum uerò, paludamentū, chlamys, quæ & Macedonum, Græcorumq;, abolla, lena, & sagum, quod uulgò sayon uel cotta dicitur, à quo milites nostros sagatos appellamus. At stola matronarum erat ad pedes usq; demissa, extremaq; in parte insita, fasciola exornata. Atque hæc Romanorum aliorumq; populorum uestimenta propria, quæ uno alteroue tempore ab illis ipsis inuenta dixerim. Est & cilicium uestis genus, confectum ex uillis hircorum atque caprarum, quod teste Varrone, Cilicia, unde nomen habet, primum inuenit, ut illud dense duplicatum adhiberetur, ad sagittarum ictus excipiendos. In eo apud nos summa est sanitatis tutela, quādò uiri sanctissimi ad domandum corpus proxime carnem utuntur. Pellium usus frigoris uitandi causa, olim apud Britānos fuit, quemadmodum in nostra Anglica historia ostēdimus. Item apud Scythas. Ouidius de Trist. lib. 3. inter quos exulauit:

Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis,

Oraq; de toto corpore sola patent.

Apud ueteres Romanos nō fuisse testatur Tranquil. scribēs Augustū solitū esse hyeme se quaternis tunicis munire, aduersus uim frigoris: quod utiq; nō fecisset, si pellib. lōge mollioribus uti mos fuisset. Postea Neronis temporib. ea mollitia ad ipsos quoq; Romanos irrepsit, quādò Seneca in epist. frigoris causa, meminit de pelliculis uulpiū & murīū Ponticorū, quas Itali zebellinos, et alij præsertim Angli sables uocāt, quæ ut quā alie molliores, ita preciosiores multò sunt. Sed longū etsi nimis facimus, nō præteribo tamē sericiū, foeminarū uirorumq; luxuriæ uberrimū alimētum. Hoc Seres Scytharū populi, à quibus nomē habet, primum inuenerūt, dicte Plin. in 6. Primi sunt hominū qui nascatur, Seres, lani

cio sylvarum nobiles, persusam aqua depectentes frondium caniciem: unde geminus foeminis nostris labor, redordicendi fila, rursumq; texendi: tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut in publico matrona transluceat. Item Vergilius in 2. georgicorum:

Velleraq; ut folijs depectant tenuia Seres.

Ex his autem Vergilij uerbis multi suspicantur huiusmodi uellera non à uermibus, ut apud nos fiunt, confici, sed sua sponte in frondibus illarum arborum nasci. Cui opinioni Solinus etiam suffragari uidetur, cum scribat, Seres aquarum aspergine inundatis frondibus uellera arborum adminiculo depectere, liquoris & lanuginis teneram subtilitatē humore domantes. Verum Seruius hoc non minus scitè quàm eleganter declarat super 2. georgic. ubi Maro ostendit apud alias quoque gentes lanigeras arbores nasci, dicens:

Quid nemora Aethiopum molli canentia lana? &c.

Ait enim: Apud Indos & Seres sunt quidam in arboribus uermes, qui bombyces appellantur, qui araneorum more, fila tenuissima deducunt, unde est sericum. Hæc Seruius: cui Plinius suppetias ferre uidetur, cum in 11. de bombyce Co loquitur, scribens: Et in Co insula nasci traduntur cupressi, terebinthi, fraxini, quercus, florem imbribus decussum terere halitu animante. Fieri autem primò papilioes paruos nudosq; mox frigorū impatientia uillis inhorrescere, & aduersus hyemem tunicas sibi instaurare densas, pedū asperitate radente foliorū lanuginē in uellera. Hanc ab his quoque cogi, subigiq; unguum carminatione, mox trahi inter ramos, tenuari ceu pectine. & reliqua. Bombycinas igitur uestes à sericis nō distinguunt, quas in filium retorquere, ac inde texere, in Co insula Pamphila Platis filia inuenit. autor

Ari-

Aristoteles de animalibus, & Plinius in 11. At serici usus tarde omnino ad nos accessit, magniq; fuit precij: nam uti Vopiscus testatur, Aureliano principe, qui regnare coepit anno circiter salutis humanæ CCLXXIII. serici libra auri pondo, id est, libra uendebatur: quare is princeps modestissimus nunquam holoserica uestem, quæ tota ex serico intexta erat, induere uoluit, quæ paulò antè primus Romanorum Antoninus Heliogabalus homo luxuriosissimus usus est, autor Lampridius, cum id temporis tantum in usu esset uestis subserica, cuius stamen ex serico foret, trama autem ex alia materia, cuiusmodi hodie pannum in primis faciunt Flandri, quem Satin de Bruges uulgò appellant. Post hæc circiter annum salutis DLV. ingens serici copia per totam Europam fieri coepit, cum per idem tempus duo monachi, uelut Procopius autor græcis tradit, uermiculorum semen, hoc est, oua ex Serinda Indiæ ciuitate, ad Iustinianū Imperatorem Constantinopolim attulerint. Fit autem ex puro serico panni in primis triplex genus, unum uulgò dicitur rasum, quòd in eo nullus utrinq; sit pilus, apud alios uocatur setin: alterum damascum floribus intextum, quòd Damasci in Syriæ ciuitate primò confectum sit: tertium uillutum, id est, uillosum, quod ex altera parte uillos habet. Purpura uerò quo pacto, & quando sit inuenta, est apud Pollicem lib. de uerbis idoneis ad Commodum primo, qui inquit: Tyrij ferunt captū amore Hercule cuiusdā Nymphæ indigenæ, cui nomen Tyros, sequebaturq; eum canis, qui irreptantem scopulis purpuram conspiciatus, peresa caruncula, sua sibi labra cruore puniceo infecit. Cum igitur ad puellam adisset Hercules, delectata illa insueta tinctura, affirmavit sibi cum illo posthac nihil fore, nisi ad se uestem af-

m s

ferret, etiam canis illius labris splendidiorē. Quocirca Hercules inuenta animante, collectoq; sanguine, munus puellae detulit, primus, ut Syrii dicunt, puniceae insecturae autor. Sunt autem purpureae, teste Plinio lib. 9. cap. 36. pisces ex concharum genere, quae septem ut plurimum uiuunt annos, congregantur uerno tempore, mutuoq; attritu liquorē quendam ueluti ceræ emittunt: sed nobilē illum succum, quo uestes tinguntur, in medijs habet faucibus, quem cum uita euomunt, ideo uiuæ capiendæ sunt. Hinc purpureus color, qui nigrantis rosæ splendore subluet. Est eiusdem concharum generis sed non idem murex piscis, qui et conchylum dicitur, cuius cruore conficitur color etiam purpureus, quem ostrum appellant. Ex quo à bonis autoribus eiusmodi piscium, purpureae, muricis, conchylj nomina, pro ipso colore passim usurpantur. Fuit Romæ purpureae usus, iam inde ab initio urbis conditæ, distinguebatq; ab equite curiam, id est, insigne erat Romanorum magistratuum, quæ idcirco quam plurimo uendebatur: nam uiolaceæ purpureae libra tempore Augusti Caesaris centum denarijs uenibat, hoc est, decē nostris coronatis aureis. Postea dibapha tyria, ita dicta quod bis tincta esset, et apud Tyrios insectores optimos, in libras, ut inquit Plin. nō poterat emi mille denarijs, id est, centum coronatis. Quapropter cum posteritas semper luxuriosa fuerit, mirum profecto est, purpureae usum tam rarum, uel potius nobis penitus esse ignotum.

De origine architecturæ. CAP. VII.

Omines primum more ferarū, in syluis et speluncis et nemoribus nascebantur, ciboq; agresti uescendo ibi uitam agebant: postea reperiuntur igne, ut Vitruuius de architectura placet, cognitaq;

cognitaq; eius cōmoditate, ad teporē propter uim frigoris accendā, propius accedentes, in unum plures conuenire cœperunt, et in eo congressu, quicquid uellent, iam tum facillē tractare, ut qui rationis participes erant: alij ex frōde tecta facere, alij spelūcas sub montibus fodere, uti Troglodytæ et Libyæ quidā populi Hesperij Aethiopibus uicini, teste Strabone in 17. geog. facultabant: nonnulli hirundinum nidos imitantes, ex luto et uirgultis cōdere loca quæ subirēt. Et sic insu uenit, ut homines, quorū ad quiduis intenditur ingenij, ualet, nouis inuentionibus gloriātes, et alij alijs deinde ostendentes, ædificia informare, parietes sarcis rectis, et uirgultis interpositis luto texere, luteas glebas arefacientes struere, et ut imbres et æstus uitaret, arundinibus uel fronde tegere, uel ex ulua palustri tuguria componere cœperint. Quæ ædificia Vitru. testatur, sua etiam ætate construxisse Galliā, Hispaniā, Lusitaniā, Aquitaniā, Phrygiā. At etiam Aegyptus posuerat, secundū Diodorum: imō apud omnes ferē gentes, Italia hodie uisuntur: nec mirum, cum sint qui etiam nunc sine ædificijs, sub dio uitam ducāt, pars in curribus, ut Scythæ propē omnes, pars in campis, ut Nomades et Saraceni, in Africa, qui Syluestres nuncupantur. Atque eo pacto rem paulatim ad artem, id est, architecturā, deductā ferūt, quæ ædificandi rationē docet, quam, autore Diodoro in 6. Palladi assignant. Quod ego ex Iosephi testimonio, aut Cain Adam primi hominis filio, aut Iabal ex Lamech genito potius attribuerim, quorum alter primus, sicut infra dicemus, oppidiū, alter tabernaculū condidit. Vnde deinceps non modo casas, sed domos ex lateritijs parietibus et lapide struunt, tum deorū templa quam ornatiſsima facere cœperunt. Sed iam ad ædificiorū diuersi generis autores tranſeamus.

Qui primi luteas aut lateritias domos ædificauerint, & tegulas & lapidicinas inuenerint, & de prima columnarum origine, & quando primum marmorum usus Romæ in ædificijs.

CAPVT VIII.

Domos luteas, teste Plinio libro 7. Doxius Gellij filius primus ædificauit, sumpto ab hirundinum nidis exemplo. Lateritias uerò, hoc est, ex lateribus constructas, eodẽ autõre, Euryalus & Hyperbius fratres Athenis primum fecerũt. Earum structuras Diodorus in 6. dicit Vestam Saturni ex Rhea filiam primam inuenisse. Domos ipsas & agros, teste Laërtio, Epimenides Cretensis primitus expiisse dicitur. Tegulas quibus domus teguntur, Cinyra Agriopæ filius in Cypro insula inuenit. Lapidicinas, hoc est, loca ubi lapides effodiuntur, Cadmus Thebis, aut si cut Theophrasto placet, in Phœnicia, autor Plinius. Verum ego huiusmodi rerum inuentionem uerius, ut opinor, Cain, aut Seth eius fratris filijs assignarim, quandò ille, teste Iosepho in primo antiquitatum, mortalium omnium primus oppidum condidit, de quo infra mentionem faciam: isti uerò, ut in primo huius operis uolumine demonstraui, columnas duas, id est, unam lateritiã, alteram lapideã, ut in eis rerum celestium disciplinam inscriberent, construxerunt, quam primam columnarũ atque laterum originem esse dixerim. Quo apparet, in ipso ferè mundi primordio domos aliãq; ædificia ex diuersis materijs construendi usum fuisse. Non eo tamen inficias, eos, quos ex autoritate Plin. prodidimus, uspiam deinceps hæc primos docuisse. De marmore restat dicere, cuius fodiendi causa (tantiũ enim delitiarũ olim mor-

mortalibus obrepfit) natura ipsa rerum penè acta est in platum, montes ipsi cæsi, promontoria mari aperta, uiscera denique terræ in sexcentas partes dilacerata sunt. Vnde, ut de cæteris fileam, ad Romanos tanta marmoris, cuius conuendi gratia naues etiam fiebant, copia uenit, ut M. Scauri adilitate, autore Plinio libro 36. natur. hist. trecentæ sexaginta columnæ marmoreæ ad scenam theatri non diutius ludorum celebritate duraturi, portatæ sunt. At L. Crassus orator primus peregrini marmoris columnas habuit. M. uerò Lepidus primus omnium limina ex Numidico marmore in domo posuit, magna reprehensione, qui consul fuit anno urbis DCLXXVI. Crusta marmoris primus, teste Cornelio nepote, totius domus parietes Mamurra eques Romanus operuit, qui fuit præfectus fabrorum C. Caesaris in Gallia. Marmore autem scalpendo primi omnium inclaruerũt Dipænus & Scylus, geniti in Creta insula, prius quàm Cyrus in Persis regnare inciperet.

Qui primi condiderint oppidum, muros, turres, tabernacula, delubra, aut quis primus Deo omnipotenti templum posuerit, & qui puteos foderint.

CAPVT IX.

Mortales ab initio cõditis per rura cæsi, ut dictum est, paulatim inter se coeundo è fera agrestiq; uita ad mäsuetiores mores perueniunt, tuncq; primum uinculo quodã societatis simul uiuentes, oppidũ, hoc est, locum muris munitum, ædificarunt, ut eò opes suas conferrent, ubi nullum esset hostium periculum: qui inde ciues à coeundo uocati sunt, et ipsum oppidum urbs, quam colit et mitas, id est, ciuium coetus, dicta ab urno parte aratri ciuias.

tam, quò illi antiqui homines ritu hetrusco, sulcum ducebant, intra quem oppidum posaturi essent, ut illud fossamuroq; munitum foret. Hoc primus omnium, teste Plinio, Cecrops condidit, qui fuit, ut Iustinus ait in secundo, ante Deucalionis tēpora, idq; à se Cecropiam nominavit, quæ deinde arx fuit Athenis. Aliqui Argos, quod Pelasgicum, autore Strabone lib. 8. geograph. Homerus uocat, à Phoroneo rege antè conditum uolunt, de quo Lucanus in sexto:

—Vbi nobile quondam, Nunc super Argos arant.

Fuit alterum Argos in Attica: aliud, ut Plinius in 4. est testis, in Achaia Hippium cognominatum. Quidam etiam Sicyonem prius constructam dicunt. Aegyptij uerò multò antè apud se Diospolin, id est, Iouis oppidum, ædificatam asserrunt, quod fidem propius est, cum ipsi omnino antiquissimi sint. De hoc oppido Strabo lib. 17. meminit. Muros Thrasion fecit primus omnium. Turres, ut Aristoteles ait, Cyclopes inuenerunt: ut Theophrastus, Phœnices. Quod Vergilius Palladi assignare uidetur in Bucolicis:

—Pallas quas condidit arces Ipsa colat.

Quæ quidem omnia postea inuenta puto, cum Cain Adam filius, qui, sicut palàm est, in ipso propemodum orbis principio fuit, autore Iosepho in primo antiquitatum, mortalium omnium primus orbem cōdidit, murisq; muniuerit, quam ab Enoch filio suo seniore Enochiam appellauit. Turrim uerò quæ præ altitudine uix oculis terminari poterat, in eo loco quæ deinceps Babylon uocata est, ut idem testatur, iuuentus post diluuium Noë, rursum uim aquarum formidans, id suadente Nemroth, primum construxit. Quare Cecropiam, Argos, Sicyonē, Diospolin, urbes unà cum turribus postea conditas fuisse, iam meo iudicio liquidò constat. Tabernacu-

la, teste

la, teste Iosepho in primo antiquitatum, Iobal filius Lamech fecit, quamuis Phœnices Seculi nepotibus attribuunt. autor Eusebius de præparatione euangel. Delubra Epimenchidē Cretensem primum ædificasse, autor est Diogenes Laërtius libro primo. At Vitruuius Pythium architectū primum omnium Priene ædem Mineruæ fecisse tradit. Herodotus tamen libro 2. Aegyptios, ut nos in primo huius operis uolumine scripsimus, primos dijs delubra statuisse prodidit. Romæ, teste Lilio, Romulus templum locauit Ioui Feretrio, quod primum omnium more gentis sacratum fuit. Deo autem omnipotenti Solomon rex Hebræorum ab ortu Adam primi hominis, tribus millibus centum et duobus post annis, primus omnium, autore Iosepho libro 8. antiquitatum, Hierosolymis templum condidit, quod David illius patrem extruere paratē, Deus per Nathan prophetam ab opere, propterea quod manus hostium sanguine pollutas haberet, reuocauit, eiq; iussit, ut id Solomoni filio condendum relinqueret. Quod quidem templum cum miro opificum artificio, tum ingēti auri copia quo ornatum erat, omnium profectò operum quæ tunc in orbe terrarum extabant, celeberrimum fuit. Secus tamen factitauit Alexander Romanus Imperator, uir in hac parte haud mehercle cōtemnendus, qui teste Lampridio, in templis nunquam præter quatuor aut quinque argenti libras, auri ne guttulam quidem, aut bracteolam posuit, identidem uersum Persij repetens. In sacro quid facit aurum? Puteos, autore Plinio in 7. Danaus ex Aegypto aduectus in Græciā quæ uocabatur Argos Dipstion, fœdit. Quod sanè absurdū est: nam ut ab ouo, ueluti dicitur, incipia, cōstat primò Abraham & Isaac, sicut patet in Gen. lib. cap. 26. ac deinde alios Hebræos de Aegypto egressos, duce

Mose, per solitudines multos fodisse puteos, quo tempore nondum Danaus erat, dicente Iosepho contra Appionem: Iam palam uero est ex prædictis annis, tempore cōputato, quia hi qui uocabantur pastores, id est, nostri progenitores, ex Aegypto liberati, ante tres & nonaginta atque trecentos annos hanc prouinciam inhabitauere, quàm Danaus Argos accederet. Sed nec Argis quidem Danaus puteos fodit, uerum eius filiae: poëta enim aiunt, ut testis est Strabo libro 8, Argos aquis carere. Vnde Homeri uersus:

οἱ δ' αὖθις ἄνδρες ἀπὸ δρυὸς ἔνυδρον.

Dij posuere Argos lympharum protinus expers.

Sed non ipsam regionem, quæ annibus irrigua est, aquarū inopia laborare uolūt, uerum oppidum. Urbem uero illam, ut Strabo ait, in loco iacuisse arido ferūt, in qua magna erat puteorum copia, quos non Danaus, sicut Plinio placet, sed eius filiae fecerunt, testificante hoc carmine:

Ἀπὸ δρυὸς ἔνυδρον ἔνυδρον ἔνυδρον ἔνυδρον.

Argos aquis uacuum Danae struxere redundans.

De primis labyrinthorum pyramidumq; autoribus, & de mausoleo sepulchro, ac de uario apud gentes olim sepeliendi usu, & unde apud Romanos mos cremandi cadauera, consecrandorumq; Imperatorum post mortem, atq; de origine funebris orationis. CAP. X.

Per æprecium est, ut antequam hinc digrediamur, labyrinthos dicamus portentosissimum humani ingenij opus: in se enim cōtinent mille inuicem ambages, occursum ac recursus inexplicabiles, crebris foribus inditis, ad fallendum occursum, redundumq; in errores eosdem. Quatuor fuisse commemo-

rantur:

ventur: primus in Aegypto, quem alij regiam Mothæradis principis fuisse existimant: alij sepulchrum Meridis, quod etiam Diodorus sentit: plures alij Solis honori extructum fuerunt. Hunc Plinius lib. 36. ait à Petesuco rege, siue à Titheo esse conditum. At Herodot. lib. 2. commune Aegyptiorum regum opus appellat, seq; illum uidisse paulo supra stagnū Myrios, uersus Crocodilorum urbem conditum testatur, de quo Strabo etiam in decimo septimo meminit. Hinc sumpsisse Dedalum exemplar illius, quem fecit in Creta, non est dubium, sed centesimam tantum eius portionem imitatum. Alter hic ab Aegypto labyrinthus fuit, de quo intellexit poëta in sexto Aeneidos, dicens:

Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

Et Ariadne apud Ouidium epistola 10.

Cum tibi, ne uictus te ceto morerere recuruo,

Quæ regerent passus pro duce fila dedi.

Idem Naso in 8. Metamorph.

Dedalus ingenio fabre celeberrimus artis,

Ponit opus, turbatq; notas, & limina flexu

Ducit in errorem uariarum ambage uiarum.

Plinius quoque & Plutarchus in uita Thesei, & Strabo atque diuus Hieronymus mentionem faciunt. Tertius in Lemno fuit, quem, eodem Plinio autore, fecere architecti Zmius & Rhodus & Theodorus indigena, cuius Plinij ætate, ut ipse est testis, reliquie extabant. Quartus in Italia: omnes lapide polito, fornicibus tecti. Italicum Labyrinthum, sicut testatur Plinius, sibi fecit Porsena rex Etruscorum sepulchricausa, de quo Varro: Sepultus est Porsena sub urbe Clusio, in quo loco monumentum reliquit lapide quadrato, singula latera pedū lata tricenū, alta quinquagenū, inq;

n

v. de eo Pompon.
Melan lib. 1.
cap. 7. pag. 13.
dit. u. p. 11.

vide Wendelinum
De Admir. Nili cap.
XXVI. n. 6.

bas quadrata, intus labyrinthum inextricabilem, &c. De labyrinthis satis est dictum. Sequuntur pyramides, quarum auctores minime sunt sua laude fraudandi, propter uidelicet earum magnitudinem: tam altae enim in Aegypto fuisse traduntur, ut magna omnium admiratio fuerit, qua ratione in tantam altitudinem subiecta forent camenta. Tres autem pyramides, autore Plinio, inter Memphim & Deltam fuisse constat, quarum unam ac reliquarum maximam, teste Diod. lib. 2. CCCLX. hominum millia annis XX. construxisse produntur, quam, ut idē dicit, sibi fecit ut in ea sepeliretur, quando istae pyramides aliud nihil erant, nisi sepulchra, Chemis rex, quem Herodotus Cheopem appellat. Post hunc regnum obtinuit, sicuti Diodorus ait, Cephus eius frater: quidam non fratrem, sed filium nomine Chabreum regnum tenuisse asserunt, quod similis uero Diodorus autumat. At Herod. non Chabreum, nisi codex mendosus est, sed Chephrenem, ei non filium, uerum fratrem illius qui primam condidit pyramidem, uocat. Cōueniunt tamē ut hic, siue filius eius, siue frater fuerit, alteram pyramidem edificauerit, arte priori similem, magnitudine quidem imparē. Et haec duae, autore Strab. inter septem spectacula mundi numeratae sunt. Martialis:

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis.

Hunc regem, ut Herodotus & Diodorus produnt, secutus est Mycerinus rex, prioris pyramidis auctoris filius. Is tertia pyramidem longe minorem paterna uicinis, uelut testatur Herod. in 2. pedibus, ex omni parte reliquit. Hanc quidam, teste Strabone, Rhodope meretricula ab amatoribus positam uolunt, narrantes huiusmodi fabulam. Cum ea aliquando laueretur, aquila alterum calceum e manu ancillae rapuit, & in gremium regis iura Memphi dantis dimisit: rex demiratus, perquiri

perquiri mulierem iussit, quam in urbe Naucratarum inuenit uxorem duxit, & mortuae inde pyramidem construxit. Quod Herod. prorsus falsum esse dicit, cum Rhodope mulier longe post fuerit quam reges qui pyramides fecissent. Isti igitur reges quos commemorauimus, pyramidum auctores traduntur: etsi Diod. lib. 2. & Plin. in 26. natural. hist. a quibus factae sint, non satis constare dicunt, iustissimo casu obliteratis tantae uanitatis autoribus. Pyramides autem faciendi, teste Plin. causa a quibusdam traditur, ne plebs esset ociosa. Quare Iosephus in 2. antiquitat. dicit, Aegyptios coegisse Hebraeos pyramides edificare, ut eos huiusmodi labore attererent, aut ne reges pecuniam successoribus, aut amulicis insidiantibus relinquerent uel praebent. Propter quod ipse Plin. haec opera, regum pecuniae ociosam ac stultam ostentationem uocat. Verum ego hanc potius fuisse causam opinor, quod Aegyptij, ut ait Diodorus, domos nostras diuersoria appellabant, tanquam breui tempore a nobis inhabitandas: mortuorum uero sepulchra sempiternas domos, quoniam apud inferos infinitum sit tempus: idcirco domus edificandae curam contemnebant, sepulchrorum magnificentiae, ut stultissime fit etiam apud nos hodie, summum studium operantque tantum impendentes. Quauis nonnulli, teste Diodoro, Aegyptios huiusmodi sepulchrorum praecipuum studium ab Aethiopibus esse mutuatos asseuerent. Ne mo tamen rex ex ijs qui eas pyramides condiderant, in illis sepultus est. autor Diod. in 1. Mausoleum autem, id est, Mausoli regis Cariae monumentum, autore Strab. lib. 14. geogr. Artemisia eius uxor extruxit, quod, teste Plin. lib. 36. inter septem miracula adnumeratum est. Martialis:

Aëre nec uacuo pendencia Mausolea.

De quo etiam meminit Cicero, Lucanus, Gellius, & Vitruvius. Varius præterea apud gentes olim usus sepeliendi cadauera fuit: mortui enim Persarum non prius humabantur, quam aut ab alite, aut à cane traheretur. Massagetæ et Derbicæ miserrimos putabant, qui ægrotatione morerentur: & parentes, cognatos, propinquos, cum ad senectutem pervenissent, iugulatos deuorabant, rectius esse ducentes, ut ipsi potius quam uermes comessent. Tibareni quos dilexissent, senes suspendebant patibulis. Albani Caucasii montis accolæ, mortuorum curam habere, aut meminisse, nefas putabant, quibus cum etiâ pecunias defodiebant. Aegyptij statim mortuo homine, ferro incuruo cerebrum per nares educebant, locum illum medicamentis explentes, dehinc acutissimo lapide æthiopico circa illa conscindebant, atque illac omnem aluum protrahabant, quam ubi repurgauerant, rursus odoribus contusis resarciebant, inde iterum consuebāt, ubi hæc fecissent, saliebant nitro abditum LXX. dies: nam diutius salire non licebat: quibus exactis, cadauer sindone inuoluebant, gummi illiniētes. Eo deinde recepto, propinqui lignea hominis effigiem faciebant, in qua inferebant mortuum, inclusumq; ita reponebant. Et id, ut arbitror, ideo faciebant, ut eo pacto condita cadauera diuturnius incorrupta seruantur: nam Aegyptij, teste Seruio in tertium Aeneidos, secuti Stoicorum sententiam, persuasum habebant tandiu animam durare, quandiu duraret & corpus. Aethiopes Maerobij, id est, longæui, in uitreis sepulchris mortuos cōdere. Scythiæ eos qui à demortuis amati fuissent, uiuos infodiebāt cum osibus mortuorum: regem autem suum ubi mortuum ad eas gentes quibus imperasset, circumtulissent, similiter humo tegebant, atque cum eo sepeliebāt aliquā eius pellicum strangu-

strangulatam, & eum qui uina miscuisset, aut qui præfuisse nuncijs, necnō omnium rerum primitias. Nasamonenses sedentes mortuos humabant, obseruantes, ut dum quis coepisset agere animam, eum sedentē constituerent, ne supinus spiritum efflaret. Hyrcani uolucris & canibus semiuuos proieciabant. Thracæ mortuos suos per lussum & letitiam terræ demādare, prædicātes in qua tot malis liberati essent felicitate: cōtrā edito puero, propinqui eum ploratu prosequiebantur, exponentes quascunq; necesse foret illi, quod uitam ingressus esset, perpeti humanas calamitates: institutum mehercle inter tot uitæ mala, sapientiæ plenum. Eorum autem optimates simulatq; combusti essent, sepeliebantur. Quidam Aethiopum demortuos in flumen proieciébāt, exitumantes id optimum sepulchrum esse: aut uitro circumdatos domi seruabant: aliqui fictilibus condebant, atque infodiebant. Assyrij melle condebant, ac cera oblinebant. Nabathæi cadauera pro stercore habebant, regesq; suos in sterquilinijs defodiebant. Taxili mortuos uulturibus non secus proieciabant, atque Cassij cæteris bestijs. Quædam Indiciæ femina cum uiris cremari sibi felicissimū gloriosumq; putabant. Bactriani canibus ad hoc ipsum nutritis obijcere senes. Quod ut diu Hieronymus est testis, quum Alexandri præfatus Nicanor emendare uoluisset, penè amisit prouinciam. Parthorum sepultura, aut auium aut canum laniatus erat. Issedonum Asiaticæ Scythiæ populorum mos erat parentum funera cantibus prosequi, & proximorum congregatis coetibus, cadauera ipsa dentibus laniare, pecudūq; carnis mista comedere, ac capitibus auro incinctis pro poculo uti, quæ autore Plinio libro quarto, ultima erant pietatis officia. Herodotus tamen in quarto dicit, illos parentum ca-

pitibus non loco poculi, sed pro simulacro usos esse, immolantes illis quotannis maiores hostias multis cum caerimonijs. Hyperborei hoc sepulturae genus optimum arbitrabantur, ut si quos satietas teneret uitae, epulati delibutiq; de rupe nota praecipitarent sese in mare profundum. Romani, teste Plinio in 7. postquam longinquis bellis obrutos crui cognouerunt, cadauera comburere coeperunt. Primus omnium in Cornelia domo, Sylla dictator crematus est, ueritus talionem, id est, timens ut suum corpus e sepulchro extraheretur, perinde ac ipse Marij cadauer eruiisset. Hinc igitur apud Romanos cremandorum cadauerum usus increbuit: sed hunc magis foris quam domi seruatum esse duco, nec tamen semper combusta sunt. Illud uel scire licet, apud Roma, consueuisse filios et propinquos mortuorum corpora in rogam inijcere, autor Cicero, qui lib. Tuscul. 1. ita de eare scribit: Metellum multi filij, filiae, nepotes in rogam imposuerunt. Fuit et apud alios huiusmodi mos comburendi. Plin. enim testatur in 19. cum de lini generibus loquitur, scribens: Regum inde funebres tunicae corporis fauillam ab reliquo separant cinere. Optimates etiam Thracum, ut diximus, comburebantur. Sed de hac re funerea plura alibi dicemus, cum de anniuersarijs nostrorum exequijs differetur. Non est tamen silendum de more Imperatorum consecrandorum, qui Romanis talis fuit. Sepulto corpore, Imperatoris imaginem fangebant, eamq; in regiae uestibulo supra lectum eburneum ponebant, ad aegroti speciem pallidam, quam circumstantibus utrinq; senatu et matronis nobilioribus, medici inuisebant quotidie, septimo autem post die ubi uisus erat obijisse mortem, iuuenes utriusque ordinis lectum humeris in uetus fori primò, dein in campum Martium perferrebant, ibiq; in tabernaculo

ad exemplum turris structo, ac aridis fomitibus opulento locabant, cum ingente aromatum acervo. Hic caerimonis patrio more concelebratis, successor imperij facem tabernaculo admovebat, ceterisq; ignem subijciendis, cuncta comburebantur: mox e fastigio quodam aquila dimittebatur, quae in coelum credebatur ipsam principis animam deferre. Ac iam ex illo, una cum ceteris numinibus, Imperator colebatur. De hac re Herodianus statim in initio 4. libri latius meminit. Ceterum hanc consecrandi rationem postea sumpsisse uidetur ex Caesaris dictatoris funere, cuius firma non multum ab ista fuit diuersa. Funebrem orationem de Bruti laudibus primus Valer. Publicola habuit, quae adeo gratia iucundaq; Romanis fuit, ut ex eo consuetudo manserit, ut qui strenue pugnando interijisset, ab optimatibus laudaretur. Dicitur etiam funebribus Graecorum orationibus illa uetustior fuisse, nisi iam Solon, qui teste Gellio libro 17. Tarquinio Prisco Romae regnante, leges Atheniensibus dedit, huius rei autor, ut Anaximenes orator dicit, antea fuerit. testis Plutarchus in uita Valerij. Apud Romanos deinde, autore eodem Plutarcho in uita Camilli, cum mulieres ornamenta aurea, quibus utebantur, ad conficiendam pateram in Delphum mittendam contribuerint, senatus decreuit, ut quemadmodum pro uiris, ita etiam pro foeminis, in funere orationem habere liceret. Hinc igitur demortuos laudandi mos fluxit, quem nos hodie seruamus: seruamus autem, in laudandis illis, si ne quid falsi dicere audemus, qui dum uiuere, summo pere curarunt, ut ab omnibus bene audirent: nam hoc unum in primis indicium uirtutis et uitij in homine existit. Quippe natura quadam optimus quisque inuigilat, ut de se reliqui mortales non malam inbibant opinionem, et post mortem

omni tempore bene loquantur: at ignauissimus non item. Cuius sanè rei coniectura, Plato in epist. 2. ad Dionysium tyrannum, se duci affirmat, ut credat esse aliquem sensum ijs qui mortui sunt, rerum nostrarum.

Qui primi obeliscos fecerint, aut Romam inuexerint, & inibi locus Plinij emaculatus, & de notis obeliscorum, & quales essent

Aegyptiorum literæ, CAP. XI.

Abyrinthos ac pyramides regū opera omni admiratione digna, superiore capite descripsimus, eorum simul proditis autoribus. Sequuntur modò obelisci, quos reges iuxta certatim fecerunt. Sunt autem obelisci trabes lapideæ Solis numini sacratæ, propter quod ad radiorum similitudinem fiebāt. Apud Aegyptios nomen habent à radio, & planè talis est radij forma, dum per fenestram intrat. Græci à ueru similitudine nuncupant, apud quos ὀβελός ueru est. Obelisci primum in Aegypto, inde Romæ plures erecti sunt. Primus omnium, teste Plinio libro 36. hoc opus instituit Mitres, qui in Solis urbe regnauit, somnio iussus: hoc enim ipsum in eo inscriptum erat. Postea & alij Aegyptiorum reges in eadem urbe fecerunt. Sochis enim quatuor erexit, quadragenorum & octonū cubitorū longitudine. Rameses autem is quo regnante Ilium captum est, 40. cubitorum: idem & alium posuit longitudine undecenis pedibus, per latera cubitis quatuor. Erant & alij duo, unus à Myrne positus, alter à Phio. Hæc ex Plinio uolumine 36. Verum quidam codices non à Myrne, sed à Smarre, & non à Phio, sed ab Eraphio habent, ut in alterutris mendum sit. Vnum Alexandria statuit LXXX. cubitorum Ptole-

Ptolemæus Philadelphus. Pharon etiā duos in æde Solis posuit, hanc ob causam: ferunt enim hunc regem, teste Herodoto lib. 2. facinus admisisse, quòd spiculum in medios fluminis uortices cōtorserit, & propter id cuestigio amisso uisus, decennio cæcum fuisse: undecimo autē anno ab urbe Bucoraculum accepisse, uisum esse sibi rediturū, si oculos abluisset lotio mulieris, quæ cæterorum uiuorum expers, suotantum uiro contenta fuisset: & ante omnia, cum lotiū uxor tentasset, ac nihil amplius cerneret, reliquarum deinde uirum expertum tandē uidisse, ibiq; omnes mulieres quas fuisset expertus, præter eam (uxorem enim duxit) cuius lotio lotus uisum recepisset, concremasset, atque ea calamitate liberatum, cum alia in alijs templis donaria posuisset, omnia memoratu digna, tum maximè memorabilia ac spectaculo digna in templo Solis gemina saxa, quos obelos uocant à figura ueru, centenū cubitorum longitudinis, octonū latitudinis. Fuerunt et plures alij in ipsa Aegypto, quapropter Augustus Cæsar, teste Ammiano, duos Romam ex Helio-poli urbe Aegyptia transportauit, quorum unus qui, ut auctor est Plinius, excisus fuit à rege Semneserteo, in circo maximo, alter qui à Sesostride factus est, in campo Martio positus fuit. Tertius in Vaticano erat, à Caio principe inuectus, qui etiam nunc eo loci stat, de quo Plinius lib. 16. cap. 40. cum de arborum magnitudine loquitur: Abies admirationis præcipue uisa est in naui, quæ ex Aegypto Caij principis iussu, obeliscum in Vaticano circo statutum adduxit. Hunc, ut idem in 36. testatur, fecerat Sesostridis filius Nuncoreus. Et deinde subdit: Eiusdem remanet & alius centum cubitorum, quem post cæcitatem, uisu reddito, ex oraculo Soli sacravit. Hæc Plinius. Ex his uerbis facillè cōijcere pos-

sumus, Plin. intelligere de altero obelisco, quem, ut supra ostendimus, ex testimonio Herod. Phæronē, nō Nuncoream, ut apud Plinium legitur, recepto oculorum visu, Soli sacrasse constat. Ex quo extra omnem controuersiam, Plin. locus deprauatus est, qui ut emaculetur, loco Nuncoreus, legendum esse duco Phæronē, ne duo inter se grauiſſimi autores certare uideātur, cū haud difficulter fieri potuit, alterum ex ijs quos Phæron fecerit, eundem esse, quem Caius Roman portarat. Quod demiror Hermolaum Barbarū, uirum utique sagaciſſimi ingenij, non animaduertiſſe, præſertim cū paulo ſuperius admonuiſſet undecimo capite, eiſdem trigemiſexti Plinij uoluminis, ubi Nuncoreus inſcriptus eſt, legendum eſſe Seſoſtridis, non Seſotidis, qui, teſte Herodoto, fuit huius Phæronis pater, de quo Plin. lib. 6. cap. 29. meminit, & Strabo lib. 7. & Iosephus contra Appionem uolumine 2. Non eſt etiam tacitum relinquendum, obeliſcos quamplurimum notis quibuſdam, id eſt, uaria animalū effigie, inſculptos fuiſſe, quæ uel regum gloriā, uel eorum perſoluta uota ſequentibus ætatibus monſtrarent, quæ loco literarum erant, dicente Plinio lib. 36. Etenim ſculpturæ illæ effigiesq; quas uidemus, Aegyptiæ ſunt literæ. Et Cornelius Tacitus libro ſuarum hiſt. 13. Primi, inquit, Aegyptij perſiguras animalium, ſenſus mentis effingebant, et antiquiſſima monimēta memoriæ humanæ impreſſa ſaxis cernūtur. Strabo etiam libro 17. ait: In obeliſcis quibuſdam literæ ſunt, quæ regum illorū diuitias ac potentiam declarant: nam per ſpeciem apis mella conſcientis, regem indicabant, cui cum iucunditate moderatē, aculei ineſſe debent. Per accipitrem, rem denotabant citō factam, quoniam hæc aliarum ſerme omnium auis ſit uelociſſima. Per inſtrumenta etiam quædam

dum membræ humanæ ſcribebāt: quod Diodorus ſtatim in principio 4. libri planè demonſtrat.

A quibus primò aſylum conſtitutū fuerit, & quo nos pactò aſylis uramur. CAP. XII.

Oſtquam Hercules migravit è terris, nepotes eius, autore Seruio in 8. Aeneidos, timentes inſidias eorum quos auus afflixisset, Athenis ſibi primi omnium aſylum, hoc eſt, templum miſericordiæ, collocarunt, unde nullus per uim poſſet abduci: nam componitur ex α, quod eſt ſine, & ὄρος traho: quod Statius affirmat in 11. Thebaïdos dicens;

Fama eſt deſeſſos acie poſt buſta paterni

Numinis, herculeos ſedem fundaiſſe nepotes,

Sic ſacraſſe loco commune animantibus ægris

Conſugium. Cuius Plutarchus etiam in uita Theſei mentionem facit. Verū ego hoc primum inuentum Moſe narius, ni fallor, aſignauerim, qui, ut autor eſt Euſebius, longè ante Herculem fuit. Is enim, teſte Iosepho lib. antiquitat. 4. in tribus ex ijs urbibus quas ipſe condiderat, dum Hebræum populū in patrium ſolum reduceret, aſylum conſtituit, quod illis tantum profugio foret, qui minime ſcientes homicidiū commiſſiſſent. Secundum hæc, longo deinde tempore Romulus, ut haberet aduenas plures, cum quibus conderet Romam, ad imitationem Athenienſis, ut Seruius tradit, aſylum, teſte Liuiο in primo ab urbe condita, & Dionyſio lib. 2. aperuit, quò quiſquis proficiſceretur, ab omni noxa liberatus eſſet. Ouidius in 3. Faſtorum:

Romulus ut ſaxo lucum circūdedit alto,

Quilibet huc, inquit, conſuge, tutus eris.

Vergilius quoque in 8. ait:

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum

Rettulit. Fuit & aliud asylum, autore Strabone, in octavo geograph. non procul Troezen, in insula nomine Calauria, Neptuno dicatum. Tum aliud quoque in Aegypto, ad Canopicum Nili ostium, Herculi consecratum, de quo Herodotus lib. 2. meminit: Erat, inquit, et in eo litore quod nunc quoque est, Herculis templum, ad quod si quis cuiuscunque hominis servus confugiens capiat sacras notas, sese Deo tradens, eum nefas est tangere. Quae sanctio ad meam usque aetatem, prorsus immota perseveravit. Fuit etiam in ipsa Aegypto, sicut commemorat Strabo lib. 17. & ultimo geograph. Osiris asylum, & in Syria Apollinis. Sunt hodie in orbe nostro Christiano, praesertim apud Anglos, passim asyla, quae non modò insidias timentibus, sed quibusvis seditibus etiam maiestatis reis patent: quod facit ut manifeste appareat, nos id institutum non à Mose, qui illis duntaxat qui nolentes hominem occidissent, asylum posuit, sed à Romulo esse mutuatos. Quae nempe res haud dubiè in causa est, cur bene multi à maleficijs minus abstineant manus. Quid, quod templa nostra ubique gentium istiusmodi sceleratis hominibus instar asylorum sunt? & id contra quàm Moses etiam constituerit, qui in Exodo cap. 21. ita sanxit: Si quis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias, abglari meo avelles eum, ut moriatur. *Grutius Floril. 4. 239. Arist. ha.*

rum haud impiè impium abstrahat, unde in iis a justis notat, p. 336.

De origine theatri, & in eo recitandi comœdias tragœdiasq; modo, & qui primò Romæ theatrum, & amphitheatrum ac circum cōstruxerint, & quare amphitheatrum arena spargeretur, & inibi de frequēti apud veteres lauādi usu, ac thermarum origines, CAP. XIII.

Theatri,

Heatri, quod hemicycli specie constructum erat, *ἀνὰ τοῦ ἡμισυαίου*, quod est uideo, appellatum, Latine dici spectaculum potest, consuetudo, teste Casiod. in epist. à Græcis sumpta est: nam cum agrorum cultores feriatis diebus sacra diuersis numinibus per lucos uicoseq; celebrarent, Athenienses primùm hoc in urbem spectaculum transfulerunt, theatrum græco uocabulo appellantes, quod in eo eminens astans turba conueniens sine aliquo impedimento conspiceret: apud quos, autore Eusebio in 2. de euangel. præparat. Dionysius primus theatrum fecit: propter quod, ut mea fert opinio, Sernius ait theatrales ludos in honorem duntaxat apud ueteres Liberi patris fieri consueuisse. Plutar. similiter Athenis theatra fuisse, in uita Theſci apertè ostendit. Sanè apud Alexandriam, in Antirrhodo insula theatrum etiam fuisse, Strabo in 17. autor est. Hunc morem Romani quoq; ut pleraq; alia, in urbem construendi theatri transfulerunt, quod ita dispositum erat, ut à fronte inter duo cornua, scena esset, dicta *ἀνὰ τῆς ἐναντίας*, quod apud Græcos tabernaculum significat, ita appellatum à facienda umbra. Scena primò inuenta est umbræ gratia, in qua ludi ab eo loco scenici nuncupati, à principio facti sunt, qui, teste Liuiο, anno urbis cond. CCCXCI. C. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone COSS. pestilentie sedandæ causa instituti sunt. Porro cum uis morbi nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, inter alias iræ cœlestis placationes eiusmodi ludos introducere placuit, in sanis certe hominum mentibus, qui putarent Deum lasciujs saltationibus sibi placatum iri. Itaque ex Hetruria ludiones acciti, qui sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ad

lib. vii. in i. b.

tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus dabant. Res noua sic bellicosum populum delectauit, ut iuuentus inde iocularia simul inter se uersibus inconditis fundentes, eos imitari coeperint. Hæc ridicula carmina sine cantu iactitata, græcè exodia appellabantur, sicut epodia, quæ cantabatur. Et quia hister thusco uerbo ludius uocabatur, id nomen histrionibus est inditum. Post annos deinde centum & uiginti duos, qui fuit annus ab urbe cond. D XIII. Liuius Andronicus fabulam uersibus intextam primus recitandam dedit. Ac ita ludus paulatim in artem uersus est, cum in scena comici tragicique, & cæteri poëtæ sua recitarent poemata: in ea etiam erant præcones, tibicines, citharædi et huiusmodi, qui uel in fine cuiusque actus canerent. Hoc sanè loco non abs re uidetur esse aliquid dicere de modo in primis agendi comædiæ, tragædiæque. Nam cum Cic. lib. 3. de Orat. de Roscio, qui fuit homo Gallus, & comædus peritissimus, ac eius præceptor in pronüciationis gestuumque exercitatione, dixerit: Nunquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest: nonnulli suspicati sunt comicos et tragicos sua poemata recitare solitos, et mimos, hoc est, histriones, præstò fuisse, qui personarum inductarum facta dictaque, exprimendi causa, eorum uoces gestibus tantum persequerentur, id quod alibi Cic. in Paradoxis falsum esse demonstrat, cum inquit: Histrion si paulò se moueat extra numerum, aut si uersus pronüciatus est syllaba una breuior aut longior, exhibitur & exploditur. Si igitur histrio gestu, non item uoce agebat, qui fieri potuit, ut mutus in pronüciatione reprehenderetur? Theatralis autem scena apud antiquissimos parietem non habebat, sed frondibus tantum tegebatur: postea tabulata coeperunt componere instar parietis, & sic binis & sæpe pluribus

ribus contignationibus constabat. Deinde erat proscenium, sagesum in quo ludi exercebantur. Vergilius:

—Et ueteres incunt proscenia ludi.

In medio orchestra, in qua senatorum sedibus erant loca designata, unde omnium agentium gestus spectari possent: dicta orchestra, quòd in ea saltationes fieri consueuerunt: *ἔρκηστis* enim græcè, saltatio dicitur. In cauea uerò, quæ pars media theatri erat, subsellia equitum erant in cuneos eodem modo diuisi. In circuiu hemicycli erat gradus ita dispositi, ut altiores in ambitu semper excrecerent, in his plebs promiscuè sedebat. Quibus non erat locus sedendi, ij stantes in cauea spectabant: nam senatus à populo secretus ludos spectare. Cuius rei, teste Liuius in quarto de bello Macedonico, et Plutarcho, Scipio ille Africanus, & Valer. Sempronius Longus Consules, primi auctores fuerunt, quod & uulgi animù auertit, & fauorem Scipionis magnopere quassauit. Valerius autem Max. hoc ex sententiâ posterioris Africani actum esse narrat. Cauea theatri nullis fornicibus obductæ, uelis tegi solebant. Ex quo primus omnium Q. Catulus, teste Plinio in 19. linteis theatro umbram fecit, primusque byssina uela dixit. In hanc sanè formam, theatrum M. Scaurus in sua ædilitate, non quidem perpetuò duraturum, sed in triginta tantum dies scenicarum ludorum (principio enim ad tempus fiebant theatra) primus omnium Romæ extruxit, dicente Plin. lib. 36. cap. 15. Hic fecit in ædilitate sua opus maximum omnium, quæ unquam fuere humana manu facta, non tempore varia mora, uerum etiam æternitatis destinatione, & reliq. C. autem Curio, qui bello ciuili in Cæsarianis partibus obiit, in patris funere theatra duo è ligno construxit, quibus inter sese auersis, ne inuicem obstreperent scenæ, & repente

circumactis, ac cornibus inter se coëuntibus, faciebat amphitheatrum, & gladiatorum spectacula edebat. Mansurum theatrum è quadrato lapide, ut ait Cornelius Tacitus, primus Romæ construxit Pompeius Magnus, cuius exemplar ex eo quod Mitylenæ erat, post deuictum Mithridatē sumpsisse, testis est Plutarchus. Amphitheatrum autem, qui locus erat spectaculorum gratia, forma rotunda, & ueluti, ut supra ostendimus, ex duobus constans theatris, primus omnium, teste Cornelio de gestis Neronis, in campo Martio posuit C. Iulius Cæsar, quod paulò post, autore Tranquillo, Augustus mausoleū edificaturus destruxit, qui et ipse amphitheatrū destinauit media urbe, quod à Vespasiano conditum fuit, & à Tito consecratum. autor Suetonius in eorum uitis. Sed quoniam Domitianus, ut idem est testis, omnibus operibus quæ post mortem illorum uel restituit uel perfecit, suum duntaxat titulum addidit, sine ulla pristini autoris memoria: hinc, ut opinor, illi de hoc amphitheatro Martialis statim in principio sui operis adulatur, dicens:

Omnis Cæsareo cedat labor amphitheatro,

Vnum pro cunctis fama loquatur opus.

Augusto etiam Cæsari Herodes Hierosolymis theatrum & amphitheatrum condidit, autor Iosephus in 15. antiquitatum. In amphitheatro autem bestiarum & gladiatorum ludi celebrabantur: nam permulti capite damnati, aut in belis capti, illic cum feris pugnando mortem oppetere cogebantur. Quod epigrammaticus poëta affirmat, de delatoribus dicens:

—Nec cepit arena nocentes.

Seneca testatur duos qui ad id certamen destinati erant, sibi prius mortem conscuisse. Arena, ut hoc comodum monemus,

mus, aliquando pro amphitheatro, id est, contentū pro continente, ab autoribus eleganter ponitur. Martialis rursus:

Quicquid fama canit, donat arena tibi.

Ei id, quoniam amphitheatrum spargi arena solebat, uel ne pugnares foedarentur cruore occisorum, uel ne cruor sparsus spectantibus esset horrore, propter quod iuuenum multo arenas uertendo cruorē obtegebat. At quidam aliam spargendæ arenæ causam commentati sunt, tradentes eam fieri, ne gladiatores diffunderet. Circo, de cuius forma libro superiore, cap. 14. affatim diximus, regnante Tarquinio Priusco, locus primū designatus est, atque simul patribus equitibusq; loca diuisa, unde spectarent ludentes. Certamen fuit eorum pugilumq; qui ex Hetruria accersiti fuerant. Is Maximus circus dictus est. Postea duo alij positi sunt, Flaminii & Neronis. In hoc obeliscus olim fuerat, qui nunc Romæ in Vaticano extat. In circo itē, teste Dionysio, athletæ certabant, qui aut pugnabant, aut currebant, uel luctabantur: quorum certamen tum primò Romanis spectaculo fuit, cum Sp. Posthumius Albinus, & Q. Martius Philippus consules fuere, anno urbis conditæ DLXVIII. autor Linius lib. 9. decadis quartæ. Sed horum operum magnificentie iam iungatur thermarum luxuria: fuit enim mos priuscorū quotidie lauari, quod ea res, credo, teste Celso, ad prosperam ualeat conseruandam ualitudinē. Ex quo usu uenit, ut cuius quisque pro opibus, priuata haberet balnea: sed postea crescente principū luxuria, publicæ balneæ haberi cœperunt: quippe loca assignata erant, quæ aut aquis calentibus, aut igne calefactis, lauandi sudandique usum præberent, quæ græcè thermas appellauerunt. & cum alibi, tum Romæ in modum prouinciarum, ut ait Ammianus, uidebatur extructæ,

in quibus plebs etiam lauaretur: fuitq; adeò popolare principibus id cum ea promiscuè facere, ut Commodum, Gordianum, & Galenum iuniores, alios ter, alios quinquies uel septies æstate, bis uerò hyeme in die lauasse Capitolinus tradat, in thermisq; coenitasse. Admittebantur & mulieres, idoneum uoluptatis instrumentum. Therme in primis celebres Romæ fuere, agrippina, neronianæ, Titi Vespasiani, Domitiani, antonianæ, alexandrinæ, gordianæ, seuerianæ, diocletianæ, aurelianæ, constantinianæ, nouatianæ. Hæ magno sumptu edificatæ sunt instar ferè urbium. Erant in his arce amplissima, erant porticus, in porticibus exedre habentes sedes, in quibus Philosophi, rhetores, reliquiq; quibus studia erant cordi, sedebant disputantes. Erat & palestra, in qua se athlete exercebant. Erant præterea multa intus loca ad fouendam luxuriã faberrimè extructa. Adeò uesana dementia, omnium uoluptatũ quæfisse tentamēta uidentur Romani principes, cum tanto impendio tam paucis profuturo.

Quis primus inuenerit fabricam materiariam, & in ea ferram, asciam, perpendiculũ, terebram, glutinum, normam, libellam, tornum, clauem, circinum, securim, dolia et uasã uimineã.

CAP. XIII.

Abricam materiariã, hoc est, lignarian, Dædalus, ut Plin. lib. 7. scribit, primus omnium inuenit: & in ea ferram, asciam, perpendiculum, id est, instrumentũ quo plumbo à filo & gnomone pendente, rectio siue obliquitas operis perpēditur, hoc est, examinatur: & terebram & glutinũ, quod Græci collam nominant, quo ligna coniunguntur, conglutinantur. Normam autē & tor-

num

num atque clauem Theodorus Samius reperit. Ouid. tamen lib. 8. Metamorph. dicit Perdicem Dædali ex sorore nepotem, circinum, hoc est, instrumentum quo circuli uertendo designantur, & ferram inuenisse: traxerat enim in exemplum spinas in medio pisce notatas, de quo etiã in Ibim ait:

Vt cui causa necis serra reperta fuit.

At secundum Diodorum lib. 5. Talaus, non Perdix, adolescens filius sororis eiusdē Dædali, qui ab eo erudiebatur, reperta serpētis maxilla, paruulum cum secuisset lignum, imitatus postea dentium serpentis spissitudinem, serrã ferream primus omnium fecit: reperit etiam tornum, & rotam figuli, ut antè monstrauius: ita cū pluribus rebus hominibus profuisset, magna laude celebratus est. Hunc puerum Dædalus inuidia motus, existimans turpe esse, magistrum ab adolescente gloria uinci, dolo interfecit. At normam, cuius ratio ut longè alia sit, ac cōmunis normæ, non modò in mensuris, sed etiam in edificijs uilis est, inuentum Pythagoræ esse Vitruuius libro nono dicit, eiusq; formam ualde artificiosam ponit. Securim Panteilea Amazonum regina inuenisse fertur. Cæterum ego huius lignariæ artis, uel eiusdem instrumentorum, quamuis alia aliubi usurpentur, inuentiorem potius Hebræis tribuerim, apud quos multò antè Dædalum optimi opifices fuerunt, præsertim in constructione tabernaculi, quod Moses, qui etiam Dædalo, ut autor est Eusebius, antiquior fuit, Deo dicauit. Vel assignauerim Tyrijs, qui, teste Iosepho in octauo antiquitatum, in ea arte Hebræis longè excellentiores fuerunt, propter quod Solomon Deo templum conditurus, ab rege Tyri per literas fibros lignarios, sicut idem Iosephus & Eusebius testimonio sunt, petijt. Quo pacto autem ex gracilioribus li-

gnis capacia & in uentrem tumentia uascula, ueluti sunt do-
lia, fierent, Pseusippus, autore Laërtio, docuit. Vasa ex uini-
nibus facta, ut quallos, corbes, &c. teste Seruio in primum
georg. Ceres omnium prima monstrauit.

Quis primus mari imperauerit, & ut primò na-
uigari coëptum sit, & qui inuenerint artem nauigan-
di, nauigia diuersi generis, remum, uela, anchoram,
gubernaculum, & pugnam naualem. CAP. XV.

Vis non fatetur humanum genus merito
suo insanie audacieq; coargui, cum sese
intra suos fines minimè sciat tutum cōti-
nere? Nam quamuis Deus opt. max. ei a-
bundè consuluerit, sua tamen spōte in pe-
ricula ruit. Ille enim nobis terram ueluti solidum & ad nos
sustentandum idoneum elementum dedit, at nos cœlum atq;
mare tentamus. Nōne Dædalus fabricatis alis, cœlū ipsū
adiuit? nōne modò seua pecuniæ cupiditate obcæcati, te-
nui ligno freti mare non dico sulcamus, sed propemodū ha-
bitamus? Quod Flaccus Horatius dolens in primo carmi-
num inquit:

Nequicquam Deus absceidit
Prudens Oceano dissociabili
Terras, si tamen impie
Non tangenda rates transfiliunt uada.
Audax omnia perpeti
Gens humana, ruit per uetitum nefas.
Et in cum paulò superius qui hoc primum tentauit:
Illi robur & es triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem Primus.

Et

Et Propertius libro 3. de Peti naufragio dicit:

Ergo sollicitæ tu causa pecunia uitæ æs,
Per te immaturum mortis adimus iter.
Tu uitij hominum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo.

Et deinde subiungit:

Ille rates curuæ, & leti quoque texite causas,
Ista per humanas mors uenit acta manus. Idem:
Natura insidians pontum substrauit auaris. & reliq.

Quid denique, ut poëta ait, nō mortalia pectora cogit Auri
særa fames? Itaq; adeò ab initio mare à mortalibus frequen-
tatum est, ut deinceps omisissis ratibus, quibus primum est na-
uigatum, naues instar domorū edificauerint, quibus etiam
nunc totum ferè pelagus sternitur. Et ita nauigandi arte com-
perta, maris imperium sibi pro se quisque uindicare ausus
est, in eoq; non secus ac in terra bella gerere. Sed iam ad rem
ueniamus. *Minos*, teste Strab. lib. 10. geogr. mari primus im-
perauit: quod Diodo. in 6. Neptuno assignat, qui primus
nauigandi artem inuenit: ait enim, Neptunus secundū Cre-
tenses, primus nauigandi arte inuēta, classē instituit, eiusq;
præfectus est à Saturno factus. Quapropter traditū est po-
steris, Neptunum imperasse mari. Cretenses omnino iam pri-
dem, ut Strabo demonstrat, nauigandi principatum tenuer-
unt, à quibus propter id fluxit prouerbium, *Cretensis ne-
scit pelagus*, in eum, qui ea quæ probè nouit, se ignorare
dissimulat, ut in nostris adagijs exposuimus. Primum autem,
autore Plin. in 7. inuentis ratibus, in mari rubro, inter in su-
lus ab Erythra rege nauigari coëptum est. Quod etiam testa-
tur Quintil. in 10. dicens: Si nemo plus effecisset eo quod
sequebatur, nihil in poëtis supra Liuium Andronicū, nihil

*Minos
Nefling*

Rates

in historijs supra pontificū annales haberemus: ratibus ad-
huc nauigaremus, &c. Ipsas uerò rates sunt qui non Ery-
thram regem, sed Mysios & Troianos priores inuenisse in
Helleſponto putent, cum transirent aduersus Thraces. Alij
in Britannico oceano primò inuentas prodūt corio circun-
ſutas. Nauem, ſicut Plin. lib. 7. ſcribit, primus in Græciâ ex
Aegypto inuexit Danaus: at alij, teſte Euſebio in 1. de euan-
gelica præparatione, à Samothracis inuentam dicūt, aut, ut
Clementi placet, ab Atlante: alij uerò, uelut oſtendimus, à
Neptuno, alij à Minerua. autor Tertull. lib. de militis coro-
na. Verum ego hoc aliquanto uerius, ut par eſt, Noë tribuen-
dum iudico, qui ex teſtimonio Euſebij lib. 10. de præparat.
euangel. per diu ante Danaum & Neptunū fuit. Is enim uir
ſanctus & innocens, autore Iosepho in primo antiq. cum à
Deo diluuium ad perniciem humani generis futurū eſſe co-
gnouiſſet, ut aquarum uim euaderet, arcam ſibi ligneam fa-
bricatus eſt, quæ haud dubiè nihil aliud fuit, niſi nauis, &
condendorum diuerſi generis nauigiorum primum ac uni-
cum poſteris exemplar. Beroſus itidem Chaldeus, ut Iose-
phus eſt teſtis, eam ipſam arcam nauim appellat. Ac nō in-
iuria igitur & nauigandi & condendarū nauium uſum pri-
mum à Noë, ante quem, quod memoriæ proditum ſit, nemo
mare tentauerat, fluxiſſe credere conuenit, cum præſertim
ab eodem Iosepho accipiamus, illius nepotes, dum alij aliam
orbis regionem ad habitandum peterent, multis nauibus eſ-
ſe uſos. Tibullus autem hoc Tærijs aſignat, elegia 7. dicens:

Vtq; maris uafum proſpectet turribus æquor,

Prima ratem uentis credere docta Tyros.

ob hoc hercle, ut puto, quòd Tyrij, teſte Strab. lib. 16. diu
nauigandi arte excelluerunt. Ex quo fit, ut etiā qui poſt tem-
pora

pora Noë, ad hanc uſque ætatem, huiusmodi artem exercue-
runt, nonnihil bene meriti ſunt: nam cum nulla ferè ars intra
initium ſuum ſteterit, multa idcirco cum nauigiorum, tum
ceterarum rerum nauticarū genera reperta ſunt, quæ plu-
rimum artem illuſtrarunt, quorum proinde autores comme-
morare haud omnino alienū inſtituto noſtro ducimus. Lon-
gam itaque nauem Iason primus ædificauit, qua apud Aeg-
yptios, ut puto, Diodoro lib. 1. teſte, Seſoſtris rex Aeg-
yptiorū primus omnium poſtea uſus eſt. Biremem Erythrei
fecerunt. Triremem Amoclem Corinthiū inueniſſe, prodit
Thucydides. Quadriremem Carthagenſes, ſecundū Ari-
ſtolelem. Quinqueremem inſtituit Neſichthon Salaminius,
quod nauigij genus, teſte Polybio uolumine primo, Romani
primi omnium in Italia, in apparatu primi belli Punici ædi-
ficauerunt. Sed ordinū Zenagoras Syracuſanus, ab ea ad deci-
remem Neſigitō, ad duodecim ordines Alexander Magnus,
ad quindecim Ptolemæus Soter, ad triginta Demetrius An-
tigoni, ad quadraginta Ptolemæus Philadelphus, ad quin-
quaginta Ptolemæus Philopator, qui eſt Tryphon cognomi-
natus. Onxariam nauem Hippus Tyrius inuenit. Lembum
Cyrenſes, Cymbam Phœnices, Celocem Rhodij, Circe-
rium Cyprij, Lintres Germani circa Danubium habitantes,
Scaphus Illirij, quæ nauicule maiores ſequuntur naues. Re-
mum autem Copæ inuenerunt, latitudinem eius Plateæ, uela
Icarus. Diodorus tamen dicit Acolum uelis uti nautas pri-
mum docuiſſe. Malum, id eſt, arborem nauis, & antennam
Dedalus. Hippagines, hoc eſt, ut Feſto placet, naues qui-
bus equi uehūtur, Salaminij uel Athenienſes. Teſtas longas
Thaſij. Roſtra addidit Piſeus, Tyrrheni anchoram. Eupa-
lanius eandem fecit bidentem. Quod inuentum quidam,

Longa Nauis

ordines Remes

Onxaria

Remus

uela

Malus

autore Strab. lib. 7. Anacharsidi ascribunt, qui inuenit *hæpagonas*, id est, telum in summitate aduncum, quo nauigia capiuntur, ab ἀπαίων, quod est rapere. Adminicula gubernandi Tiphys, sumpto à miluo que exēplo: hæc enim auis, teste Plin. lib. 10. uidetur artem gubernandi docuisse caudæ flexibus, in cælo monstrāte natura, quod esset opus in profundo. Classe uerò primū depugnasse Minoem, autor est Plin. Hæc de nauigijs dicta satis sint, quæ cum potissimum merces ultro citroq; conuehendi causa reperta sunt, eis utique conuenire uisum est mercaturæ inuentores quamprimum subtexere.

Qui primi mercaturam inuenerint, & de primis inffitoribus. CAP. XVI.

Mercatura haud equidem paruo mortalibus auxilio est, quando in asportandis mercibus, uitæ humanæ necessaria ubique locorum suppeditat, multarum quoque ac maximarum rerum usum experientiamq; homines edocet, ad barbarorum insuper necessitudines regumq; amicitias contrahendas plurimum ualere censetur. Quapropter Plin. in 33. haud temerè putat commercia uictus gratia esse inuenta: sed ibi, ut opinor, de rerum mercis loquitur, quæ, ut ipse tradit, Troianis tēporibus in permutandis rebus ad uictum necessarijs, mortales inter se exercebant, propter quod cum illis tunc haud dubiè multò præclarius agebatur. Posthac autem reperto, sicut idem sensit, aureo numo, tanta hominibus lucri cupiditas incescit, ut merces asportandi causa, sese ad omnia pericula, uel, ut ita dicam, ad aleam, ueluti etiam hodie fit, exponerent. Ex quo uerissimè Flaccus Horatius de his ait:

Impiger

Impiger extremos mercator currit ad Indos

Per mare pauperiem fugiens, per saxa per ignes.

De huiusmodi mercatura Cic. quoque in 1. de offic. Mercatura autem, inquit, si tenuis est, sordida putanda est: sin magna & copiosa, multa undique apportans, multisq; sine uanitate impertiens, non est admodum uituperanda: atque etiam si satiata quæstui, uel contenta potius, ut sepe ex alto in portum, ex ipso portu se in agros possessionesq; contulerit, uidetur iure optimo posse laudari. Mercaturam etiam, teste Plutar. uiri præclarissimi exercuerūt, Thales, Solon, Hippocrates, & Plato. Hanc, autore Plin. lib. 7. Pœni inuenerunt: uerum Diodo. in 6. Mercurio assignat, id quod Galli quondam sibi persuasum habuere, qui, ut Cæsar ait, deum maxime Mercurium colebant, cuius plurima erant apud eos simulacra: hunc enim omnium inuentorem artium ferebant, hunc uiarum atque itinerum ducem, hunc ad quæstum pecunie mercaturasq; uim maximam habere arbitrabantur. Sed Plinius sibi omnino repugnare uidetur, cum in eodem lib. dicat, emere ac uendere instituisse Liberū patrem, præsertim cum mercatura, quam ait Pœnos inuenisse, nil aliud sit, nisi actus quidam emendi uendendiq; merces. Quare ita fortasse intelligendum est, ut Pœni mercaturam à Libero patre institutam primi exercuerint. Cæterum neq; hoc primò Pœnis, aut Mercurio, uel Libero patri assignandum ducimus, quando ex testimonio Iosephi, lib. 1. antiq. usum uendendi et emendi multò antè apud Hebræos, hoc est, Noë tēporibus fuisse constat. Inffitores uerò primi, teste Herod. in 1. Lydi fuerunt. Sunt autè inffitores, non qui egregiè mercaturam exercent, sed qui à mercatoribus emunt, ut diuifum deinde merces emptas uendant: de quibus M. Tullius

in 1. offic. intellexit: Sordidi etiam, inquit, putantur, qui mercantur à mercatoribus, quod statim uendāt: nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur.

Quis primus instituerit artem meretriciam, & Bacchanalia sacra, ac qualis pœna adulterij, aut inuenerit tincturam capillorum, uel usum tondendi, & quando primum tonsores Romę. CAP. XVII.

Venerem, quam ex spuma maris procreatam, princeps apud nos poetarū, et Ouid. testimonio sunt, impudicam, ad omnesq; diuulgatam libidines fuisse propalam est, quippe quę plures ex adulterio filios procreauit: nam ex famoso Martis stupro, genuit Harmoniam, de qua Plutarchus in uita Pelopidę affatim meminit: ex Mercurio Hermaphroditum, ex Ioue Cupidinē, ex Anchisa Aeneam, & ex Bute Erycem: quas ob res, amorum gratiarumq; item pulchritudinis & deliciarum et uoluptatum omnium, et libidinis atque coitus dea habita est. Hęc autem ne sola impudica uirorumq; appetens uideretur, omnium prima, teste Lactantio lib. 1. ut est in historia, quam prisca sacram appellabant, meretriciam artem instituit, autorq; mulieribus in Cypro insula fuit, uti uulgato corpore quęstū facerent. Ex quo apud Cyprios, teste Iustino lib. 18. mos inoleuit, ut uirgines ante nuptias statutas, dotalem pecuniā quęsturas in quęstū ad littus maris mitterent, pro reliqua pudicitia, libamēta Veneri soluturas. Harū ex numero LXXX. admodum uirgines rapi, et in naues imponi iussit Elisa, cum illac transiret ē Tyro fugiens, ut iuuentus matrimonia, & urbs sobolem haberet. Apud Babylonios etiam consuetudo fuit, ut cum rem domesticam consumpsissent, unusquisq; ple-

beius

beius ob uictus inopiam, filias suas adigeret ad quęstum corpore faciundum. Item mulieres semel in uita omnibus indigenis communes erant: sanē ad templum Veneris sedebāt, non illis corollisq; tempora reuinctę, ē quibus alię ad diuerticula, quę aditum externis prębebant ad mulieres, dum se conferebant, alię regrediebantur. Etenim cum semel illic sederant, non prius domum redire fas erat, quā hospitum aliquis pecuniam in sinum mulieris iecisset, ac cum ea consuetudinem habuisset. Mulier acceptam pecuniam ad sacrum usum reseruabat, hospes uerō dans dicebat: Tanti ego tibi deam Mylittam imploro: ita Assyrij Venerem uocant. At pulchriores citō expediebantur, deformiores non item, quas sepe uno uel altero anno expectare oportebat. Ac talis erat lex, honoris deę Veneri habendi gratia. autor Herodotus uolum. 1. Sed bacchanalia sacra uberrimum apud cunctas ferme gentes libidinis seminarium fuere, quorum, ut idem testatur Herodotus, autor fuit Melampus Amytheo mis filius, primusq; ad Gręcos detulit ex Aegypto, ubi ea sacra fieri cępere: fęminę enim statuas cubitales ē neruis compactas, quibus ingens mētula in uentre extabat, per pargos pręeunte tibia circumferebant, Bacchū canentes. Dein de in Parnaso monte bacchanalia, quę Gręcis Dionysia dicuntur, alternis annis acta sunt, magno cum hominum multo mero incalentium clamore, tum tympanorum crepitu. Haud ita multō post, gręcus quidam homo ignobilis eiusmodi sacrorum antistes in Hetruriam uenit, docuitq; ritus. Ex Hetruria ea mali labes mox Romam penetrauit, ubi mirandum in modum morbi contagione matronarum pudicitiam corripit: primō sacrarium fęminarum fuit, nec quiscquam uirorum admittebatur: tres in anno statutos dies ha-

bebant, quibus interdū bacchis initiarentur, sacerdotes inter se matronæ creabantur: cum demū Paculla Minia Campana facta est sacerdos, hæc omnia tanquam deorum monitu immutauit, sanè uiros & cum primis filios initiauit, nocturnumq; sacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus, quinos in singulos menses dies initiorum sacros fecit. Tum promiscuè sacra uiri foeminis permisti facere coeperūt, ubi cum per noctis licentiam quiduis scelerum unicuique edere liceret, nihil facinoris, nihil flagitij prætermittebatur: siquidem eo loci stupra pariter atque cædes redundabant, quando qui aut ad Venerem pigriores, aut dedecoris minus patientes erant, (nam postremò nemo maior uiginti annis initiabatur) morte afficiebantur: nec id multis cognitum, cum nulla uox queritantium præ ululatu, tympanorum cymbalorumq; strepitu exaudiri posset, & mortui ex conspectu illicò in specus abderentur. Summa religionis erat inter eos, uiros uelut mente captos, corporis iactatione fanatica uaticinari, matronas Baccharum habitu crinibus passis cum facibus ardentibus discurrere, & mactatos dici à dijs raptos. Verum ad extremum tantorum scelerum indicio ad Sp. Pothumium Albinum & Q. Martium Philippum COSS. delato, religio pestifera extincta est, anno urbis conditæ DLXVIII. Atqui non est quòd plura ueterum probra uitæ repetamus, cum nos forsitan magis reprehendendi simus, quado apud nos præ Veneris institutis, parū Dei opt. max. præcepta ritè seruantur. Moses enim mulierè adulterā cum adultero, ut in Leuit. cap. 20. est, morte mactandam statuit: apud Romanos & Græcos, adulterium crimen etiam capitale fuit: Arabes qui Felicem Arabiam incolunt, uirum etiā adulterum capite mulcabant. Quin & diuus Clemens epi-

stola

stola sua prima dicit, secundum hæresum, adulteriū omnium grauißimum esse peccatum, atque apud iustum iudicē maiore poena lui, & tamen ioco habetur. Quid, quòd uxores & uiri palam multis adulterijs inquinati, eò quòd aut ad nullam, aut ad minorem poenam quàm culpa sit, uocātur, nihil pensi habent sacrosanctum matrimonij fœdus uiolare? Ita apud nos mansuetudo puniendi, illecebra est peccadi. Non sola igitur, ut ipsa cupiebat, Venus impudica est, nec tamen prima fuit, siquidem satis constat iam inde ab initio fermè orbis conditi, fuisse mulieres, quæ uulgato corpore quæstū fecerint. Legimus enim in Geneseos libro, Iudam Iacob filium eò rem habuisse cum Thamar nuru sua, quòd suspicatus esset illam esse meretricē, prout mulier talem se esse uestitu pariter atque arte simularat. At quanto Venere præstator Lucretia fuit, quæ nō pudicitie omnibus peruulgadæ, sed constanter seruandæ unicum edidit exemplum, sibi ipsi mortem consciscens? Hæc tamen non facillè multas sui similes habet, adeò libido creuit, qua mehercule nihil in uita mortaliū turpius fœdiusq; esse potest, quaddò hæc nobis cum belluis communis est, & hac una tantū humanæ uitæ interno scitur infirmitas. Quapropter Magnus Alex. ut testis est Plutar. se duabus potissimum rebus mortalitatem intelligere aiebat, sopoꝛe ac coitu, quas sola naturæ infirmitas pareret. Pythagoras uerò rogatus quando concumbendū esset, Tunc, inquit, cum teipso infirmior fieri uis. autor Diogenes lib. 8. Quod nos etsi rectè scimus, nihilominus tamē mulierum illecebris in libidinem trahimur, ueluti canis, ut dicitur, ad uomitum suum reuertitur. De his satis. Tincturam capillorū, teste Clemente, Medea primum inuenit. Vsum autem tondendi ab Abanibus fluxisse ferunt: ita enim huiusmodi populi cum

natura bellicosi foret, expeditius cum hostibus cominus congredebantur. Testatur utrunq; Plutarchus in uita Thesei, scribens: Vigebat etiam illis temporibus consuetudo, ut qui ex ephebis excessissent, delati in Delphos, de comis Deo primitias darent. Accessit igitur in Delphos Theseus, & anteriorem partem capitis arrasit. At Abantes primi hoc tonendi more usi sunt, quem quidem non ab Arabibus, ut quidam existimant, didicerunt, nec Mysios imitati, sed quod natura bellicosi essent, & propè pugnandi ac præter ceteros manus cum hostibus conferendi peritiam tenerent. Et post paulò insert: Ne igitur illas hostibus ad capiendū ansas darent, tondebantur. Hæc ille. Ea etiam de re Magnus Alex. suis ducibus imperasse dicitur, ut Macedonum barbas arraderent. Tonsores in Italian ex Sicilia primum uenere, anno post conditam urbem CCCCLIII. adducente P. Ticio Mena, testis Varro: antè intonsi fuere. Primus omnium radi quotidie instituit Africanus, sequens Diuus Augustus cultris iugiter usus. autor Plinius uolum. 7. natural. hist.

Multi cum uetera tum noua inuenta esse, quorum autores ignorentur. CAP. XVIII.

Vanquam probè scimus, quantum laudis præmiq; debeat illis, qui olim aliquid suo ingenio, uel ad usum uitæ, uel ad animum excolendum utile, nihil non necessarium excogitarint, eoq; huiusmodi rerum autores hoc uno opere omnes completi, ne quæpiam sua laude fraudasse uideremur, diligentius elaborauit: attamen nobis per uetustatem, quæ, ut Varro inquit, multa tollit, pauca non deprauat, id præstare minus licuit, quod multis utimur, quæ aut ad suos minime referuntur autores, aut

omnino

omnino ad nullos, utpote qui non produntur. Quapropter scriptores quos sequeremur nullos planè habuimus, nemini sanè mirum sit, nos quædam silentio præterisse: quando illud admiratione dignius est, ut plurima noua inuenta sint, quorum inuectores non tradantur, & ex ijs quædam nec scripta habeamus, quo nomine uocari possint. Nam quid lucundius reperiri potuit horologio? quo nobis, etsi occultato sole, per tintinabulum sua, ut ita uidetur, sponte sonans, horæ nunciantur. Aut quid gratius ipso tintinabulo, quod alij campanam, nonnulli nolan nuncupant, inueniri potuit? quod licet recens inuentum non sit, Mosi enim temporibus, teste Iosepho in 3. antiquitatum, eius usus erat, de quo Marialis ait:

Redde pilam, sonat æs thermarum, ludere pergis?

Virgine uis sola lotus abire domum?

utriusq; tamen pariter autor latet. Sed & aliud, meo iudicio admirabilius fuit, inuenire pyxidem illam, qua nautæ admodum peritissimè nauigationem moderantur: quis tamè eam repererit, omnino in aperto non est. Adde præterea illud tormentum æneum, quod bombardam uocat, omni admiratione execrationeq; dignum, ad perniciem hominū excogitatū, quod haud adduci possum, ut humanum ingenium inuenisse credam, sed mehercule potius malum quæpiam dæmonem mortalibus monstrasse puto, ut inter se non modò armis, ue ramentum fulminibus (est enim, ut alio loco diximus, quasi millium fulmini) pugnarent, cuius autor Perilli exemplo, sicut opinor, monitus, non temerè nomē suum occultauit, ne in se, uti merebatur, primum huiusmodi tormentum experiri cogereetur. Perillus enim, teste Plin. lib. 34. uir Atheniensis, ut Phalaridi Agrigentinarum tyranno post hominū mæ

Campana

Bombarda

moriam crudelissimo placeret, ex ære taurum artificiosissimum fabricauit, cui ianuā in latere posuit, ut cum reus inclusus subiectis ignibus torqueretur, mugitum, non hominis uocem uideretur emittere: pro quo opere cum à tyrāno precium postulasset, in illo ipse includi omnium primus à Phalaride iussus suppositis ignibus, artificij sui uerum experimentū præbuit: de quo Ouid. in 1. de arte aman. ita cecini:

Et Phalaris tauro uiolenti membra Perilli

Torruit, infelix imbuit autor opus.

Iustus uterq; fuit, neque enim lex æquior ulla est,

Quam necis artifices arte perire sua.

Est et illud nouum inuentum, in quo uterq; pes utring; eius quiescit, qui equo insidet: nam ut in marmoreis statuis Romæ conspicitur, antiqui non utebantur, nec quo nomine appelletur, apud autores legitur: uulgo staffa nominatur, quod in eo pedes commodè stent. Sunt et huiusmodi plurima, sed illa in primis incitamenta gulae, quæ hodie tam diuersi generis ex saccharo fiunt: uel etiam pars maxima armaturæ, quæ cum suis uocabulis haud aptè explicari queat, nihil est quod proferam. Est uel nouitium inuentum illud lanceum tegmen capitis, quod biretrum uocant: ueteres enim omnino caput non uelabant, sicuti testantur numismata, uel ipsæ statuae, quæ, ut Romæ uidimus, apertum caput habent, præsertim cum propalā sit, nos patrio more eo fingi uestitus, quo prorsus utimur. Sed hoc omnino C. Cæsaris exemplo significantius comprobatur: is enim, autore Tranquillo, cum caluitij deformitatem iniquissimè ferret, obtrektorum sæpe iocis propositam, deficientem capillum reuocare à uertice consuevit, ut illam obtegeret. Quod quidem quis non uidet, ab eo fieri subabsurdum fuisse, si more patrio, commodius de-

centiusq;

centiusq; caput, hoc est, de honestamentū illud caluitij, obnabere potuisset? Ex quo apparet, recēs esse inuentum hoc experimentum capitis, quo nunc passim utimur, autor tamē ignoratur. Et sic huiusmodi sexcenta sunt, quorum iuxta auctores non produntur. Acutius est etiam inuenisse, et multo utilius, quæ ratione frumentum ad decurrētis aquæ impetum molere possemus, quamuis nō utique recens sit, tamen apud idoneos autores suo nomine caret, uulgus molendinū uocat. Multa insuper nouissimis temporibus instrumēta musica inuenta sunt, quorum autores iam in obliuionem uenerunt: ex quibus propter suauitatem concentus, omni admiratione et laude digna sunt illa, quæ organa nuncupant, ualde quidem ab illis dissimilia, quæ Dauid Iudæorum rex, ut in 1. huius operis uolumine memorauimus, fecerat, quib; Leuitæ sacros hymnos cōcinerēt, sicut nos his pariter canimus. Item alia id genus sunt, quæ monochordia, clauicymbala, uariatq; nominantur, eorum tamen æquē inuentores magno quidem suæ gloriæ damno, in nocte densissima delitescunt. Non proditur itidem, quis primus fecerit candelā ex seuo, rem etsi sordidā, attamen apprime utilem: neque is qui primum gues ad uenandū domuerit, quod similiter recens inuentum est. Nec memoriæ proditum est, quis annulos primo repererit, quibus apud Romanos, ut demonstrauimus, magnus honos accessit. Sed quid miramur eiusmodi rerum admodum tenuicularum inuentores, diuturnitatem temporis obliterasse, cum imprimendarū literarum artis nouiter diuino quodam ingenio excogitate, ipse autor propemodū in tenebris iaceret? nos tamen pro uirili parte operam impendimus, quemadmodum alibi appositè ostendimus, ut ab omni obliuionis iniuria uendicaretur. Est uel memoria no-

Caliga

stra tegumentum crurum tam commodissime quam decen-
tissime confectum, quod nos caligas dicimus: etsi caliga cal-
ceamenti genus fuerat apud ueteres. ast autor tam necessa-
rij uestitus tamq; honesti, iamiam in occulto latet. Extant plu-
res præterea artes, quæ intra suū initium tanquā humile cum
minime steterint, deinde ab insequētib; auctæ, neutiquā ad
suos priores autores, sed ad eos à quibus incrementum acce-
perint, perperā, ut in plerisq; locis huius operis docuimus,
referuntur. Quare proinde si uetera quædā inuēta aut noua
minus attigimus, id profectò in causa fuit, quòd maluerim
paucis uerbis certa tradere, quam multis incerta persequi.

LIBRI TERTII FINIS.

*Polydori Vergilij Vrbinatis in quinq; li-
bros de initijs institutorum rei Christianæ,
ad Ioannem Matthæum Ver-
gilium fratrem, proœmiū.*

CHRISTVS seruator noster, qui, quem
admodū ipse testatur, ad nos mortales ue-
nerat, haud legis rescindēdæ, sed atque
ad eò confirmandæ causa, iam inde à prin-
cipio omnia pura, nuda, aperta; reddi-
dit, quæ antea iudæi umbram ipsius legis secuti suffecerant,
colorarant, fucosaq; fecerant, & deniq; quicquid isti laxa-
rant, ac quò minus pietatis plusq; cærimoniarum introduce-
rant, ille astrinxit, atque plus pietatis, minusq; cærimoniarū
esse uoluit. Quod Esaias fore prædixerat, inelamans: Quò
mibi

mibi multitudinem uictimarū ueststrarum, dicit dominus: Cæ-
terum deinceps sylua hæc iudaicarum cærimoniarū sic pau-
lè agrum dominicum occupauit, ut periculum sit, ne ali-
quando ipse dominus illud agricolis crimini det, ab eisq; pe-
tat. Quis enim quæsiuit hæc de manib; uestris? Verum ut nō
parum multa à iudæis, ita nō modica ab alijs gētibus institu-
ta, aut casu, rationēne accepta, tam in frequentem usum &
consuetudinem uenere, ut pro nostris habeātur. Quod equi-
dem fecit, ut putarim me operæ precium facturum, si origi-
nes eiusmodi rerum omnium quæ ad religionē pertinerent,
proderem, quòd luculentiùs cōstaret, quas seruator, quas apo-
stoli, quas deinde episcopi, quas uic alij introduxissent. Et id
emēntissime frater tuo præsertim rogatu, mibi officiū præ-
standū duxi, ut dum tu, qui græcis pariter atq; latinis literis
es longè eruditissimus, Patauij, quò nuper à senatu Veneto
philosophiæ docēdæ causa accitus es, negociaris, ne ipse o-
ciarer. Itaque omnes nostræ religionis ritus, eorumq; initia,
quinq; libris exposui, etsi nescio q̄ bene, tamē accurate, quos
ad tres illos de rerū inuentorib; libellos ab hinc XVIII. an-
nos, à me & ætate et fortasse doctrina tyrone cōpositos ad-
iunxi, demōstrauiq; patres olim in bona illorum parte reci-
piendæ, piè ac cum causa fecisse, quippe qui gentes etiā bar-
baras ad ueræ pietatis cultū ducere auētes, arbitrati sunt hu-
manitatis cōdimētis tractādas, cū earū instituta haud pror-
sus horruerint, nec susulerint, sed meliora fecerint, quò
ne ulli religioni periculū crearetur, si uel minus admisset,
minusue mutassent, quæadmodum locis perappositis cōmo-
dū demōstrauimus. Atq; isto ipso labore quæ religionis cau-
sa non inuitus suscepi, Deū opt. max. nobis propitiū reddi-
disse confido. Vale, Nonis Decemb. Londini, M. D. XVII.

POLYDORI VERGI-
LII VRBINATIS DE INVEN-
TORIBVS RERVM LI-
BER QVARTVS.

De principio Ecclesiæ, Christianæq; religionis.

CAPVT I.

VAE ab orbe condito, ad no-
stram usque ætatem, quisque ad
usum humanæ uitæ necessaria
primus inuenerit, tribus supe-
rioribus libris explicauimus: de-
hinc uero de principio Ecclesiæ
Dei, ac institutis, & eorum ini-
tijs Christianæ religionis agetur,
quæ sola est, quæ possit hominem facere ac seruare beatum.
Ecclesia uox græca, apud nos significat congregationē, cœs-
tum, concilium, multitudinem, concionem, & ut plurimum
accipitur pro hominum congregatione credentium uni ue-
ro Deo, quos uocant fideles: ac eo pacto apostolus epist. ad
Ephesios cap. 5. appellat Christum Ecclesiæ caput. At uul-
gus omne, Ecclesiam uocat cunctorum sacerdotum ordi-
nem, singulaq; templa Deo atque diuis eius dicata. Hæc igitur
Ecclesia hominum Deo uero credentiū, ac summo cultu
eundem sancteq; uenerantium esse cœpit iam inde à primor-
dio mūdi creati, cum Adam ac eius filij Cain & Abel Deum
colere cœperunt: iuuenes enim statim Deo sua obtulere do-
na, uelut lib. Genes. extat. Deinde crescente hominum ge-
nere, Ecclesia magis fuit celebris, usque ad Noë tempora,
cūm

cūm exigua admodū facta, ex familia tantū ipsius Noë con-
stitit: postea penē extincta est, sed paulò post per Abraham
et eius familiam restituta, in suo tandiu stetit mediocri statu,
donec cœperit maiorem in modum florere per Moysen, qui
eam mandatis diuinis, legibus cærimonijsq; adauxit, stabi-
liuit, ornauit. Postremò eam ipsam Ecclesiam populo He-
bræo per suos impios reges, & in primis Achaz ad idolo-
latram impulso, uti est lib. Paralip. 2. iamiam cadentē pro-
pheta catenus sustentarunt, quoad præstò ei fuit Christus:
de cuius aduentu causaq; adueniendi dicturis, aliquanto al-
tius rursus nobis exordiendū est, prodito iam Ecclesiæ Dei
ortu. Hebræi itaque ab Heber, à quo Abraham originem du-
xit, autore Eusebio de euangel. præparat. lib. 7. dicti, qui
post Moysen, teste Lactantio, lib. diuinarum institut. 4. à Iu-
da, qui illorum fuit dux contra Cananæum, Iudæi appellati
sunt, ante multa secula, quàm esset Moyses, absq; lege aliqua
scripta, piè sancteq; uixerunt, utpote qui naturali quadam
ratione, ac mētis acumine, magnitudineq; animi, ueritatem
ueramq; pietatem consecuti essent. Quorum principes fue-
runt, Enos, qui primus, sicuti suprà ostendimus, nomen do-
mini Dei inuocauit, Enoch, Noë, item post istius tempora,
Abraham, Isaac, Iacob, qui quòd Deum uidisset, Israël est ab
ipso Deo appellatus, & ab eo Hebræi Israëlita nuncupati.
Ab hoc 12. tribus Iudæorū profectæ sunt, singule à singulis
eius filijs denominatæ. Præter hos Iob, qui etsi homo alieni
genæ (erat enim è terra Hus, in Arabiæ Idumææq; finibus sita)
pietate tamen & innocentia Hebræis comparandus est.
Sed Ioseph Israëlitis filius in primis uitæ castimonia excel-
luit. Iis igitur ob iustitiā commissæ sunt, ut apost. Paulus ait,
eloquia Dei. Verūm non diuturna fuit in gente integritas;

nam posteaquam famem declinaturi primum Abraham, dein de Israël secuti, in Aegyptum migrare, sensum ex pesti-
lenti illius populi commercio patrie pietatis obliti, adeo se-
se maleficæ superstitioni addicere, et dæmonibus seruire co-
eperunt, ut nihil ab ipsis Aegyptijs, nihil ferè à reliquis gen-
tibus, quæ olim ab eis, prout alibi appositè demòstrauimus,
ortum habuerat, religione differrent. Deus tamen misertus
post annum CCV. ut Ioseph placet, quàm Israël cum fi-
lijs in Aegyptum uenerat, & quàm Abraham in eam terrà
acceserat CCCCXXX. duce Mose, per quem illis dein-
de lex data est, eos eduxit, liberauitq; seruitute, qua ab Ae-
gyptijs premebantur. Pro ijs diuinis beneficijs, honorè Deo
non habuerunt, sed depulsa iam seruitute, in luxuriam de-
lapsi, ad prophanos Aegyptiorum ritus animum adiunxe-
runt, atque deinceps nunquam peccare cessarunt, ueluti cæ-
teræ gentes facitabant. Quocirca summus Deus ac parens
omnium cum uideret malitiam & falsorum deorum cultus
orbem terræ occupasse, ac iam nomen suum ex hominum
memoria penè sublatum, appropinquatè iam termino quo
religionem suam transferre uoluisset ad nouos cultores, se-
cundum illud Dauid oraculum: Populus quem non cogno-
ui, seruiet mihi: misit in mundum unigenitum filium suum
nuncium & doctorem, ad erudiendos mortales præceptis
iustitiæ suæ, quem propterea uoluit mortali carne indui, &
in crucem tolli, & morte mactari, qui, ut uiua lex, nomen
ac templum nouum conderet, pium cultum uerumq; per o-
mnem terrà uerbo & exemplo doceret. Sed tamen quò cer-
tum esset à Deo missum, oportuit illum nō ita nasci, sicut na-
scitur homo ex utroq; mortali genitus, qui ut cœlestis appa-
reret, crearetur sine opera genitoris, et tunc conciliator in-
ter

ter Deum & homines, ad immortalitatem duceret ipsos ho-
mines, & sicuti homo præcepta suis factis approbando, cæ-
teros parendi necessitate constringeret. Idcirco uoluit mor-
ti & afflictionibus cunctis esse expositus, ut ea tolerando uti
bonus doctor, doceret illa quoque posse perferri à quocun-
que mortali homine, qui non ut humanus corpori seruiret,
sed ut, quemadmodū Origenes ex apostoli sententia, super
Genesim pulcherrimè admonet, exercēs bona animi, cuius-
modi sunt, uoluptatum fuga, doloris atque mortis contem-
ptus, cœlestis effectus, imaginem cœlestis Dei acciperet. Ve-
nit ergo ad nos similiter diuinus ac humanus doctor, id est,
perfectus Deus, perfectus homo, qui uerbum Dei, qui cum
patre semper, et pater cū eo est unus Deus. Ille tanq̃ sol, hic
tanq̃ radius ex sole porrectus: ille quasi fons, hic riuus: quia
eque una utriq; mens, unus spiritus, una substantia est, si-
cuti solis lumen in radio, & aqua fontis in riuo. Sed quomo-
do ad nos uenerit, & uerbum caro, ueluti euangelista Ioan-
nes ait, factum sit, audiamus Lucam ita intonantem: Missus
est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen
Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen erat
Ioseph, de domo Dauid, et nomē uirginis Maria. Et ingres-
sus angelus ad eam, dixit: Aue gratia plena, dominus tecum.
Benedicta tu inter mulieres. Et parum infra: Ecce concip-
ies in utero, & paries filium, & uocabis nomē eius Iesum.
Is erit magnus, & filius altissimi uocabitur, & dabit illi do-
minus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo
Iacob in æternum, &c. Dixit, Dauid patris eius, quoniam
tam Ioseph, qui putabatur eius pater, quàm Maria uirgo
ex regia stirpe Dauid orta erat, sicuti ex genealogia utri-
usque aperte liquet, quando Ioachim, qui ex Anna uxore

hanc puellam genuerat, suum pariter genus ad Dauid referebat. Dum igitur pax in terra post hominum memoriam summa erat, dum Augustus Cæsar uniuerso orbi imperabat, dum edicto ipsius Cæsaris, Iudæi, ut in alijs quoque gentibus fiebat, à Cyrino qui Syriæ præerat, uocantur, ut tributim dent nomina, dum denique Ioseph ex Galilæa profectus cum coniuge, ut in tribu Iuda cum suis profiteretur, in Bethleem oppido Iudææ morabatur, quæ terrarum ferè media est, cõtingit ut uirgo quæ diuini spiritus haustu conceperat, filium pareret, sine ullo uteri accepto incommodo, quod partus diuinus esset, de quo iam multò antea ueteres cecinerant prophetae. Esaias: Ecce uirgo concipiet, & pariet filium. Et rursus: Egredietur uirga de radice Iesse. Fuit Iesse Dauid regis pater, qui & Isai dictus est, uelut in extremo decimo capite libri primi Paralipomenon legitur. Extiterunt & alibi argumenta quedam mysterij huius. Romæ regione transyberina, oleum, ut Eusebius scribit, per idem tẽpus terra erupit, per quod integrum diem, perpetuo manauit fluuius. Item Orosius tradit Augustum eodem die uetuisse edicto, se dominum appellari, manifesto præfagio maioris dominatus, qui tum in terris ortus esset. Fuit hic annus in quem ille sacratissimus incidit partus, alter et quadragesimus imperij Augusti principis, mundanæ uerò originis XCIX. supra centesimum ac quinquies millesimum. Octauo deinde die, puer ad templum delatus, patrio more circumciditur: non enim uenerat ut legem abrogaret, sed ut consummaret: uocaturque Iesus, quod idem Hebraicè significat atque seruator. Haud ita multò post colitur à Magis, preciosisque muneribus donatur. Magos Persæ sapientes uocant, & Chaldæi, quos Græci philosophos. Deinde matris secuta est purgatio, ut magis lex seruaretur,

uaretur, quam quod lustratione aliqua opus esset, unde omnis labes absuerat. Tulit uirgo secum puerum ad templum, quem Simeon uir iustus miro persusus gaudio cupidissime complectitur, ac regem, & seruatore suum prophetico spiritu profitetur. Vnde CHRISTVS ex mystico chrismate dictus, quod certo argumento potestatis & regni unctus est. CHRISTVS etiam dicitur unctus, quæ Hebræi Messiam uocant. Sic Iesus, id est, seruator, & CHRISTVS, hoc est, rex dictus est. Anna itidẽ prophetica mulier Iesum CHRISTVM uidit & agnouit. Herodes uerò audito nomine noui regis, cum perdendum statuit. Quo cognito, Ioseph diuinitus antè monitus in Aegyptum cum puero et matre aufugit, ubi 7. fuit annos. Interim Herodes oraculi nescius, omnes pueros qui tum in Bethleem erant occidit, qui propter id scelus tabo et sacro igne correptus, cruciabiliter uitam finiuit. Tum Ioseph iterum per quietem monitus in patriam rediit, & cum audisset Archelaum regnare in Iudæa, loco Herodis patris, in Galileam diuertit, & Nazareth ciuitatem incoluit, unde puer Nazareus est appellatus. Secundum hæc, cum iam puer 12. esset annos natus, Hierosolyma cum parentibus de more ad diem festum agendum proficiscitur, ibique in templo coepit cum doctoribus, cum percontando, tum respondendo, supra ætatem disputare: mox parentes domum secutus, usque ad 30. uitæ annum contentus mansit gratia Dei & uirtute, quæ in eo maxima erat. Tum demum Christianæ rei fundamentum iacturus, & suum negocium, propter quod uenerat, gesturus, tinctus est à Ioanne propheta in Iordane flumine, ut ea aqua spiritali peccata non sua, quæ utique non habebat, sed carnis quam gerebat, aboleret, & quemadmodum Iudæi suscepta circumcisione,

sic etiam gentes per baptismum, id est, salutaris roris persusio-
nem seruarentur. Delegit apostolos 12. & discipulos 70.
quibus deinde mandaret concionandi munus: seu is electus
paulo postquam prædicationem inchoauerat, ab eo habi-
tus est, quod parui refert. Cæpit docere homines, unum esse
Deum, & illum solum coli oportere, quod diligētibus se hæ-
reditatem coelestem donaret, quod sic eorum mentes à stulti-
tia, qua tenebantur, ad sapientiam, ab iniquitate ad iustitiam
reduceret: item debere omnium maximè mutuam charita-
tem habere, ac cætera præcepta Dei syncera mente serua-
re: se uerò non Deum, sed nuncium Dei profitebatur, qui
non suum, sed patris honorem quæreret: inde maxima si-
mul miracula edere cæpit, nō præstigijs magicis, quæ nihil
ueri ostentant, sed ui ac potestate coelesti, quæ iam pridem
prophetis nunciantibus canebantur: sic uiam ostendebat
olympo. Quo fiebat, ut populus ex tota Syria ad eum ob
eius iustitiam, uel ob huiusmodi miracula conflueret, et præ-
cepta eius audiret, ac à Deo missum, Deiq; filium crederet.
Docuit præterea modum orandi atq; sacrificiadi, ut nihil o-
mitteret, quod ad ueram religionem faceret, in qua demum
cuncti mortales acquiescerēt. Hæc sunt facta IESV Chri-
sti præceptoris nostri, quæ miraculis constant: hæc eius do-
ctrina, quæ cōtinetur decretis, quæ ipse euāgelium, hoc est,
bonum nunciū, appellauit. Cæterum quod magis hæc à plu-
ribus recipiebātur, hoc acriores inuidiæ stimuli exagitabāt
Iudeorum primores & sacerdotes uociferantes, legem Dei
ob hanc nouam superstitionem (sic enim euangelium uoci-
tabant) uiolatum desertumq; iri, qui usque eò ira obcæcati
sunt, ut omnium prophetarum oraculorum immemores, nō
prius machinari cessauerint, quàm ipsum Christum in cru-

cem suffulerint, quod sic per eius mortem, ueteris instrumēti
mysterium aperiretur, intelligereturq; ac nouū instrumen-
tum, quod ab eo est conditum, ueteris fieret consummatio,
quia ille in utroq; testator est. Sed frustra opponuntur diui-
ne uoluntati humana consilia: nam Christus post tertium
diem, quàm passus fuerat, resurrexit, obtulitq; gloriosum
corpus suis discipulis conspiciendum. Qui fuit annus prin-
cipatus Tiberij Caesaris decimus octauus. Illis per hæc con-
firmatis, quos iussit spiritum sanctum expectare, qui ad eo-
rum mētes instruēdas esset è coelo mox paulo uenturus, post
quadragesimum diem quàm resurrexerat, & uidentibus ad
patrem ascendit, post annum trigesimum tertium, ac menses
tres, quàm ad humani generis instaurationem in terram de-
scenderat. Verum prius quàm coelum repeteret, potestatem
dedit apostolis, qua rempublicam Christianam conderent,
dicens, uti testis est Matthæus euangelista: Data est mihi o-
mnis potestas in coelo et in terra, euntes ergo docete omnes
gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, et spiritus
sancti, docentes eos seruare omnia quæcunq; mandauit uo-
bis. Et ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad con-
summationem seculi. Et secundum Marcum, illud ipsum re-
petens: Ite in mundum uniuersum, & predicate euange-
lium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit,
saluus erit: qui uerò non crediderit, condemnabitur. Ioan-
nes uerò euāgelista nihil diuersum cōmemorat, cum inquit:
Venit Iesus, & stetit in medio, et dicit eis: Pax uobis. Et cum
hæc dixisset, ostendit eis manus & latus suū. Gaudi sunt er-
go discipuli, uiso domino. Dixit ergo eis iterum: Pax uobis,
sicut misit me pater, & ego mitto uos. Et cum dixisset, flauit
in eos, & dixit eis: Accipite spiritum sanctum, quorūcunq;

remiseritis peccata, remittetur eis, et quorumcumque retinueritis retenta sunt, &c. Et hanc Christus æquam omnibus apostolis auctoritatem fecit, postquam spiritum dederat, ut qui ea deinceps uterentur, scirent oportere se retinere etiam spiritum. Deinde Christus in cælum se contulit, qui post decimum diem quam ascenderat, spiritum sanctum ad apostolorum mentes diuinitus illustrandas misit, qui Hierosolymis unæ erant, & eum paracletum expectabāt, quo repente afflatus, cœperunt loqui alijs linguis, prout spiritus dabat ut loquerentur. Atque ipsum Christianæ religionis principium tale fuit, taleque fundamentum, quod seruator noster iecit, & denique tale frumenti granum, quod ille solo condidit. Sed agere iam dicamus, ut illud enatum sit, quasue paulatim protulerit operi.

De Christianæ reipublice origine, eiusque mirro à primo incremento, ac apostolorum Petri & Pauli martyrio. CAP. II.

Apostoli spiritu supernè accepto, ut ualido muniti presidio, nihil formidantes, audacter incipiunt Christum Hierosolymis prædicare, ubi ille paulò antè datus fuerat neci. Sed Petrus in primis Iudeos tati paritidij intrepide coarguit, hortaturque, ut eos poeniteat, ac ueram religionem quamprimum complectantur. Ea cõcio illa mouit, ut tria millia sexus utriusque eodem die baptizata sint. Confirmat Petrus statim animos istorum miraculo, qui in aditu templi, ad Speciosam portam, claudum ex utero matris, Iesu Nazareni nomine in pedes erexit. Quo uiso, totus populus ad Petrum & Ioannem qui aderat, cucurrit, & ille rusus concionatur. Post hæc à principibus Iudeorum interrogatus, qua arte id miraculum edidisset, aperit illud nomine Iesu

Iesu Christi gestum, quem illi iniquè crucifixissent. Ad hæc indignati principes, iubet, ut ne id nomen amplius apud populum diuulgent: quibus Petrus & Ioannes respondent, se non posse quæ de Iesu uidissent, non loqui: qui cum perseuerarent in ea prædicatione, unà cum alijs apostolis in conciliam conijciuntur, sed statim noctu apertis diuinitus portis, in templum se conferunt, ibique docent. Tum iterum à principibus prohibiti ne concionarentur apud populum, respondit Petrus sic: Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Quare principes indignati, cum non auderent in apostolos seuire, ueriti si id tentarent, ne in plebe tumultus fieret, Stephanum unum ex septem diaconis, lapidibus conficiunt, cuius cædes nihil minuit piorum alacritatem, cum audissent illum dicentem: Ecce uideo cælos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei. Interea conueniebat multitudini uicinarum ciuitatum Hierosolyma, ad eos afferentes ægrotos, et uexatos à spiritibus immundis, qui sanabatur omnes. Per hæc crescebat cœtus Christianorum, quibus erat cor unum & anima una, atque omnia communia. Apostoli autem communitè uiuebant, & quod illis pie offerebatur (offerebantur autem ad illorum pedes à credentibus precia agrorum) id extra naturæ usum, pauperibus erogabant. Philippus inter hæc, unus ex septem diaconis, Samaritanos ad religionem trahit, Simonem magum baptizat. Cucurrit illuc Petrus cum Ioanne, qui eam gentem corroboraret. Paulus non multo post nominis Christiani acerrimus hostis, in piorum cœtum ope diuina ducitur. Sed ut illud David carmen euento probaretur: In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terrarum uerba illorum: haud multò post eiusdem Philippi opera, euangelicus sermo usque etiam ad Aethio-

pes penetravit. Philippus porro postquam Samaritanos uera religione imbuerat, cum Dei monitu Gazam pergeret, quemadmodum in Apostolorum actis extat, Eunuchū Candaces reginæ Aethiopum præfectum baptizauit, & Eunuchus deinde reginam ipsam, cum tota familia, bonaq; populi parte, sic, ut Christiana religio in gente semper uiguerit. Sanè memoria nostra cum Clemens VII. Rom. pontifex, et Carolus V. Imperator Bononiam negocij causa conuenissent, accidit ut Franciscus Aluarez legatus David uulgo Prætogiam dicti, regis Abissinorum Aethiopum, qui mediterraneam Africæ partem tenent, cō Ioānis Lusitanie regis oratore duce, accefferit, atq; in senatu sui regis nomine, promissum fidei obedientieq; Clementi fecerit, anno salutis, MDXXXIII. mense Februario. Ad rem reuertor. Petrus oraculo admonitus Ioppe, ubi Tabitham uita priuatam à morte suscitauit, Casaream proficiscitur, ibiq; Cornelium Centurionem cum tota eius familia, primum ex gētib; externis, sacri roris unda eluit. At Paulo id in primis negociū inter gentes deinde datum est. Dum hæc alibi fiunt, Antiochiæ interim prædicatione discipulorum, qui post eadem Stephani Hierosolymis factam ausugerāt, multus numerus credentium adiunxit se ad Christum, ita ut illi primum cō lo ei cognominarentur Christiani. Felix Antiochena ciuitas, quæ prima omnium ausa est Christianum proferre nomen, atq; nascentis euangelij celebrare gloriam. Nostræ hæc demum religionis origo est, quæ uitiorum omnium expultrix, Deo nos conciliat, & uinculo connectit ætissimo, cuius autor nō Saturnus, aut Iupiter, sed uerus Deus, rerum omnium origo. Accepit sensum suum deinde incrementum respublica Christiana: nam apostoli partiti inter se prouincias, Tho-

mas Parthos sortitus, Matthæus Aethiopiam, citeriorem Indiam Bartholomæus, Andreas Scythiam, Ioannes Asiam, Petro Galatia, Pōtus, Bithynia, et Cappadocia obtigit. Erat Petrus Galileus ex Bethsaide urbe, Ioannis filius, & Andree apostoli frater, qui septem inde annos Antiochiæ episcopus Tiberio principe fuit. Quo tempore Iacobus iunior Hierosolymitanæ diocesi præerat, & is Christi frater dictus, quod ortus esset ex sorore uirginis, & apostolus, non quod de numero duodecim fuerit, sed quia, teste Hierony. in cōmentarijs in epist. Pauli ad Galatas, uiderat Christum, & postea prædicarat: quādō omnes, qui eo pacto de Christo prædicauisset, apostoli nūcupati sunt: item sanctus, qui, ut Egesip. ait, nullū nouit aut uini aut carnis usum, intonsus, unguenti & balnei expers, et cui ob asiduū orandi usum, genua in camelorum speciem occaluisse, quem demum Iudei è pinnaculo templi præcipitatum, quod Christum prædicasset, fullonum fuste mactarunt. Petrus uerò pluribus in Asia ciuitatibus nouo religionis ritu institutis, & in ijs Antiochena, ad maiora inde rerum initia, Romā anno Claudij Cesaris secundo, proficiscitur, docensq; euangelium sacri pōtificatus fundamentum iacit, cuius plures inde annos cussus fuit. Atq; ita respub. Christiana passim augebatur, cum Maria uirgo mater Christi in cœlū assumpta est, qui fuit annus VII. & XL. humanæ salutis. Ducitur haud multo post Romanus Paulus, qui à Iudeis ad supplicium petitus, Cesarē ut Romanus ciuis appellauerat. Is etiā ad rem Christianā propagandam mirè intentus, utcunq; in custodia potuit, salubriter docere nō prius destitit, quam iussu Neronis, eodem die capite obruncatus, quo & Petrus pedibus in sublime elatus, cruci affixus est. Sic ambo iactis iam ualidis religionis

fundamentis, sunt martyrij coronam adepti: quod uerū esse testatur Tertullianus lib. 4. aduersus Marcionem, scribens: Videamus quod lac à Paulo Corinthij hauserint, ad quam regulam Galatæ sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonenses, Ephesij, quid etiam Romani de proximo sonēt, quib. euāgeliū et Petrus et Paulus sanguine quoq; suo signatū reliquerūt. Et lib. de præscriptionib. hæreticorum, ait Clementē à Petro initiatū, quo nemo homo possit ambigere, eos apostolos apud Romanos autores religionis fuisse.

Quando primū circuncisio instituta, & quā graue uisum sit eius rei præscriptum. CAP. III.

Nos, sicut Origenes super Genesin scienter differit, ut incorporeum esse Deum, & omnipotentem, et inuisibilem profiteamur, ita eum curare mortalia, & nihil absque eius prouidentia geri, neque in cælo, neque in terris, confitemur. Secundum hoc itaque, quod prouisorem omnium dicimus Deum, consequens est, ut quid uelit, uel quid hominibus expediat, indicet. Sed quomodo id fiat, Plato in magna epistola perspicue docet, scribens: Deus fabulis nullo modo est, sed ex multa inhaesione hærentiaq; ut ita dixerim, circa rem ipsam, & uitæ integritatem, repente quasi ab igne accensum lumen animo innascitur, quod se ipsum alit. Ita innuit Deum intellectu percipi, quod Prophetam multo antè protulit, dicēs: Signatum est super nos lumen uultus tui domine, dedisti letitiam in corde meo. Et rursus: Et in lumine tuo uidebimus lumen. Sic igitur Deus dicitur esse locutus, cum nobis nota fiunt oraculo ea, quæ eius sunt uoluntatis indicia. Ad hunc modum Abraham inquit: Ego sum,

sum, ecce testamentum meum tecum, & cras pater multitudine gentiū. Et hæc post addidit: Circumcidetur omne masculinum uestrum, et circumcidetur caro præputij uestri, ut sit in signum foederis inter me & uos, infans octo dierū circumcidetur in uobis. Abraham credidit Deo, uti solebat, quia illi attributum est ad iustitiam, & statim ipsa die nonaginta nouem natus annos, se & Ismaelem filium ex Agar ancilla præceptum, tertiumdecimū agentem annum, & omnes ueritas suos circumcidit, quod deinceps secundū præceptum domini, præputium carnis sobolis ex se futura circumcideretur. Cuius rei diuus Cyprianus rationem reddēs, ita scribit: Cum iam fidei tempora appropinquarent, imperata est circuncisio, & pars illa corporis in qua est uoluptatum seminarium, & libidinis officina, iussa etiam in paruulis amputari, ut proprii primitias sanguinis ei, qui totum sanguinem suum oblaturus erat, offerrent. Fiebat autem circuncisio ad hunc modum. Præputium, hoc est, pellis quæ glandē, id est, portem uirilis membri summā tegit, præputabatur machæra petrina: est enim μάχαιρα uox græca, & latine gladius dicitur. Atque Deus ita fieri iussit, Iosue dicens: Fac tibi cultros lapideos, & circumcide secundò filios Israël. Atque hoc fuit circuncisionis initium, quandoquidem non modò ante Abraham, sed nec prior Mose, de uitæ institutis inter gentes sanxit quisquam. testis est Iosephus aduersus Appionem. Et propterea diuus Ioannes Chrysost. homilia. 52. in Matih. ait circuncisionem omnium aliorum mandatorum longè antiquissimam esse. Hinc igitur consentaneum est ad alias nationes morē circumcidendi postea mansisse: Phœnices enim & Arabes, sicut diuus tradit Cyprian. item Saraceni, ut Iudei, ueteri ritu circumcidebantur. Plinius Iudeorū, Aethio-

pum, & Aegyptiorum id fuisse institutum, autor est Herod. simul & Colchorum ait, sed ex Aegypto translatum. Et quia per id Dei praescriptio seruabatur, ideo circumcisio perinde, uti testis est diuus Gregorius, ualebat apud Hebraeos, uel ad tollendum originale peccatum, atque apud nos unda baptismi: hoc differebat, quod per mysterium circumcisionis non conferebatur gratia bene agendi, sicut fit in baptismo. Proderat igitur circumcisio, prout ait apostolus, cum legem seruarent, cum erga carnis motus non importuni existerent, nec statutos legibus terminos superarent, nec aliarum foeminarum nisi coniugum legitimarum notitiam haberent, & ea quoque ipsa posteritatis tantummodo causa, certis et legitimis temporibus facerent. Isti circumcisi praepotio carnis suae dicendi erant. Haec prima, & carnis circumcisio. Altera erat spiritus, & perfectior habebatur, quae non solum a uetitatis toris, uerumetiam a concessis & licitis temperabat, de qua Moses ita uaticinatus est: Ipse in nouissimis diebus circumcidet Deus cor tuum, ad dominum Deum tuum amandum. Et prima circumcisio, teste Lactan. huius secundae figura fuit, significans nudandum esse pectus, id est, aperto & simplici corde oportere nos uiuere, quoniam pars illa corporis quae circumciditur, habet quandam similitudinem cordis, & est pudenda. Vtraque apostolus innuit, dicens: Non is qui in manifesto Iudeus sit, Iudeus est, nec ea quae in manifesto sit carnis circumcisio, circumcisio est, sed qui in occulto Iudeus fuerit, is Iudeus est: & circumcisio cordis, circumcisio est, quae spiritu constat, non litera, cuius laus non ex hominibus est, sed ex Deo. Quod & Origenes explicat: Qui uero puram fidem in conscientiae sinceritate custodit, iste circumcisus est corde. Et diuus Hieron. super illud Hieremiae: Omnis autem domus

domus Israel incircumcisi sunt corde, ait: Omnis domus Israel incircumcisa est corde, non carne, quae incircumcisio ducit ad mortem: illa enim carnis, haec spiritus est. Hanc, ut dicit Cyrillus, Christus a carne mortali ad animam transulit, quae sola mansura est. Ceterum uisum est praepotum minime & quum, cum ita praescriptum esset: Masculus cuius praepotum caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit. Siquidem id accidere non poterat culpa pueri, sed parentis: quare admodum graue uidebatur, ut negligentia patris deberet fraudi esse filii. Quapropter putat illam poenam indictam esse patri, cum subiiceretur, Delebitur anima illa. At contra plures ad filium referendum ducunt, quod uiolatio praescripti maiori sit timore, quando innocens ob alterius culpam plebitur. Verum diuus Ambrosius neutram opinionem satis probat, qui masculum nomine mentem significari autumat, quod ut sexu potior ille est, ita eius mentis uigor sit ualidior. Ergo ait, haec ratio est, quod omnis mens quae non fuerit circumcisa a superfluis corporalibus, et purgata solenni munere, ut exuat se passionibus, et uitiis, interibit. Non caro, inquit, interibit, non homo, sed anima illa peribit, quia potuit salua fieri, si habuisset purgationem.

De primo baptismatis usu, & baptizandorum infantium instituto, & de baptismo non iterando, ac modo baptizandi adultos, & quibus diebus. CAP. IIII.

Christus, qui aequum mortalium omnium negotium gerebat, uolens uitae ac saluti nostrae pro aeterna sua pietate consulere, docuit, quemadmodum si cor nudaremus, si peccata confessi satis Deo faceremus, ueniam

vide de eo S. Augustinum lib. xvi. de Civ. Dei cap. xxvii.

consequeremur: et ne aberraremus, nobis statim natis gratiam suam per baptismum impertiuuit, ut ea aduersus demonum insidias muniti, recto itinere ad celestem patriam tenderemus. Quapropter prophetam ante se misit, qui nos instrueret, ad eam gratiam promerendam. Is fuit Ioannes Zachariae filius, quo maior surrexit nemo, ut ueritas testata est, ad quem anno 15. imperij Tiberij Caesaris, sicut Lucas perhibet, factum est uerbum domini, & uenit in omnem regionem finitimam Iordani, praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum, sicut scriptum est in libro sermonum Esae prophetae dicentis: Vox clamantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite semitas eius. Tunc, ut Matthaeus testatur, egressa est ad illum ciuitas Hierosolymitana, & tota Iudaea, totaque regio undique finitima Iordani, & baptizabantur in Iordane ab illo, confitentes peccata sua. Hoc fuit initium baptismi, uel potius gradum faciendi omnibus, qui sese factorum poenitentes, mox digni essent qui ad baptismum Christi percipiendum accederent. Quod Cyprianus comprobatur, ita differens: Praeparabat uiam domino Ioannes, lauando exterius corpora, ut praecederet exterius lauacrum secuturum baptismum, in quo conferretur animarum ablutio, & peccatorum remissio. Praecessit quod erat ex parte, ut consummatio sequeretur. Et Chrysostomus paria testatur, scribens: Aperte ergo cum dixisset, quod uenit praedicans baptismum poenitentiae, adiecit, in remissionem peccatorum. Idcirco suadebat ut illos poeniteret, quod subsequenter ueniam facilius impetraret, credentes in Christum. Vnde baptismum illud nullam aliam habuit causam, nisi ut instrueret ad fidem. Haec ille. Sed ipse Ioannes illud ipsum planum facit, cum inquit: Ego quidem baptizo uos in aqua ad poenitentiam, qui autem

autem post me uenturus est (de Christo loquitur) fortior me est, cuius non sum dignus ut calceamenta portem, ipse uos baptizabit in spiritu sancto & igne, et reliq. Ego uero dixi, Mosen primitus baptizandi rationem ostendisse, quippe qui baptizauit, sed in aqua solum, id est, in nube et mari: quod, teste Greg. Nazianzeno, & baptismi Ioannis et Christi exemplar fuisse constat, quando ista omnia a Deo proficisciebantur. Quod autem baptizati a Ioanne, rursus admo-uerentur ad lauationem, hoc est, baptizarentur, illud perspicue constat testimonio Lucae in Apost. actis, in hunc modum scribentis: Factum est autem cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus, ueniret Ephesum, & inueniret quosdam discipulos, dixitque ad eos: Num spiritum sanctum accepistis, cum crederetis? At illi dixerunt ad eum: imò neque scire spiritus sanctus, audiuius. Et ait illis: Quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: Ioannis baptismate. Dixit autem Paulus: Ioannes quidem baptizauit baptismum poenitentiae, populo dicens, in eum qui uenturus esset post se, ut crederent, hoc est, in Iesum Christum. His auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu. Et cum imposuisset illis manus Paulus, uenit spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis, & prophetabant, &c. Hac igitur de causa Christus uenit ad Ioannem, uoluitque ab eo baptizari, ut suo baptismate illius baptismum approbaret, corroboraret, ac demonstraret neminem esse quamuis iustum & sanctum, quin ea foret salutari aqua abluendus, cum ipse nullius purgationis egens sic lustrari uoluisset. Cuius nepe rei Ioannes optime gnarus, etsi in materno sanctus habitus fuerat utero, prohibebat illum a se, aiens: Ego a te debeo baptizari, & tu uenis ad me? Christus autem respondens, dixit ei:

Sine modò. quasi diceret, postea te spiritu baptizabo, quod secundum Chrysostomũ & fecit. Quin & alios baptizasse satis constat, teste euangel. Ioanne, cap. 3. ubi ait: Post hæc uenit Iesus & discipuli eius in terram Iudeam, & illic morabatur cum eis, & baptizabat. Atq; hoc demũ baptismatis initium fuit, hæc q; est unda salutis, qua perusti innocentes efficitur, sine cuius roris lustratione, nulli fas in regnũ intrare cœlorum. Primus autem ex gentibus externis, Cornelius cœturio cũ sua familia, Cæsareæ à Petro, ueluti proximo capite est dictum, baptizatus fuit, qui propterea quòd primus ex gentibus credidit, primusq; gratiã baptismi suscipere meruit, iure primitiæ gentium dici potest, uel Origenis testimonio, qui super Numeros de eo sic loquitur: Ex quibus esse arbitror etiam Cornelium illum, qui Cæsariensis ecclesie, cum ijs, cum quibus spiritum sanctum meruit accipere, primitiæ meritò dicitur: & nò solum huius ecclesie, sed fortassis & omnium gentium primitiæ Cornelius appellandus est, primus enim credidit ex gentibus, & primus sancto spiritu repletus est, & ideo rectè primitiæ gentium appellatur. Hactenus Orig. Quòd autem infantes baptizantur, id institutum uetus est, & ab apostolis introductum, uti affirmat idem Origenes omnium theologorum multò scientissimus: is enim in commentarijs suis in epistolã Pauli ad Rom. cap. 6. de eare ita differit: Corpus peccati est corpus nostrum, quia nec Adam dicitur cognouisse Euam uxore suã, & genuisse Cain, nisi post peccatũ. Deniq; pro illo, qui natus fuerit, ex lege offertur hostia, par turturũ, aut duo pulli columbini, unus pro peccato, alter in holocausto mata. Num quid nuper ædius puer peccare potuit? & tunc habet peccatũ, pro quo hostia iubetur offerri, à quo mundus negatur esse

esse aliquis, etsi unius diei fuerit uita eius. Vnde David: In peccato concepit me mater mea. Secundum historiam enim nullũ matris eius declaratur peccatũ. Pro hoc et ecclesia ab apostolis traditionem susceperat, ut etiã paruulis baptismũ daret: sciebãt enim illi quibus mysteriorum secreta cõmissa fuerãt diuinorũ, esse in omnib. sordes peccati, quæ ab initio per aquam & spiritũ abluì deberent. Ut uerò infantes apud Iudeos octauo ab ortu die circuncidebãtur, sic apud nos ut plurimum baptizãtur, quod tamen Angli in ipso natali die faciunt, id quod D. Cyprianus lib. epist. 3. scribès ad Fidum, multis rationibus esse faciendum probat, & in primis, quòd homo id ætatis longè innocentissimus sit. Porro nò ab re 7. diem præterisse expectabant Iudei, quòd is, Plutar. in problem. & Festo testificantib. maximè periculosus sit infantib. si uexetũr, nec ante eum terminũ umbilicus resoluatur, ante quem homo propior est plantæ quàm animali. Hunc quoq; diem Romani Hebræos imitati obseruabant, uocabantq; lustricũ, quo infantes lustrabãtur, hoc est, expiabantur, & ijs nomina imponebãt, maribus quidẽ nono die, unde Nũdina dea apud eos colebatur: fœminis octauo, quia in maris conceptione plus esset tẽporis. Baptismo insuper uel confirmationi, de cuius initio pòst dicitur, ne hæc sacra forèt iterãda, quod per patrum decreta fieri nò licebat, Iginius Romanus pòstfix statuit, ut unus quẽ cõpatrẽ uocat, uti testis interesset. Hodie ut plurimũ si mas baptizetur, duo uiri cum una muliere, quæ uulgò cõmater dicitur, adhibetũr, ueluti rei gestæ testes: contrã si fœmina, duæ mulieres, cum uno uiro: ij uel susceptores nuncupãtur, quòd infantẽ de fonte sacro suscipiãt. At in cõfirmatione unus duntaxat uir seu mulier testis admittitũr, qui puerũ uel puellã brachijs sustet. Quòd

autem baptisma cum confirmatione (alterum enim ab altero pendet) haud iterandum esse patres sanxerunt, id ab apostolo profectum esse existimant, qui illud colligunt tam ex eius epistola ad Hebræos, ubi inquit: Nam fieri nō potest, ut qui semel fuerint illuminati, gustauerintq; donum cœlestē, & participes facti fuerint spiritus sancti, si prolabantur, denuo renouentur, per pœnitentiam: quàm ex alia epistola ad Romanos: Nam Christus quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel, &c. Ac ita disputant: Quemadmodum Christus semel mortuus, & semel resurgens iam non amplius moritur, ita semel per pœnitentiam, gratia baptismatis nobis collata, iterari non potest, quia per baptismum peccatis pristinis morimur. Vnde propheta: Renouabitur ut aquile, iuuentus tua. Præterea cum seruator, teste Marco, dixisset, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, iam tum unumquēq; oportebat & credere et baptizari, si cupisset se saluum fore. Sed ut illud per se quisq; poterat præstare, ita hoc sine aliena ope fieri non poterat. Quapropter Victor pontificum Rom. ordine XV. decreuit, ut à quocunque uirilis uel fœminei sexus Christiano, & in quauis natina aqua, baptismum petentes baptizarentur, si necessitas instaret: instabat autem necessitas, causa præsertim infantium, quib. cum per ætatem non liceret de sua fide testari, à principio, sicut tradit Cyprianus, prouisum fuit, ut per alios credere profiterentur, quò, quemadmodū aliena culpa, id est, Adam primi parentis delictum eis quoque malo fuit, quòd statim nati originali peccato obligarentur, sic aliena opera bono esset, qui idcirco, uelut ait Ambrosius libro de uocatione gentiū secundo, ex aliena confessione credūt, & baptizantur. Atque hoc pacto cunctorū saluti consultum est. Atqui ex euangelio

gelio discimus, homines alios aliorū pietate apud Deum iuari, quod Matth. cap. 9. præclare demonstrat ita scribēs: Et ecce uiri adduxerunt illi paralyticum in lecto decubentem: cumq; uidisset Iesus fidem illorū, dixit paralytico, Bono animo esto fili, remittuntur tibi peccata tua. Atque paralyticus per fidem baiulorum saluus factus est. Ita perseuerabat in hunc modum celebre baptismatis institutum, cuius triplex est genus: fluminis, quo Ioannes primitus baptizauit: item fluminis, hoc est spiritus sancti, quod Christus instituit: & sanguinis, quo infantes ab Herode occisi, sunt initiati. Cyprianus: Hi nuper cruore lacteo loti, primitias baptismi martyrio consecrarunt, tradentes posteris formam, ubi necessitatis articulus exclusit moram, non minus ad lauacrū animæ sanguinē efficacē, quàm sanctificatas uerbis aquas, maxime cum nec sanguis hoc elemento careat, sed aquarum motu per totū corporis alueū fluat. Spiritus uerò sanctus et aquis et sanguini superfertur, qui subiectos sibi fouet et abluat, quo baptizāte, idē occisio quodmersio operatur. Hæc Cyprianus. Illud hic admonuerim, in usu ueterum fuisse, ut adulti fere baptizarentur, induti uestibus albis. Lactantius:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis,

Atque uetus uitium purgat in amne nouo.

Et id fiebat in pascha, & pentecoste, nisi necessitas urgeret. Interim autem dum dies statutos expectabant, de mysterijs religionis erudiebantur, ac ob id catechumeni dicebantur, quòd *κατηχούμενοι* græcè, sit uoce erudire: qui ita mysterijs initiati, & postea aqua tincti, lac & mel degustabant, teste Tertulliano, in libro de militis corona, ubi ait: Aquam adituri, & subijcit: Dehinc ter mergitantur, inde suscepti lactis & mellis concordiam prægustamus.

De sacerdotij eiusq; graduum apud Hebræos initijs, ac magno pontificis minorisq; sacerdotis consecrationis mysterio, & quibus uterq; amicitur indumentis sacris, & quantum temporis daretur leuitis ad ministrandum. CAP. V.

REmpublicam Christianā duplex genus hominum habet, unum quod prophanorum nomine censetur, et ijs soboli procreandæ ac imperio administrando fas est operam dare: alterum sacerdotū, quod sacrificijs faciendis, precibus, & religioni deniq; ritè procurandæ uacat. Apud Hebræos idem fuit institutū: siquidem principio duces cum populo, deinde reges reipublicæ curā habebant; sacerdotes uero sacra curabāt, penes quos, teste Iosepho lib. 3. antiq. sacerdotiū cœpit ab Aaron, qui primus unctus atq; consecratus fuit per Moysen fratrem, dicente illi Domino: Summe Aaron & filios eius, & stolas & oleum unctionis, & ut tulum qui est pro peccato, &c. Quare Moyses cōuocato populo dixit: Hoc est uerbum quod mandauit dominus facere, & applicuit Moyses (sicut etiā est in Exodo, cap. 29) Aaron fratrē suum, & filios eius, & lauit eos aqua, & uestiuit eum tunica altera summa, altera interiore, & præcinxit zonā, & imposuit ei humerale, & cinxit eum secundum formam humeralis, & imposuit super eum logiū, & imposuit super manifestationem & ueritatem, & imposuit mitrā super caput eius, & posuit super mitram, ante faciem eius, laminam auream sanctificatam, sanctam, sicut præceperat dominus. Hæc fuit sacerdotis primi consecratio, & ea quidem nō sine mysterio. Moyses enim, id est, lex, ut Origēni placet, quā pontifex ignorare nō debet, lauit et unxit Aaron summum ponti-

pontificem, cum filiis, hoc est, pueros reddidit coram populo, quia oportet illum & testimonium habere bonum ab ijs qui foris sunt, sicut apostolus dicit: postea uestiuit eum duplici tunica, altera ministrii humani, altera intelligentiæ spiritus: & præcinxit eum zonā, antequam talarē tunicam imponeret, hanc stolam nuncupant. Induit eum humerale, quod est humerorum quidam ex circumductione uestis ornatus: humeri autem operum figuram tenent, ac laboris indicia. Et cinxit eum rursus secundum formam humeralis, ut constrictus esset in uerbo, constrictus in factō. Post hæc imposuit logium, quod rationale dicitur, & est sapientiæ indicium, quia sapientia in ratione consistit, super manifestationem & ueritatem. Dabantur & femoralia tanquam indicium castitatis: sed quia licebat sacerdotibus filios generare, ideo Origēnes uult per femoralia innui, non esse prædicandum uerbum Dei hypocritis, ne illud semen pereat, quasi tunc sit utendum femoralibus, ne in sterilem terram semina iaciantur. Hæc erant pontificis ornamenta, quorum ordo haud mysterio etiam caret: nam humeralis facta præcedunt, logij sapientia sequitur, quia post factā quærenda sapientia: deinde post rationale, manifestatio, quoniā non ante alios docere, quā nos instruere debemus. Item additur ueritas, quia ueritas est summa sapientia. Postremò Moyses ornauit caput Aaron coronā, in quo esse debet iustitiæ Dei sedes: propterea accepit cidarim, quod est operculum uel ornamentum quoddam capitis, cui superimposuit mitram, hoc est, indicium scientiæ utriusq; instrumētī. Ante faciem, id est, à fronte pontificis, laminam auream sanctam locauit, in qua sculptum erat uocabulum Dei. Hinc nostri pontifices indumenta bona ex parte, sicut mox dicemus, mutuant

sunt. Ita Aaron pontifex summus, est à Deo creatus: filij uero eius, Nadab, Abiud, Eleazar, & Ithamar, longè minoribus caerimonijs initiati sunt, quippe quibus neque bina indumenta tradita, neque humerale, neque rationale, neque capitis ornatus, nisi tantum cidaris, qui propterea loco minorum sacerdotum sunt habiti, quales hodie apud nos sunt qui presbyteri uocantur. Ceterum libet distinge ex Iosepho & Hieronymo ad Fabiolam, de his exponere indumentis. Octo enim genera fuere, quorum quatuor communia pontificibus pariter atque sacerdotibus erant: feminalia, quæ linea erant, & usque ad genua & poplites uelabant uerenda, nos ea uocamus brachias: poderis ex lino etiam tunica talaris, quam interulam dicunt: cingulum textû subtegmine trium colorum, cocci, purpuræ, & hyacinthini byssino stamine: & tiara ex byssino confecta rotunda, ut pileus, quasi sphaera media sit diuisa, ut pars ponatur in capite affabre laborata: fuit olim Persarum mulierum capitis ornamentum. Pontificum uero reliqua quatuor propria indumenta erant: tunica talaris tota hyacinthina, & manicata, in cuius extrema parte circa pedes, septuagintaduo pendeant tintinabula, cum totidem mális punicis, quò pontifex in sancta sanctorum uocalis incederet, moriturus statim, si hoc non fecisset. Superhumerale, quod Hebraicè Ephod dicitur, ex bysso, cocco, purpura, hyacinthino, in cuius utroque humero erant duo lapides onyches, seu smaragdi, Iosephus Sardones uocat. In singulis autem inscripta erant sena nomina patriarcharum, hoc est, in dextro humero filij maiores natu Iacob, in sinistro minores, ut pontifex ingrediens sancta sanctorum, nomina populi pro quo erat dominum oraturus, portaret secum. Item rationale, quod erat pannus breuis, auro & qua-

tuor,

tuor, haud alio modo ac superhumerale, contextus coloribus, cum duodecim lapidibus, quaternò distinctis ordine: in primo enim ordine inserti erant, sarda, topazius, smaragdus, in altero carbunculus, saphirus, iaspis: in tertio lyncurion, achates, amethystus: in quarto chrysolithus, onyx, beryllus. Vltimum uestimentum, lamina aurea, cum uitta, qua pontifices tantum utebantur. Isti duodecim lapides uidentur significasse, ut ait Hieronymus, apostolos duodecim, sicut illi duo superhumerales portendisse Christum & eius populum, & quatuor colores retulisse quatuor elementa. Atqui byssinum, quod est genus lini subtilissimi, terræ cõparari potest, quia ex terra gignitur, sicut purpura mari, quod ex eius cochleolis tingitur: item hyacinthus aëri, propter coloris similitudinem: coccus igni & ætheri. Sed ad reliqua persequendam recurrit oratio. Fuit tamen ante Aaron, Noë, qui dicitur altare erexisse, & super illud holocaustum domino obtulisse: ut Melchisedech, qui primus sacrificauit: & Abraham, Isaac, & Iacob, qui secundum eum itidem fecerunt: sed illos quadam naturali pietate, non sacerdotali autoritate rem diuinam fecisse constat. Alij deinde ministri ab alijs constituti sunt, qui in tabernaculo, hoc est, templo, in ministrando haberent. Leuitæ ex tribu Leui filij Iacob, statim post datum sacerdotium Aaron, & eius filijs, iubente domino, à Mose eliguntur, qui semper adessent Aaron sacrificium facienti, excubarent dies ac noctes in tabernaculo, gestarent arcam, & tabernaculum, item uasa, ac in circuitu tabernaculi locum castris statuerent. Hos græca uoce Diaconos appellamus: siquidem Moses precipiente domino, uti Iosephus eodem libro testatur, tribum Leui à prophanis officijs segregans Deo consecrauit, eiq; negotium custodiendi tabernaculi dedit.

Diaconis adiumento dati sunt ministri, qui illorum dictis ad
dientes essent, & oblationes caperent. II apud Hebræos Na
thinnei appellantur, hoc est, dati aut donati, uel in humili
tate domino seruientes: nunc Subdiaconi, quod Diaconis
subsint, nuncupantur. At Leuitis istis administrandi tempus
terminatum erat per legem, quæ, ueluti in extremo octauo
capite Numerorum est, talis fuit: A XXXV. annis, & su
pra, Leuitæ ingredientur, ut ministrent in tabernaculo fœ
deris, cumq; quinquagesimum annum compleuerint, serui
re cessabunt, ut postea custodiant, quæ sibi commendata fue
rint, tum enim uasa ac alia tabernaculi instrumēta seruāda
curabant. Item nonnullos alios delegit, qui lucernas semper
in tabernaculo ardentes curarent. Hos nostri ceroferarios
interpretantur, uel græcè Acolythos, seu potius Acoluthos,
qui res corporis ministrant. Postea cōstituti sunt Ostiarij, qui
aditui suæ ianitores uocantur, ut ex præscripto legis præ
sent templo custodiēdo, ne impurus quisquā ingrederetur.
Item Lectores, quorū ordo à prophetis initium sumpsit, qui
cōcionarentur, et legerēt, quib. dictū erat: Clama, ne cesses.
Præcentorū, qui Psalmos canerēt, autor Dauid, siue Asaph
fuisse dicitur, qui post Moysen primi Psalmos cōposuerunt.
Erat eorum ordo per successionē generis, sicuti sacerdotiū,
qui assidue in tēplo canebāt, ad uocē unius respōdente cho
ro. Exorcizatores, id est, adiuratores (sic enim nostri in
terpretantur, aut increpātes) Solomon instituit, qui inuoca
rent super Catechumenos, uel super eos qui spiritibus malis
uexabātur, nomē domini, ita demones subigentes, ut ab eis
egrederētur, sicuti ex Iosepho alibi demōstrauimus, ipsum
Solomonem effugandorū demonum inuenisse modū. Hæc
suo ordine, quo apud Hebræos instituta sunt, exposuimus, ut
initium

initium cuiusq; rei, quod nostri in primis proposui est, per
appositū proderetur. Quæ omnia cum umbra duntaxat fu
turatorum fuerint, iam quæ inde consecuta sint, explicemus.

A quo noster primū institutus fuerit sacerdo
talis ordo, & duplex esse sacerdotium, & quid sit sa
cerdotis manuum impositio, ac quis episcopus pon
tiffæ, atque quale eius munus, & quondā presby
terum uel diaconum dictum episcopum.

CAPVT VI.

Iesus Christus præceptor noster postre
mo, autore Eusebio in Ecclesiastica hist.
& rex & pontifex fuit, et utrunq; ex te
stimonio prophetarum probat: cum enim
de Iesu meminit, qui Moysi successerat, in
quit: Sed & idem Moyses longè per Dei spiritum præuidens
qui sibi præpararetur successor, et prænosces eum qui post
se regnum susciperet, maioris sacramenti ministrum esse fu
turum, Iesum cognominauit eum, qui prius Aufe parentum
fuerat appellatione uocitatus, sciens in huius uocabuli sacra
mento, maioris cuiusdam gloriæ regem, quàm mortalis na
tura recipit, esse ponendum. Ita igitur per gemina hæc ap
pellationis indicia, in altero pontificatus, in altero regalis
formæ exprimuntur insignia, & Iesus Christus tanquam qui
rex & pontifex esset, pariter nominatur. Et paulò post in
fert: Dauid quoque de Christo testatur, dicens: Sedes tua
Deus in seculum seculi, uirga æquitatis, uirga regni tui. Di
lexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te
Deus, Deus tuus oleo letitiæ. In quibus uerbis primum qui
dem eum Deum designat, deinde per æquitatis uirgam,
sep̄trum in eo regale commemorat. Hactenus Eusebius.

Hic illud appositè admonendum duxi, non rectè in Eusebia no codice scribi Aufe, teste diuo Hieron. qui statim in principio lib. primi commentariorum in Osee prophetam, inquit: Osee enim lingua nostra seruatorem sonat, quod nomen habuit etiam Iosue filius Nun, antequam ei à Deo uocabulum mutaretur: non enim (ut malè in græcis codicibus legitur & latinis) Aufe dictus est, quo nihil omnino intelligitur, sed Osee, id est, seruator, & additum eius nomini Dominus, ut seruator domini diceretur. Hæc Hieronymus. Sed domum redeamus. Is igitur pontifex noster primus fuit, qui nobis sacerdotium instituit, idq; duplex esse uoluit, alterum spirituale, alterum ministerij plenum. Sed de hoc postea. Spirituale dedit, cum se pro nobis obtulit, dicente apostolo Petro: Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, uiuificatus autem spiritu. Et sacerdotium istud omnibus iuxta Christianis commune est, ea de causa institutū, ut Christum imitemur, teste apostolo ad Romanos scribente: Obsecro uos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem, placentē Deo, rationabile obsequiū uestrum. Idem noster seruator alterum sacerdotium ministerij instituit, cum dogmata legis secutus, quam non soluendi, sed consummandi causa uenerat, ut postquam cælum ascendisset, nobis non deessent, qui in terris sacerdotium uerum gererent, XII. elegit pontifices, quos nouo uocabulo apostolos nominauit, ut qui mittendi essent in diuersas orbis partes, qui nouum dogma, hoc est, euangelium, cui etiam uocabulum innouarat, mortales docerent. Item septuaginta discipulos, quos etiam ad concionandi munus delegerat, sacerdotes fecit, qui uice filiorum Aaron, sicut Origeni probatur,

apud

apud nos, minores haberentur sacerdotes, quales nunc græce presbyteri uocantur, hoc est latine, seniores, quod canities que homini prudentiam asserre solet, digna sit honore & munere. Ab his igitur presbyterorum, sicut ab illis episcoporum, coepit ordo, quippe qui in eorum locum succedere, quod uel Cypriani testimonio constat, dicentis: Meminisse autem diaconi debent, quoniam apostolos, id est, episcopos et prepositos dominus elegit. Et post eum, idem Hieron. testatur in epist. ad Marcellam, aduersus Montanum ita scribens: Apud nos apostolorum locum episcopi tenent. Hos autem apostolos ac discipulos mysteriorum Dei ministros, non alijs constat initiatos sacris, nisi sola Christi electione, seu uocatione: quod ipsis deinde apostolis, & postremò Romanis pontificibus, sicut infra explicabitur, exemplo fuit eligendorum sacerdotum: sed ut hæc multis caerimonijs aliq; longèritu, ita illi simpliciter, prout à Christo docti erant, illud institutum seruauerunt. Ad hunc quoque modum Mathias factus est apostolus, sic ipsi apostoli septem sibi diaconos instituerunt, dicente Luca in Actis: Et elegerunt Stephanum uirum plenum fide ac spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum profelytum Antiochenum. Hos statuerunt in conspectu apostolorum, & cum orassent, imposuerunt eis manus. Sic Titus in Creta ad præscriptum Pauli, presbyteros constituit. Sed Bedas rem multò luculentissimè docet: Erant, inquit, baptizati apostoli, at non erant sacerdotes, nisi cum Christus in cæna fecit illos sacerdotes, dās eis potestatem consecrandi corpus ipsius uerum, & post resurrectionem, absoluedi. Ceterū cum Apostolus epistola priore ad Timoth. cap. 5. sic præceperit, Manus cito nemini imponas: aliquis

r

posset conijcere eum cuiuspiam mysterij sacerdotes initian-
di formulam dedisse, id quod Chrysost. homilia in eam epi-
stolam 16. affirmare uidetur, ita scribens: Vbi uerò hæc di-
xit, illud intulit, quod omnium maxime periculosum est, &
in primis ecclesiã continet, de ordinationibus scilicet. Quid
sibi uult? non ex prima statim probatione, sed ubi considera-
tio diuturna precessit, tunc imposito manus. Et Ambrosius
hunc quoque locum ita interpretatur: Gratiam dari ordina-
toris significat, per prophetiam, et manuum impositionem.
Prophetia est, qua eligitur quasi doctor futurus idoneus.
Manuum uerò impositiones, uerba sunt mystica, quibus con-
firmatur ad opus electus, accipiens autoritatē, teste conscien-
tia sua, ut audeat nunc domini sacrificium Deo offerre. Sed
ipse Paulus epistola secunda ad eundem Timotheum, quid
esset manuum impositio, aperte declarare uisus est, cum scri-
pserit: Quam ob causam commonefacio te, ut suscites do-
num Dei, quod in te est, per impositionem manuum mearum:
non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed potentia,
ac dilectionis, et sobrietatis. Quæ omnia Chrysost. ita expla-
nat: Admoneo te ut excites gratiã Dei, quæ est in te, per im-
positionem manuum mearum: hoc est, gratiam spiritus, quã
accepisti ad ecclesiæ institutionem, ad edenda miracula, ad
omne religionis obsequiũ: quippe hanc uel extinguere, uel
excitare in nobis est. Hactenus ille. Ac ita per impositionem
manuum, uidetur dari sacerdoti electo spiritus sanctus, qui
admodum teste Luca in Actis, cum de Samaritanis loquitur,
recens quoque baptizati afflantur eodem spiritu, quo Chri-
stus suos apostolos in primis ornauit, illustrauit, muniuit, di-
cens: Accipite spiritum sanctum, quorumcumque remiseritis,
et reliqua. Fuit enim ille sollemnis ipsius seruatoris modus be-

medicandi

medicandi manu pariter atque uoce, teste Hieron. in Mat-
theum, cum apud eum oblatis fuerint pueri, ut manus impo-
neret, & oraret, hoc est, benediceret. At reuertamur eodẽ.
Atque hinc olim factum uidetur, ut in consecrando episco-
po, nil amplius caerimoniarum esset, nisi ut multitudo, quæ
eius quoque rei gratia, autore Cypriano non uno in loco, &
presertim in epistola 4. ad Felicem presbyterum, semper epi-
scoporũ electioni intererat, precaretur, & presbyteri ma-
nus imponent. Et hæc dicere habui de prima sacerdotum
consecratione ab apostolis & patribus usurpata. At post
Christum, Petrus in sacerdotio prerogatiuam habuisse di-
citur, quod primus apostolorum ordine, & eius sacrosancti
collegij caput fuisset. Quapropter diuus Cyprianus epist. 3.
ad Cornelium, cathedram Petri principalem uocat: nam, ne
quis erret, nulla alia ratione sacerdotalis ordo à Romano e-
piscopo profectus esse dici potest, nisi apud Italos duntaxat
id factum intelligatur, cum per diu ante aduentũ Petri in ur-
bem Romam, apud Hierosolymos sacerdotium ritẽ institutũ
fuisse liquidò liqueat: quanquam Chrysost. homilia ultima
in Ioannem, arbitratur Iacobum primum Hierosolymita-
num episcopũ à Petro factum fuisse, id quod tamen alij non
Petro solum, sed Ioanni quoque, ac alteri Iacobo assignant.
Imò nemo eorum illud fecit officium, si ipsi diuo Petro cre-
dimus, quia apud diuum Clementem, libro recognitionum
primo, de ea ipsa re ita testatur: Septimana iam una ex pas-
sione domini complebatur annorum, et ecclesia in Hierusa-
lem constituta, copiosissime multiplicata crescebat per Ia-
cobum, qui à domino ordinatus est episcopus, rectissimis
dispensationibus gubernata, &c. Igitur ita Petrus apostolo-
rum princeps fuit, ita Romani pontifices iam inde ab ini-

r 2

tio magnæ habili sunt autoritatis. Item apud eosdem Hierosolymos episcopalis cathedra locata ab initio est, & utrumque attestatur Eusebius libro ecclesiasticæ hist. 7. ita scribens: Deniq; Iacobi cathedra usque ad hodiernum diem inibi (de Hierosolymis loquitur) seruatur, atque in ea sedent omnes, qui usque ad præsens tempus sedis illius sacerdotium sortiuntur, & cum magna ueneratione habetur, uel uetustatis uel primi sacerdotij sanctificationis obientu. Hæc Eusebius. Illud idem postea à diuo Petro Romæ factum esse testimonio est cathedralis celebritas eius diei, qui nunc ubique gentium sollemnis est. Veruntamen existunt etiam nunc, qui contendunt Petrum in omnes apostolos ius habuisse: de qua re nostrum nō est quicquam decernere, qui sacerdotij originem tantum querimus: tamen si contrā nonnulli aliter censent, quia id uidetur Paulus ad Corinthios, epistola secunda, cap. 10. negare, scribens: Nam si & amplius quippiam gloriatus fuero, de potestate nostra, quam dedit nobis dominus, non erubescam. Non enim dicit, quam dedit Petrus, sed dominus. Et subiicit: Quam nobis potestatem dedit dominus in ædificationem, & nō in destructionem uestri. Ponit Paulus ædificare, ut alibi sæpe facit, pro prodesse, quod demonstrat officium sacerdotis esse, æquæ omnes iuuare, si uelit potestate sibi data uti. Episcopus uerò græca uox est, & plus oneris quàm honoris significat: latine dici potest speculator: & propriè, ut Martianus scribit, ij dicuntur episcopi, qui præsumt panem, ac cæteris uenalibus rebus, quæ populis ciuitatum ob quotidianū uictum necessarie sunt. Vnde pontificibus id nomen inditum par est credere: quia quemadmodum illi quæ ad uitam humanam sustentandam pertinet, procurare debent, ita horū uigilando, docendo, bene agen-

do,

do, animarum saluti consulere interest, id quod uel Clementis primi pontificis declarat præscriptū, qui decreuisse fertur, ut episcopalis cathedra in eminentiore templi loco collocaretur, sicut hodie seruatur, unde episcopus undique speculari posset. Ex quo quandiu episcopus suum eiusmodi facit officium, non imperare, nō regnare, sed tam aptè quàm eleganter dicitur sedere: quo porro loquēdi modo nos quoque scribendo utamur licet. Hinc certe apparet, ut nihil potius esse debeat curæ episcopo, quàm incolumitas gregis sibi crediti: quo fit, ut in ciuitate hoc sit episcopus, quod in nauis gubernator, in curru rector, in exercitu dux, utpote cuius, sicut ait Cyprianus, quantum perniciosum est ad sequentium lapsum ruina, tantum contrā utile est et salutare, cum se per firmamentum religionis, fratribus præbet imitandum. Væ igitur episcopis, si qui sint muneris huius oblit: quia, ut dicitur, cui multum datum est, multum queretur ab eo. Cæterum olim episcopi uocabantur presbyteri, teste non uno in loco diuo Hieron. & præsertim in epistola ad Euagrium, ubi dicit, qua de causa episcopi posthac esse cœperint, ita scribens: Quod autem postea unus electus est, qui cæteris præponeretur, in schismatis remedium factum est, ne unusquisque ad se trahens CHRISTI ecclesiam rumperet: nam & Alexandria à Marco usque ad Dionysium, presbyteri semper unum ex se electum episcopum nominabant: quomodo si exercitus imperatorem faciat, aut diaconi eligant de se, quem industrium nouerint, et archidiaconum uocent. Quid enim facit, excepta ordinatione, episcopus, quod presbyter non faciat? &c. Quid, quod & Chrysost. homilia 2. in epist. ad Philipenses, demonstrat episcopum dictum etiam esse diaconū, hoc est, ministrum: De episcopi

nomine & officio satis dictum habeo: idem uerò pontifex uocatur, à posse & facio, ut Scæuola affirmat: ut autē Varroni placet, à ponte, nam pons in Tyberi nomine sublicius, primū à pontificibus factus est, postea sepe restitutus, quod ligneus esset, necnon cæterorum pontium sarcien dorum cura eis data est.

De primo ritu sacrorum, quibus initiantur ij, qui sacerdotes fiunt, & amiciendi usu, ac ibidē de sacerdotis officij initio. CAP. VII.

Romani pontifices Hebræorum secuti institutum, primi omnium sacris quibusdā initiare cœperunt ostiarios, siue ianitores, lectores, exorcizatores, acoluthos, subdiaconos, diaconos, hoc est, Leuitas, quos nunc nos septem ipsi apostoli delegerāt, presbyteros, et episcopos, quod sic per gradus ad sacerdotium unusquisq; promoueretur. Quos quidem ordines Caius Romanus pontifex, qui ex Diocletiani Imperatoris genere ortus erat, primus distinxit, quibus tanquam quibusdā gradibus ad episcopatum ascēderetur. Non nemo id Iginio pōtifici, qui diu ante Caiū sedit, assignat, cum quo me consentire minus pœnitet: nam sic fieri potuit, ut quod Iginius inchoauerat, Caius ritē perfecit. Atque tum primum cœperunt apud nos sacerdotes nouis atque sacris initiari ordinibus, quod uel colligere licet ex Tertulliano autore longē antiquissimo, qui libro de exhortatione castitatis, eam rem planā facit, scribens: Nōne & laici sacerdotes sumus? scriptum est, Laici sacerdotes sumus, regnum quoq; nos, & sacerdotes Deo & patri suo fecit. Differentiam inter ordinem et plebem, constituit ecclesiæ autoritas. hæc uenit Tertullianus. Illud idem constat, alio apud

quod nos, ac apud Hebræos modo, istos ordines distribuit: illi enim in eo ordine perpetuò erant, in quē à principio recepti fuissent: nostri autem gradatim per omnes ordines ad sacerdotiū ueniunt. Fuit iam inde ab initio sacerdoti in primis negotiū à Christo datum, ut doceret, baptizaret, consecraret eucharistiam, ministraret alijs, ligaret, solueret: quod fit cum sacerdos ut custos & rector scit, qui apud Deum aut ligandus aut absoluedus sit. Item iudicaret de dogmatibus, oraret pro alijs, ac sacrificium laudis, de quo alibi tractabimus, pro salute populi offerret. et hæc ex euangelijs, atque apostolorum testimonijs cognoscamus licet. Videant igitur qui sacerdotes faciūt, quo se crimine obligent, si sint sacerdotes ad ea obeunda munia minus idonei. Sunt autem infiniti, qui tantum celebrandis Missis, quas dicūt, operam dant, et eius rei causa sacerdotes sunt, perinde quasi in ea omne consistat officium. Vestes uerò sacras quibus nostri amiciuntur sacerdotes, ab Hebræis, uti superiore capite dictum est, habent: cuius nempe rei argumentū est, quod nostri tum pōtiffes, tum sacerdotes, partim eadem induūt uestimēta, ut puta zonam, seu cingulum, tunicā talarem, quam uocamus albam, tunicam hyacinthinam, ac mitram, partim non longē forma aut colore differentia, cuiusmodi sunt amictus capitis tegmen, qui loco cidaris usurpatur, planeta siue casula, quam uocant, fibrefacta instar rationalis, hoc est, logij, pallium haud dissimile superhumerali, & caligæ uice feminalium. Vnde denique liquidò apparet, pleraq; omnia ab ipsis Hebræis uno uel altero modo sacerdotes nostros esse mutatos, sicut illos ab Aegyptijs principio sumpsisse uerisimile est. Porro Aegyptij sacerdotes ex Pythagoræ præcepto, linteo tantum uestimento, ut purissimo mundissimoq; in rebus

diuinis utebantur: lancum uerò ut prophanū uituperabāt,
quia ab animato decerpitur, cōficiturq; ex mortali materia.
Contrā linea ideo pura uidebantur, et sacrificantibus accō-
modata, quoniam linum ex terra oritur: quæcūq; autem ex
terra nascuntur, munda & pura existimarunt. Hæc & id ge-
nus alia Herodotus libro secundo tradit, & apud Philostrat-
um memorat Tyanæus Apollonius. At qui pari etiā ratio-
ne Hebræi Aegyptiorum institutum imitati esse uidentur. Io-
sephus enim lib. 6. Iudaici belli, scribit sacerdotes ad altare
templūq; accedere solitos omni uitio carentes, ueste byssi-
na, id est, linea amictos. Et Hieronymus in lib. de ueste sacer-
dotali ad Fabiolam, dicit tunicam poderin, hoc est, talarem,
superhumeralē, quod & orarium dicitur, feminalia, cingū-
lum, & tiaram, lintea esse indumenta. Adde et quod scriptū
legimus in Ezechiele, cuius uerba subiiciā, quæ sunt huius-
modi: Cum ingredientur portas atrij interioris, uestibus li-
neis induetur, nec ascendet super eos quiquā lancum, quan-
do ministrant in portis atrij interioris intrinsecus. Vitte li-
neæ erunt in capitibus eorū, & feminalia linea erunt in lum-
bis eorum, &c. Sic nostri sacerdotes linteis uestimentis ami-
cti, templū et altare adeūt, in sacrorumq; pompa incedunt,
ritu dubio procul ab Aegyptijs per manus Hebræorū usq;
ad nos translato: & id credo, quia, teste Cicero, de legibus, co-
lor albus præcipuè decorus Deo est habitus. Verū quia
splendidus cultus facit auctoritatem, placuit propterea patri-
bus & bōbycinas introducere uestes, ut qui arbitrati sunt,
opinor, nequaquam id luxuriæ uitio dari posse, quod ad di-
uini cultus magnificentiam adhiberetur. Insignia pontifica-
tus ab ipsis etiam Hebræis omnia ferè accepta, id est, linea
uestis summa, quæ nūco candore insignis uitam undiq; pu-
ram

ram admonet, uelut mitra bicornis noui pariter ac ueteris
instrumenti scientiam. Adduntur bina cornua, quoniā Mo-
ses acceptis tabulis, quibus mādāta Dei inscripta erāt, uisus
est suis cornutus. Aureum diadema gemmis distinctū, Con-
stantinus Imperator primus Syluestro pōtifici Romano ob-
tulit, quod ille nō recepit, ueluti parum religioni idoneum,
porphyria mitra candida contentus: sed pontificū posteritas
domum deinde principis haud aspernata est. Baculus instar
Moſis, seu Aaron uirgæ datus, populi uitia castigandi pote-
statem attribuit. Annulus, CHRISTI & ecclesiæ copu-
lationis, ut pignus habetur: sicuti chirothecæ purum manū
ab omni humanarū rerum contagione officiā, diuinarumq;
administrationē, et pedum tegumenta crediti gregis uigilan-
tissimā curam indicāt. Atq; hæc ferè omnia ex decreto Cle-
mentis accepta ferūt, quæ undecunq; manarint, magis omni-
no hebraica quā apostolica instituta referūt. Quædā quo-
que alia sunt ad usum sacerdotum, mysticè ab insequentibus
quæſita, de quorū initijs nihil omnino certi habeo tradere.

Vnde mos natus, cur omnes initiati uerticem de-
radant, ac quā illud facere olim probrosum fuerit,
& ibi de Nazaræorum secta, & quando lege exce-
ptum sit, quibus initiari non liceret, præsertim per
bigamiā, & quomodo liceret, ac unde ipsa bi-
gamia introducta sit. CAP. VIII.

Ommune initiatis omnibus insigne est uer-
tex rasus, præcipuū sacri prophaniq; ca-
pitis discrimen, qui admonet sacerdotes,
spretis omnibus humanis uoluptatibus, o-
portere coelestia tantum meditari. Hoc au-
tore Beda in Ecclesiastica historia Anglorum, ideo per pa-

cf. uisgæ 20.

tres in consuetudinē uenit, legeq; sancitum, ut quod à principio ab inimicis probro & ignominie est datum, hoc honori deinceps decoriq; haberetur. Siquidē cū Petrus, pro ut idem prodidit, Antiochia concionaretur, fuit illi ab improbis summum capitis abrasum, ut ludibrio cunctis impendit magis foret. Fuisse autem radere caput probrosum, hoc arguit, quod cū Dauid misisset nōnullos ex suis ad Hanon regem filiorum Ammon, qui cum patris mortem grauiter mœrentem suo nomine consolarētur, ille suspicatus eos uenisse ad explorandum terræ situm, rerumq; statum, rasit illis capita, præciditq; tunicas usque ad nates, atque ita ignominia notatos cōmum dimisit. Vnde graue mox ortum est inter reges bellum. Extat historia libro Paralip. priore, cap. 19. Item apud Romanos consuetudinis fuit, captiuitate liberatos currū triumphantis sequi, raso capite, & pileatos, essi illud nota erat adeptæ libertatis. Sed apud Longobardos id in rebus longē post homines natos fœdisimis habitum: sic enim Archpertus inuasor per uim regno, Rhotarim ducem qui Linthperto regio puero fauebat, captum totondit. Ego dixerim à Nazareis, quorum secta apud Iudeos celebris erat, initium huius rei ortum, quod illi prius seruato pilo, de nūo post magnam uitæ continentiam, caput abraderēt, capillosq; in sacrificij ignem inijcerent, ut eo modo suæ pietatis perfectionē domino consecrarent. Meminit & Iosephus de huiusmodi more dedicandi capillos, quem Nazarei obseruabant, lib. 4. antiq. scribēs: Si quis eorum nouerit, quos Nazareos appellant, comam nutrire, & uino non uti, istum capillos suos dedicant, propter sacrificia, uementes ad sacerdotes corbam offerunt, quod significat munus. Erant Nazarei, teste Origene super Numeros, qui semetipsos deuocabant

uocabant Deo, de quibus lex per Moſen data fuit, ut in iisdē Numeris extat. Sacerdotes uerò dominus per Moſen, ut in Leuitico patet, capite & barba rasi esse ueluit: & apud Ezechielem præcepit illud idem, dicens: Sacerdotes caput suum non radant, neque comam nutrant, sed tondeant. Ceterum Herodotus in Euterpe, et Plinius scribunt, sacerdotes Aegyptios consueuisse de rasis capitibus mœrere, et in luctu esse ex morte Apis, qui in Aegypto numinis uice colebatur, ac demum totum corpus eradere, ut ne quid eis inter deorū cultum, aut pediculi aliarū ue sordium crearetur. Meminit & Apuleius libro Asini sui aurei 2. de huiusmodi sacerdotibus de rasis. Hinc igitur, opinor, fluxit ritus Nazareorū, & ab ijs nostrorum sacerdotū, qui iubētur caput radere, et comam nutrire prohibētur. Hieronymus uerò, quod & in decretis canonicis scriptū leges, rasum caput et coronā quam appellant, significare autumat diuitiarū omnium derelictio nem: at capillos qui remanent, aliqua sacerdotibus esse retinenda ad sustentationē. His autem perbellis interpretationibus bene multi sacerdotes gaudent, ritusq; seruandi causa, late uerticē radunt, sed ex magnis opibus, quas habent, nihil impetire, nihil deponere, nihil relinquere uolūt. Et hæc est caeremoniarum summa. Paulus apostolus in Cenchreis, Cenchreæ enim portus est Corinthiorum, nutriuit & totondit comam, rasit caluitiū, exercuit nudipedalia. autor idem Hieronymus aduersus Iouinianum libro primo. Quæ uerò qualitæ essent nudipedalia sacra, dicitur libro sexto, capite 11. cum de uouēdi usu agetur. Barbam itidem aut comā ne præſul, neue reliqui sacris initiati nutrire, ex Moſis præscripto, secundum apostoli præceptum, primus ueluit Anacleus quintus à Petro Pontifex Romanus. Fuit & eiusdem deuocabant

cretum, ut episcopus à tribus initiaretur episcopis, sacerdos uerò ab uno tantum, cui subesset. autor Gratianus. At Romanus episcopus à tribus quoq; sed certis episcopis apud Lateranū consecratur, hoc est, Ostiensis, Portuensis & Veliterno. Sic Ioānes quintus, primus cōsecrari uoluit, quē ritū postea successores seruauerunt. Quin iam tum mos inoleuit, ut pontifici renunciato ipse Ostiensis præsul inter sacra coronā imponeret, cum satis constet antea Pontificem uel Imperatoris Constantinopolitani, sicut in frā dicitur, autoritate electum, consueuisse duci ad cathedram diui Petri, et postquam in ea sedisset, tum ut ritē factum pontificem haberi, alijs cunctis cærimonijs neglectis. Digamus uerò ne ad officium sacerdotis admitteretur, Syricius decreuit, ac si iam admissus esset, ut ab eo pelleretur, quòd apostolus illud antea prohibuisset, qui ad Timotheum scribens, uoluit episcopum unius uxoris esse uirum. Sicut ne debiles membris aut manci in sacerdotiū numerum reciperentur. Anastasius primus constituit, & utrumq; ex Mosis legibus esse dixerim, qui ut mancos procul à sacerdotio esse uoluit, sic ea ratione iussisse uidetur, ut pontifex uirginem tantum duceret uxorem, quòd ab eo dignitatem excluderet, quæ iam inde ab initio apud Priscos quoque impedimento esse consuevit sacerdotium petere uolentibus: quod testatur Seruius, enarrās illud quarti Aeneidos:

Huic uni forsā potui succumbere culpæ.

ubi ait, Culpæ, propter antiquum ritum, quo repellbantur à sacerdotio bis nuptæ. Præterea ne quisquam minor triginta annis presbyter fieret, Bonifacius primus censuit, quia, credo, ea fuit apud Hebræos, teste Hieronymo in proœmio in Ezechielem, ætas sacerdotalis ministerij. Illud deinde decretum Lateranensis concilij autoritate, ad episcopos eligendos

gendos translaturum constat, estq; statutum, ut uiginti quinque annos natus duntaxat presbyter creari posset, atque hoc ad imitationem, opinor, Leuitarum, qui, uti in Numeris extat, & supra cap. 5. ostendimus, non antè incipiebant famulari in tabernaculo, quàm totidem nati essent annos. Et illa episcopis, hæc presbyteris legitima ætas, quò utrique iam consilio boni, sacros canones rectè prius nossent, quemadmodū Coelestinus primus iusserat, quàm alios regere, uel docere inciperent. autor Gratianus.

Qui primi in urbe Roma & alibi presbyteris parochias, ac episcopis dioceses diuiserint, & de Cardinalium ordinis origine. CAP. IX.

Acerdotio ritè instituto, uisum est patrib. in primis conducibile, ut munera diuideretur, quò pro se quisq; suum et officium nosceret, & impigrè faceret. Itaque summum rerum, id est, animarum curandarū negotium presbyteris datur: & id præcipuè Romæ, ubi apostolica sedes iam locata erat, institutū cœpit. Et ne ea administratio in promiscuo esset, Euaristus pontifex primus omnium titulos ipsis presbyteris diuisit, septemq; diaconos instituit, qui ueritatis gratia concionatorē obseruarent, imitatus apostolos, qui, ut supra ostendi, totidem sibi diaconos administratos creauissent. Secundo deinde loco, circiter annū salutis CCLXVII. Dionysius tam presbyteris urbis Romæ, quàm aliarū gentium templa, cœmeteria, & parochias quas dicunt, diuisit: præterea episcopis dioceses distribuit, mandauitq; ut unusquisque suis finibus ac limitibus contentus esset. Parochias, ut hoc demonstremus, nostri appellant singula templa diocesis, et eorum territorium certis termi-

nis distinctum, quod qui terunt, hoc est, incolunt, parochia-
ni dicuntur, à parochis puto dictas: erant enim Parochi ma-
gistratus apud Romanos, qui publicis legatis ligna & salem
præbenda curabant. Horatius libro primo Sermonum: Et
parochi quæ debent ligna, salemq;. Et quia sine igne & sale,
apud Hebræos, uti infra dicitur, nullum fiebat sacrificium,
& ut parochi legatis usui necessaria providebant: ita sacer-
dotes templorum præfecti suppeditant suis parochianis, quæ
ad salutem animarum pertinent, non ab re parochias uoca-
mus. Ad propositum redeo. Nec ita multò post Marcellus ti-
tulos urbis ab Euaristo primum presbyteris datos numero li-
mitauit, decreto statuens quinque & uiginti, ac quasi dice-
ceses esse, ad baptizandum eos qui ex gentibus in Christia-
norum cœtum quotidie uenirent, & sepeliendum mortuos.
Hæc ex Bibliothecario, Damaso, Platina, ac alijs uel recen-
tioribus sacræ historiæ scriptoribus, quos miror neque hoc
neque alio, quod sciã, loco non explicuisse, qui essent ij pre-
byteri, quibus titulos in urbe datos tradūt, unde haud dubiè
prima cardinaliũ origo est: sed ueluti par est coniectare, illi
rem, ut ab initio parum claram, silentio prætereundam forè
duxerunt, quam Iurisperiti quidam posthac inuestigare ten-
tarunt. Verum & illi cum nihil certi haberent quod prode-
rent, more eorum, qui cum obscuri sint, inani nobilitatis no-
mine sibi blandiētes, alius ad Achillē, alius ad Aeneam, alius
ad Numam Pompiliū, suū genus referunt, magnopere
conati sunt ostendere cardinalium cœtum ab Hebræis esse
profectum: & ante omnes id ausus est Siculus Andreas, co-
mmento Barbatius, qui ut à Bessarione antistite seculi no-
stri, uerè ultra alios & animi & corporis dotibus cardina-
le, gratiam iniret, de eare commentariolum primus edidit.

Sed

Sed ne hominem sæpius citando defatigemus, ipse suū iam
incipiat narrare commentum. Occurrit, inquit, illud quod
in i. Regum libro, cap. 2. pulcherrimè scriptum est: Domi-
ni enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbē. Quā
auctoritatem Hostiensis doct̃r excelsus figurauit ad cardina-
les: sicut enim ostium regitur cardine, ita & ecclesia Roma-
na regitur consilio cardinalium. Hæc ille. Vide, nō secus isti
Iurisperiti aliquoties detorquent sacras literas quò uolūt,
ac sutores sordidas solent dentibus extendere pelles. Si fuit
id oraculum, ut quandoq; illi qui Cardinales appellaretur,
regerent apud Romanos Christianam rem publicā, etsi reos
nunquā tale quid somnium esse ab Anna, quæ inibi loqui-
tur, cur non potius illud referendum est ad episcopos et pre-
byteros, qui per diu antea cardinales, id est, præcipui siue
primarij, & nuncupati sunt, & res religionis gesserunt?
quod ipse testimonio Guidonis archidiaconi Bononiensis, Iu-
risperiti non contemnendi comprobant, dicens: Olim au-
tem in quacunq; ecclesia principales sacerdotes seu episco-
pi, dicebantur cardinales, id est, principales. Et inde pergit:
Scriptum est in Deuteronomio: Si difficile & ambiguum
apud te iudicium esse perspexeris, recurre ad sacerdotes Le-
uitici generis, et ad iudicem qui fuerit illo tēpore, ipsi enim
iudicabunt tibi iudicij ueritatem. Et subdit: Ecce nunc quòd
sacerdotes Leuitici tempore ueteris testamenti erant consi-
liarij, & sic fuerunt de iure diuino, licet nō sub nomine car-
dinalium: sed huiusmodi sacerdotes consiliarij sunt domini
cardinales hodie, sic appellati, &c. Non animaduertit Sicu-
lus illum locum apud nos, iam pridem ab episcopis & alijs
sacerdotibus inferioribus occupatum esse, qui unā cum epi-
scopo Romano, amplius mille annis gubernarūt Romanam

diocesum, antequam quisquam illud sublime cardinalis nomen, quale nunc ubique latè resonat, tulisset, ac propterea suos dominos cardinales tardè uenisse, ut iure dici possint apud nos in locum Leuitarum sacerdotum successisse. Hætenus de ioculatoria Siculi disputatione. Cæterum Guido archidiaconus proxime uerum accessisse uidetur, qui in cōmentarijs, quos in sextum iuris Pōtificij librum scripsit, & Franciscus Zabarellus cardinalis ex testimonio Martini Cisterciensis historici, qui Innocentij quarti pontificis æqualis fuit, unā produnt, anno circiter humanæ salutis ducentesimo trigesimo altero, sedente quodam Pontiano, qui in ordine Romanorum pontificum non ponitur, fuisse Romæ ducentos triginta sex sacerdotes cardinales, & sexagesimo septimo deinde anno, Marcellum quem nos diximus diuississe titulos presbyteris, constituisse quindecim cardinales, qui mortuos sepelirent, & infantes baptizarent. Hæc nō multum discrepant ab ijs, quæ ex Bibliothecario, Damaso, & Platina, suprà commemorauimus. Sanè hi Marcellum aiunt quinque & uiginti dioceses constituisse, ad usum baptismi, & sepulture: illi uerò scribunt eundem pontificem quindecim fecisse cardinales, qui baptizandi infantes, atque humandi demortuos, curam sustinerent. Atque hæc uera cardinalium ordinis origo est, non fuitq; ab initio aliud cardinalium nomen, nisi excellentioris epitheti notatio, perinde ac id usurpamus, cum dicimus, solanum, fauonium, austrū, & septentrionem, quatuor esse uentos cardinales, id est, primarios: ueluti altissime partes coeli uocitantur cardines, quòd circa illos mundus circumferatur, & ad similitudinem eorum nuncupentur cardines, circa quos ualæ uoluuntur. Non fuit item aliquandiu deinde aliud esse cardinalem, nisi ante

ante alios habere curam animarum: quod ut alijs pōst iudicandum melius relinquam, testimonia quæpiam etsi recentiora, ex diuo Gregorio subiiciā. Is enim libro epistolarum primo, Corsicæ insulæ sacerdotum cœtui, & nobilibus ita scribit: Ea de re quoniam ecclesia Alariensis, Sagonensis sacerdotis diu est auxilio destituta, necessarium duximus Martinum episcopum fratrem nostrum, ibidem cardinalem constituturum sacerdotem, Leoni uerò fratri nostro operam uisitatoris iniungere. Ibidem ad Ianuarium archiepiscopū Carallii Sardinie: Liberatus igitur de quo nobis significasti, quia diaconiungeretur officio, si antea non est factus cardinalis, ordinatis à te diaconis nulla debet ratione præponi. Et infra subdit: Si eius obedientia fueris inuitatus, & cum pōst hæc cardinalem facere uolueris, &c. Item ad Ioannem episcopum Squillatinum: Pastoralis officij cura nos admonet, destitutis ecclesijs proprios constituturum sacerdotes, qui gregem dominicum gubernent. Propterea te Ioannem Lisi tane ciuitatis episcopū nostrum in Squillatina ecclesia cardinalem duximus constituturum sacerdotem, ut animarum curam spe futuræ retributionis susceptam impleas, & reliq. Verum cum postea Bonifacius tertius ab Imperatore Phoca impetrasset, ut in omnes episcopos prærogatiuam haberet, omniumq; caput perpetuò foret, uti infra subtilius dicitur, iam tum Romanus pontifex multò quàm antea unā cum suo urbano sacerdotum senatu, cunctis sine controuersia præstare autoritate cœpit, ac simul illi presbyteri, quibus olim tituli dati, quibus Christianorum animas curandi munus delatum fuerat, eo cardinaliū nomine uelut supremæ illius dignitatis proprio, cum primis honestari cœpere. Ac ita quod principio prorsum oneri fuit, summo tandè honori esse cœ

pit, nec immerito, quando illi in administranda repub. Christiana, suo pontifici semper præsens aderant, sic uel ijs paulatim decus accessit, paulatimq; inter contentiones Imperatorum, ac populi Rom. de pontifice creando sæpius ortas, prerogatiua iusq; ipsius pontificis eligendi partum est, adeo ut Innocentius quartus, qui circiter annum salutis, MCCXLIII. apostolicam tenere cepit sedem, postremo publico decreto sanxerit, ut equo deinceps insidentes rubro uterentur galero, quod maior adhuc ordini accresceret maiestas, argumento tamen manifesto oportere eius ordinis antistes semper esse paratos, pro religionis defensione offerre se in discrimen, & sanguinem effundere: Ita denique cardinalis nomen celebre reddidit, ita ordinem instituit supremum. At istuc insigne ad imitationem Hebræorum sacerdotum datum esse uidetur: nam illi tiara utebantur, uti suprâ diximus, quæ teste Hieronymo rotunda erat, ut pileus. Inde ad differentiam ordinis, episcopi quoque petasum ferre coeperunt, qui extrinsecus niger, intrinsecus uero uiridis esset. Dedit postea Paulus secundus uestem coccineam cucullo insignem, hoc est, lacernam (ita ueteres appellasse indicamus) ut hæc etiam cum rubenti petaso ordinis insignia forent, quæ pictores deinde nostri nimirum ualde pij, uel diuo Hieronymo impertiti sunt, quibus nunc eius simulacrum passim in sacris ædibus ornatum uisitur, quia dicitur presbyter Romanus fuisse, cisi per id tēpus quo ille uixit, ne nomen quidem tam sublime cardinalis erat auditum. Faciunt præterea fidem tituli quos hodie habent cardinales, quos uocamus, in locum illorum perpetuo tenore successisse presbyterorum, quibus, prout declaratum est, Euaristus primum titulos, deinde Marcell. uelut dioceses digesserat, Testifica-

tur & illud, quod fertur Anastasius presbyter cardinalis S. Marcelli à Leone IIII. damnatus, reiectusq; ab ordine, quod contra canonum sanctiones quinque annis parochiam non adisset suam. Quamq; uel me minime fugit Innocentium III. in suis decretalibus epistolis appellare sacerdotes Leuitici generis, fratres suos in ministerio sacerdotali adiutores: at ea uerba plures Iurisconsulti recte sentientes ad episcopos, non ad cardinales attinere affirmant, quod locum uel sic tueantur, uel emendent. Sed iam satis de initio ordinis, qui nunc supremus habetur, cardinalium, à pio orti ministerio, qui tanto deinde incremento auctus est, ut omni illo quondam onere leuatus, solus sit totius reipublicæ Christianæ seminalis. Quo factum est, ut urbs etiam Roma, lux olim orbis terrarum, atque arx omnium gentium, suum recepisse senatum, quo latè regebat, merito sibi uideri possit, simulq; gaudere, quod hi senatores non censu, sicuti prisca illi Romani, sed uite sanctimonia, doctrina, moribusq; temperatis ac moderatis ornati iam inde ab initio, de concilij sententiâ cooptari coeperint. Quamquam inficias ire non licet, & huic sacrosanctæ legi aliquoties derogari: nam pinguis est, ut iam uulgò dicitur, panis Christi, cuius dulcedo iuxta probos ac improbos allicit, & ut illi bono modo, ita hi malo ad eam degustandam non raro aspirant. Quare periculum est, ne aliquando sacerdotalis ordo inde labefactari incipiat. Is autem ordo ex triplici initiatorum genere constat: sunt enim aut episcopi, & ij quidem numero sex, Ostiensis, Sabinensis, Portuens, Tusculanus, Prænестinus, & Albanensis: aut presbyteri, aut diaconi, neutrorum tamen certo præscripto numero.

De origine honorum qui Romano pontifici habentur, & de eius autoritate in omnes ecclesias, atq; quibus illius & episcoporum ac Imperatorum occidentalium eligendorum ius à principio fuerit. CAPVT X.

Rimus honos Romano pontifici habetur, ut si minus pulchro honestetur nomine, ei statim creato liceat illud mutare. Verbi gratia, non extra iocum dictum sit: Si homo maleficus antea fortè fuerit, ut Bonifacius appelletur: si timidus, Leo: si rusticus, Urbanus: si improbus, Innocentius: si ferox, Clemens: si male audierit, Benedictus, ut saltem nomine pontifex ornamento sit dignitati. Eius autem rei autor fuisse dicitur Sergius secundus, cui cum Os porci diceretur, ad obscenam nominis uocem tollendam, datum est, ut aliud sibi nomen optaret. Et illud aiunt ex imitatione Christi esse factum, qui Simoni Bar Ionæ nomen Petrum indidisset. Manauit dein mos ad posteros, ut qui pontifices crearentur, omisso priore nomine, eligerent sibi unum aliquod ex pontificum qui antè fuissent, nominibus. Item Romanus pontifex humeris hominum circumfertur: hoc inde natum quidam arbitrantur, quòd Stephanus secundus, ut populo Romano ob insignes animi uirtutes uitæq; integritatè charissimus statim factus, pontifex humeris omnium prægaudio exultantium fuerit sublatu, atque in ædem Seruatoris ad Lateranum deportatus. Quem ritum deinceps seruauerunt successores, ad eò semper ueterum honorum ac pompæ magis quàm morum tenax est posteritas. Ego tamen dixerim illud ab ethnicis pontifices esse mutuatos, quando apud Romanos cum primis mos fuit, ut prædiuites ac pri-

marij

marij uiri lætica seruis gestata ueherentur. Iuuenalis: Quadriuius? cum iam sexta ceruice feratur, Hinc atq; inde patens, ac nuda penè cathedra. Et lætica hæc græcè dicitur hexaphorus, quia sexta ceruicæ, hoc est, sex seruis, sicut ait Iuuenalis, ferri solebat. Martialis libro epigram. 4.

Cum tibi non essent sex millia Cæciliane,

Ingenti latè uectus es hexaphoro.

Ius autè creandi Romani pontificis usque ad tempora Constantini Imperatoris, cum pontificatus potuit cruciatus potius dici, quàm dignitas, haud dubiè penes collegium Romanorum sacerdotum fuit. Postea paulatim cœpit eiusdem collegij, cum populi suffragio, ea electio firma esse, quam Constantinopolitanus probasset Imperator: idq; institutum dura uit usque ad annum salutis DCLXXXV. Quo quidem tempore Constantinus quartus Imperator, sanctitate Benedicti secundi permotus statuit, ut quem iam inde sacerdotum senatus populusq; Romanus pontificem creasset, is uerè successor Petri haberetur, cum ante id tempus, Constantinopolitani principis & Italiæ exarchi autoritate, ea sit dignitas rata habita, id quod postea haud diu est seruatum: nam cum paucis post annis Gregorius tertius, ac nonnulli alij deinceps pontifices Longobardorum iniurijs preßi, nihil auxilij à Constantinopolitanis principibus haberent, ad Carolum primò Marcellum, et Pipinū, deinde ad Carolum Magnum ipsius Pipini filium Francorum reges confugere coacti sunt. Quas obres, Leo tertius ipsum magnum Carolum fecit Imperatorem, cuius successores consueuerunt iidem pontificis electionem confirmare. Atq; sic usu uenit, ut tum primum tutela Romani pontificis ab Imperatoribus Constantinopoli-

5 3

tanis ad alios translata sit. Postremo circiter annum salutis MLIX. Nicolaus secundus concilio celebrato, pontificum electionem ad cardinales illos, qui, ut supra diximus, animarum curam gerebant, tantum reduxit, idq; hodie seruatur. Quod autem per Nicolaum sanctum est, scriptum leges in canonicis decretis, distinctione xxij. Sed ea electio tam à reliquis sacerdotibus, quam à populo Romano comprobanda erat, poteratq; optari, qui etiam illius nō fuisset collegij. At utrumque breui pōst tempore penē est antiquatum: nunc enim cardinales, & sine populi sacerdotumq; consensu, & cardinalem tantum faciunt pontificem Romanum: quamuis nulla lege exceptum sit, quin iure queāt cuiusvis ordinis virum pontificem creare. At ea prima, deinde altera tertiū electionis immutatio causa fuit, suspicor, quāobrē nonnullæ ecclesiæ posthac conatæ sint pro suo iure, sine Romani pontificis autoritate, agere: quæ tamen paulatim ad officiū redire: nam Græci antistites, Simplicio sedente, Romanum pontificē omnium caput esse ultro declararunt, qui fuit annus salutis quadringētesimus septuagesimus quintus. Is dein Ioanni Constantinopolitano episcopo id ad se honoris reuocare conātī, etiam iuuante Mauritio principe, gnauiter restitit, ac breui pōst recuperata prorsus dignitate, Phocæ Imperatoris iussu, est rursus princeps omnium declaratus, etsi Græcis argumentantibus eo loci debere esse Christianæ pietatis arcem, quo & imperij. Idem ut pater Rauennates episcopos ad officium reuocauit, quos iampridem Longobardorum ac exarcharum temeritas alienauerat. Item & Mediolanenses eisdem furoribus actos, post ducentos annos quāam descuerant, ad sanitatē reduxit. Quin uel Aquileienses nonnihil sub Gregorio aberrantes, breui ad obsequium retracti,

retracti, et pallij usus post centum & quinquaginta annos, quāam eo fuerant priuati, restitutus. Atque sic Romanus pontifex cunctarum est ecclesiarum caput, & id quidem summo omnium gentium consensu, ita ut non sit uel impijs hominibus locus iam ullus aliter somnandi, nedum disputandi relictus. Ius autem eligendorum episcoporum, sacerdotum, ac diaconorum, iam inde à principio penes apostolos, & dein apud sacerdotes ciuitatum, non sine tamen suffragio plebis, atque iudicio uicinarum episcoporum fuit. Et hunc ritum diu seruatum esse diuus Cyprianus non uno in loco, & in epistola præsertim quarta ad Felicem presbyterum testatur, atque inibi de eare luculenter edisserit. Sed cum ista lex iampridem refrixerit, nihil est quod hic Cypriani uerba ponamus. Episcopum uerò ita electum cæteri prouinciæ episcopi initiabant, idq; fiebat decreto Nicæni cōuentus, quo sanctum erat, ut episcopus, si fieri posset, à totius prouinciæ, sin uerò difficile foret, tum non minus quāam à tribus initiaretur, & id nō sine metropolitani autoritate. Vtrumq; hodie penes Romanum pontificem est: ille enim creat episcopos, et initiat, uel secundum Nicenū præscriptū, initiari, id est, consecrari mandat. At post hæc, creatio episcoporum in aliam formā mutata est à Bonifacio tertio: is enim decreuit, ut ab urbium populo sacerdotumq; coetu eligerentur, non refragante loci principe, & pontifice Romano annuente his uerbis, Volumus, & iubemus. At illud decretum uelut nimis utiq; laudabile citō obsoleuit, cunctis semper in peius nostris delabentibus rebus. Postea Imperator de eare cōsili cœpit, sed id ius Ludouicus Caroli Magni filius Paschali pontifici restituit, paulò antè Carolo patri ab Hadriano concessum. Veruntamen hodie bona prin-

cipum nostrorum pars illud mordicus tenet, imò non modò episcopos passim quos uolunt, declarant, renunciant, dicunt, sine sacerdotum populiq; suffragio, sed sunt, qui suis duntaxat diplomatibus possessionem minorum sacerdotiorum tradant, quod modis omnibus Simplicius ac Gregorius uetuerunt. Imperatores uerò nostros, occidentales dico, iam inde ab initio penes Romanum Pontificem creandi potestas fuit, quando Leo tertius, sicut suprà tradidimus, Carolum Magnum Imperatorem fecit, coronaq; qua honestantur Imperatores, donauit, quā Platina diadema uocat: est enim fascia linea, qua insigni reges utuntur. Postea Ioannes duodecimus Othonem Germanie regem Imperatorem creauit. Et postremò Gregorius quintus, ut suam gentē, fuit enim homo Germanus, singulari quopiam beneficio afficeret, auctoritatem in posterum tempus eligendi Imperatoris fecit archiepiscopis, Moguntino, Treuerensi, & Colonienfi, item marchioni Brandeburgensi, comiti Palatino, duci Saxonie, & regi Boemie, ut qui ab eis renunciatus esset, Cæsar & Romanorum rex diceretur, ac deinde Imperator statim, ut electionē huiusmodi Romanus pontifex cōprobasset. Fuit is annus humane salutis MII. Atq; sic Germani principes ius illud acquisuerunt, quod etiamnum habent, retinent, conseruant.

Qui primi notarios in urbe Roma cōstituerint, qui res martyrum gestas scriberent, & ibidem de protonotariorū ac cubiculariorū origine. CAP. XI.

Vgebatur principio assidue inter senas Romanorum principū persecutiones, plurimum numerus, & quò magis illa feritas debacchabatur, hoc plures quotidie eiusmodi tormenta subire nō formidabant, ut iam multitudo

multitudo Christianorum multò esset ipsis Imperatoribus suspectior quàm religio. Ne igitur memoria tot fortium factorum, quibus nunc fulget religio, instar solis & lunæ, ullo unquam tempore hominum mentibus excideret, nèue posteritatem quandoq; latèret, quonam pacto illa ubique gentium propagata fuisset, Iulius primus Romanus pontifex, omnia ad rem sacram pertinētia per notarios literarum monimentis mandanda curauit. Ii ab initio fuisse uideri possunt, quos hodie protonotarios uocant, quorum officium est, res precipue gestas conscribere. Ab hac opinione sunt qui dissentiant: ego tamen tam pium factum Clementi malim assignare, quem constat regiones septem notarijs diuississe, qui diligenter res martyrum gestas scriberent: sed illud postea Antherus stabilius reddidit. Quod sicut Clementis & Antheri fuit institutum, ita fieri potuit, ut successorum incuria intermissum, à Iulio postremò fuerit renouatum. Atque tale nostri protonotarij habuere principium. Reperio etiam Fabianum, qui Anthero successit, et Caium deinde regiones diuississe diaconis, qui itidem gesta martyrum literis mandarent. Verum hoc munus tempestate nostra, excusso scribendi ore, in ordinem abiit haudquaquam indecorum, eisi uenalis est. Sunt hodie protonotarij apostolici numero septem, qui, ut dictum est, in illud collegiū precio cooptantur. Sunt præterea extraordinarij sine numero à pontifice gratuito creati, qui eius dignitatis priuilegijs perinde gaudēt, atque alij, commodum aliud non consequuntur. Omnes equitando pileo utuntur nigro, quod introductum dixerim, ut à cardinalibus et episcopis, per hoc in signe internoscerētur, quando æquè omnes linteā togam induunt. Ita coniectare licet, cum minimè tradatur, quando primum petasati incedere cœpe-

rint, & eorum collegia à quo fuerint primum uenalia facta. Item Leo primus ad res diuinas intentus, cum populus frequens ex omni parte orbis Romam uenire causa concurreret, apostolorum sepulchris custodes ex Romanis addidit sacerdotibus, & eos cubicularios appellauit. Illud bonus pontifex ea de causa fecisse uidetur, quò augeretur pietas eo loci orantium, cum animaduernerent diuorum reliquias non sine ueneratione seruari. Sed memoria nostra obsoleuit ista consuetudo, cum pauci certò sciant ubi loci ipsa apostolorum ossa iaceant. Quare à sepulchris ad cubiculum pontificis custodiendum, cubicularij huiusmodi traducti dicuntur, quos Leo X. in collegium redegit.

Vnde natum, cur sacerdotum ordo in uarios abiuerit munerum gradus: & de primo pallij usu, eiusque forma, ac primordio collegij residentiariorum apud Anglos, & de antiquo iurandi modo, interdicendiq; contumacibus sacris. CAP. XII.

Am inde ab initio, cum ubiq; ferè gentium flamines sacerdotes præessent, et illis alij, qui archiflamines, id est, primarij sacerdotes nuncupati sunt, ad quos sacrorum omnium ratio referebatur, placuit, autore apostolo Petro, sicut D. Clemens in suo Christianæ religionis compediario libello perhibet, ut similiter in singulis gentium quæ religionem in posterum complecterentur, ciuitatibus, in locum flaminum episcopi substituerentur, & in qualibet provincia, archiflaminis uice, unus archiepiscopus constitueretur, cui reliqui illius regionis episcopi subessent, id quod nos in historia nostra Anglica ostendimus in Britannia, quæ nunc Angliæ est, autore diuo Gregorio, esse factum.

Innocentius

Innocentius quoq; ut in decretis canonicis est, hinc nostrorum sacerdotum et episcoporum differentiam introductam affirmat. Si archiepiscopi modò primates, modò graia uoce patriarchæ, hoc est, patrum principes dicti, quatuor principio fuere, Romanus, Antiochenus, Alexandrinus, Hierosolymitanus: postea translata Byzantium imperij sede, additus est et Constantinopolitanus. Verum posthac ambitione paulatim modestiam è pectoribus hominum detrudente, plures creati sunt, usq; uenit, ut huiusmodi ordini plus aliquid dignitatis ac maiestatis accesserit. Et quoniã hisce pontificibus sedes in ijs præsertim ciuitatib. quæ insigniores essent, datae sunt, idcirco & metropolitanos uocamus, quòd unusquisq; hodie in ea præsit urbe, quæ eiusdem provincie metropolis, id est, mater ac caput ciuitatum est. Primates tamen ac patriarchæ antecellunt autoritate archiepiscopis metropolitanis, sicut patet ex decreto Aniceti, qui statuit, ne episcopus crimè metropolitani sui ad alium nisi ad primatè, aut ad sedem apostolicam deferret. Eiusdè etiam decretum fuit, ne archiepiscopi nisi ex singulari titulo, primates nominarentur. Si autem meritò patriarchæ uocantur, ceteri archiepiscopi nominantur, uel, ut quidam uolunt, metropolitani. Hos Clemens primus pallio, cuius usum introduxit ipse primus, ornauit, uoluitq; ut eis crux præferretur, quibus nunc potissimum insignibus, ab reliquis episcopis distinguuntur. Marcus tamen pontifex instituit, ut episcopus Ostiensis, quòd ab eo Romanus consecraretur, pallio quoq; uteretur. Est autem pallium uestis summa lanea et candida, cui utrinque pendent duæ fasciæ, & ad humeros circulus ductus, ac quatuor purpureis crucibus insignita est. Huius sane insignis rationem diuus Gregorius ad Maximum episcopum Sa-

v. Jos. Scaligerum
p. 395. p. 663.

lonitanum scribens, scienter reddit, qui dicit illud humanitatem & iustitiam significare, ut ij qui illo utuntur, foris summis se gerant, id est, mites sint, & intus animum æquū habeant, hoc est, iustitiam colant. Ex eodem quoque fonte manavit, inter reliquos initiatorū ordines, diuisio officiorum, ut archidiaconi diaconis, archipresbyteri presbyteris, et ijs omnibus præpositi uel decani quos uocant, præessent, quibus par quoque creuit honor. Hinc etiam instituta sunt collegia sacerdotum, qui in templis præsertim cathedralibus, omni tempore sacris operam darent. Hos græcè canonicos, hoc est, regulares uocamus, ut qui ritè instituti, cæteris uiuendi normam præberent. Istorum autem collegiarū abhinc CCC. & eo amplius annis, apud nostros Anglos, tempore regis Ioānis, cum humana pariter ac diuina permixta foret, diuortium factum est: sed autor sectæ non traditur, quod sciam, si non fuit discordia, quæ fortè uoluerit aliquot ex collegio pecuniosos sacerdotes precio seiunctos alijs dominari. Id enim temporis cum regis Ioannis edicto cuncta passim templa spoliarentur, aliqua diruerentur, sacerdotum bona præde darentur, facile omnis administratorū grex dissipatus est: postea mortuo rege accidit, ut canonici ad sua redierint collegia, & eos qui primi fuerūt, oportuerit erogare pecuniā, tam ad edes sacræ sarcinēdas, quā ad ea comparanda, quæ ad cultum pertinerent diuinum. Hinc igitur factum est, ut nonnulli canonici curam rerum omnium collegij susceperint, reliquis collegis forsitan suæ causæ indormientibus, soli quæ emolumenta capere cœperint, quæ patres olim cunctis iuxta collegis canonicis constituerint, qui suo tēpore sacris operam nauassent. Ita republica collegiarum in paucorum potestatem deducta, aut tunc, aut statim post, ij noui princi-

pes

pes canonici nullos ex canonicis ab episcopo factis, in suam societatem admittebant, nisi precio, quod partim ad sarta templorū tecta tuenda, partim sibi, partim uerò templi ministris partiebantur: & ut ea emptio nō uideretur fieri contra ac liceret, à Romano pontifice impetrarunt, ut à uenientibus in suum nouum collegium, sine criminis nota pecuniā acciperent. Hodie qui in collegijs sacerdotum ita dominantur, uulgò residentarij uocitantur, quod ad templa soli maneant: nam licet alij canonici dies noctesque in templis, ad res sacras, laborem, curam & operam impenderent, nihil tamē lucrificerent. Durat institutum uarijs legibus ab ipsis residentibus corroboratum: sed una quidē lex illa primaria est, ut domos maxime hospitales habeant, & præsertim diuitibus, qui ad eos pro suo iure continenter confluent, id quod inuidiam illis reprimit, cum ita mensis seruire cogatur. Atque ex eo instituto secutum est, ut bona pars canonicorū ex suis collegijs expulsa sit, quando multi illorum seu religionis, siue paupertatis causa, nolunt, neque possunt precium dare, qui non prohibiti dubio procul, in obeundis sacris tam libentissimè quā diligentissimè suum officium præstarent. Quapropter haud fortasse abre esset, si patres præscriptū canonicis quondam à collegiorum fundatoribus datum, tandem aliquando seruandum curaret, prout alibi ubique gentium, illud ipsum inuiolatum esse constat. Item ut homo homini facile semper præstat, ita expedit, ut maiora munia præsertim sacra illis deferantur obeunda, qui doctrina & uite sanctimonia alijs antecellunt, id quod Christus admonuit, cum dixit: Homo quidam peregrè proficiscens uocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua, & huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo, alij uerò unum, unicuique

secundum propriam uirtutem. Quapropter Antherus pontifex censuit episcopum, omisso primo episcopatu, ad alterum necessitatis causa, & utilitatis, non suis prius, sed creditarum ouium, posse transferri, quod antea per decretum Nicenæ synodi, fieri minimè licebat. Et Antherum illud mouisse crediderim, quod Petrus ea de causa, relicta episcopali sede Antiochena, se Romam contulerit, ibique aliquot annos episcopatum obiuerit. Caterum hodie à plerisque, contra fit, ad utilitatem suam, non ad susceptum munus respicientibus, ut habeant unde se mollius curent, quibus haud dubie dominus tempore suo dicit, Serui mali: tollite itaque seruos inutiles, & eijcite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium. Cum per hunc modum episcopi, & archiepiscopi dati essent, qui in ea incumberent, quæ in suorum sacerdotum rem esse ducerent, iusque dicendo, reddendoque, illos regerent, Caius primus statuit, ut sacerdos ne coram iudice prophano conueniri posset, quò sic cunctos deterreret, ne Christos domini tangerent. At ne quisquam fraude doloue circumueniretur, Eutychianus sanxit, ut accusatio coram iudice scripto constaret, sicut Cornelianum decretum est, ne quis à sacerdote, nisi religionis causa, exigeret iusiurandum, quod non credentibus & suspiciosis faciendæ fidei causa, institutum constat, cuius apud ueteres talis fuit forma. Cicero ad Appium Pulchrum: De me tibi sic contestans omnes deos, promitto. Et Aeneas ad Didonem, apud Vergilium:

Funeris heu tibi causa fui, per sidera iuro,

Per superos. Aut per rem charam mos fuit iurare.

Ouidius ad amicam, quæ peierauerat:

Perque suos illam nuper iurasse recordor,

Perque meos oculos, & doluere mei.

Item,

Item, teste Festo, lapidem silicem tenebant iuraturi per Iouem, hæc uerba loquentes: Si sciens fallo, tum me Diespiter salua uerbe, arceque, bonis eijciat, ut ego hunc lapidem. Præterea nulli, quemadmodum testatur Linius, licebat magistratum plus quing. dies, nisi qui iurasset in leges, gerere. Hunc penè morem pontifices nostri, reges, sacerdotes, prætores ac ceteri omnes præfecti seruāt, qui ita iurāt antè, quàm ad ea munera obeunda admittantur. Sed illud maximè ius erat iurandū, quod quisque nomine fidei dabat, ita ut, teste Dionysio, magistratus plurimas litium disceptationes ex fide dijudicarent. Quapropter Numam Fidei de æ templum posuisse, sacraque fieri instituisse idē tradit. Apud Hebreos talis fuit usus. Hic remias: Et iurabis, uiuit dominus, in ueritate, & iudicio, & iustitia. Hos enim, ut ait Hieronymus, iusiurandū habet communes, quibus si caruerit, periuriū erit. Et Abigail uxor Nabal ad Dauid: Nunc ergo domine mi, uiuit dominus, & uiuit anima tua. Historia est in primo regum lib. Apud nos ita iurat apostolus, testis est mihi Deus. Sed longè usitatissimus iurandi modus est, per euangelium, quem Iustinianus Imperator, uti in eo libro est quem Authenticum appellauit, titulo de sanctissimis episcopis, instituit. Postea ita usu uenit, ut hodie qui iusiurandum iurat, coram magistratibus plurimum euangeliorum librum aut dextra manu tangat, aut osculetur dicens, Ita me Deus, & hæc sancta euangelia iuuent: quod quemadmodum euangelium nostræ religionis fundamentum nulla de causa uiolari debet, ita iusiurandū nullo pacto frangendum sit. Quod autem nostri pontifices solent contumaces, hoc est, superbos ac idcirco iuris contemptores minimeque obediētes, aut delictum aliquod delinquentes excommunicare, ut uulgo dicunt, illisque simul interdiceret

sacris, hoc ex Iudæis sumptum est, quorum moris fuit, eos ignominie causa extra synagogam, id est, congregationem eijcere, qui dicto minus audientes, contra legem, uel pontificum seu populi mandatum aliquid fecissent, quod perinde erat atque apud nos interdicere sacris: illudq; uerum esse euangelista Ioannes affirmat, scribens: Iam enim conspirauerant Iudæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Alludit ad illud & Paulus ad Corinthios epistola priore, cap. 5. cum iubet, ut stuprator sue noueræ exterminetur, quò sic poenitendo tanti sceleris animam non amittat, ita scribens: Tradatur satanæ, ad interitum carnis, quo spiritus saluus sit, in die domini Iesu. Hos religionis hostes diuus Cyprianus absentos passim appellat, quòd reliqui homines ab eis abstinere debeant: qui tamen usurpat supinum istius uerbi abstineo, minime usitatū. Reperio hunc puniendi morem à Druidibus Gallorum sapientibus quondam usurpatum: illi enim, uti Cæsar in suis cōmentarijs testatur, si quis aut priuatus aut publicus corū decreto non stetit, sacrificijs interdicebant. Et hæc poena apud eos grauissima, quoniam quibus ita erat interdictum, ij numero impiorum ac sceleratorū habebantur, ab ijs omnes decedebāt, aditum sermonemq; defugiebant, ne quid ex contagione incommodi acciperent, neque ijs petentibus ius reddebatur, neque honos ullus cōmunicabatur. Hæc omnia ita cum nostra religione consentiunt, ut non temere quis crederet, nos huiusmodi deuouendi execrandiq; modum potius ab ipsis Druidibus, quam à Iudæis esse mutuatos. Atq; hoc unicū telum, terrificūq; fulmen est, quo pontifices nostri solo nutu, mortaliū animas etiam ultra tartara mittunt, propter quod minus utique est in quenquam præcipitanter torquendum.

Qui

Qui primi instituerint, ut uirgines consecrarentur, & unde fluxerit mos uelandi caput, illudq; apertendi uiris principibus, atque osculandi pontificum pedes & manus, item osculo salutandi, ac ipsos pedes mutuò lauandi. CAP. XIII.

Vòd uirgines sacrantur, id est, uota castitatis facientes religioni addicuntur, Pij primi præscriptū esse uidetur, quod in decretis canonicis est: Virgines non uelentur ante XXV. annos, nisi fortè necessitate periculatūs pudicitie uirginalis. Et nō sunt consecrandæ, nisi in Epiphania, et in sabbato Paschæ, & in apostolorum natalitijs, nisi mortis causa urgente, et reliq. Porro eam prerogatiuam apostolorum festis diebus datam aiunt, quòd illi ante omnes, uirginitatis amatores cultoresq; fuissent. Id initium fuisse monacharum, ac incrementum inde suum sensisse, declarat decretū Soteri, qui secundo loco successit Pio. Is instituit, ne monacha ulla pallam, quam uocant, attrectaret, neue thus in accirā poneret, dum sacrificia fierent. Fuit ille annus salutis circiter CLXXV. Vnde uidetur monacharum institutum iam tum apud Romanos non fuisse ignotum. Quare miror quosdam esse, qui tradant Marcellam, quæ cum Hieronymo familiaritatem habuit, primam sceminarum ausam esse illud Romæ profiteri. Verum ab ipsis apostolis ortum uidetur, ut mulierum sacrarum congregatio in christiana religione esse cœperit: cum enim Paulus priore epistola ad Timoth. scribat: Viduas honora, quæ ueræ uiduæ sunt. Porro quæ uera uidua est ac desolata, sperat in Deo. Et subiiciat: Vidua eligatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis hominū te-

t

stimonio cōprobata, si filios educavit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subministravit, si in omni opere bono fuit assidua. Item pergat: Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet uiduas, suppetit illis, & non oneretur ecclesia, &c. Apparet uiduas ueras & desolatas, hoc est, ut Chrysostomus sentit, rerum omnium humanarum curas negligentes, spesq; suas in domino ponentes, iam tum electas, ac ecclesiae, id est, communitatis sumptibus nutritas, & denique tales propemodum fuisse, quales nos hodie habemus monachas, excepto quod nostrae non modò secundum apostolicum præsceptum, sexaginta annis, sed ut plurimum uiginti minores eliguntur, quae cum aliquando carnis titillatione impulsae à continentiae legibus aberrant, profectò religio non mediocriter inde damnum sui honoris facit. Quippe ideo apostolus, teste Ambrosio, in lib. de uiduis, iuniores uiduas minus recipiendas in numerum ecclesiae uiduarum decreuit, quod illae haud facillè possent praestare officia, quae ad ueras uiduas pertinerent. Hinc perspicuè intelligere licet, iam tum coepisse foeminas per hunc modum Deo dedicari, et apostolos primum, ac deinde nostros pontifices exemplo uestalium uirginum, introduxisse foeminarum religionem, ut uterque sexus domino in castitate famularetur. Sicuti uelare caput, secundum apostoli sententiam est, qui ad Corinthios ait: Omnis uerò mulier orans aut prophetans, non uelato capite, dehonestat caput suum. Vnde Linus ex mandato Petri constituit, ne qua mulier nisi uelato capite, templum ingrederetur: quod uidetur ab Hebraeis accepisse, quorum pontifici non licebat caput aperire, dicente Moise: Pontifex caput suum non discooperiet. Vel à Latinis sacerdotibus mutuatus, ut per hoc quoque sic eorum ritus ad honestiores uer-

teret usus. In sacrificijs enim, quemadmodum ait Plutar. in problemat. Itali, autore Aenea, obnubebant caput, quod is cum rem diuinam faceret, praetereunte Diomede, qui, teste Sernio, Palladium quod ex oraculo iussus erat reddere Troianis, tunc referebat, ne cognitus interromperet sacrificium, caput uelauit, atque ita conspectum hostis euitauit. Commemoratur rem hanc Maronius Helenus in 3. Aeneid.

Et positis aris, iam uota in littore solues,
Purpureo uelare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes, in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto,
Hac casti mancant in religione nepotes.

Ceterum apud Arabes & Carthagenenses, foeminae non modò religionis, sed honestatis causa, caput & faciem uelabant, quod uelamē pro galea illis esset. autor Tertullianus, qui de eare librum scripsit. Magistratibus uerò & alijs potentioribus caput aperimus, tanquam omnia nostra illis patere debeant. Idem Plutar. autor. Hinc haud dubiè nobis mos est, et orare aperto capite, & superiores reuereri, id quod apostolus uoluit dicens: Omnis uir orans, aut prophetans uelato capite, probro afficit caput suum. Hæc ille. Sed ad rem redeamus. Est igitur sacrandarum monacharum institutum multò uetustius, quam quæuis alia monachorum religio: est item excellentius: quippe nulla, ut ait Augustinus de bono uirginali, uirgo sacra nascitur, nec est hæc proles carnis & sanguinis. Si harum queritur mater, religio est. Non parit uirgines sacras, nisi uirgo sacra, uirgo illa, quæ desponsata est uni uiro, id est, CHRISTO. Talis uirgo sacra fuit Petronilla, talis Cæcilia, talis Agnes. Postea in collegia coi-

uere, ac sanctissimis uiuendi legibus à patribus acceptis, uitam uirginitate dignam agere cœperunt. Mos deosculandi pedes pontificū, ne longè exempla petamus, à Christo præceptore nostro cœpit. Is summus sacerdos & pontifex maximus tulit, ut mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, sicut testis est Lucas, sibi pedes primū flens lachrymis rigaret, capillisq; tergeret, ac deinde deoscularetur, ueluti apud Hebræos mos fuerat Christos domini uenerari. Voluit item proculdubio Cornelius Centurio pedes apostoli Petri osculari, sed pater mansuetudinis plenus id fieri non est passus, qui eleuans eum sibi ad pedes iacentē, dixit: Surge, & ego ipse homo sum. O uocem memorabilem, atque salutarem, si bene multi hodie sese quoque homines tantum esse perpendent, qui propterea quòd sacerdotio præditi sunt, planè se reliquorum mortalium, longè post hominum memoriam imperiōsissimos dominos præbent, non communes patres, uti fieri deberet. Ita usu uenit, ut nos pontificum nostrorum pedes exosculemur: illudq; institutum à Romanis pontificibus dixerim, quòd mos ille osculandi antiquus à deorū etiam cultoribus seruatus, ad ueram pietatem usurparetur. Perinde quandoq; expedit, ad alliciendos hominū animos ad ueram religionem, ut quod apud illos honori antea fuerat, non tolleretur penitus, sed sanctiore instituto ad consimilem adhiberetur cultum. Nam, ut Plutarchus testatur, sacerdotib. Romanis nec habere nec petere magistratū permittebatur, licet tamen & sella curuli utebantur, ut ijs deliniti ultra nō quærent: in templis prope ianuam læticiā habebāt, tanquam custodes & refugium: pedes ijs reliqui osculabantur. Quin & alijs summis uiris id genus honoris habebatur, cuius rei testis est Seneca, scribens Caiū Cæsarem porrexisse ad osculandum

landum sinistrum pedem Pompeio Pæno, ut ita ostenderet focculum auratum, margaritisq; distinctum. Idem Pomponius Lætus affirmat, ita scribens: Imperatores antea manus exosculandas nobilibus præbebant, post suis manibus subleuabant ad oris osculum, uulgus genua exosculabatur. Diocletianus edicto sanxit, uti omnes sine generis discrimine, prostrati pedes sibi exoscularentur, quibus etiam ueneratio nem quandam adhibuit, exornans calceamenta auro, gemmis, & margaritis, quod fecisse antea Caium Caligulam memorat. Is honos hodie Romano pontifici fit, qui aduētes se ad sacra pedum oscula admittit: cæteri uerò antistites dexteram manum auersam aduētib. religiose osculandam porrigunt, quod uel ab ethnicis sumptum constat. Plinius enim lib. 11. dicit religionem aliquam esse in dextera, quæ in fide porrigitur, quæ osculis auersa appetitur. Testatur idem Apuleius libro asini sui secundo, ubi cū de propheta Aegypcio meminit, ait: Et cum dicto iuuenem quempiam linteis amictulis intectum, pedesq; palmeis baxeis indutum adusq; dextro capite producit in medium, huius diu manus deosculatus, & cætera. At contrā faciebant Numidiæ reges, qui teste Valerio Max. more gentis suæ, nulli mortalium osculum ferebant. Solemus insuper & osculo salutare, id quod antiquum est, quando satis constat Hebræos sic consueuisse in osculum excipere hospites, atque hoc pacto salutare aduētes se. Ad hunc modum Iacob ut uidit puellam Rachel, ore est prius osculatus, quā illi indicaret se eus esse amicum. Et Laban pater ipsius Rachel ut nouit Iacob filium Rebecæ sororis suæ, cōplexus est eum ruens in osculum. Sic Christus salutantes se osculari solitus erat, sic Paulus beneuolentie animorumq; charitatis osculo salutandū censuit, qui in

extrema secunda epistola ad Corinth. scripsit: Salutate uos mutuò sancto osculo. Hinc ego dixerim apud Romanos institutum fuisse, ut mulieres cognatos ore oscularentur: cuius rei etsi Plutarchus in problemat. alias ponit causas, quòd mulieribus Romanis uini usus interdictus esset, et idcirco ne bibentes latèrent, sed domesticorum congressu redarguerentur, osculandi consuetudinem introductam. An quòd mulieres Troianæ cum ad Italiæ littus accessissent, & uiri ad unum omnes in terram descendissent, naues incenderunt, quia se iam diurni laboris pertæsas maris tæderet, quæ metu deinde uirorum pauide, osculando ac blandè appellando mitigassent eorū animos, sibiq; reconciliassent? Hinc mansit postea cōsuetudo, ut hac inter se comitate uterentur, fuitq; præcipuum cognationis signum, post cognatorū connubia lege prohibita: quod nunc ubique gentium seruatur, & præsertim apud Anglos, quorum mulieres nō cognatos modò, sed quoscunq; generatim osculo tantū salutant, resalutantq;, & illud quidem prioribus, uti dicitur, labris, tam decentissimè quàm honestissimè faciunt. At quæ regio sunt sanguine editæ, non oscula inferioribus libant, sed manum auersam porrigunt, perinde ac uiri inter se salutationis causa, solè dextram iungere dextræ. Quòd sacerdotes ante diem festū paschæ sibi inuicem, quodq; prophani qui superiores sunt, inferioribus pedes lauant, id fuit etiam Christi institutum, qui ut humanitatis documentū omnibus præberet, apostolis pedes eodem die lauit, quibus, prout Ioannes commemorat, et dixit: Vos uocatis me magister & domine, & bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego laui pedes uestros dominus & magister, & uos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi uobis, ut quemadmodum ego feci uobis, ita et uos faciatis.

faciatis. Quod institutum mansit postea cum osculandi ritu, & utrumque commemorat Tertull. lib. ad uxorem altero.

Qui primi apud Romanos instituerint sacerdotes flamines, uirgines uestales, pontificem maximū, salios, feciales, patrem patrarium, regem sacrificulū, augures, epulones, sodales, Titios, & aruales, ac singulorum officia, & quæ procurarent sacra, & de primi lectisternio, atq; librorū Sibyllinorum origine.

CAPVT XIII.

Lamines, id est, sacerdotes, Numa Pompilius secundus Romanorū rex instituit: is enim rex creatus nihil prius habuit, quàm præferocem populum ad pacis et iustitiæ cultum à rei bellicæ studiis auertere, sacrisque obligare. Itaq; primū cōstituit annum ad cursum lune, digestū in duodecim menses, uti alio est loco à nobis dictū, festosq; deinde dies: flamine unū Ioui creauit, qui dialis est dictus, eum insigni ueste curuliq; sella ornauit. Is mortua uxore, ut ait Plutarchus in problem. sacerdotio se abdicabat, uelut alter censor uita priuato collega, magistratu abibat. Non uehebatur equo, neque noctem unam extra urbem manebat, ut si longius profectus esset, ne sacra, eius absentia negligerentur. Item iurare eidem minimè licebat, eò quòd tormeti quoddam genus sit homini libero iusiurandū, præsertim sacerdoti, cui cum diuina credita sint, paruum habere fidem, absurdum censetur. Utinam utrumque nostri attenderet episcopi in primis, qui ad suum munus fungendum baud semper præstò sunt, propter quod res religionis meliore in casu minus sunt: & nostri magistratus, qui uolunt pro re etiam minima; sacerdotes iureiurando adigere,

cum ijs in primis illud tantum fari liceat, Est, est, non, non. Sed domum repedemus. Duos deinceps Numa adiecit flamines, Marti unum, alterum Quirino. Plutarchus huius rei autorem facit Romulum, atq; ab eo flamines Ioui & Marti, non à Numa creatos: cui opinioni Livijs minime assentitur. Hos ab insigni quod capite gestabant, quasi filamines dictos existimant quidam, alij à pileis quasi pilamines: sed infula quæ illorum capitibus hærebat, quæ flamina, ut Dionysius scribit, est dicta, ijs uerius quàm uox alia nomen dedit. Item uirgines uestales Numa legit. Quæ sacra in Italiâ per Aeneam adducta fuerunt. Vergilius:

Sic ait, & manibus uittas Vestamq; potentem,

Aeternumq; adytis effert pencentralibus ignem.

Vestam matrem Saturni, & alteram ex Ope filiam ferunt: de hac uirgine Ouidius in fast.

Semine Saturni tertia Vesta fuit.

Et modò eam ignem ponit, dicens:

Nec tu aliud Vestam quàm uiuam intellige flammam.

Modò terram:

Sic incesta perit, quia quam uiolauit, in illa

Conditur, & tellus Vestaq; numen idem est.

Bene conuenit, ut Vesta terra sit, & ignis, quia terræ inclusus est ignis, id est, naturalis calor, quibus cuncta producuntur. Posuit illi templum Albæ Ascanius. Fuit & Romæ ades inter Palatium & Capitolium, forma penè spherica, quater pingitur, constituta. Tradit Aulus Gellius, primæ quæ huiusmodi sit adhibita ministerio, Amatam nomen fuisse, ac propterea reliquas deinceps omnes Amatas appellatas: diciq; non electas, neque creatas uestales, sed captas, eò quòd capiebatur à pontifice de manu patris uestalis uirgo: neque

cap

capì poterat minor annis sex, neque maior decem, & quæ ex seruis nata, aut corpore manco, sensuue diminuto foret. Romæ primo Gigania & Berenia captæ, mox totidem addite, Canilia & Tarpea. Huic numero Seruius Tull. duas non uisimè adiecit. Hæ decem primos annos sacrorum ritum perdiscebant, totidem deinde operam dabant sacris, tertio decem rudes & nuper captas instruebant: postea uerò si qua id ætatis nubere uoluisset, fas erat, alterum mallet sequi. Ceterum quando illis quæ coniugium secutæ fuissent, male uertisset, plures ad mortem usque in religione perseverabant. Stipendium ijs Numa de publico statuit, & eas denique perpetua uirginitate alijsq; caerimonijs uenerabiles fecit: carpento uehebantur, magistratusq; illis assurgebant, ac fortuito occursu, fontem supplicio eximebant: ignem perpetuum seruabant, qui si per incuriam extinctus esset, custos flagro à pontifice maximo cui suberant, cædebatur. Si qua incesti conuicta esset, ante ora ciuium, mæsto silentio efferebatur, uiuamq; circa Collinam portam, in subterraneum specum dimissa, terramq; statim superiniecta necabatur. Atque hoc sacerdotium Alba oriundum per hunc modum fuit Romæ instauratum. Pontificem præterea maximum Numa Martium Marci filium ex patribus creauit, cuius potestati omnia sacrorum iura subiecit, ac quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa, sacra fieri oporteret, formulam docuit, constituitq; eum, teste Festo, iudicem ac arbitrum rerum æquè diuinarum ut humanarum. Fuit id, credo, certum portentum, quo est significatum, urbem Romam postremo perinde pontificia maiestate, qua nunc latè patet, gentibus moderaturam, atq; olim potentia imperasset. Idem Gradiuo Marti duodecim sacrauit salios, tunicæq; pictæ insigne dedit, & super tunicam,

t 5

æneum pectori tegumentū, cœlestiaq; arma, quæ ancilia ap-
pellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina, cum tri-
pudijs solenniꝫ saltu, unde nomen traxerūt, iussit. Videtur
Numa in hoc, uelut in plerisq; alijs, Hebræos æmulatus: le-
gimus enim David ante arcam fœderis saltando processisse.
Ancile scutum breue ac rotundum, regnante ipso Numa, è
coelo lapsum in seuiantis pestis remedium, uulgò credide-
runt. Ouidius in fastis:

Ecce leui scutum uersatum leuiter aura

Decidit, à populo clamor ad astra uenit. Et infert:

Atque ancile uocant, quod ab omni parte recisum est,

Quaq; oculis species, angulus omnis abest.

Et cum aruspices respondissent, illic fore orbis imperium,
ubi ancile illud consisteret, diligentia Numæ ne ab homini-
bus unquam auferri posset, à Mamurio fabro multa similia
facta sunt, & in templo Martis posita. Inter tot sacros or-
dines, posuit & feciales sacerdotes, quibus id dedit nego-
cium, ut Romani nullum iniuste bellum inferrent cuiquam.
Cneus Gellius annalium scriptor id ab Ardeatibus prodidit
acceptum, alij ab Equiculorum gente. Satis constat Nu-
mam bellum Fidenatibus indicturum ob excursiones in Ro-
manum agrum factas, ne non omnia rite fierent, feciale ius,
& collegium postremo constituisse. Ii si qua per iniuriam
Romanis adempta essent, repetebant ab hoste: quæ si minus
reddita essent, bellum composito ad id carmine indicabant.
Pari potestate petentibus iuste res, dabant fontes ad suppli-
cium, legatorum iniurias uindicabant. Ad hos item perti-
nebat, fœdera iure percussa tueri, pacem sancire, eandem si
minus legitime pacta esset, irritam facere, & si quid impe-
rator uel exercitus deliquisset, scelus expiare. Feciales au-

tem

tem à ferro siue à facio dicti, quod apud eos belli pacisq; fe-
rendæ seu faciendæ ius esset. Fuit & sacerdotium Patris pa-
trati, qui Romæ ad iusurandum patrandum, hoc est, ad so-
lus sancendum eligebatur: fecialis eum faciebat, uerbena
caput capillosq; tangēs. Primus Romæ fecialis Marcus Va-
lerius patrem patratum Spurium Fusum fecit. Post exactos
reges, coepit rex sacrificulus creari, is primus fuit Manius
Papirius, qui ne in re ulla regis præsentia desideraretur, ea
sacra obibat, quæ reges facere consueissent. Et id sacerdotiū
pontifici maximo subiecere, ne quid regum nomen recenti
libertati officeret. Erant præterea augures, de quorum ori-
gine alibi diximus. Epulones qui indicēdi Ioui cæterisq; dijs
epulas potestatem habebant, ueteres pontifices instituere:
nam, ut inquit Cicero, pōtīfices propter multitudinē sacrifi-
ciorū, trīs uiros epulones esse uoluerūt, qui triumphū epu-
lones appellabātur. Iis postea præpositus est rex sacrorū, id
est, sacrificulus. Additi deinde fuerūt alij tres uiri, qui sacris
libris legendis, carminibusq; Sibyllæ præessent. Isti, quoties
prodigia magnos aliquos rerum euentus auspicantia emer-
gerent, lectisternijs ad puluinaria deorum factis, sacris sup-
plicijsq; placabant, qui & sodales Titij uocabantur, sic se-
ptem uiri epulones dicti sunt. Hos Titios sodales, autore
Cornelio Tacito, Romulus inita cum Tito Tatius societate,
primus creauit. Idem primus, uti Plinius perhibet, aruales
sodales instituit, seq; inter alios, duodecimum fratrem ap-
pellauit, ut arua fruges ferrent: & propterea eius sacer-
dotij insigne fuit spica corona. autor Gellius. Sacra quæ
istiusmodi sacerdotibus in primis curæ essent, hæc fuisse
reperio, lupercalia, saturnalia, de quibus alibi meminimus.
Bonæ deæ, quam alij aliam fuisse dicunt, sacra in Auentino

in eius templo fiebant, ad quæ uiri non ingrediebantur. Floralia deæ Floræ pridie calendas Maij dicata. Hanc Liuius et Dionysius meretricem fuisse tradunt, cui ut deæ ob id magnus est habitus honos, quod populum Romanum fecisset hæ redem, quæ & fructibus cunctis præesse credebatur: colebatur autem à meretricibus cum coronis & uestium uarietate, temporis Letitiam florumq; significantibus. Terminalia, quod Numæ rex Ioui Terminali lapides sacrasset, terminosq; posuisset in agris, quo unusquisq; suis finibus contentus esset. Romani postea eius pietatis monimenta diu seruauerunt, terminos ipsos deos uocantes, ut fidos agrorum finium custodes: quibus sacrificabant, non animal ullum immolantes, nam impium ducebant sacros cruentare lapides, sed liba fructuumq; primitias offerentes. Vinalia, quæ causa uini, sicut robigalia cunctorum, circiter VII. calendas Maij celebrabantur, quia tunc robigo segetes soleat occupare. Bacchanalia, quæ nos supra lib. 3. & Liuius dicit ex senatusconsulto, ut bonis moribus pestifera, Roma expulsa fuisse: noctu enim fiebant, ubi nudus uterq; sexus impurissime commiscebatur. Cerealia Cereris deæ sacra, quæ Triptolemus primus instituit. Sacerdotes uestibus utebantur albis, & noctu cum facibus currebant, uinum non bibebant. Insuper & ieiunium institutum quinto quoque anno, prodigiorum causa. Ouidius etiã à Venere abstinere dicit, quod castitati præsit. Soli aurilia, quum tribus hostijs diuersi generis, tauro, ariete, & uerre, immolabatur. Festum diem septimontium Plutarchus in problematibus ponit, cum septimus mons est urbi quasi tum demum finitæ additus. Quinquatria, quæ Mineruæ calendis Martij quinque dies fiebant, quo tempore, ut testatur Hieronymus, munus Minervæ appellatū, pueri quando

quando uacabāt, magistro offerebant. Item quinquatres minores eidem Mineruæ sacri, Idibus Iunijs, quando tibicines personati per urbem incedebant, ut illi qui alias ebrij Tybure Romanæ reducti fuissent, indicarentur personati esse inter alios ignotos. Ouidius:

Cum uagus incedat tota tibicen in urbe,

Quid sibi personæ, quid toga longa uelint?

Callidus ut possit specie numeroq; senatus

Fallere, personis imperat ore tegi,

Admisceatq; alios, ut & hunc tibicina turba

Augeat, in longis uestibus ire iubet.

Ac plura alia festorum dierum genera uana superstitione obseruabantur, quæ exponere nimis omnino otiosum foret. Erant & ludorum uaria genera, ut Circenses, gladiatorij, Megalenses, ita dicti, quod in honorem Magnæ matris deorum fiebant, Græci enim *Μεγαρα* magnum dicunt. De ijs Hero dianus in Commodo ita scribit: Veris initio statim solenni q; die, pompam Matri deum Romani celebrabant: in ea quæ apud quenq; sunt diuitiarum præcipua, suppellexq; pleraq; imperatoria materiæ aut artis spectandæ præferri ante deam solent, passimq; omnibus ludendi licentia permissa, sic, ut personas induant quas cuique libitum, nullamq; non magistratum quoque imaginem, prout cuiusq; studium representent, ita ut non temerè à falsis ueros dignoscas, &c. Sed pro hominum salute, ludi in primis seculares celebrantur, cum lectisternijs, quorum initium demonum utique malorum operatione factum constat. Siquidem Valesius quidam uir locuples, tribus quos habebat filijs pestilentia laborantibus, dum ante focum suos penates orat, ut saluis pueris in suum caput id mali uertatur, ecce tibi, uox repente audita.

filios saluos fore, si Terenti duxerit, ibiq; ex Ditis patris & Proserpinæ ara petita aqua recrearit. Pater quãuis anxius, quod longius sibi eundum esset, tamen ex sua uilla ire pergit, alteraq; nocte ad campum Martiũ per Tybrim delatus, cum in naui non esset ignis, iubetur à gubernatore ire Terentum ad locum proximum: qui audito Terenti nomine, iam certò sciens eò se peruenisse, quò deorum uocaret oraculum, aquã calefacit, datq; bibendã pueris, illi epota aqua, saluari quiete sopiti, continuo omni morbo liberantur, uocatoq; parenti narrant se à dijs adiutos, admonitosq; ut eo loci mactatis suruis, id est, nigris hostijs, lectisternia ac ludi nocturni ad aram Ditis et Proserpinæ fieret. Valsus maior in modum gauisus incipit primo quoque die terram fodere aræ erigendæ causa, sed ibidem reperta sub terra ara, Diti patri & Proserpinæ inscripta, hostias mox immolat, tribusq; continuis noctibus, quia totidem filij morbo leuati fuerant, lectisternia atque ludos facit, aramq; terra obruit, prout antè fuerat. Post hæc Valerius Publicola, qui primus fuit Romæ consul, idem sacrum ægrotantibus succurrendi gratia celebrasse dicitur, sed non solenni pompa. Ex quo Liuius lib. 5. de ijs ludis ita scribit: Tristem hyemem grauis et pestilens omnibus animalibus æstas excepit, cuius insanabilis pernicietis quando nec causa nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt, diuini sacris faciundis lectisternio tunc primum facto, per dies octo, Apollinem, Latonamq; & Dianam, Herculem, Mercurium, atq; Neptunũ, tribus quamamplissimè tum apparari poterat, stratis lectis, placauere. Priuatim quoq; id sacrum celebratum. Lectis enim antiqui cubantes epulabantur, aut deorum iræ placandæ causa, in templis conuiuia concelebrabantur

tribus

tribus dijs, Ioui, Iunoni & Minervæ: & simulacrum Iouis in lectulo ponebatur, Iuno uerò & Minerva in sellis conledebant, siquidẽ sceminæ cum uiris cubantibus, autore Valerio, sedentes coenabant. Ita septem epulones cõuiuia celebrabant ad deorum puluina, quæ lectisternia appellata sunt. Et hæc origo lectisterniorũ, atque ludorũ secularium, qui ita uocati sunt, quòd semel in uno seculo (est enim seculum centũ annorũ spatium) fierent, tametsi mos non semper seruatus est. Iam oportet demonstrare, & unde illi libri Sibyllini, de quibus suprã facta est mentio, ad Romanos allati fuerint, quos summa religione iuxta ac obseruantia custodiebant, & cum dij publicè consulendi essent, ad eos libros utquam ad oraculum quindecimuirĩ adire solebãt. Itaque Dionysius libro quarto scribit anum quandam incognitam tulisse libros nouem ad Tarquinium Superbum, affirmantem esse eos deorum oraculis plenos, dixisseq; uelle se uendere non minus trecentis Philippeis aureis, & rege rem ludibrio habente, illam tres coram combussisse: ac rursum pro reliquis idem precium postulãtem, rege tum magis anus insaniam deridente, tres alios exussisse, atque iterum rogasse ut precium daret, tum regem miratum constantiam mulieris misisse libros tres: & quia anus accepto precio nusquam postea uisa est, iam tum creditum, eam Sibyllam fuisse, cui, quemadmodum poëta ait, magnam mentem animumq; Deius inspirasset uates: nam Sibylla dicta est, quòd Dei nosset consilium, os enim lingua æolica Deus uocatur, & autem consilium. Curabant & Apollinares ludos, qui, teste Liuii, libro decadis terciæ quinto, primum instituti sunt bello Punico secundo, uoti Apollini ob uictoriã adipiscendã, hoc est, ad expellendum Annibalem ex Italia. Data sunt prætori

duodecim millia aris, ad rem diuinam, & duæ hostiæ maiores, ac iussu, ut græco ritu sacrum facerent Apollini, boue aurato, & capris duabus albis auratis: Latonæ boue fœmina aurata, et in circo maximo populus coronatus ludos spectaret, atque matronæ supplicarent, uulgoq; apertis ianuis, in propatulo epularentur, quod dies celebrer omni cærimoniarum genere fieret. Plebei constituti post exactos reges, pro plebis libertate, seu pro reconciliatione, post secessum ab ea factum in Auentinum montem. Et demum id genus per multi fuere, qui penitus obsoleuerunt. Tantum ex omnibus, usq; ad hunc diem, durant taurij sue taurilia ludi apud portam Tergeminam quotannis celebrati, qui prius, sicut tradit Varro, in circo Flaminio edebantur, & autore Festo, instituti dicuntur, quod regnante Tarquinio Superbo, magna incidisset pestilentia in mulieres grauidas, quæ cōtracta fuerat ex carne taurorum diu uendita populo: ob hoc ludi taurij dicti, & dijs inferis dicati sunt. Habebant in super & conuiuiorum celebrationes, quæ aut erant cōuiuia pontificalia, quæ in sacrificijs à sacerdotibus parabatur: aut triumphalia, quæ post uictoriâ Imperator uel dux populo dabat: aut funebria, ut ita honor haberetur demortuo. Dabantur item uiscerationes, id est, caro cruda, congiaria, & misilia, quæ spargebantur, ut puta uelaria, linea, odores, unguenta, cum alijs tēporibus, tum maxime saturnalibus in theatro, ut Suetonius in Caligula: Spar sit & misilia uariarum rerum. Atque tale fuit apud Romanos rerum sacrarum initium, quarum bonam nos partem accepimus, uti appositè per nos explicatur.

LIBRI QVARTI FINIS.

POLY-

POLYDORI VERGI-

LII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVVM LIBER QVINTVS.

Vnde nostris consuetudo sit festis diebus exornare tēpla, ac in illis offerre cereas imagines, tabellasq; miraculorum ponere, item cōuiuari, cum quis præsertim sacerdos primam celebrat missam. CAP. I.

VPERIORE uolumine, quod denique pacto christiana religio propagata fuerit inter mortales, & de initio sacerdotij apud Hebræos & Romanos, ac nouissimè apud nos, & illud in quot officiorum gradus abiuerit, abundè explicauimus: nunc autem peregrinos ritus ab ethnicis, id est, gentibus non Christianis (tunc enim gens dicitur) acceptos, atque reliqua persequemur, quæ nostri iam suscepti sunt muneris. Cum igitur multa ab Hebræis, & non pauca ab Romanis cæterisq; ethnicis ad nos instituta manauerint, poscit locus, ut appositè ea perinde commemoremus, quæ ab his acceperimus: atque minime cōuenit tacita relinquere, quæ ab illis sumus mutuati, cum præsertim illa ipsa meliora fecerimus, ad melioremq; usum adhibuerimus. Sunt itaq; multi ritus propè germani, ex quibus & hic est. Porro apud nos festis diebus tēpla & domus nuptiales auleis exornantur: lauro, hedera,

alijsq; festis frondibus uestiuntur fores, ac uestibula coronantur, spargunturq; floribus. Quæ hercle omnia ipsi idolorum cultores antea seruabant. Vergilius:

Nos delubra deum miseri quibus ultimus esset

Ille dies, festa uelamus fronde per urbem. Et alibi:

—Et uarijs florentia limina fertis.

Item Iuuenalis testatur:

Postibus & densos per limina tende corymbos.

Lauros quoque adhiberi solitas causa gaudiorum, indicat, cum ait:

Pone domi lauros, duc in capitolia magnum

Cretatumq; bouem.

Tradit idem Tertull. Quid, quod Martinus primus Romanus pontifex hæc eadem, quæ in canonicis decretis, cau. 26. quæst. septima, scripta leges, & testatur, & uetat? Consumiliter ritus offerendi cereas imagines, ab iisdem est profectus: cum enim Pelasgi, teste Dionysio Halicarnassensi, quem etiam alibi super hac re citauimus, sedibus pulsus Dodonam peruenissent, ibi accepto responso, quo admoniti sunt, ut Siculorum continentem terram quærerent, in Latium demum post multos errores uenientes, in lacu Cutiliensi enatâ deprehenderunt insulam, quam Cotilliam nominarunt. Hoc igitur quasi omine suscepto, has sibi prædictas esse sedes didicerunt, pulsusq; inde Siciliensibus incolis regionem ipsi tenuerunt, decima prædæ secundum responsum Apollini consecrata: erectoq; Diti sacello, & Saturno ara, illum humanis capitibus, hunc uirorum uictimis placare se existimabant, propter oraculum, in quo erat:

Et capita inferno, & patri transmittite lumen.

Saturni sacra, ut quidam uolunt, saturnalia nominâtes. Post hæc ferunt, Herculem cum Geryonis pecore per Italiam redeuntem

deuntem, suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificijs, in fausta mutarent, offerentes Diti non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem formata, quasi parua ora, ut pars prototo foret: et Saturni aras non mactatis uiris, sed accensis cereis excolentes, quia quæ non solum uirum, sed etiam lumen significat. Inde ergo ualuit consuetudo, ut saturnalibus et ceteri misistarentur, & sigilla, id est, oscilla, arte fictili fingerentur, ac uenalia exponerentur, quæ homines pro se ac suis placulis Diti & Saturno offerrent. Hæc quodammodo nostra naticinabantur sacra: nam sic & nos eadem ex cera sigillaria, hoc est, imagunculas templis offerimus, & oscilla: quoties enim pars aliqua corporis læsa fuerit, ut puta manus, pes, mamilla, statim uota facimus Deo, et eius diuis, qui bus mox recuperata sanitate, illam manū, illum pedem, illā mamillā ex cera formatam offerimus. Quæ consuetudo sic increbuit hætenus, ut istiusmodi sigillaria ab hominibus ad reliqua animalia transferint: sanè sic pro boue, sic pro equo, sic pro oue, oscilla templis ponimus: in qua re quispiam uerecundè scrupulosus fortassis dicet, se planè nescire, an nos præscorum religionem potius uel superstitionē æmulemur, cum talia Christianæ ecclesiæ rectores etiamnum admittant: quando autem Catone de re rustica, sic Romanorum moris fuit, pro bobus, ut ualerent, uota facere, cuius rei modum ualde mehercule ridiculum ille ibidem ponit. Hinc etiā consentaneum est fluxisse, ut nos quoque cereos offeramus, illisq; accensis cœlicolas colamus, sicuti ad Saturni aram est institutum, quod præsertim in festo purgationis uirginis die obseruatur, ut quasi ipsi cerei sint apud nos loco agni amniculi, columbarum & turturum, quæ munera Moses constituit pauperis iustico die ad templū deferenda. At usus pen-

filium lychnorum, siue, ut Seruius placet, lychinorū, hoc est, lucernarum uel lampadū, quas uocant, à lucernis uenisse uidetur, quas Moyses in tabernaculo accensas seruari instituerat. Quod uerò tabellas in tēplis affigimus, quibus miracula inscripta sunt, ut ea ad posteros testatiora sint, hoc ex Grecis est, apud quos, teste Strabone, lib. geograph. 8. mos fuit in templo eius dei qui auxiliatus esset, & præsertim Aesculapij, quod Epidauri insigne erat, tabellas appēdere, in quibus morbi sanati erant inscripti. Sic à Romanis sumptū est, ut & sacerdotes pariter atque prophani, diebus festis conuiuia non ternis aut senis ferculis, sed uicenis, si fieri possit, suis præbeant amicis. Quinetiam iam ita usu uenit, ut non censeatur esse festus ac solēnis dies, nisi sit opiparo comitata conuiuio. Est et illud ab iisdem ethnicis, ut sacerdotes nostri cum primum rem diuinam faciunt, hoc est, primā celebrant missam, consacerdotes & amicos conuiuio accipiant, eundemq; diem non minus religiose quā natalē colant, uti aspiciatō sacerdotalē introitum adeuntes: & id quidem nō immerito, quoniam ex illo uita tantum, ex hoc uerò uita sancta producit. Ita apud ueteres, idem dies quo quis sacris initiabatur, natalis sacrorum appellabatur, religiosq; ientaculo celebrabatur. Vtrunque Apuleius libro asini 11. testificatur, cum ita scribit: Exhinc festissimū celebraui natalem sacrorum, & suauis fuerunt epulæ, & faceta cōuiuia, dies etiam tertius pari cærimoniarum ritu celebratus, & ientaculum religiosum. Cæterū nostri iam inde à principio consueuerunt in templis die cœnæ domini epulari, testis Tertullianus, qui in apologetico, et libro ad uxorem 2.

de ethnico, ait: Quis enim coniugem suam ad dominicum conuiuium dimittet?

Vnde

Vnde apud nostros moris sit, spargere pecuniā in populum, dare epulum & strenam, ducere choreas, edere spectacula, exire Calend. Maij in agros, currere Cal. Martijs per arua cum faculis accensis, & per dominica natalitia ministrum quempiam facere dominum, ac ante initiū quadragesimæ induere personas. CAP. II.

Ræter ea quæ proximè exposuimus, ex eodem ethnicorum luxuriæ fonte manauit, ut cum coronatur Romanus Pōtifex, Imperator, et rex, alijsue principes aliquo insigni honestantur honore, mos sit spargere in populum, non uestes, non unguenta, id quod Romanos Imperatores facitasse superiore capite ostendimus, sed numos argenteos, uel aureos, quō sic futuræ liberalitatis signum ab inita statim dignitate appareat. Solent simul epulum, hoc est, publicum conuiuium ciuibus, & præsertim in nuptijs, dare, quod ueteres præcipuè Romani siue in triumphis, siue in ludis, siue in funere ad sepulchrum, pro hereditatum facultatibus facere consueuerant. Iuuenalis:

Vnde epulum possis centum dare Pythagoreis.

Et Tranquillus idem passim attestatur. Est haud dubio procul & ab iisdem usus dandi strenam, id est, munus quod in principio anni, boni ominis gratia datur: quando idē Tranquillus scribit, equites Romanos solitos fuisse quotānis strenam Augusto Cæsari in Capitolio etiā absenti Calen. Ianua. conferre, quod hodie etiamnum apud nos ubique seruatur, diuerso tamen modo. Itali enim summi uiri dant in finis, in Anglia uerò inferiores deferunt strenam superioribus, & regi cuncti principes, qui tamen dantibus aliquid contrā do

nat, quò liberalitas ut boni ominis nuncia mutuò communicetur. Quod etiam sine munere, cum primum anni incipien-
tis diem, more ueterum, ut est testis Plin. letis precibus nobis uicissim faustum generatim ominamur. Item imitatur et nauiter ipsos priscos in psallendo saltandoq; nam illi ita in statuiis feriis factitabant, testis Vergilius:

Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.

Idem: Immemores nostri festas duxere choreas.

Morem autem eiusmodi choreas ducendi Liuius ab Hetruscis ad Romanos profectum dicit. Sed & hæc omnia Zacharias pontifex simul testatur, simul prohibet: Si quis cal. Ianuarij ritu ethnicorum colere, uel aliquid plus noui facere propter nouum annum, aut mensas cum lampadibus, uel epulas in domibus præparare, & per uicos & plateas cantatores & choreas ducere ausus fuerit, anathema sit. Scriptum leges hoc præscriptum in decretis cano. cau. quam supra in consunilem rem adduximus. Verum quàm belle seruatur, ex eo licet existimare, quòd nunc nulla alia de causa, sit grator festus dies iuuentuti, quàm ut ocium sit ad choreas ducendas, & id cum primis apud Italos. Solemus uel more priscorum, spectacula edere populo, ut ludos, uenationes, palestras, cursus hastarum, equorumq; ad metam è carcerebus, recitare comœdias, item in templis uitas diuorū ac martyria representare, in quibus ut cunctis par sit uoluptas, qui recitant, uernaculam linguam tantum usurpant. Sic olim apud Romanos in primis, in theatris poetarum recitabantur poemata, in amphitheatris bestiarum, gladiatorum uel ludicra fiebant, uarij q; per urbem ludi, quibus plebs oblectaretur. Est item consuetudinis, ut iuuentus promiscui sexus letabunda Calend. Maij, exeat in agros, & cantans inde ui-

rides

rides reportet arborum ramos, eosq; ante domorū fores ponat, et deniq; unusquisq; eo die aliquid uiridis ramusculi uel herbe ferat, quod non fecisse poena est, præsertim apud Italos, ut madesiat. Hæc uel à Romanis accepta uidentur, apud quos sic Flora cunctorum fructuum dea mense Maio lasciuè colebatur, sicut supra diximus. uel ab Atheniensib. sunt, quòd illi in fame in templo delphico, si præstatu id est, iresionem ponebant, hoc est, ramum oliuæ, siue lauri, plenum uarijs fructibus. autor Herodotus. Sic nos tunc eo anni tempore, cum uiuent omnia, quasi per hunc modum, fructuum libertatem ominamur, ac bene precamur. Item in Umbria præsertim insigni regione Italiæ, unde nos oriundi sumus, consuetudo est, ut quotānis pridie Calend. Martias, id est, ea nocte quæ primū diem mensis Martij præcedit, crebros passim faciant ignes, & pueri facibus, quæ ex arundinibus iam aridis ut plurimum fiunt, accensis per arua currant, ut precantes fecunditatem agrorū, tum terra iam foetum parturiente. Quod acceptum dixerim ab ipsis quoque Romanis, qui quasi per manus talia nobis sacra, seu celebritates, uel obseruationes tradiderūt: illi enim, ut antea ostendimus, cerealia Cereri sacra colentes, cum facibus noctu currebāt, quòd Ceres ipsa gerendis fructibus, prout Cicroni placet, & nos alibi docuimus, præsit, & quasi Geres nominata sit. Est & illud ab iisdem ad posteros profectum, quamobrem nunc per dominica natalitia, nostri ministri potestatem in dominos habeant, atq; unus eorū dominus creetur, cui cuncti domestici simul lasciuī & hilares pareant, unā cum ipsis dominis, hoc est, patribus familiās. Siquidem hanc libertatem serui apud Romanos, uti in Iustini epitome est, saturna libus habebant. Institutum hoc apud Anglos præcipue custo-

ditur. Sed aliud fuit olim apud gentes seruorū nomen, quod bellorum leges attulerant, ubi capti essent: nos autē Dei benignitate ac providentia liberi ferē omnes ac fratres, autore Christo, uniusq; ciuitatis Dei ciues sumus, ac propterea quos habemus domini ministros, serui appellandi non sunt, necdum habendi, quod permulti impudenter faciunt. Atque hoc libertatis munus uni christianę religioni duntaxat acceptum referre debemus. Post hūc, alius paris propē lasciuie ludus ad nos transijt: nam ut illi in quinquatrijs minoribus, & megalensibus, personati per urbem ludendo incedebāt, ita nostri morem induendi personas non uno uel altero die, nec sacrorum causa, sed turpi insaniendi studio, duos continuos menses ante quadragesimę initium, stolidē seruāt, sub quibus inueterata iam delirandi licentia, sexcenta flagitia quotidie faciunt, & illud impunē, perinde quasi eo modo cuiq; liceat esse scelerato, nihilūc maleficij credatur cōmitti, si uera hominis facies non uideatur, perinde ac non pateamus etiam Deo, quem nemo ambigit, fandi atque nefandi iustum esse iudicē, qui & improbos pœna, & probos premio semper afficiat. Vna omnium regionum Anglia eiusmodi personatas belluas hactenus non uidit, nec quidem uult uidere: quando apud Anglos, in re hac prę alijs ceriē sapientiores, lex est, ut capitale sit, si quis personas induerit. Et quia sub idem tempus, illud ieiunium quadraginta sex dierū nobis anniuersarium indicitur, ideo quotannis cuncti ubiq; gentium in nostro Christiano orbe, studiosius solito ganeatis uescuntur cibis, & non parū multi quibus pręcipua uentris cura est, ad uomitum saturantur, quasi expleturi futurā esuriginem, cum tamen eorum etiam intemperatior futura sit abstinentia: nam quamuis ab esu panis & carnum abstineant,

stineant, bellarijs se fāciunt, & azymū panem pro fermentato deuorantes, de ieiunio gloriantur. Sic peccata undique accumulāt, ne aduētante pāscha, uacui aut frustra ad suos sacerdotes adeant, a quibus per confessionem maleficiorum onere leuandi sunt. Et hęc omnia ex Romanorum Bacchanalibus ad nos fluxisse dixerim.

Vnde fluxerit mos ungendi sacerdotes & reges, item baptizatos, id est, confirmandi, ac morbo periculose laborantes. CAP. III.

Cum Moses tabernaculum edificaret, fuit illi à Deo pręceptum, ut sacrum conficeret unguentum, quo ipsum opus unā cum uasis, ac simul sacerdotes & reges perungi possent, qui uocarentur ad sacerdotiū, uel regnum. Quo factō, usus inde increbuit, ut quemadmodum olim Romanis Imperatoribus indumentū purpure in signe fuit regię dignitatis initia, sic Hebręis unctio sacri unguenti nomen ac potestātē regiam conferret. autor Lactantius. Quapropter Aaron & filij eius primū à Mose, postea Saul primus Hebręorum rex à Samuele propheta unctus est. autor Iosephus, lib. antiquitat. 6. Dumq; Saul puerum pręmisisset, sumēs propheta (de Samuele loquitur) uas olei super iuuenis caput effudit, eumq; complexus ait: Esto tu rex constitutus à Deo, &c. Ita mos inoleuit, ut hoc dein de modo tam reges quā sacerdotes consecraretur, quibus propterea summa ab omnibus haberetur reuerētia, ut charioribus Deo, dicente domino Psal. centesimo quarto, Nolite tangere christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Vocat christos perunctos, hoc est, reges & sacerdotes. Docet Cyprianus huius rei mysteriū: Hoc oleo, inquit,

antiquitus sacerdotes sacrabantur, & reges: & ipsi altariū lapides delibuti, spiritalem intelligi uolebant sacris mysterijs inesse pinguedinem: & sicut oleum fluentibus & humidis quibuslibet super fertur, ita excellentia sacerdotalis et regie dignitatis secundum formā Dei & Christi, sub se omnia continens, regimen & munimen tam actiue quā contemplatiue uitæ obtinet. & reliqua. Manauit ad posteros huiusmodi regum atque sacerdotum consecrationis ratio, qui nunc apud nos similiter sacro perunguntur chrismate, etsi longē alij caerimonijs, prout a patribus institutum est. Sic Christiani omnes cum baptizantur, sic ædes cum sacrantur, unā cum calicibus, chrismate linuntur, quod primum diuus Syluester, teste Innocentio tertio, in epistolis decretalibus, fieri præscripsit. Sed iam ad Christi unctionē ueniamus. Solet à studiosis queri, quoniam pacto Iesus fuerit unctus, & à quo: quam sanè rem cum Eusebius in historia non minus uerè quā doctè explicet, idcirco placuit eius uerba subijcere, ut rei plus fidei esset, quæ hæc sunt: Qualiter Christus effectus sit, Dauid testatur dicens: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus deus tuus oleo letitiæ præ participibus tuis. Sic indicat, quod unctus sit Deus à Deo, non oleo communi, sed oleo letitiæ: nec sicut participes eius, id est, illi qui in imagine præcesserant, sed præ participibus eius. Per oleum uerò letitiæ in sacris litteris, mystico sensu spiritus sanctus designatur. Sed de pontificatu eius, idem Dauid alio in loco tale aliquid arcanis designat eloquijs, tanquam ex persona patris de filio pronuncians: De uentre, inquit, ante luciferum genui te. Iurauit dominus, & non poenitebit eum, tu es sacerdos in æternum, secundū ordinem Melchisedech. Hic autem Melchisedech sacerdos fuisse

fuisse Dei summi refertur, sed quia non oleo communi perunctus, neque ex successione generis suscepit sacerdotiū, sicut apud Hebræos mos erat, ideo secundum ordinem eius sacerdos futurus dicitur Christus, qui non olei liquore, sed uirtute coelestis spiritus consecratur. Hæc Eusebius. Diuus quoque Hieronymus differēs locum psalmi, Nolite tangere christos meos, quē supra citauimus, si modò Hieronymi sint commentarij in omnes psalmos scripti, de eadem re perbellè docet, atens: Erubescant ergo Iudæi, qui dicunt, quoniam si non aliquis ungatur regali unguento, non potest Christus uocari: hoc enim dicunt, quoniam dominus noster non est Christus, quia non est unctus unguento regali. Ecce ante legem, patriarchæ non uncti regali unguento, Christi dicuntur. Christi autem sunt, qui spiritu sancto unguuntur. Ergo et dominus noster iuste uocatur Christus, et reliqua. Origenes uidem latè meminit de hac Christi unctione, in homil. 12. super Leuiticum. Iam liquidò constat, quod exponere polliciti sumus. Chrisma uerò græca uox est, & idem latinè est, atque unguentum, ἀνὸ τῆς χρίσις, quæ est unctio. Fiebat autem ex myrrha electa, ireo, cinamomo, & calamis, qui, teste Plin. in Arabia, India, & Syria, odorati nascuntur, quæ simul confusa oliuarū oleo miscebantur, sic unguentū suauissimū conficiebatur, quo Moses ipsos sacerdotes et tabernaculum illiens purgauit. autor Iosephus lib. 3. antiq. At nostri ex oleo & opobalsamo, quod est, ut idem Plinius lib. 12. tradit, balsami arbusculæ succus, chrisma faciunt, quod Fabianus Pont. decreuit, ut quotānis renouaretur in cœna domini, uetus cōbureretur. Quidā qui de ijs rebus minus scitè scribunt, hunc errorem non animaduertunt, arbitrantes balsamū succum esse, non arborem, quod omnibus odoribus præfertur.

uni terrarū iudeæ concessum. Dioscorides etiam in Aegypto nasci ait. Lignum uerò balsami xylobalsum nuncupatur. Quod autem episcopi baptizatos postea chrismate unguunt, id Clementis primi præceptum est, qui iusserat infantes à baptismo statim confirmatū iri, ratus non esse perfectum Christianum, qui illud sacrum per incuriam, nō inuitus prætermisisset. Et hoc ea ratione fit, ut in eos per impositionē manus pontificis, spiritus sanctus infundatur uberior: quod ab apostolis fieri cœptū, in actis testatur Lucas, scribens: Cum autem audissent apostoli qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum ac Ioannem, qui cum descendissent, orauerunt pro ipsis, ut acciperent spiritum sanctum, nondum enim in quenquam illorū illapsus fuerat, sed baptizati tantum erant in nomine Christi Iesu. Tunc imponebāt manus super illos, & accipiebant spiritum sanctum. Atq; hoc initium fuit confirmationis, quæ à solo episcopo administratur in hunc planē modum. Primum quod infantis nomen sit, rogat: postea in fronte eius circumducit suo pollice signū crucis, unguendo chrismate, dicens, uerbi gratia: Paule uel Paula signo te signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine patris & filij & spiritus sancti, ut replearis eodem spiritu sancto, ac habeas uitam æternam. Amen. Postremò alteram infantis malam leuiter manu tangit: si uerò sit adultus, grauius uerberat, ut eius mysterij reddatur perpetuò memor, dicens, Pax tecum. Sic quoque ab iisdem apostolis usus unguendi periculose laborantes manauit, dicēte euangelista Marco, cum de discipulis loquitur: Egressi prædicabant, ut pœnitentiā agerēt, & demonia multa eiciebant, & ungebāt oleo multos ægros, et sanabant. Hinc igitur apparet natum, ut hodie

oleo,

oleo, non admisto opobalsamo, animas ex morbo agentes unguntur. Cuius rei meminit & beatus Iacobus in epistola sua, unde quidam malunt illum morem unguendi ægros manasse. Ea ratione posthac Felix quartus mandauit, ut morientes ungerentur.

De initio coniugij sacerdotalis apud Hebræos, & quando illud occidentalibus sacerdotibus interdictū fuerit.

CAPVT IIII.

Osceit locus, ut antequam ad alia transeamus, aliquid appositè de initio cōiugij sacerdotalis speciatim dicamus. Itaque Hebræis studium in primis fuit propagare genus, quò fortasse orbis, qui post diluuiū habitatoribus uacuuus erat, oppleretur hominibus. Mansit & cura posteris, quamobrem, ut ait Augustinus de bono cōiugij, fas ijs esset plures habere uxores. Arguit idē, quòd eorum legumlator Moses omnibus æquè coniugium concessit, ipsis etiam sacerdotibus, ne naturali mulierum coniunctione priuati, ad minus licita temerè prolaberentur. Propterea si qua mulier non genuisset, probro habebatur: quod Anna Helcanæ uxor dolens, sicut in principio primi Regiū libri legitur, nouit domino Samuelem filium, priusquā conciperet. Sed ad Mosē redeo. Is autore Iosepho, libro antiquitatum tertio, capite 14. constituit, ut sacerdotes uxores ducerent, etiam uiduas, quæ neque captivæ, neque ancillæ, neque quibus suis de causis per factum diuortium, repudiata à prioribus uiris essent: summo uerò pontifici uoluit uirginem nuptum dari. Et hæc apud Hebræos, matrimonij etiam sacerdotalis ratio fuit, quam ab omnibus obseruari oportet.

re seruator noster demonstrat, dicens: Scriptū est, propter hoc relinquet homo patrem & matrem, et adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Nostri autem sacerdotibus apostolus in primis Paulus (quia Deus, uti Cyprianus ait, continentiam suadet, non iubet) modum contrahendi matrimonij præscripsit, ita ad Timotheum scribens: Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris maritum. Et paulo inferius: Diaconi sunt unius uxoris mariti. Sic complexus est omnes sacris initiatos ordinibus. Quod episcopis est concessum, illud ipsum & presbyteris datum, quandoquidem ex testimonio Hieronymi alibi diximus, olim episcopos uocitari presbyteros. De subdiaconis siletur, quorū tunc ordo haud sacer erat. Item Syluester primus gradus in ordinibus sacerdotalibus constituit, ut unusquisq; uno tantum ordine contentus esset, & unius solum uxoris uir. Est operæ precium audire quosdam ex nostris theologis superstitiose uerecūdos, detorquere hunc locum ad rem familiarum moderandam, affirmantes per hæc apostolum significare, episcopum non debere nisi unum habere episcopatum, et presbyterum itidem unum sacerdotium possidere. Super qua re Hieronymus ad Oceanum ita differt: Quidam etiam ite interpretatur, uxores pro Ecclesijs, uiros pro episcopis debere accipi, & hoc in Nicena quoque synodo à patribus esse decretum, ne de alia in aliam ecclesiā episcopus transferatur, ne uirginis pauperula societate contempta, ditioris adulteræ querat amplexus, & reliqua. Sed multo futillius nuptias detestantur atq; perhorrescunt, nec uolunt credere Paulum locutum esse uxori, cum scripserit: Sanè rogo & te compar germana adiua eas, &c. Id quod recte quadrat, ut mulieri

mulieri mulieres commendetur. Nec obstat quod Hieronymus ad Eustochium scribens aliter sentire uideatur, nempe sic deuit, ut uirginis auribus utcumq; multorū exemplis uirginitatem inculcaret. Et deniq; apostolum uirginem prædicant, ex eo potissimum quod dixit, Nam uelim omnes homines esse, ut & ipse sum: cum apostolus per hæc innueret, se tam à cōplexu & cōmercio uxoris abstinere, & mente & corpore castum esse: quod uel Augustinus de bono cōiugij declarat, dicens: Sed noui quosdam, qui murmurant: Quid, inquiunt, si omnes uellent ab omni concubitu abstinere, unde subsisteret genus humanum? Utinam omnes hoc uellent, distaxat in charitate, de corde puro, et cōscientia bona, et fide perfecta, multo citius Dei ciuitas cōpleretur, et acceleraretur terminus seculi. Quid enim aliud hortari apparet apostolum, ubi ait: Velim omnes esse, ut & ipse sum? aut alio loco: Hoc autem dico fratres, tempus breue est, superest ut qui habent uxores, tanquam nō habeant. hæc Augustinus. Arguit Paulus ita se fecisse, dicens: An nō habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut & ceteri apostoli, & fratres domini, & Cephas? Appellat uxorem Paulus sororē, quod eam iam loco sororis haberet: quāuis Hieronymus aduersus Iovinianum, hūc locum magis piē quam ex re ipsa tractet, quippe qui intelligi uult eas mulieres, quæ secundū Iudaicum morem ex suis facultatib. quod opus erat magistris administrabant, sicut Sunnamitis Heliseo suppediatarat, quod omnino à sancti uiri mente nō dissonat. Sed propositum sequamur. Testatur idem Clemens Alexandrinus episcopus, quem Eusebius libro Ecclesiasticæ historiæ tertio citat, & ait: Sed & Paulum non tædet apostolum, in quadam epistola sua mentionē uel salutationem facere com-

paris suæ, quam se ideo negat circumducere, ut ad prædicationem euangelij expeditior fiat. Affirmat illud idem Ignatius Antiochenus episcopus, qui cum Paulo uixit. Si dubitamus adhuc, audi quæ idem Clemens aduersus hosce scrupulos sanctos, qui nuptias spernunt, scribat: An & apostolos improbant? Petrus etenim ac Philippus & uxores habuerunt, & filias etiã uiris nupti dederunt. Et sequitur: Auit beatum Petrum cum uidisset uxorem suam duci ad passionem, gauisum esse electionis gratia, & post eam proprio nomine appellentem dixisse: O coniunx memento domini. Sed ecquid est, cur in re clara moremur? quando Paulus ita ad Titum scribit: Huius rei gratia reliqui te in Creta, ut constituas presbyteros per singulas ciuitates. Si quis est sine crimine, unius uxoris uir, habens filios fideles. Hæc ille. Hunc igitur apostolicum contrahendi matrimonij ritum diu seruatum constat. At postea res adstricta est, ea quidem ratione, ut sacerdotibus & diaconis liceret uirginem habere uxore, quæ si prior naturæ concessisset, nequaquã fas esset uiro alteram ducere: sin illa superstes foret, tum uidua perpetuo secundos nō contaminaret hymenæos. Sic uirgines nubebāt, spem & uotum uxoris semel transigentes, & adhærebāt ad unum maritum, & maritus ad unam uxore, ut ad unum corpus, unamq; uitam, ne ulla cogitatio ultra, neue longior cupiditas esset. Græci eiu smodi nuptiarum morem hodie retinent: nam cum olim, teste Gratiano, distinctione 31. habita Nicææ synodo, quæ prima fuit, quam terra uidit Græcia, agitatum esset, ut sacerdotes, diaconi & subdiaconi, se cum uxoribus non amplius commiscerent, reclamante in primis Paphnutio antistite ex Aegypti partibus, uiro sancto ac cælibi, qui iam tum, ut ex historia Ruffini cōstat, miraculis clarebat,

rebat, illud non aliud esse, nisi præbere cum uiris tum mulieribus peccandi occasionem: unicuiq; postremo data fuit facultas, utrum mallet sequendi. Ita sacris initiati matrimonij continuauerunt. Post hæc sextus cōuentus, qui nouissimus & celebratissimus fuit, orientali populo, autore eodem Gratiano, uiuendi regulam præscripsit, ac deum permisit sacerdotes, diaconos atq; subdiaconos, uxores habere, quas priusquam sacris initiarētur ordinib. duxissent. Verum quemadmodum decet, ut sacerdos manus absteineat ab omni macula peccati, qui semotus intra templum, usibus sacerdotaliibus, ac Dei ministerio uacet, cum præsertim est sacrificium facturus, quò dies & noctes meditetur de lege domini, qui ait: Sancti estote, quia & ego sanctus sum dominus Deus uestr: ita pari ratione, in eadem synodo decretum fuit, ut sacerdotes cum diaconis et subdiaconis, rem diuinam uicissim facerent, aut in templis administrarent, & unusquisq; suæ uicis tempore, religionis causâ secubaret. Quod ab Hebræis sumptum constat, id etiam quod apostolus præcipit, dicēs: Ne fraudetis uos inuicem, nisi si quid ex consensu, pro tempore, ut uacetis ieiunio, & orationi, & rursum ad id ipsum conueniatis, &c. Quin & ethnici religionis causâ, à sceminae complexu secubare solebant, in sacris præsertim cercalibus, testis est Ouidius. At occidentalibus paulatim est conubium abrogatum. Syricius enim primus sacerdotibus & diaconis, ut ait Gratianus distinctione octogesimasecunda, coniugio interdixit, qui circiter annum salutis humanæ, CCCLXXXVII. sedere cœpit. Idem instituit, ut quicumque aut uiduam, aut secundam duxisset uxorem, ab ordine sacerdotali pelleretur: sic per hoc uoluit, ut deinceps dignus ad officium sacerdotis nō admitteretur, prout supra

commemorauimus. Pelagius secundus deinde statuit, ut subdiaconi uel uxores à se separarent, uel illis contenti, sacerdotiorum possessione cederent: & cum neutrum admisissent, iussit, ut omnino uxores, exemplo post homines natos importunissimo, ab se ablegarent. Verum id decretum Gregorius, qui Pelagio successit, iniquum censuit, ut euangelio contrarium, quod iubet uxorem stupri causa tantum dimitti: et idcirco sanxit, ut nullus amplius fieret subdiaconus, nisi se caste uicturum prius promississet, quò sic cunctis legem continentiae imponeret. Voluit, opinor, Gregorius minores coercere, ut illorum exemplo, maiores ex Syricij decreto, mox sua sponte matrimonia spernerent. Eò quoque pertinet, cum in suo dialogo laudat presbyterum quendam, qui presbyteram suam, id est, uxorem, ut sororem abstinendo coleret. Ceterum non tenuit quempiam tum primum ista Gregoriana lex, sicut antea Calisti decretum non est seruatum, quem idem Gratianus autor est, primum sacerdotibus uniuersis indixisse coelibatum. Alij id Eugenio post Gregorium attribuant. Præterea illud ipsum cum Meldensi synodo, tum Carthaginiensi est magno omnium consensu statutum, sicut in canonicis decretis distinctione tricesima secunda et octogesima quarta legimus. Ita alijs denique super alijs promulgatis legibus, non ante pontificatum Gregorij septimi, qui anno salutis, **MLXXXIII**, est pontifex creatus, coniugium adimi occidentalibus sacerdotibus potuit. Quod uerissimum esse, testatur Leo nonus, qui paulò ante istum Gregorium sedem tenuit apostolicam, ita aduersus quendam abbatem nomine Nicetam, scribens: Omnino confitemur, non licere episcopo, presbytero & diacono propriam uxorem causa religionis abijcere à cura sua, sed ut ei uictum et uestitum largiatur, ac

NON

non ut cum illa carnaliter ex more iaceat, sicut et sanctos apostolos legimus fecisse, beato Paulo apostolo dicente: An non habemus potestatem sororem mulierem circumducendæ? Hæc ille apud Gratianum. Sed ne plura, ut, contra atque non scriptum est institutum, ne uideamur res potius definire, quam cerum initia prodere. Illud tamen dixerim, tantum abfuisse, ut ista coacta castitas illam coniugalem uicerit, ut etiam nullus delicti crimine maius ordini dedecus, plus mali religioni, plus doloris omnibus bonis impreserit, inusserit, attulerit, quam sacerdotum libidinis labes. Proinde forsitan tam è re publica christiana, quam ex ordinis usu esset, ut tandem aliquando ius publici matrimonij sacerdotibus restitueretur, quod illi sine infamia sanctè potius colerent, quam se spurcissime eiusmodi naturæ uitio turpificarent. Quod ne id accideret, summæ etiam ueteribus curæ fuisse constat: quando apud Romanos flamè dialis, uti supra demonstrauimus, ea de causa, mortua uxore, sacerdotio se abdicabat, quia uiuæ sacerdotis non modò deberet esse quamcastissima, uerum etiam omni turpioris intemperantiæ suspicione carere.

Quaratione ab initio inter mortales matrimonium fuerit contractum, & intra quos cognationis gradus tam apud illos, quam post apud nos: ac ibidem, an ulli unquam per leges licuerit, plures simul habere uxores, & ius connubij filiorum esse in potestate parentum, atque unde mos sit, ut puerperæ purgentur. **CAP. V.**

T supra de sacerdotali coniugio est non intempestiue explicatum, sic hoc loco de reliquorum Christianorum, de quibus contrahendi modo aptè differendum, quò in ducendis uxoribus pateat,

X 2

quotus necessitudinis gradus legitimus sit, quandoque uxorum multitudo fuerit interdicta. Itaque iam inde à principio orbis, coepere fratres & sorores inter se matrimonio iungere, cum non haberent remotiorē propinquitatem, cum qua copularentur. Vnde cōtingit ut Adam unus homo, simul pater, simul socer esset: et Eua eius uxor similiter utriq; liberorum sexui & mater & socrus. Durauit usque eò hæc apud Hebræos coniugij ratio, dum paulatim charitas effecit, ut homines quibus cordi esset concordia, diuersarum necessitudinum uinculis neſſerētur, ne unus in una multas haberet, sed singulæ diffunderentur in singulos, ac sic ad societatem uite studiosius conciliandam, plurimæ necessitudines plurimos complecterentur. Hinc denique ad consobrinas & neptes, ad aliasq; minus propinquas transitum est. Sic Abraham Saram ex Aram fratre neptem in matrimonium duxit: sic Iacob Lyam & Rachel filias Laban auunculi: sic alij alias postremo nullo sibi genere propinquas. Fuit tamen illis cura, teste Augustino de ciuitate Dei libro 11. propinquitatem, ne propaginum ordinibus se sensim dirimens longius abiret, et propinquitatis esse desineret, nondū procul locatam rursum matrimonij uinculo colligare, & quodāmodo reuocare fugientem, quò per id, in una familia uel tribu opes in perpetuum remanerent. Ac ideo de suo genere uirorum & feminarum paria iungi uoluit Moyses, dicens: Omnes uiri ducāt uxores de tribu & cognatione sua, et cūctæ femine de eadem tribu maritos accipiant, ut hæreditas permaneat in familijs. Hoc scriptum leges in Numeris. At nunquam licuit plures simul habere uxores, uetate domino ac dicente Adā primo parenti, cui Eua copulauit uxorem: Propterea deseret homo patrem & matrem, & adheret uxori suæ, &

erunt

erunt duo in carnem unam. Sic Deus per unum par hominum, hoc est, maris & femine, uoluit coniugium confici. Verum uti mulierum inopia in causa fuit, quamobrem fratres à principio sibi sorores coniugio sociarint, sic paucitate populi factum uidetur, ut Hebræorum quidā propagande sobolis studio, plures interdum uxores simul habuerint: primusq; eam legem uiolare ausus fuerit Lamech, qui, ut in Genesios libro est, duas simul habuit in matrimonio feminas, cuius postea complures extiterunt imitatores. Quod factum diuus Augustinus ita diluit, differens: Obijciuntur Isaac quatuor uxores, quia mos erat, crimen non erat. Sicut patriarchæ coniugibus accipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentia perficiendæ uoluptatis, sed prouidentia propagandæ successionis: sic apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, nō auiditate consequendæ laudis, sed charitate seminandæ ueritatis. Hætenus ille. Tertullianus uerò lib. ad uxorem primo, ait id factum, ut esset quod noua lex rescinderet. Et Chrysostomus homilia 55. in genesin, de eare scribit: Tum enim quia principia erant, permissum fuit cum duabus, uel tribus, uel pluribus uxoribus misceri, ut humanum genus propagaretur, & pietas incrementū acciperet. At Christus adueniēs omnem illam ueterem consuetudinem aboleuit. Vides, quomodo nō oporteat consuetudinem prætexere, sed quod iustū est inquirere, &c. Inde par est credere, ad barbaros cum ritu manasse, qui, uelut suprā ostēdimus, singuli binas pluresq; pro opibus, uxores ducebāt, quod Saraceni ex Mahumeti præcepto turpiter seruant. Sed ad propositum redeamus. Postremo Moyses moderaturus nuptijs, statuit, ne quisquam primo uel altero cognationis gradu propinquam duceret uxo-

rem, ut ipsa necessitudo libidine concumbendi non turparetur, quam ethnici eo modo maxime inquinabant: nam Medii, Arabes, & plerique alij, sicut in primo huius operis volumine, cum de matrimonij origine prodidimus, est demonstratum, sorores cum matribus ducabant uxores. Romani uero neptes ad ultimum sibi copulabant, eiusque rei initium Plutarchus in problem. ponit, scribens: Superioribus enim temporibus qui se aliqua necessitudine attigissent, uxores non ducebant, quemadmodum nec nunc quidem sorores. Sed non ita pridem factum, ut neptes uxores ducere permitterent. Vir quidam sane pauper, ceterum bonus & cum primis popularibus acceptus, cum neptem cui dos ampla esset relicta, in matrimonium accepisset, locuples ex eo & copiosus factus est: eius rei accusatus, iudicio multitudinis absolutus est. Plebiscitum deinde factum, ut in ducendis uxoribus, ad neptes usque ascendere liceret, superiore necessitudine prohibita. At nostris, quorum iustitia secundum preceptum Christi, plus quam phariseorum, nedum aliorum, abundare semper debuit, modus contrahendi matrimonij multo honestior est datus, quo per mulieres et honore et potestate augerentur, si multos habere uiderentur affines, ut ne barbarico more singuli plures ducerent uxores, aut nulla habita propinquitatis ratione, cum quibus suis mulieribus se matrimonio iungerent, necne libidine forte flagrantibus puellas sepe connubij ad stuprum illicitas uiolarerent, ac mox optati compotes cum remotis arbitris fidem dedissent, eas desiderio fraudare nolentes, pacto stare, quod saepe fit, negarent. Itaque primo apostolus uxoribus multitudinem interdixit, ad Corinth. scribens: Attamen propter supra uitanda, unusquisque suam habeat uxorem, & unaquaeque uirum suum habeat.

beat. Deinde Fabianus, teste Gratiano, praeter illos duos gradus, primum & secundum per Moysen prohibitos, primum tertio & quarto nostris interdixit, quo deinceps nemini fas esset, mulierem affinitate coniunctam citra quintum gradum, uenulo sibi coniugali sociare, propterea quod est nescio quid naturalis uerecundiae nobis innatum, quod facile abhorreamus ab eiusmodi propinquorum colligatione, corporum commiscendorum causa. At Iulius deinde ut populo christiano arctiores paulatim morum limites poneret, prohibuit, ne usque ad septimum gradum matrimonia contraherent: quod & diuus Gregorius comprobauit. Ad extremum uero cum istiusmodi patrum seueritas efficeret, ut in sua iam quisque ciuitate minus connubium sibi inueniret, cogereturque per hoc, aut a finitimis petere, aut illis dare, unde hereditas sepe uenulo distraheretur, placuit Innocentio tertio, christiani populi commodo tempestiue providere. Is enim Fabiani decretum iam pridem antiquatum reuocans, statuit ut cunctis deinceps in perpetuum liceret eas in matrimonium ducere, quae neque cognationis, neque affinitatis gradu primo, altero, tertio & quarto ipsos attingerent: quod hodie rite seruatur. Extat id decretum in libro decretalium epistolarum 4. eo capite, cuius principium est, Non debet. Est etiam modus inter cognationes, quam dicunt spirituales, copulatos, positus a Theodato pontifice, qui primus sanxit, ne quis eam puellam duceret uxorem, quam ex baptismi fonte leuasset pater. Est & ex quadam honestate a Gregorio, & post eum ab Alexandro tertio statutum, ne sponsam fratris relictam, frater in matrimonio haberet, ne Hebraeorum uideretur imitatio, apud quos, ut frater fratris sine liberis mortui uxorem duceret, sobolis suscipienda atque perpetuanda causa, fas erat. Item Euaristus

primus decreuit, incestum haberi connubium, cui sacerdos non adfuiſſet, conſecraſſetq; illud, ac niſi puella à parentibus ſolenni more uiro deſponſa foret. non nemo Sotero id aſſignat. Sic nuptiarum arbitriū iam inde ab initio in parentum poteſtate fuit, quando Moſes de ea re ita ſanxerat in Exodo ſtatuens: Si ſeduxerit quis uirginem nondū deſponſatam, dormieritq; cum ea, dotabit eam, et habebit uxorem: ſi pater uirginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam uirgines accipere conſueuerunt. Sic filius Thobie Sarām, tradente Raguel patre puellæ, duxit uxore. Talia ethnici quoque ſeruabāt, uel teſte Terentio, qui in ſua Andria facit Simonem patrem parantem nuptias filio Pamphilo ualde inuito. Idem teſtificatur Apuleius, qui ſexto aſini libro facit etiam Venerem argumentantem, non uidere legitimas inter Cupidinem et Psychen nuptias, propter diſparilem generis conditionē, et quod res acta eſſet furtim, ſine teſtibus, patre non cognoscente. Sed Catullus præclare quidem carmine ſuo nuptiali, eam ipſam, ut ita dicā, naturæ legem cui parendum ſit, edocet:

At tu ne pugna cum tali coniuge uirgo,

Non æquum eſt pugnare, pater cui tradidit ipſe,

Ipſe pater cum matre, quibus parere neceſſe eſt.

Virginitas non tota tua eſt, ex parte parentum eſt,

Tertia pars matri data, pars data tertia patri,

Tertia ſola tua eſt, noli pugnare duobus,

Qui genero ſua iura ſunul cum dote dederunt.

Vnde meritò iam pudeat chriſtiani nominis uiros, qui poſte habitis tam noſtris quàm priſcorū legibus, clandestina quotidie ſponſalia faciunt, qui propterea nihil mirentur, ſi matrimonia ipſa minus ſibi proſpera ſint. Ea ſponſalia poſtea

utruſq;

utruſq; ſponſi & ſponſæ conſenſione rata ſiebant. Et illud etiam ab Hebræis acceptum uidetur: ita enim Rebecca cūm peteretur uxor Iſaac filio Abraham, à Bathuele patre interrogata eſt, num uellet nuptum dari ipſi Iſaac. Sic nunc apud nos conſenſus in matrimonij ſœdere faciundo exquiritur, quia ſatis conſtat Chriſtū de ea re nihil innouaſſe, cūm apud Matthæum dixerit: Quod Deus coniunxit, homo non ſeparet. Cæterū haud una eſt iſtiusmodi cōſenſionis uerba proferendi formula: nam apud Italos, uir ætate grauis interrogat uirum & ſœminam, num alter alteri uelit nubere. Apud Anglos ipſi pactum faciunt: uir enim ita ait, ut eorum uerbis utar, Ego te mihi uxore accipio: & illa, Ego te mihi maritum. Poſt hæc, iunctis dexteris, inter ſe oſculantur, & uir annulum in ſignem uelut rei geſtæ teſtem, ac coniunctionis pignus, ſpōſæ digito, qui minimo dextere manus proximus eſt, indit. Vtrunq; à ueteribus, qui ante initium noſtræ religionis eo ritu utebantur, quemadmodum ſuprà in primo libro demōſtrauiſus, ad nos manauit, teſte Tertulliano, qui libro de uirginibus uelandis, ita ſcribit: Si autem ad deſponſationem uelantur, quia & corpore & ſpiritu maſculo miſte ſunt, per oſculum, et dexterās. Et in apologetico, cūm de continentia mulierum Romanarum amiſſa, inquit: Circa ſœminas quidem, etiam illa maiorum inſtituta ceciderunt, quæ moſteſtiæ, quæ ſobrietati patrocinabantur, cūm aurum nulla norat, præterquàm unico digito, quem ſponſus oppigneraret pronubo annulo. Hæc ille. Quod autem puerperæ purgantur, hoc ab Hebræis eſt acceptum: in Leuitico enim ſcriptum legimus: Si mulier ſuſcepto ſemine pepererit maſculū, immunda erit ſeptem diebus, & die octauo circuncidetur infantulus, ipſa uerò triginta tribus diebus mane

x s

bit in sanguine purificationis sue: sin fœminā peperit, imunda erit duab. hebdomadis, et sexaginta sex dieb. manebit in sanguine purificationis sue. Cū expleti fuerint dies lustrationis eius pro filio, sue pro filia, deferet agnū anniculū in holocaustū, & pullū colūbæ sue turturē pro peccato, & reliq. Ceterum apud nos nō est eiusmodi lustrationi statutū tēpus, ne mulierib. diutius expectādo, ut Innocētius ait, pœna qua pariēdo afficiūtur, cōuerti uideatur in culpā. Solent tamen hodie honestatis causa, nō ante mensem à partu exactum purgari, quæ tunc matronis aliquot comitatæ templū adeunt, & loco agni, columbæ, uel turturis, ceream candelā offerunt, & cum alibi tum in Anglia, illud etiam linteū, quo infans ex sacro baptismatis fonte susceptus inuoluitur, quod uulgo chrismatorium uocāt, quod eo abstergatur chrisma, quo infans est unctus, qui si fortē ante diem purgationis matris moriatur, eo ipso linteo circūseptus ad sepulturā datur.

De principio sacrarum ædium, atque ubi sit precipuus orandi locus, ac de altarium & cœmeteriorū initio, & quando primū crux cœperit haberi honori, atque uenerationi. CAP. VI.

Attenuis de fundamento tēpli spirituales, dein de eius, quod est ex materia, dicēdū. Illius apud nos cōditor fuit Christus, qui docuit, ut Deū spiritu coleremus, apostolo dicēte: Orabo spiritu, orabo & mente, psallam spiritu, psallā et mēte. Et quoniā spiritus noster corpore cōtinetur, hinc factum est, ut cōtinens corpus dictū sit templū. Virunq; affirmat idem apostolus, suis ita scribēs Corinthiis: An nescitis quod templum Dei estis, et spiritus Dei habuit in uobis? Templum tale ex carne & ossibus constā,

verum

verū omnium opifex Deus principio finxit. Is fuit Adā noster primus parēs, uti supra diximus. Ex materia post hæc Moses primò tabernaculū Deo posuit, ubi preces & pia uota illi exoluerentur, & in eo facta est arca, in qua lapideas clausurunt tabulas, in quibus incisæ erāt leges. Deinde Solomon rex templū Hierosolymis magnificētissimo apparatu edificauit. Hæc fuit synagoga materia, ut uulgò nunc uocatur, spirituale nominat dominus, ita alloquēs Moysen: Sume Aaron & filios eius, & omnem synagogā cōuoca, &c. Solomon autē iussu Dei, qui patrē eius Dauid eo opere faciēdo prohibuerat, mādaueratq; ut filio condendum relinqueret, templū illud sanctū ac religiosū fecit, cōsecrauitq; ipsi deo, hostiarū numero penē infinito, cui dominus nocte apparuit, & ita fatus est: Audiui preces tuas, et elegi locū istū mihi domum sacrificij: Si clausero cœlum, et pluuia non fluxerit, et precepero locustis ut deuorēt terrā, & immiserō pestilentia in populū meū: Conuersus autē populus meus, super quē inuocatū est nomē meū, et deprecatus me fuerit, & eum peccauerit, ego exaudiā de cœlo, & propitiū ero peccatis eorum, atq; sanabo terrā eorū: Oculi quoq; mei erūt aperti, ac aures meæ erectæ, ad preces eius, qui in loco isto orauerit. Hæc ex lib. Paralip. 2. quæ eò pertinet, ut cūcti mortales intelligāt præcipuū precandi locū esse templū Deo dicatū, id quod Christus apud Matth. cap. 21. cōprobat, usurpās illud Esaiæ. Domus mea domus deprecationis uocabitur. Et cap. 33. idē affirmat reprehēdendo auaritiā ac impietate phariseorū, quibus pluris erat aurum, quā sacro sanctū templū, cum inquit: Vae uobis, quia dicitis, Quicumq; iurauerit per templū, nihil est: qui autē iurauerit per aurum tēpli, reus est. Stulti & cæci, utrū enim maius est, aurū, an tēplū, quod sanctū

edificat aurum? Et subiicit: Qui ergo iurauerit per templū, iurat per illud, & per eum, qui habitat in ipso. Post euangelicum dogma inter gentes diuulgatum, ubi loci prima aedes Seruatori nostro dicata fuerit, pro certo ponere non ausim, ne diuinare potius quā ueritati inherere dicar: sed in re parum nota coniectare licet. Porro à Christi statim ascensu in cœlum, Iudei coeperunt Christianos crudeliter persequi, deinde Nero princeps, deinde Domitianus, deinde alij, & postremò Diocletianus ac Maximianus acerbissimè afflictarunt. Quo fere toto temporis interuallo, tantum aberat ut aliquod templum à nostris christianis publicè edificaretur, ut etiam omnia essent occulta, & sacella potius, atque eadē abdita & plerunque subterranea, quā apertis in locis ac publicis fierent. Est tamen consentaneum credere, in remotis locis, quò non faciliè peruascerat ille tyrannorum furor, si na aliqua interim aut edificata, aut quæ primùm demonū fuerant, Christo dicata ab apostolis fuisse, qui ubique gentiū omni tempore ad propagandā religionem totis uiribus incubuerant: quod aut in Aethiopia à Matthæo, aut in India citeriore à Bartholomæo, aut in Scythia ab Andrea, quorū prædicatione ijs gētibz christianæ pietatis lux ab initio affulsit, factum esse & crediderim, et dixerim. Non abhorret præterea à fide, aliquā eadē fuisse principio à Iacobo Hierosolymis Deo dicatam, qui ibidem cathedram primus locauit, primusq; rem diuinam ritu apostolico facere coepit, auctor Eusebius. Nec mirū alicui esse debet, si talia ac huiusmodi bene multa alia minus literis prodita sint, quod scriptorū inopia factum est. Romæ non reperio, quod sciam, aliud antiquius templum edificatum, aut dicatum, uel ad usum sacerdotum fuisse conuersum, quā thermas Nouati in uico Patritio,

tricio, quas Pius pontifex Praxedis eximie sanctitatis scemine rogatu, diuæ Pudētianæ eius sorori consecrauit. qui fuit annus circiter CL. ab eo, qui humanæ salutis fuit primus. Iginus tamen qui Pium præcesserat, auctor fuit ut templa sacris dedicarentur cærimonijs, ut alibi fusiùs dicitur, cum de festorum dierum celebratione agetur: quod fidem facit, iam antea loca aliqua Deo dicata fuisse: sed ubi loci id factū fuerit, parum liquidò traditur. Nec ita multo post Calistus iam sese tyrannorum odio sensim remittente, eadē in translyberina regione, beatæ Virgini struxit, cæmeteriūq; ex suo nomine condidit uia Appia, ubi multorum martyrum repositi erant cineres. Visuntur hodie ijs in locis et sacella quædam, quibus occultò rem diuinā prisci illi pietatis cultores fecisse dicuntur, quòd, uti ostendimus, publicè non liceret. Cæmeterij condendi institutum Abrahæ assignant, qui, sicut patet apud Iosephum, dicitur emisit ab Ephron Etneo filio Saor prope Hebron, quadringentis siclis speluncam duplicem, et agrum circa eam, sepelisseq; in ea Saram uxorem suam, inibi ipse deinde repositus fuisse. De uario apud alias gentes olim sepeliendi usu, alibi suo dictum est loco. Altare, ut legitur in Genesi, Noë primus omnium fecit, & super illud domino holocaustum obtulit. Quod institutū etiam hodie seruatur. Bonifacius uerò tertius auctor fuit, ut altaria candidis operirentur ac linteis pannis. Crux olim fontium supplicium erat, & id quidem infame: quod ideo Seruator noster subire uoluit, ut qui mitis aduenerat, & humilibus & infirmis opem ferret, & omnibus spem salutis ostenderet, quando nō hūc in morte separatim ab alijs accidisse cernerent. Proinde eo genere mortis afficiendus fuit, quo humiles & infirmi solent, ne quis esset omnino qui cum nō possit imitari. Huius

Huic rei postea honor accessit. Eusebius libro ecclesiasticæ historie nono, autor est Constantinum Imperatorem eo die, quo cum Maxentio ad pontem Miluium confligit, sereno puroq; cælo crucem uidisse, eamq; coluisse, ac auditam superne uocem: Constantine in hoc signo uinces. Non desuit oraculo euentus: uicit cum hoste insigniter, tum cæteris bellis quæ deinceps gessit, par felicitas adfuit. Helena post hæc eius mater, religione insigni ac pietate mulier, per quietem monita, Hierosolyma petijt, quæsitum dominicam crucem. Ita sorte accidit, ut Veneris simulacrum eo esset loci ab impijs christiani nominis inimicis collocatum, quò omne dominicæ passionis monumentum aboleretur, Christianiq; Venerem loco Seruatoris colerent. Cæterum loco ruderibus purgato, crux reperta est, et cum illa duæ aliæ, unde duo pependerant latrones, sed titulus ille, Iesus Nazarenus, rex Iudeorum, est uetustate propemodum aboliuit, indicio fuit, ut crux uera internosceretur, quæ admodum mulieri mortuæ uitam illico restituit. His Constantinus princeps motus, edicto uenit quenquam deinceps eo supplicio necari. Sic res quæ antea mortalib. probro fuerat, uenerationi esse cœpit. Idem postea uoluit Theodosius seruari, qui (ut in Codice iuris civilis est) lege prohibuit, signum Seruatoris in solo uel in silice aut in marmore humi posito insculpi, ne hominū pedib. tereretur. Vide quàm importunū sit, uidere passim hodie in templis signum illud, id est, nomē ipsius Seruatoris, in æs uel lapidibus quib. mortuorum sepulchra teguntur, incisum, item cruces ac diuorum imagines impressas, quæ assiduus calcantium uestigijs obtrita latè resplendent, quò sic nostram testatorem faciāt religionis negligentia, cum præsertim res eius modi antiquis etiam religioni fuerint. Sanè Romæ olim lo-

eus fuit Doliola uocatus, quia inuadentibus Gallis Senonibus urbem, sacra in eodem loco doliolis reposita fuerunt: qua de causa, eo loci ne spueret quidem alicui licebat. autor Festus.

De primo ac uetustissimo apud Hebræos sacrificandi ritu, ac festorum dierum obseruatione, dedicandiq; templa instituto, deq; ignis mysterio. CAP. VII.

Dam primus parens ex Eua duos suscepit filios, Cain & Abel: pietatis hic cultor, contemptor ille: hic pastor, ille agricola fuit: hic mero lacte primum litauit, ille frugum primitias deo obtulit. Secundum hæc, sacerdotio instituto, Aaron cum filiis, ac deinde alij uarijs ceremonijs sacrificarunt. Quæ ferè omnia ex Iosepho in unum collecta, operæ precium duxi quam breuissimè potero explicare. Tribus ab initio sacrorum generibus Hebræi usi sunt, quorum unum holocaustum dixerunt, quando priores gētis suæ bouem suæ agnum, suæ aliquod aliud animal, modò anniculum masculumq; fuisset, immolabant: tum sacerdos uictimali cruore orā altaris perfundebat, inde holocaustum membris disiecta super aram cremabant. Alterum genus plebeium, et pro gratiarum actione fiebat, in quo animalia maiora anniculis offerebāt, cruoreq; super aram diffusos, renes, adipem, omenta imponebant flammis: pectora & crura dextera sacerdotibus dabantur: quæ supererant intra biduum illi edebant qui sacrificium fecissent. Inopes columbas aut duas turtures offerebant, quarum altera in holocaustum abibat, alteram sacerdotes sortiebatur. Tertium longè perfectissimum omnibus æquè mortalibus commune, quod laudis sacrificiū dixerunt. In psalmo 115. Dirupisti uincula

mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Et in epistola ad Hebræos: Per ipsum ergo offeramus hostiā laudis semper Deo, id est, fructum laborum confitentium nomini eius. Peccata uero sic expiabant: qui imprudēs deliquisset, agnam aut hœdum anniculū offerebat: qui occulti criminis conscius, ariete eum expiari oportebat. Omnibus sacrificijs farina mundissima ex præscripto legis adijciebatur: adhibebatur & oleum, quod sacris infundebatur. Agnus mane & uesperti immolabatur: sabbatis geminatae hostiæ ad aras admouebantur. Principio mensis, duo boues cum uno ariete, hœdo uno & septem anniculis agnis, piaculi nomine mactabatur. Septimo incunte mense, taurum, arietem, & septenas agnas cum uno hœdo immolabant. Adijciebantur bini hœdi: horum unus extra fines missus multitudinem expiabat, alter in suburbanis cum totis uelleribus cremabatur: pontifex taurum in id sacrum, & arietem in holocaustū dabat, &c. quæ ipse Iosephus latè prosequitur. Item habebant & certos dies festos, qui secundū eundem Iosephum, & Origenem, super Numeros, ita obseruabantur. Primus solennis Dei erat, qui appellabatur indefinens: de ijs enim mandabatur, quæ sine ulla prorsus interruptione, matutinis & uespertinis sacrificijs offerebantur, quia iustus debet semper diem festum agere, id est orare. Alter erat sabbati, quo die nihil agere licebat. Tertius neomeniæ tubarum, primo die mensis septimi, in quo offerebatur & hostia. Neomenia autem dicitur noua luna: erat ergo iste dies festus, cum luna innouabatur. Quæto loco Xantico mense, unde principiū sumebat annus, sub plenilunij diem, id est, circiter XIII diem lunæ, sole in arietem transeunte, quia ijs diebus ex Aegypto egredi contigisset, mysticum agnum occidebant, ac pascha dicebatur, id est,

est, transitus. Et in eo mense primo aliud solenne paschæ, ut dictum est, aliud azymorum erat: & licet coniuncta uiderentur azymis paschæ solēnia sacra, principium tamen azymorum tantum ad finem paschæ coniungebatur. Et pascha ille solus dies appellabatur, in quo agnus occidebatur: reliqui uerò azymorum dies uocabantur: & id solenne septem diebus celebrabatur. Altera die primitias frugum offerebāt, & ex eo dicebatur celebratio nouorum, quæ festa dies ordine sexta habebatur. Post septem autē hebdomadas paschæ, pentecostes, & id tempus asarcha, id est, quinquagesimam uocabant, tum panes frumentatos offerebant. Deinde sequebantur solennia sacra septimorum: sicut enim inter dies septimus quisq; festus agebatur sabbatum, ita inter menses, septimus quisq; mensis sabbatum erat, & uocabatur ea sacra, sabbata sabbatorum. Post hæc septimo mense alij agebantur festi dies. Sanè decimaquinta die, tempore ad hyemen ueragente, tabernacula fiebant, quæ dies græcè Scenopegia dicebatur, quia in umbraculis essent escas septem diebus, ob id, quod eorum maiores ex Aegypto remigrantes domum, tabernaculis usi essent. Decima uerò die solenne erat repropitiationis: in hac sola die pontifex induebatur omnibus pontificalibus indumentis, & tunc ingrediebatur sancta sanctorum, autor Origenes super Leuiticum. Die quintadecima Decembris encania, id est, festi dies initiales, hoc est, dedicationis templi, quia tum templum Hierosolymis ab Antiocho pollutum, postremò à Iuda Machabæo expiatum rursumq; dedicatum est: nam antea Solomon circiter decimū diem septimi mensis, id est, Septembris, id fecerat, simulatq; illud edificasset, & dein à Iudeis illis qui illud ipsum instaurarent, circiter diem duodecimū mensis primi, est rursus con-

secratum, quos seruitute Babylonia liberatos, per Esdras in
 suas sedes restitutos constat. Sic semper ille dies postremae
 expiationis dedicationisq; solennis fuerat apud posteros.
 Ceterum dedicationis institutum multò antiquissimum est,
 quando iam inde à principio tabernaculum à Mose factum
 ita dedicatum fuit, cum ipse primùm eo iam per fectò uti coe-
 pit: nam sicut Chrysostomus in epist. Pauli ad Hebræos ait,
 dedicare aliud nihil est, nisi ut edī initium facere. Atque hic
 tum Iudæorum fuit sacrorum ritus, qui animalia tantū pro-
 pter conuiuia nata absumebant. Ignis autem, ut in Leuitico
 est, semper in altari ardebat, quem sacerdos nutrebat, sine
 quo, nullum fas erat sacrificium facere. Sic in igne præter
 alia elementa, sacra omnia consistebant, quòd is, credo, pro-
 ximus cælo sit, quòd in specie ignis Deus Mosē primū
 allocutus, quòd de cælo holocausta accepta rapuisset. Apud
 nos itidem nullo magis honore, quàm cereis candelis deco-
 rantur extrinsecus coelicolæ. Eadem in primis ratione, ita
 opinor, à uestalibus perpetuus seruabatur, ac ante Roma-
 nos Imperatores deferebatur: quoniam denique Deus no-
 ster ignis comburens est, ac propterea merito sacer habetur.
 Ita Persæ, teste Herodoto, ignem Deum esse arbitra-
 bantur: contrā Aegyptij belluam animatam uocabāt, quòd
 omnia uoret. Itē ex Mosi præcepto, in omni sacrificio ad-
 ijciebatur sal, quia is sit præcipuus corruptionis expulsor.

v. vol. 1. Var. Dissert. pag. 1231, 1232. *Josephus*
Natur. Conspic. l. 9. Cunctas ferè gentes quondam dæmonibus ma-
 lis humanas immolasse hostias, & ibidem quid esset
 nec sacrum, & quando primū eorum oracula ob-
 mutuerint, ac de primo usu aquæ,
 quam dicimus sanctam.

CAP. VIII.

Sed

Ed agē, iam dicamus de dijs gentium, deq;
 eorum sacrificijs ac mysterijs, qui tamen
 tantum aberat ut dii essent, ut etiam caco-
 dæmones sese præberent, nullaq; alia ho-
 stia nisi humana litari uellent, quasi cruo-
 ris humani repleti tum demum propitij essent, cum maxime
 lesissent. O dementia hominum, o infelicem uitam. Ecqui
 erant isti dii, qui suos cultores parricidijs inquinabant, o-
 mnibus generatim malo erant: Pater filium unicum, mater
 dilectam filiam dæmonibus tanquam ouem mactabat. Iudæi
 qui lege neglecta aberrauerant, in ualle filiorum Hennon,
 teste Hieronymo, quam Christus apud Matthæum gehē-
 nam nominat, filios igni exustos deuouebant, immolabantq;
 dæmonio Moloch. Rhodij hominem Saturno immolabant.
 In Salamine insula, homo Agraulæ Cecropis filie cædeba-
 tur. Diomedes in templo Palladis, quod etiam ipsi Diome-
 di & Agraulæ commune erat, homo offerebatur, qui ab
 adolescentibus ter circum aram ductus, tandem à sacerdote
 hasta percussus, & in rogo impositus cremabatur. Apud
 Cypros, humanam hostiam Ioui Teucrus immolauit, idq;
 genus sacrificij posteris tradidit, quod postea imperante Ha-
 driano, est sublatum. Erat lex apud Tauros gentem inhu-
 manam feramque, uti Dianæ hospites immolarentur. Galli
 Hesium atque Teutatem humano cruore placabant. Vnde
 Lucanus:

Et quibus immitis placatur sanguine diro
 Teutates, horrensq; feris altaribus Hesus.

Apud Chios, Dionysio Omadio dicto, homo etiā crudeliter
 disceptus immolabatur. Apud Aegyptios, Heliopolitres
 in die homines quos inquirebāt, si mundi essent, Iunoni mæ-

y z

Etabant. Lacedæmonios etiā Apollodorus scribit hominem Marti immolare solitos. Phœnices bellorum aut pestilentie calamitatibus laborantes, amicissimos Saturno solebant immolare. Histrus, qui res Cretensum scripsit, autor est, Cretas olim Saturno puerorum hostijs sacrificia fecisse. Laodiceæ, quæ Syriæ urbs est, Palladi uirgo immolabatur. Et apud Arabas, in singulos annos puer immolatus sub ara sepe liebatur. Item Thraces, Scythæ, Carthaginenses, & omnes ferè Græci, cum præsertim in bella essent exituri, hominem mactantes sacrificabant. Item Gallis mos fuit, ut qui essent affecti grauioribus morbis, quiq; in prælijs periculisq; uersarentur, aut pro uictimis homines immolarent, aut seipsos immolatuos uouerent. Germani itidē Mercurio certis diebus humanis litare hostijs fas habebant. Autores Cæsar & Tacitus. Quid, quod illud idem omnes communiter barbari facitabant? At Romani, qui semper mansuetudinis & humanitatis gloriam sibi uindicarant, nōne iisdem sacris immaniores reperiuntur? siquidem Saturnus in Latio eodem genere sacrificij cultus est, nō quidem ut homo ad aram immolaretur, sed uti in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex resposito quondā facitatum, Varro autor est, cuius respositi ultimus uersus erat: Et capita inferno et patri transmittite lumen, id est, hominem. Verū id genus sacrificij postea ab Hercule est immutatum, ut pro ueris hominibus, imagines ex scirpo iacerentur, sicut supra demonstrauimus, quod in Fastis Ouidius latè docet. Fuit uel mos quondā cum Italis alijs, tum Romanis, ubi res suas in periculo uersari cernerent, nonēdi quæcunq; proximo uere nata essent apud se animalia immolatuos: unde id uer sacrum dictum est. Lilius lib. 4. decad. quartæ: Ver sacrum factum erat priore anno,

id

id cum P. Licinius pontifex nō esse rectè factum renunciasset, patres de integro faciendum censuerunt, & uidendum quod natum esset pecus inter Cal. Martias, & Idus Maias. Festus inter ea animalia, pueros etiam conuotos ait, scribēs: Sed cum crudele uideretur pueros ac puellas innocētes interficere, perductos in adultam ætatem uelabant, atque ita extra fines suos exigebant. Quod sanè institutū tametsi humano parcebat sanguini, nō cō tamen à crudelitate uacuum erat: cequid enim crudelius censeretur debet, quā priuare homines innocētes patria, qua cunctis mortalibus charius est nihil? Ita facinus pariter crudele ut impium, deorum causa edebatur. Philo, qui Phœnicū historiam scripsit, priscis morem fuisse tradit, ut in magnis periculis princeps dilectissimum ex liberis, ulciscenti dæmoni quasi redemptionis præmium traderet, & sic traditum mysticè iugularet. Non erāt præterea cōtenti mali dæmones multijugibus hominum cadibus, nisi etiam mulieres pro suo iure stuprandas curarent. Sanè Alexandria simulacrum Saturni religiosissimè colebatur, cuius sacerdos Tyrannus nomine, matronas eius ciuitatis quas elegisset, tanq̃ à Deo accitas, noctu ad simulacrum ductabat, ibiq; extinctis repentē luminib. cum eis rem habebat. Sic Tyrannus communis adulter libidinem explebat, Deum titulus personam. testis Rufinus lib. 11. Ecclesiasticæ historie. Item apud Nasamones, uti supra commemorauimus, cum de cōiugij origine prodidimus, mos erat, uti sponsa prima nocte cum singulis conuiuiis coiret, deæ Vencris gratia. Ceterum si homines ueluti sapientiores ab huiusmodi truculentissimis fœdissimisq; immolationibus paululum abstinuissent, quid præmij consequeretur, imò quid noxæ, quid uel supplicij subire cogereur, ostendamus. Dionysius,

Halicarnassus in primo antiquitat. ait Iouem & Apollinē, quoniam decima hominum nō fuisset eis immolata, magnas Italīs calamitates induxisse, usq; eō ut nulli fructus ad maturitatem usque permanerent, sed immaturi defluerent, fontes alij bibi non possent, alij deficerent, mulieres abortum facerent, homines & pecora passim varijs morbis perirent, donec decima reddita sit. Diodorus itidem testis est, Carthaginenses, ut diximus, Saturno humanas hostias solitos immolare, et cum uicti essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putauisse, atq; ut diligentius piaculum soluerent, ducētos nobilium filios, exemplo longē post homines natos crudelissimo, etsi reipub. nomine edito, immolasse. Eiusmodi scēda facinora iam antē in psal. cētesimo quinto prādicta sunt: Et immolauerūt filios suos et filias suas dēmonijs. Possem adducere plura tanti sceleris exēpla, quæ breuitatis studio prāterire libuit. Fallebant prāterea mortales eiusmodi dēmones amphibologijs, nodosis et flexilologis respōsis, id est, ita ambiguīs, ut in ambas partes agi possent. Vnde Verg.

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla

Horrendas canit ambages, antroq; remugit,

Obscuris uera inuoluens.

Quale fuit illud Apollinis ad Pyrrhū Epiri regē respōsum:

Aio te Aeacida Romanos uincere posse.

Et ad Cræsum Lydorum regem:

Intrepidus si Cræsus Halim transmisserit amnem,

Imperium perdet magnumq; superbum.

Ambo uicti sunt, hic à Cyro Persarum rege, ille à Romanis, qui ex oraculo se superiores fore sperauerant. & talia id genus sexcenta sunt. Sed & à nostris recentioribus unum petamus exemplum. Sylvester enim secundus Rom. pontifex

hanc

hanc bonis artibus pontificatū adeptus, ut cupidus regnandi malum dēmonē de longitudine uitæ consuluit, ille respondit, ut si caueret Hierusalem, diu uiueret. Imprudens Sylvester statuit Hierosolyma urbem Iudæe non adire, sed cum in eade sanctæ crucis dicta in Hierusalem, quarto demū post anno rem diuinam faceret, oraculi statim memor, fato morturum se cognouit. Fassus igitur delictum publicē, inquit moriens ut suum cadauer equis daretur trahendum, & quo loci illi demum cōstitissent, eodē humari. Diuino igitur nutu, ad templum Lateranense peruenere, ubi & sepultus est. Sic Deus ostendit apud se locum ueniæ unicuiq; quanuis scelerato relictum esse, si in uita aliquando poenituerit. Atque talis erat inter gentes religio, quæ non parcebat pijs scelerrare manus. Sed meliora canamus. Quis eos deos tam maleficos domesticatim suos cultores iugulantes, de medio mortalium omnium sustulit, nisi Seruator noster? Quippe sic ipse apud Io. cap. 12. inquit: Nunc princeps mundi huius eicie tur foras. Siquidem diabolus ante id tempus, amplam habebat in homines potestatem. Conciderunt itaque post eius aduentum uetus tenebræ, et quæ figuris tegebatur, diuina retexit sententia. Nam dum in Aegypto cum Ioseph et matre fuit, eo temporis spatio, simulacra deorum quos id temporis gens illa stulta & omnium errorum mater coluit, sua sponte cecidisse dicuntur. Post hæc, imperāte Hadriano, tum demū ubiq; gentium perniciosæ nefariæq; sublatae sunt immolationes, tum Delphici Apollinis, tum Ammonis, aliorūq; uanorum deorū oracula penitus muta extiterunt: nam, teste Cic. lib. de diuinat. 2. iam diu antē sensim silere coeperant, sic, ut eius ætate, qui paulo ante Christi aduentū uixit, ferme cōtineret. Ac tum deniq; potētia dēmonū infracta iacuit: quod

Porphyrus, uti Eusebius dicit, Christiani nominis hostis, in libro quem aduersus religionem nostram scripsit, hoc modo testatur: Nunc uerò miratur, inquit, si tam multos annos pestis ciuitas uexetur, cum & Aesculapius, et alij dii longè absint ab ea: postea enim quàm Iesus colitur, nihil utilitatis à dijs consequi possumus. Hæc uerba illius sunt. Christus ergo Iesus dijs illis potentior est: ita demum secutum est, quod dominus apud Zachariam prophetam, per diu antea annunciarat esse futurum, dicēs: Disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultra. Ecce magnum ueræ religionis argumentum, ecce certū ueritatis elogium, ecce uniuerso humano generi redditā libertatem, ac mundo fulgentissimum lumen: quæ utinam gentes, quæ in tenebras paulatim relapse sunt, agnoscerent, ne perpetuò aberrarent: non cessant enim oracula nostra, est Deus nobiscum, dum benedicimus, semper. Dæmoniacy quos uocamus, si qui sint, à nostris sacerdotibus nomine Iesu liberantur, dæmones procul effugantur, solo etiam sacræ aquæ aspersu. Fuit iam olim usus lustralis aquæ, in Leuitis consecrādīs: nam sic dominus, ueluti est in Num. cap. 8. præcepit Mosi: Tolle Leuitas de medio filiorū Israël, et purificabis eos iuxta hunc ritum: Aspergantur aqua lustrationis, & radant omnes pilos carnis suæ. Quo factum est, ut Alexander primus Romanus pontifex autor fuerit, ut huiusmodi lustralis aqua consecraretur, & ad dæmones effugandos in templo domiq; seruaretur.

Qui primus docuerit modum orandi, & cur in orientem uersi oremus, ac unde mos concionandi, & de perfecto concionandi modo, atq; quando eucharistia instituta, deq; primo eius usu, CAP. IX.

Proximum

Proximum est, ut uel de nostrarum carimoniarum ratione dicamus, quæ non animalium cruorem, non hominum cædem, sed synceram fidem puramq; mentem poscit. Et quia Deus ea potissimum de causa, uti supra exposuimus, nos fecit, ut statim geniti ipsum coleamus, atque ut Chrysostomus homilia 23. in Matth. ait, bonis potiremur æternis, eaq; tantum precādo postularemus, ideo à perfecto orādī modo initium faciemus. Duo sunt, Laetantio testificante, quæ Deo à nobis offerri debeāt, donum & sacrificium: donum in perpetuum, sacrificium ad tempus: de hoc paulò post. Donum est integritas animi: si enim Deus nō uidetur, ijs rebus coli debet quæ nō uidentur, cuiusmodi sunt uirtutes animi, & iustitia, ad quam haud dubie, sicut Cic. de legib. suspicatur, nos esse natos intelligere debemus. Summus igitur colendi Dei ritus est, ex ore iusti hominis ad Deum directā laudatio: quæ tamen ipsa ut Deo sit accepta, & mansuetudine & timore & pietate maxima opus est. Quod in primis illi prisci Hebræi, prout nō uno in loco supra demonstrauimus, facitauerunt, atq; ut nos illud ipsum faceremus, Seruator noster Christus primus iussit, dicens: Estote ergo perfecti, quemadmodum & pater uester celestis perfectus est. Et inde subiungit: Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio tuo, ora patrem tuum qui est in occulto, & pater tuus qui uidet in occulto, reddet tibi. Orātes uerò nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt, putant enim quòd in multiloquio suo exaudiātur. Et subdit: Sic ergo uos orate: Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomē tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat uoluntas tua, sicut in cælo & in terra. Panem nostrum quotidianum da

nobis hodie. Et remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Amen. Hæc ex euāgelista Mattheo, apud quem Hieron. non quotidianum, secundum Cyprianum sententiam, sed supersubstantialem panem legit. Contra et Cyprianus legit non dimitte, sed remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus. Et hæc admonui, ut utraque lectionem intelligas haudquaquam ex recentioribus esse, et rectius legi remitte, quàm dimitte. Cyprianus in expositione huius dominicæ precationis non iniuria quosdam admonet, qui plus sapere quàm oporteat uideri uolentes, hanc ut uulgarem et cunctis communem minus usurpant, qui inquit: Quæ enim potest magis spiritalis esse oratio, quàm quæ a Christo nobis data est: a quo nobis et spiritus sanctus missus est: Quæ uera magis apud patrem precatio, quàm quæ a filio, qui est ueritas, de eius ore prolata est: ut aliter orare quàm docuit, non ignorantia sola sit, sed culpa: quando ipse posuerit, et dixerit: Reijcitis mandatū Dei, ut traditionem uestrā statuatis. Oremus itaque, fratres dilectissimi, sicut magister Deus docuit. Hæc ille. Quomodo autem orandum sit, Christus ipse apud Ioannem docet, dicens: Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, spiritu ac ueritate oportet adorare. Cyprianus item secreto orandum esse ex præcepto dominico demonstrat, quia Deus non uocis, sed cordis auditor est: nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes uidet. Hoc planum fit exēplo Annæ, ut in 1. Regnorum est, quæ loquebatur in corde suo, et labia eius mouebatur, et uox eius non audiebatur, et exaudiuit eam dominus. In psalmis quoque legimus: Dicite in cordibus uestris, et in stratis uestris, et transpungimini. Hieronimus itidem admonens,

ait:

ait: In sensu tibi debet adorari Deus. Ceterum ut rationem cum Deo habere possimus, quoties ipsam dominicam precem cum angelica salutatione recitarem, est modus orandi postremò inuentus, per calculos, ut ita dicā, ligneos, quos uulgo modò preculas, modò paternostros appellat. II numero quinquaginta quinque, ita ordine distinguuntur, ut post decem, singuli maiusculi affigantur filo, sunt enim perforati, et quot hi sunt, toties dominicam precē, quot illi, toties angelicam salutationem ter numerum ineundo recitent, terque symbolum breuius inferant. Et id deiparæ uirginis psalterium nuncupāt. Eius rei autor fertur Petrus eremita, homo Gallus, cuius Ambianensis, qui abhinc annos CCCXXX, hoc est, circiter annum salutis humane MXXC, sanctitate floruit, egitque cum Urbano Romano pontifice, ut bellū Asiatum a nostris sumptum fucrit, quo Hierosolyma recepta sunt. Hodie tātus honor eiusmodi calculis accessit, ut nō modò ex ligno, succino, et corallio, sed ex auro argentoque fiat, singulis mulieribus instar ornamenti, et hypocritis præcipui fucosæ bonitatis instrumētī. Mos est præterea ut in orando ac salutando Deo, quis in orientē solem conuertatur. Vtrum quæ apud præcos seruabatur, dicente Apuleio in secundo: Tunc in orientem obuersus uel incrementa solis augusti tantius imprecatus, &c. Quod proprium est ueri oratoris ex mystica religione, quoniam CHRISTVS sol est iustitiæ, testis diuus Hieron. in Ezechielem. Ceterū apud Hebræos hoc fieri non licebat, quibus præcepit Dominus per Moysen in Deuteronomio, nequaquam more aliarum gentium, contra Orientem, sed quoquersum intuentes contra templum, Deum orarent, ne uiderentur solem, uti factitabant idolorum cultores, colere, Idem Hieronymus testis.

Ad hanc superstitionem potest multum addi, sub valente nō modò circa finem dñi Patrum monachorum in Thama Guide Egyptia. Per enim in dñi singulis precibus orationes. Per, velut trinitatem quoddam redidit. Itē ne per impudētiā in numero exorant, per centum lapillis in sinum coniecit, ad singulos præcos, singulos inde eiecit lapillos. Constat itaque ipso lapillis coniecit, ut ipsi orationes lapillis numero pares ab se compleret, esse. ut res fortis huius meminerit. lib. VI. 16. 17. 18. Eccl. cap. 25. 18.

Vnde Daniele apud Babylonios ad eum modum orasse legimus. Item cum apud Marcum cap. 11. legamus: Et cum sciteritis orantes, remittite, &c. uidetur precantium quoque moris fuisse, ut stando orarent, quia qui stat, diligentius animum intendit in rem, quam agit. Idem Seruator iussit, ut precepta legis diuine a Deo per Moysen populo Hebraico data, a nobis itidem seruarentur, cum inquit: Si uis ad uitam ingredi, serua mandata: quorum capita hæc sunt: Vnum Deum colito. Nullius animalis effigiem colito. Per Dei nomē haud frustra deierabis. Festos dies piē & ritē celebrato. Parentes uenerare. Hominem ne occideris. Adulterium fuge. Furtum non feceris. Nil alienum concupiueris. Nec falsum dixeris testimonium. Hæc igitur fuit prædicationis materia, unde est concionandi mos natus. Moyses enim postea primus habita concione, populū de eiusmodi præceptis, et lege Dei docuit, eumque per hæc ad bene beaque uiuendum instituit. Ioānes Baptista exin in desertis iudææ locis concionatus est, concionatus et Seruator noster, eiusque muneris obeundi negotium apostolis mandauit, dicens: Ite in mundum uniuersum, & prædicate euangelium omni creaturæ. Quod hodie nonnullos ex nostris theologis, cum concionantur, facere paudet, seu tedet: quippe qui ut narrationis uice, cursim ac carpiū aliquid in euangelio interpretantur, perinde quasi nihil sit, quod de eo amplius doceatur, quo facto, ad suas confictas questionunculas trahuntur, ibi digladiantur, uelut furoribus acti sese macerant, detorquentes quod uolunt sacra scripta, in conuicia rumpunt, omnia clamoribus miscent: dein euanescente furore, ad humiliora ueniunt, de ratione annonæ, de insuloribus tractant, item nunc iocos spargunt, nunc captant, circulatorēs planē agunt, et ob illud ipsam ab insipiente

insipiente plebe collaudantur. Atque hic concionandi modus & frequētius usurpatur, et uulgò summus habetur. Sed uitiam nō peiora crebrò disseminarent: ut enim nullum hominum genus est salutaris religioni, si uera canant, contra se non est pestilentius aliud, si ad gratiam conciones ad populum habeant: quippe ubi semel sanctitatis nomen sunt adepti, tum maxime omnium nocent, quia eis maxime creditur. Facessant proinde qui docere nihil uolunt quod melius uiuatur. At nōnulli quorum interest hoc fungi officio, nihil commūno docent, adeo ut est in prouerbio, canes muti nō in uia appellari possint. Ita aut uanitate aut silētio Christum obsolescere inter pium populū sinunt. Sed iam modū ipsum concionandi quam breuissimum ponamus. Concionator qui ea docet, quæ ad religionem pertinent, qui debet docendo modum tenere, per quem sermone, uoce et gestu auditorem facilius instruat, est idem, atque orator causarum forensium, a quo artem dicēdi mutuatur necesse est, si uelit rectē ac ornate dicere. In concionatore itaque nostro oportet esse elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Elocutio est accommodatio uerborum idoneorum, ad inuentionem. Memoria, firma animi uerborum ac rerum dispositionis perceptio. Pronunciatio uerò, uocis & uultus gestusque moderatio. Concionator sic præparatus primum omnium debet inuenire, hoc est, excogitare res ueras uel uerisimiles. Quæ quidem inuētiō in plures diuiditur partes: in exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, conclusionem, & confutationem. Exordium est principii orationis, per quod animus auditoris apparatur ad audiendum. Narratio, per quam exponitur res, de qua est dicendum, ut auditor fiat bene uolens, docilis, atque attentus. Diuisio siue dispositio, est

distributio ac rerum ordo, qui demonstrat, quid quibusq; locis sit collocandum. Et in partes duas trësue ad summũ res ipsa diuiditur. Ac ita ex ordine, oratio hos duos uel tres habet locos, ad quos eundo contendat, seq; recipiat, quæ in cursum cõcitata sine his, nusquã cõsistere poterit, & ob id tam sæpe in medio cursu turbabitur, quàm auditoris animus continenter implicabitur, nec memoria retinebit, quæ audierit. quapropter cõcionator eiusmodi partitionẽ facere debet, ut nullo ferẽ negotio reminisci queat, quoto quodq; loco posuerit, atque idem etiã faciet auditor, qui suo loco expectabit, quod scire cupit. Confirmatio, est probatio argumẽti, id est, materiæ uel rei tractatæ, cum asseueratione. Conclusio, cum breuiter colligitur, repetiturq; quibus de rebus uerba facta sint, quod auditor, si memoriæ mandauerit, ad idem quod ipse meminert, reducat. Atqui cauendum, ne conclusio ab exordio aut à narratione repetatur, quod extra propositum foret: idcirco initium enumerationis repetitionisq; istiusmodi à diuisione faciendũ est. Item uel illud est curandum, ut in partitione nihil omitatur, quod ad rem attineat, neq; quicquã redundet: redundabit autem, si quid ponatur in una parte, quod in alia sit cõprehensum. Si, exempli causa, ponas sic: Primũ dicam de origine matrimonij, deinde de autore ipsius matrimonij. Vide, ista posterior pars superuacanea est, quia cõtinetur in superiore: nam ille qui primus matrimonium instituit, eius rei autor fuit. Est itidem uitiosa, si proponas sic: Demonstrabo me hoc nõ fecisse, demonstrabo me nõ potuisse, si uoluissẽ. hoc probato, illud alterum uacat. Igitur partitiõ debet esse clara, aperta, breuis, nullis fulta inuolucris, aut uerbis superuacancis. Rursum si de ueritate religionis cõtra hæreticos agas, & di-

uidas

uidas uarios eorũ errores in partes, tum partitiõ nimis implicata erit: quare diuidendo generales tãtum complecti oportebit. Confutatio est locorũ contrariorũ dissolutio, qua nostri theologi in suggestis sermocinãdo nonnunq; utuntur, magis ad ostentationẽ doctrinæ, quàm ad utilitatẽ ueritatis, qui tale quid sæpe dedita opera in disceptationẽ quæstionemq; uocant, Vtrum Deus sit causa peccati nec ne: & contrariũ quod est ueritati, tantis primo corroborat argumẽtis, tamq; neruose obligant, ut non in fundere in aures auditorum modò, sed in animis uideãtur inscribere, qui post nõ facile dissoluere possunt. Ita tantũ abest, ut utile sit tales habere quæstiones, quibus rudioris ingenij homines sæpius in errorem trahuntur, in eoq; uersantur diu. Post hæc concionatori nostro opus est pronuntiatio, quæ in uocis figuram, & corporis motum diuiditur. In principio itaq; orationis, uox sedata demissaq; esse debet: nã si acuta foret, fauces uulnaret, ac seipsam defatigaret oculus. In narratione, uocum uarietate utendũ est, ut quo quidq; pacto gestũ actumq; ac scriptũ sit, ita narrari uideatur: quare uerba modò clariora, modò grauiora usurpãda sunt, quod omnium personarũ sensus atq; animi exprimãtur. In diuisione uocẽ quæ clarissimã elibere oportet, ut auditor planẽ intelligat, quid sibi sit attendendũ. In confirmatiõẽ argumẽti sono uocis mediocriter elato ui deccet, et strenuẽ probãdo quod uolumus, interdum acriter, interdum leniter dicemus. In cõclusionẽ uox cõtinentis & modica sit, ut uoci iam defatigatæ auxilium ferre queat. Concionator præterea debet hortari, & id quidẽ plebis faucibus, uoce quam clementissima: item castigare, uoce acriori, raris interuallis, cũ uociferatione nõ utiq; muliebri, sed uirili, quod magis auditorem deterreat. Item consolari, uoce lamentabili: item conqueri, cum uocis molitudine, ut

auditoris animum ad misericordiam perducatur: ac iocari interdum, uoce faceta, cum tenuis significatione risus, ad recreandos animos aliquandiu ad audiendum intentos. Hanc uocis figuram sequi debet motus corporis, qui est gestus & uultus moderatio quædam, quæ pronuncianti concionatori conuenit, ac reddit probabiliora, quæ pronunciantur. Itaque si erit sermo in exordio, standum est in uestigio, dimissis oculis, recta ceruice: si in narratione, leui dextera motu, ac collo paululum à ceruicibus dimisso: si in partitione, brachio & digitis celeriter porrectis: si in confirmatione, uultu graui, gestuq; constanti: si in conclusionem, aspectu minime mobili: si in cohortatione, gestu paulò celeriore: si in castigatione, uultu acriori, capitisq; ictu frequenti: si in consolatione, uultu tristi: si in conuestione, mœsto ac turbato: si uero in ioco, hilariore, uelut à natura ipsa nobis datum est, ut eiusmodi nostras actiones uoce pariter atque corporis motu uiuaremus. Istæ autem naturæ ars eximia, ad nostrum maxime omnium pertinet concionatorem religionis patrum, qui id officium facit, ut pietatem, ut charitatem, ut iustitiam in auditorum animis inserat, eosq; à cunctis simul deterreat uitijs, ac omnes illorum malas præcidat affectiones, quem idcirco, si mouere uelit, oportet in dicendo esse modò grauem, acrem, ardentem, acutum, subtilem, copiosum, ornatum, modò uero tenuem, submissum, modicum, temperatum, quemadmodum res postularit. At ea ipsa omnia præstabit ne concionator ille, qui dicendo nihil narrat, quod proposuerit, nihil probat, nihil cõcludit, quia sermonem suum in nullas diuisit partes, nihil animum auditoris mouet, excitat, flectit, quòd uno eodemq; uocis sono, sine ullo corporis motu continenter loquitur, sic, ut magis æs sonans, quàm hominem

minem esse iudices? Verum idem domi officium nauiter facit: si minister enim paulum peccauerit, cum uultu aspicit acriore, item uoce atrociori reprehendit, corripit, atque castigat, quòd sic ab errore auertat. Ceterum forsitan inquires, Non usquam est quisquam omnium, qui ita cõcionetur. Imò erit quidè cum apud alios, tum apud nostros Anglos, nonnulli minuti theologi haud aliter sermonem habent in celeberrimo etiam hominum conuentu, qui contra sui prisci rudioris seculi morem et consuetudinem facere nolentes, rhetorica, quam etsi callent, uti, non sibi licitum esse putant. Bone Deus, quantū in suggesto laborant, sudant, pugnant, cum aliud ex alio ex tempore suggerentes, illi ipsi tanquam uoluntantes auiculae, nesciant quò dicendo sint peruenturi. Hinc profectò scire licet, quàm commodum tibi, quàmq; frugiferum & fructuosum auditori sit, si, uerbi gratia, ex ea euangelij parabola, Exijt qui sementem faciebat, ad seminandū semen suum, argumentum sermonis habendi sumas, deinde in partes diuidas, dein propositas partes ritè declares, subtiliterq; confirmes, & enucleatè explices, atq; postremò concludas, id est, breuiter repetas, quid circa eiuscemodi partes docueris. Ac tu per hunc modum, tam facillimè tui sermonis sementem facies, quàm commodissime auditores eius fructū capient. Atqui ut omnis orationis pars ex suo genere constet, illud in primis nostri Christiani concionatoris interest non ignorare, tria esse genera causarum, demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale: & se ut illa duo superiora recipere debere, ita in tertio nihil esse, quod ipse ueretur. Demonstratiuum enim est, quod in laudem uel uituperationem causipia attribuitur: hoc concionator utitur, cum, uerbi caus, demonstrat quanta sit Dei maiestas, quanta potentia, quanti-

ta iustitia, quantamisericordia, ut ne quis diffidat eius promissis, ne quis existimet aut speret posse se meritis effugere poenas, ne quis disperet, si resipiscat: aut ubi deterret peccantes, cum reprehensione culpæ, et uituperatione facti. Ex huiusce præterea demonstratiui generis fonte manat omnis uis funebri orationis, quæ hodie est in usu, quando tota in demortui laude uersatur. Deliberatiuum autem positum in consultatione, habet in se persuasionem & dissuasionem: hoc in genere concionator permanet, quando hortatur populum ad bene beatèq; uiuendum, tunc etenim suadet pariter atque dissuadet: cum castigat, uitiaq; detestatur. In his duobus dicendi generibus uersatus est apostolus Paulus, in ea oratione, quam, ut est in actis cap. 13. ad plebem habuit, ubi primum laudat Deum, ac potentiâ eius ostendit, dicēs: Deus populi huius delegit patres nostros, & populū in altum exaltulit, cum essent incolæ in terra Aegypti, & brachio excelso eduxit eos ex ea. Deinde autores necis Iesu uituperat, cum ait: Principes eorum nulla causa mortis inuenta, petierunt à Pilato, ut interficeret eum. Pōst persuadet, ut Christo credāt, cum inquit: Notum igitur sit uobis uiri fratres, quod per hunc uobis remissio peccatorum annunciat, & ab omnibus à quibus non potuistis per legem Moysi iustificari, per hunc omnis qui credit, iustificatur. Postremo dissuadet de errore, in quo usq; ad id temporis fuissent, ubi ait: Videte ergo ne superueniat uobis, quod dictum est in prophetis: Videte cōtemptores, & admiramini & euanesceite, quia opus operor ego, in diebus uestris, quod nō credetis, si quis enarrauerit uobis, &c. Quod uocis figura atque corporis motu dicendo sit utendum, Christus ipse passim in Euangelio demonstrat: sed ne longum sit, cum Lazarum à mortuis excitauit,

excitauit, illud fecit: primum enim attollens sursum uersum oculos, dixit: Pater, gratias tibi ago, quoniam audisti me. Deinde uoce magna clamauit, Lazare ueni foras. Sic uoce & gestu rem peregit. Hæc breuiter dicere habui de recto concionandi modo. At ad sacrificium ueniamus, quod est orare & colere Deum, ac eundem semper habere in corde consecratum, quoniam Dei templum sumus. Hoc sacrificium Seruator noster Deo patri obtulit pro salute nostra, reliquitq; nobis illud idem faciendū. Etsi sunt qui sentiant eucharistiam à Christo institutam nō rectè sacrificium appellari, quod per hoc aliquid Deo ex rebus nostris offeramus, per illud uerò, beneficium à Deo accipiamus: tamen quia iam inde ab initio ita usu uenit, ut, teste Terulliano, sacrificium uocaretur, nos religionis morem seruandum ducimus. Ad rem redeo. Is qui omnia quæ uentura erant, ab æterno mouerat, posteaquam appropinquare tempus uiderat, quo pati oportebat, affatur discipulos, quos totius mysterij sibi testes delegerat, qui deinde omnia quæ facta essent, inter omnes gentes pia prædicatione uulgarent. Pascha, inquit, dilectissimi post biduum, ut scitis, fiet, & iam simul illud futurum est, ut Iudeis traditus patiar, ceterum cupio priusquā hæc fiant, id solenne uobiscum celebrare. Hæc ait, ac eodem momento duos ex discipulis Hierosolyma mittit, qui locum perent, nec multò pōst ipse cum alijs secutus in urbem uenit. Hic ubi coeptum est discumbi, accepit panem, & cum egisset gratias, fregit, deditq; discipulis suis, & ait: Accipite, et comedite, hoc est corpus meum. Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes, hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum. Sic sub panis & uini

specie, corpus suum & sanguinem uerbo consecratum singulis sumendum obtulit, mandauitq; ut tale sacrificium fieret deinceps in sui memoriā. Alexander posthac septimus à Petro pontifex consecraturus primus aquam uino miscuit, instituitq; ut oblatio ex azymo non fermentato, ut antea consueuit, fieret pane, & hoc ut purior materia esset, uel quia CHRISTVS azymo cōsecrasset, aut quod dominus per Moysen præcepisset, ut omnis oblatio absque fermento fieret, seu quia ex eius latere, dum in cruce pēderet, exisset sanguis & aqua. At D. Cypranus lib. epist. 2. aliam huiusce rationem ponit. Legimus enim in Apocalypsi: Aquæ quas nidi disti, super quas sedet meretrix populi, &c. Hinc aut in sacris literis sæpe aquas significare populum, & proinde inquit: Sic autē in sacrificando, in calice domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec uinum solum potest: nam si uinum tantum quis offerat, sanguis Christi incipit esse, sine nobis: sin uerò aqua sit sola, plebs incipit esse, sine Christo: quando aut utrunq; miscetur, tunc sacramentū spirituale et cœleste perficitur. Sumpserunt aut eucharistiam Christiani iam inde à principio mane, & ieiuni, quod testatur Tertull. lib. altero ad uxorem, de muliere Christiana ethnico nupta: Non sciet, inquit, maritus quid secretò ante omnem cibū gustes? Cur uerò mane & non uesperī apud nos sacrificetur, cum satis constet Christū post cœnā, mysticū calicem obtulisse, id causæ est, quòd, teste eodē Tertulliano, Christū offerri oportebat circa uesperā diei, ut hora ipsa sacrificij ostenderet occasum et uesperā mūdi, sicut in psalmo scriptū legitur: Eleuatio manuum mearū sacrificium uespertinum. Nos uerò resurrectionē domini mane celebramus, quia passionis eius memoriā in sacrificijs omnibus in primis cōseruamus.

Qui

Qui primū post Christū, eo ritu sacrificare cœperint, quem ille docuisset, & qui deinceps modum rei diuinæ faciendæ, quam missam uocant, auxerint, & de osculo pacis inter sacra, atque quando id fieri non liceat, ac de benedictione sacerdotis post sacra. CAP. X.

Vda ab initio omnia & simpliciter mysteria à Christo tradita apud apostolos erāt, nuda omnis cærimoniarū ratio, plus pietatis habens quā apparatus: nam satis constat Petrū, qui uel primus omnium, ut apostolorū princeps, uel unā cum alijs apostolis, rem diuinā eo ritu, quem à Christo accepisset, identidē fecerat, post consecrationem continuò inferre solitum dominicam precem. Auscit inde hæc mysteria Iacobus Hierosolymitanus antistes, auxit Basilius, alijq; alia subinde instituere. Cœlestinus misse introitum, cuius initium est psalmus, Iudica me Deus. Damasus confessionem, quæ fit à sacerdote, prius quā altare conscendat: quidam tamen Pontiano assignant. Gregorius antiphonam, quæ introitū sequitur, & ob id uulgò eodem nomine nuncupatur: item ut nouies Kyrie diceretur, & antiphona post epistolam, euangelium, et cōmunionem. Telephorus hymnum, Gloria in excelsis Deo. Gelasius primus orationes, id est, precum clausulas, quas uocant. Epistolam & euangelium Hieronymus: & cum id legeretur, ut cuncti qui sacris interessent, curui ac uenerantes starent, uti expeditiores ad euangelicum dogma defendendum, uel animaduertendum, quod stando magis quā sedendo facere solemus, Anastasius primū constituit. Alleluia ex Hierosolymis translaticum est. Symboli decantatio fuit Marci pontifi

cis primi decretum, ut festis diebus post euangelium decantaretur, ac idem recitaretur à populo, qui sacrorum causa adesset. Innotauit & id decretū postea Damasus. Antiphonam, quam Tractum uulgò appellant, & hymnos, Gelasius fecit, ac præfationes quæ Canonem præcedunt, cantu quidem & sermone eleganti composuit, quæ, ut testatur Pelagius, nouem numero sunt: decimam ad honorem deiparæ uirginis Urbanus addidit. Quòd thus adoletur ad altare, id primus fecit Aaron, dicente domino ad Moysen: Pones altare contra uelū, & adolebit incensum super eo Aaron suauiter fragrans: sicut in Exodo est. Deinde apud nos Leo III. illud idem fieri sanxit, quod etiā ab ethnicis seruabatur. Hinc Vergilius in 1. Aeneid. de Venere ait:

Vbi templum illi, centumq; sabæo
Thure calent aræ.

Vsus lauandi manus ex ueteri quoq; instrumento esse uidetur, quòd Iudæi nō rem modò diuinam, sed conuiuū etiam à lauatione manuum inchoare consueuisse dicuntur, quippe qui nefas ducebant edere panē manibus illotis, cuius rei cri-men discipulis domini ascribebant. Vel ab ethnicis sumptū est, apud quos sacrificantes primum omnium manus lauabant, quemadmodum suprā lib. 3. cap. 5. demonstrauimus: & teste Hesiodo, uetitum erat, ne quis mane Ioui uinum libaret manibus illotis, ne sacrorum nitor pollueretur, qui & conuiuia lotis prius manibus inibant. Vergilius:

Iam pater Aeneas & iam Troiana iuuentus
Conueniunt, stratoq; super discumbitur ostro.

Dant famuli manibus lymphas. In præfationibus, ut sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus sabaoth, cantaretur, Sixtus primò statuit, quod ab Esaia propheta sumptum est.

est. Canonis partem, Te igitur, quæ dein initium esse cœpit, Gelasius dedit: sicuti ante eum Syricius Cōmunicātes, quod nunc tertio loco ponitur. Ex quo apparet, ipsum Canonem neq; ab uno integrum, neq; in eam formam digestū, quā modò constat: cuius rei uel fidē facit, quòd Alexander primus, qui Gelasium & Syricium longo temporis interuallo præcessit, ob memoriam passionis Christi posuit, Qui pridie quā pateretur, usque ad illa uerba, Hoc est corpus meum. Quocirca satis liquet, illud tum Canonis fuisse principium, quādo, sicut diximus, Gelasius circiter CCCLX. & eo amplius annos post Alexandrū sedit. Leo deinde adiecit, Hanc igitur oblationē, usq; Placatus accipias. Gregorius tres sub-iunxit postulationes: Dics que nostros in tua pace disponas, atq; ab æterna dānatione nos eripi, & in electorū tuorū iubeas grege numerari. Eiusdem quoq; primi Leonis est, Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Sic alij alia addiderunt. Finito canone, dicitur, Pax domini: hīc osculū pacis datur inter sacerdotes mutuò, quod Innocentij primi inuentū est: uelut Leonis secūdi, ut pax in sacrorū carimonijs astiti populo circumferretur. Et utrūq; ex imitatione Seruatoris, qui consueuerat suos præsertim discipulos abeuntes, uel ad se redeuntes deosculari, id quod Iudas proditor significantius declarauit, qui præceptorem, ut in euāgelicis literis legitur, osculo tradidit. Verū cū Missa pro mortuis celebratur, id nō fit, pro eo quòd haud nobis cū illis per pacis osculum, communicandum est, quos nondum certò scimus esse in gratia cum Deo. Quare cadauera etiam mortuorum adiuta & mansione tēpli usque eò prohibentur, dum res diuina fiat. autor Gulielmus Durantus, libro diuinorum officiorum septimo. Solent item sacerdotes nostri peractis sacris,

benedicere populo dextera manu in eum extensa, ac in signū crucis circumducta, quod episcopi inter sacra, & pontifices Romani alijq; maiores antistites, etiā eundo faciunt: quod ab Hebræis est, quippe in Leuitico legimus Aarō post factam rem diuinam, consueuisse extendere manum in populum, ac illi benedicere. Seruauit uel hunc ritum Christus, quem Lucas ait paulō antē quā in cœlum redisset, eleuatis manibus benedixisse suis discipulis. Sed ad rei diuinæ rationem reuertamur. At reliquas Antiphonas Græci, Responsoria uerō quæ nouitio quidem uocabulo sic dicunt, Itali primum inuenisse traduntur. Sunt qui responsoarium etiam Gradale uocent, quod iuxta gradus suggesti cantetur. Ceterum Gelasius & Gregorius multas orationes, id est, preces inuenire, ac ad lectiones & euangelia, responsoria, id est, offertoria, quæ uocant, adiunxerunt, uel Gregorius ipse quasi de integro modum rei diuinæ edidit. Fecit illud ipsum & Ambrosius Mediolanensis antistes. Quapropter habito deinde episcoporum conuentu, decretū fuit, ut quæ Ambrosius digessisset, Mediolanensis tantum sacerdotum cœtus, sicut hodie fit, seruaret, & Gregoriano inuento reliqui uterentur. Quod uerō sacerdos dicēdo, dominus uobiscum, sæpius ad populum in altari uertitur, hoc de Hebræorum quoq; cerimonia sumptum constat, quorū sacerdos inter sacra sese circumagebat, aspergēdo sanguinē animalis immolati. Quod, teste Apuleio, & Ethniconum sacerdotes circa aras faciebant, cum præsertim responsa daturi, diuino, uti credebāt, spiritu afflati agitantur. Vnde dubio procul ab alterutris apud nos sunt huiusmodi in altari uertigines.

Vnde mos sit, ut post rem diuinam factam, diaconus pronunciet, Ite, missa est; & unde missa & cerimonia

rimoniæ dictæ, & de primo capeſſendæ eucharistiæ usu. CAP. XI.

Acta re diuina, diaconus ad populū conuersus pronūciare solet, Ite, missa est. Conuenit hoc loco, ut huius nominis missæ originem explicemus, ne quis ut sordidum et peregrinū respuat: quādō hactenus permuta id indagare conati, rem in incerto reliquerūt, quippe qui non unde natum esset, ut libamento iam libato, id est, sacrificato, per hunc modum potestas fieret abeundi uolentibus, prodiderūt, sed circa uim illius uerbi Missa, aberrantes, delirationem quandam somniarunt, non animaduertentes nostros sacerdotes illud ex moribus institutisq; priscorū esse mutatos, sicut pleraq; alia, uti appositè memorauimus. Ceterum ne nos etiam aliquid diuinasse potius, quā rem certam prodidisse dicamur, Apuleij testimonium cunctis certè probandum ducemus in medium, unde moris huius originē abundē haurire licebit. Is enim libro sui asini aurei 11. cū se dicū sacris deæ Isis interfuisse, sic rem declarat: At cū ad ipsum iam templum peruenimus, sacerdos maximus, quiq; diuinæ effigies progerebant, et qui uenerādis penetralibus pridem fuerant initiati, intra cubiculum deæ recepti, disponunt ritē simulacra spirantia. Tunc ex ijs unus quem cuncti grammateæ, sic Græci uocant scribam, dicebāt, pro foribus adsistens, cœtu pastophorum, quod sacrosancti collegij nomen est, uelut in concionem uocato, indidem de sublimi suggestu, de libro, de literis, fausta nota præfatus, principi magno, senatuiq; & equiti, totiq; Romano populo, nauticis nauibus, quæq; sub imperio mundi nostratis reguntur, renūciat, sermone rituq; græcienſi, ἡ δὲ λαὸς ἀφ' οὗτος, populis missa

fio. Quam uocem feliciter cunctis euenire signauit, populi clamor insecutus. Exin gaudio delibuti populares, talos, uerbenas, corollas ferentes exosculatis uestigijs deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad suos discedunt lares, & reliqua. Istæ duæ græcæ dictiones significant populis missionem, & uerba sunt græcanico more & lingua pronunciata, quæ Græci Latiniq; iuxta usurpabant, post cuncta celebrata mysteria, ut diceretur missio populis, id est, uel datur, uel est, ut tum demum omnibus abire fas esset. Idem igitur mos à nostris etiam seruatur, ut peractis sacris, per diaconum pronuncietur, Ite, Missa est: quod idem est, ac illicet, hoc est, ire licet. Non est præter consuetudinem quòd Missa, non missio pronuncietur, quando nostræ religionis auctores promiscuè missionem, & Missam usurpare, diuus Cyprianus testatur, qui remissam peccatorum, ac id genus alia permulta sæpe scribit, ut ad Fortunatum de exhortatione martyrij: In aquæ, inquit, baptismo percipitur peccatorum remissa. Hinc ergo totum quoque sacrificium Missa est nominatum. Quod uocabulum Ioannes Reuchlinus homo Germanus ac literarum hebraicarum cum primis sciens, libro de rudimentis hebraicis secundo, docet hebraicum esse, ita scribens: Inde uenit per additionem hebraicæ in fine *מסא* id est, oblatio, quæ sit superiori domino, propter debitum munus personale. Deuteronomij 16. Oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres, iuxta benedictionem Dei tui. Quod nomen nos Christiani sacrificio nostro impositum retinemus, usque ad hoc tempus, ut à nobis appelletur Missa, quod à Græcis liturgia. Nota igitur, quòd Missa neque græcum neque latinum est, sed hebraicum. Hæc ille. Mihi uerò prior ratio probatur, ut magis apposita. Sic Romanis placuit,

placuit, omnem diuinum cultum caerimonias appellare, à Caeribus Hetruuriæ populis. Ii enim olim capta urbe Roma à Senonib. Gallis, sacra Romanorum à Vestalibus inuecta per benignè receperunt, usq; eoq; seruauunt, dum patria à Camillo esset recuperata, sicut Liuius lib. ab urbe cond. 5. latè demonstrat. Cuius beneficii Quirites memores, postea omnia quæ ad religionem colendam pertinerent, caerimonias nuncuparunt: autor est Valerius Max. quamuis sint, qui eas à cærendo dictas malint. Quòd semel tantum die sacrificabatur, hoc Alexandri primi, teste Gratiano, est decretum: sicut & illud Telephori, quòd dominico natali die ter sacerdos rem diuinam facit, & primò in media nocte, cum Christus est natus: deinde lucescète aurora, quando pastores natum inuiserunt: postremò ubi prima lux humano generi affluisit, cum prius nulli ante tertiâ diei horâ, fas esset sacrificare. Adijci tur et alius mysticus sensus, ut triplici actu status triplex gentium significetur: primus, qui sine lege fuit, cum omnia fuerant tenebris circumfusa: alter lucis et tenebrarum simul particeps, cum post datam legem fuit omnino aliqua dei cognitio, sed nondum perfecta: tertius gratiæ est, cui sol, id est, ueritatis lux affluisit. Præterea Felix primus sanxit, ut nusquam nisi in sacro loco, si per necessitatē liceret, & à uiris sacris initiatis Missa celebraretur, quòd ipsius rei diuinæ faciendæ à principio solū apostolis, hoc est, sacerdotibus, à Christo potestas facta fuisset. Anacletus quoq; huius rei studiosus uoluit, ut sacerdos non nisi coram saltè duobus sacrificaret, quòd, credo, ne ille frustra bene precando diceret, Dominus uobiscum, si minus quam duo sacris interesset. Propterea non rectè faciunt, qui sine arbitris sacrificant. Gratianus hoc præscriptum Satiro attribuit, qui fortè illud parum custoditum renouauit.

Iam ad eucharistiam ueniamus, quam nostri maiores olim solebant quotidie capeſſere, ut ait Lucas in actis: Erant autem perſeuerantes in doctrina apoſtolorum, & communicatio-
ne, & fractione panis. Id ſalutare inſtitutum poſtea primus omnium ſuo decreto renouauit Anacleus, iuſſitq; ut qui nolent, tanquam impij è ſacris ædibus eiicerentur: quemadmodum Victor uoluit, ut illis qui capturi eſſent, ſi ob acceptam iniuriam, aut uetus odium, reconciliari prius recuſaſſent, ſaceris interdiceretur. Verum frigefcete paulatim deinceps hominum pietate, illud antiquatū eſt. Ex quo Zephyrinus, qui centeſimo circiter poſt anno Anacletum eſt ſecutus, ſtatuit, ut omnes Chriſtiani, qui pubertatis annos attigiſſent, minimum ſemel quotannis caperent paſchali die. Fabianus uero ut ter id fieret, poſtea ſanxit. Sed Zephyrini decretum, ut ſæctum minus difficile, tenuit conſtantius: quod Innocentius III. deinceps ſua corroborauit autoritate. Euchariftia autem in templis continenter aſſeruatur, ad egrotantium commoditatem, ut ne ſine eo uatico hinc abeat, ut eſt de conſecratione diſtinctione prima. Quod deinde decretum Innocentius II. & Honorius item III. confirmarunt.

Quare nonnulla tam hebraica quam græca uel ſyriaca uerba in Miſſa uſurpentur, & ibidem de eorum ſignificatione. CAP. XII.

Illud in ſuper haud omittendum duximus, quod facit ad quarundam diſtionum cognitionem, quæ ut peregrinæ, inter ſacta faciendæ à compluribus frequentantur ſacerdotibus, quam intelliguntur. Sunt enim uerba quedam hebraica, quedam græca aut ſyriaca. Hebraica & ſyriaca teſte diuo Hieron. ad Marcellam, ideo immutata

ab initio manſerunt, quia uel interpretes uel apoſtoli, id faciendum minus curarunt, ut quoniam primum religio apud Iudeos, uelut ſuprà demonſtrauimus, cœperat, nihil ad credentium offenſionem innouarent, ſed ita ut à puero imbibent, traderet: poſtea uero quàm in uniuerſas gentes euangelij ſermo dilataus eſt, non potuiſſe ſemel ſuſcepta immutari, idem autor eſt. Cuius etiam rei Origenes rationem reddens, aſſerit, propter uernaculam cuiusq; gentis linguam, non poſſe uerba quàm plurima ita apud alios ſonare, ut apud ſuos: ac multo propterea melius eſſe, non translata ponere, quam illorum uim interpretatione tenuare. Hac ratione Græcos primum uocabula illa hebraica ſuis cōmiſcuſſe, par eſt credere, utpote deſperantes poſſe ſe abſolutum ſenſum ſuo ſermone reddere, & ſic noſtros nihil deinde plus auſos, et hebraica & græca permiſiſſe ſtare. Atqui id conſultò factum non nemo parum ſalſe putat, quo ad imitationem eius tituli, qui ſuper crucem ſeruatoris poſitus fuerat, perinde Miſſa triplici lingua conſtaret, ac illum ſcriptum fuiſſe hebraicè & græcè & latine tradit euangelista Ioannes. Sed iam ad interpretationem ipſorum uerborum aggrediamur. Ieſus hebraicum nomen, ut Hieron. indicat, apud nos ſeruatorem ſignificat. Chriſtus ex myſtico chriſmate unctus dicitur, quem Iudei Meſſiam appellant. Idem dictus eſt Nazareus, id eſt, ſanctus ſue cōſecratus, uel à Nazareth ciuitate Galilææ, in qua eſt genius & nutritus. Item Emanuel, quod hebraicum eſt uerbum, & nobiſcum Deus. Rabbi, idem ac dominus, ſue magiſter, uel præceptor: nam apud Hebræos, à multitudine ſcientiarum dicta eſt uox. Paracletus græca diſtio, id eſt, παράκλησις, & ſignificat aduocatū, doctorem, hortatorem, conſolatorem. Sic ſeruator pollicitus eſt mittere paracletum, hoc

est, spiritum ueritatis, qui discipulos doceret. Et illud notissimum est, paracletum per e scribendum in penultima, camq; producendam: nam si legeris paraclytum per y, in penultima, facies Christum sceleratorum confocium, qui suis discipulis promissu fore, ut pater eius nomine, talē ad ipsos mitteret doctorē: quippe paraclytus apud Græcos, nomē est compositum à παρα præpositione, quæ præter, et λυτός, quod celebrē, inclutumq; significat. Ergo cum ea præpositio hoc loco pro sine ponatur, & cum λυτός cōiuncta, pro eo, qui sine fama est, ac planē infamis, nō utiq; conueniit CHRISTI promissioni. Imò atque adeò hinc uidere licet, quā parum rectē faciāt sacerdotes, qui ita apud euangelistā Ioannem legunt: seu quā turpiter peccēt, qui etiam de errore moniti, tantum abest ut uelint rectā tenere uiam, ut scientes delirent, perinde quasi non ueritatis, cui CHRISTVS sese cōparauit cum dixit, Ego sum uia et ueritas, sed consuetudinis quamuis deprauatissimæ obseruatores esse debeat. Bone Deus, ecquid reliquorum munerum functionis ab eiusmodi expectari potest, qui ab alijs docti scire nihil uolūt? Sanē sic Simonem, sic Iacobum penultima syllaba correpta pronunciat, etsi longa est, cum apud Græcos per ω, quod longum est, ea nomina scribātur. Ad prima redeo. Pascha hebreum uocabulum, non græcum, prout Hieronymus affirmat, & transitum sonat, quod Iudei tunc ex Aegypto in patriam remigrassent. Epiphania græcum uerbum, apud nos apparitionē uel ostensionem significat, hoc ideo, quia eo die Seruator stella proditus est, & trigésimo deinde anno adhuc mundo ignotus, cum uenisset ad Ioannē, ut baptizaretur, cognitus est, intonante de cælo patre, Hic est filius meus, &c. Item pentecoste græcē, quinquagenaria latine dici potest, quod

quod usque ad hanc celebritatem, à resurrectione domini, intersunt quinquaginta dies, ut infra fusius explicabitur. Scenopegia, uox composita, dicta est à figendis tabernaculis, quia in solitudine prisce Hebræi illis usi essent, & erat festus dies. Nostri perperam addunt aspirationem. Item encaenia, festi dies initiales, hoc est, dedicationis tēpli. Kyrie eleison uerbum compositum, ex κύριε, quod significat domine, & εἰς ἡμᾶς, quod est, miserere. Alleluia duo iidem uerba et hebraica, atque idem, ac laudate Deum: Ia enim, teste Hieronymo, ex decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus uocatur, unum est. Antiphona græcis uox reciproca, quod uicissim canatur. Homilia græcē, latine dicitur colloquium, sermo. Canon græca dictio, regulā significat. Hos annos, hebræo sermone perinde ualet, atque apud nos, O domine saluum me fac. Sabaoth hebraica quoq; uox, & idem atq; Latinis, dominus omnipotens, siue dominus uirtutum, aut exercituum. Eucharistia Græcis gratiarum actionem significat, sicuti euangelium bonum nuncium. Paradisus græca uoce, pomarium, hoc est, hortus consitus pomis. Parabola græcē dicitur, latine comparatio, similitudo. Symbolum collationem significat, quia apostoli siue patres in unum contulissent, quod unusquisq; de Deo senserit. Petrus Græcis saxū, uelut Cephas syro sermone, soliditas, quod Petrus solidus fuisse in cōfessione ueritatis. Phylasterium græca dictio, latine custodia dicitur, quod in ijs seruetur memoria legis: sicut apud nos regulæ iuris habetur. Synagoga congregatio à nostris dicitur, nos etiā græcia uoce ecclesiā uocamus. Mamonā, ut probat Hieronymus, syriacum est nomen, singularis numeri, generis masculini, & apud nos diuitias significat. Ethnicus, uox græca, & Latinis homo alterius sectæ.

Profelytus, græcum uerbum, nobis aduena: sic enim illū uocabant Hebræi, quem ex aliena natione, in suæ legis conformationem recepiſſent. Scandalizare, græcum uerbū, latine est offendere: sicut angariare persicum, & significat adigere, compellere. Golgatha, syra est uox, non hebræa, et Hieron. ostendit significare locum calui, suæ caluariae. Ita dictus est locus Hierosolymis, ad septentrionalem partē montis Sion, quod in eo iacerent capita hominum damnatorum. Corbona, quam etiam uocant gazophylacium, nomen ex dictione persica & græca compositum, & significat arcam, in qua seruabantur templi pecuniæ, seu munera quæ usui erant ministris: nam corban, ex testimonio Iosephi, quod in superiore libro citauimus, cum de radendo capite Nazareorū sermo fuit, apud Hebræos significat munus, unde corbona dicta uidetur. Eleemosyna, largitio, quæ inopi fit: græca uox, & misericordiā sonat. Gehenna locus erat in ualle filij Ena non, in sorte tribus Beniamin, ubi filij Israël, erectis aris, sacrificabant, ac filios exustos igni deuouebant, immolabantq; demonio Moloch, quam Deus, uti apud Hieremiā legitur, comminatus est se mortuorum cadaueribus impleturum: apud nos, pro loco inferorum accipitur. Diabolus græcū uerbum sonat delatorem, suæ calumniatorem. Beelzebub, Hieronymus docet idem esse bel, beel, & baal, & Hebræis idolum, & Zebub muscam, quasi dicas idolum muscæ: idolum enim simulachrum significat, & sic hoc nomine spurcissimum fuisse idolum. Abyssus græca uox, latine uorago dicitur. Phantasma græcis, uisum per somnum uidere est, latine spectrum dicitur. Sed ne per hæc peregrina longius gradientes, uisum etiam nos uidere uideamur, iam ad finem ueniamus. Amen uox hebræa est, latineq; sicut declarat Aquila,

uerē,

uerē, suæ feliciter, uel fiat, Hieronymo teste in psalmos, ubi dicit, Fiat fiat, Hebræis legitur amen amen. Erat quippe germanum consimileq; Hebræorum institutis, in ueterum religione, feliciter, quod supra ex Apuleij lectione constat, atque hic amen, quo significatur, ut ea quæ supra sunt uerē dicta, confirmetur. Super ea re extat breuis epistola diui Hieronymi ad Marcellam. Hæc pauca libuit exponere, ut uni cuique rem diuinam facturo, obuia esset eiusmodi uerborum significatio.

LIBRI QVINTI FINIS.

POLYDORI VERGILII
VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERV M
LIBER SEXTVS.

De pio pœnitendi initio, & de primo confitendi delicta instituto, & qualis sit publica confessio, ac ibidem de triplici purificatione episcoporum. CAP. I.

PRINCIPIUM religionis Christianæ cum unctione Christi, & regum, item originem & exitum coniugij sacerdotalis, et modum contrahendi, ac ritū sacrificandi, cum apud Hebræos, tum apud nostros, iuxta et orandi, & quantum mortalibus ipsa

D A

Christiana religio profuerit, superiore lib. exposuimus: iam idcirco & alia quæ ad institutum pertinent opus, differamus. Seruator noster ut nos ex omni parte immortalitate donaret, postremo potionem salutis, coelestemque pastum nobis propinauit, dicēs: Caro enim mea uerè est cibus, et sanguis meus uerè est potus. Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Et pergit: Qui edit hunc panem, uiuet in æternum. Verum quia non decebat, ut quispiam non mundus tam purum nectar haurire, tamque salutare ambrosiam esse auderet, idcirco Apostolus docuit, ut accedendum esset ad ea sumenda, inquit: Itaque quicumque ederit panem hunc, aut biberit calicem domini indignè, reus erit corporis & sanguinis domini. Probet autem homo seipsum, & sic de pane edat, et de calice bibat: nam qui edit aut bibit indignè, iudicium sibi ipsi edit et bibit, &c. Sed quomodo probabit se homo, cum nemo possit esse tam prudens, tam sagax, quin aliquando labatur? Quod Deus opt. max. sciens, pro sua benignitate aperuit nobis portum salutis, ut huic necessitati, cui fragilitas carnis subiecta est, medicina poenitentia, quam uocamus, subueniret: nam præcursores misit Ioannem baptistam clamantem, Poenitentiam agite. Attende, hoc loco de spiritali poenitentia tractatur, quia omnis nostra uita aliud nihil esse debet, nisi poenitentia, quæ facit, ut quis, uelut ait apostolus, transformetur per renouationem mentis suæ, & ad se reuertatur, dolendo peccatum suum, dicente Seruatore: Qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam æternam custodiat eam. Et hæc interior est, ac euangelica dicitur poenitentia, cuius fructus est exterior, quæ agitur per corporis afflictationem & uoluptatum contemptum: atque ut ista ficta, uti in hypocritis apparet, ita

illa non nisi uera esse potest. Modus autem poenitendi est, ut ab amore uirtutis, non à uitii odio, te incipiat poenitere. Exempli causa: Amato castitatem, in eaq; acquiescito, tunc tibi statim post turpioris intemperatiæ odium sua sponte oboriatur. Id modi poenitendi præscribitur psalmo quadragesimo quarto: Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem. Atque hoc primum est poenitendi initium. Præposterè igitur agunt, qui à peccato inchoant poenitentiam, quia illud metu poenæ, non uirtutis amore, qui uitiorum omnium fuga est, facere uidentur. Quapropter Christus cum uellet discipulis uerum integritatis exemplar monstrare, consuevit puellum longè innocentissimum in medio statuere, iubens ut similes illius efficerentur, si auerent ingredi in regnum cælorum, quò eos sic præsentis uirtutis imagine, ad poenitendum beatè uiuendum facilius induceret. Si quis igitur aut cupiditate uictus, aut libidine impulsus, aut errore deceptus, aut uicaci ad iniustitiam lapsus fuerit, non desperet: potest enim per hunc modum reduci ac liberari, si poeniteat actorum, & ad meliora conuersus satis Deo faciat, & ita respiscat, quò & errati pigeat, castigetque seipsum stultitiæ, & confirmet animum suum ad rectius uiuendum: quoniam sicut nihil prodest male uiuenti anteactæ uitæ probitas, quia superueniens nequitia iustitiæ facta delet, ita nihil officiant peccata uetera correcto, quia superueniens iustitia laetam uitæ prioris abolet. Vtrunque ipse dominus apud Ezechielem nobis denunciat: Si impius egerit poenitentiam, omnium iniquitatum eius non recordabor. Si autem auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, omnes iustitiæ eius quas fecerat, non erunt in memoria. Atque ita ultima facta aut nobis bono, aut malo sunt. Sed propterea quòd nihil

prodest inclusam habere conscientiam, quia patemur Deo, idcirco postquam satis delictorum nos pœnituit, deinde oportet ultrò aperire animum, & perniciē uitiorum illi, qui mederi, & ueram atque perpetuam sanitatem reddere potest. Appetenda est hæc omnibus medicina, quoniam in maiore periculo uersatur anima, quàm corpus. Et quia Seruator noster ut humana indutus persona ubique nobiscū presens esse diu noluit, proinde sui uicarios constituit homines mortales, id est, apostolos ac discipulos suos cum primis, quibus dixit: Quorumcunq; remiseritis peccata, remittentur eis, & quorumcunq; retinueritis, retenta sunt: ut illis nostra confiteremur delicta, tanq̃ ueris iudicibus, & ab ipsam aliqua affecti pœna, per diuinam gratiam remissionem acciperemus. Ante Christi aduentum, sat erat mente fateri Deo commissa, clamante propheta: Dixi, confitebor aduersum me, iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietate peccati mei. Sed postquam Deus ipse nostræ salutis causa factus est homo, necessum fuit homini qui eius locū in terris tenet, aperire pectus, & totam nudare uitam, per confessionem, quæ conscientie uox est, uti mereremur ueniam, quam Iesus Christus per passionem suam nobis impertitus est. Atq; hoc fuit primum confessionis institutum, ad quod beatum Iacobum alluisse ferunt, cum dixit: Confitemini inuicem alius alij delicta, & orate pro uobis inuicem, ut sanemini. Ille se nos Deo reconciliatos uoluisse uidetur, ut remisissis uicissim offensis, amicus inter nos uiueremus. Fuit illa omnino confessio, quam publicam uocāt, quæ postea, ut quidam, quibus omnino plus sapit palatus quàm cor, tradunt, exemplo patribus fuisse uidetur, ut secretiorem instituerint, quæ, priore omissa, nunc utimur maxime necessaria, quando per eam,

cum

cum corporis, tum animi uitijis sœde labentes, Deo semel atque iterum reconciliamur. Veruntamen ego affirmare ausum, huiusce secretioris confessionis autorem fuisse Christū, qui, quemadmodum supra ostendimus, auctoritatē fecit apostolis remittendi pariter atque retinendi aliorum peccata. Quæ sanè potestate ecquo illi pacto uti potuissent, nisi iam tam mortales cœpissent eis de suis confiteri delictis? Quippe solus Deus scrutator est humani cordis, ex quo omnia ferè mala quæ ab homine in hominem profisciscuntur, iugiter manant, quod & factum esse testatur Lucas in actis cap. 19. qui postq̃ ostendit filios Scæuæ Iudæi principis sacerdotum ausos sui se inuocare nomen domini Iesu, super eos, qui haberent spiritus malos, quemadmodum Paulus faciebat, ei ob id uulneratos fuisse ab homine spiritu uexato, inquit: Hoc autem innotuit omnibus Iudæis simul & Græcis, qui habitabant Ephesi, & incidit timor super illos omnes, & magnificabatur nomen domini Iesu, multiq; credentium ueniebāt, hoc est, ad Paulum, confitentes & annunciantes facta sua. Et hæc uera confessio, & initium confessionis fuit. Quare parum omnino prudentis, ne dicam sponte errantis est, aliter uel credere, seu tradere, cum eiusmodi argumento rei nihil profectò uideatur esse probabilius. At sunt qui scribāt, confessionem hanc apertam fuisse, qui necesse est, uel intelligant esse eos homines de manifestis actib. confessos, quæ res confessionem non requirebat, uel non intelligant quod dicunt: si enim de occultis delictis palam confessi forent, iam tam ansam dedissent inimicis ad obijciēda sua sibi facinora, cum dedecore, quod morte magis uir sanæ mentis fugere debet: ex quo confessionem minimè apertam fuisse satis constare potest. Cæterum ut modus prioris confessionis prius

A 3

rum diluceat, Tertulliani, qui de eare luculēter agit in libro quem de pœnitentia scripsit, uerba subiiciam, quæ eiusmodi sunt: Is actus qui magis græco uocabulo exprimitur, & frequentatur, exhomologesis est, qua delictum domino nostrum confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione pœnitentia nascitur, pœnitentia Deus mitigatur. Itaq; exhomologesis prosternendi & humiliificandi hominis disciplina est, conuersationem iniungens misericordiæ illicem. De ipso quoq; habitu atque uictu, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deicere, illa quæ peccauit, tristi tractatione mutare. Cæterum pastum & potum pura nosse, non uentris scilicet, sed animi causa. Plerunq; uerò ieiunijs preces alere, ingemiscere, lachrymare, et mugire dies noctesq; ad dominum Deum tuum, presbyteris aduolui, & oris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ iniungere. hæc Tertul. Postremò sequitur, ut satis Deo faciamus: quod fit cùm iussu sacerdotis, cui fisci sumus commissi, facimus fructus, uti Ioannes prædicabat, qui deceant pœnitentiam: nam, uti Cyprianus ait, pœnitentiam ille agit, qui diuinis præceptis mitis & patiens, & sacerdotibus Dei obtemperans, obsequijs suis & operibus iustis dominum promeretur. Atqui Innocentius tertius constituit, ut qui iam doli capaces esse cœpissent, si non sæpius, at semel quotannis confiterentur peccata illis sacerdotibus, qui eorum animarum curam haberent. Atque hic est ueræ purificationis modus, ut quod dicto factòue quotidie peccamus, illud pura conscientie uoce, pijsq; actibus expiemus, non autem Iudaico ritu, arietis sanguine, aut more priscorū teda, sulphure, uel aqua. In sacris ferè omnibus ethnicorum tres

et

erant istæ purgationes, nam aut teda purgabantur & sulphure, aut aqua abluebantur, aut aëre uentilabantur. Triplicem purgationem Ouid. notat illo uersu:

Terq; senem flamma, ter aqua, ter sulphure, lustrat.

Et Vergilius idem:

Ter socios pura circumluit unda,

Spargens rore leui & ramo felicitis oliuæ,

Lustrauitq; uiros.

Item ouium usurpabant. Iuuenalis:

Nisi se centum lustrauerit ouis.

Et in hoc delirabant: non enim corpus, sed animus est purgandus, utpote cuius absque nutu, atque renutu, nemo quaquam fit nocens.

Qui primi instituerint horas canonicas, ac sanxerint ut psalmi à choro alternis canerent, ac quàm parum frugifer sit cantus in domo domini mollior atque delicatior, & ibidem de origine chori, & qui duorum uitas scripserint. CAP. II.

Reces horarias siue canonicas, quas uocant, Hieronymus primus, Eusebio Cremonensi & plerisq; alijs qui cum eo uixerant, instituisse fertur, quib. diuinæ in templis laudes canerentur, ut ex sacra patet historia, quas patres deinde receperunt imitati carmen Danielis: Septies in die laudem dixi tibi. Sunt autem qui tradant, & in primis diuus Cyprianus, morem celebrandi, primam, tertiam, sextam, & nonam horam à Daniele sumptam, quod ille ter in die positus humi genibus, patrio ritu mane, hora sexta & nona precari consueuisset. Ita teste diuo Hieronymo, tria sunt orandi tempora, mane, id est, hora tertia, cùm

spiritu sancto afflati sunt apostoli: sexta, cum edendum est. Sic Petrus apostolus volens cibum capere, ascendit circa horam sextam in cenaculū, orandi causa: nona, tum idem Petrus & Ioannes perrexerunt ad templum, precandi gratia. Fuit uel illud priscorum institutum, cum apud illos sic oraretur, teste Apuleio, qui lib. 11. ita scribit: Rebus iam ritē consummatis, inchoatē lucis salutationibus religiosi primā nunciantes horā persstrepunt. Matutinas preces uocat hoc loco Apuleius non ineleganter salutationes, ostenditq; modum orandi diuini in horas sacrificijs legitimas fuisse. Postea, quod satis constat, Pelagius secundus decreuit, ut ipsę septem canonicę horę quotidie a sacerdotibus recitarentur, uelut pręsens remedium humanę imbecillitati futurū, quocutiq; iustus septies in die, quemadmodum ait Solomon, forte per inconsiderantiam cadit, ita per orandi curam, toties resurgat, conualeatq;. Singulis autem horis Gregorius preces dedit initium psalmi David, Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandū me festina: subiecitq; hymnum illum, Gloria patri, & filio, & spiritui sancto, de quo alibi dicemus. Vt totidem etiam horę in honorem deparę uirginis quotidie recitarentur, instituit Urbanus secundus in concilio, quod in Gallis ad Claromontem habuit. At Hieronymus rogatu Damasi digessit psalteriū quod uocat, id est, psalmorum librum in septem partes, ad numerum dierum unius hebdomadę, ut quilibet dies certum psalmorum numerum haberet, qui caneretur: quod ita distinctum nunc ex ipsius Damasi decreto in omnibus templis legitur. Fertur idem pontifex omnium primus hymnum Gloria patri, & cetera, qui tribus diuinis personis redditur, ad extremū quęq; psalmum adieciisse, quem in Niceno conuentu primū

editum,

editum, memorię proditum est. Item primus instituit, ut choros alternis psalmos caneret: quanquam non nemo tradit, id ante ab Ignatio episcopo Antiocheno institutum fuisse, quippe qui per quietem audiisset angelos ad eum modum uicissim psalmos concinentes: id quod unus uel alter a Dauid mutuatus esse uidetur, qui, teste Iosepho lib. antiquit. 7. dicitur septē constituisse choros, & eos canentes ac præcedētes ipse subsecutus, dum arca Hierosolyma deportaretur. Vel Asaph imitati sunt, qui, ut supra diximus, etiā apud Hebręos, autor fuit ordinis eorum, qui psallerent. Fuit omnino iam inde ab initio mos nostris concinere de rebus sacris, dicente Tertulliano ad uxorē: Quid maritus suus illi, uel marito quid illa cātabat? Id hodie apud Germanos cum primis seruatur. At diuus August. lib. confessionum 9. ait Ambrosium Mediolanensem antistitē hunc canēdi hymnos & psalmos morem primum apud occidentales instituisse populos: quod non utique multum abhorret a sententia eorum, qui Damaso assignant: nam cum ambo per idem tēpus fuerint, & quod unus cępisset, ab altero ratum haberi oportuerit, non iniuria & ambo eius rei autores dici possent. Verū quantum iam tunc illud institutū utile esse cęperit, idem August. lib. suarum confessionum 10. planum facit, quippe qui a Deo ueniam petit, quod diligentius cantum, quam sacrorum uerborū pondus attendisset. Sed hodie lōge minus ē re publica nostra esse apparet, quādo cātōres nostri ita in templis constrepunt, ut nihil præter uocem audiat, et qui intersunt (intersunt autē quotquot ciuitas capit) eiusmodi clamorum cōcentu, quo eorum aures maximē calent, cōtenti, de uerborum minimē curant. Vnde eō uctum est, ut apud uulgus, omnis diuini cultus ratio in istis cantoribus sita esse

D 5

uideatur, quamuis generatim nullum aliud hominum genus
 sit lenius aut improbius: & tamen bona pars populi, ut eos
 audiat clamantes, in sacras aedes uelut in theatrum concu-
 rit, eos precio conducit, eos fouet, eos denique solos domui
 Dei ornamento esse existimat, tanto molliores & deliciares
 in cantu flexiones & fictæ uoculæ uulgius magis delectant,
 quam certæ & planæ: ac ei gravior est sonus, qui tremulo è
 gutture funditur, quam qui cum grauitate editur. Quare du-
 bio procul ex religionis usu foret, aut eiusmodi graculos è
 templis eijcere, uel omnino ita eos instituere, ut canentes mo-
 re potius legentium quam instrepentium, hymnos recitarent:
 quod diuum Athanasium Alexandrinum episcopum olim in
 diocesi sua fecisse Augustinus in prenotato lib. attestatur,
 atque magnopere laudat. Chorus autem multorum uocibus
 constat, ita ut ex pluribus una reddatur, fiatq; concentus ex
 dissonis. autor Seneca, et Macrobius. Chorum à chara, id est,
 Letitia, dici autumat Plato lib. 2. de leg. b. Ego uero dixerim
 huiusmodi cantica bene magna ex parte, à ueteribus ad no-
 stras caerimonias esse translata, apud quos ad symphoniam
 sacrificabatur, teste Liuius, lib. ab urbe cond. nono, ubi ait ti-
 bicines solitos præcinere sacrificijs. Sed uel id planius facit
 pes spondeus, ita dictus, quod in sacrificijs libantes eo maxi-
 me uterentur: nam Græci *σπονδα* libamina appellant. Nu-
 ma Pompilius hunc pedem pontificum nuncupauit, cum
 spondei melos, id est, cantu, patrios placaret indigetes. Præ-
 terea thure incensis altaribus, tibicinem spondum canere
 iuebant, ut duabus longis symphonijs quasi duplicibus &
 iugibus uocibus, prospera deorum uoluntas firmaretur. Sic
 Cicero tradit pudicam mulierem, cum uiolenti iuuenes eius
 fores frangerent, admonuisse tibicinam, ut spondum canere
 ret,

ret: quod cum illa fecisset, tarditate modorum & grauitate
 canentis, illorum furorem consedasse. Meminit & huius rei
 Quintil. in primo de institut. oratoria. Sed ad Damasum re-
 decamus. Is quoque instituit, ut ad singulas horas canonicas
 recitaretur, pressa tamen uoce, symbolum, quod ad differen-
 tiam Niceni symboli, uulgò breuius & apostolorum appel-
 latur: quamuis certius sit, ut multi tradunt, istud, non illud,
 in Niceno concilio editum. Vitalianus uero canendi modum
 inuenit decentissimum, quo hymni sacri canerentur, quod
 ante eum Gelasio & Gregorio etsi non nemo assignat, adhi-
 buitq; ad eum organa. De eiusmodi musico instrumento as-
 sumptum tradidimus supra lib. 1. cap. 15. cum de instrumentis
 musicis tractatum est. Vitas diuorum quas lectiones appella-
 mus, Paulus Diaconus & Isuardus monachus circiter annis
 salutis DCCC. rogatu Caroli Magni scripserunt. Et quo-
 niam cum alijs, tum præsertim imperante Diocletiano, Da-
 masus & Euseb. testantur, ad decem & septem Christiano-
 rum millia, diebus tantum triginta, per diuersas prouin-
 cias afflictis supplicijs fuisse, difficile erat singulorum uel ui-
 tas describere, uel diem festum cuilibet dare, illi propterea
 composuerunt lectiones, quas appellamus, quæ martyribus
 pluribus, confessoribus, quos uocant, uel uirginibus con-
 uenirent, quas patres de concilij sententia postea compro-
 barunt, certisq; diebus qui ipsis diujs sacri haberentur, re-
 citari inter horas canonicas mandarunt. Post hæc quidam
 putantes fore, ut quis in multiloquio suo facilius exaudi-
 retur, preces alias instituere, quædam mutuati ab his ca-
 nonicis, quas ad distinctionem suarum, Romanas appella-
 runt: nam Benedictus suis monachis certum orandi modum
 præscripsit, item Bernardus suis, Dominicus suis. Qui

Et singuli provinciales antistites idem fecerūt, ut hodie alij alias preces usurpent, et id factum sit, uel Romanorum pontificum consensu, qui nihil respuere uoluerunt, quod diuinum augeret cultum, tametsi Christo breuior, non item longior precandi modus probatur.

De initio ieiunij, & primo eleemosynæ usu, ac ibi dem quale uerum sit ieiunium, atq; de ieiunij aduentus, quem uocant, & quadragesimæ uario primordio, & unde dicta sit, ac feriæ quartæ cinerum, quatuorq; temporū instituto. CAP. III.

Dicit diuus August. in sermone quinquagesimo nono, de tempore, ad fratres, precibus, de quibus iam abunde supra diximus, duas esse alas annexendas, ieiunium, & eleemosynam, hoc est, ut uocamus, largitionem misericordie causa inopi factam, quod celerius in celum aduolare, id est, Deo longè acceptissimè fieri queant: quia bonæ sunt illæ preces, uti in Tobia est, quas ieiunium & eleemosyna comitatur. Ieiunij initiū ab orbe statim condito factum est, cum primis nostris parentibus in amoenissima terræ parte, cui paradysus graia uoce nomen fuit, constitutis interdicta est arbor, à qua abstinerent, ut sic temperando, beatissimam uitam degerent, malorum omnium expertem, terra sua sponte ferente omnia, & Deum creatorem suum spiritu, uti minus mole corporea onusto, facilius cole- rent. Imò, ut Ambrosius ait, primus mundi usus coepit à ieiunio, qui in lib. de ieiun. ita scribit: Quinto die produxerunt aquæ repētia animarum, & uolatilia uolantia super terrā, & adhuc seruabatur ieiuniū. Sexto die bestie sunt creatæ, & cum bestiis orta edendi potestas, & usus esearū: inde lex

de

de ieiunio lata est, poenāq; uiolatori indicta. Ita nihil prius Deus præscripsit homini, quàm ut abstineret. Atque ieiunij talis fuit origo. Ceterum abstinentia haud diuturna fuit: nō multò post commiserunt, ut alteram, credo, precum aliam experirentur: quapropter dum in cælo esse sibi uidebātur, amoenissimo domicilio sedeq; illa beatiore expulsi, sese nudos subito repperunt, ac tum primum alienis opibus egentes, à Deo pelliceas tunicas accepere, quibus operirentur, inde rerum omnium magis indigentes solum laboriose uertere, & per sudorem ac ærumnam uitam agentes, expectare fructus terræ, quæ iam cohibita nihil ultrò amplius ferebat, coacti sunt. Subijt & morbus, tentareq; coeperunt frigora & æstus insueta corpora, sicuti oraculum prædixerat ea uitæ incōmoda adeunda esse, si minus diuinæ legi paruissent. Et hinc simul eleemosynæ usus esse coepit, qui inter omnes gentes, tantum deinceps increbuit, quantum pauperis es semper serpsit. Sed hanc non uno humanitatis uel liberalitatis genere metiri licet: quodcunq; enim charitatis officiū in alterū præstat, id eleemosyna est. Ceterum Moses primus eleemosynæ dādæ usum introduxit, dicens, ut in Deuter. extat: Non decrunt pauperes in terra habitationis tuæ, idcirco ego præcipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi, qui tecū uersatur in terra. Quod uel Christus approbavit, cum inquit: Date eleemosynā, & ecce omnia munda sunt uobis. Et rursum alibi: Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam. Magna nempe uis eleemosynæ, cum in ea tam bene omnia bona nostra locata uelit Seruator. Sed quibus danda sit, audi diuum Hieronymū, cum Seruatore docentem, & dicentem: Vade, uende omnia tua, & da pauperibus. Pauper non utique ille, qui mendicitate &

squallore coopertus est, & tamen nō recedit à uitis, sed qui bonus est. hæc Hieron. Et Solomon: Da misericordi, & ne suspicias peccatorem. Illis igitur, teste etiā Ambrosio, quos scimus ignauē potius, quā ex necessitate ostiatim de cibo rogare, debemus consulere, ut bene agant, ac eos obiurgando cōmonescere, ut sine uitæ ignauia, uelint in sudore uultus, sicut diuina iubet iustitia, & queritare uictum, & esse panem suum. Et hæc ut magis pia & salutarior, eleemosyna spiritualis nuncupatur. Est tamē cōmuniter danda eleemosyna omnibus egentibus, quando ea non tam accipientibus quā dantibus prodest. Sed de ieiunio iam agamus. Ma nauit & illa ieiunij ratio ad posteros: enimuero carnis ac uini usus ab Adam ad Noē usq; ignotus fuit. Cibo se abstiniuit Moses 40. dies, abstiniuit Helias, & postremò Seruator noster totidē. Item Ninuitis Iona propheta opera & cohortatione, pœnitentibus per ieiuniū uenia datur. Ita Iudæi abstinerere consueuerunt, quoties à Deo opem aduersus calamitates implorare, aut eum iratum placare, uel aliquid usui uisite necessarium rogare, seu acceptorum beneficiorū memoriam, uel dies festos agere uoluissent. Demum Christus et ieiunandū esse, & ieiunandi modū instituit, cum apud Matth. cap. 6. dixit: Tu uerò cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne conspicuū sit hominibus te ieiunare, sed patri tuo, qui est in occulto, & pater tuus qui uidet in abdito, reddet tibi in propatulo. At ieiunio uidetur nomen inditum ex intestino, quod ieiunum dicitur: quia teste Cornelio Celso, lib. 4. nunquam quod accipit, continet, sed protinus in inferiores partes uentris mittit: hoc argumento, ut more ieiuni intestini, minus nos cibis oneremus, cum abstinemus, quod proprium continentie est. Verum autem ieiunium ser

uat,

uat, non qui à carnibus tantum cœnaq; abstinet, id quod uulgus absolutum ieiunium existinat, sed qui simul & affectibus aliquid adimit, ut minus permittat iræ, quā soleat, minus superbiæ, minus cupiditati, nihil uoluptati, ac patienter ferat, si quid aduersi inciderit. Hæc omnia Epictetus Stoicus duobus uerbis, quæ frequentissimè usurpabat, pulcherrimè cōprehendit, Sustine, & abstine. At Origenes in hanc quoque sententiam, Vis, inquit, ostendam, quale te oporteat ieiunare ieiunium? ieiuna ab omni peccato, nullum cibum sumas malitiæ, nullas capias epulas uoluptatis, nullo uino luxuriæ concalescas, ieiuna à malis actibus, abstine à malis sermonibus, contine te à cogitationibus pœsimis, noli contingere panes furtiuos peruersæ doctrinæ, non concupiscas fallaces philosophiæ cibos, qui te à ueritate seducant: tale ieiunium Deo placet. Vt igitur ad hanc tanti præmij messem sæpius uigilaremus, ut ad cœlestium bonorum gustum enitere mur frequentius, apostoli uolentes Christianos imitatuos esse Seruatoris abstinentiam, instituerunt, in quadraginta dies ieiunium ante pascha seruandum. Id esse uerum testis est diuus Hieron. in epist. ad Marcellam, aduersus Montanum, qui plures quadragesimas seruandas prædicabat, scribens: Nos unam quadragesimam secundum traditionem apostolorum, tempore nobis congruo ieiunamus, illi tres in anno faciunt quadragesimas, quasi tres passi sint Seruatores, non quò & per totum annum, excepta pentecoste, ieiunare non liceat, sed quò aliud sit necessitate, aliud uoluntate munus offerre, & reliqua. Imò, si Chrysostomo credimus, ipsius Christi institutum esse uidetur, qui homilia decima in genesin, de ea re ita scribit: Nam quemadmodum in his publicis sunt stationes & diuerticula, in quibus se si ui-

tores & respirant & quiescunt, ut alacrius postea iter suum conficiant: & sicut in mari sunt portus, ut in eos se recipiant nauigantes, dum uentorum impetus conquiescat, & sic iterum nauigare incipiant: ita & nunc his qui in hac quadragesima ieiunij cursum susceperunt, quasi stationes & diuerticula, & portus, per duos hebdomadae dies, dominus quiete largitus est, ut & corpori aliquantulum ieiunij labores remittant, & exactis duobus illis diebus, in pulchre cepto itinere alacriter pergant. At non nemo Telephoro illud primo assignat, & quidem falso: nam Telephorus auxit potius dierum numerum, quam eius instituti fuit autor, qui fertur constituisse, ut per septem hebdomadas, ante pascha, ieiunium obseruaretur. Hoc temporis spacio computantur quinquaginta dies, quibus quotidie, ne uno quidem praetermisso, ieiunandum erat: siquidem ex decreto Melchiadis perspicue apparet, nullos tum dominicos dies à ieiunio uacuos fuisse: ille enim per diu postea sanxit, ne dominico, neque quinto hebdomadae die ieiunium celebraretur, quod eos dies idolorum cultores quasi sacros agerent. Sed hoc posterius paulatim obsoleuit. Illud uero superius iam ante Melchiam in usu erat, dicente Tertull. in lib. de militis corona: Die Dominico ieiunium nefas ducimus: eadem immunitate à die paschae, usque ad pentecosten gaudemus, &c. Verum ita forte accidit, ut institutum iam intermissum, à Melchiade renouatum fuerit. Quare Chrysost. eos ipsos dies, ut supra ostendimus, à domino datos ad recreandum corpus, recte affirmare uidetur. Ad hunc denique modum Telephorus non instituit quadragesimam, sed ad eam unam addidit hebdomadam, qua sacerdotes duntaxat, ultra alios abstinerent, ut illi qui sanctiores esse debet, uel in hac obseruatione sancta, aliquid

plus

plus quam reliqui abstinendo praestaret. Posthac Gregorius scripsisse fertur Augustino Anglorum antistiti, ut curaret, quò Anglici quoque sacerdotes secundum Telephori decretum, ieiunium seruarent. Et id temporis spacium quinquagesima dictum, sicut late patet in canon. decretis, ubi de ieiunio agitur: et id institutum deinde Aurelianensis concilij auctoritate antiquatum. Ceterum unde dicta sit quadragesima, & quod habuerit principium, facile ambigitur. Etenim longo iam usu uenit, ut quadragesima absolute ponatur pro eo XL. dierum spacio, qui sunt ieiunio sacri, sed quam latine nescio, nisi dicatur, quia ordine est dies quadragesima sacri ieiunij, et finis eiusdem: ac inde sic nominetur, quod sit ultima dies ex quadraginta, sicut secundus est ultimus ex duobus. Atqui siue nonnulli, qui istiusmodi partem temporis tanquam totius anni decimam sacro ieiunio darent: nam cum annus constet ex CCCLXV. diebus, ac horis sex, decima pars est triginta sex dies, & nescio quot horae: et quia deinde quatuor dies, sicut infra dicemus, additi sunt, ex eo, etsi satis inepte, nomen composuerunt, ut quadragesima nuncupata sit, quasi quatuor & decima. At istuc ne somnium, cui simile est, forte putes, scriptum leges lib. diuinorum officiorum 6. Quadragesimam uero alij iam usque ab initio incipiebant eo die, qui nunc est primus ipsius quadragesimae dominicus dies, ac ita continebat in se duos et quadraginta dies, alij uero à secunda feria praeteritae hebdomadae, quod hodie nostri monachi atque Narbonenses Galli obseruant. Verum cum in eo XLII. dierum numero sex intereisset dominici dies, quibus ex scito Melchiadis fas non erat ieiunare, idcirco D. Gregorius, quemadmodum eodem in lib. patet, ut quadragesimam redigeret ad XL. dies ieiunio sacros, addidit ad eum

B

ipsum numerū dies quatuor, uoluitq; feriam quartam præteritā, esse caput quadragesimæ, quam multis cum cærimonijs tum sacris, sanctam & celebrem fecit. Primum enim in Missa legitur illud ioel prophætæ secundū caput, ubi de pœnitentia agitur: deinde aliud Matthæi euangelistæ, quo ueri ieiunij modus præscribitur. Sed ante initium Missæ factum, cineres consecrantur, quibus populus aspergatur: sic namq; apud Iudæos, eos quos maxime pœniteret, cinere conspergi solitos tradit Hieremias, cap. 25. Deinde sacerdos imponit eos cineres super uerticem capitis cuiusq;, dicēs: Memento homo, quia pulvis es, et in puluerem reuertēris. apud alios ait: Memento homo quia cinis es, & in cinerem reuertēris, in nomine patris & filij et spiritus sancti, amen. Atque hinc ea dies feria quarta cinerum appellatur. Ita cuncti generatim mortales semel saltem in anno redduntur mortis memores, quod facit ut rectius uiuamus, certō scientes nobis esse moriendum. Ad eum modū dominus, ueluti est lib. Genesios cap. 3. admonuit Adam postquam peccauerat, & in mortis necessitatem inciderat, de humani corporis imbecillitate dicens: In sudore uultus tui, uescere pane, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia pulvis es, & in puluerē reuertēris. Postremō ut ne ocysus quā ieiuniam requireret, populus ad prandium aduolaret, iussu est, ut sacra omnia ad nonam usque horam producerentur, recitatis etiam simul uesperis, quas uocāt. Quæ sanē cærimoniæ ac sacra partim diui Gregorij opera et autoritate, partim Cabillionensis concilij decreto instituta sunt. Est autem Caballio, seu Cabellio, uel Cabillio, ita uariē apud ueteres autores legitur, teste Ptolemæo, ciuitas in Lugdunensi Gallia celebris, in qua ea frequēs synodus habita est. Ad rem redeo. Eorundē quoq; apostolorum

stolorum decretum fuit, ut tres hebdomadæ ante natalem domini, ut solennes celebrarentur, adiunxeruntq; illis ieiuniū, quod aliquādiu publicē seruātū ferunt, nunc uerō monachi maxime omnium obseruant. Calistus uerō primus omnium instituit, ut frumenti, uini, & olei gratia, ter in anno ieiuniū egeretur, die præsertim sabbati, id est, quarto mense, septimo, & decimo, si inchoemus annum à Martio, Hebræorum more. Inde mutato cōsilio, in quatuor partitus est anni tempora id ieiunium, in uer, æstatem, autumnum, & hyemem. Quibus temporib. deinceps ratio sacrorum ordinum habita est, cum id antea tantūmodo Decembri mense fieri consueuisset. Sunt tamen qui Urbano attribuāt huiusmodi quatuor temporum, ac ieiunij distinctionem, quæ antea hominū imperitiā confundebantur. Sic utrunq; fieri potuit, ut Calistus primum instituerit, dein Urbanus ieiuniū in quatuor tēpora digesserit. At ista ego à Romanis accepta esse dixerim, quos Ouid. in Fast. tribus anni temporibus fructuum gratia, totidem sacrificia dicit fecisse, uinalia, robigalia, floralia: prima causa uini, altera frugum, deo qui Robigus dicebatur, sacra septimo cal. Maij, quoniā tūc ferē segetes robigo occupat, ut ait Plin. tertia cunctōrū fructuū quib. dea Flora præerat. Hinc igitur apparet præscos Romanos pontifices cadē quoque anni tempora nō inani superstitione, sed ieiunijs tribus ex eadem causa celebrasse, quō uanos ueterum ritus in uerū pietatis cultum uerterent. Deinde patres nonnulla alia constituerunt ieiunia, quæ etiam ponere minimē tædebit.

Quando primum sacra uigiliæ in ieiunium fuerint mutatæ: et ibidem, nocturna sacra apud ueteres semper fuisse damnata, atq; de instituto ieiunij quartæ & sextæ dierum hebdomadæ. CAP. IIII.

Os fuit statim ab initio crescentis religionis, ut quia Scruator Christus noctu nasci uoluisset, sacerdotes nocturno tempore surgent, horasq; canonicas canerent. testis Tertullianus, qui ad uxorem scribit: Latetis ne tu cum per noctem exurgis oratu? Item diuus Hieronymus, qui in sermone de obseruatione uigiliarum, ait quisquis illius autor est (nam de ea re ambigitur) inquit: Hec & huiusmodi tanta ac talia ideo sancti illi cecinerunt, & scripta reliquerunt, ut nos eorum posterius paribus excusaremur exemplis, ad celebrandas etiam noctibus salutis nostre excubias. Quod nempe ex precepto domini fiebat dicentis suis discipulis: Sic non potuistis una hora uigilare mecum? Vigilate & orate, ut ne intretis in tentationem: spiritus promptus est, sed caro infirma. Et propheta illud ipsum decantat: Media nocte surgebam, ut confiterer tibi super indicia iustitie tue. Item apostolus ait: Orationi insistite uigilantes. Hinc populus quoque imitans illos pastores qui circa Bethlehem atque gregem suum nocte excubias agentes, meruerunt primi de ortu domini cognoscere, solebat ea nocte quae diem quempiam praecessisset solennem, in templis ad sepulchra martyrum pernoctare orando, sacrosq; hymnos canendo. Quod C. Plinius testimonio comprobatur, qui cum Bithynia prouinciam obtineret, motus misericordia ob multitudinem Christianorum interemptorum, ad Traianum, cuius iussu ea seuitia eruperat, scripsit, multa hominum millia quotidie obtruncari, in quibus nihil omnino sceleris inueniretur, nisi quod essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi Deo canere. Sed quid damnoſa, uti ait Horatius, non minuit dies? Ea enim pietas postea paulatim in impietatem

tem, illi sacri hymni in dissolutas cantumunculas, preces illae in procaces affectus uerti coeperunt: nam in eo nocturno conueniu, pueri puellaeq; amores iam licetius meditari, iuvenes palam stuprum offerre, senes lenocinium facere, & matronae passim corrumpi minus erubescerent. Quod Vigilantius, qui mox in haesum est lapsus, praesentiens, ut idoneam culpam diansam amplexus, coepit eas excubias maxime omnium impugnare, publiceq; execrari. Contra Hieron. qui ab eo criminatore nihil non in malam partem asseri suspicabatur, grauius repugnabat, argumentans paucorum culpam non debere religioni damno esse, quia qui peccarent uigilando in templis, possent etiam in suis domibus uel in alienis eadem facere: atque non illepidè in illum cauillans aiebat, Hoc facit contra uocabulum suum, ut uelit dormire Vigilantius. Sic res in aliud tempus reiecta, ita auxit contagione, ut domus Dei iamiam, sicut ueritas dicebat Iudeis, facta esset spelunca latronum, hoc est, stupratorum. Quod patres ubi animaduenerunt, ut ne id malum latius serperet, tandem aliquando statuerunt, ut loco uigiliarum ieiunium indiceretur pridie diei cuiusq; festi, si ille celebris ac praecipuus esset, & sacerdotes nihilominus de media nocte surgerent, ac horas suas celebrarent: quia, uti Cyprianus ait, efficax sit precatio praecedente ieiunio. Mansit dein uigiliarum, id est, officij nomen huiusmodi ieiunio, quod aequè obseruatur ac quadragesimale. Atque huic crescenti morbo tale est datum remedium, post tempora omnino diui Hieronymi, qui eo anno occidit, qui fuit salutis CCCCXXII. sedente Bonifacio pontifice primo. Ita Aegyptij, teste Herodoto, pridie diei festi solenne ieiunium habebant, & postquam dormierant, immolare uacant. Hunc ritum attendat, qui eiusmodi diebus grauate ab-

finient, quādo inde scire licet nos à priscis hominibus istum accepisse abstinentiæ modū, ut nō uideamur nouum obijisse munus. Ad rem redeo. Nimirum nocturna sacra semper fuisse multorum scelere causa, id quod ad extremū fuit, quamobrem Romana seueritas, teste Liuius, bacchanalia dānari, eū sub nomine religionis, supra puerorum feminarumq; promiscua, & corruptele omnis generis fieri cōpissent: & Dyagundus Thebanus, teste Cic. de legib. omnia nocturna sacra ob illud ipsum apud Græcos lege perpetua susculit. Itē quarto & sexto hebdomadæ die ieiunium indixerunt patres, quod hoc die Christus fuisset cruci affixus, et illo ludas eum prodere animo destinasset, quod censuerat Apollonius orator insignis, sicuti in decret. canon. est, qui imperāte Lucio Commodo, solus ea tempestate martyriū passus, quia de Christianæ religionis laudibus, quod tunc capitale fuit, orationem habuisset. Testatur & de obseruatione huius ieiunij Origenes super Leuit. scribens: Habemus quartam & sextam septimanæ dies, quibus solēniter ieiunamus. Eiusmodi sexti diei ieiunium ab Anglis hodie sanctissime seruatur, populis sine controuersia, prae cūctis religiosissimis, sicuti nos latius de ea re memorauimus in historia nostra Anglica, quæ nuper diuini auspicijs in publicum prodijt.

Qui primi mutauerint Solis & Saturni dierum nomina, in dominicū & sabbatum, ac reliquos hebdomadæ dies in ferias distinxerint, et ibidē, à quibus errantiū syderum uocabula fuerint istis diebus primū tributa. CAP. V.

Vbnectam perappositē, unde feriarum nomen sit diebus hebdomadæ singulis inditum. Porro Syluester Romanus Pontifex primus,

uianorum

uianorum deorum memoriam abhorrens, statuit, ut dies hebdomadæ, qui antea nominibus Solis, Lunæ, Martis, Mercurij, Iouis, Veneris, & Saturni dedicati essent, ad numerum feriarum digererentur, uocarenturq; prima, secunda, tertia, quarta, quinta, sexta feria, ad eum propē modum, quo apud Hebræos, dies nomine sabbatorum distincti fuerant. Saturni uerò diem antiquo legis uocabulo sabbatum, quod requiem significat, & primam feriam quæ in locum Solis subiecta erat, ut diem domino sacrum, dominicum, appellari uoluit: idq; fecisse dicitur rogatu Constantini principis. Quamquam apostoli primò eum diem domino consecrarent, quod Seruator noster eo die à mortuis resurrexisset, atque ocium sabbati, id est, ocium, sicut ait Orig. ab operatione peccati, in eundem uerterant, ut perinde apud nos dominicus esset, ac sabbatum apud Iudæos fuerat. Quod uerum esse ex eo colligere licet, quod multò ante Syluestrum, aut Constantinum, Pius pontifex sanxisse perhibetur, sicut infra demonstrabitur, pascha dominico die celebrari, & Tertullianus eum diem dominicum appellat, uti proximo capite demonstrauius. Quare istud institutum fortē id temporis minus seruatum, Syluester per hunc modum in nouasse dicitur. Ceterum hæc dierum ratio nunc tantum in rebus diuinis habetur, cum uix dominico die cum sabbato suum tenente locum, & id, credo, permittente Sole, & Saturno, reliqui pristinū nomen recuperauerint. Vnde profectò pudendum est, simulq; dolendum, quod non antehac data sint istis diebus Christiana nomina, ne diu gentium inter nos, tam memorabile monimentum haberet. Feriæ apud ueteres, erant dies, quibus nullum opus fieri liceret, dictæ à feriendis uictimis, quæ immolabantur: uel à ferendis epulis,

B 4

*Adde Karasterum loci. Brev. lib. 1. l. 1. pag. 62.
Et Etiam ante Syluestrum Papa in hoc obituisset, de uet. Briffenius,
Comment. ad l. Dominica de spectat. pag. 24. seq.*

quæ tum maxime dabantur. Sed de ijs plura in capite insequenti, cum de festis diebus sermo fiet. Quod aut receptum est, dies assignari septem stellis, qui planetæ uocantur, inuentum Aegyptiorum putatur, teste Dione historico.

De modo Christianæ abstinentiæ in cibis capefendis, cum solenne est ieiunium, et unde sit usus apud nos consecrandi mēsas, legendiq; sacra scripta, dum editur, atque agendi gratias, post sumptum cibum. CAP. VI.

Cum ieiunium agitur, primum à carne, & à quocunq; ciborum genere quod sapiat carnem, sicut sunt lac, caseus, oua, autore diuo Gregorio, abstinendum est. Sed carnis usum multò antè interdictum fuisse ijs qui per ieiunium abstinēt, testatur Chrysost. qui Gregoriū ducentis antecepsit annis, homilia tertia ad populum, in detractores: Quæ enim, inquit, utilitas, cum auib; & piscibus abstineamus, fratres uerò mordeamus & comedamus? Quæ lex à principio imposita fuit, cum Deus, uti est in Geneseos lib. dixit: Ecce dedi uobis omnem herbam seminantem semen, quæ est in superficie omnis terræ. Et omnis arbor in qua est fructus arboris, seminans semen, uobis erit in escam. Ita, teste Origene, primus homini cibus fuit ex oleribus & arborum fructibus, usque ad Noë tempora. Et eam ipsam legem in ieiunio remansisse satis constat, quando posteritas illa semper est usa. Abstinendum dein & à coenis, dicente Hieron. prout & in decretis scriptū est: Sint tibi quotidianæ ieiunia, & refectio satietatē fugiens: nihil enim prodest tibi biduo uel triduo uacuum portare uentrē, si post pariter obstruatur. Et subdit: Sint tibi ieiunia pura, continua moderataq;

moderataq; id est, quotidie esurire, quotidie prandere, & reliqua. Docet Hieron. ut semel in die cibum capiamus, & illum quidem circa meridiem, quæ temporis portio iam usu uenit, ut prandio sit data. Est illud ipsum iampridē conuentus Gabilionensis decreto statutum, quo excipitur, ne quisquam ante sacra meridiana peracta, pransum eat: nulla hinc mentio de coena sit. Dixit Hieron. & refectio, id est, ipsius cibi capefendi actio, satietatem fugiat: si de prandio & coena intellexisset, refectiōes pluratim numero posuisset. Hæc grata frugalitatis consuetudo maiores nostros in hoc genere ieiunij, cum summa uoluptate continuit: hæc nos esurire quotidie, cum cœnas negligimus, & prandere quotidie admonet. Sanè si in ieiunio bis cibū capere fas esset, ecquæ hinc abstinentiæ forma, uel species quidē foret? parui enim refert quo uestaris cibo, si modò te ad summum satiaueris. Apud Romanos olim prandia non fuisse frequenti in usu, autor est Seruius. Testatur idem Gellius ita scribēs: Parsimonia apud ueteres Romanos, & uictus atque cœnarum tenuitas nō do mestica solum obseruatione, ac disciplina, sed publica quoq; animaduersione, legumq; pluriū sanctionibus custodita est. Romanis facinis, uti nos alibi diximus, uini usus quondam ignotus fuit. Hebræi in solenni ieiunio uesteri tantum comedebant, sicuti libro Iudicum cap. 20. & 2. reg. cap. 1. legitur. Hunc quoque morem apud nostros aliquādo seruatum Chrysost. innuere uidetur, cum homilia 36. in Matth. prope finem ita dicat: Veniat tibi, oro, in mentem, quoties ieiunij tempore, mensa uesteri apposita, si minister uocatus tardiuscule accesserit, &c. Nos igitur ab ijs formā ieiunij accipisse uidemur, sed alio temperantiæ argumento: illi in mediis noctes sese pascebant, nos merenda contenti, reliquum

diei abstinenter agimus. Hæc ieiunij ratio quanquam ab omnibus recepta est, riteq; ubiq; gentium seruatur, de eadem non ab re, hoc loco latius quam uolebã, memorauimus: sunt enim nonnulli quorũ Deus uenter est, ut apostolus ait, qui uelut fruges consumere nati, omnia tam humana quam diuina præ lautissimis epulis, haud magni ducant. Ii porro abortiui, ut dicunt, religionis filij, contendunt esse cenandum in ieiunio, modò carniũ usus absit. Huic tam pingui esuritioni audiuius nos quandoq; apud Anglos, Londini, nescio quem concionatorem Franciscani ordinis uirum, uoluisse copiam suppeditare ciborum, imò abstinentiæ christianæ frena laxare, affirmantem neminem teneri capitali peccato, si quadragesimale ieiunium uiolasset, cum ex præscripto legis, nihil contrà sancitum esset. Ita homo eius scilicet, quam Christus non instituit, de ieiunio præceptũ Christi requerebat, ut (credo) suo amplo uentri haud tenuiculo cibo contento, honestius obediret. O post hominum memoriam os importunissimum. Fac, quæso, mihi licere id sine capitali crimine facere, quid obest, si persuasum habeã me grauius peccare quam peccem, si non abstineam? Officit sanè nihil, cum per id enitar patientius abstinere, quod cum corpori tum animo & perutile atque maximè necessarium est, inelamante Origene: Nam quomodo apud eos castitas incorrupta seruatur, nisi arctiorib. continentiæ sulta subsidij? Quomodo scripturis operã dabunt? Quomodo sapientiæ & scientiæ student? nõne per continentiam uentris et gutturis? Quomodo quis seipsum castrat propter regnum coelorum, nisi ciborum affluentiam rescet, nisi abstinentia utatur ministris? Hæc ergo Christianis ieiunadi ratio est. Haftenus ille. Proinde ex usu nostro nõ est, ex suggestis polliceri secus facientibus

facientibus ac christiana temperantia poscit, lexq; iubet, impenitentiam, quæ malorum semper auget audaciã. Quamuis ego omnino non facile concesserim, id fieri posse sine capitali noxa, quãdò apostolorum, uel atq; adeò Christi, ut supra cap. 3. ostendi, institutum sic uiolatur, sic patrum autoritas floccipenditur, sic deniq; religio ipsa negligitur, cum præsertim hoc tempus sacrum sit, de quo idem Origenes: Habemus, inquit, quadragesimæ dies ieiunij consecratos. Atque iam satis liquet, quantum sit piaculum, dare dissolutis licentiam peccandi, ac religiosum populũ à pio continentiae officio auocare, ab eiusq; pectore castum summouere metum. Cæterum extra ieiuniũ legitimũ, & duos hebdomadæ dies, feriam sextam ac sabbatum habemus, quibus non licet uesti carni. prout iam ab initio ecclesia receperat, constituerat, sanciueratq;. Ast alijs diebus nefas est Christiano homini cibum aliquem quo uestantur cæteri mortales, stomachari, repudiare, cum Seruator imperet, ita dicens discipulis suis: In quancunq; ciuitatem intraueritis, & susceperint uos, edite quæ apponuntur uobis. Apostolus itidẽ Timotheo iussit ut predicaret, nihil ex cibis, quibus homines uesterentur, esse reiiciendũ, quòd, ut eius uerbis utar, quicquid creauit deus, bonum sit, si cum gratiarum actione sumatur: sanctificatur enim per uerbum Dei, & preces. Et idem ad Corinthios ait: Atqui esca nos non cõmendat Deo, neq; si comedamus, aliquid nobis superest, neq; si non comedamus, quicquam nobis deest. Voluit tamen abstinendum esse, si facultas ista comedendi foret aliquando infirmioribus offensionis. Quocirca Eleutherius uanas hominum obseruationes tollendi studiosus, statuit, cõtra Seuerianos hereticos, ut ne quis Christianus ab ullis abstineret cibarijs, quæ consueuissent morta-

libus usui esse. Quod & contra Iudeos est, qui ex præscripto legis, porcina ac quorundam aliorum animalium carne non uestuntur, id quod in Leuitico fusus proditur. Ecce quam suaue sit Christianæ temperantiæ iugum, quamq; leue onus: quam obrem apparet, quam impiè faciant, qui illud reijcere conentur, cum præsertim liquidò liqueat, ethnicos multò eo grauius semper tulisse non inuitos, quod planum fecimus in tertio huius operis uolum. cap. 5. ut qui uelint ea omnia discere, illinc queant haurire. Hæc tamen adijciam: In ueteri instrumento legimus, sacerdotes qui ministrant in templo Dei, prohiberi uinum & sicerā bibere, ne ebrietate grauentur corda eorum, ut sensus uigeat semper, & tenuis sit. Priscis temporib. nec carnibus uestebatur, nec animalia dijs immolabant, sed liba & fructus, ceteraq; huiusmodi sacrificia pura dijs offerebant: nam uesti carnibus, ut inquit Plato lib. 6. de legibus, & deorum aras polluere sanguine, impiū uidebatur. Qui uolebant sacris Isis initiari, illis ieiunium decem dierum indicebatur, dicente Apuleio lib. 11. Illud plane cunctis arbitris præcepit, decem continuis illis diebus cibariam uoluptatem coërcerem, neque ullum animal essem, & inuiuius essem. Liuius scribens de matre filium inititura bacchanalibus, refert, decem dierum castimonia opus esse. Vnde Hieron. uerissimè ait: Venter & genitalia sibi metipsis uicina sunt, ut ex uicinitate membrorum, consœderatio intelligatur uitiorum. Item Cyprianus: Ieiunij uitiorū sentina siccatur, petulantia marcet, concupiscentia languet, fugitiue abeunt uoluptates. Videant igitur, qui uel grauiè abstinentia utuntur, uel qui religionis causa abstinent, uerum cum dies festus uenerit, saturantur ad uomitum, quam turpe sit homini christiano, nō abstinerere, aut non abstinendum esse

esse modis omnibus docere, cum præsertim intemperatè uiuere, non tam male uiuere sit, ut quidā sapiens ait, quam diu mori. Item nostris mos est, mensam iam instructā sacris quibusdam consecrare uerbis prius quam uesti incipiant: quod ad imitationem Christi fit, quippe qui cum ritu seruasse fertur, cum in deserto quinque panes, cum apud Emaus coram duobus discipulis, mensam consecrauit. Est insuper usus agendi gratias post prandii cœnæ, id quod uel illum facere consueuisse constat, & apostolus fieri præscripsisse uidetur, qui, ut paulò superius ostēdimus, ait bonū esse quodcumq; ciborum genus, si cum gratiarū actione capiatur. Potest & ab Hebræis uideri sumptum, quia illi immolatas edebant escas. Quod uerò consuetudinis est, ut dum comeditur, sacra legatur scripta, hoc ex uetustissimo more habetur, uel diuo August. teste, in libello de communi uita sacerdotum, ubi inquit: Cum acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod uobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu, sine contentione audite, ne solæ uobis fauces sumant cibum, sed & aures esuriant Dei uerbum. August. hætenus. Hoc ego ex Seruatoris instituto profectū dixerim: ille enim cum aliàs sapius edendo docere consueuit, tum postremò inter cœnam, discipulos uestescentes de consummatione omnium ferè mysteriorū religionis docuit, uelut Matth. cap. 26. abundè demonstrat. Vnde patres ut memoriā frequentarent tam salutaris instituti, hunc sacræ scripturæ in mensis legendæ ritum, iam inde ab initio introduxisse uidentur.

De origine rationis festorum dierū apud Romanos, & nostros, & cur cōstituti sint, et soli Deo esse sacrificandū, ac de more natalē colēdi diē, paschæq; celebrādi, & consecrādi paschales cādelas, CAP. VII.

L V deos sua habuisse sabbata, hoc est, dies festos, supra declarauimus abūde, cum de ritu sacrificandi facta est mētio, qui quēuis festum diem perinde sabbatum uocabant, ac Romani ferias, quarum apud eos quatuor in primis erāt genera. Statiue uniuersi populi communes, quę certis & constitutis diebus fiebāt, in quib. præcipue edebantur ludi, id est, lupercalia, agonalia, carmentalia, consualia. Agonalia Festus uocat sacra Dei Agonij præfidentis rebus agendis: sicut carmentalia dicuntur sacra Carmentis matris Euandri, quę ita nuncupata est, quod mulier fatidica carminibus responsa daret: nam ei ante Nicostrata nomen fuerat. Consualia à Romulo instituta Conso, quem consilij Deum putabāt. In circo maximo ad aram, teste Dionysio, subterraneam, sacrificia & ludi fiebant, quibus uirgines Sabine raptę fuerant. Conceptiue, quę quotānis à magistratibus uel sacerdotibus concipiebantur, in certos siue incertos dies, ut erant latine, sementine, paganalia, compitalia. Imperatiue, quas consules uel prætores pro arbitrio indicebant. Et nundine paganorum ac rusticorum, quibus ad negocia & merces conueniebant. Item nouendiale sacrum, cuius origo talis fuit. Cum enim Tullo Hostilio rege, Romam esset nunciatum, in Albano monte lapidibus pluuisse, placuit ut nouem dierum ferie celebrarentur. Quę religio in multas exiuit etates, ut quoties tale esset prodigium, huiusmodi nouendiale fieret sacrum. autor Linius, ab urbe condita. Erant præterea priuata, ac proprię familiarum, quas quęq; familia ex usu domesticę pietatis seruabat, ut Claudie ferie, et Aemilie. Item singulorū, ut nataliū dierū, quę natalitię dicebantur, & fulgurū, & funerum expiationes.

Fuit

Fuit mos iste & apud Persas, ut suum quisque diem natalem pro facultatibus, multis sacris ac opiparis conuiujs colerēt, unde ad Romanos forsitan fluxit, quibus in solis natalibus sacris, sese uarijs etiam libidinis intemperantię uoluptatibus dare fas erat. Vergil. in Bucol. præclare demonstrat: Phyllida mitte mihi, meus est natalis Iola. At in alijs castę dies agebant, ac tam natali die, quā funerum, in templa cibos pauperibus afferrebant, ibiq; edebant. Manauit & ad nos institutum, quando teste Tertull. lib. de militis corona, nostri illis ipsis diebus oblationes faciebant, in temploq; unā epulabantur, quę postea luxuries Nicenę synodi decreto sublata est. Fuit uel Ambrosij temporibus talis diei cultus celebris, qui epistola quadam ad Felicem Episcopum Comensem monet natalē diem unicuiq; nō ludis uoluptatibusue alijs, sed tantum precibus agendum. Sed is dies qui nobis primus illuxit, nunc prorsum apud nos in omnem uenit obliuionē, quod scilicet nostrę sordidę infantie penitus immemores, omni tempore post insolētiore euadamus. Fuerunt & ferie denicales nominate, quę agebantur, cum hominis mortui causa, familia purgaretur, Græci enim νεκρῶν, mortuum dicunt. Harum feriarum meminit Columella hisce uerbis: Nos apud pontifices legimus, ferijs tantum denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere. Affirmabant autem pollui ferias, si in ijs opus aliquod fieret: ideo per præconem denuntiabatur, ne quod opus fieret, & præcepti negligēs multabatur. Ac à ferijs festi dies dicti sunt feriati, quibus ferie celebrabantur: sicut profesti à pro, dictione priuatiua, hoc est, nō festi sunt dies, qui erant ad rem uel priuatam uel publicā ministrandā, hominibus concessi. Erant uel festi dies, quibus sine piaculo, prætoribus licebat tria uerba fari, Do, dico,

addico: & nefasti ijs contrarij, quibus fari non licebat, quæ omnia Ouid. in Fastis latè persequitur, & Liuius ac Dionysius appositè meminerunt, necnon & Festus. Hac ratione patres, quia lex Iudæorū umbra fuit futurorum bonorum, constituerunt dies festos, quibus Christiani omīssis prophænis negocijs, diuinis uacarent rebus, sacram scripturā perdiscerent, sacras audirent conciones, debitūq; Deo honorem sacrificando, orando, bene agendo haberent, ac simul memoriam diuorū, diebus qui illis sacri essent, colerēt: nam soli Deo sacrificandum est, testificante Barnaba, & Paulo. Is enim cū Lystræ claudū ex utero matris suæ iussisset ambulare, quemadmodum in Actis cōmemoratur, & ille continuo nequaquam pedibus debilis exiussisset, ac turbæ ob id miraculum uoluissent ei & Barnabæ immolare, ambo confectis tunicis suis exiuerunt in turbas, clamātes, atque dicentes: Viri quid hæc facitis? & nos mortales sumus similes uobis homines, annunciantes, ut ab his uanis conuertamini ad Deum uiuum, et reliq. Diui uerò honorandi sunt, quod iam filij & hæredes Christi, ut ait apostolus, effecti sint, qui pro nobis orent, & idcirco illis templa et aræ dedicantur, ut simul eos, simul Deum debita ueneratione colamus. Vnde in psal. 148. Laudate dominum in sanctis eius. Ad rem redeo. Primum omnium ab apostolis, deinde à patribus festorū dierum ratio inita est, uti proximo cap. subtilius disseretur, & præsertim pascha, quia inde omnia religionis mysteria initium sumpsērunt, quod Pius primus, dominico die celebrandum constituit. Deinde orta dissensione super eare, Victor qui sedere cœpit anno circiter CCXVI, à natali Seruatoris, sanxit ex sententia Eleutherij, cui in pontificatum successit, ut pascha dominico omnino celebraretur die, à quadecima

quadecima luna primi mensis, ad uigesimam secundā, ne cum Iudæis Christianorum ratio congrueret, quibus moris fuit, illud solenne aliquanto prius celebrare. Id decretum externorum antistitum quidam ab initio repudiarūt, rati se haud ineptè facere, qui nihil aberrarēt à Ioannis instituto, qui charissimus fuisset CHRISTO: & satis constaret, eum ipsum quoad uixisset, Iudæorum more paschale tempus obseruasse. Polycrates Ephesus episcopus de eare scribens: Nos, inquit, inuolabilem celebramus diem, neque adijcientes quicquam, neque minuētes. Ita inter nostros eatenus est discipatum, quoad ad eum quem nunc tenemus modum, illud sacrum sit constitutum celebratum iri, qui etiam quibusdā nō satis probatur. Pascha, ut suprā ostendimus, hebraica est uox, & significat transitum: quod uerum esse euangelista innuit, cū celebraretur à domino pascha cum discipulis, aiens: Ante diem autem festum paschæ, sciens Iesus quia uenisset hora eius, ut transfret ex hoc mundo ad patrem, &c. Cereæ paschales candelæ, ut dominicæ resurrectionis sababato per singula templa consecraretur, Zozinus autor fuit.

De primo festorum dierum instituto, & utrum pentecoste fuerit apostolorum temporibus dies festus: atque unde mos sit adscribēdi bene de christiana religione meritos ad diuorum catalogum. CAP. VIII.

Radidimus suprā diuum Ioannem apostolum pascha celebrasse, id quod & alij fecere apostoli: quos simul autores fuisse perhibent, ut omnes illi dies quibus Seruator noster ad salutem atque disciplinā nostram aliqua peregisset mysteria, sacri essent, utq; apud po-

steros maiori haberentur uenerationi, eos primum religiose coluisse, quandiu uixissent. Cuiusmodi sunt dies dominici, aduentus domini, natalis, & circuncisio eiusdem, epiphania, item uirginis purificatio, quam uocat, quadragesimæ dies, dominica palmarum, cœna domini, quando post eucharistiam institutam, pedes lauit discipulis, parasceue, pascha, ascensus CHRISTI in cœlum, pentecoste. Quod solemne ab Hebræis prius consuevit celebrari: apud eos enim postquam agnus immolatus fuerat, quinquagesimo deinde die, data est lex Mosi scripta digito Dei. Cum Christus uelut ovis ut immolaretur, ductus à Iudæis est occisus, nostrum pascha fuit, ac post quinquaginta dies discipuli spiritum sanctum accepere. Quanquam sunt, qui tradant pentecostes diē non fuisse festum, apostolorum temporibus: in qua re eos hallucinari planè ostendit Lucas, in Actis cap. 20. ita scribens: Proposuerat enim Paulus præternavigare Ephesum, ne tempus tereret in Asia, festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem pentecostes ageret Hierosolymis, &c. Cur tanto Paulus opere ad illum ipsum diem agitandum properasset, nisi fuisset iam tum apud nostros festus quæcelebratissimus? Transfiguratio quoque, teste Origene, primum à Iudæis est: uoluit etenim Christus, ut quemadmodum facies Moysis ex cōmunicatione colloqui Dei, gloriosa facta est, sic dimisso iam uelo, sese transformatū apostoli Petrus & Iacobus & Ioannes contemplarentur. Sancti patres igitur huiusmodi sacrorum dierum rationem edocti, ut cōmodius plebs Christiana conueniret ad sacram concionem, & ad cultum diuinum celebrandum, habito Lugduni antistitū conuentu, & illos sanxerunt dies esse colendos, & alios complures constituerunt, qui Christianis perpetuò festi essent, quibus aut sancti è uita

hac

hac calamitosa in cœlum migrassent, aut aliquid in religione sanctum esset gestū. Qui nempe dies his sunt diuis sacri, Stephano protomartyri, Innocentibus, Syluestro, Iohāni baptista, duodecim apostolis, Paulo gentiū doctori, Deiparæ uirgini, Laurentio, Michaëli, Martino, & communiter omnibus sanctis, quod Bonifacii quarti decretū fuit. Is enim pantheon uetussum Marci Agrippæ opus, diuæ Mariæ uirgini atque diuis omnibus, Phocæ Imperatoris permissu, ad 4. Iduum Maij sacrauit, exclusoq; malorum demonum cultu, quorum simulacra plura hic numero fuerant, locum expiauit. Gregorius deinde quartus fertur autor fuisse, ut id sacrum Calend. Nouembris celebraretur. Item et cruci ex qua pependrat salus nostra, solēnis dies data est, ac eucharistiæ ab Urbano quarto pariter dies dedicatus assignatusq;. Est et diuo Petro apostolo iam pridem rogatu Constantini Imperatoris, ad memoriam tormentorum, quæ pro religione tulisset, constituta festa dies à Syluestro, quæ ad uincula nuncupatur, prout in libello quodam de uinculis Petri cōtinetur, qui diuo Hieronymo, tametsi parū uerè, adscribitur. Deinde dies alij alijs, festi festis ex paruis quandoq; causis accumulati sunt, id quod haud scimus an expedierit, cum præsertim uideamus eò redisse Christianorum mores, ut quàm olim ex religionis usu erat hæc instituere, tam nunc præstare uideatur eadem antiquare, cum bona pars hominum ociaum istud festorum dierum non ad orandum, non ad diuina scripta audienda, cuius rei causa datum est, sed ad omnifariam bonorum morum corruptelam augendam, in dies magis magisq; impudenter consumat, discitans se id animi gratia facere, quasi planè sentiens cum Platone, qui ob illud ipsam, Deum eiusmodi festa sacra instituisse aiebat,

C 2

Atque ita bellè ethnicos perinde in hac re, ut in nimis multis alijs emulamur, quod tantum abfuit ut maiores nostri fecerint, ut etià illud ipsum audacter ijsdem ethnicis uitio dederint, teste Tertull. in apologetico, cum de Cæsarum solennibus sacris loquitur, ubi inquit: Propterea igitur publici hostes Christiani, quia Imperatoribus neque uanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant? Grande uidelicet officium, focos & choros in publicum ducere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu abolere, uino lutum cogere, certatim cursitare ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium, per publicum dedecus? O nos meritò damnandos: cur enim uota & gaudia Cæsarū casti & sobrii & probi expungimus? &c. Non putauit Tertullianus futurum, ut ista omnia in nostros christianos aliquando caderent, qui hoc loco ethnicos deridet, & tamen uenit tempus, cum eos potius Cæsarum, quàm Christi, solennes ritus celebramus. Faxit igitur Deus, ut pontifices nostri tandem aliquando istos festos dies utiles reddant: quod facient, si minuendos ac castè agitandos curarint. Sed ad reliqua explicanda redeamus. Felix primus consulens gloriæ martyrum, statuit, in eorum memoriam annua sacra fierent: ueluti Gregor. postea super eorundem corpora ut itidem sacrificaretur uoluit. Quod Vigilātius omnino respuendum censebat, prout latius explicabitur, cum de sanctorum reliquijs mentio fiet. Fertur tamen Anacletus eius rei prior fuisse autor. Ex quo consentaneum est, ut postea Felix & rem diuinam ad martyrum memoriam faciendam creauerit. Idem Felix, ut ueterum literis proditum est, autor fuit, ut cuncti eo die uicatim feriantur, quo aliquod templum dedicaretur: uoluitq; ut si de consecratione ignoratū foret,

foret, ut pote uetustate deletrice monimentorum, denuò consecraretur, affirmans non dici iteratū, quod factum esse nesciretur. At Felix III. post hæc inuituit, ut à solis episcopis dedicarentur templa, essetq; dies ille festus anniuersarius. Et illud ex imitatione Hebræorum, qui, ut suprà ex testimonio Iosephi ostendimus, eum quoque festum diem agebant. Ceterum illud appositè admonendum, festum alicuius diui uocitari diem, ac esse ei sacrū, quo ille è uita discessisset ad cælum: nam quemadmodum quis nasci dicitur, cum de utero matris in hanc prodiit lucem, ita pari ratione potest meritò existimari natus, cum eius anima uinculis carnis soluta ad lucem redit æternam. Vnde mos inoleuit, ut dies huiusmodi diuorum uitæ extremos natales, & sacra illis solennia non sine nebria, sed natalia appellaremus. Natalis autem Seruatoris tantum, & Ioannis Zachariæ dies sacer sollemnisq; est, quòd uterq; in matris utero sanctus effectus fuisset, teste Augustino. Est & Deiparæ uirginis postremò natalis quoque dies sacer habitus. Vt uerò mortales bene meriti inter deos referantur, mos est adeò uetus, ut penè nihil eo sit uetustius: quando antiquitas statim ab initio suos reges ac alios cum ob accepta beneficia, tum ob uirtutes, deos facere consuevit, prout in primo huius operis uolumine sparsim diximus. Sed ante omnes, Romani id multis cærimonijs factitabant, quod suprà lib. 3. memorauimus. Huius rei rationem nostri pontifices secuti non dubitanter uideri possunt: nam quòd Felix et Gregorius annua sacra facienda ad memoriam martyrum instituerint, illud planè aliud nihil fuit, nisi eos martyres discernere esse sanctos, & inter deos referre. Verum postremò, ut ne unusquisq; arbitrato suo hunc uel illum pro diuo haberet coleretue, Alexander tertius statuit, ut nulli mortæ

lium diuinus honor in terris haberetur publicè, nisi illi, qui prius ex edicto apostolico diuorū esset catalogo adscriptus. Hoc decretū inter decretales epistolas, in titulo de reliquijs sanctorum, scriptum leges.

Qui primi apud nos instituerint, ut anniuersaria iusta mortuis fieret, quarto etiam nonas Nouēbris, & ibidē de legitimo tempore lugendi mortuos, deq; lugentium uestitu, eorundemq; corporis habitu, ac quando luctus minueretur, & quare Francorum reginæ, dum sunt uiduæ, albis utantur uestibus. CAP. IX.

Mortuis iusta facienda Pelagius Romanus pontifex primus curasse fertur: quod Isidorus apostolis adscribit, qui & ipse illū modum exequiarum quæ hodie fiūt, adauxit. Ambrosius id ab Hebræis fluxisse ad posteros autumat, qui Iacob demortuum quadraginta dies luxere, & Moſen triginta: ſat eſt enim id tempus ſapientia ad lachrymas. Fuit & Romanis lugendi ratio, ſiquidem Numa dijs manibus ſacra adiecit, cū Libitinæ ara, ſiue Proſerpina ea fuerit, ut multis perſuaſum eſt, ſiue Venus. Puerum trimo minorem lugeri uetuit: neque natu graviorē, plures meſes lugendum cenſuit, quā uixiſſet annos. Tempus longiſſimi luctus coniugalīs in decem meſes extendit, non ut, ſicut inquit Seneca lib. epiſt. 7. tandiu ſocminæ lugerent, ſed ne diutius. Teſtatur idem Onidius, qui in primo Faſt. ſic ait:

Per totidem meſes à ſunere coniugis uxor

Suſtinet in uidua triſtia ſigna domo.

Si qua uerò mulier ante decem meſes, ab obitu mariti nu-

piſſet,

piſſet, probro notabatur, ut in lib. Codicis legitur, & ex decreto Numæ, prout ait Plutar. uaccam prægnatē immolabat. Quod nempe inſtitutum ſi hodie cum alibi, tum in noſtra Anglia ſeruaretur, raros utiq; haberemus de armēis uirtulos, cum bona pars uiduarū mulierum non expectet, dum tempus illud ab obitu uiroꝝ prætereat. Item in luctu ſocminæ purpuram atque aurum deponebant, albaſq; uestes, teſte eodem Plutar. in problemat. inducunt, idemq; propinquos ſacſcitare uoluerūt, ut quemadmodum mortui corpus, albis uestibus uelarentur. Alba autem ueste idcirco cadauer exornabant, quia ſolus albus color ſyncerus ac purus minimeq; inquinatus eſt, et ob id mortuis aptiſſimus. Sic in euangelio legimus corpus domini ſindone inuolutum fuiſſe, quo uocabulo lineum uelum ſignificatur. Mox eandem purpuram & aurum cū eluxiſſent, ſumebant. autor Liuius. Hinc arbitror natum, ut hodie reginæ Francorum poſt mortem uiꝝ, albis tantum induantur uestibus, & ſi qua uidua ſit, regina alba uulgò uocitetur. Apud Iudæos luctus triginta diebus finiebatur, id quod apud Anglos quoque ſeruatur. Prætereā lugentes inducunt ſaccum: ſic Iacob ſleuit Ioseph, & Dauid operto capite, Abſalon. teſtis eſt Hieron. Item caput barbariq; radebant. Eſaias: In cunctis capitibus eius caluitium, omnis barba radetur. Contra noſtris barba promittitur. Ceterum antiqui ut plurimum nigra uestimēta in luctu inducunt. amiculum nigellum, dicitur à Varrone uestitus lugubris, quod anthracinum uocabant, ἀνθραξ enim græcè carbo appellatur. Vnde Apuleius ait in Aſino ſuo, libro 2. Umbroſum demonſtrat cubiculū, matronā ſtebilē ſuſca ueste conteſtā. Item capillum ſibi uellere, faciē ungibus lacerare, complodere manus, necnō capilliuium, Iudæoꝝ ritu,

cinere inſpargere turpareq; dicente eodē Apul. lib. 9. Diſcerpta com.e ſemican.e, ſordentes inſperſu cineris. Præter hoc ultimū, reliqua omnia noſtri, cum primis Itali, in re ſu-
nere a iuxta dementer ſeruāt, ab iſſis priſcis, ut iam liquidō
liquet, proculdubio accepta. Ipſum autem ueſtītū lugubrem
omnes penē gentes noſtri chriſtiani orbis annum integrum
induunt, interdum tamen ante illud tempus deponunt, pro-
pter publicum gaudium, uel magiſtratus incundi honorem,
aut nuptias faciendas. Ita olim Romano populo minuebatur
luctus, cum ſuſceptum publicē uotum ſoluebatur, ædes dedi-
cabatur, luſtrum condebatur: priuatis hominibus, cum puel-
la deſponderetur, cum honos in familiam ueniret, cum capiti-
uus aliquis liberatus domū rediret, aut cum natus eſſet pro-
pinquior quis cognatione, quā is, qui lugeretur. Illud item
ex more eorundem eſt, ut apud nos cadauera abluantur, &
quandoq; ungantur, præſertim nobiliū. De qua re Ennius:

Tarquinij corpus bona ſcœmina lauit & unxit.

Et Anna Vergiliana: Date uulnera lymphis

Abluam. Atque id officij, ſicut etiam nunc fit, à
propinquieribus præſtabatur. Quod hodie demortuorum
anniuerſaria iuſta ſiūt poſtridie Calendarium Nouembriū,
eius rei, ut ſama eſt, & Petrus Damianus teſtatur, Odilo au-
tor ſuit. Is uir præſectus monachorum Cluniacenſium, cum
in Sicilia, ſedente Ioan. XVIII. Rom. pōiſſice, circa Aet-
nam montem frequēter audiret gemitus clamoresq;, qui ibi,
teſte Trogo, partim ex ſcemitu ſeruētis æſtus maris, partim
ex eructatione Aetnei ignis, ubi acrior per ſpiramenta ca-
uernarum uentus incumbit, iugiter ſiunt, ratus eſt cacode-
mones lamētari, quod per preces & ſacrificia Chriſtiano-
rum, animæ mortuorum ab illis ſupplicijs liberarētur: nam

conſtans

conſtans uulgi opinio eſt, ad Aetnam mōtem, ubi perpetuū
incendium tot iam ſeculis ſagrauit, aut ad inferos adiū pa-
tere, uel in ea ignea uoragine fontium animas expiari. Itaq;
protinus egit cum ſuis monachis, ut poſtquam Calend. No-
uemb. in diuorum omnium honorem ſacrificaffent, ſequenti
itiidem de cunctis uita priuatis iuſta facerent. Quod inſtitu-
tum ut pietatis plenum patres demū receperunt. Fuit is an-
nus circiter M. alter humanæ ſalutis. At iam pridem inole-
uerat mos hic apud ueteres parentandi ad ſepulchrū, quod
indicat M. Tullius in prima Philippicā dicens: Vt cuius ſe-
pulchrum nuſquam extet, ubi parentetur, ei publicē ſuppli-
cetur. Et in orat. pro Flacco: Litemus igitur, inquit, Lentu-
lo, parentemus Cethego. Sic fiebat annua parentatio, id eſt,
ſacrificium quotānis ad honorem mortuorum, id quod etiā
Macrobius & Cato tradūt, ſcribētes Laurentiā annuæ pa-
rentationis honore dignatam. Sic nos illud ipſum inſtitutū
pro ſalute mortuorum ſeruamus. Vnde omnino factum ui-
detur, ut Odiloni in mentē uenerit huius religionis celebran-
di anniuerſarias demortuorum exequias.

De origine nouendialis ſeptendialisq; ſacrificij,
& de more offerendi pro mortuis, eoſq; non lūgen-
di, ac de ſapienti Thracum inſtituto, & modo apud
priſcos efferendi funeris ad ſepulchrum, atq; de ini-
tio funebris pompę, extruendorumq; ſepulchrorum
forma, ac eorundem iuris religione. CAP. X.

Iebat ſacrificium pro mortuis, nono die,
quo quis ſepultus fuiſſet, quod dicebatur
nouendiale. Horat. in epodo: Nouendia-
les diſſipare pulueres. Item ludī qui in ho-
norem mortuorum celebrabantur, nouen-

diales nuncupabantur. Testatur idem Seruius super quinto Aeneidos, enarrans illud:

Præterea si nona diem mortalibus alium

Aurora extulerit.

ubi ait, apud maiores modum fuisse, ut ubicunque quispiam extinctus fuisset, ad domum suam referretur, octauo die incenderetur, nono sepeliretur. Donatus quoque in commentario Phormionis dicit, in funere nonum diem uoti habere instaurationem. Hinc igitur apud nos hodie mortuorum iuxta septimo die à funere, demptis ex ueterū instituto illis duobus diebus, fiūt: ideoq; in canonicis decret. distinctione 44. præcipitur, Nullus presbyter ad septendialia defuncti solennia celebranda uocatus, se inebriare ullatenus audeat: quandoquidem tunc largiter epulantur. Apud Anglos hoc fit uigesimo nono die, postquam mortuus est sepultus. Nos uidemur septimo die sacrificium pro mortuis facere, sicut in nuptijs apud priuscos septima dies instaurationem uoti habebat, ut quemadmodum hoc die initium propagandi generis celebre erat, sic etiam illo eodem die finis cuiusque solennis haberetur. Fuit & mos offerendi pro mortuis, dicente Tertull. in libro de militis corona: Oblationes pro defunctis, pro natalitijs, annua die facimus. Hinc profectò satis liquet, iam usque à principio orti propè euangelij, opinionem perquam sanctum per animos hominum peruasisse, mortuos per piam uiuorum operam iuari. Ceterum quantum istud charitatis officium uita iam priuatis opituletur, docet Augustinus, ut eius testatur *ἐκκεκλιότων*, ita scribens: Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum uiuentiū releuari, cum pro illis sacrificiū offertur, uel elemosynæ in ecclesia fiūt. Sed illis hæc profunt, qui cum uiuerent, ut hæc sibi postea prodesse

prodesse possent, meruerunt. Est quidam uiuēdi modus: nemo tam bonus, ut nō requirat ista post mortem: nec tam malus, ut ei non prosint ista post mortē. Et ut rem planiorē faciat, pergit: Quibus autem profunt, aut ad hoc profunt, ut sit plena remissio, aut certē ut tolerabilior fiat ipsa damnatio. Atque quoniā nescimus quomodo cum illis in altera uita agatur, propterea orandum est iuxta pro omnibus, quod eis beneficiū nostrū supersit potius, quā desit. Contra non lugendum, dicente Cypriano: Nobis quoque reuelatum est, ut constanter prædicarem fratres nostros non esse lugendos accensione dominica de seculo liberatos, cum sciam non eos amitti, sed præmitti, et recedentes præcedere. Et Hieron. ad Paulā de dormitione Blesillæ dicit, simul admonēs, ne quisquam ad id faciendū moueatur Hebræorum exemplo, cum illi ideo mortuos lugerent, quia ante CHRISTI aduentū, ad inferos nouerant esse descensuros. Vnde subdit: Nos uerò qui Christum induimus, quibus spes certa est ad superos remeandi, nō debemus super mortuos cōtristari, etc. Quod nauiter olim faciebant Massilienses Galliarum populi, qui si ne lamētatione, sine planctu, funeris diem domestico sacrificio, necessariorumq; cōuiuio finiebāt: quod Angli hodie ritē seruant, animaduertentes, credo, nihil ad rem attinere, humano indulgere dolori, ut stultē conquerendo, quod Deus immortalitatem suam noluerit nobiscum partiri, cum præserim moriendo relinquamus labores & pericula, quæ statim nascendo subimus. Quapropter Thraces huius rei memores, natales dies hominū, uti alibi diximus, flebiliter, exequias cum hilaritate, meritò celebrabant. Illud perappositè addam: more priusco, præcedebat funus, homines sequebantur, quasi post ipsum mortuum morituri, subsequiturq; à

quibus supremum uerbū dicebatur, Vale, nos te sequemur.
Vergilius:

Salue æternum mihi maxime Palla,

Æternumq; uale. Et de Polydoro:

— Animamq; sepulchro

Condimus, & magna supremum uoce ciemus.

Hinc exequias dici autumat Donatus, narrans illud Terentianum: Funus interim procedit, nos sequimur. Verum enim uero hoc tempore homines ordine præpostero præcedunt in pompa funebri, cadauere subsequente, id quod etate Hieronymi fiebat, qui scribens ad Paulam de dormitione Blesillæ, indicat ordinem pompæ funereæ præire solitum ante cadauer. Item, teste Seruio, ad honorem præsertim regum & nobilium, cum faculis præcedebat populus. Vergilius de Pallante:

Lucet uia longo

Ordine flammæ, & latè discriminat agros.

Vnde haud dubiè ortū est, ut apud nos illud idem in cuiusvis funere seruetur. Præterea lectos ponebant. Idem Vergilius in sexto de Marcello:

— Vel quæ Tyberine uidebis

Funera, cum tumulum præterlabere iacentem.

Ferebantur in super mortui ad tubam. Idem:

It cælo clamorq; uirum, clangorq; tubarum.

Et Persius hæc omnia ponit:

Hic tuba, candelæ, tandemq; beatulus alto

Compositus lecto.

Item cum tubis, in funcribus tibiæ quoque ac tympana adhibebantur, & ea omnia, ut hominum mortuos lugentium animi languentes eiusmodi sono excitati, minus dolorem sentirent, qui ijs oblectamētis facile distrabi

distrabi soleant. autor Alexander Aphrodisæus in problemat. Et ad cohonestandas exequias, simul etiam maiorū imagines deserebantur, ludiq; fiebant, ac alia, quib. Cic. pro Milone, testatur Clodium caruisse. Clodius, inquit, sine imagibus, sine cantu, sine ludis, sine lamentis, sine funere, sine laudationibus ambustus est abiectus. Plato itidem suū ponit in 12. de legibus ordinem pompæ funebri, in funere præfecto rum ciuitatis, qui eiusmodi erat: Indumenta omnia alba, laudationibus ploratusq; nullus. Chori duo, alter puellarū numero 15. alter uerò totidem puerorum, qui feretrum circumstarent, dum sacerdotes uicissim demortuum laudabant, eiusq; felicitatem totū diem decantabant. At postero die bene mane, iuniores capulum ad sepulchrum ferebant, eorumq; coelibes præcedebāt equites cum equis, & cum armis pedites: deinde pueri patrios hymnos concinentes, & hos puellæ sequebantur, cum mulieribus iam effoetis. Sepulchrum uerò erat sub terra, factus ex lapidibus fornix, &c. Istiusmodi sepulchri genus Itali hodie ut plurimum faciunt, ut sit commune familie monumētum. Sed illud est magis usitatum, ut humato hominis, qui aliquo sit numero, corpore, terra operiatur mensa lapidea, quæ contineat nomen & laudem mortui incisam. Veteres pariter Græci atque Romani, teste Cic. lib. de legib. 2. super tumulum mensam quoque uel columellam tribus cubitis non altiore, statuiebant, cum ornamentis laudis, quæ ad mortuos pertinerent, facta nominis mentione honorifica. Lex præterea erat, ne sepulchrum quis deleteret, necue alienum in illud in ferret, ac ita nullis caerimonijs ius sepulchrorum religiosum habebant: quod nos quoq; tenemus, cum more circa sepulchrum ponendi arma & militaria signa, tanquam bellicæ laudis atque uirtutis trophæa.

De primo usu uouendi uota Deo, ac nudipedalia sacra agendi, & qui primi inuenerint Litanias, & cur sternuentibus bene precemur, oscitantesq; ac quiduis inchoantes sese crucis signo uallent, & de origine supplicationum nostrarum pompæ. CAP. XI.

Olemus ad opem diuinam implorandum maxime incubere, cum maxime premimur, uel in re trepida uersamur, nostrisq; malis non possumus humanis uiribus aut consilijs mederi: & id quidem uotis aut precibus agimus, quibus Deus ipse præcipue placatur. Vnde in Numeris legitur: Si quis uirorum uotum domino uouerit, aut se constrinxerit iuramento, non faciet irritum uerbum suum, sed omne quod promissit, implebit. Et propheta Asaph psalmo 75. Vouete & reddite, &c. Hinc faciendi uoti usus manasse uidetur: quod fit, cum tacite uouemus, aut cum aliquid promittendo, ut puta imaginem argenteam, et ceras candelas, Deo nuncupamus uota, id quod ueteres etiam faciebant, arbitantes uotis & precibus deos in primis placatum iri. Sic Helenus apud Vergilium admonet Aeneam:

Iunoni magnæ primum prece numen adora,

Iunoni cane uota libens.

Vtrumque à nobis in periculis seruatur. Ea quoque de causa, apud Iudeos nudipedalia sacra instituta fuisse constat, quæ, ut testatur Iosephus lib. de bello Iudaico secundo, eiusmodi erant. Vis enim qui morbo uel alijs calamitatibus implicabatur, mos erat primum orare per triginta dies, & abstinere uino, atque capillos radere, deinde nudis pedibus adire ad templum, hostiasq; immolare. Ad hæc sacra cum alijs sæpius,

sæpius, tum id temporis præcipue recursum est, cum Nero ne principe, Florus Iudææ præses miserandum in modum gentem opprimeret, quæ ob eius tyrannidem, coacta est arma in Romanos ad extremum sumere, quo demum bello misera ferme tota deleta est. Igitur cum Iudæi omnia prius humana similiter ac diuina experiri uellent, quam bellum tentare, postq; neque precio neque precibus potuerunt coercere seuitiam Flori, quippe qui, ne sua maleficia per accusationem Romæ patefierent, Iudeos studio ad bellum suscipiendum stimulabat, nudipedalia sacra uouerunt. Quapropter cum dies sacrorum aduenit, Bernice Agrippæ regis soror, testis Egesippo, eius religionis causa etiã Hierosolyma in templum uenit, atque nudipes ante tribunal stetit deprecans Florum: quæ tamen tantum absuit ut à Floro exaudita sit, ut etiam de suo periculo timuerit. Huius religionis Iuuenalis satyra sexta meminit:

Obscruant ubi festa mero pede sabbata reges.

Item autore Hieron. aduersus Iouinianum, quemadmodum supra libro 4. diximus, Apostolus Paulus in Cenchreis (est Corinthiorum portus, uti ante diximus, in Achaia) nudipedalia sacra egit. Ita nos calamitate aliqua afflicti uouere soleamus, nudisq; pedibus more Iudeorum ea persoluere, interrim suppliciter orando: nam precibus ante omnia instandū: quod cum populus assidue faciat, multo magis sacerdotes, qui eius curam habet, pie precando præstare debent. Sic Moses, sic Aaron, sic apostoli, sic sancti deniq; patres iussu Dei iram orando mitigandam, dignumq; supplicium à populo sibi commisso auerendū curabant. Cuius rei recte memor Marcellus Viennensis episcopus, in frequenti motu terrarum, pontifice Leone primo, supplicationes siue rogationes primus

instituit, quas nostri graiam secuti uocem, litanias, & uulgo præcessionem uocant, quod binos præcedendo bini longo ordine sequantur, à loco ad locum progrediendo, ac magna uoce orando. Eæ minores nuncupantur, quas haud multò post Agapetus pontifex dicitur primus constituisse in singulos dominicos dies, in templis, uel circa templa habendas, quod hodie ferè ubique gentium seruatur. Quidam tamen malit processiones appellare, quia ea sacrificialis pompa publice procedit. At eiusmodi litaniarum usum iam inde à principio apud nostros fuisse, testimonio est Tertull. lib. ad uxorem altero, quem fortè intermissum Mamercus renouauit. Post hæc Gregorius maiores instituit, quas omnis ordinis populus septem ordine incedens alternis caneret, cum per id tempus quodam morbi genere laboraretur, quo inguinibus statim tumescantibus multi mortales interirent. Cuius pestis Paulus Montiscasini monachus, qui Longobardorum historiam scripsit, causam fuisse prodit, prodigiosum Tyberis incrementum, quod recedentibus inde undis, ingens serpentum numerus in urbem inuaserat, ac usque eò aërem tabefecerat, ut inguinibus subito tumefactis, passim homines perirent. Quod malum Pelagius, in cuius locum Gregorius surrogatus postea fuit, precibus auertere conatus, ieiunium ac litanias indixit, sed & ipse inter alios interijt. Subijt aliud pestis genus, ut cum quis sternuisset aliquoties, continuo occideret: unde mos, sicut quidam tradunt, inoleuit, ut audientes quempiam sternutantem illico dicerent, Te Deus adiunget: quod hodie seruatur. Itè et oscitare simul letale fuit, propter quod sese crucis signo repente communire consueuerunt, & hoc etiam nunc ab oscitantibus fit. Hæc tamen uidemur physica quadam ratione potius obseruare: nam tres nostri corporis partes

partes principales sunt, caput, thorax, & alius: ac ut status alui exspiratio, & ructus uentriculi, ita sternutamentum est capitis, quo totum ferè corpus extenditur, ideoq; non modò caput, sed reliquas etià partes bene ualere indicio est. Quapropter moribundos interdum sternutatorio excitare soleamus, tanquam si hoc effici nequeat, nulla amplius sit spes salutis. Ex quo uidetur Arist. lib. 1. de natura animalium, de ea re ita scribere: Sternutamentum quoque eadem agitur parte, quod status uniuersi eruptio est, signum augurale, et unum ex spirituum omnium generibus, sanctum & sacrum. Unde mos, ut sternutatio ueluti bonæ uoletudinis index, sacra habeatur, et sternutantes salutem us, ac eis bene precemur, quod Tiberium Cæsarem plenum semper tristitiæ hominem, etià in curru exegisse produnt. Item oscitantes sibi timere ex quadam religione constat, quod oscitatio ex somno aut tædio sequatur, ac in ijs qui febrem habent, sit aduentantis, seu potius augescantis febris indicium. Ceterum à principio ita usu uenit, ut nostri Christiani initium cuiuscumque rei agendæ à signo crucis facerent, quod Tertull. in lib. de militis corona, perspicue demonstrat, ita scribens: Ad omnem progressum atq; promotum, ad omnem aditum & exitum, ad uestitum & calceatum, ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacumq; nos conuersatio exercet, frontem signaculo terimus. Harum et aliarum eiusmodi disciplinarum si legem expositules scripturarum, nulla legis traditio tibi prætendatur, auctrix consuetudo, confirmatrix, & fidei obseruatrice, & cætera. Sed domum repedemus. Tum Gregorius mandauit, ut ubique gentium eiusmodi litaniarum modus seruaretur: hodie à sacerdotibus ob metum impendentium malorum canuntur, magna populi sequente caterua simul rogant

tis. At in re quoque læta sæpe publicè supplicamus, ut qui me-
tu malorū antea uoueramus supplicando, postea optati com-
potes, & securi gaudentes, sic Deo gratias agamus. Quod
uel ethnici faciebant, dicente Verg. de Didone, ob inopina-
tum Troianorum aduentum gaudente:

Sic memorat, simul Aeneam in regia ducit

Tecta, simul diuū templis indicit honorem.

id est, ut ait Seruius, iussit fieri supplicationes. Ita Romani
faciebant, et aliæ pleræque gentes, à quibus ad nos ritus eius-
modi dubio procul manauit: nam in supplicationum nostra-
rum pompa solent ludicra quædam præcedere, hoc est, or-
do militaris equitū peditumque, uel effigies aliqua arguta, lo-
quax, ridicula, aut magnis malis latè dehiscēs, dentibusque so-
nitum faciens, ualde formidolosa, ac aliæ oblectationes ludi-
cæ uagari, in quibus prophete representantur, alati pueri
concinunt, chorus inducitur foeminarū, hic agit David, ille
Solomonem gerit, alij reginas fingunt, alij uenatores ludū,
simiam uel iumenta simul inducentes, ut denique in hoc ludi-
cro apparatu multijuges recitentur historie antiquæ. Item
ceræ tede, & symphonie adhibentur, loca uelantur, quæ
pompa uehitur. Item pueri & puellæ ex fenestris uetantur
despicere, hoc est, ex fenestris deorsum uersum spectare.
Præterea sacerdotes uel alij diuorum personas agunt, eorū
imagines aut reliquias ferentes, uia & plateæ uarijs odorib-
us consperguntur, floribusque sternuntur, ac demum aliquot
præficiuntur, qui iubcant uiam dari, ut pompa sine impedi-
mento procedat. Sic sacrificalis pompa apud priscos ducebatur,
teste Dionysio lib. 7. Verum ex illis figuris quæ præfe-
bantur, aliam ridiculam Cato in M. Cæcilium uocat citerā,
dicens: Quid ego cum illo disertem amplius, quem ego do-
nig

niq; credo in pompa uestitatum ire ludis pro citeria? Plau-
tus uerò aliam formidolosam effigiem appellat manducem,
in Rudēte sic scribens: Quid si ad ludos me pro manduce lo-
cem, quapropter clare crepito dentibus? Sed eius rei testimo-
nium Apuleius in primis perhibet, qui lib. 11. summam sin-
gula exponit: ait enim: Ecce, pompæ magnæ paulatim pro-
cedunt anteludia, uocibus cuiusque studijs exornata pulcher-
rimè. Hic incinctus baltheo militè gerebat, illum succinctum
chlamyde copides (sunt enim copides cultri recurui) & ue-
nabula uenatorem fecerant. Nec ille deerat, qui magistratū
fiscibus purpuræq; luderet. Vidi & ursam mansuem, cultus
matronali sella uehebatur, & simiam pileo textili. Et sequi-
tur: Iam hospitaticis deæ (lunam intelligit) peculiaris pompa
molebatur. Mulieres candido splendentes amicimine, uario
letates gestamine, uerno florentes coronamine, quæ de gre-
mio per uiam, qua sacer incedebat comitatus, solum sterne-
bant flosculis. Et pergit: Illæ etiam quæ cæteris unguētis &
geniali balsamo guttatim excusso, conspergebant plateas. Ma-
gnus præterea sexus utriusque numerus lucernis, tedis, ce-
reis, & alio genere ficti luminis syderum cœlestium stirpem
propitiantes. Symphonie dehinc suauēs, fistulæ, tibiæque mo-
dulis dulcissimis personabant, eas amœnus lætissimæ iuuen-
tutis ueste niuca & catalista (collobium intelligit) prænitens
sequebatur chorus. Et paulò post subdit: Et plerique, qui faci-
lem sacris uiam dari prædicarent, &c. ii præcones erant qui
proclamare solebāt, Hoc agite: quibus uerbis admonebāt, re-
liquis rebus posthabitis, sola sacrificia curanda esse. Velabant
loca, quæ ueheretur pompa, sicut etiā fit apud nos. Causam
tradit Verrius Flaccus, qui scribit, cum Populus Rom. pe-
sistentia laboraret, essetque responsum, id accidere, quòd dii

despicerentur, anxiam urbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum, euenissetq; ut circensium die puer de cœnaculo pompam supernè despexerit, & matri narrarit quo ordine arcana pienti, quod uehicle genus est, composita uidisset. Quare senatui nunciata, tunc placuit loca uelis cōtegi, quæ pompa ueheretur. Ac ita ex illo peste sedata. Puer qui ambiguitatem sortis absoluerat, prætextæ gestandæ munus impletravit. Ambiguitas autem oraculi fuit in uerbo, Despicere natus: nam interpretabatur, deos & cærimonias negligi, cum tamen oraculum intelligi uellet, deos deorsum uersum affici, quod nefas erat, & ad pollutionem sacrorum pertinebat. Vnde & nostri hodie in supplicationibus pueros & puellas ex fenestris uetant despiciere. Item eosdem priscos deorū imagines gestasse, testatur idem Apuleius, qui inquit: Secundus uestitu quidem similis, sed manibus ambabus gestabat altaria, id est, auxilia, quibus nomē dedit proprium deæ summatis auxiliariis providentia. Hinc quoque in pompa sacrali nostri diuorum imagines uel reliquias gestitāt. Item & testimonio eiusdē constat, priscos cōsueuisse agere deorum personas, ita scribētis: Nec mora, cum dei dignati pedibus humanis incedere prodeunt. Sic argutè facietq; locutus Apuleius: dicimus enim deos incedere humanis pedibus, quando homines in huiusmodi sacrorum pompa, sustinent personas & deorum nomina: de quibus Tertull. ait: Ipsos deos nostros sæpe noxij induunt. Hunc & nos ritum pariter seruamus, sed haud scio an tam rectè quàm bellè illud fiat: uereor, inquam, uereor, ne ijs in rebus dijs potius gentiū quàm Christo non gratū faciamus: nam illi suos cultores in supplicijs, ut Sallustius ait, magnificos esse uolunt, hic uerò nihil magis quàm illud horret, qui inquit: Tu autem

tem

tem cum oraueris, introito in cubiculū tuum, et clauso ostio, ora. Ecquid igitur fiet nobis, si contra præceptum uenerimus? Imò fiat quiduis, nos tamen uenimus contra: cuius rei ut magis pudeat, unum ex sexcentis, ethnicorum exemplū ualde mehercule memorandum ponam. Athenienses enim, ut Plato in suo Alcibiade secundo prodit, solebant quotannis multò sumptuosissimas sacrorum pompas celebrare, ac magno facere sacrificia apparatu. Contra Lacedæmonij ea omnia perparcē, ut qui plus hererēt in precibus. Quapropter quoties res ulla inter eos erat populos, Atheniensium semper longè existerat inferior: qui tantæ calamitatis causam scire auentes, Iouem Ammonem per prophetam consuluere. Propheta ad ea respōdit, id accidere, quod Deus pluris Lacedæmoniorum castas preces, quàm Atheniensium magnifica faceret sacra.

De origine uasorum indumentorumq; sacerdotium, ac de primo eorundem sacrandorum instituto, & unde usus tintinabulorum, item uelorum, cōrtinarum, candelabrorum & uexillorum.

CAPVT XII.

Gentes in quibus consecratio diuini sanguinis fit, principio ligneos fuisse satis cōstat: atque id pauperum apostolorum institutum dixerim, qui sic uoluerunt modis omnibus materiam auferre sacerdotibus inhiandi opibus, quas ipsi in primis neglexissent. Zephcrinus postea mandauit, ut in uitreo uase, non in ligneo, ut antea, sacrificaretur. Antiquatum est id decretum paulatim, cautumq; ne in ligneo uase sacerdos rem diuinam faceret, propter materiæ raritatem, qua liquor imbibitur: neque ui

treo, quia fragile: neq; ex metallo, ob tetrum saporē, quem inde concipit: sed in auro, aut argento, aut si utrunq; desit, in stanno, autor Gratianus. Sunt tamen qui hoc primum Urbano primo assignēt. Linteolum super quo inter sacra corpus Christi ponitur, Sixtus primus pontifex iussit, ne ex alio quam ex lineo panno, & quidem purissimo fieret: id corporale uocant. Eiusdem quoque sanctio, ne sacra uasa profane attrectarent manus, praesertim foeminarū. Item ab Hebraeis sumptum est, ut uestes sacerdotales, cum altarium tegumentis ac reliquis rebus ad usum templi necessarijs sacrentur, & uestimenta ipsa sacerdotibus alijsq; initiatis assignarentur, qui ea induerent, cum sacris essent operam daturi. Quod Stephanus pontifex primus, apud nostros primo faciendum statuit: nam in exordio surgentis religionis, sacerdotes rem diuinam facturi nihil superinduere consueuerunt, cum potius sese intrinsecus animi uirtutibus uestire, ac uitij corporis exuere studerēt, quam novos sumere apparatus, qui apud ipsos Hebraeos magnae habebantur uenerationi, teste Origene super Leuiticum, ubi ait: Inuenimus & uasa ministerij sancta uocitata, & uestimenta sancta dici, & loca nihilominus sacerdotibus assignata. Quod tintinabulorum sono populus inuitatur, uocaturq; ad sacra audiēda statis diei horis, Sabiniani qui Gregorio successit, hoc decretū est. Aliud inde Ioannis 22. Romani pontificis praescriptum manauit ad posteros: is enim instituit, ut ter in singulos dies, tintinabula ad uesperū pulsarentur, ac tum unusquisq; ter salutationem angelicam diuē uirgini sacram recitaret. Institutum ita mansit, ut hodie ubiq; gentiū sit in usu, atq; audito tintinabuli sono, cuncti conestim in uestigio genua flectant, atque orent. Ipsorum autē tintinabulorum usus

ab

ab Hebraeis itidem manauit: princeps enim sacerdotum, uti est apud Iosephum, lib. antiquit. 3. superinduebatur tunica hyacinthina, ex cuius fimbrijs tintinabula pendebant, quae sonitum ederēt, cum ille esset sancta sanctorum ingressurus. Sed Origenes rem commodē super Exod. exponit, inquit: Habeat etiam pontifex per indumenti circuitum, tintinabula, ut ingrediens sancta, det sonitum, & non intret cum silentio. Et haec tintinabula quae semper sonare debent, in extremo uestimēto sunt posita, idcirco, credo, ut de extremis temporibus & fine mundi nunquam sileas, sed inde semper sones, inde dispuēs, & loquaris, secundū eum, qui dixit, Memor esto nouissimorum tuorum, & non peccabis. Ad hunc ergo modum, homo noster interior Deo pontifex adornetur, ut introire possit, non solum in sancta, sed in sancta sanctorum, & reliqua. Sunt sexcenti praeterea tintinabulorum usus, praeterquam in domo Dei, quod silentio praeterendum duxi, cum tale quid persequi, longe à nostro abesset instituto. Item & ab illis accepimus uelum, quo apud eos sancta à sanctis sanctorum diuidebantur, & apud nos itidem altare princeps ab ea templi parte, in qua insidet chorus, separatur, tempore quadragesimali: item cortinas, candelabra, uasa, quibus utimur. Quae omnia atque id genus multa cum Moses tum Solomon ad usum templi primum inuenerunt, ut in Exodo & in Regū libris patet. Quod uexilla circa dies Paschales in templis eriguntur, id ea de causa fit, ut triumphus Christi, qui à morte insigniter resurrexit, solenniter representetur: & illud uel ab ethnicis sumptum: nam quemadmodum illi signa militaria quae deuictō hoste cepissent, ut certa uictoriae signa in triumphis portabant, referebantq; inter cetera honorum monumenta: sic nos paschali

tempore, uexilla in sacrorū pompa deferimus, in templisq; suspendimus. Quo quidem tempore rex ille noster fortissimus, mortis confractis uiribus, pede conculcans tartara, soluit à pœna miseros, uictorq; de funere surgens triumphauit pompa nobili.

De primo apud Christianos imaginum cultu, deq; modo eas uenerandi à patribus constituto, atque de prauo earundem abusu ad questum. CAP. XIII.

De simulacrorum origine, supra in secundo est à nobis libro proditum: hic de illorum cultu iam agamus, quē non modò nostræ religionis expertes, sed, teste Hieron. omnes sermē ueteres sancti patres damnabant ob metum idololatriæ, qua nullum execrabilius scelus esse potest: nam cum Deum, ut perhibet Ioannes, uidisset nemo unquam, quam ei formā dabimus? etsi Moses dicit: Deus fecit hominem, ad imaginem Dei fecit eum. quod ad animā Eusebius de præparat. euangelica, lib. 11. scienter refert: id quod Ioannes Damascenus ad corporis formam detorque nititur, cum de huiusmodi imaginibus colendis causam agit. At Moses nihil magis inculcat, sicut ex cōpluribus tam Exodi quàm Leuitici cōstat locis, quàm ne populus aliquid manufactum ueneretur. Et propheta: Confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulacris suis. Diuus quoque Gregorius Serenū episcopum Massiliensem, quemadmodum in canonicis decretis legitur, & ipse epistola nona, lib. epistolarum 9. attestatur, reprehēdit, quod imagines fregisset, & laudat, quod coli inhibuisset. Ceterū quia lex per præsentem umbram, ut super Numeros passim docet

cet Origenes, futura bona significabat, ideo legimus in eodē libro, Moſen iussu domini, fecisse aneum serpētem, erexisseq; in eremo, ut ex populo, qui à serpentibus lesi essent, illum intuerentur, & sanarentur. Hunc serpentem ait diuus August. typum fuisse Christi crucifixi, quod perinde sanentur, qui hunc pendentem in cruce contemplantur, atque qui illum aspiciant. Sed illud ipsum Seruator ipse manifestius testatur: Et sicut Moſes exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filiū hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat uitam æternam. Hebræi serpentem tam salutarem non potuerunt non uenerari, quippe quem, ut rem sanctam, religiose seruauerunt usque ad tempora Ezechie regis, qui eum postremò confregit, quò sic populum in idololatriam turpiter lapsum, ad pristinum cultum reduceret. Fuit aneus serpens datus, ut signum diuinæ potentie: nam longo pòst tempore Christus Seruator, qui, ut apostolus ait, Dei imago erat, & loco Moſaici serpentis in crucem leuandus, nobis intuentibus salutē parere, formamq; humanam induere uoluit, & factus homo uisus cognitusq; est à mortalibus, id quod nunquam antea patuit, sicut ipse affirmat discipulis suis, ita loquens: Beati oculi qui uident quæ uos uidetis. Dico enim uobis, quòd multi prophete & reges uoluerunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt, &c. Illi haud dubiè felices fuere, dicente Ouidio:

Felices illi, qui non simulacra, sed ipsos,

Quiq; deum coram corpora uera uident.

Et quia in ea humili forma, propria uirtute miracula supra fidem edebat, idcirco ut Deus habitus est. Cuius quidem rei fama efficiebat, ut undiq; populorum cōcursus ad eum fie-

ret, qui illius faciem diuinæ lucis fulgore nitentem haud dubiè sic contemplabantur, & uenerabantur, ut eius effigiem iamiam mentibus infixam aut pingere uel sculpere tum priuim cœperint: quod cum primis fecerunt idolorum cultores, qui in rempublicam Christianam uenerunt, quod testatur Eusebius, qui circiter annum salutis CCCXX. clauit. Is in historia ecclesiastica lib. 7. demonstrâs Cæsaream cognomento Philippi eam esse urbem, quam Phœnices Pænadam uocant, ita scribit: Mulierem quam sanguinis profluuio laborantem à Seruatore curatam euangelia tradiderunt, huius urbis ciuē constat fuisse, domusq; eius in ea etiā nunc ostenditur: pro foribus uerò domus ipsius, basis quædam in loco editiore collocata monstratur, in qua mulieris ipsius uelut genibus prouolutæ, palmasq; suppliciter tendentis imago ære uidetur expressa. Adstat uerò altera ære nihilominus fusa statua, habitu uiri stola comptè circumdati, & dexteram mulieri porrigentis. Huius ad pedes statuae è basi herba quædam noua specie nascitur, quæ cum exorta fuerit, excrescere usque ad stolæ illius ærei uestimenti fimbriam solet, quam cum summo uertice crescens herba contingit, uires inde ad depellendos omnes morbos languoresq; conquirat, ita, ut quæcūq; illa ualetudo fuerit corporis, haustu exiguò madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omnino uirium gerens, si, antequam æræ fimbriæ summmitatem crescendo contigerit, decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem uultus Iesu formatam tradebant, quæ permansit ad nostra usq; tempora, sicut ipsi oculis nostris inspeximus. Et nihil mirum, si ij qui ex gentibus crediderant, pro beneficijs quæ à Seruatore fuerat consecuti, huiusmodi uelut munus uidebantur offerre, cum uideamus etiam nunc et

apostolos

apostolorum Petri uel Pauli et ipsius Seruatoris imagines designari, tabulisq; depingi. Hucusq; Eusebij uerba reddidimus. Iam apparet à Christianis positam fuisse statuam Christo, cum aut in humanis uitam ageret, uel statim post eius ascensionem in cælum. Sed si Ioanni Damasceno credimus, ipse suam effigiem, ut sua præsentem memoriam, Abagaro Edisseniorum toparchæ (erat ea gens ultra Euphratem) dono misit. Abagarus enim, autore eodem Eusebio, cum audisset Iesum innumerabilia edere miracula, quia morbo tentabatur, scripsit ad eum, suppliciter rogans, ut se sanatum ueniret: cui Seruator per Ananiam tabellarium, qui Abagari literas tulerat, respondit, se, postq̃ assumptus esset, missurum unum ex suis discipulis, qui eius ualetudinē curaret. Fuit ille Tatheus unus ex septuaginta, qui postea id officiū erga Abagarum præstitit. Interim dum toparcha expectando nuncium salutis, iam moræ haud satis patiens, animi pendebat, dicitur, ut Damasceno placet, misisse pictorem, qui formam eius fingeret: sed pictor cum ob uultus splendorem id efficere nequiuisset, fama est dominum aduouisse ad faciem uestimentum seu sudarium, & illi suam effigiem impressisse diuinitus, atque mox misisse ab Abagarum, ut sic pium regem consolaretur. Alterum id genus sudarium, dum ad mortem subeundam ducebatur, dedisse fertur mulieri, quam profluuio sanguinis, ut supra ostendimus, liberauerat, cui, si recentioribus credere uolumus, Veronica nomen fuit: quod undecunq; acceptum fuerit, hodie Romæ persanctè seruatur in æde principis apostolorum. Item constans opinio est Lucam euangelistam pinxisse in tabellis aliquot figurâ Deiparæ uirginis, quæ illa erat, quæ hodie in quibusdā locis tam sanctissimè custodiuntur, quam religiosissimè coluntur. Apostolorū quoq;

imagines ad eorum corporum exemplum olim formatas à Christianis, idem Eusebius eo in loco attestatur, quem supra citauimus, qui inquit: Sed antiquas ipsorū imagines à quibusdā conseruatas nos uidimus. Quod mihi uidetur ex gentili consuetudine indifferenter obseruatum, quod ita soleant honorare, quos honore dignos duxerint: insignia etenim ueterum reseruari ad posterorum memoriam, illorum honoris, horum uerò amoris indicium est. hæc ille. Hinc igitur natum, ut merito tam ipsi Seruatori, quam eius diuini statuas et in templis poni, et uenerationi haberi consueuerit. Ac quoniam eiusmodi diuorū memoria ut certo exemplari præ oculis posito, quam nobis imagines iugiter representant, ad uirtutem et imitationem excitantur homines, atque imaginis honor, ut Basilius inquit, ad exemplaris transfertur honorem, idcirco patres eam consuetudinem non modò admiserunt, sed autoritate sextæ synodi, quæ Constantinopoli habitata est, imperatibus Constantino et Iustiniano II. ipsius Constantini filio, ut in decretis canon. patet, statutū fuit, ut imagines sacræ diuorum in templis haberentur, magnæq; ueneratione colerentur, utpote quæ imperitioribus loco sacrarum literarum foret, ad quas etiam Romanorū ritu, de quo supra lib. 2. cap. 23. memini, thus et cerei incenduntur. Fuit is annus salutis LXXX. alter, supra DC. uel, ut nō nemo sentit, DCCIII. quo Agatho Romanam tenebat sedem. Deinde Constantinus pontifex habita synodo, id decretum corroborauit, iussitq; ut imagines in porticu diuini Petri depingerentur, quod intellexerat à Philippo Imperatore eas è parietibus diuine Sophiæ ignominie causa abrasas fuisse, propterea illum hæreticum pronunciauit. Leo deinde tertius fanatico spiritu percitus iidem fecit, quem Gregorius secundus

dius pontifex per literas admonuit, ut omnis quorundā improborum erroribus, ueram tandem amplexus religionem, abolere diuorū imagines desincret. Postremò Leone IIII. Imperatore mortuo, Hirene eius uxor cum Constantino filio sexto, imperium obtinuit, mulier uiro multo prudētior, forma pariter atque sanctitate insignis. Huius itaque opera, conuentus trecentorum quinquaginta episcoporum est Niceæ factus, ut semel decerneretur, essent ne diuorum imagines templis restituendæ, an res in omne tempus abolendæ: tum quia inter cunctos satis constabat Deum ab initio simulacrorum fingendorum præmonstratorem fuisse, ac postea statuas ipsas tam dijs quam hominibus præclaris positas esse, partim memoriæ eorum retinendæ causa, partim studio incendendi ad uirtutem animum illorum qui imagines intuerentur, uti supra lib. 2. cap. 22. non utique obscure demonstratur. Magno omnium consensu est decretum, ut Romanorum ritu ubique gentium in templis haberentur, additaq; est colendi forma duobus carminibus expressa, ut res ab omni idololatriæ suspitione abesset, quæ ex græco in latinum ita uersa fuerunt:

Nam Deus est quod imago docet, sed non Deus ipsa.

Hanc uideas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.

Equis igitur tam dissolutus, tantaq; audacia præditus est, qui uelit positū dubitare, seu aliter somnare, ne dicā sentire, uel cogitare de imaginum cultu, ac demum sit tot longè sanctissimorum patrum decreto constitutum? Ceterum illud atque adeo desiderari posset, ut sacerdotes frequentius populum docerent, quonam pacto deberet et uenerari eiusmodi imagines, et apud eas sua offerre donaria: quod quia illi tacet, et uulgò ex suo usu tacere putantur, idcirco cō in-

sanit̃e deuentum est, ut hęc pietatis pars parum differat ab impietate: sunt enim bene multi rudiores, stupidioreſq; qui faxeas, uel ligneas, marmoreas, aneas, seu in parietibus pictas, uarijsq; coloribus litas imagines colant, nō ut signa, sed perinde quasi ipse sensum aliquem habeant, & ijs magis fiant, quā Christo, uel alijs diuis, quibus dicat̃e sint. Quo fit, ut stultitiam stultitia cumulant, illis offerant aurum, argentum, annulos gemmatis, omnisfarijsq; gemmas ibidē senio perituras. Et, ut ad id faciendum complures inescunt, illi qui talem segetem metunt, numos perforant, filoq; pendentes in collo aut manibus ipsarum imaginum suspendunt, donaria in locis conspicuis egregiē collocant, titulosq; apponunt, quō nomina offerentium & dijs & hominibus notiora fiant. Sic bona pars hominum per hęc magis delirare inducitur, ac insuper longa aliquoties itinera conficere, ut unam imagunculam adeat, ibiq; donaria sua relinquat, prætermisso cuncto alio aut pietatis, aut charitatis officio, rata se omnino sat largitionis fecisse, sat pœnituisse, si inter iter lautius uiſitando aurum obtulisset, in cuiusuis thecam numariam inde iturū. Quā igitur sapientius, quāq; religiosius est earatione peregrinari, ut labore corpus dometur, sic, ut cogatur rationi seruire, et imagines uenerari, ut mens ad deum protinus dirigatur, ac dona dare, quę pauperibus uſui esse possint, quandoquidem ex dubio procul esse cōstat munera grata Deo, qui, ut Socrates apud Platonem in Alcibiade 2. ait, animum iustum respicit, non item munera. At qui Lactantius manifestē demonstrat, quā maxime aberrant illi, qui aliter seu faciunt, uel sentiūt, scribens: Vestes igitur, gemmas, et cetera quę habentur in precio, si quis putat Deo chara, is planē quis sit Deus nescit, cui putat uoluptati esse

esse eas res, quas etiam homo si quis contempserit, iure laudabitur. hęc ille. Et diuus Hieron. illum differēs locū apud Hieremiam, Et argento & auro decorauit illud (de simulacro loquitur propheta) ait: Qui quidem error ad nos usque transiit, ut religionem in diuitijs arbitremur. Eō etiā pertinet, quod Plato lege uetuit, ne deorum imagines ex auro uel argento, ferrōue aut ære fierent, sed tantum ex ligno uel lapide factas uoluit, ut ne criminosi ex occasiōe rei preciosę, existimarent se propterea deos placare aut decipere posse.

De decimarum & primitiarum ac primogenitorum redemptionis origine, & quis primus decreuerit, ut liceret sacerdotum collegijs fundos & prædia oblata recipere possidēda. CAP. XIII.

Vmnus propheta Moses, teste Iosepho, distribuit Hebræis possessiones, distribuit & Iesus eius successor: Leuitis uerō qui uacationē militiæ habebant, nulla terrę portio data, præter habitationē in singulis tribubus, et in suburbanis cuiusq; ciuitatis tantum agelli, quod satis esset ad iumenta & pecora alenda. Iste enim ordo leuiticus uel sacerdotalis, sapientiæ ac scientiæ Dei operam impendebat, huic lex Dei commissā erat, cui ut assiduē absq; ulla sollicitudine studeret, ac ne ob uictus inopiam cultus diuinus ab eo uel negligereſset, uel defereretur, necessum erat ut eum populus communiter iuuaret, qui si, ut probē ait Origenes, quę necessaria sunt, nō præbuerit sacerdotibus & leuitis, occupati illi in talibus, id est, familiaris rei curis, minus legi Dei uacabunt. Illis autem non uacantibus, neq; operam dantibus legi Dei, tu periclitaris: obscurabitur enim lux scientiæ quę in illis est, te non subministrante oleum lucernę.

Quod tantum nefas ne ullo unquā tempore accideret, Moyses prudentissimus princeps legem tulit, qua, uti in Exodo, Numeris, Deut. extat, & à Iosepho simul exponitur, primitias & decimas omnium frugum omniumq; pecudum sacerdotibus & leuitis offerri mandauit, sic ut omnis qui possideret agrum, uel uineam, uel oliuetum, uel etiam hortum, & si quid esset quod exerceretur in terris, sed & si quis pecuaria haberet, is offerret ex illis Deo omne, quod primum esset, & decimas quoque, id est, ad sacerdotes deferret: Deo enim offerri dicit lex, quod sacerdotibus datur. Et hoc est, quod docemur ex lege, ut nemo homo licite nec legitime utatur fructibus, quos terra produxit, nec animantibus, quæ pecudum protulit partus, nisi ex singulis Deo primitiæ & decimæ, id est, sacerdotibus dentur. Atq; sic Moyses, imò Deus ipse, cuius iussu ille cuncta gesserat, autor fuit, ut primitiæ & decimæ leuitis ac sacerdotibus offerrentur. Hanc legem utpote apostolica et euangelica autoritate corroboratam, Origenes super Numeros, seruari etiam secundum literam, sicut & alia nonnulla, necessarium probat aduersus eos, qui ex titulo legis omnia sacra scripta interpretari uolebant, quod nostro quoque tempore pleriq; tam stultissimè quàm audacissimè faciunt, dicentes: Si aliquid omnino seruandum est secundum literam, ut dicimus, hoc est, sine allegoria, sine arguta interpretatione, cur non et cuncta seruentur? Sed illi quidem non animaduertunt aliud esse legem, aliud esse mandatum, aliud testimonium, aliudq; iudicium, quæ præcepit dominus Mosi. Non est scriptum, ut inibi ait Origenes, Hoc est mandatum paschæ, sed, Hæc est lex Paschæ, quia lex umbra est futurorum bonorū. Cum ergo sit mentio Paschæ, ut de agno illo corporeo, debemus sentire spiritualiter, quia pascha

pascha nostrū immolatus est Christus. Simili modo de azymis & cæteris festorum dierum obseruationibus intelligere debemus, quæ sub legis titulo denotantur. Sunt autem mandata legis, quæ secundum literam stant: & ita Seruator noster recipi atque obseruari à nobis uoluit, cum dixit, Serua mandata, cuiusmodi sunt, Ne occidas, ne furtum facias. De nuptijs idem præcepit, ita dicens: Scriptum est, propter hoc relinquet homo patrem & matrē, & adherabit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Quod ergo Deus cōiunxit, homo non separet. De primitijs & decimis mandatum similiter seruandū secundum literā, Domini uocibus docemur, qui in euangelio inquit: Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, hoc est, decimam datis menthe, & cymini, & anethi, & præteritis quæ maiora sunt legis. Hypocritæ, hæc oportet fieri, & illa non omitti. Vide, sermo domini uult quidem ut omnino fiāt, quæ maiora sunt legis, non tamen minora hæc omittantur quæ secundum literam significantur. Quod à pharisæis uult factum, multo magis uult à discipulis præstitum, quibus dicit: Nisi abundauerit iustitia uestra plus quàm pharisæorum et scribarū, non intrabitis in regnum cælorum. Quomodo autem plus uelit ut fiat à discipulis, quàm à pharisæis, in eo declarat, ubi dicit: Dictum est antiquis, non occides. Hoc seruabant & pharisæi. Discipulis autem dicit: Ego autem dico uobis, quia si quis iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio. Igitur ex his satis patet, oportere nos & primitias & decimas soluere, si uelimus non modò iustitiam nostram abundare plus quàm scribarum & pharisæorum, sed eos officio tantum æquare, qui de fructibus terræ suæ gustare non prius audebant, quàm primitias sacerdotibus obtulissent, & leuitis des

cimas separassent. Et quia munus primitiarum domino offerebatur, ideo Eutythianus pontifex Romanus uoluit, ut ipsæ fruges sic in altari consecrarentur, uelut apud Hebræos oleo & thure adolebatur. Seruatur hodie Eutythiani decretum nonnullis in locis. Verum adeo sanctitas sacerdotum conuenit, & populi pietas refrigit, ut primitiarum nomen unum cum prouentu penè extinctum sit, cum hodie loco primitiarum, dominicis tantum diebus panes aliquot sua sponte alibi offerant, alibi uero solum duos tresue dent, quos sacerdos prius consecret, ac eos inde frustatim diuisos populo distribuatur, ut qui quondam illis diebus eucharistiam sumere consueuerat, ob eius rei memoriam, panem istum ante omnia cibaria prægustet. Atque illud fit ad imitationem CHRISTI, qui ita panem sacrare prius solebat, quam illum suis discipulis uel alijs porrigeret, ut uescerentur. Decimæ uero adeo etiam grauati à multis dantur, ut non nisi coacti id faciant, argumentantes magis egere qui eas dant, quam qui recipiunt. Est aliud decimarum genus, quas sacerdotes sibi debere contendunt ab opificibus qui manibus laborant, aut ab ijs qui mercaturam exercent, uel stipendium faciunt, quales auctore Iosepho, constat Abraham dedisse Melchisedech Solymorum regi, à quo est hospitio acceptus, ex præda quam profligatis Assyrijs secum tulerat. Quot autem decimarum genera apud Hebræos essent, & quomodo leuitæ & sacerdotes eas inter se partirentur, quisue modus foret primitias offrendi, Hieron. super Ezechielem cap. 5. & 40. facile declaratur, cuius uerba idcirco ponere haud superuacaneum duximus. Dicamus igitur, inquit, primum iuxta literam, *et unde hoc est*, decimam partem omnium frugum leuiticæ tribui populus ex lege debebat. Rursum ex ipsis decimis, *Leuiticæ hoc est,*

est, inferior ministrorum gradus, decimas dabant sacerdotibus. Erant quoque & aliæ decimæ, quas unusquisque de populo Israël in suis horreis separabat, ut comederet eas, cum iret in templum in urbe Hierusalem, & in uestibulo templi sacerdotes & leuitas ad conuiuium inuitaret. Erant autem & aliæ decimæ, quas pauperibus recondebant. At uero primitiæ quæ de frugibus offerebant, non erant speciali numero definita, sed offerentium arbitrio derelicta. Et in libello ad Fabiolam, de cibis & primitiis sacerdotum, rem hanc luculentius differens, dicit: Primitiæ ciborum & omnium frugum atque pomorum offeruntur antistiti, ut habens uictum atque uestitum, absque ullo impedimento securus & liber seruiat domino. Primogenita mundorum animalium accipiunt sacerdotes, & immundorum precia, hominum quoque primi partus redimuntur. Et quia cōditio humana nascendi est communis, precium æqualiter offertur, sic moderatum & leue, ut nec diues intumescat, nec tenuis prægrauetur. Aeditui & ianitores accipiunt decimas, & rursum decimas decimarum offerunt sacerdotibus, tanto illis minores, quanto ipsi maiores populo, &c. Quod primitiarum suo quisque arbitratu, sicut Hieron. ait, plus minusue dabat, illud tamen ter quotannis facere debebant: primum enim circiter pascha, cum fruges maturescere inciperet, ut est in Leuitico, cap. 2. Si autem obtuleris munus primitiarum frugum tuarum domino, de spicis adhuc uirgibus, torrebis eas igni, & confringens in morem faris, offeres primitias tuas domino. Deinde ad festum diem pentecostes, panes ex nouis frugibus confectos: postremo circa festum diem tabernaculorum, fruges ipsas iam collectas offerebant. Sed & unde ortum sit, ut primi hominum æque ac aliorum animalium pas-

tus Deo consecrati esset, iam appositè dicamus. Cur primogenita offerretur Deo, causa ponitur in Numeris cap. 3. ubi legimus: Locutus est dominus ad Moysen dicens: Ego tuli Leuitas à filiis Israël, pro omni primogenito, qui aperit uulua in filiis Israël, eruntq; Leuitæ mei. Meum est enim omne primogenitū, ex quo percussī primogenita in terra Aegypti, sanctificaui mihi quicquid primum nascitur in Israël, ab homine usque ad pecus. De interitu primogenitorum Aegypti mentio fit in Exodo, cap. 12. Sanè singuli primogeniti undecim tribuum, quando primi qui nascebantur in tribu Leuitica, ad templi ministerium applicabatur, de sacerdotibus redimebantur quinis siclis. Siclus autem quantum ualeat, supra lib. 2. cap. 3. docuimus. Primogenitum uero animalis non mundi, aut mundo commutari, uel occidi solebat: etenim animal aliud mundū habebatur, quod edebatur: aliud non mundum, quod non licebat offerre, sed uelut natura mundum commutabatur, ut asinus, qui oue redimebatur: aliud item non mundum, ut canis, quem neque offerri neque commutari fas erat, propterea occidebatur. Verū ad propositum iam redeat oratio. Non abs re igitur Seruator noster hæc de decimis sanctiones approbavit, qui quippe uoluit, ut qui euangelium annuntiarent, ex euangelio uiueret, ac propterea patres lege sanxerunt decimas esse soluendas, sicuti latè patet ex compluribus decretalibus pontificum epist. Quid quod Romanos Moisaicā legem in hoc non aspernatos istud institutū seruasse constat? nam Herculi decimas dare locuple tibus ac nobilibus antiquus mos fuit: & Lucillus, quia hūc ritum seruasset, auctior factus est postea. autor Festus. Quin & primitias dari consuetudo erat. Sanè Liberum patrem, qui & Bacchus dicitur, post deuictos Scythas, aliosq; populos,

pulos, magno Ioui rerum primitias obtulisse, autor est Ouidius in 3. Fast. Et Cyrum regem Persarum uictis Lydis, decimas quoq; prædæ Ioui dedisse testatur Herodot. Sed iam ad rem familiarem ueniamus. Vt enim Christus Seruator decimas non repudiavit, sic nec ex decimis opes priuatim congeri uoluit: quare ut uitium auaritiæ, quod, ut ait apostolus idolorum seruitus est, à suorum præsertim sacerdotum cœtu eijceret, repelleret, exterminaret, paupertatem elegit, eamq; suis discipulis maxime commendauit, cum dixit: Qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest esse meus discipulus. Et alibi: Vade, uende omnia tua quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni sequere me. Sed ut Christo paupertatem, quæ habet suum commodum, suamq; munditiā, tribuimus, ita sordes ac mendicitatem minus assignemus necesse est: siquidem ille dum inter mortales uersatus est, non ostiatim cibum petijt, quippe quem secū loculos detulisse, & suis discipulis abunde uictum suppeditasse, ac egenos simul iuuisse satis constat. Item ipsi apostoli postea nec in cibarijs petendis operam posuisse dicuntur, quando in actis legimus pios Christianos certatim possessiones uendidisse, & precia earum afferentes posuisse ante eorum pedes, quæ distribuerentur singulis, prout cuiq; opus esset: & sic nemo inter credentes egens erat, quoniā omnia communia habebant. Ecce magnas in communitate diuitias, quæ in priuato paupertas habebantur: hæc diuitias non uetuit Christus à suis ministris possideri, quæ cunctis egenibus usui esse possent. Quapropter Urbanus uir sanctitate uitæ & doctrina singulari, qui sedere cœpit anno CCXXVII. ab eo, qui fuit humanæ salutis primus, decreuit primus, ut sacerdotibus liceret prædica ad fundos à culto

ribus religionis oblatos recipere, nihilq; cuipiā priuatū esset, sed ad cōmune bonū. Prædia recepta sunt, uel ad ipsum cōmune bonum omnino, quādoquidē postea omni tempore fuerūt atq; sunt sacerdotū domus, collegia, ac monachorū cœnobia omnibus, & ipsis sacerdotibus communia, & alijs perhospitalia & apertissima. Etsi paulatim hominū rapacitas et libido fecit, ut maiore ex parte oblitterata fuerint extrema decreti uerba, id est, Ad cōmune bonū: & loco illorum, illæ duæ semper religioni pestiferæ uoces, Meū & Tuū, inscriptæ fuerint, quæ ita multos transuersos agūt, ut sacerdotium nihil aliud nisi quæstū, nisi hereditatē ac dominatū esse putēt, et quāto ueteres patres abstinentiā arctius cōstringerant, tāto isti intēperantiæ frena insolētius laxent. Quod postremū effecit, ut priuata cōmoda longē potiora publicis haberētur: unde maleuolentiæ, simultates & odia orta: namq; ex cōmuni priuatū facere, semper discordiarum causa fuit. Cœpit deinde Romanus pōtifex diues fieri, quē Lucina uirgo sanctissima, Marcello sedēte, moriens prima omnū fecit heredē. Hæc multis egit precib. cū Cornelio pōtifice, ut apostoli Pauli corpus extra Capenā portā, uia Ostiēsi, ubi capitis fuerat supplicio affectus, in suū prædiū transferret, & Petrū in Vaticanū, quæ et ipsius Cornelij corpus in prædio quoq; suo sepeliuit. Deinde Constātinus eundē pontificē, ut apud uulgus fama est, locupletauit assatim. Sic alij alia dedere loca, undē tam latē nunc patent opes. Caterum Urbanus in hoc secutus esse uidetur Hebræos, apud quos sacerdotiū opulentissimum fuerat, quoniam sacerdotes in honore haberi debent, quos in primis paupertas in uulgus despiciatior reddere solet, atq; inde fieri, ut eis minus credatur, id quod religionem maxime offēdit.

LIBRI SEXTI FINIS.

POLYDORI VERGI-

LII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM LIBER SEPTIMVS,

De monasticæ uitæ principio. CAP. I.

DE EVANGELICAE & apostolicæ uitæ initijs hætenus diximus: in hoc uerò uolumine nouus ac uariis uiuendi modus demonstrabitur. Cū enim à maioribus tantopere degeneratum, ab eorumq; disciplina ac uitæ sancti monia sic longē discessum foret, ut suprà est sparsim demonstratū, tam Romani deinde pontifices, quā ubique gentium antistites nihil prius habuere, quā ordinis sacerdotalis sic labentis reuocare gradum, sic peccātis coercere insolentiā, promulgatis ab se nouis quoti die legibus, ad melioris uitæ institutionem. Ad hæc indixere graues pœnas, qui deinde contrā ac liceret, fecissent, ut quō minus odiſet peccare uirtutis amore, hoc formidine pœnæ facilius à malefactoris manus abstinerent. Nec eo quidē pacto perinde proficere, quoniā à degustatis uoluptatib. haud facile animus auocatur: quare nonnulli postea exire bone frugi patres, qui uia secuturis facerēt, quæ à deuio ad rectū iretur. Porro ij omnib. quæ in terris miramur, contemptis, Christum cōplexi, id est, ueritatē, pietatē, innocentiam, mansuetudinē, solū diuinis reb. operā dederūt, quorū principes fuerunt Paulus, Antonius, Hilarion, Basilus, Hieronymus, ac

E 4

plerique alij, qui ab initio sanctitate pollentes, ueluti nouæ religionis plantæ in Aegypti Syriæq; solo quamuis sterili feliciter increcere, nullo tamen adhuc certo uiuendi ritu: nam id temporis huiusce uitæ genus simplex ac liberum erat, ut istis omnino cærimonijs minimè obstrictum, quas hodie monachi obseruant. Vestitum honestum pro iure suo quisq; sumebat: item nullum uotorum uinculum, ita ut integrum unicuiq; foret manere, aut proficisci, quò terrarum uellet: uel si quem eiusmodi sui instituti pœnituisse, etiam potestas esset ad pristinam redeundi uitam, non absque tamen instantiæ nota. Quòd si deinceps per nouas hominũ leges, inuiolatum permanere licuisset, longè sanctissimos omni tempore monachos habuissimus, quando improbi haud diu monachi fuissent. Petebant loca ut plurimum deserta, hoc est, eremum, unde eremite dicti, quasi eremum colentes, quos Græci anachoretas uocant: & quia soli uiuebant, ideo nostri monachos nuncuparunt, id est, solitarios: uerũ paulatim deinceps cœperunt gregatim agere, uti infra dicitur. Atque ita à principio monachi precibus, ieiunijs, uigilijs, literarumq; studijs dediti, procul ab omni hominũ coetu, tantum duriter uictitando, ac sese manibus exercendo, exemplum bene uiuendi posteris ediderunt. At isti dein superiorum eiusmodi uestigia secuti, familias singuli suas, ut perappositè infra dicitur, instituere, illisq; uiuendi normam præscripserunt, ut & uerbo & facto, quemadmodum ipse familie prædicant, uitam planè apostolicam mortalibus referrent. Ad hunc denique modum, Christianus populus unam legem, unam religionem complexus, in uarias sectas est diuisus. Sed de monastici instituti initio longè post homines nostros, nũc celeberrimi, iam dicamus. Itaque olim inter multos, teste

teste Hieron. quæsitum est, à quo potissimum eremus sit primũ habitari cœpta: quidã enim altius repetentes, Heliam & Ioannem Baptistam eius rei autores faciũt: sed ut is plus quam propheta, ita ille plus quam monachus censeretur debet. Alij Antonio assignant, alij cuidam Paulo Thebæo, ob id ipsum primo eremite nuncupato, quòd Anachoreticæ uitæ primus fundamenta iecisset, id quod uel Hieron. comprobabat. Hunc igitur ueluti exemplar, illum ut exemplum ad imitandum, fuisse dicunt. Ego uerò, quando in re ambigua unicuique liberum est coniectare, crediderim institutum monasticæ uitæ ab Essæis siue Essenis, ita appellat Plinius, quorũ secta apud Iudæos admodum celebris habita est, ad posteros mansisse, quoniam illi ferè per omnia eam ducebant uitam, quam inter nos monachi ex præscripto legis agere solent. Et, ut legentibus id perspicuè pateat, non ociosum erit hic Philonis uerba subijcere, quæ Eusebius lib. 8. euang. præparat. repetit, ita scribens: Palestinam maxima gens Iudæorum habitat, inter quos, qui dicuntur Essæi, comperiuntur plures numero, ut opinor, quàm quatuor millia: Essæi dicti, quasi sancti græcè, quoniam Dei cultores præcipuè sunt, non animalia sacrificantes, sed mentes suas uirtute munitas, offerendas Deo putantes. Nemo inter eos puer, nemo adolescens, propter instabilitatem ætatis, sed uiri omnes, aut senes sunt. In ciuitatibus non habitant, existimantes ut cõtagationem æris corporibus, sic conuersationem uulgi animo nocere. Horum alij agros colunt, alij pacificas artes ad utilitatem suam & proximorum exercent, nec aurum nec argentum reponunt, nec ingentes agros laudant, sed tantum colunt, quantum necessitati posuit sufficere. Ii enim ex omnibus penè hominibus, soli pecuniam & fundos negligentes, uirtute ditiss

mi putantur, facilitatem uiuendi et paucorum indigentiam, rectè magnas esse diuitias iudicantes. Nemo eorum tela, ense, galeas, scuta, ceteraq; belli instrumenta facit: sed nec eas artes exercent, quibus facillè omnes in improbitatem labuntur. Nulla mercatura, nullus cauponatus, nulla eis cognoscitur nauigatio, omnes rapinæ occasionem depellunt. Nemo seruus apud eos, sed cum uniuerſi liberi sint, alteri alteris seruiunt: omnes enim, aiunt, quasi mater, eadem natura genuit: quare quamuis non uocemur, sumus tamen re ipsa fratres. Illam philosophiæ partem solummodo approbant, quæ de Deo & de creatione omnium scrutamur: morali maxime inuigilant, ad quam absolutè consequendam paternis legibus adiuuantur, quas rectè intelligere nemo sine diuino auxilio potest. Has semper quidem, sed maxime septimis quisq; diebus docentur: dedicata enim septima dies deputatur, in qua cæteris omnibus neglectis, ad sacra loca concurrentes, quæ synagoga appellantur, ordine sub senioribus iuniores considerare solent, legunturq; scripturæ diligenter, & exponuntur à peritisimis. Discunt igitur piè, sanctè, iusteq; uiuere, triplici regula utentes, amore Dei ardentissimo, uirtutis cultu diligentissimo, charitate proximi feruētissima. Quod igitur summè Deum diligant, multa nobis argumento sunt, castitas perpetua, iurisurandi nulla mentio, mendacii odiū, & præcipuè quod bonorum omnium, nullius mali causam Deum opinantur. Quod uirtuti studeant, patet, quia pecuniam negligunt, gloriā spernunt, uoluptatem oderunt. Charitatis autem argumenta sunt, beneuolentia, societas, æqualitas: nullus enim domum habitat quæ omnium cōmunis non sit, unum ararium, unus sumptus omnibus est. Præterea uellis communiter omnibus propoſita, cōmunis cibus & potus,

tus, communis mensa, omnis deniq; uita communis est. Hætenus Philo apud Eusebium. Si quisſiam ex nostris monachis qui regifico mensarum apparatu uiuunt, qui uoluptates libare peritè norunt, qui honores nauiter ambiūt, qui pecunie studiū semper immodicū habent, hæc aliquando legeris, secumue reputauerit, nōne eum pudebit, quod iustitia sua non modò plus quàm Essenorum nō abundet, sed longè magis flaccescat, langueatq;? Ab Essenorum igitur religione profectum meritò credere æquum est, ut apud nos monastica uitæ institutū coaluerit, quo similiter Paulus Thebæus ut Antonius, ambo Aegyptij homines à primo olim imbuti, ac illud postea insigniter æmulati in primis esse uidentur. Sed Antonio initium rei huius iure optimo acceptum referri deet, qui, etsi non ante omnes fuit, primus tamen mirè omniū studia ad eam uitā degendam incitauit, monachorumq; dogma instituit, sicuti deinde Basilus in Græcia fecit. Adauxit & id temporis pium institutum Hilarion in Syria, qui cum sanctitate iam claresceret, Gazæ tres cuiusdam nobilis matronæ filios simul repentè morbo affectos inuocato nomine Iesu, ex templo sanauit. Quod postquā auditum est, & longè lateq; percrebuit, certatim ad eum ex Syria & Aegypto conſuebant, ita ut multi crederent Christum esse uerè Dei filium, & se monachos profiterentur. Nondum enim cœnohia erant in Palestina, nec quisquam monachos ante diuini Hilarionem in Syria nouerat, ille fundator & eruditor huius instituti ac studij in hac prouincia fuit. Habebat dominus Iesus in Aegypto senem Antonium, habebat in Palestina Hilarionem iuniorem. Hæc ex Hieron. Ad Antonium redeo. Vixit Antonius in solitudine in Thebaica regione Aegypti, condiditq; ibi cœnobii, ubi cum Sarmata, Amata, &

Machario suis discipulis, precibus tantū deditus erat, in pane & aqua omnis eius uictus consistebat, cuius sanctitas ualebris erat, ut Helena Constantini mater se & filium per literas illi commendarit. Obijt mortem in eremo, annos CV. natus, qui fuit annus salutis humane CCCLXI. Discipuli eius Amatas & Macharius (nam Sarmatam Saraceni impetu in Antonij cenobium factō, interfecerant) monasticū ordinem postea tam uitæ sanctimonia, quā institutis, mirum in modum propagarunt. Ac eiusmodi uitæ monastica principium tale fuit.

Quando primum ordo monasticus tribus uotis astrictus fuerit, & quis primus ea uota introduxerit, uestitumq; religiosum, cum nouo uitæ modo, ac ordo ipse abiuerit in plures familias.

CAPVT II.

Ost annum quā Antonius, de quo supra est mentio facta, erat mortuus, circiter CLXVI. claruit Benedictus Nursinus in Umbria Italiae regione natus. Is in solitudine per diu uersatus, se demū Sublacum seu Sublaqueum contulit, quod est Latinorum praeclarum oppidum, lacui eodem & tamen prisco nomine proximum, distatq; ab urbe Roma circiter millia passuum quadraginta. Hic cum à multitudine ob sanctitatis famam adiretur, & ei secundum religionem nihil solitudine gratius esset, postremo eius celebritatis uitæ causa, Casinum in ea regione peruectus oppidum uenit, ibiq; sibi sedem posuit, sparsosq; & soliuagos ad id tempus monachos in unum contraxit cenobium, mores & uitam, tribus munitam uotis, quæ prius non fuerant, quā Basilii cum certa uiuendi formula,

la, constituisset in Oriente, instituit parum uulgatæ observationis. Sanè Basilii Cæsareæ Cappadocum præsul, qui circiter annū salutis humane CCCLXXXIII. doctrinæ pariter atque sanctitatis summis floruit laudibus, primus omnium obligauit monachos nouis legibus, ut post annum, quā quis in collegium uenisset, si in eo uellet uitæ instituto permanere, uoueret se castè uicturum, nihil possessorum, ac dicto præsektorū fore audientem, quod se in perpetuū omni sua abdicaret uolūtate. Fuit postea Basilij decretum iuxta ab omnibus receptum. Quanquam paupertatis uotum multo antiquius esse uidetur, si Urbano pontifici Romano credimus, qui amplius CXL. annis Basilium antecessit: quādo in epistola, quæ eius nomine legitur, inuenimus, ita usum uenisse, ut qui apostolorum imitatores existerent, paulatim uota facerent se nihil proprium habituros, quod æquè rerum communitas, ac apostolicæ uitæ institutum omni tempore uigeret: siquidem ipsi apostoli ad docendum euangelicum dogma quoquoersum à Christo missi, in mandatis, quemadmodum diuus Petrus apud diuum Clementē lib. recognitionum 2. testatur, non habuerunt proprium aliquid dicere. Ceterum isthæc tria uota iam inde à principio tanti esse ceperunt patribus, ut illi posthac lege sanxerint, etiam presbyteros quos seculares dicunt, debere uotum castitatis, id est, pudicitie seruadæ perpetuò saltem tacitè facere, ac per id, hand licere cuiquam eiusmodi uotis obligato, astrictōq; deinceps matrimonium contrahere, et si quis contraheret, illud omnino minime ualere. Vnde breui post questio incidit, an tale coniugiū deberet stare nec ne. Et D. Augustinus, qui Basilio æqualis fuit, in primis permultis rationibus probauit connubia post uotū contracta non debere dirimi, ne-

luti in decretis, 27. q. 1. cap. Nuptiarum. planè extat. Item Benedictus dedit suis monachis nouum uestitus genus, constituit modum orandi, & tenuè uictus alimentum, ac nouam abstinentiæ normam. Et ut apparet eum cœtum fuisse ex summo mortalium usu, res mirandum in modū postea paulatim creuit, abijtq; in plures familias, Cluniacenses, Camalduenses, Vallisumbrenses, Montoliuetenses, Grandimontenses, Cistercienses, Syluestrenses, qui Humiliatorum cognomen ferunt, Cœlestinos, diuæ Iustine, & eremitanos diu Hieronymi, postremò per Martinum quintum, in familiam diui Benedicti adscitos. Quem ordinem à patrum normam collapsam, Lupus Hispalensis eius familiæ præpositus, nouis institutis instaurauit, de cuius exordio in capite insequenti prodetur. At ij quidem monachi, & si qui alij sint (quotidie enim sunt, qui ut ignauie suæ potius quàm religio ni consulant, nouas introducere sectas conentur) ex uno uelut fonte manasse dicuntur. Cæterum qui tum primum instituti fuerunt, Benedictinos fuisse tradunt, qui nigro hodie amiciuntur colore, tunica laxiore, ac discincta, & ad pedes usque demissa, amictu capitis, quem cucullum uocant, in humeros & scapulas breuius reiecto, quàm cæteris: subter candida tunica, & ea quidem lanea, cum cilicio, ocreati genu tenus incedunt, tondentur nouacula à uertice infra dimidiū caluæ: capillus infernè recisus in parui circuli speciem, circa aures & tempora, totum ambit caput instar coronæ, unde ipse uertex derafus corona nuncupatur. Item à carnibus perpetuò se abstinēt, nisi cum ægrotare cœperint. Vnde monachi qui hodie continenter carnibus uestuntur, quorū numerus ubique gentium extra Italiam, ingentiſsimus est, perpetuò ægrotent, necesse est, nisi uelint impudenter fateri, se contra

contra suas leges facere. Atque ita monastica instituta ut humana, haud diu inuolata steterè, hominum moribus semper in deteriora inclinātibus, ac diuitijs pietatem, quæ ut mater illas à principio ordini pepererat, contaminantibus. Quo factum est, ut monasticum nomen sæpius uarietq; instauratum in plures abiuerit familias. Itaq; Cluniacensium ordo ex Benedicti obseruatione, apud Masticensem seu Mastiocensem, utrunq; scriptum reperio, Burgundie pagū, ab Odone abbate quem dicunt, instituitur, quibus locum dedit, & extruxit Gulielmus pius Aquitanie dux. Qui fuit annus salutis DCCCCXVI. Haud ita multò post Camalduensium religio orta est, autore eius congregationis Romoaldo Raennate: fuit is monachus Classensis cœnobij: est locus iste haud procul Rauenna, qui celebritatis fugiēs in Hetruriam peruenit, ibiq; in summo Apennini iugo, locum à quodam Madulo incola consecutus, unde nomen ordini inditum, nouæ familiæ fundamenta iecit, candido sumpto amictu. Sunt hodie in eminentissimo iugo mōtis duodeuiginti sacella, ubi perpetuum silentium, quarto & sexto hebdomadæ die pane & aqua transigūt ieiunia, nudis pedibus, humi accubantes: uerum in alijs locis uita eorū remissior est. Item in ea Apennini parte, quæ Vallis Vmbrosa uulgò dicitur, circiter annum salutis MLX. Ioannes Gualbertus nouā monachorum familiā instituit, eamq; à loco appellauit Vallisumbrensem. Is Florētia oriūdus, ac claro loco natus, cum fratris percussorem fortè obuiam habuerit, quia illi ueniam petenti nō negasset, imago crucifixi, quæ in proximo fano diui Miniatitis erat, uisa ei est: post hæc inibi oranti inclinasse parū caput, perinde quasi id pietatis facinus cōprobasset. Ea imago hodie uisitur in eodem diui Miniatis templo, quod in colle

prope Florentiam extat. Ioannes eo motus miraculo, in solitudinem concessit, autorq; nouæ religionis fuit, amictumq; sibi induit coeruleum, quo nunc utuntur. Montoliuetenses eo anno, qui fuit MCCCCVII. salutis, esse coeperunt, quo trium pontificum pestilens discordia orta est. Il Senenses primum fuere, quorum princeps Bernardus Ptolemæus, qui pro temporum conditione, capto mutandæ uitæ consilio, in proximam urbi collem egressi sunt, eumq; ex nomine illius Hierosolymitani dominicis frequentati uestigijs appellantes, sese candido induerunt amictu, Gregorio XII. probate. Grandimontensem ordinem Stephanus in Auernis amplissima familia ortus, in Aquitania primus instituit, cui mons in quo mox sedes illius familiæ locata est, nomē dedit, multis uiuenti mutatis, aut ex integro conditis legibus. Iisdem ferè temporibus Robertus Molisimensis abbas cum priscam disciplinam iam minime retineri animaduerneret, uiginti et amplius comitatus monachis, Cistercium locum in Burgundia Cabillonensis dioceseos, uastæ solitudinis, ac horrendi aspectus petijt, ibiq; immoratus celeberrimi ordinis autor fuit, quem à loco Cisterciensem nuncupare uoluit. Sunt qui hoc euidè Ardingo monacho assignent, quod ille Robertum impulsisset ad commigrandum in eum locum, perinde quasi qui hortatur, non qui facit, primas iure ferre debeat. Fuit is annus salutis MXXCVIII. Claruit in hoc Bernardus Castilionensis homo Burgundus nobili loco ortus, qui Cisterciensi cenobio prius inchoato, monasticum induit habitum, tantum inde nomen eruditionis et sanctitatis est adeptus, ut Claraualensis sit abbas factus, quem locum Robertus uir illustris non multo prius sumptuose extruxerat. Centesimo deinde anno, Humiliatorum ordo in Germania oritur: exordiū rei

triste,

triste, sed leti successus: multi enim mortales aut bello capti, aut quia fides eorum suspecta esset, fuerant ex Cisalpina Gallia, iussu Federici, cui Barbarubræ cognomen fuit, qui tum Italiam armis diuexabat, in Germaniam cum liberis et uxoribus traducti. Sunt tamen qui ab Henrico id factum tradāt. Il longiorem moram pertæsi, aliquando albis uestibus induti, uiri foeminaq; humiliter Federico ad pedes prostrati iacuerunt, ueniam implorantes. Istorum lachrymis uestituq; motus Imperator, potestatem fecit omnibus in patriam abeundi: qui postliminio reuersi, uoto, ut uerisimile est, in eo ritu perseverasse dicuntur, lanificio et precibus dediti. Inde, ut sit, res à modico principio orta adeo creuit, ut eam pie inchoatam auctamq; Innocentius tertius primum, deinde pleriq; alij Romani pontifices approbarint. Coelestinorum religio octogesimo quarto circiter anno post orta est: Coelestinus quintus Rom. pontifex fuit autor, prius quam ad pontificatū uocaretur, anachoreta: idcirco uoluit ad eremi decus, ex se hanc familiam parere, quæ breui usque eò creuit, ut non potuerit autorem incepti ut uani poenitere. Item in Anglia diuus Gilbertus suam instituit religionem, sicuti in Germania Mellicenses, Castellenses, et Burfeldenses, alij ab alijs diuerso tempore instituti fuerunt. Sic quotidie à nouis hominibus nouæ introducuntur religiones, inter se tam uestitu, quam ratione uitæ minime conuenientes, perinde quasi uita animi, cuius ductu ad bona seu mala nos applicemus necesse est, tantummodo extrinsecus per eiusmodi studium possint penitus euelli. Quid, quod penè totidem monacharum familiæ institutæ sunt? Sed, ut iam iustum iter conficiamus, haud prætereundam ducimus congregationem diuæ Iustine, quæ postremò ad pristinam diui Benedicti dogma-

F

tis disciplinam instaurata, hodie ut religionis caput, supereminet omnes. Eius rei autor fuit Ludouicus Barbus Venetus uir religiosissimus, Patauij in coenobio ipsius diuæ Iustine, unde nominata est: hanc Eugenius quartus plurimum auxit. Atque monachi primi omnium introduxerunt in Ecclesiam Dei uota sacra, & uestimentorum profanorum religionem. Nam illi monachi superiores, ut proximo capite ostendi, pro suo arbitratu uestiebantur. Nec Iudæis indumentum aliquod interdictum erat, præter id, quod esset è lana & lino contextum, sicut Deut. cap. 22. patet. Item modum orandi quamlongissimum, ieiunia frequentiora, & piscium escam assiduam, ad extenuandū corporis robur, quod sui debiliores militiam Christi exercerēt. Sed & de reliquis initiatorum ordinibus, eorumq; initijs iam dicamus.

De origine Hieronymianorum, Canonico-
rum regularium, Augustinianorum, Cartusianorum, Carmelitanorum, Præmonstratensium,
& Crucigerorum. CAP. III.

Ieronymus Eusebij filius, ortus Stridone, quod oppidū olim ad Pannoniam & Dalmatiam pertinebat, sed Gotthi direptum euerterunt, Romæ græcis latinisq; literis egregiè institutus, sanctioris uitæ causa in Iudæam se contulit, ubi & hebraicam linguam didicit: ita triplici lingua eruditus, de rebus diuinis scribendi onus suscepit, in quo omnes nervos ætatis, industriæ, doctrinæq; suæ contendit: cuius scripta ut sancta, breui post tempore patres receperunt, receptaq; approbarunt: etsi scio esse quosdam, qui id factum Damaso pontifici falso assignēt, quippe qui per diu ante Hieronymū excesserat è uita. Postremo lo-

C1779

eum circa Bethleem sibi construxit, ubi reliquum uitæ apostolico ritu egit. Hinc factum est, ut permulti deinde Hieronymi ipsius instituti imitatores extiterint, ortaque sit noua quædam familia, quæ à Hieronymi nomine, quem sui instituti, quamuis longè diuersi ab eo quo ille uixerat, utunque autorem faciūt, Hieronymiani sunt appellati: qui natiuo amiciuntur colore, pallioq; super tunicam rugato, atque superiore parte à summo ad imum scisso, scortea zona tunicā succingunt, soleis ligneis pedes muniunt. Sunt & Hieronymiani, eremitani, de quibus proximo capite meminimus, quorum ordinis quidā Carolus cognomento Granellus homo Florentinus, autor fuisse dicitur, qui eremitanū suū sponte induisset uestitum, sedemq; sibi optasset in Fesulanis montibus. Alij tradunt non Carolū, sed Redonem quendā Montigranelli comitem primum eos eremitas sub ritu diui Augustini, ad Fesulas, Gregorio XII. probante, instituisse. Imò sunt qui commententur hanc primum familiam à Hieronymo in eremo institutā, et eam auctā ab Eusebio Cremonensi, ac plerisq; alijs præcipuæ sanctitatis uiris, qui cum eo uixerat, & sic accidisse, ut postea melioris uitæ exemplo, plures unā æmulati rem, modicis, ut sit, principijs ortā, sæpius instaurarint, atq; eo pacto alios ex uno ordine Benedictinos, alios Augustinianos esse secutos, alios in suo permansisse instituto. Item parū liquidò traditur, an Aurelius Augustinus eas familias instituerit, quarū hodie uulgò autor fertur. Itaq; duplex opinio ad posteros manauit de initio Canonico-
rum, quos uulgus regulares uocat, & eorū qui ab eremo nomē ferunt. Canonici pertinaciter affirmāt Augustinū, ut primum Hipponensis est episcopus factus, rede-
gisse suos statim canonicos ad eam uiuendi regulā, quam inter se in præsentia se-

F 2

uant. Quinetiam iactant illud apostolorum fuisse institutum, id quod Thomas Aquinas in suo opere secunda secundae coprobat: quia illi, ut ait, post ascensum Christi in coelum in monte Sion, de genere uitae deliberantes, communia inter se omnia, ac tria nota coram Deo statuere. Ita si Thomae testimonium amplectimur, non tam ab Augustino est ordo institutus, quam renouatus: cui tamen ob illud ipsum, non immerito debet principium rei acceptum referri. Sic origo in dubium trahitur. At Augustiniani eremitani se priores institutos asseuerant ab ipso diuo Augustino, cum ille eatenus fuerit in eremo, ut quidam scribunt, quoad Manichaeis in terra Africae uicentibus, Hipponensi diocesi est praefectus. Per hunc modum de utriusque ordinis origine ambigitur. Verum aliam ferunt huiusce collegij originem: multi enim, ut aiunt, mortales Augustini adhuc uiui sanctitatem singularemque doctrinam secuti, omnibus neglectis quae possederant, in eremum coeessere, unde est eremitanorum nomen deductum. Ceterum siue ab eo, quod est supra significatum, ut qui in desertis locis cum illo essent, sunt in unum congregati, et instituti, siue ipsius uitam et dogma secuti, passim desertaloca coluerint, haec de utriusque familiae initijs habui dicere. Atque ista Augustiniana familia prima est ex monachis mendicantibus: sunt enim quatuor primariae, uti infra appositè demonstrabimus, et uulgo mendicantes uocitantur, quod religionis causa, uel atque adeo ut in ocio uiuant, mendicantem perpetiantur, qui solum precarium quaesum faciunt, unde se sustentent. Verum haud scio, quare ratione isti monachi debeant in mendicando semper haerere, quando satis constat Christum non mendicasse, et apostolos non expectasse ab alijs uictum ociosos, scribente Paulo ad Corinthios: Et la-

boramus

boramus operantes proprijs manibus: ac primos monachos in Aegypto, teste Chrysostomo, exercuisse sese manibus laborando. Item diuus Franciscus, cuius secta longè frequentissima est, uoluit suos monachos uictum quaerere manuum laboribus, ac non prius ad mendicandum aggredi, quam laboris precium esset negatum. Extat in eius testamento illud praescriptum. Igitur hinc uidere licet, omnes quae debere apostoli institutum sequi. Ad rem redeo. Sed ne quidem mirum, sires in dubio uersetur, uel duae tresue familiae ad unum referantur autorem, cum bene multae aliae praeterea sint congregationes, quae Hieronymi, Augustini, Benedicti, ac quorumlibet diuorum regulas ab illis, sicuti perhibent, editas profiteantur, quas tamen tantum abfuerat, ut ipsi instituisent, ut etiam ne tale quid unquam forte cogitassent futurum. Canonici tunica candida cum lintea toga, sub nigro pallio est: tegumentum à scapulis impositum ceruicem totumque contegit caput, praeterquam à fronte. Eremitanorum uestitus diuersus est, nigra tunica amiciuntur, concolor tegmen à scapulis ad caput inducunt, subter candida tunicula, scortea cinguntur zona bubulo cornu fibulata, calceati, ut communis est usus. At penes utrosque nunc praecipua est uarietas nominis, quod ut saepius est instauratum, ita in plures diuisum est familias: nam congregatio alia Canonicorum Seruatoris, quae et Scopettina nuncupatur, cuius autores fuere Stephanus et Iacobus uiri Senenses sanctitate illustres, quam Gregorius undecimus suo probauit consensu. Alia Frisnaria, à loco in Lucensi agro Hetruriae regione, quam et Lateranensem appellant, hanc Eugenius quartus plurimum adauxit. Tertia diui Gregorij in Alga Venetijs à Laurentio Iustiniانو instituta, coruleo utuntur habitu. Et denique si quae aliae sint, iam

F 3

1. Mendicanti-
um. Me nae sruen.
familia.

cas missas faciamus, breuitati consulentes, quoniā saepe more fungorum, subito oriri solent. Ad Cartusianos ueniamus, quorum exordium incidit in annum salutis MLXXX. Quidam enim singulari doctrina, nomine Bruno, homo Coloniensis, cum Lutetiæ Parisiorum philosophiam profiteretur, cōtigit, ut amicum quendam bonis moribus præditum, & uita iam priuatam, prius quā ad sepulturam daretur, audire uisus sit clamantem, Iusto Dei iudicio damnatus sum: & ea re motus ē uestigio cum sex socijs pari miraculi euentu territis, eremi deserta queritans, peruenerit in dioecesim Gratianopolitanam (est Celticæ ciuitas) ibiq; locum optauerit, cui hodie Cartusia nomen est, quem ei assignandum curauit Hugo Gratianopolitanus episcopus, qui statim post se ad eam familiam adiunxit. Eo igitur loci Bruno ad res diuinas intentus, primum cœnobiū fundauit, cum his rigide uitæ institutis: intima enim ueste utuntur cilicina, summa pallio nigro, subter candida toga, operculoq; capitis cucullo, carnibus nunquam uescuntur, sexto plurimum hebdomadæ die pane & aqua ieiunium agunt, in cubiculis quæ ueluti sacella habet, soli edunt, certis tamē festis diebus undantat prandent. Silentium eis penē perpetuum, nulli fas est cœnobio exire, præter præfectum, et procuratorem, & illis tantum ad negocia loci curanda, quippe opes habent, per quas semper sacerdotibus minus omnino licet se totos, prout deberent, rebus sacris curandis dare. Mulieribus ad eorū etiā templa aditus interdictus, quò ne aliquid uideant, per quod ad libidinem rapiantur. Bella sanē prouiso, si affectiones animi possint claustris compesci, & caro solitudine & ocio domari, id quod diuus Hieronymus ualde laborando, ut ipse testatur, efficere uix potuit. Carmelitanorū bune referunt

referunt ortum. Est in Syria mons Carmelus, olim cum aliōrum prophetarum, tum Helie in primis memoria nobilis, quod in eo ille habitasset: id, credo, anachoretarum nō pauci numero secuti, locum tenuere, qui demum Almerici Antiocheni episcopi opera, in unum coiere, cum antè sparsim montem habitarent, ac tum primum præpositum ex se constituerunt. Fuit in eo monte secundum fontem, qui Helie dictus est, Deiparæ sanum, ubi illi prima cœnobijs fundamēta iecerunt, unde fortasse sunt Carmelitanæ diuæ uirginis monachi nuncupati. Incidit prima hæc uitæ obseruatio in Alexandri tertij pontificatum, qui sedere cœpit circiter annum salutis MCLXX. Verum quia neque uitæ instituto, neq; cultu, neque certis carimonijs nitebatur ille nouus cœtus, abortus quidam, non res legitime ab initio instituta uisa est. Veram itaque originem fuisse tradunt quidam, quæ anno post circiter quadragesimo consecuta est, sedēte Innocentio tertio: Albertus enim Hierosolymitanus antistes ijs in eremo agētibz certā obseruationis dedit formā, ex Basilij dogmate quedam mutuatus. Attributum est pallium uersicolor ex albo & canusino, id est, rutilo, circulatum, quali dicitur Helias propheta olim usus: postea Honorius tertius pallij huiusmodi formā ademit, uelut religioni parum cōuenientem: pro uersicolore, album est illis datum, appellauitq; Virginis familiā, ut nomē uirginitatis cum pallio albo, qui color minime maculatus est, recte cōueniret. Et hæc altera mendicantium secta. Iisdē ferē temporibus Præmonstratenses è cœlo, ut prædicāt, demonstrati sunt terris, in Laudunensi dioecesi, eo loci, quē Præmonstratum uocat. Autor ordinis fertur fuisse quidā Northbertus presbyter homo Lothoringus, qui hoc arctissimum uitæ genus ex Augustini ritu queritans,

11. Mendicanti-
um Monachorum
familia.

à Calisto secundo impetrauit probatum iri. Amiciuntur tunicam alba, cum linea toga, sub candido pallio, quo potissimum à Canonicis differunt. Crucigerorum origo multò antiquior est, si uera sunt quæ ipsi Crucigeri de primordio sui ordinis prædicant: aiunt enim Cletum Petri apostoli discipulum, & ab eo inde tertio loco potissimum, cœlesti nuncio crucem habente monitum, ut hospitalem domum fundaret ijs, qui Romanam peregrè uenirent religionis causa, essentq; ibi præstò, qui itineribus fessos comiter acciperent, pieq; reficerent, & ij gestarent perpetuò crucem, monimentum dominicæ passionis, ac ita illum demum paruisse oraculo. Sed illud pro certo habendum dixerim, rectè initium huius rei assignari Cyriaco Hierosolymitano antistiti: is enim fuit, qui Helene Constantinensi matri locum ostendit, ubi dominica crux occultaretur, qui ob memoriã rei, dicitur primus constituisse collegium eorum, qui crucem omnibus uenerandam manu gestaret. Hunc pium patrem Iulianus Imperator occidit. Rem ijs principijs ortam, & breui post tempore propè ad interitum deductam, tertius Innocentius instaurauit, quòd Romæ heresum Albinensem subito exortam, unde magnus in urbe motus extitit, ope cruce signatorum, qui tum in Syriam ituri erant, extinxisset. Fuit hic annus salutis humanæ MCCXV. Postremo Pij secundi pontificatu, in Mantuano conuentu, datum est ut cœruleo uterentur amictu, cum olim indiscreto usi sint colore, ac crucem ex ueteri instituto gestarent, unde inditum familiæ nomen. Est hodie alterum quoque huiusce familiæ collegium longè remissioris uitæ, & ij pallio amiciuntur nigro, geruntq; in pectore, non manu, crucem ex albo rubroque colore confectam, ac diui Augustini regulam profitentur.

De

De Prædicatorum, Franciscanorum, Trinitatis, Seruorum Deiparæ, Brigidenfium, Iesuatorum, Nouorum eremitanorum, & Bonorum hominū origine. CAP. IIII.

Sane ut tertio Innocentio sedente, innocentie aliquid in hominib. dilucreret, duo longè post hominum memoriam extitere sanctissimi patres, Dominicus Calaguritanus homo Hispanus, & Franciscus Assisius in Umbria Italiae regione ortus, qui cuiusdã noui ordiendæ uite instituti autores ambo certatim fuerunt, ut æquales. Dominicus ab initio canonicus fuit, ac cum paucis quos socios sibi delegerat, nouam instituit obseruationem, nouumq; uestimentum dedit, tunicam candidam, nigro pallio superiecto, & ab humeris ad caput scapulari tegmine. Et ne pietatem colendo domi ociarentur, docuit eos in primis suam prædicationem, unde nomen nouæ familiæ indiderat, longè lateq; omnibus terris diuulgare euangelium, quod ipse Christum imitatus facere prius uoluit: quippe qui id temporis heresum Tolosæ pestiferam Albigenfium iandudum gliscentem sua opera compescuit. Vidit Innocentius nouum institutum, & miratus est: quod Honorius qui illi successerat, recepit atque approbavit. Et ista tertia est mendicantium familia. Propter hæc pietatis opera, Dominicus deinde post actam sanctissimè uitam, in diuorum ordinem à Gregorio IX. adscriptus est. Franciscus uerò humanitatis plenus, à principio Aurelij Augustini, ut quidam scribunt, regulam professus, calcatus, zonag; scorted cinctus aliquandiu conspectus est: inde reputans animo dominum iussisse sanctissimis apostolis, ne binas tunicas, nèue sacculum haberent, tunicam in

*Ul. Mendicanti-
um Monachu-
rum familia.*

F 5

duit unicam natiui uelleris, funiculoq; præcinxit, pedes simul nudauit, ac ut demū anachoretā se præberet, in Apennini uigum aduolauit, quem locum hodie uulgò Auernam dicunt, ubi ille diuinis rebus deditus, dominicæ passionis stigmatibus inustus est, qui eos quos sui institui ab initio socios optauit, manifesto humilitatis argumēto, Minores appellauit, quò eius exigui nominis memores, facilius ab omni superbiæ uitio abhorrerent, quæ sæpenumero sanctitatis est comes. Honorius institutum comprobauit, ac biennio post Gregorius Franciscum inter sanctos retulit, qui fuit annus salutis MCCCXIX. Nullum unquam humanæ pietatis institutum magis breui tempore creuit: totum enim terrarū orbem una hæc impleuit familia, sic ut uulgus iam tum stupefactum suspicaretur non tam pietatem, quàm ocium & ignauiam interdum multis cordi esse. Atque is quartus mendicantiū cœtus. Fuit per id tempus, Clara uirgo etiā Asiaticas, quæ monacharum, alterum nouum religionis institutum, quod pauperum dixit, à Francisco continentia: doctore accepit, acceptumq; non solum persanctè coluit, uerumetiam auctum posteris reliquit. Constat hic ordo plurimum ex muliebri sexu. Secutus est ab eo, uelut riuulus ex eodē fonte manans, tertius ordo eorū qui Poenitentes dicuntur. In hoc quoque innumeri mortales sunt. Post hæc Prædicatores et Franciscani, ut ne beatissimi omnibus rebus essent, inter se diuortium fecerunt: nam alij cum alijs de sanctitate certantes, alterius uitæ quiddam ordiri cœperūt, qui se uelut instituti obseruantiores, de obseruatia uulgò appellarunt. At Franciscana familia huiusce obseruationis multò frequētior est, utpote inter omnes ferè gentes iam pridē propagata. Hanc memoria nostra, Edouardus quartus rex in Angliā primus introduxit,

iv. Monachorum mendicantium familia

introduxit, quæ tanto breui tempore sanctitatis nomine clauit, ut paulò post ab Henrico septimo fucit magnopere aduicta, ac hodie habeat sex cœnobialogē celeberrima. Verum ut Innocentij ætas religionis feracior esset, est & monachorū Trinitatis, ut uocant, ordo id temporis exortus: quidam enim Ioannes Matta, & Felix anachoreta, cum in Galilijs circa Meldensem agrum uitam solitariam agerent, per quietem admoniti pontificem adiuerūt, ab eoq; petiere certum uiuendi modum. Ille haud multò post etiam oraculo, ut aiant, monitus, anachoretas candido induit uestitu, cruce rubra pariter atque cœrulea insigni, illisq; negotium mandauit, ut nostros ab hostibus captos precio redimendos curarent, ac idcirco monachos de redemptione captiuorum appellauit. Consueuerunt ij postea pij certè uiri elemosynas queritare, quibus captiuos redimerent: sed & hoc pietatis officium ferè nusquam hodie præstatur, & id, credo, ut uetus renouaretur institutū: nam, teste Tertull. de fuga in persecutione, Christiani olim non redimebatur pecunia. Iisdem quoque temporibus Martini quarti pontificatu, Philippus Tuscus genere, Florentiæ ortus, ac medicæ artis professor, nouæ fuit uitæ autor, institutorq; familiæ, quā Deiparæ uocant uirginis: qui primo initiati, Serui nuncupari cœperūt, manetq; hodie nomen. Philippus anachoreticā uitā secutus, oraculo monitus, nouum religioni adiecit uestitū: nigræ tunicæ ac succinctæ nigrum superinijciunt palliū, circa humeros in rugas complicatum, scapulari amictu ab humeris reiecto, cōmuni more calceati. Nec res magno admodum est fauore à principio recepta, sed cum nouū institutū sua sponte in dies singulos initiatorū numero augetur, Benedictus undecimus, septemq; deinde pontifices, qui secuti sunt, appro-

bauerūt, multisq; priuilegijs excoluere. Incidit primum rei huius exordiū in eum salutis annum, qui MCCLXXXV. fuit. Ordo item à Brigida uidua instituitur: hæc Suetiæ princeps, mulier sanctitate insigni, eo anno, ut quidam uolunt, quo Vrbanus quintus exiuit de uita, Romam uoti causa uenit, ubi quotidie loca sacra adibat, obtinuitq; à pontifice ritum ab se institutum probari, ut coenobium utriq; initiatorū sexui commune foret, murorum tamen ac aspectus separatione diuisum, ut uirgines superiora habitaret, monachi uero inferiora: templum itidem pari modo commune: omnibus autem abbatisa quam uocant, præesset. Sunt qui tradāt Basilium primum hunc ordinē in Græcia instituisse, sed postea ne uirginitas muliebris obrectationibus pateret, patres iussisse, ut uiri seorsum habitarent, ac propterea Brigidam instaurasse eiusmodi religionem, inita ratione, qua sine criminis suspitione, & templum & domus essent utrisq; communia. Cui opinioni, ut ueriori, assentiendum esse dixerim. Quinto eiusdem Urbani anno, qui fuit salutis humanæ MCCCLXVIII. Iesuatorum secta Senis orta est: colligebantur ab initio domesticatim, simplici indumento amicti, multa innocentia & pietate uiri, sibi uictum labore & opera queritantes. Hos Vrbanus, quia iam suspecti, ut malefica aliqua superstitiione imbuti, haberi incipiebant, ad se Romā uocatos de caerimonijs et uitæ instituto interrogauit, cognouitq; totā rem, & probauit, deditq; ut alba unica uterentur, & capitis quadrato à ceruice ad humeros deiecto. Cinguntur scortæ zona, nudos pedes ligneis soleis in inferiore parte muniant: datum inde est, ut canusinum pallium tunice superiectum ferrent. Apostolici à principio uiri nuncupati sunt, sacris non iniunguntur, tantum precibus uacant, & Iesuati

Iesuati ab eo dicti sunt, quod Iesu nomen frequens sit in illorum ore. Fuit rei autor Ioānes Columbinus, homo Senensis. Orta est in terra Italia eodem tempore Urbini (est Vmbriæ antiquissima urbs ac percelebris) noua Eremitanorum congregatio, nihil ferè amictu differens à diui Hieronymi familia, de qua supra memorauimus: illis enim ex scapulari amictu, tenuis tantum pendet lacinia in humeros reiecta, at calceamentum, ut usus fert, commune, & cætera, quæ reliquis Hieronymianis. Petrus quidam homo Hetruscus ac Pisis natus, noui huiusce instituti autor fuit, qui ciuium opibus adiutus, coenobiū inibi è regione ædium nostrarum extruxit, quod hodie tam Eremitanorum numero, atque uitæ sanctimoniam, quam populi in eos pietate, princeps omnium aliorum habetur, quæ uiginti numero esse perhibentur in Italia diutaxat, quippe institutum ut recēs, aliò terrarum nondū peruasit. Sed iam cum bonitate hominum, de eiusmodi initiatorum turba finem faciamus. Hos Anglia genuit: siquidem Ricardus Cornubiæ comes, qui fuit Henrici tertij regis frater, cum circiter annum salutis MCCLVII. ab electoribus Imperij cooptatus Romanorū Rex, uti in nostra Anglica historia fusius exponitur, in Germania moraretur, eius interim filius nomine Edmundus in patriā rediēs, nonnihil sanguinis Seruatoris illinc secum tulit, cōditoq; coenobio, parū supra Berchanstedii pagū, qui ab urbe Londino distat millia passuū quinque, & uiginti, eo loci id nostræ salutis monimēti collocauit, introduxitq; nouæ religionis uiros, quos Bonos appellauit homines. Ii diui Augustini ordinem profitentur, uestitumq; cœruleū induunt, forma penè similē, atq; Eremitani utuntur: qui uerò præest, rector nūcupatur. Loco nomen est Assheruggium, hodie longè celeberrimo.

De origine sacrorum militum, ac de initio atq;
exitu sectæ Albatorum. CAP. V.

DVM Hierosolymorum urbs antequā a no-
stris postremò circiter annum salutis M-
XCIX. recepta fuisset, à Saracenis obita
nebatur, Christiani Latini nominis qui ibi
dem debebant, ab illis impetrauerūt, ut si-
bi liceret domicilia prope Seruatoris sepulchrū habere, ubi
coenobium diuæ genitrici construxere, quod Latinorum ap-
pellabatur: & abbas præerat, cuius erat in primis officium,
hospites accipere Latinos. Eodem exemplo, breui pòst tem-
pore alterum uirginum coenobium diuæ mariæ Magdale-
næ iuxta dedicatū, quod item foeminas acciperet. Confluen-
tem deinde peregrinorum cateruam cū locorum non ca-
peret angustia, hospitalē domum propè etiam posuerunt,
quam diuio Ioanni Baptiste consecrarunt, admoniti Zacha-
riæ patris memoria, quòd eo loci sæpe ad meditandum con-
ueniret. Sunt tamen qui scribāt Ioanni Eleemosynario illam
dicatā fuisse, qui Phoca imperante, patriarcha fuit Alexan-
drinus, ita cognominatus, ob frequentes, quas pauperibus fa-
ciebat, eleemosynas, id est, largitiones. Huic etiā domui unus
præficiebatur: quare longo pòst tempore quidam præposi-
tus loci, nomine Gerardus, cum socijs crucem in nigro pal-
lio candidam affixit, & cum assumpsit ritum, quo nunc de-
gunt. Pari exemplo Agnes, quæ uirginū coenobio præerat,
professa est. Res postea per pontifices Romanos & patriar-
chas probata, adeò breui creuit, ut opes dein maximas prin-
cipum liberalitate sint affecti, quorū mox Ramundus pri-
mus creatus magister militiæ, qui in uniuersum ordinem ob-
tineret imperium. Censentur diui Augustini ordinis: domi-
nicam

nicam precem certo numero repetitam pro canonicis reci-
tant horis. Isti cū militiam Deo opt. max. & Ioāni sacram
insigniter exercerent, demum Rhodum insulam de Turcis
coeperunt, quam Clemens quintus illis assignauit. Fuit is an-
nus humanæ salutis MCCCVIII. Sunt qui tradant eam
insulam à Gothofredo rege urbis Hierosolymorum primò
concessam, & illos semper eam ad nostram usque ætatem
fortiter defensitasse: sed prior sententia, ut uerior, pluribus
probat. Post receptam ex hostibus insulam, illuc se rece-
perunt, dictiq; inde sunt Rhodiæ militiæ milites, ubi cum
Turcis perpetuum bellum gerunt, atque ex proximo hosti-
liter infesti sunt, sæpe & ipsi bello petiti, oppugnatiq; acriter,
nostra præcipuè memoria, cum postremò humanæ sa-
lutis anno MDXXXIII. mense Ianuario superati, insulæ
imperium amiserunt. Orem perditam, ô desperatas opes.
Tulerunt Rhodienses milites obsidionem amplius tris men-
ses, & tamen Christiani principes nullas illis copias auxilio
miserūt, partim ciuili bello, partim alijs curis occupati. At-
que ita arx unica Orientis amissa est. Templarij milites cir-
citer annum salutis MCXXVIII. pontifice Gelasio se-
cundo, ut quidam scribunt, Hierosolymis esse coeperūt, ubi
circa Christi sepulchrum agitantes, Christianos uiros illuc
peregrè profectos hospitio accipiebant, acceptos armis ac-
cincti per templa et sacra loca comitabātur, ut omnem ter-
ram sanctam tuto uiserent. Fuerunt huius charitatis officij
autores uiri singulari pietate nouem numero, quorum prin-
cipes Hugonē Paganum, & Gaufredum ex sancto Alexan-
dro fuisse ferunt. Ii quia in parte ædium templi habitabant,
Templariorum nomen inde tulere: utebantur candido pal-
lio cum rubenti cruce, propagatq; est religio in ducentos

annos. Certam ijs formã obseruationis Bernardus abbas constituit. Habuit res leuis ab initio, non parua incrementa, ita ut facultates maximas, & oppida quamplurima ubique gentium possiderent: uerum conuicti demum impietatis, quod qui Hierosolymis agebãt, ad Saracenos defecissent, essentq; in fœda uitia prolapsi, omnes ad unũ Clementis quinti pontificatu deleti sunt, eorumq; bona partim Rhodijs militibus, partim nouis familijs attributa sunt. Teutonicorum paulo post subsecuta religio ex utraq; priorũ mista, quippe qui hospitio accipiebant, & cum res postularet, pro religione armis decertabãt. Initium fecit homo Theutonicus, qui post Hierosolyma recepta, unã cum plurimis suæ gentis eo loci remanserat. Is uxorem et facultates habebat, motus suorum qui sepulchrum quotidie adibant, misericordia, qui neque linguam nossent, neq; diuersorium inuenirẽt, domum suam hospitalem illis communem fecit, ac ibidem diuæ uirginis sacellum adiunxit, cui paulatim turba ingens Christianorum sese tam pro egrotis curandis, quàm pro tuenda religione dicauit, unde Deiparæ uirginis milites sunt appellati. Tum ex se magistro qui præesset optato, albo amiciuntur pallio, nigra cruce, subter & nigra tunica, statuuntq; ut nemo nisi Theutonicus, huiusce militiæ sacris initietur, atque idem claris ortus parentibus, & cui proponatur, ut aduersus sacratissimæ crucis hostes, paratus sit omni tempore sese in discrimen offerre, ac fortiter dimicare: item barbam unusquisq; nutriat, præter eos qui sacrificent: & demum dominicam præcem pro canonicis horis tantum usurpet. Ac Theutonicæ militiæ hæc fuit origo, quam Romani pontifices suo post ratam fecerunt consensu. Isti post Ptolemaidem, quò se amissa Hierosolymorũ urbe primum receperant, in Syria à Saracenis

Saracenis occupatam, reuersi in Germaniam, suo ductu & auspicijs terrã Prusiam, quam hodie uocant, subegere, subactam & iure belli quæsitã suæ ditionis fecere. Victa gens, quæ malorum olim demonũ cultrix fuerat, religionẽ Christianam complexa est, & cum religione, rhenicam linguam. Fuit ad Vistulam fluuiũ quercus, ubi ab initio uictrix gens castellum construxit, & inde, ut sunt res hominũ, quæ tenui principio facillimè augentur, oppidum frequens cultu adoleuit, Marienburgũ uocant, caput nunc gentis, sedesq; eorum qui uniuerso ordini præsunt. Milites diui Iacobi in Hispania, sub ritu diui Augustini, Alexandro tertio pontifice, qui rem probauit, esse cœperunt, quorum primus fuit magister Petrus Ferdinandus. Item sunt & Calatrauenses à loco nuncupati, quorum militiæ autor fuit Sanctius rex, circiter annum salutis MCLX. nigrum amictum cum rubra cruce gestant, ac Cisterciensem profitentur ordinem. Cuiusmodi etiam censentur in Lusitania milites Iesu Christi, quos Ioannes uicesimus secundus Romanus p̄t̄fex instituit, quò essent, qui ex officio Saracenis Beticam id temporis tenentibus resisterent: crucem rubrã in nigro affigunt pallio. Sunt & apud Alcantariam oppidum in regno Castellæ, milites, de quorum initio parum liquet. Iacobus rex Aragoniæ duos etiam militum ordines circiter annum salutis MCCXII. instituit, quorum alteros diuæ Mariæ de redemptione captiuorum, siue de mercede appellauit, utpote quibus de captiuis redimendis curæ esset: amictum induunt album cum nigra cruce. Alteros Montesiæ milites rubenti cruce insignes nuncupauit. Vtranq; militiam Gregorius nonus sua auctoritate probauit. Nouissimè autem quando ignauissimo cuique iam nouæ religionis introducẽdæ libido incescit, Franciscus

Marienburg.

v. Gassian. De Sinitib.
in abbas. Sinitib. t. 6.
l. 1. p. 256. seqv.
sed et qui pro tem-
plarijs, in iustis dele-
tis, nomen Camer-
nus (Camer. i. Oper.
Subief. cap. Lxx x.
III. pag. 389.

quidam homo Siculus diui Francisci summisionem emulatus, Minorum secta instituit, qui à carnibus coctisq; absterent cibis. Quo uiso, nonnulli in presentia qui mallent quoduis pati, quam sese in aliqua arte exercere, esu uiles sunt animæ, conantur inchoare aliam inertie secta. Ii crasso lino tantum corpora tecti, aperto capite ac pedibus nudis uagantur: quorum caput fertur quidam Iacobus homo Cremonensis, tam laboris fugiens, quam ignauie amator. Hinc cognoscere licet, quam conducibile esset, hasce hominū feces tanquam membra christianæ religionis agnata contere-re, abscindere, cremare, ne suis sordibus cultus diuini nitorem & munditiam diutius conspurcarent. Aliud memorabile hominum genus Bonifacio nono pontifice, subito terris apparuit, creuissetq; nisi maturè itum esset obuiam: descenderat enim in Italiam ex Alpibus sacerdos ingentem mortaliū numerum trahens secum: erat is alba indutus ueste, ut colore sincero eam qua præditus uidebatur, animi integritatem præ se ferret: gestabat crucem, deplorabat rerum humanarum statum, deplorabat temporum calamitatem, deplorabat hominum peccata, petebat recta urbem Romanam, sperans futurum, ut eo loci malum sanaretur, ubi religioni iniustum putabat. Sequebatur ingens utriusq; sexus multitudo linteis induta, unde Albati dicti sunt: ubi nox oppressisset, ibidem humi iacebat, passim populis cibaria danibus. Bonifacius Romanus Pontifex rem nihil æqui boniue fecit, qui honori suo timens, ducem agminis, ut flagitij cōuictum, Viterbij opprimendum curauit. Atque ita omnis Albatorū cœtus dissipatus est, cunctis post amissum ducem, domū pedem referentibus. Fuit is annus humanæ salutis MCCCC.

De

De Niniuitarum initio, quorū secta uulgò Confraternitas dicitur: & unde mos, ut consocij inter orandum sese conuerberent. CAP. VI.

Postoli statim ut Christus est morte affectus, officij memores, conuentus facere, prout in actis patet, cœperunt, ubi orando, consulendo, agendo, rem christianam propagandam mirandum in modum curabant: non secus atque illi, qui eorū opera religionem complexi sunt, postea fecere, teste Tertull. in apologet. cap. 39. Vnde usus facile ad posteros manasse uidetur, ut prophani quoq; homines cœperint apostolorum more, diuini cultus causa, instituere societatis, seu, ut ita dicam, fraternæ charitatis collegia, illisq; magistros dare, qui statutis diebus reliquos socios cōuocarēt, ad cærimonias nonnullas cōcelebrandas. Inde tot militum ordines prodire, quos supra memoraui. Durauit institutum abijtq; in uarias societates, quas uulgò confraternitates dicunt. Ii statis diebus, mutua charitate conueniunt, orant, sacerdotes conducunt, qui rem diuinam faciant, pauperes alunt, sexcentaq; pietatis officia quotidie faciunt. In supplicationibus publicis, id est, in pompa sacrorum, ordine procedunt, ut plurimum saccis linoq; ora contecti, sese flagello conuerberant, nudum ac lacerum tergū ferentes, uelut uerè poenitētes decet. Vnde Niniuitas dictos uolunt, quòd eodē modo Deum placare studeant, atque Niniuitas olim monitis Ionæ prophætæ, poenituisse constat. Cæterum res ista fidem facit, à Romanis Lupercis institutum esse acceptum, quòd illi Lupercalia ludicra celebrantes, nudi per urbem incedebant, ac laruati flagellis obuios cecidebant, sicut demonstrauimus, cum de origine ludorum

apud Latinos suprâ prodidimus. Quod si longius liceat huiusce uerberationis originem querere, ego ab Aegyptijs sumptum dixerim. Siquidem illi demoni maximo uaccam multis caerimonijs, teste Herod. immolare solebant, quod sacrificium dum ardebat, omnes uerberabantur. Est præterea uerisimile uel à sodalitijs originem esse, quæ sodalium collegia apud ipsos Romanos erant. Cornelius enim Tacitus sodales sacerdotes Romulum inita cum Tatio societate, fecisse scribit. Vnde Titij sodales. Et Tranquillus sodales Augustales uocat: sicut apud Iulium Capitolinum, Antonianos sodales legimus. Augustinus ait sodales, quasi edales, quod simul essent. Plinius item scribit Romulum instituisse arualium collegium, seq; duodecimū appellari uoluisse fratrem, ut alibi est demonstratum. Durasse autem istiusmodi sodalitates testatur uetustum marmor apud Tybur, in quo inscriptum est, Sodales Hadrianales. Hinc igitur non dubitanter dixerim, nostros pontifices, qui semper studuere Romanos in primis ab huiusmodi uanis ludicris ac sodalitatibus, ad pudicum ritum certamq; uiuendi formulam trahere, sanctiore instituto, induxisse homines ad hæc societates coeundas, quæ hodie ubique gentium frequentes uigent optimis uitæ ac religionis institutis. Quibus sanè societatibus hæc dignitas attribucenda est, ut nunquam labefactæ sint, postquam esse ceperunt, quin etiam in dies singulos auctiores fiant. Ob hoc, uel reliquos ordines pudere debet, qui nunquam intra prioris, ac eius quidem sanctioris regulæ limites contineri potuere, etsi crebro instaurati.

De origine sectæ deæ Syriæ sacerdotū, Assyriorum, Antonianorum, atque Cæretanorum.

CAPVT VII.

Est

St operæ precium animaduertere, quantum semper posteritas malarum potius artium, quàm bonorum morum tenax fuerit, quod cum in alijs multis, tum in circunforaneis mendicabilis apparet: fuit enim apud præscos quorundam hominum secta, qui malefica religionis specie prouincias peragrando, pecunias et alias res corradabant. Si simulacra deorum circunferentes, quibusdam fallacijs uaticinabantur, deos suos propitios offerentibus futuros spondabant, multa malitia, multa mentientes: quales in primis fuere sacerdotes olim deæ Syriæ, de quibus Apuleius lib. 8. memini, ac sub persona asini sui, oppido quam scienter eorum technas, machinas atque fraudes enarrat, ita scribens: Sed ubi tandem fatigati, uel certè suo laniatu satiati pausam carnificinæ dedere, stipēs areas, imò uerò & argenteas multis certatim offerentibus, sinu recipere patulo, necnon & uini cadum, lactem & caseos, & farris et siliginis ac leguminū aliquid, & nonnullis ordeum de ægerulo donantibus, auidis animis corradentes omnia, & in sacculos huic quæstui de industria præparatos farcientes, dorso meo congerunt, ut duplici scilicet sarcinæ pondere grauatus, & horreum simul & templum incederem. Ad istum modum palantes omnem illam deprædabantur regionem. Apuleius hætenus. De dea autem Syria, ut hoc per appositè ostendamus, Lucianus libellum scripsit, in quo tradit se uidisse in Syria statuam in templo deæ multiformem, quæ quidem esset Iuno, haberet tamen aliquid Palladis, & Veneris, & Lunæ, & Rheæ, & Dianæ, & Nemesios, et Parcarum, quæ altera manu tenebat sceptrum, altera fusum, in capite radios ferebat, & ignem, & cæston, & deniq; demonstrat

G 3

deam Syriam esse numen unū, quod uarijs nominibus uocatur, cuius sacerdotes crotala pulsabāt, cui Galli sacrificantes, secabant brachia, multi tympana percutiebant, alij diuina cantica concinebant. Item in sacris deae quibusdā iuncturas manuum & ceruices stigmatibus notabant, inde Assyrij omnes notati uisuntur. Durat adhuc superstitiosa fraus in gente: nam nunc non sacerdotes, sed magnus uilissimæ plebis sexus utriusq; numerus in omnes orbis etiam Christiani partes diffusus, uoti, ut aiunt, causa, sine fine peregrinatur, uictum ostiatim queritando. Mulieres chiromantiam profitentur, hoc est, per linearum manuum inspectionem diuināt, interim egregie doctæ ad subtrahendam furtim è marsupio eorum, quibus futura prædicunt, pecuniam, nisi bene cauerint. Nusquam ultra tertium diem immorantur, sub diuo prope ciuitates & oppida tabernacula collocāt, sunt omnes stigmatibus notati. Ex quo satis constat, hos esse Assyrios, qui fraudibus et dolis exercitati, ritu sacerdotum deae Syriæ, eo mendicabulo uiuūt. Istos Itali Cilices uocāt, quod ex Cilicia, quæ, teste Plinio, Syriæ proxima est, profisciscantur: alij uerò extra Italiam, Aegyptios nuncupant. Ab ijs igitur Syriæ deae sacerdotibus, usq; ad nos huiusce fraudis labes peruenit. Porro hodie uiget omnis generis fraudolentorum hominum secta, qui simul industriæ, simul laboris fugientes, quod plus sanctitatis præ se ferunt, hoc intrinsecus dissolutiores, ipsos deae sacerdotes nauiter æmulātur, quippe qui per insidias pietatem, tanquam diuorum omnium ministratores, dolis apprime instructi, hic pro templi ædificatione, alter pro uestimentis cœmēdis, alius pro alendis pauperibus, alius pro redemptione captiuorum, nonnulli pro educandis expulsijs, circumeuntes castella, pagos, uillas, ab hoc credulo rustico

p. Cornel. Agrippa
de mir. lib. 1. cap.
LXV. pag. 176.

rustico blandulè poscunt, & cupidissimè accipiunt ouem, lamam, agnum, hædum, ab illo gallinā & oua, ab alio porcellum, uel pernas, ab alio caseum et linum, ab alio superstitiose attonito tritici sestarium, aut cadum uini, uel olei lechytum. Ad hæc aut sanctorum reliquias, uel apostolicas tabellas, seu quorundam antistitum chirographa uetustate assiduòq; usupassim oblitterata è pyxide depromunt, illaq; magna cum ueneratione, offerentibus osculanda porrigunt, promittentes pro datis munusculis, uitā cunctis cœlestem. Sic eiusmodi rusticis donis onusti prædam uendunt, in argenti laminam constant, atque mox domum redeunt gaudentes, quod simplicia rusticæ plebis corda, ac pias muliercularum mentes illuserint, ludificarint, fefellerint gnauiter: nam ad ciuitates quibus non facile est imponere, non perinde adeunt. Propterea Cato salubriter admonet, ne uillicus ariolum consulat, ne aruspices, sagasq; admittat, quoniam hæc hominum genera uana superstitione rudes animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia facile compellūt. Sed ad rem redeamus. At ubi domum perueniunt, à suis magno plausu accipiuntur, perinde ut si terræ marisq; superatis fortiter periculis, spolia ampla atq; bono modo parta reportarēt. Ac ueteratores isti ex omni hominū colluue congregati, per hunc modum, totum christianū orbē, tam impune, quam impudēter populātur: inter quos sunt Antoniani, ante pectus Tlitteram picta mhabentes, qui diui Antonij nomine, eo mendicabulo utuntur, suoq; tēpore porcos recipiunt, qui uicatim ipsi diuo Antonio nutriuntur, quod id animal cum bene multis alijs in eius tutela sit. Atq; ita dii nostri per hominū fraudes, etiā nūc edūt, bibūt, amiciūtur. Sed arte et astutia insigniores sunt illi, quos Itali Carretanos, à Carcto Umbriæ oppido appellant.

qui huic tam maleficæ rei studio dūtaxat addicti, pro honesta arte habent summa cum proteruitate mendicare. Itaque quotannis circa æstatem extremam, ingens turba, fallacijs tantum more patrio armata, factō agmine, Cæreto mouet, seq; in omnes Italiæ partes effundit, pecuniam undecunque corrasura. Vnde fit, ut quicunq; apud ipsos Italos, tales faciunt turpes quæstus, Cæretani nuncupentur: in quorū numero non equidem immeritō monachi nonnulli haberi possunt, qui longē petulantius quā debeat, eleemosynam sepe petunt, imō flagitāt, id quod bene multi mendicantes pauperes, quasi ex præscripto faciunt. Atque ita una uel altera de causa, Cæretana secta per omnes gentes peruasit.

De primordio mahometanæ sectæ, atq; eius legibus & institutis. CAP. VIII.

Commodissime hīc subiiciemus illius pestilentis mahometanæ sectæ initium & dogmata, quæ cum libidinum nefanda sceditate, tum multijugibus præterea flagitijs nihil omnino dissonant à deæ Syriæ sacerdotum moribus atq; uitæ turpitudinibus, quæ omnia proximo capite non parum satis prodidimus. Fuit maleficæ religionis, imō impietatis autor Mahometus nobili genere natus, homo Arabs seu Persa, utrunque enim proditur, patre malorum demonum cultore, matre Ismaëlita, & ob id hebraicæ legis non ignara. Quæ res fecit, ut dum uterq; suam legem doceret, puer fuerit multo peritior effectus, qui deinde mortuis parentibus, fortē captus emitur à quodam prædiuite uiro nomine Abdemonaple, homine Ismaëlita, qui iuuenem sibi gratum ob formam, & ingenium, mercaturis faciendis, ac negocijs procurandis præfecit. Frequentabat

id

id temporis domum Abdemonaplis Sergius monachus Nestorianæ hereseos uir, qui cum nullo esset apud suos numero, præsentem uitæ statum stomachatus, Byzantio in Arabiam fugerat, Mahometumq; ualde diligebat. Interim sine liberis mortuo hero, iuuenis uiduam in matrimonium duxit, per quam grandem pecuniam consecutus, animum ad maiora extulit. Hæc de Mahometi adolescentia, & bonæ indolis initio, traduntur à compluribus. Quidam Græcorum eum Ismaëlitam tantum memorāt, sordidoq; loco natum, puerilibus annis furaci quæstu sibi uictum quæsisse, ac locandis conducendisq; camelis, ad deportandas huc atque illuc merces, inde uerō adultum latrocinia fecisse, comparataq; latro num ingenti manu, uno atque altero facinore illustratum, iamq; Persicis rebus infestū, ut qui in Heraclij partibus esset, pugnas in eo prælio, quo res Cosdræ conciderunt, ac inibi uulnere affectum. Verum postea maiore Arabum exercitu instructus, ausus est Romani imperij turbare fines, cuius tamen motus Heraclius citō compescuit. Is itaq; homo callidus atque uaser ingenio, magicisq; artibus pollēs, ut etiam speciei religionis, quæ hominum mentes repente occupat, apud suos barbaros suapte natura leuitate imbutos, plus sibi fauoris & potentiæ conciliet, se Dei prophetam nominat, ac, uti uulgus id facilius credat, interdum solebat tanquam mentis errore actus in terram corruere subitō, perinde quasi comitali tentatus morbo: quod cum uxor miraretur, Desine, inquit, chara cōiunx mirari, sic enim deus mihi futura suggerit, eius spiritu corripiente me. Hæc ille quoque armatus fraude, & inter Christianæ pietatis uiros diutissime uersatus, rem perniciosam humano generi ex duabus est legibus commentatus: siquidem anno salutis DCXX. &

G 5

Heraclij principis XII. nouam sectam conditurus in Arabia concionari cepit, prædicans esse se Dei prophetam pri-
marium, & Hebræos aiebat impiè facere, qui Christum na-
tum ex uirgine inficiarētur, quando id prophetæ, uiri præ-
cipua sanctitate, diuino afflati spiritu futurū cecinerāt, ex-
pectandumq; multo antè prædixerant. Contrà Christianos
stultè credere Iesum prophetam summum ex Dei spiritu ge-
nitum, ac omnis terrenæ labis expertè, uoluisse opprobria
& cruciatum à Iudæis perpeti, cum præsertim eius glorio-
sum corpus minime pati potuerit: ac proinde deridebat, qui
eius sepulchrum religione seruandum censeret. Sic iam per
uarios successus rerum, atque conciones, non contemptissi-
mus effectus, eò euasit, ut iura & leges suæ genti dederit, in
quibus ferendis à Sergio monacho est præcipuè adiutus. Et
ne legi tam pestilenti ab hominibus sanæ mentis quandoque
iretur obuiam, capitalem inscripsit poenam, si quis de ea au-
sus esset disputare: ac consilio Sergij usus, ut lex popularior
esset, ex omnium gentium sectis, quas rectè nouerat, aliquid
assumpsit. Cum Iudæis enim circumcisionem, & abstinentiā
porcinæ carnis præcepit, quanquam de circumcisione ambi-
gitur, quòd ipse Mahometus neq; circūcisus est, nec in eius
lege de ea re ulla fit mentio. quare Saraceni, quia nō antè cir-
cuncidūt filios, quàm XIII. habuerint annos, in hoc uide-
tur imitari Abraham, qui Ismaëlem id ætatis filiū, à quo illi
originem ducunt, circunciderat. Item usu uini interdixit, ie-
iuniumq; per mensem Octobrem continuū seruatiū uoluit,
& tantū noctibus uesci, quò diurnam abstinentiā nocturna
satietae resarcirēt: nam tum per legem licet bibere uinum,
quò facile ebrij facti sese simul stupris turpificāt. Cum Chri-
stianis, Christum summum prophetā censuit, nunc spiritū,

nunc

nunc uerbum, & Dei animā prædicans: uirginem Mariam
ad cœlum extulit laudibus, miraculis credidit, estq; euange-
licæ historie non aduersatus, quatenus à suo nō discreparet
Alcorano, sic dogmatum suorum libellum appellauit: & He-
bræis ac Christianæ multitudini per hæc blanditus, simula-
uit se uelle à Sergio baptizari. Cum neutris uerò, diem Ve-
neris festum instituit, sabbatum Iudæorum, & nostrū diem
dominicum aspernatus: ac id fecisse fertur in honorem deæ
Veneris, quòd ad punctum eius stellæ rex factus fuisset. Inde
ad aliorum studia concilianda, cum Sabellianis negauit trini-
tatem, quam uocamus: cum Manichæis, binarium in diuinis
numcrum posuit: cum Macedonio, spiritū sanctum esse crea-
turam dixit: cum Nicolaianis, multitudinem uxorū proba-
uit, quarum ne essent zelotypi, iussit ut nulla foemina nisi o-
peria facie, foras prodiret: & deniq; ueneris ac omnium uo-
luptatū habenas suæ genti remisit, arbitratus hæc corporis
oblectamenta futuræ felicitati minime officere. Fas enim est
Saracenis quatuor simul habere uxores, & cum illis facere
diuortij bis terq; ac earū loco alias ducere, uel priores reci-
pere: emptitias uerò & captiuas tot habere, quot liberit,
easq; ipsas uendere, excepto quòd, si qua grauida à domino
facta fuerit, illam non amplius seruitute obligari, & ne co-
gnatio deficiat, etiā consanguineas quàm proximas ducere
uxores. Item Dei propheta nouus, nouū orandi purgandiq;
modū suis statuit, qui eiusmodi est. Etenim quinquies in die
orant breuiter, profitentes unum esse Deum, qui nullum sibi
similem, aut equalē habeat, & Mahometū eius summū esse
prophetam. Sed anteq; precatū cant, omnes corporis partes
aqua perq; pura, uel terra, si aqua absit, abluūt: quo facto, in
meridie uersi terq; inclinati terrā deosculatur: atq; ita pur-

gati arbitrantur eo modo se cuncta peccata absterfisse, cum citius animum deberent purgare, unde ueræ manât preces. At in forensibus causis plurimū Mosis decreta secutus est, qui talionem quoq; admisit. Postremò ut præmiū suis proponeret fœda religione dignum, promisit fore, ut qui eius mandata seruarent, post mortem collocarentur in paradiso loco amœnissimo, ubi arborum umbra tecti, neque calore neque frigore uexarentur, & preciosis uestibus induti inter puellarū choros, delicatissimis uescerentur cibis, quos angeli ipsius Dei abundè subministrarēt. Atque ita propheta de corporum immortalitate tantum egit, ut qui crediderat animos nō manere post corpora. Namq; talis beatæ uitæ status minimè omnino ad extremam corporum nostrorum resurrectionem trahi potest, quando id temporis, teste Christo apud Matthæum cap. 22. erimus sicut angeli Dei in cœlo, ac tantum aberit, ut nobis cibo ullo sit opus. Tempia habent, in quibus præter precationem, nulla fiunt sacra. nullos item sacerdotes, ac nullam fermè habent religionem: nam quanquā unum credunt esse Deum, tamen nulla eum pietate colunt, excepta elemosyna, qua inopes iuuant. Speciem itidem humanitatis aduersus aliarum sectarum homines præ se ferūt, quos apud se esse sinunt, si magistratibus suis obediant, et in singulos annos tributū pendant, tamen si eos continenter detrimentis atque contumelijs afficiunt. Et ille talis fuit in data malefica lege, quæ in gentes serpsit innumeras, ab eisq; ueram dei religionem mira uirtute antea receptam sustulit, ac in locum illius malorum demonum induxit cultum, periculumq; est, ne nobis quoq; cripiat: nam tota Asia & Africa, cum magna Europæ parte, in Mahometanorum ditione uenit. Quod sanè incendium nil æquè fouet atque auget, ut

perpetue

perpetue nostrorum principum discordiæ. Hac igitur pestilente superstitione armatus Mahometus, sic Saracenorū animos sibi conciliauit, ut eos demum ad rebellandum contra Persas excitauit, à quibus rex consalutatus, noui regni ingente fundamentum iecit. Obijt mortem inimicus ille ueritatis annos natus quadraginta, seu ut quidā uolunt, quatuor & triginta, qui tandem moriens prædixit se iturum in cœlum: quod Saraceni diu expectantes, cadauer iam foetidum ferrea condiderūt arca, illamq; Mechem (est Persidis urbs) deportarunt, quam totus Oriens colit. Mahometo Calyphas successit, cui ob nimiam superstitionem imperium est abrogatum, in eiusq; locum alter eodē nomine rex creatur. Tercio deinde loco Homar sufficitur, qui post Persas superatos, Hierosolyma omnemq; Syriam cepit, anno salutis circiter DCLXXX. pontifice Agathone, & Constantino IIII. Imperatore. Cæterum bona istarum rerum gestarum pars Mahometo assignatur. Sanè fuit Heraclius Imperator oraculo admonitus ut à circuncisis caueret, quare ille toto suo imperio, Iudæos suppliciorum metu ad religionem christiana recipiendam compulit. Hanc ob rem Saraceni & Arabes duce Mahometo arma sumentes, ita Heraclij duces superarunt, ut parum absuerit, quin omnino Imperij nomen delegerent, capta Alexandria, multisq; alijs Syriæ & Ciliciæ urbibus. Arabes ea uictoria elati, Mahometi impulsu, Persas bello petierunt, ac uicerunt, qui tum demum coacti accipere legem Mahometanā. Saraceni iam inde pro Persis appellati sunt, qui se à Sara, quæ Habrahæ uxor fuit, ortos predicabant. Quam Mahometus ansam amplexus eos sibi facile conciliauit, distitans solos omnium mortalium illos diuina repromissionis esse successores. Sic post deuictos Per-

fas, barbari maioribus uiribus Antiochiam adorti, nobilissimam urbem breui ceperunt, nec ita multò post sunt & Hierosolymis potiti. Post uictoriam Mahometus non multum superstes fuit, inuector pestis teterrimæ, quæ cum suo autore exingui non potuit. Vide, quàm sit uita mortalium pro prior semper in lapsum, quàm in bono constantior: nempe uincam domini, quam Christus Seruator suis miraculis plantauerat, quam apostoli suis manibus coluerant, quam martyres suo sanguine fecundiores fecerant, quam pontifices sanctissimi suis bonis artibus quotannis putauerant, et cuius denique nectar dulcissimum ac salutare Asia ipsa cum Africa, amplius sexcētis annis imbiberat, una feralis facula, quæ Mahometus pseudopropheta sex tantum annos illis in locis circumtulera, radicitus incredibiliter absumpsit. Verè barbara progenies nescit habere modum: solæ enim belluine uoluptates, quas ille nequam concesserat, hæc gentes à ueræ pietatis officio auocarunt, ac in maleficio pertinaciter continent. Sic malum uenenum à malo homine datum, tot miseri mortales ad perpetuam perniciem quotidie peribunt, illud postremò in Stygiam euomituri paludem. Heu quàm tunc infelices, sed serò,

stultitiæ poenitebit?

LIBRI SEPTIMI FINIS.

POLY-

POLYDORI VERGI-

LII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERV M LIBER OCTAVVS.

Vnde natum, ut patres sanxerint diuorum reliquijs honorem habendum esse, ac qui primi stationes, & iubilæum Romæ instituerint, & de primo ueniarum, quas indulgentias dicunt, usu. CAP. I.

MNES sacræ militiæ ordines superiore libro cōscripsi: in hoc ultimo, duces, facta prælia, partosq; triūphos exponemus, ut lectori sit longæ lectionis præmium, noscere præmium, quo christiæ reipub. milites affecti fuerint. Post itaque Petri ac Pauli apostolorum martyrium, quod plures mortales ad id genus mortis subeundum inuitauit, quàm deterruit, multi quotidie sexus utriusq; cum alibi, tum Romæ, alij alio cruciatu pro re Christiana tuenda consumpti, cœli regnum adipiscuntur: sed ante omnes, pontifices Romani qui contra tyrannorum seuitiā audentiùs ibant, martyrio passim coronabantur, ita ut illi qui post Petrum eam sedem usq; ad Syluestriū primum tenuerant, qui duo & triginta numero fuere, omnes supplicio mactati sint, præter septem, quibus calamitatum concursu præsis uitæ breuitas faciliorem dedit exitum.

Istorum sacro martyrum cruore maduit in primis Romana tellus, refertaq; est diuorum reliquijs, quæ breui post tempore undiq; à nostris conquisitæ, eò deportatæ sunt. Quæ res à principio nascentis religionis cum primis Cleto atque Anacleto pontificibus curæ fuit: hic enim, seorsum à prophana plebe, loca ubi martyres sepelirentur, assignauit: ille uerò notauit crimine sacrilegij, si quis impedisset, quò minus apostolorum sepulchra inuiserentur. Ac porro istuc maxime religioni consentaneum uisum est, quod apud Matth. cap. 9. sic legitur: Ecce mulier quæ sanguinis profluuio laborauerat duodecim annos, accedens à tergo tetigit fimbriam uestimenti Iesu, & salua facta est. Et alibi cap. 14. in terra Genesareth: Et cum agnouissent Iesum uiri illius loci, emisserunt nuncios in totam undiq; finitimam regionem illam, & obtulerunt illi omnes male habentes, & obsecrabant eum, ut tantum tangerent fimbriam uestimenti ipsius, & quotquot tetigissent, salui facti sunt. Item in actis apostolorum cap. 5. Magis autem accrescebat credentium domino multitudo uirorum ac mulierum, ita ut in plateas exportarent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, ut uenientis Petri uel umbra obumbraret aliquem illorum. Conueniebat autem multitudo uicinarum ciuitatum Hierosolyma afferens egros, ac uexatos à spiritibus immundis, qui sanabantur omnes. Rursus cap. 19. Virtutesq; non uulgares edebat Deus per manus Pauli, ita ut etiam super infirmos deferretur à corpore eius sudaria & semicincta, & recederent ab eis morbi, & spiritus mali egrederentur, &c. Quæ cum ita sint, & Deus posset, cum lubet, omni tempore per eiusmodi quoque modum miracula edere, non utique alienum fuit à pietate & fide, tales reliquias seruare uenerando. Atque hinc initium esse factum

factum habendi honoris sanctorum reliquijs satis constare potest. Exstitit tamen postea Vigilantius natione Gallus, uel potius Dormientius, uti Hieronymus appellat, qui negabat apostolorum ac martyrum reliquias esse colendas, quòd eorum animæ essent uel in sinu Abrahe, uel in loco refrigerationis, uel sub aram Dei, unde pro suo iure non possent de suis tumultis, & ubi uoluerint, adesse præsentis: sic, prout ait idem Hieron. qui insaniam hominis facile conuincit, uincula iniiciebat apostolis & martyribus, ut usq; ad diem iudicij tenerentur custodia, ne essent cum domino suo, de quibus scriptum est: Sequuntur agnum, quocunq; ierit. Sed non uicini male uigilantis sententia: nos uerò honoramus reliquias martyrum, ut eum cuius sunt martyres colamus: honoramus seruos, illius domini nomine qui ait, Qui uos suscipit, me suscipit. Sunt igitur merito & templa illis diuis in urbe, aut ijs in locis ubi mortem oppetendo sanguinem effudissent, aut ubi contigisset illorum ossa humari, posita. Sic Calistus primus Romanus Pont. ædem in transtiberina regione edificauit, dicauitq; Mariæ uirgini: sic postea Constantinus Imp. Petro & Paulo, ac diuo Laurentio templa extruxit: sic pontifices qui secuti sunt, alij alias ædes condidere sacras. Quibus pietatis operibus factum est, ut Christiani uiri ac foeminae usque ab extremis quoque orbis partibus paulatim Romanam peregrè sua sponte confluxerint, sacra loca adeundi, diuorumq; sepulchra uisendi causa. Adauxit hanc populorum pietatem diuus in primis Gregorius: is enim cum Romæ id temporis quo sederet, quadam letifera laboraretur peste, primum lianias, ut alibi explicauimus, decreuit: deinde certos constituit dies, quibus in præcipuis urbis templis sollempnium sacrificaretur, ibiq; pro illo sedando malo, orare-

tur suppliciter: ac ut populus generatim simul frequentior eò illis statis diebus concurreret, proposuit delictorum ueniam ad id solenne accedentibus, constitutis ad ipsa templa sacerdotibus, qui audirent uolentes de peccatis suis confiteri, ut illi inde remissionem omnium delictorum consequerentur. Quæ sanè consuetudo uel hodie seruatur, ubicunq; publica peccatorum uenia promittitur. Et quia sacerdos potestatem habet tam culpam quam poenam tollendi, hinc factum uidetur, ut talis uenia delictorum uulgò appelletur indulgentia, id est, remissio culpæ & poenæ. Ad rem redeo. Quamobrè deinceps cuncti obseruatiui ad ea tēpla aduētes, adeò sanctè precati sunt, ut meruerint eo morbi genere liberari. Durauit inde perpetuò illud institutum, ita ut hodie nihil Romæ sit sanctius: conueniunt undique adhuc multi mortales in urbem, qui ubi eò peruenierint, nihil prius habent, quam ipsa sacra inuisere loca, in quibus stationes celebrantur. Appellauit Gregor. ea solennia sacra nō indecenti uocabulo stationes, quasi statas, id est, certis anni diebus ac statutis celebres: nam sic statæ cærimoniæ, ut Festo Pompeio placet, dicebantur sacrificia, quæ certis quibusdā diebus & statutis celebrabantur, quæ non mutarentur, sed stabilia & firma starent. Vnde Cato: Sacra stata, & solennia sancta seruasti. Alij stationes dictas uolunt ex militari exemplo, quòd perinde hæc sacra, siue hæc ædes sacræ in quibus illa fiunt, statutis diebus custodiantur, frequententurq; ac soleant loca ad custodiam assignata militibus, quando stant uigilantes. Sed mihi prior sententiā probatur. Bonifacius deinde octauus ad hæc sacra loca uisenda piorum maxime incitauit studiū, qui primus omnium iubileum retulit, anno qui fuit MCCC. salutis humanæ, quo poenarum remissionem

ijs præstabat, qui limina apostolorum uisassent, ad exemplum ueteris legis. Diuersa tamen quædam uidetur fuisse ratio ludæis anni huius celebrandi, atque sit ab initio à nostris seruata, quòd illi quinquagesimo, & non ut nostri centesimo quoque anno, id solenne repeterent, quodq; eo tempore apud illos soluerentur nexi, seruicq; in libertatē uindicarentur, & illis demum corporum assertio curæ esset, at nostris animorum, quod multò optabilius est, ueriorq; libertas censeri potest: enimuero uerè liberi sunt, quibus peccata remittuntur. Idem autem pontifex iubileum centesimo quoq; anno seruari mandauit: quod fecisse uidetur, ut populum cum primis Romanum ab inani secularium ludorum celebratione, ad uerum solenne sacrum reduceret. Fuerunt ludi secularis, ut Festus attestatur, in honore Apollinis & Dianæ instituti centesimo quoque anno, clamante præcone, Venite ad ludos, quos nemo mortaliū uidit, neq; uisurus est: nam seculum centū continet annos, unde ipsi ludi seculares nominati sunt, de quorum origine suprā lib. 4. diximus. Capitolinus in Gordiano, ait hos à Valerio Publicola ob exactos reges centenis quibusq; annis ab urbe condita institutos: celebravit eos Philippus Imperator anno urbis millesimo. Sed unde digressi sumus, reuertamur. Cæterum tanta uis mortalium ea de causa tum Romam confluit, ut uix cōmeandi per urbem amplam quidem ac uastam, esset facultas. Quinquagesimo post instante anno, Clemens sextus sanxit iubileum celebrari quinquagesimo quoq; anno, cum ætas hominis uix iubileum illum centum annorum attingere posset, qui uerus fuit iubilæus. Postremò Sixtus quartus, iubileum ad uigesimum quintū quēq; annū reduxit, primusq; celebrauit. qui fuit annus MCCCCLXXXV. salutis. id fecit, ut quæq;

etas eius muneris diuini particeps fieret. Ac ita ueniarum, quas indulgentias uocant, iam tum usus celebris esse cepit: quæ qua de causa, quæue ex autoritate introductæ fuerint, aut quantum ualere uideantur, nostri recentiores theologi de ea re egregiè laborant. Ego uerò originem, quod mei est muneris, queritans, nō reperio antè fuisse, quod sciā, quā diuus Greg. ad suas stationes id præmij proposuerit. Quapropter in re parū perspicua, utar testimonio Ioannis Rosensis episcopi, qui in eo opere, quod nuper in Lutherū scripsit, sic de eiusmodi ueniarum initio prodit: Multos fortasse mouet indulgentijs istis non usque adeo fidere, quòd earum usus in ecclesia uideatur recentior, & admodum serò apud Christianos repertus: quibus ego respondeo, non certò constare, à quo primum tradi cœperint: fuit tamē nonnullus earum usus, ut aiūt, apud Romanos uetustissimus, quod ex stationibus intelligi potest. Et subiicit: Nemo certè dubitat orthodoxus, an purgatorium sit, de quo tamen apud præscos nulla uel quamrariissima fiebat mētio, sed & Græcis ad hūc usque diem, non est creditum esse: quādiu enim nulla fuerat de purgatorio cura, nemo quæ fuit indulgētias: nam ex illo pendet omnis indulgentiarum existimatio. Si tollas purgatorium, quorsum indulgentijs opus erit? Cœperunt igitur indulgentiæ, postquam ad purgatorij cruciatus aliquandiu trepidatum est. Hæc ille, quæ tu fortè, cum tanti sint momenti, ut magis certa ex ore Dei expectabas. Atque hoc pacto post Gregoriū ueniarū seges paulatim creuit, cuius messem non exiguan permulti interdum collegerunt, & cum primis Bonifacius nonus, cuius tempore huiusmodi uenia, & quidem plena manu, non concedebatur modò aliquoties, ueruaciam, teste Platina, uelut quæpiam merces quotidie uel passim

*De iudicij p.
ly. l. 2.*

passim uendebatur, non absq; concedentis recipientisq; detrimento, quādo per hæc ut remedia animæ morborum uenalia, minus permulti à malefactis abstinebant, & clauium autoritas multò uilior erat. Nec id quidem temerè accidebat, quia, ut dicit Hieronymus, ubi merces media est, dona spiritalia uiliora fiunt. Quæ utinam non nisi illa uidisset atas. Secundum hæc Alexander VI. cuius pontificatus incidit in annum humanæ salutis MD. Sixti secutus institutū, cœpit iubileum non modò Romæ, sed etiam in longinquis prouincijs, ac stationes ubique gentium propè uicatim instituire, idq; tam sui quā populi Christiani commodi causa, ui aiebat, fecit, quò cum labore petendæ arbis leuaret. Quare fit, ut Roma terrarū regina etiam nunc minus adeatur. Verū quæ fuerit iubei anni origo apud Hebræos, iam dicamus. Moses, teste Iosepho lib. antiquit. 3. & Origene super Numeros, statuit, ut inter dies, septimus quisq; dies obseruaretur sabbatū: & inter menses, septimus quisq; mensis sabbatum esset mensium, in quo agerētur solennia sacra, quæ dicerentur sabbata sabbatorum: item inter annos, septimus quisq; annus, & in eo si quando Cananæam Iudæi recepissent, quā tandē Dauid & Solomon reges affecuti sunt, terra uacaret, id est, non araretur, et quæ sua sponte ferret, quinquagesimo quoque anno tribulibus essent & extraneis communia. Hunc Hebræi annum iubileum dixere, qui & quinquagenarius uocari potest, significatq; libertatem. Porro hoc Moysi decreto, libertate donabantur serui, debitores à creditoribus laxabantur, prædia æstimatis ex æquo fructibus & impensis, restituebantur antiquis possessoribus, quæ omnia ipse Iosephus eo in libro latè persequitur. Reddit Euseb. ex Philone, huiusmodi agrorū uacationis rationem

non contemnendam, ita in octauo euang. præp. scribens: Facile de septimo quoque anno dicere possumus: nō enim ipsi ab operibus sicut septimis dieb. cessant, sed agros ipsos cessare patiuntur, ut uires ad futura suscipiant: multo enim facundiores redduntur, si cum cessauerint, in noualia rursus profcundantur: quod etiam corporibus hominum accidit, semper enim eundem ferre laborem, et ualetudini obest, et robur animi atque corporis deiecit. Et subdit: Magnæ autem humanitatis eorum illud præcipue signum est, in septimo anno quoque, ipsi ab agriculturæ laboribus abstinent, et si quid sponte agri protulerint, non colligunt, neque depouunt, sed quia nullo suo labore productum est, communiter cuique uolenti omittitur, et reliqua. Sed iam Romanorum pontificum et humanitatis studiū, et rei familiaris augendæ rationem hic commodum subiiciamus.

De origine titulorum, quibus Romanus pontifex utitur, ac collegiorum & scribarum, & quando primum literæ apostolicæ cæperint obsignari plumbo, & de primo annatarum usu. CAP. II.

Hic sacerdoti in primis nihil ferè cōuenientius humanitate, nihil aptius comitate, nihil summissione decentius, dicente Seruatore: Discite à me, quia mitis sum et humilior corde. Et alibi: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Contrà alienius nihil ipsa superbia, qua multi sepe inflati, ac simul arrogantia doctrinæ, aut generis claritudine elati, tum se sacerdotes, tum pontifices præbere, tum ordinis decus ritè seruare sibi persuadēt, cum præ se cunctos mortales despiciant, asserētes sic dignitatem quam gerunt, poscere, ac nequaquā audientes ipsam domi-

nem tantæ insolentiae exitum ita prædicentem: Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: et qui se humiliauerit, exaltabitur. Huius Seruatoris uaticinationis præceptiq; simul diuus Gregorius bene memor, ut cunctis mansuetudinis exemplum ederet, cum literas dictaret, sic semper incipiebat: Gregorius Episcopus seruus seruorum Dei: qui et factō æquè idem præstitit: sexcentas enim à Longobardis passus est iniurias, contra quos tamen nō arma mouit, aut aliunde quaesuit, sed sola patientia et humanitate dimicauit. Hoc certè pauci illorum qui succedere, sunt æmulati: illud uerò cuncti insigniter usurparunt, quauis in ea eminentia constituti forte essent, qui non facile ab alijs se seruos appellari paterētur. Salutem et apostolicam benedictionem, Cletus præfationis loco posuisse primus dicitur. Quem salutandi modum pontifices qui secuti sunt, seruauerunt. Christus et suum salutationis genus, Pax uobis, aut huic domui, usurpare consueuit, quemadmodum Græci peruetusto more χαίρει, Latini Salue, uel salutem, Hebræi uerò, Pax tibi. Eam salutationem nunc episcopi ut sibi peculiarem uindicāt. Præterea ab initio suere scribæ, qui literas scriberent apostolicas, paruo uel nullo petito precio, quando adhuc illud Seruatoris præceptum, Gratis accepistis, gratis date, inuiolatum permanebat. At dein Ioannes XXII. incundæ rationis studiosus, quæ rem angustam domi inuaret, collegium scribarum apostolicorum primus numero distinxit, qui literas proprio ingenio dictatas conscriberent, nonnullaq; alia munia obirent, atque in illud suos scribas precio duntaxat adscitos uoluit. Taxationes item cōstituit, per quas taxatis, hoc est, estis matris sacerdotijs, quæ ipse contulisset, caperetur uectigal. Rem uerò omnem ad apostolicæ poenitentiariæ, quam dicūt,

curam pertinentem, Benedictus XII. omnium primus excogitauit, simul & taxationes literarum ordine constituit. Institutum obsignandi literas Rom. pontificis plumbo, unde ad posteros manarit, per diu quæsiui, plumbo tam precioso sese, credo, in uiscera terræ rursus abdente, ut ne cuiquam prædæ esset, cum soli Romani pontifices eo utantur. Equidem satis constat Agathonem, quo sedente magna sedi facta est honoris accessio, ut supra lib. 4. demonstraui, in cera annulo impressisse sigilla: uerum postea cum Romanus pontifex multa irrogaret priuilegia, ut diplomata diuturniora forent, placuit Stephano tertio, ac deinde Hadriano primo, tabulas apostolicas plumbo obsignari. Fuit is annus salutis DCCCLXXII. cum ipse Hadrianus factus est pontifex: nam antiquius non reperitur sigillum plumbeum: quemadmodum constat ante Carolum Magnum Imperatorem, literas auro obsignasse principum Romanorum neminem. Sed ad collegia scribarum redeamus. Cum per hunc modum res domestica augetur, Pius deinde secundus Ioannis exemplum secutus, breuiatores creauit, in ordinemq; redegit. Hos haud ita multo post Paulus exautorauit, sed uelut ærario perutiles ministros Sixtus dein restituit, primusq; noua collegia sollicitatorum, ad stipulatorumq; instituit, sine quibus nullæ conficerentur tabulæ, quas bullas dicunt, quod per hoc à pluribus examinatæ difficilior corrumpere: postremo nouem apostolici ærarii notarios fecit, & ijs omnibus certos prouentus constituit, quod eorum munia uendibilia forent. Non fefellit opinio: munia enim quæ principio quingentis uenire aureis, nunc alia mille, alia duobus tribusue millibus uenduntur, adeo qui ea obeunt, suis priuatis rebus seruire sciunt. Hoc tam commodum inuentum inescavit

& Inno-

& Innocentium VIII. ipsius Sixti successorem, ut ille secretariorum (sic uocatur secretiores principum familiares, qui à secretis sunt) collegium instituerit, pristinum augendo numerum. Præterea Alexander Sextus nouam scriptorum breuium collegium instituit, numero octoginta, uel eo amplius. His autem scribarum collegijs ingens quoque apparitorum, imò harpyiarum, quibus, ut Poëta ait, sunt pallida semper ora fame, turba seruit, quorum nonnullos olim tendendi oues optimè gnaros, id est, notarios & tabelliones, ut pauperum sanguine uictitantes, Nicolaus III. ab se reieciisse dicitur, ne omne degluberet pecus. At Alexand. Imperator unicuique integritatis specimè, multo præclarius edidit exemplum, uir etsi nostræ minus professor religionis. Is etenim nullum unquam uenadiit magistratum, dictitans, Qui emit, necesse est uendat. Nec illud omiserim, literas apostolicas plumbeo signo munitas, in quibus Romanorum pontificum decreta continentur, non ineptè bullas appellari, quando *bulla* id est, *bule*, Græcis dicitur & consilium, & locus in quo consultatur. Sed nos more nostro mutata e in a, *bula* dicimus, ut sit à *musice*, *musica*, ac uocabulum per duplex litterarum scribentes, minus elegans reddimus. Ceterum nullum inuentum maiores Romano pontifici cumulauit opes, quam annatarum, quas uocant, usus, qui omnino multo antiquior est, quam recentiores quidam scriptores suspicantur, et annatas, more suo, appellant primos fructus unius anni sacerdotij uacantis, aut dimidiam eorum partem. Sanè hoc uetustigal iam pridè cum Romanus pontifex non habuerit tot possessiones, quot nunc habet, & cum oportuerit pro dignitate, pro officio, multos magnosq; facere sumptus, paulatim impossum fuit sacerdotijs uacantibus, quæ ille conferret. De

Annata.

H s

qua quidem re, ut graui, sepe reclamatiū fuisse testatur Henricus Hostiensis, qui cum Alexandro quarto pōtifice nixit, sic, ut Franciscus Zabarellus tradat posthac in cōcilio Vienneſi, quod Clemens quintus indixit, qui factus est pontifex anno salutis humanæ MCCC V. agitatum fuisse, ut eo deposito annatarum onere, uigesima pars uectigaliū sacerdotium penderetur quotannis Romano pontifici, & id quidem frustra. Quare pontifex annatas in sua nassa retinuit, ut ne indidem exire possent. Atque hæc omnia in cōmentarijs in caput, Inter cætera, de officio ordinarij, scripta leges. Atqui satis constat rationem fructuū omnium maiorū sacerdotiorū putatam fuisse, et summā deductam, quæ cum uacaret, pontifici deberetur, quæ etiam nunc impartitur ab ijs, quibus ea dantur sacerdotia, id quod postremo Bonifacius nonus seu Ioānes XXII. primo, siue rursus, quemadmodum supra demonstrauimus, fecerat, quibus idcirco fuerunt qui annatarum inuentū assignarint. At onus illud annatarum ab initio omnes generatim populi subire minus recusarunt, extra Anglos, qui suis minoribus sacerdotijs, quando ea pontifex dabat, id seruitutis imponendum non censuerunt. Nam Rom. pontifex minorum quoque sacerdotiorum aliarum gentium quæ ipse confert, dimidiam capit uectigalium unius anni partem, si pluris uiginti quatuor aureis aestimantur. Et hoc annatarum genus uel alijs de causis exigitur etiam ab Anglis, cum alia alijs sacerdotia copulantur, ut ea fiat priuati commodi copulatio, quæ cōmunis utilitatis diſiunctio est, cum conceditur, ut quis retinere queat cum episcopatu cœnobioque, minora sacerdotia, quum sit potestas cuiuspiam retinēdi sacerdotiū, quod per leges minime licuisset principio capere: & cum sexcenta alia peraguntur ex Romani

Romani pontificis autoritate, quæ si gratuito, perinde ac Christus fieri iusserat, si quibus oportet, & quando oportet, cōcederetur, si in annatis saltem exigendis modus esset, cum graue sit illis, quibus sacerdotia deferuntur, prius annatas & in numerato soluere, quam uectigalium quicquam ex ipsis capiat sacerdotijs, unde grande faciant æs alienum necesse est, damno etiam futurum amicis, à quibus mutuan accipiunt pecuniam, si quid ante humanitus accidat, quàm eam reddant, non hinc profectio scelestes homines causam arriperent ad corruptelam religionis, quæ saxit Deus, ut illis correctis, incorrupta permaneat.

De Simoniacorum sectæ ortu. CAP. III.

Cum Philippus, qui, teste Eusebio, ex septem diaconis ab initio constitutis, fuit unus, Samaritanos ad Christianam religionē traxisset, tum uir quidam nomine Simon, qui antea magicam exercens artem, eam gentem seduxerat, tandem credidit, & ut Lucas prodit, baptizatus est. Nec ita multo post uenerunt cō apostoli Petrus & Ioannes, ut per manus impositionem, eos qui nuper in christianorum collegium uenissent, muniret spiritus sancto. Cum uidisset autem Simon per impositionem manuum apostolorum, dari spiritum sanctum, pecunia id demum à Petro impetrare conatus est, cum fide & pietate debuisset: cui Petrus dixit: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti per pecuniam comparari, nō est tibi pars neque sors in ratione hac, cor enim tuum non est rectū coram Deo, &c. Verum Simon repulsus, iam inde fuit Petro infestus, Romamque ex Samaria profectus, cepit sub Claudio magicis artibus illustrari, deinde Nerone imperan-

te, multò celebrior factus, inter duos pontes titulum meruit Latinis literis inscriptum, Simoni Deo sancto. Tanta illius diuinitatis erat opinio, cum apud multitudinem, tum apud ipsum Neronem stultissimum principem, cui stultis artibus insinuatus pollicebatur, prout Egesippus lib. 3. ait, perpetuum uictoriæ cursum, longioraq; uitæ spacia. Postremò hominis temeritas usque eò progressa est, ut Petrum sit in miraculorum certamen prouocare ausus, qui cadauer demortui pueri, & Neronis propinqui, magicis conatus artibus suscitare, mouit omnino aliquid, sed mox illud ut antea exanime iaciât, quod Petrus Christi nomine, ut ui sua surgeret, effecit. Quo miraculi euentu magus irritatus, professus est se Romano spectante populo, ex Capitolio in Auentinum præpete uolatu euasurum, si Petrus sequeretur, ut id factum facile declararet, uter Deo esset charior. Iam Simon à terra sublimis uehebatur, cum Petrus supplex est Deum precatus, ne populum in peius omnia uertentē magicis capi præstigijs sueretur. Nec preces frustra missæ: medio enim magus conatu ad terram ruens, fracto crure, solo affigitur, ac breuî post ex eo casu est Aricie extinctus, quò post acceptam plagam fuerat à suis delatus. autor est idem Egesippus. Sic malum ingenium male periit, quod non unius hæreseos origo fuit & caput. Hinc Simoniaci hæretici dicti, qui spiritus sancti dona uenalia habuerunt, quiq; affirmabant humanæ naturæ uim non à Deo esse, sed ex superna quadam uirtute prouenire. Ita uitio nomen inditum, quod Christus prohibuit, aens: Grátis accepistis, gratis date. Item Petrus uetuit, cum Simoni dixit, Pecunia tua tecum sit in perditionem: id quod lib. regum 4. legimus Giezi Helisei puero contigisse, qui cum furtim munera à Naaman Syro, quem propheta à

lepra

lepra sanarat, accepisset, illicò est ore & toto corpore eadem affectus lepra. Quot quæso quotidie ægroti fierent, si quoties simoniam committerent, Gieziانا corripere elephantia? Non infertur pœna corpori, nec purgatio peccati per corporis supplicium constat, sed per ignominiam, quādò quisquis res sacras, quæ dona dei sunt, quoniā, ut diuus Urbanus ait, à Deo hominibus, & ab hominibus Deo donatur, nundinatus fuerit, emerit, aut in his pactis proxenetam se præbuerit, priuatur sacerdotio, dignitate, ac præfectura deijcitur, infamis habetur, multisq; alijs afficitur probris, quæ lib. decret. epist. s. latè recensentur. Tanti criminis sola est auaritia parens.

Quando primū hæreses atque schismata orta, ac in his Lutherana secta, & quæ eorum autoribus sit pœna constituta. CAP. IIII.

Vlla unquam respublica, nullus populus ita concors fuit, quin ciues una uel altera de causa, in diuersa interdū abiuerint studia: quod omnibus, præsertim historias non ignorantibus, notius est, quàm ut exponi debeat. Hinc igitur factiones ortæ, quæ in uarias ierunt sectas, quas Græci hæreses ab eligendo uocant, quòd quisque eligat, quæ sequatur uitæ instituta, ut fuerunt philosophorum sectæ. Sic Iudeorum populus, quamuis eandē amplecteretur legem, in uarias diuisus fuit sectas, hoc est, hæreses, Phariseos, Essenos, Sadduceos, Samaritanos, Nazarenos, Herodianos. Paulus ipse apostolus pharisaicæ fuerat hæreseos. Sic populus quoque christianus, ut suprà enarratum uimus, in plures diuiditur sectas. Ceterum cum nos Dei apostolos habeamus religionis autores, qui nihil quicquam suo

arbitratu, quod introduceret, elegerunt, optauerunt uel, sed acceptam à Christo disciplinam fideliter gentibus tradiderunt: hinc factum, ut nobis nihil pro nostro iure eligere uel introducere licuerit, & uocabulum hæresis impium inhoneſtumq; haberi cœperit. Ab hoc theologi nostri hæreticū uocant eum christianum, qui sectam aliquam uel instituit, uel sequitur, aduersus fundamenta religionis. Huius nefariæ impietatis, hoc est, omnis hæresis caput & principium, teste Tertull. libro de hæresibus, Simon magus fuisse fertur, qui accepto simulate baptisinate, primus omnium christianam religionem modis omnibus labefactare conatus est, à quo eius sequaces Simoniaci dicti, ut proximè docuimus, gratiam sancti spiritus uenundari uolebant, & naturam nostram non à Deo, sed ex superna quadam ui esse prædabant. Ita Simon statim ab initio, uirus tabificum in medium uomit, quò radices crescentis religionis enecaret. Cui malo apostoli repugnare magis, quàm illud extirpare potuerunt, quò semper essent pseudoprophetae, à quibus, sicut seruator admonet, cauermus, quippe qui ueniunt ad nos in uestimenti ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces. Itaq; Simoni, autore eodem Tertull. Menander, patria etiam Samaritanus successit: is magica arte nequaquàm magistro inferior, maiora passim patrabat portenta, seipsum seruatorem iactans, ad salutem hominum è cælo descendisse assererat, nec quengquam posse demones malos uincere, nisi foret ab se magicis armatus disciplinis, ac per baptisma ab se quoque datum, immortalis atque æternus effectus. Ita immortalitatem homo mortalis dementer sectatoribus suis pollicebatur. Est per idem tempus & Nicolaianorū exorta hæresis, cuius autorem ferunt Nicolaum aduenam Antiochenum, unum ex septem

septem diaconis ab apostolis cum Stephano factis, quòd is, prout perhibet Clemens Alexandrinus, zelotypiæ egitudine laboras, & reprehensus ab apostolis, produxisset uxorem forma excellentem in mediū, reliquisseiq; illam habendam, qui eam concupisceret: & inde ortum, ut isti arbitrentur fas esse, cōmunes habere uxores, cum re uera Nicolaus nihil simile unquàm cogitasset, uir pius et bonus, qui apostolorum dictis audiens ideo uxorem in medium duxisse uidetur, ut per id argueret ueneream uoluptatem magis contemnendam, quàm expetendam esse, id quod sentit Eusebius, qui dicit Nicolaianos ut impudentes, non aliunde nisi à suis libidinibus fecerunt uitæ institutum accepisse. Iisdem quoque temporibus Corinthus aliquid etiam sceleris ausus, circumcisionem seruandam, & homines mille annos post resurrectionem, in uoluptate carnis futuros prædicabat. Hunc Eusebius ait, Ephesum esse aliquando profectū, & fortè in balneas introisse, ac eodem temporis puncto apostolum Ioannem eò sese lauandi gratia contulisse, & cum audiisset Corinthum intus esse, discessisse continuo dictitante, Eugiamus hinc, ne balneæ ipsæ corruant, in quibus Corinthus lauatur ueritatis inimicus: manifesto argumento hereticos ut humane uitæ exitiales esse uitados, sicuti Apostolus etiam iubet. Erupit uel id temporis Hebionis hæresis, Christum asserentis ante matrem non fuisse, quam Ioannes ut infringeret, potestremus omnium ad euangelicam historiam aggressus dicitur, qui asserturus diuinam Christi naturam, est aliusonū illud exorsus. In principio erat uerbum. Per idem quoque tempus aliquot alij extitere uiri docti, qui de re christiana nō tam subtilius quàm malitiosus exquirētes, facile in errorem deducti sunt, et in primis Basilides Cerdo, qui assererat duo

fuisse principia contraria: & eius discipulus Marcion Stoicus, qui negabat Christi patrem fuisse Deum. Valentinianus Platonici philosophus, is aiebat Christū nihil accepisse ex uirginis corpore, quod per illud tanquam per fistulam purus transisset. Montanus, qui se paracletum uocabat. Apelles, is tradebat Christū per phantasias Deum uisum esse hominibus. Sabellius, qui unam duntaxat patris & filij & spiritus sancti personam esse dicebat. & Paulus Samosatenus, is duas in Christo naturas negans, affirmabat illum à matre tantum originem duxisse, ac eam post Christum natum, è Ioseph uiro suo alios genuisse filios. Atq; hæc hæresum origo. Qui nempe furor diu bacchatus, tot & magnos quidem uiros in diram subinde rabiē egit, ut eiusmodi impietatis ueneno infecti, alij alias introduxerint sectas, totq; eas refererint erroribus, ut penè plus in illis ex mentibus hominū extimendis sit ad extremum laboratum, quàm principio fuerit in iaciendo religionis fundamēto insudatum. Ab eiusmodi singularibus priuatorum hominum opinionibus, quas hæreses dicimus, itum est ad publica dissidia, quæ graua uoce schismata nuncupantur. Hæ duæ germanæ pestes, duæ diræ contagiones, ita ab initio concordiam sacerdotum disiunxerunt, ut deinde ambitione crescente, diu conflictatū sit. Eius dissidij primus omnium autor fuisse traditur Nouatus Romanus presbyter: is enim episcopatus adipiscendi audax, nihil pensi habebat, quo modo optati compos fieret, qui aliud corde dissimulans, aliud ore simulans, dolosis uersutisq; consilijs nonnullos optimos sacerdotes seductos sibi copulauit, quorum suffragijs iuuaretur. Verum illi, ut apud Cyprianū & Eusebium est, ubi cognouerāt hominis ambitionem, se ab eo seiunxerunt: at quos sui similes sibi sociauit, facile in fide retinuit.

retinuit. Eo itaque annitente, Nouatianus homo gloriæ audax, pontifex factus, omnes sui dogmatis sectatores, mundos appellauit. Negabant ij apostatas, etiā si pœnituisset, esse recipiendos, uelut parum liquido documento demonstrasset Christus, à pœnitentia nulli negandam esse ueniam, qui Petrum, à quo ter fuerat abnegatus, in integrum restituit. Sed Cornelius pōtifex habita in urbe Roma antistitum synodo, Nouatianum hæreticum pronūciauit, damnauitq; unā cum Nouato, ac reliquis eiusdem sectæ socijs. Ita Nouatus circiter annum salutis CCLV. primi schismatis autor fuit, Cypriano uel testificāte, qui ad Cornelium ad hunc modū scribit: Nouatus rerum nouarū semper cupidus, auaritiæ inextinguibilis, rapacitate furibundus, arrogantia & stupore superbi tumoris inflatus, semper istic episcopis male cognitus, curiosus semper, ut perdat: ad hoc adulatur, ut fallat: nunquam fidelis, ut diligat: fax & ignis, ad conflanda seditionis incendia: turbo & tempestas, ad fidei faciendā naufragia: tranquillitatis aduersarius, pacis inimicus. Idem est Nouatus, qui apud nos primum discordiæ & schismatis incendium seminauit, &c. Octogesimo nono dein post anno, est alterum schisma ortum, quod sacerdotalem ordinē maxime afflixit. Arrius enim presbyter Alexandrinus, principe Constantino magno, sectæ fuit autor, quæ ab æterna Dei patris substantia, quam uocant, filiū conabatur separare: cuius sententia etsi in concilio Niceno est explosa, attamen durauit per diu postea contagio: nam latius opinione omnium hominum, malum hoc disseminatum est, manauit enim per bonam orbis partem, & non obscure serpens multas prouincias occupauit. Tertium deinde secutū est schisma, cum Damasus factus est pontifex: nō enim suffragijs tantū est cer-

tatum, sed ui quoque & armis. Et hæc foeda pontificiū contentio in hodiernum usque diem hoc latius proserpsit, quod honorum ambitio in dies magis magisque sacerdotes inuaserat. Quartum postremo uidit religionis disidium nostra ætas, nouitate rerum nimis sollicita, cum Leo decimus Romanus pontifex illo ipso anno, qui fuit humanæ salutis MDXVII. haberet etiam in Germania procuratores indulgentiarum, quas uocant, & illi suæ quoque utilitatis studio prædicarent eas indulgentias non solum ualere ad salutem uiuorum, uerumetiam ad subleuandas mortuorum animas, quæ in purgatorio, quod dicitur, essent. Tum Vuittemberge in oppido Saxonie celebri, præstò fuit quidam Martinus cognomento Lutherus, Augustinianus monachus, homo in theologia apud suam gentem primarius, qui illud improbarit. Procuratores ea re ualde commoti, primo quoque tempore Romam ad magistratus deferunt nomen Lutheri: is continuo ut deorum cōtempтор accusatur, citatur, causa agitur, sed quia ad diem dictam non adfuit Romæ præsens, ut responderet, paulò post declaratur hæreticus. Verum quoniam eiusmodi indulgentiarum quæstus iam in odia hominum cum procuratoribus incurrerant, permulti magni uiri, & in his Fridericus Saxonie dux præstò fuit, qui Lutherum consilio, autoritate, armis denique tegetet, ne ulla cum uis attingere ualeret. Lutherus igitur tali præsidio munitus, paucis post mensibus non dubitauit ire Augustā, quod Thomas Caietanus Cardinalis Sancti Sixti, monachus Dominicanus, eius turbæ reprimendæ gratia à Leone legatus fuerat. Ibi cum Thoma acriter conflictatur, de indulgentijs, de pontificis Rom. potestate disputat: sed ueritus ne Cardinalis ad extremū rem omnē magis imperio quàm disceptatione desiniret,

niret, idque sibi timens, domum redijt, ac tum fauentibus amicis, maiora ausus, de omnibus denique religionis mysterijs scribere, suaque scripta foras dare cepit. Ita licentia parta loquendi, secta breui tempore mirabiliter coaluit, quæ euangelica dicta est, eò, quod haud ullam assueret recipiendam esse legē, quæ ad animarū salutem pertineat, nisi quam Christus aut apostoli dedissent: primumque eo anno MDXIX. suum uestigium in terris posuit, mansurū, ut uidetur, quoad Christus ipse populum suum, culpa rectorum ita in duas sectas scinditum, rursus coeuerit, à quo istuc optimus quisque maxime petere precarique debet, ut ne maior indidem fiat religionis labe. Poenam autem quæ hæresum autores sequeretur, primum Apostolus constituit, ad Titum ita scribens: Sectarium autorem hominem post unam & alteram admonitionē fuge, sciens quod euersus sit, qui eiusmodi est, & peccet per se damnatus. Deinde Chrysost. homilia 47. in cap. 13. Matth. ubi de zizanijis fit sermo, alteram ponit, cum inquit: Non prohibet dominus conciliabula hæreticorū dissipare, ora obstruere, libertatem loquendi concidere, uerūm interficere ac trucidare. Dein anno salutis humanæ CCCXXIII. Nicena synodus, teste Platina, in Syluestri Rom. pont. uita, aliam poenam Arrio dixit, qui cum sua cohorte, in exilium ire coactus est. Posthac circiter annum salutis CCCLXXXVIII. Theodosius & Valentinianus Imperatores multandos decreuerunt hæreticos damnis, ignominijs, uerberibus, exilijs et morte, quemadmodum extat in Codice iuris ciuilibus, cap. Arriani. ubi lege sanctum est, ut istuc maleficum hominum genus ultimo afficeretur supplicio. Hoc edictū Hostiensis in sua summa super titulis decretalium explicans ait: Et licet in hæresi lex imponat poenam

Confer. Thuanus
lib. 1. h. 1. pag. 7.

Idem. Hæc Chrysostomus
dicitur in opus. Zola
fil. dicitur abriandus
Iustianus, benignus
Abbas. Vultus. Sicut
Auctor. Hæc
nunc. Id. Egyptiorum.

ultimi supplicij, quod ultimum supplicium alia lex, ff. de poe-
nis, interpretatur mortem: de consuetudine tamen tales cre-
mātur. Idem Abbas post Hostiensē, super illud cap. ad abo-
lendā. extra de hæreticis, sentit scribens: Sed ius civile pu-
nit hæreticum capitali poena, seu poena mortis, ut l. Arria-
ni. Cod. de hæreticis, coniuncta l. ultimum supplicium. ff.
de poenis. Et hanc poenam esse debitam interpretatur con-
suetudo. Conuenit ergo in hoc, lex canonica, civilis et con-
suetudinaria, ut communiter puniatur poena ignis. Postre-
mo anno salutis circiter MCLXXX. Federicus primus
Rom. Imperator legem de comburēdis hæreticis tulit, uelut
in quadā eius constitutione patet, cuius initium est. Ut com-
missi. Ex quo factum est, ut per idem tempus Lucius tertius
Rom. pontifex statuerit hæreticum hominem sacris initiā
primo desecrandum, mox uerò tradendum locorum magi-
stratibus, quò igni necaretur, uti eodem cap. ad abolendam.
extat. Atque hoc equidem ex Mosis institutis acceptum sa-
tis liquet, qui primus omnium doctores impios et pestiferæ
doctrinæ magistros, morte mactandos constituerat, cum illa
de ea re in Deut. cap. 13. sanxisset: Si surrexerit in medio tui
prophetes, et dixerit tibi, Eamus, et sequamur deos alie-
nos, quos ignoras, et seruiamus eis: non audies uerba pro-
phete illius, quia tenet uos dominus Deus uester, ut palam
fiat, utrum diligatis eum, an non. Propheta autem ille inter-
ficietur, quia locutus est, ut uos auerteret à domino Deo uestro.
Et addit: Si tibi idem uoluerit persuadere frater tuus,
aut filius tuus, uel filia, siue uxor, aut amicus, nō acquiescas
ei, nec audias, sed statim interficies: sit primum manus tua
super eum, et post omnis populus mittat manum, et sic la-
pidibus obrutus necabitur. Si audieris in una urbium tuarū
dicentes

dicētes aliquos, Egressi sunt filij Belial de medio tui, et auer-
terunt habitatores urbis tuæ, quære diligenter, et rei ueri-
tate perspecta, si inueneris certum esse, quod dicitur, statim
percuties habitatores urbis illius in ore gladij, et delebis
eam. Quicquid etiam supellestilis fuerit, cōgregabis in me-
dio platearum eius, et cum ipsa ciuitate succēdes. Hinc igitur
hæreticos morte afficiendi, ac postremò uiuos cremā-
dū manasse certò propemodum scire licet. Atqui eò re-
deat, unde aberrauit, iam oratio. Iis autem sanandis animo-
rum, morbis, nullum efficacius inuentū est remediū, quā
sepius habere concilia, in quibus singulorum patefacta sa-
cerdotū uita, antistes ut peritissimi medici maturè possent
mederi ex aduersa ualetudine laborantibus. Hinc igitur ad il-
lud tam salutare medicamentum explicandum, iam stylus se
commodum transferat.

Quo primum tempore pontificum concilia
publicè haberi cœperint, atque quorum conuen-
tū decreta à patribus recepta sint. CAP. V.

Vetus fuit mos, tam apud Hebræos, quā
apud alias gentes, habere concilia, et in
ijs deliberare de rebus agendis: sic constat
Mosen et Iosue, teste Iosepho, sepe factō
populi cōuentu, consueuisse agere: sic Ae-
gyptios ac Persas, ut autor est Herodotus, itidem fecisse:
sic apostolos in unum conuenisse locum, cum Mathiam in
numerum undecim cooparunt, cum septem diaconos elege-
runt, cum autoritate Petri et Iacobi decretum est, ne gentes
onerarentur lege Mosaica, sed tantū abstinerent se esca susci-
piti animantis, item sanguinis et carniū simulachris im-
molatarum, ac ne stuprum facerent. Nam tum ipsorum tam

apostolorum quàm presbyterorum synodus coacta est, teste Luca in actis, cap. 15. ita scribente: Surrexerunt autem quidam de factione Phariseorū, qui crediderāt, dicentes, quòd oporteret circumcidere eos, ac præcipere, ut seruaret legem Moysi, conueneruntq; apostoli ac presbyteri, ut dispicerent de hoc negotio. Hinc nata esse uidetur consuetudo habendi concilij. Cornelius, quod satis liquet, primus omnium in urbe Roma, sexaginta episcoporum, totidem presbyterorum ac complurium diaconorum conuentum fecit, in quo, uti supra prodidimus, Nouatiana est hæresis damnata. Meminit & Cyprianus, per idem tempus episcoporum conuentum Carthagine esse actum. Legimus præterea apud Eusebium, patres bis, hoc est, semel Dionysio, deinde Felice sedente, conuenisse Antiochiam contra Paulum Samosatenum eius ciuitatis episcopum, atque illum demum damnasse. Is enim Paulus uir intolerabili superbia, simulatque est episcopatu adeptus, coepit inter uiam præ insolentia literas relegere, et dictare, multis constipato agmine præcedentibus, ac subsequen-
tibus: unde propter hominis arrogantiam, plerique christianam religionē detestabantur. Ab hoc Paulo, opinor nostros pontifices pomparum ordinem, quem nunc ducūt, accepisse. Paulus demum, qui duas in Christo naturas negabat, sed tantum hominem affirmabat, idq; ab apostolis olim traditum falso dictitabat, in eo concilio criminis conuictus damnatur. Sed tunc cum principes Romani, quorum imperio regebatur orbis, passim in christianum nomen seuerent, illa nō tam publica quàm priuata cōcilia fuisse, credere potest: at ubi Constantinus religionem nostram ita uolēte Deo, est complexus, tum denique nostris de christianæ rei summa agitare publicè licuit. Ex quo Nicenus frequens cōuen-

tus Constantino imperante habuit, & primus & celeberrimus omnium meritò censetur, uelut certum religionis firmamentum. Pari quoque habentur honore & quinque alij in terra Græcia facti, quorum quatuor dogmata, teste Gratiano dist. 15. uelut quatuor euangelia recepta sunt. Primus itaque conuentus ad Niceam Bithyniæ urbem opera Constantini est actus, ubi CCCXVIII. interfuere episcopi, in quo Arrius, cuius paulò antè meminimus, damnatur hæreses. Fuit hic annus salutis CCCXXIII. Quo quidem tempore Syluester primus, apostolicam tenebat sedem. Constantinopolitanus alter ab eo quem primum dicūt, Damaso pōtifice. In hoc res acta est contra Macedoniū et Eudoxiū, negantes deum esse spiritum sanctum. Tertius Ephesus, Coelestino primo Romanam sedem tenente, in quo Nestorius Constantinopolitanus episcopus damnatus, qui Mariam Deiparam, hominis, nō Dei matrē fuisse aiebat, quiq; aliam personā carnis dicere, aliam diuinitatis. Chalcedonius quartus, Leone primo pontifice. Eutychianus error est in eo discussus. Fuit Eutyches Constantinopolitanus abbas, qui asserbat Christum post humanam assumptionem non duabus naturis constituisse, sed sola diuina fuisse contentum. Hæc sunt quatuor illa sacrosancta concilia, unde religio auetior augustiorq; facta est, quæ diuus Gregorius admittenda censuit, ita memorans: Sicut sancti euangelij quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere & uenerari me fateor, hæc tota mēte complector, integerrima approbatione custodio, quia in ijs, uelut in quadrato lapide, sanctæ fidei structura consurgit, & cuiuslibet uitæ communis atq; actionis norma consistit. Quintus cōuentus est Byzantij iussu Vigilij pontificis habitus, quo Theodorus oppugnatur. Aiebat impius

Theodorus, diuam uirginem solum hominem peperisse, nō Deum & hominem: estq; in ea synodo decretum, ut Christi mater *theotokos*, id est, dei para diceretur. Hanc quoque, teste Gratiano, diuus Greg. pari ueneratione recepit. Sextum Constantinus IIII. Imperator Agathonis iussu, conuentum ducentorum episcoporum & eo amplius, Byzantij quoque faciendum curauit, quo Macarius Antiochenus damnatur. Et hunc Hadrianus primus cum omnibus canonibus suis, ut 16. dist. patet, ultro recepit. De hac sexta synodo Bedas itidē abundē scribit in eo libello, quem de temporibus scriptum reliquit. Præterea alia alibi deinde concilia habita sunt, que in canonicis decretis à Gratiano diligenter ponuntur. Item ut nullum conuentum indici, nullumq; à quibus suis actum haberi ratum liceret sine Romani pontificis autoritate, Marcellus primus omnium sanxit, deinde Iulius, & Damasus, et Gregor. illud idem statuere. Verum ut decretum illud frugiferum quondam religioni fuit, quando eo demum modo heretici ubique extirpati, eorumq; conuenticula simul infracta sunt, ita deinceps nihil attulit commodi, cum per id iam penē desitū sit à cōcilij habendis, in quibus cuncta ex æquo tractarētur, Pontifice Romano eiusmodi negociū non magno opere curante. Quapropter cum iam diu compertum foret, illud solū christianæ reipub. quocunq; tempore obfuisse, Martinus quintus statim pontifex creatus in Constantiano conuentu, in quo pesilentissimum trium pseudopontificum schisma est sedatum, sicut apud Platinam scriptum leges, decreuit ut decimo saltem quoque anno Rom. pōtifex, & omnes christiani principes in unum locum coirent, de summa rei consulturi: quod hætenus minimē est seruatum, quamobrem religio in dies singulos maius proculdubio da-

minum

minum facit. Eò quæque spectat Niceni conuentus decretū, quo cautum est, ut episcopi quotannis prouinciales synodos bis celebrarent, ad suos, quatenus opus esset, aliorumq; mores corrigendos.

Qui ex alienis & externis primi nostros Christianos infectati fuerint, & ibidem qui martyrij primū palmam tulerint. CAP. VI.

Lato in sua republica ueritatem in primis cultam uoluit, quod ea dijs & hominibus dux sit omnium bonorum, cuius qui felix futurus sit, statim ab initio participem esse decet. Veritatis docēdæ causa Christus in mundum uenit, dicens: Ego ad hoc natus sum, & ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati. Omnis qui est ex ueritate, audit uocem meā. Conflauit sibi inuidiā ob hanc rem. Seruator apud Iudæos, ita ut ab eis immerito suo sit neci deditus. Sic ueritas apud mortales ueritatis inimicos, sibi malo, ac suis cultoribus pariter bono non fuit: nam prima à Iudæis orta est, ut attestatur Euseb. in christianos persecutio. Cum enim Apostoli præceptoris uestigia secuti, nunciarent uerbum ueritatis, & Petrus ante alios coargueret Iudæos iniquitatis, quod Christū tradidissent morti, horreturq; ad poenitendum, eò furoris inuecti sunt, ut Stephanum diaconum occiderint. Is enim eo ferē biennio, quo passus fuerat Christus, cum ijs de re diuina in certamen descendit, qui uarijs nominibus dicti sunt, Alexandrini, Cyrenæici, Cilices, Asiani. Ibi cum plures & docti, ut ipsi uideri uolebant, uni non resisterent, sed cœlesti sapientia qua supernè erat instructus iuuenis, obruerentur, cum fremitu & indignatione circumstabāt Stephanum, uixq; manus præ nimia

ira abstinebant. Interim uerò testatus ille se cœlestem gloriã intueri, maius adhuc in se odium concitauit: eam enim uocem ut impiam litigatores abhorrētes, factò in illum impetu, urbe eiciunt, eiecū lapidibus obruunt. Sic primus omnium Stephanus christianæ religionis publicus assertor, mortem occubuit. Tum, sicut Lucas ait, erupit persecutio magna aduersus Christianos qui erant Hierosolymis, & omnes dispersi uel potius disseminati sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apostolos, ut afflictionis occasio, quemadmodum diuus ait Hieron. fieret euangelij seminarium, quando illi id passim prædicabāt. Cum uerò primum Christianum nomen inter gentes audiri cœpit, tum ut dijs inuisum in sensus illis odio fuit, utpote quod iamian præstigiabāt reliquas esse religiones soluturū, quod impense auertere conati sunt semper uanorum deorum cultores: nam Athenienses, teste Valerio, Diagoram philosophum ex urbe sua pepulerunt, eò quòd, ut etiam Cicero de natura deorum tradit, deos negasset, & omnem deorum opem, quòd sic animos hominū à religionis cultu auocaret. Iidem Socratē damnarunt, quia nouam religionem introducere uisus est, qui per Aristophanem poëtam comicū in comœdia quam Nebulas inscripsit, falso culpatus est, quòd fabulas coleret, & de Atheniensiu religionibus detraberet, ac pubem seduceret. Item, ne plura cōmemorando unius rei exempla, longius à proposito trahamur, Romani cum duas reperisset in agro Lucij Petiliij scribæ seu Terentij, ut Varroni placet, arces lapideas, quarum in altera corpus Numæ regis, in altera libri reconditi erant, latini septem de iure pontificum, totidemq; græci de disciplina sapiētiae, latinos, autore Valerio, magna diligentia seruandos curarunt: græcos, quia ex ali-

qua parte ad soluendam religionem pertinere existimabāt, cremarunt. Ita in ipso introitu nouæ alicuius religionis obfistere studebant. Vnde Nero princeps maiorum suorum curam sacrorum æmulatus, cum audiisset Petrum & Paulum in urbe nouum euangelij dogma prædicare, nouam religionem introducere, indignatus haud multò post, utrumq; morte affecit, indixit persecutionē, quæ secunda fuit in Christianos: siquidem primam, ut supra ex Eusebij testimonio ostendimus, insectationē inchoarunt Iudæi. Sunt tamen qui hanc Neronianam primo ponant loco, ut primam Imperatorum iussu motam. Et ut Romanum populū homo sceleratissimus concitatore in nostros redderet, tale facinus comminiscitur. Cum per cuncta iam crudelia facinora, uelut humani generis pestis esset debacchatus, ne patriæ etiam parceret, seu deformitate ueterum ædificiorum offensus, siue, uti quidam ferunt, cupidus Troiæ ardentis similitudinem cernendi, maiorem urbis partem incendit. Sex continuos dies ac totidem noctes illud incendium per urbis ædificia sacra & prophana peruasit, ac multas ciuium fortunas absumpsit. Ad leuandam igitur sceleris atrocitatē, omnem cladis illius inuidiam in ueræ pietatis cultores uiros innocentissimos reiecit, subornatis qui christianos eius incendij autores falso criminarentur. Quapropter plurimi illius ordinis arrepti, sunt supplicio affecti. Ceterū quàm procul ab omni maleficio nostri christiani essent, Taciti Cornelij declarant uerba, qui christiano fuit nomini ualde inimicus: is, Non perinde, inquit, tam crimine incendij, quàm odio humani generis conuicti sunt. Et deinde pergit: Addita pereūtibus ludibria, ut ferarū tergoribus contecti, canū laniatu interirēt: aut crucibus affixi, ubi dies defecisset, in usum nocturni luminis urerentur.

Tranquillus item delyrus pietatis hostis, ait: Afflicti supplicij christiani, genus hominum superstitionis nouæ & maleficæ. Ita principes Romani ab initio, sicut diuus Cyprianus uerisimè ait, in odiū nostri nominis coniurarunt, ut nos odisse inciperent homines antequam nosse, ne cognitos aut imitari possent, aut damnare nō possent. Nec ita multo post Domitianus tertiam in christianos molitur persecutionem, Traianus quartam, Marcus Antoninus & Lucius Aurelius Commodus quintam, Seuerus Pertinax sextā, septimā deinde mouet Maximinus, octauam Decius, nonam Valerianus, Aurelianus decimam, Diocletianus undecimam, ab illa prima Iudaica, à Neroniana uerò decimum tenet locum, quem ordinem scriptores nonnulli seruant. Porro hæc omnibus omnino diuturnior immaniorq; est habita: nam, ut Eusebius tradit, & libri sacri exusti sunt, & si quæ essent sacræ edes dirutæ: præterea si quis christianus in magistratu fuisset, eo sublato, remanebat infamis: serui christiani libertatem consequi non poterant: milites item christiani cogebantur aut idolis immolare, aut militiā cum uita pariter deponere, edicto principis in foro posito. Postremò Maxentius, Licinius, & Maximianus, tres uno tempore cum Constantino principes, christianis maxime infesti fuere, quibus merito affectis supplicio, Constantinus solus rerum potitur, qui certam & stabilem dedit nostris pacem. Inter has autem seuissimorum principum cruentissimas insectationes, nō defuere unquam, qui contemnentes iussa atque minas illorum, tradiderint corpora sua propter religionē seruandā, ad supplicia, quò mererentur habere coronas perpetuas: nam, ut apostolus ait, non coronatur, nisi qui legitime certauerit. Hoc consilium ex Christo Seruatore est, dicente: Si quis uult post me uenire,

uenire, abneget semetipsum, & tollat crucē suam, et sequatur me. Idem præmium sequētib; se proponit, cum inquit: Qui perdidit animam suam propter me, inueniet eam. Huus spei plenus, ac ut plusquā propheta futurorum nequaquam nescius Ioannes Baptista, primus ueritatis causa, hoc est, quò d' incestas Herodiadis, uti Lucas tradit, execraretur nuptias, uel quia, sicut Iosepho placet, ex cōcursu, qui magnus ad eum fiebat, orta esset noui motus suspicio, morte ab Herode affectus est, qui iure primitiæ martyrum dici potest. Veruntamen cum omnia nostræ religionis mysteria à passione Christi, ut tū consummata cœpissent, teste Hieron. aduersus Iouinianum, qui ait: Neque enim euangelium ante crucē Christi est, ideo Stephanus leuita, qui, ut suprā diximus, ab ipso statim nascentis euangelij principio, primus omnium christianum nomen publicè professus martyrium tulit, est protomartyr habitus. Cyprianus uerò rem altius repetens, id Abel iusto tribuit, dicens: Imitemur fratres charissimi Abel iustum, qui initiavit martyrium, dum propter iustitiam, primus occiditur. Sed de initio martyrij Christianorum hic agitur. At Stephani fortia facta innumerabiles deinde immortales insigniter amulati, ubique gentium adeò breui tempore, ac tale christianæ rei fundamentum iecerunt, ut liquidò liqueat, ex odio aduersariorum, plus honoris & dignitatis nostræ religioni accessisse, quam ex illorum patrocinio, si fauissent, proficisci potuisse: hoc etenim ueluti citò omnino casurum hominum fauor peperisset, illud ut perpetuò duraturum solum Deum per eos, quos ex mortalibus, propter animorum uirtutes, immortalitate donauit, præstitisse constat. Ita denique insectationes reipublicæ nostræ bono fuere, quando christianū nomē quan-

to magis ab ipsis inimicis depressum, tanto magis illud nobis illustre celebrequē redditum est.

De christianæ reipublicæ præstantia.

CAPVT VII.

Am supra prodidimus, quæ nostræ spiritualis reipublicæ, hoc est, nostræ religionis prima fuerint instituta, quæ usque adeo ad bene beateque uiuendū conducunt, ut nemo non illa ipsa iure possit ac debeat probare, uel Aristippus ipse, qui animam cum corpore intire dicebat, aut Epicurus, etsi negabat Deum curare mortalia: beneficio enim christianæ pietatis cuncti nascimur liberi, quo profectō secundum uitam ipsam, nihil cuiquam mortali aut optabilius, aut felicius cōtingere potest, utpote quod omnes ethnici desiderarunt semper, hodieque permulti desiderant populi. Vnde uerissime ille ait,

Non bene pro toto libertas uenditur auro.

At statim nati ex præcepto Seruatoris docemur, ut omnia quæcunque uolumus ut faciant nobis homines, sic & nos faciamus illis, atque diligamus alios sicuti nos ipsos. Per hæc mutue charitatis officia, sunt nobis interdicta homicidia, furta, periuria, mendacia, adulteria, stupra, ac omnia denique mala, quæ ab homine in hominem proficisci possunt. Item ne nos uoluptatibus intemperanter immergamus, sunt diuina præcepta, quæ nostris abunde moderentur animis. Verum quoniam nihil non parū gratæ sine comparatione laudatur, consilium est aliarum quoque gentiū mores & instituta summatim memorare, quod præ illis, nostra sancta esse ostendamus, ac quid ethnico christianus semper præstiterit, planius faciamus. Apud Scythas, qui cum Aegyptijs de generis u-

tustate

tustate diu certarunt, probro dabatur hominem non occidisse: quare usque à pueris humana cæde gaudentes, captiuos immolabant, sanguinemque eius potabant, quem primum cepissent, uescebantur carnibus demortuorum parentum. Sarmaticis uirginibus non prius nubere mos fuit, quam hostem peremissent. Nomades mactare seniores parentes, eorumque carnes crudas comesse solebāt. Aegyptiorum scemina olim uirilia muncra obibant, contra uiri muliebria, inuicem genitalia membra honorantes, quod per ea instrumenta genus conseruaretur humanum. In Africa quoque & alij aliter, pecudum ferarumque ritu, populi uitam degebant, qui plurimum serpentum carnibus uictitantes, bonarum omnium artium expertes erant. Punice scemina quæstum uulgate corpore faciebant, dotis comparandæ causa. Asia quam dicunt minorem, unicum semper fuit seminarium uitiorum, repertis euasus generis ad corrumpendam uitam mortaliū illecebris deliciarum. Quapropter Lacedæmonij luxuriæ contemptores & laboris patietes, diu suorum ciuium oculos, uti Max. Valerius ait, à contemplanda Asia retraxerunt, ne inuitamento eius capti, ad delicatius uitæ genus prolaberentur. In Græcia consuetudo fuit, ut ijs quibus satietate uitæ honesta peteretur mors, potio uenenata ad hoc publicè asseruata daretur. Quod sanè longè importunissimum post homines natos institutum, inde in Galliam translatum Massilienses aliquandiu seruauerunt. Iidem Galli consueuere pecunias mutuas dare, quæ redderentur dantibus apud inferos, persuasum habentes animos omnino immortales talia commercia inibi habituros, quod illis pecunia opus foret. Scotos Britannicam gentem diu Hieron. aduersus Iouinianum, ait se uidisse in Gallia humanis uesci carnibus, & cum per syluas,

porcorum greges & armentorum pecudumq; reperirent, pastorum nates & foeminarum papillas solere abscindere, & eas solas ciborū delicias arbitrari. Hispani olim permissa re domestica foeminis, rapinis inscruiere, & armis, fas habebant. Germanis idem fuit studium: materia enim munificentiae erat, per bella & raptus, non arare terrā, nec expectare annum, sed prouocare hostes potius, & uulnera mercripi-grum nempe & iners uidebatur, sudore acquirere, quod possent sanguine parare. Sed & Romani, quanquam continentiae amantiissimi, nonnulla habuere instituta minus laudabilia: non enim publicè solum, uerumetiam priuatim nihil agebant, nisi auspicio prius sumpto. Item asiduis spectaculorum illecebris iuuentutem maxime corrumpēbant: nam cum iugiter agerent fabulas, quarum argumenta maiore ex parte, stuprorum continebant actus, iuuenes talia spectando, imitandi licentiam sumebāt. Quae praeterea inde per incautum serperent contagia uulgi, audi diuum Cyprianum ad Donatum ita scribentem: Adulterium discitur, dum uidetur: & lenocināte ad uitia publicae autoritatis malo, quae pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat, de spectaculo reuertitur impudica. Adhuc deinde morum quanta labe, quae probrorum fomenta, quae alimenta uitiorum ex histrionicis gestibus? Ac id genus permultae gentes instituta turpia feraq; seruabant, quibus longè ab humanitate, mansuetudine, honestate trahebantur, quae pluribus persequi, ut notiora, alienū institutis meis, esse duxi. Nihil est item quod de singularum theologia repetamus, cum id in initio operis affatim proditum sit, ne rursum turpem impietatem potius quam theologiam doceamus, cum alij elementa, alij solem et lunam, alij animalia, alij deniq; ipsos mortales homines pro

dij

dij & haberent & colerent. Sed Romanorum in primis uana erat religio, qui deos alios ad beneficiendum, ut Iouem, Iunonem, Pacem, Concordiam: alios ad minus nocendum, ut Veiouem, Febrem, Robiginem, Malefortunam, colebant: eademq; ratione suis Imperatoribus, quamuis multo scelera-tissimis, aras sacrabant. Et ijs cuncti mortales obuoluti tenebris, tan turpiter delirabant. At ubi mundo lux uera, hoc est, Christus Seruator noster affulsit, quae illuminauit omnē hominem uenientem, ut perhibet Ioannes, in hunc mundū, & in omnem simul terram apostolorū ipsum euangelicum dogma predicantium exiuit sonus, ac in fines orbis terrarū uerba illorum, tunc uniuersi iamiam respicientes ueram religionem ultro complecti coepere, qui uelut nouae plantae in leuissimum solum translatae, sensim syluestrem exuerunt animum, seq; in florē suauitatis coelestis induere. Per hunc denique modū cessauit illa ueterū morum feritas, omnis prorsum uitae turpitudine, omnis falsae disciplinae informatio procul acta, in quorum locum euangelica uita publicè recepta, sancti & pudici mores passim admissi, laudata uirginitas, coniugalis pudicitia, frugalitas, sobrietas, iustitia, mansuetudo, pietas. Tot pariter bona religio christiana apportauit, ita ut nemo mortalium omnium iure queat inficiari, quin eius instituta optima sint, atque ad bene casteq; uiuendum efficacissima: nam haec non armis, sed salutari coelestiq; doctrina, integerrimaeq; uitae exemplis, sola potuit gentium omnium quamuis barbararum feritatem duritiamq; mollire. Sensit hoc in ipso primordio Tiberius Caesar, dicente Tertulliano in apologet. Tiberius, cuius tempore nomen christianum in seculum introiuit, annunciatam sibi ex Syria Palaestinaq; ueritatem illius diuinitatis detulit ad senatū, cum praerogatiua

K

suffragij sui: senatus quia non ipse probauerat, respuit: Caesar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. Traianus quoque iidem sensit, qui certior factus à Plinio Secundo Bithyniâ id temporis obtinente, nihil mali in christianis quotidie ad supplicium tractis reperiri, iussit ut non inquirerentur, uerum oblato punirentur. Insuper Hadrianus de Christo colendo, inter deosq; referendo cogitauit. Alexander eum in suo larario (ita sacrariû domesticum uocant) depictum habuit, ut ait Lampridius. Meminit eiusdem Tacitus in uita Neronis, & Ioseph. lib. antiquitat. 13. quorû testimonia facîle declarant, iam tum Christum fuisse creditum Deum. Ex quo postea cunctæ ferè nationes etiam barbaræ, quæ olim incultis moribus prauisq; institutis nutritæ, ac cacodæmonum præstigijs obcæcate, belluino propè ritu debebant, beneficio christianæ pietatis per baptismum in unum paulatim conuere, in unamq; Dei ciuitatem legibus sanctis diuinoq; cultu præcellentem sese ad ultimum receperunt, iustitiam cæterasq; uirtutes certatim colentes. Sed agè, iam dicamus & triumphos, quos nostri ex ipsis gentibus reportarunt. Apostoli rempublicam christianam condituri, qui cunctis æquè mortalibus sibi consulendum putabant, ut sunt diuino spiritu supernè accepto communiti, uarijsq; linguis simul imbuti, prouincias inter se partiuntur, uti alibi à nobis est perappositè declaratum, non utique armis oppugnaturi quenquam, sed summa innocentia, multa pietate, summa charitate. Itaque alij aliò terrarû profecti, Thomas Parthos, Matthæus Aethiopes, Bartholomæus Indos citeriores, Andreas Scythas, Ioannes Asiam, Petrus Pontû, Galatiam, Bithyniam et Cappadociam, in suam fidem redigunt, docentq; cui regi uiuo ac immortalis perpetuo

uidè pareant. Adsciscitur in hanc militiam haud multò post Paulus uir Iudæus, cognomento Tarsensis, quod capta à Romanis patria, cum parentibus Tarsum, quæ Ciliciæ est, migrasset. Is tam consilio bonus, quam Mosaicæ legis peritus, & ex hoste factus religionis amicus, eaque sola armatus, se Damasco mouet, CHRISTI nomen longè lateq; prædicatione propagans, in Cyprum profisciscitur, ubi post certamen, quod Paphi cum Bariesu mago habuit, Sergium Paulû insule proconsulem ad ueri Dei cultum duxit. Ex Cypro digressus, Antiochiæ primò, mox Iconij multos mortales conuocando ad christianam adiunxit rempublicam. Lystræ inde in Lycæonia, cum claudum ab infantia sanaasset, Lystrenses illi & Barnabæ eius socio, qui et discipulus domini erat, rem diuinam tanquam duobus dijs facere uoluerunt: at Paulus dux uerbi id fieri inhibuit, dicens se mortales esse, non deos, negansq; diuinos honores hominum cuiquam conuenire. Secundum hæc, Pisidia & Pamphylia peragrata, Hierosolyma uenit, Petri salutandi causa: nec diu inde Hierosolymis fuit, sed cum Sila, quem sibi comitè adsciuerat, per Syriam & Ciliciam, Derben uenit, & Phrygia, Galatia, ac Misiæ peragratis, Troadem iter intendit, & Troade inde in Macedoniam, & demum postquam multa omnibus terris circunquaq; mirificè egisset, Hierosolyma redijt, ubi Iudeorum iniquitate in uincula coniectus Romam mittitur, quod Petrus iam diu antea uenerat, qui euangelium prædicans, primordia nouæ cæpit fundare religionis. Quod opus ita inchoatû Paulus nauiter iunxit. Sic hi duo inclyti duces in urbe terrarum regina, christianæ reipub. fundamentum iccerunt, sedemq; locarunt. Et apostoli domini cum reliquis discipulis, tales ab initio retulere triumphos, trium-

phos inquam longè illis insigniores, quos olim Roma suis decernebat ducibus, isti enim hominum cæde, illi salute acquisiti. Secuta est inde huiusce gloriæ ingens mortalium cupida multitudo, quæ periculorum omnium, ac mortis cõtēptrix, nullam unquam urbem, nullam gentem est aggressa, quam benefactis suis non expugnarit. Porro hæc erant arma: Induebat pro se quisq; lorica m iustitiæ, portabat scutū fidei, caput obtegebatur galea spiritali, muniēbantur aures constantia, ne audirent edicta feralia, erigebantur in cœlum oculi, ne conspicerent detestanda simulacra, renitebat frons signo crucis aduersus malos dæmones, pallebāt ora ieiunij contra carnis petulantiam, lingua euangelicæ doctrinæ melilita dulcedine illita, CHRISTVM intrepidè ubique canebat. Signa militaria erant, obuia omnibus humanitas, mansuetudo, patientia, laborumq; tolerantia. Bellum uerò non pro principatu adipiscendo, sed pro religione tuenda, pro rectè uiuendi ratione ineunda, uniueris indicebatur uitij: & præ militia hac, cuncta alia omnes iuxta spernenda ducebant. Eorum autem militum princeps exiit Stephanus ille protomartyr, cum quibus suis priscorū belli ducibus comparandus, qui quod præmiū meruerat, suis patefaciens, Ecce, inquit, uideo cœlos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei, quò cuncti certa spe pleni non resurgerent pro nomine Iesu contumeliam ac mortē pati: quod & certatim fecere: statim enim præter apostolos, alij alibi duces ea induere arma, reipublicæ christianæ fines propagandi studio. In Asia Polycarpus Smyrneus antistes, & Ioannis Zebedei discipulus, unà cum duodecim alijs clarissimis uiris, martyrio coronatur. Ignatius Antiochenus episcopus ad bestias inde damnatus, compluresq; alij. Romæ interim alij princi-

pes ob patriam cœlestem sunt uulnera passi, Nereus & Archileus fratres homines Romani, Processus & Martianus milites, quos in carcere Petrus baptizarat, Nazarius, Torquatus, et Marcellus, et Apuleius, qui Simonis fuerāt Magi affectatores: item Linus, Cletus, Clemens, Alexāder, Sixtus, Calistus, Urbanus, Fabianus, Cornelius, Sixtus II. Pont. Rom. & cum ijs Laurentius Leuita, ac innumerabilis credentū multitudo. Quo ferè tempore in Africa, Cyprianus Carthagenensis episcopus, Imperator longè inuictissimus, cum ingenti militum CHRISTI numero, martyrio coronatur. Et alter militie dux Dionysius Alexandrinus antistes pari successu fortiter pugnavit. Ac ab initio post domini discipulos, tales christiana respublica sortita est belli duces, longè mehercle excellentiores quàm illi quondam fuerint, Curiones, Fabij, Scipiones, Camilli, Alexandri, atque Annibales, quòd hi uidelicet uinci poterant, illi non poterant, ut uirtus ad præmiū cœlesti semper prompta. Quid, quòd nec minus ad mortem animi sceminis nostris fuit? quarum principes fuere à principio, Flauia Domicilla, Euphrosyna, Theodora, Sabina, Cecilia, Romanæ puellæ. Item alibi per id tempus, Apollonia uirgo Alexandrina, cum ad rogam iam succensum, in quo cremanda erat, ducta esset, repentè è manibus impiorum prosiliens in flammam sese ultrò coniecit, ita ut perterrerentur ipsi quoque crudelitatis autores, quòd promptior esset ad mortē scemina, quàm persecutor ad pœnam. Hinc iam desinamus mirari Mutij Scæuolæ dexterā, quam ad ignem torruit, quòd non interemisset Por-senam, cum Apollonia totum igni dedisset corpus, ut suo incendio hostes etiam ad cognitionem ueræ pietatis trahendo, perpetuis liberaret flammis. Non tacebimus & Sophroniæ

nobile letū: ista enim Romana matrona à Maxentio per uim oblato stupro, cum suum corpus ab ea labe aliter ueri non posset, sibi manum intulit, Lucretiæ animi robur emulata. Sed magis piè Dorothea uirgo egit, quæ in idem discrimen adducta, maluit suum corpus alieno, quàm suo cadere ferro, ne tyranni stuprū pateretur. Et sexcentæ præterea sue- re sceminæ ad huiusmodi decora studio religionis excitatæ, quæ tales in hostes christianæ reipub. gessere animos, nō cer- tē quō illos offenderent, sed ut suo periculo à miserabili inte- ritu uindicantes, ab impietate ad pietatem reuocarent. Fue- re itidem uiri undecunq; consummatissimi, qui partim beni- gnitate temporum in quæ inciderant, partim tyrannorum sese remittente in nostros furore, nō sensere martyrium, qui propterea quōd in confessione ueræ religionis persisterent, confessores sunt dicti, et ij summis uirtutibus clari, eam cum primis illustrarunt. Atque ita senatus populusq; christianus ex quatuor ab initio constitit hominum ordinibus, ex apo- stolico, martyrum, confessorum, et uirgineo, in quibus sum- ma summarum gloria fuit, ut per pia atque inçlyta facta, tam uiui, quàm mortui meruerint clarere miraculis. Ex quo nullū est cuiusuis & uirtutis sectandæ & uitij detestandi fa- giendiue exemplum, quin illud ipsum à nostris quisque queat mutuari amplissimum, quandō ab apostolis & mar- tyribus iuxta discimus fidem, iustitiam, sapientiam, fortitu- dinem, patientiam, constantiam, seueritatem, abstinentiam, frugalitatem, paupertatem, ac diuitiarum uoluptatumq; o- mnium contemptum: à confessoribus, humanitatem, ele- mentiam, amorem coniugalem, fidem seruandam, amicit- tiam, liberalitatem, pietatem communiter aduersus omnes, item studium, industriam, eloquentiam, cunctasq; æquæ bo-

nas artes: à uirginibus uerò pudicitiam, modestiam, castita- tem, uerecundiam. Imò cum unus istis ferè omnibus orna- tus fuerit dotibus, à singulis omnia edocemur, uelut ab uni- uersis generatim commonesimus degere omnem ætatem à crudelitate, ira, odio, auaritia, superbia, inuidentia, perfid- dia, temeritate, impudentia, luxuria, & libidine uacuam. Palam igitur est, solam christianam rempublicam ad extre- mum perfectum uiuendi modum introduxisse. Videant proinde qui ex officio debent cum factis, tum dictis, chri- stianum populum intra hosce uitæ uiuendæ fines continere, quantum peccati, quantum criminis sit illum agere deuium pēsimis morum exemplis, unde laxatis rerum habenis, o- mnia simul uitia in ciuitatem Dei erumpant, quibus cum perpetuum sit domi bellum, quō modis omnibus distinea- mur, mulierumq; ritu altercantes, sinamus religionis ho- stes multos passim populos reipublicæ adimere nostræ, ac in suam redigere ditionem, ditionem certē illorum mox ani- mas miserabiliter perdituram. Non est tamen de ditione dimicandum. Sanè christianus senatus ex doctrina domi- ni, qui, regnum meum, inquit, non est ex hoc mundo, non querit terrenum, at coeleste imperium, non hominum opes, sed salutem, in suamq; potestatem cunctos uenire morta- les non cogit, uerum allicit. Nihil igitur mirum, si inter- dum aduersus Turcas & Saracenos, duos hoc tempore pie- tatis christianæ truculentos hostes, minus ualemus armis, utpote humanis, cum spiritualibus sit nitendum: quippe si illi odorarentur, nos secundum euangelicum dōgma uiue- re, aliquid ue ueræ pietatis scintillæ in multis illorum relu- cere, qui innocentia, iustitia, mansuetudine muniti, debe- rent ante omnes summo amplificandæ tuendæq; religio-

nis desiderio ardere: item si sæpius sacris concionibus peterentur, essentq; qui eos hortarentur, haud dubiè iam mitiores effecti, à nomine christiano non usqueadeo abhorreret, cum homines sint, & quamuis propositi tenaciores, queat bonis monitis adduci, ut ad ueritatem respiciant: nam ea est integritatis uis, ut faciliè quemuis moueat. Quid enim unquam natura creauit, ne altius repetamus, crudelius Athila Hunnorum rege, qui tamen Leonis primi pontificis Romani sanctitate uictus, Romanis pacem reddidit, & ex atrocissimo hoste, humaniq; cruoris appetentissimo, unius hominis precibus est mitissimus factus? Nec minus ualuit nomē probitatis Benedicti abbatis apud Totilā Gothorū regem præferocem. Is enim capta urbe Roma, in Casinati se illi obtulit, ignoto uestitu, ut eius sanctitatem experiretur, à quo nihilo secius cognitus, quamuis alter in comitatu esset regisicē indutus, admonitusq; est, ne uictoria crudeliter uteretur, ita ut fecit: nam dicto obtemperans, ab omni deinceps iniuria cōsultò abstinuissē dicitur. Diuus item Gregorius potuit Gothos ipsos iam Arrianos factos bonis monitis ab errore reuocare: potuit & Anglos sic mollire, ut deinde sint sua sponte religionem complexi: adeò cuncta probitati parent. Ac ad hunc modū nostra spiritalis respub. hoc est, christiana religio, ut præstantior, reliquas omnes uelut humanas dissoluit, dissoluetq; perpetuò, si qui eam docent, cum primis ritè seruarint.

LIBRI OCTAVI FINIS.

POLY-

POLYDORVS VER-

GILIUS VRBINAS IOANNI

ROFFENSI EPISCOPO

S. D.

Domine precem quoties, optime Episcopo, recito, recito autem sæpius, non possum non alios ignauie, alios temeritatis condemnare, quod eam uelut ieiunant & uulgo communem faciliè prætermittant, uel forma olim à patribus data minus contenti, uarios in singulos dies precandi modos multò post hominum memoriam uerbosiores introducant, ut sacerdotes præsertim infinitum psalmorum numerum, ac bene multorum diuorū uitas, tamen si parum interdum ad fidem scriptas, recitando, ne ocientur, perinde quasi ita negociantes multum proficiant, qui se penumero fessi magis recitandi finem cupere, quam quod legunt, attendere coguntur: quos si tale munus secundum Christi præscriptum, breuiloquētes faceret, plus omnino oej habere, quod sacris literis darent, quas in primis populum docere debent. Et illud quidem facere, quemadmodum diuus Cyprianus affirmat, non ignorantie solum est, sed etiam culpæ, dicente ipso seruatore: Reijcitis mandatum Dei, ut traditionem uestram statuatis? At & Tertullianus hunc orandi modum legitimum appellat, quem Christus omnibus iuxta dedit, quo pro se quisq; posceret à Deo, quod ad humanæ pariter atque diuinæ uitæ rationem pertineret, quem profectio nemo homo satis unquam planum facere poterit, ut mysterijs quæ in eo insunt cognitis, nō sint, qui secus quam Christus docuerit, orandum iudicent. Igitur

cum nuper animi gratia, ruri essem, uenit mihi in mentem eam dominicam precem interpretari: quod quanquam iam inde ferme ab initio orti euangelij, diuus Cyprianus, deinde Augustinus ac plerique alij fecere, tamen cum aliena facilius quam nostra obliuiscamur, ex usu meo id futurum duxi, ut cum ita orarem, mysteria longè equidem sanctissima quæ in ea prece insunt, sua quasi sponte in meum simul influerent animum. Et quia secundū te optime Rossensis episcopo, non est quisquam omnium, cuius integritatem, grauitatem, probitatem magis mirer, obseruem, colam, quàm mei Rossensis, uiri cum omnium bonarum artium studijs eruditissimi, tum hominis cunctis cæteris rebus multò ornatisissimi, statui hūc nostri rusticani ocij fructum, si quis sit, saltem bonis adolescētibus, ut ne mihi cum opiniosissimis sophistis res ulla in hac parte esset, tuo nomine impertiri. Quod æqui bonique facias, iterum atque iterum oro, cum alia nulla ratione possum officium erga te meum præstare. Si igitur hoc quicquid est cōmentarioli, postquam gustaueris, tibi stomachum non mouerit, iam tutò foras dem, licebit. Vale.

Londini, Nonis Nouembris,

M. D. XXIIII.

POLY-

POLYDORI VERGI-

LII VRBINATIS IN DOMI-
NICAM PRECEM COM-
MENTARIOLVM.

CHRISTVS Seruator noster apud Matthæum, cap. 6. ait: Tu uerò cum oras, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum. Hoc ille proponit, quò constet Deum ubique locorum esse, ut quis fide munitus in arcano oret, & id uacuo animo faciat, quòd alibi per hominum strepitum, mentem, qua omnis nostra actio regitur, colligere minus queat. Hinc cognoscere licet, oportere nos ex animo precari, & precando non habere extrinsecus uiuendi rationem, quemadmodū faciunt aliqui, qui ut templum ingressi sunt, singulis diuorū imaginibus ad pedes iacent, laborant, sudant, ut quò magis ab integritate alieni sunt, hoc propiores religioni uideātur. In occulto proinde orandum est, hoc est, in id negocij de animi sententia incumbendum, ubi Deus nobiscum est, teste Ioanne, qui epistola sua inquit: Quisquis cōfessus fuerit, quòd Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo. Non est ergo, quòd aliquò terrarū pergamus, Dei querendi causa, qui ubique nobiscum est: quod nonnulli minus sentiunt, quos uoluptatis, non item pietatis gratia, adeò delectat peregrinatio, ut alij aliò percurrant, quò dicitur diui imaginem uisunt, nihil interim mentem ad Deum erigentes, cōtra

colendi formam olim à patribus datam, quæ eiusmodi est:

Nam Deus est, quod imago docet, sed non Deus ipsa.

Hanc uideas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.

Et ibidem donaria mirantur, mausolea, hoc est, preciosa sepulchra suspiciunt, in quos rectè equidem illud Persianum torqueri posset:

O curvæ in terris animæ, & cœlestium inanes,

Quid iuuat hoc templis nostros immittere mores?

Atque demum toto itinere, se lautè, nitidè, ampliter pascūt, ac ne in tristitia sint, sannionem aliquem uel scurram, ut ne dicam amicas uel amatores, in comitatu habent, qui risum moueat, qui acutè & facètè dicta dicat, qui fessos animos recreet. O laborem inanem: debemus enim ea potissimum de causa peregrinari, ut uacui à domesticis curis, per quas interdum non licet de altera uita cogitationes suscipere, corpus labore domemus, atque rationi seruire cogamus, et dona dare, quæ secundum Christi præceptum, inopibus usui esse possint. Ad propositū reuertor. Deinde subijcit: Orantes autem nolite multum loqui. Idem apud Ioannem, modum precandi docet, cum inquit: Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, spiritu ac ueritate oportet adorare. Si igitur spiritu colendus est Deus, non utique multis cum eodem uerbis agendū, nec, ut inquit Cyprianus, clamoribus admonendus, quia non uocis, sed cordis auditor est. Quamobrem fertur Athanasius episcopus Alexandrinus, olim instituisse apud suos Alexandrinos, ut sacerdotes sacros hymnos in templis recitantes potius more legentium quàm canentium, id officij præstarent: cuius forma chori bene cum præcepto Christi consentit, quæ utinam etiam nunc duraret, ut ne in templis per symphonicos cantores staret, cur minus uerba sa-

era exaudirentur, aut ne uideremur in re hac ueteres atque adeo imitari, quādo apud Romanos, teste Lilio ab urbe condita, mos fuit, ut uel tibicines sacrificijs præcinerent. Postremo sic, ait, orate:

Pater noster.) Appellant patrem Deum filij. ii sunt filij, qui baptizati sunt, qui credunt Christum esse filiū Dei, secundum illud: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem, ut filij Dei fierent, qui credunt uenturū tandem aliquando tempus, cum aut benefactorum præmio, aut malefactorum poena afficiētur. Et proinde decet, ut nos humanarum rerum obliui, ad mandata patris exequēda incumbamus, ut ne uideamur contrā atque est in euangelio, in terris querere patrem.

Qui es in cœlis.) In cœlo eum esse dicimus, quem rebus omnibus longè beatissimum putamus: ita Deo principalem sedem eo loci damus, quòd ab eo salutem expectamus, qui sumus in terra, quæ scelerū omnium area existit, ubi cuncta calamitatis & miseriæ plena sunt. Quare Christus uolēs nos conditionis nostræ à primo monitos, docuit, ut orando eò animum intenderemus, unde summum manaret bonum. Modus item loquendi non sine mysterio est: nam cum non liceat cuiquam dicere, Pater mi, sed noster, & humilis æquè ut potens Deum uocet patrem, iam nos per id fatētes unum habere patrem, cogimur perinde ac fratres inter nos amare, uicissimq; iuuare, atq; contemptui habere neminem, qui Christo credat, quòd sic intelligamus nobis æqualiter pro omnibus orandum. Pudeat eum igitur, qui alteri nocet, qui alienum & peregrinum odio persequitur, qui quòd diues, quòd nobilis sit, inopem fratrem ac minus clarum despiciat, contemnit, conspuat, quòd cōtra suum ueniat testimonium,

fratribus maleficium inferendo, ac inter eos concordia diiungendo. Vocamus insuper Deum patrem, ut secundum illud primum diuinae legis praeceptum, Vnum cole Deum: et quartum, Venerare parentes, ei omni tempore honorem habeamus, sicut filij debent obseruare parentes. O improbos bene multos, qui immemores officij, tantum abest ut Deum uenerentur, ut etiam parum ira commoti, in eum maledicta impudenter nefarieque conferant.

Sanctificetur nomen tuum.) Longè equidem sanctissimum est nomē Dei, ac ob id nihil est, quod optemus per nos sanctum fieri: sed cum Dei nomine, baptismatis aqua à principio purgati simus, & inde duce natura, quae infirma est, facile delictis turpemur, sancta purgatione quotidie indigemus, ac idcirco ut puri continenter efficiamur, necesse habemus & inuocare, & colere Dei nomen, ut sanctum fiat in nobis, ut ne illud cōtrā, quā est secundum praeceptum, Per Dei nomen haud frustra deierato, uituperemus, ad fraudesue dolosue malitiose adducamus, quod impij, quod sceleresti, quod nefarij homines faciunt. Quid, quod ita usu uenit, ut ne olitor quidē heluellas, id est, herbas minutas, quae in usu cibario sunt, prius soleat uendere, quā semel atque iterum Deum, eiusue diuos testatus fuerit? Sanctum fit itaque nomen Dei apud nos, cum illud à peccato uacui (quia non est speciosa laus in ore peccatoris) celebramus, obseruamus, in honore habemus: plus nempe non est, quod Deo prestare possimus, uel ille à nobis exigat. Translatio à filiis ducta, quibus cum secundū parentes nihil gratius, nihil iucundius, nihil amabilius sit, quā quod illis honoris accessio fiat, quod eorum nomen perpetuetur, sitque familiae in aeternum ornamentum: ita nos qui Christi Seruatoris beneficio, mercemur

Deum

Deum nominare patrem, ut erga eum amorem habere testemur, cupimus eius nomen celebrari, & regnum quamprimum uenire, ac malorum demonum potestatem, apud mortales olim permagna similiter atque perniciosam, sicut nos libro de rerum inuentoribus s. cap. 8. demonstrauius, infringi, tolli, deleri. Vnde illud:

Adueniat regnum tuum.) Duplex est regnum, alterū mundi, cuius principes sunt mali demones: testis est Christus, apud Ioannem: Nunc princeps huius mundi eiicietur foras, in quo nos uersamur: alterū Dei. Idem Seruator: Quae ritè primum regnū Dei. Vsq. eò igitur in regno mundi uersamur, dum nobis regnum Dei ueniat: uenit autem seu uenire incipit, cum in nobis uiuit, & regnat Deus, quod fit, cum puri & sancti in spe summi boni fruendi acquiescimus. Vnde apostolus ad Galatas: Viuo tamen, non iam ego, sed uiuit in me Christus. Ad isthuc nos regnum castè, piè, sanctè uiuendo nitimur: sic officij memores reddimur, ut nobis optimum finem optemus: sic longū tempus cum nō crimus, nos mouet, ut iamiam uelimus dissolui, et esse cum Christo, sicut apostolus ad Philippenses scribit. Nimirum nō iniuria poscimus à Deo salutem, ad quam incumbimus, iter nostrū in caelum conferentes: nam tum nobis regnum Dei uenit, cum relet uiuimus, cum postremo perpetuā salutē consequimur, secundum illud diuinum oraculum: Venite benedicti patris mei, possidete regnū paratū uobis ab origine mundi. Quod illi minus faciunt, qui gaudent in regno mundi, loco tamen si scopuloso & difficili, diu esse, utpote qui in rebus tantū humanis ad uoluntatem fluentibus acquiescunt, obliui futurum modis omnibus tempus, cum aliò è uita migrabūt. Sed dices, Haud se aliò migraturos rentur, ac idcirco non est regnum

aliud, ad quod sibi aspirandū putent. Certe uereor, ut ita sit: si enim aliter sentirent, tempus aliquando esse ducerēt, se de illa perpetua, non de hac exigua uita cogitare. Et in hac erroris nauī in primis uersantur, qui nullū temporis punctū à peccato uacūū præterire patiuntur, qui utinā ad extremū respiscāt, ut uerē cū alijs precari queāt, regnū Dei uenire.

Fiat uoluntas tua sicut in cælo & in terra.) Voluntas Dei eiusmodi est, ut nos eius mādāta curemus, exequamur, conficiamus: & id rogamus, quò nobis qui in regno mundi sumus, & regnum Dei quærimus, perinde facere liceat, ut in cælo sit, ubi uoluntate Dei nihil nō rectē geritur. Et quāuis ita uerba ponantur, ut uideamur cupere sic futurū esse, ut in manu Dei sit facere quod ei lubet, perinde quasi sit aliter quispiam qui ei imperet, tamen contrā est: nam cū sit ille opifex rerum & mundi melioris origo, petimus, ut nostra uoluntas cum eius uoluntate coniuncta sit. Hic posset quis non extra iocum argumentari de libera hominis uoluntate, quam arbitrium dicunt, cū petitur, ut regamur nutu Dei, & eius ope protegāmur. Verū istuc minime hoc agitur loco, & ideo rursus reuertor eōdem. Magna in nos accusatio, qui cū petimus, ut nobis liceat omnia ex uoluntate Dei facere, tacitē fatemur contra eam uenire: aliter enim frustra rogamus, Fiat uoluntas tua. Atque id præsidium petimus, quia naturalibus affectionibus ducti uelinus nolumus, ocium magis quā laborem, satietatem quā esuriem, uoluptates quā curas cupimus, amamus, amplectimur. Vnde usu uenit, ut nihil apud nos sit factū propè difficilius, quā ut quis sua se uoluntate abdicet: quod fit, cū præcepta Dei obseruandi causa, nos refrenamus libidines, spernimus uoluptates, auaritiā coercemus, iracundiā tempe-

ramus,

ramus, ceterasq; animi labes repellimus, sobriē, castē, continenter uiuendo. Atqui unus aliquis dicet, Quotusquisq; inuenietur tanta uirtute uir præditus, qui ista paruo negotio præstare potuerit? Proinde nos nostræ firmitatis conscij, quorum uoluntates ut uehementes, sic crebrò uariæ, inconstantes, aduersariæ sunt, rogamus deum, ut in hac uita, quæ, sicut Iob uerissimē ait, militia est, hoc est, plena sollicitudinis, ne nostris affectionibus acti erremus, peccemus, delinquamus, sed nostri actus propè tales sint in terra, quales sunt illorum, quos beatos uocamus, quos in cælo esse credimus. Atque ita per hoc monemur in omnibus rebus agendis, implorare diuinum numen, quo munitis nobis, partim per malos demones, qui semper præstō sunt, ut nocēat, partim per impotentiam carnis, quæ, teste apostolo ad Galatas, cum spiritu semper conflictat, liceat rectē sapere, uitamq; spirituales degere, perinde quasi iam in cælo essemus. Est uicem usus, ut dicamus, Fiat uoluntas tua, cū negotium aliquod, quod gerimus, Deo commendamus.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.) Nunc de alimento corporis agitur, quod ex anima & carne constat: cuius cibi genus triplex est, ac unumquodq; à Deo petendum. Cibus animæ est uerbū Dei, de quo Christus apud Ioannem ait: Ego sum panis uiuus, qui de cælo descendi. Si quis ederit ex hoc pane, uiuet in eternū. Edimus autem panem Christi, cū credimus eum esse filium Dei. Vnde illud: Qui credit in me, habet uitam eternam. Et hunc panem sacerdotes assidue concionando, nobis suppeditare debēt. At dices: Heus tu, quomodo sacerdotes tot pascere possunt, cū ipsorum longè maxima pars sit literarum minus sciēs, & populi numerus infinitus? Ad ista nos quoque cōnuē-

L

mus: sed qui tam incertes deligunt ministros, uiderint, cum maxime omnium aduigilare deberent, ut ne religionis causa omni tempore indormire dicerentur. Alter cibus, id est, panis noster quotidianus, est eucharistia, quam nostri iam inde ab initio, teste Cypriano, quotidie sumere consueuerunt: et eum petimus cibum salutarem, quia cum per illum cum Christo coniungamur, qui ait: Qui edit meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo: ut ne intercedente aliquo delicto, coelesti pane subito priuati, ab eodem, nostro merito, separemur: id quod accidit illis, quibus sacrificijs interdictum, hoc est, qui excommunicantur, ut uulgo dicitur. Mos uero idem apud nostros à principio fuit, ut mane et ieiuni panem istum supersubstantialē essent, ut Hieronymus in Mattheum legit, licet seruator uesperti consecrauerit, ac discipulis iam coenatis dederit, quod Christus mane passus, mane resurrexerit, autores Cyprianus, et Tertullianus lib. ad uxorem secundo: nam inde, teste diuo Hieron. aduersus Iovinianum, omnium nostrae religionis mysteriorum initium manauit. At demum eiusmodi ambrosia, id est, cibo diuino quem uocat, apostolus admonet, ut quisque postquam se recte probarit, inueneritque purum ac sanctum, feliciter uescatur. Proinde qui cogunt sacerdotes quotidie id facere, hinc intelligere possunt, se contra apostoli consilium, seruitutem illis imponere. Sanè haud scio, qui fieri possit, ut sacerdos homo, non Deus, et ut propheta ait, mendax, queat omnibus horis purus esse, quemadmodum esse debet qui diuinam rem facit: ceterum faciunt quotidie permulti pure, pie, sancte, at non nemo non item, qui fortasse malum malo addit, ut sanctior habeatur, ut apud omnes in coelum feratur rumore uulgi, qui id longè certissimum esse innocentiae indicium

indicium existimat. Tertius uero cibus carnis est, de quo intelligit apostolus ad Timotheum scribens: Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus. Et hunc panem uocamus, quia omnis uictus in pane consistere ex eo censetur, quod sine eo, nullas ferè alias sumamus escas. O miseram uitae humanae conditionem, quae adeo nobis breuis incertaque est, ut non liceat cuiquam eam sibi diutius momento horae duraturam pro curio habere: quare cibum hodiernum tantum petimus. Sed cum quotidie, imò semper, ut Lucas euangelista ait, oporteat nos orare, per hoc in omnes uitae annos alimentum rogamus. Rogamus autem, ut hoc beneficiū Deo acceptum referamus: nam quamuis multo nostro labore utrumque panem nobis comparare nitamur, secundum illud geneseos, In sudore uultus tui, uesceris pane tuo: tamen alterum, id est, spirituale gustare, hoc est, Dei intelligentiam habere nequimus, nisi ab ipso imbuamur: quod testatur apostolus ad Corinth. scribens: Oculus non uidit, et auris non audiuit, et in cor hominis non ascenderunt, quae preparauit Deus diligentibus se. Nobis autem et c. Ceterum panis mentio à Christo facta, uidetur esse parabola, qua ille more suo usus sit ad sensum enucleatè explicandū, qui eiusmodi est: Pater rogamus te, qui coelestis es, ut perinde nobis des panem, id est, animi cibum, ut pater familias prouidet alimentum corporis suis filiis: quò sic Christus in hac sanctissima prece non uideatur esse locutus de pane frumentaceo, id quod pluribus uiris doctis summe probatur. Ac ita quotidie precari nos oportet, cum quotidie necesse habeamus unum et alterum cibum capessere, et id in primis diebus festis, qui ea de causa constituti sunt, sicut in nostro de rerum inuentoribus opere planè demonstrat, quò eos precibus ac diuinarum literarum studijs daremus,

secundum illud tertium præceptum, Sabbata obseruato. Verum quota hominū pars dies festos recte agit, cum non aliud ferme tempus hodie magis detur omnis generis ludis, choreis, amoribus, computationibus, aleis, pactionibus, atque nūdinis? Propterea haud dubie expediret, ut ita tandē prouideretur, quō illi aut castius agerentur, aut saltem minuerentur, ut ne lasciuiæ iuuentuti tantum amplius ocij esset, sese contra præceptum domini damnosis artibus exercendi, corrumpendū, si malum aliter sanari minus posset.

Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.) Ecce lex illa naturæ omnium regina, quæ iubet, ut ne id alteri facias, quod tibi fieri non uis: quæ completitur reliqua illa quinque præcepta, Hominem ne occidas, Adulterium non committas, Furtum nō feceris, Nil alienum concupiueris, Ne falsum dixeris testimonium. Bona ne Deus, quale de nobis iudicium facere quotidie cogimur? Quot mortales ingentes in singulas horas darent pœnas, si quod petunt, maturē consequerentur? Non, inquam, maturē consequuntur, quia apud Deum semper est pœnitenti ueniæ locus, sed suo tempore, & tamen cum plectuntur, uelut cæci non uident, non animaduertunt, non considerant recentem pœnam esse ueterum scelerū: de quibus iam pridem confessi fuissent, cum sæpissime dixerint, Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Hinc igitur monemur primum metiri à nobis ueterum iniuriarum memoriam, antequam ita preceamur: deinde in posterum tempus abstinere manus ab alterius iniuria, ac ab omnibus malis, quæ ab homine in hominem proficisci possint. O legem æquam, quæ nos mutua cōiugat charitate, quæ ut sol in mundo, sic in uita mortalium cuncta nutrit, auget, fouet bona.

bona. Appellamus autem hic debita, cōmissa nostra in Deū, sumpta metaphora à creditoribus, qui soleant debitas pecunias illis remittere, qui soluendo nō sunt, rogamusq; ipsum Deum patrem familiās, ut ea nobis sic ignoscat, quemadmodum nos eius familiæ filij, alij alijs iniurias condonamus. Proinde Seruator subiicit: Si remisistis hominibus peccata sua, remittet & uobis pater uester cœlestis. Si autem non remisistis, nec pater uester remittet. Ista equidem uera est satisfactio, quæ ex cordis adyto proficiscitur, uerāq; delictorum remissio.

Et ne nos inducas in tentationem.) Oramus præterea, ut Deus ne patiat nos sic tentari, quō superemur: nam sexcenti nos circumsident hostes continenter insidias facientes, quorum principes sunt sensus, qui secundū illud genescos, Sensus hominis proni ad malum, nos assidue sollicitant: per oculos enim ad superbiam, ad auaritiam, ad libidinem rapimur, cum uidemus alios præ nobis honoribus, alios opibus multo beatissimos esse, formosis uel puellis oculis adijcimus, per auditionem ad tram prouocamur, cum publico hominū sermone uapulamus, per gustatū, ebrietati indulgemus, per tactum, per odoratum, molles ac dissoluti efficimur. Affectus item nos diuexant, perturbāt, disruciunt. Malus quoque demon præstō ubique est, ut nos ad facinora trahat. Proinde ut ne in hæc mala incidamus, diuina ope nobis opus est: nam uolente Deo tentemur necesse est, quō sic de nobis periculum fiat, dicente CHRISTO apud Ioannem: Nullam haberes in me potestatem, nisi data tibi esset de super. Sane ideo tentamur, ut si boni inueniamur, præmium, si mali, pœnam meritam habeamus. Sed omnis huius clausulæ uis cōpertinet, ut nostræ imbecillitatis semper memores si-

mus, quò si quid bene agamus, illud ipsum Deo acceptū referamus: si quid male, nobis assignemus, qui ratione nobis diuinitus data abutamur.

Sed libera nos à malo.) Conclusio totius nostrine negocij apud Deum est, ut nobis incolumitatem præstet, quò inius tutela acquiescere possimus, ac ita à uitæ animiq; periculis, quæ continenter malorum demonum operatione impendent, ope diuina liberati, tandem salui simus: nam articulus hoc loco positus ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, personam diaboli significare uidetur, cuius proprium est tentare.

Amen.) Hebraica uox est amen, & hoc loco significat fideliter, siue uerè. & sensus est: Vt ista omnia nos fidei pleni tuo iussu pater orauimus, sic tua freti bonitate certum habemus nostri optati fore compotes. Iam satis constat hūc esse modum longè post homines natos perfectissimum precandī, quicquid nobis bono, ac deprecandī quicquid malo futurū est. Plus utiq; quàm ista à Deo petere ac precari nequimus.

COMMENTARIOLI IN DOMINICAM ORATIONEM
FINIS.

